

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 45
Том 2



Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, Ужгородський національний університет

Члени редколегії:

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Ужгородський національний університет

Іванишин П. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Маркова М. В. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет

Папіш В. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Ужгородський національний університет

Тиховська О. М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, Ужгородський національний університет

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов і методик їх навчання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Волтінг М. – доктор габ., професор, професор Інституту германської філології, Вроцлавський університет

Волтінг Ш. – доктор габ., професор, професор Інституту прикладної лінгвістики, кафедри міжкультурної комунікації та лудологічних студій, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 7 від 30.04.2026 року.**

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Ігнат'єва С.Є. ПОВТОР ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ СЕРГІЯ БУРЛАКОВА.....	9
Кісь Є.Б. ГРАК ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДІМЕННИКОВОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОМОНІМІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ.....	15
Коновченко О.В. ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ В ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ТЕХНІЧНИХ ЗВО.....	20
Костів О.М., Сколоздра-Шепітко О.Р. ІНТЕГРАЦІЯ МЕДІАДИДАКТИКИ В МОВНУ ОСВІТУ: ВІД ТЕОРЕТИЧНОГО ОБГРУНТУВАННЯ ДО ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	27
Кочукова Н.І. ЗВЕРТАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПУБЛІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПРАГМАТИКА, МОВНА НОРМА ТА ЖУРНАЛІСТСЬКА ПРАКТИКА.....	34
Майборода А.С. СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ РЕЧЕНЬ З ВИГУКОВИМИ ЕКСПРЕСЕМАМИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЕПІСТОЛЯРІЇ.....	40
Максименко О.В. СЛОВО ЯК ТЕРАПІЯ: МОВНІ ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ВЕТЕРАНІВ.....	48
Подлісецька О.О., Вітко-Присяжнюк Я.В. НАЦІЄТВОРЧА ТА МИСЛЕТВОРЧА ФУНКЦІЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-ПОЛІТИЧНОГО АСПЕКТУ.....	53
Попович Н.М. ПОВТОР ЯК СТИЛІСТИЧНО-РИТОРИЧНА ФІГУРА СИНТАКСИСУ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ ІВАНА ФРАНКА «ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ»).....	58
Приймачок О.І. ОКАЗІОНАЛІЗМИ У ФАХОВОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ МОВОЗНАВЧОЇ СЕРІЇ ОЛЬГИ ДУБЧАК).....	63
Сабадош І.В., Харьківська О.В. ОРНІТОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ ЗАКАРПАТТЯ.....	69

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Dobrovolska S.R. HISTORY OF THE ENGLISH LANGUAGE: STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF COMPLEX SENTENCES IN THE OLD ENGLISH PERIOD.....	76
Ємець О.В. ЖИВОПИСНИЙ ЕКФРАЗИС У ПРОЗОВОМУ ТА ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТАХ: ЛЕКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ.....	82
Каленченко О.О. МОТИВАЦІЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....	87
Карпусенко М.В., Карпусенко Н.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: КОМУНІКАТИВНО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ 1960 ТА 2024 РОКІВ.....	92
Кашуба М.В., Степанюк Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОЛОРИСТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ АНГЛОМОВНИХ ПИСЬМЕННИКІВ).....	98
Ковальова К.О. ЕТИМОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ТА МОТИВАЦІЙНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ FABRICS В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	103
Кукушкін В.В., Осіпчук Н.В. СЕМАНТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ МЕТАФОРИ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ.....	108
Лесик І.В., Ковальчук Л.В. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	114
Makukhina S.V. VIRTUAL REALITY IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES.....	119
Matviiias O.V., Miahkota I.V., Hudyma H.B. SOCCER: ENGLISH TERMS VS OTHER LANGUAGES TERMS IN USE.....	124

РОЗДІЛ 3

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Aliyeva Mehriban Pyas kyzy. REGULARITIES IN THE DEVELOPMENT OF THE SCIENTIFIC STYLE IN THE AZERBAIJANI LITERARY LANGUAGE DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE.....	130
Бондар М.В. СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ТУРЕЦЬКИХ КУЛІНАРОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ «ТУРЕЦЬКА КУХНЯ З БАГАТОВІКОВИМИ РЕЦЕПТАМИ»)	138
Пілик В.В., Сушко В.В. ТУРЕЦЬКИЙ ІНТЕРНЕТ-СЛЕНГ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ НОВОЇ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ.....	144

РОЗДІЛ 4

СЕМІТСЬКІ МОВИ

Кононенко В.Г., Котова Я.О. ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИКИ В ГАЛУЗІ МОРСЬКОЇ ТОРГІВЛІ ТА СУДНОПЛАВСТВА В СУЧАСНІЙ АРАБСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ.....	150

РОЗДІЛ 5

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Ільєнко О.Л., Гаврилова О.В., Шепель О.В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ БІЗНЕС-ТЕРМІНІВ.....	157
Кінцак Н.І. ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПЕРЕКЛАДАЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»: ВІД МОВНОЇ ДО БАГАТОКОМПОНЕНТНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ МОДЕЛІ.....	162
Крюкова Ю.Д., Гончар К.Л. ВІД <i>SKILLS</i> ДО ЕМЕРДЖЕНТНОСТІ ЧИ НОВА КОНЦЕПТУАЛЬНА АРХІТЕКТОНІКА СУЧАСНОЇ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОЇ ЦАРИНИ.....	168
Кузьменко Ю.С., Дибська Т.С. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЯПОНСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	178
Лепухова Н.І. МОВНІ ДЕВІАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІДІОЛЕКТУ ПЕРСОНАЖА ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Д. КІЗА «КВІТИ ДЛЯ ЕЛДЖЕРНОНА»).....	184
Маршал Т.О., Місягіна І.М. ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ.....	190
Ніжнік Л.І. ПЕРЕКЛАД ОБСЦЕННОЇ ЛЕКСИКИ В КІНОДИСКУРСІ: ЕВФЕМІЗАЦІЯ ТА АДАПТАЦІЯ.....	195

РОЗДІЛ 6

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Гуня Л.М., Гуня В.І. ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ЦИФРОВОЇ ПРОПАГАНДИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ XAI.....	202
Kovalova K.L. INTEGRATION OF PROJECT-BASED LEARNING AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF HIGHER EDUCATION STUDENTS.....	208
Кричун А.М. КОНФІГУРАЦІЯ КОНЦЕПТІВ-АВТОХТОНІВ ДИСКУРСУ ЗАТИШКУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ.....	215
Михайлюк Г.Т., Бондар Н.В. ЛІНГВОДИДАКТИЧНЕ ОБґРУНТУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ РОЗВИТКУ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	222
Savytska L.V. THE COGNITIVE-COMMUNICATIVE POTENTIAL OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODELLING PROFESSIONAL LANGUAGE DISCOURSE IN HIGHER EDUCATION.....	228
Uskova T.O. THE INFLUENCE OF ENGLISH ECONOMIC TERMINOLOGY ON THE FORMATION OF PROFESSIONAL DISCOURSE IN INTERNATIONAL BUSINESS.....	236
Фарина Н.Г., Чаплинська Х.В. РОЗВИТОК НАВИЧОК ЧИТАННЯ В КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕМИ «ЗДОРОВ'Я»).....	245
Heydarova M.I. MODERN INFORMATION RETRIEVAL MODELS AT THE INTERSECTION OF LINGUISTICS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE.....	250

Чорна В.Л., Логінова О.В. КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	258
Шостак У.В. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ СПРИЙНЯТТЯ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	265

РОЗДІЛ 7

ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Татаренко А.Л. СТРАТЕГІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В РОМАНІ ЗОРАНА ФЕРИЧА «ПОКИ ТИ ПЕРЕПЛИВАЄШ РІКУ».....	271

РОЗДІЛ 8

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Гаврило І.В. СТИЛЬОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТУ В РОМАНІ ДЖ. БАРНЗА «ЯК УСЕ БУЛО».....	277
Кеба О.В., Чорний Р.А. ІСТОРІЯ І МІФ, КУЛЬТУРА І МАГІЯ В РОМАНІ САЛМАНА РУШДІ «ФЛОРЕНТІЙСЬКА ЧАРІВНИЦЯ».....	284
Пічугіна Т.Є. ФУНКЦІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У П'ЄСІ ГУГО ФОН ГОФМАНСТАЛЯ «ФАЛУНСЬКИЙ РУДНИК».....	290
Torhovets Yu.I. BETWEEN HAPPINESS AND MELANCHOLY: THE SYMBOLIC INTERPLAY OF BLUE WITH RED AND GRAY IN CONTEMPORARY ENGLISH POETRY.....	296

CONTENTS

SECTION 1

UKRAINIAN LANGUAGE

Ihnatieva S.Ye. REPETITION AS A MEANS OF EXPRESSIVENESS IN POETIC DISCOURSE OF SERGIY BURLAKOV.....	9
Kis Ye.B. “GRAC” AS A SOURCE FOR RESEARCHING DENOMINAL FUNCTIONAL HOMONYMY IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE.....	15
Konovchenko O.V. LEXICAL MISTAKES IN THE WRITTEN SPEECH OF FIRST-YEAR STUDENTS OF TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	20
Kostiv O.M., Skolozdra-Shepitko O.R. INTEGRATION OF MEDIA DIDACTICS INTO LANGUAGE EDUCATION: FROM THEORETICAL JUSTIFICATION TO PRACTICAL IMPLEMENTATION.....	27
Kochukova N.I. ADDRESSING IN UKRAINIAN PUBLIC DISCOURSE: PRAGMATICS, LANGUAGE NORMS, AND JOURNALISTIC PRACTICE	34
Maiboroda A.S. SEMANTIC-SYNTAXIC REPRESENTATION OF SENTENCES WITH EXCLAMATIONAL EXPRESSIONS IN UKRAINIAN EPISTOLARY.....	40
Maksymenko O.V. WORDS AS THERAPY: LANGUAGE TOOLS FOR VETERAN RECOVERY.....	48
Podlisetska O.O., Vitko-Prysiachniuk Ya.V. THOUGHT-CREATIVE AND NATION-CREATIVE FUNCTIONS OF LANGUAGE IN THE CONTEXT OF THE CULTURAL AND POLITICAL ASPECT.....	53
Popovych N.M. REPETITION AS A STYLISTIC-RHETORICAL FIGURE OF SYNTAX (BASED ON MATERIAL FROM THE IVAN FRANKO COLLECTION «WITHERED LEAVES»).....	58
Prymachok O.I. OCCASIONALISMS IN SPECIALIZED SPEECH (A CASE STUDY OF THE LINGUISTIC SERIES BY OLHA DUBCHAK).....	63
Sabadosh I.V., Kharkivska O.V. ORNITHOLOGICAL VOCABULARY IN UKRAINIAN DIALECTS OF TRANS-CARPATHIA.....	69

SECTION 2

GERMANIC LANGUAGES

Dobrovolska S.R. HISTORY OF THE ENGLISH LANGUAGE: STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF COMPLEX SENTENCES IN THE OLD ENGLISH PERIOD.....	76
Yemets O.V. PICTORIAL EKPHRASIS IN PROSE AND POETICAL TEXTS: LEXICAL AND STYLISTIC ASPECTS.....	82
Kalenchenko O.O. MOTIVATION TO LEARN FOREIGN LANGUAGES IN PROFESSIONAL CONTEXTS.....	87
Karpusenko M.V., Karpusenko N.V. TRANSFORMATION OF POLITICAL DISCOURSE: A COMMUNICATIVE-LINGUISTIC ANALYSIS OF THE 1960 AND 2024 DEBATES.....	92
Kashuba M.V., Stepaniuk N.V. PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE COLOUR VOCABULARY (ON THE MATERIAL OF THE TEXTS OF ENGLISH-SPEAKING WRITERS).....	98
Kovalova K.O. ETYMOLOGICAL RECONSTRUCTION AND MOTIVATIONAL FEATURES OF THE CONCEPT FABRICS IN THE ENGLISH LANGUAGE.....	103
Kukushkin V.V., Osipchuk N.V. SEMANTIC EVOLUTION OF METAPHOR IN CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE DISCOURSE.....	108
Lesyk I.V., Kovalchuk L.V. CONCEPTUAL METAPHOR AS A MEANS OF DEVELOPING STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH.....	114
Makukhina S.V. VIRTUAL REALITY IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES.....	119
Matviias O.V., Miahkota I.V., Hudyma H.B. SOCCER: ENGLISH TERMS VS OTHER LANGUAGES TERMS IN USE.....	124

SECTION 3**TURKIC LANGUAGES**

Aliyeva Mehriban Ilyas kyzy. REGULARITIES IN THE DEVELOPMENT OF THE SCIENTIFIC STYLE IN THE AZERBAIJANI LITERARY LANGUAGE DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE.....	130
Bondar M.V. SPECIFICITIES OF TRANSLATION OF TURKISH CULINARY ONYMS INTO UKRAINIAN (BASED ON THE MATERIALS OF THE BOOK “TURKISH CUISINE WITH CENTURY-OLD RECIPES”).....	138
Pilyk V.V., Sushko V.V. TURKISH INTERNET SLANG AS A REFLECTION OF A NEW COMMUNICATION CULTURE.....	144

SECTION 4**SEMITIC LANGUAGES**

Kononenko V.H., Kotova Ya.O. ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF MARITIME TRADE AND NAVIGATION VOCABULARY IN MODERN STANDARD ARABIC.....	150

SECTION 5**TRANSLATION STUDIES**

Iliencko O.L., Havrylova O.V., Shepel O.V. LEXICAL AND SEMANTIC DIFFICULTIES IN TRANSLATING BUSINESS TERMS.....	157
Kintsak N.I. EVOLUTION OF THE CONCEPT OF TRANSLATION COMPETENCE: FROM A LINGUISTIC TO A MULTI-COMPONENT PROFESSIONAL MODEL.....	162
Kriukova Yu.D., Honchar K.L. FROM SKILLS TO EMERGENCE OR NEW CONCEPTUAL ARCHITECTONICS OF CONTEMPORARY TRANSLATION STUDIES.....	168
Kuzmenko Yu.S., Dybska T.S. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF JAPANESE–UKRAINIAN ECONOMIC TRANSLATION.....	178
Liepkhova N.I. LINGUISTIC DEVIATIONS AS A MEANS OF FORMING A CHARACTER’S IDIOLECT AND PROBLEMS OF THEIR TRANSLATION (BASED ON THE NOVEL FLOWERS FOR ALGERNON BY DANIEL KEYES).....	184
Marshal T.O., Misiachina I.M. CIVIL AND POLITICAL TRANSLATION AS THE MEANS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION AND CIVIC AWARENESS BUILDING.....	190
Nizhnik L.I. TRANSLATION OF OBSCENE LEXEMES IN FILM DISCOURSE: EUPEMIZATION AND ADAPTATION.....	195

SECTION 6**STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS**

Hunia L.M., Hunia V.I. LINGUISTIC PORTRAIT OF DIGITAL PROPAGANDA: COMPARATIVE ANALYSIS OF ENGLISH AND UKRAINIAN THROUGH THE PRISM OF XAI.....	202
Kovalova K.L. INTEGRATION OF PROJECT-BASED LEARNING AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF HIGHER EDUCATION STUDENTS.....	208
Krychun A.M. CONFIGURATION OF AUTOCHTHONOUS CONCEPTS IN CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE COSINESS DISCOURSE.....	215
Mykhailiuk H.T., Bondar N.V. LINGUODIDACTIC JUSTIFICATION FOR THE USE OF THE LATIN LANGUAGE AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF TERMINOLOGICAL THINKING IN THE SYSTEM OF TRAINING HEALTHCARE PROFESSIONALS.....	222
Savitska L.V. THE COGNITIVE-COMMUNICATIVE POTENTIAL OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODELLING PROFESSIONAL LANGUAGE DISCOURSE IN HIGHER EDUCATION.....	228
Uskova T.O. THE INFLUENCE OF ENGLISH ECONOMIC TERMINOLOGY ON THE FORMATION OF PROFESSIONAL DISCOURSE IN INTERNATIONAL BUSINESS.....	236
Faryna N.H., Chaplynska Kh.V. DEVELOPMENT OF READING SKILLS IN THE COURSE OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE («ON THE TOPIC «HEALTH»).....	245
Heydarova M.I. MODERN INFORMATION RETRIEVAL MODELS AT THE INTERSECTION OF LINGUISTICS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE.....	250

Chorna V.L., Lohinova O.V. COGNITIVE-COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING ENGLISH TO STUDENTS OF AGRICULTURAL SPECIALTIES IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL TRAINING.....	258
Shostak U.V. PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF ENGLISH TEXT COMPREHENSION IN A DIGITAL ENVIRONMENT.....	265

SECTION 7

SLAVIC LITERATURE

Tatarenko A.L. STRATEGIES OF INTERTEXTUALITY IN ZORAN FERÍĆ'S NOVEL «WHILE YOU CROSS THE RIVER».....	271

SECTION 8

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Havrylo I.V. STYLISTIC ORGANIZATION OF THE TEXT IN JULIAN BARNES'S NOVEL «TALKING IT OVER».....	277
Keba O.V., Chorny R.A. HISTORY AND MYTH, CULTURE AND MAGIC IN SALMAN RUSHDIE NOVEL <i>THE ENCHANTRESS OF FLORENCE</i>	284
Pichuhina T.Ye. THE FUNCTION OF INTERTEXTUALITY IN HUGO VON HOFMANNSTHAL'S PLAY «THE MINE OF FALUN».....	290
Torhovets Yu.I. BETWEEN HAPPINESS AND MELANCHOLY: THE SYMBOLIC INTERPLAY OF BLUE WITH RED AND GRAY IN CONTEMPORARY ENGLISH POETRY.....	296

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'367'42:821.161.2-1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.1>

ПОВТОР ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ СЕРГІЯ БУРЛАКОВА

REPETITION AS A MEANS OF EXPRESSIVENESS IN POETIC DISCOURSE OF SERGIY BURLAKOV

Ігнат'єва С.Є.,

*orcid.org/0000-0003-2217-4610**кандидат філологічних наук, доцент,**професор кафедри філології та мовної комунікації**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

У статті на матеріалі поетичного дискурсу Сергія Бурлакова простежується функційне навантаження синтаксичних експресем – повторів, які розглядаються як складники образно-виражальної моделі художнього мовлення мовостилію поета Придніпров'я. Індивідуально-авторська картина світу митця окреслена особливою інтерпретацією об'єктивної дійсності, відборі мовних засобів, що забезпечують репрезентацію авторського задуму та його комунікативно-прагматичних інтенцій у поетичному дискурсивному просторі. Мовну експресію інтерпретовано як багаторівневу мовознавчу категорію, що формується внаслідок взаємодії інтелектуального й емоційного планів мовлення та реалізується через свідомий вибір мовних засобів суб'єктом комунікації.

Комунікативну специфіку висловлення зумовлюють контекст, мовленнєва ситуація та авторськи сконструйована семантична організація речення; актуалізовані в ньому складники набувають експресивного характеру, репрезентують значний семантичний потенціал, а інтонаційне виокремлення слугує засобом посилення словесно-образної виразності. Експресивність синтаксичної організації мовлення зумовлюється використанням побудов із семантичними ознаками розмовності та актуалізацією складників речення; одним із показових стилістико-синтаксичних засобів художнього тексту постає повтор.

Семантична специфіка повтору зумовлюється комунікативною інтенцією митця; повтор постає як свідомо сконструйований стилістичний прийом, спрямований на досягнення семантико-стилістичного та естетичного ефектів і формування індивідуально-авторської виразності поетичного дискурсу. У поетичному дискурсі поета Придніпров'я повтор репрезентує емоційно-експресивний потенціал митця, функціонує як засіб експлікації його емоційної сфери, формує його образні й характерологічні параметри; паралельно він організовує інтонаційно-ритмічну структуру тексту й підсилює семантично вагомі складники висловлення.

Ключові слова: експресивність, емоційність, мовостиль, повтор, парцеляція, синтаксичний паралелізм, полісиндетон.

The article traces the functional load of syntactic expression – repetitions, which are considered as components of the figurative-expressive model of artistic speech of the poet of the Dnieper region. The individual-author's picture of the world of the artist is outlined by a special interpretation of objective reality. The selection of linguistics means that ensure the representation of the author's idea and his communicative-pragmatic intentions in the poetic discursive space. Linguistic expression is interpreted as a multi-level linguistic category that is formed as a result of the interaction of the intellectual and emotional plans of speech. It is realized through the conscious choice of linguistic means by the subject of communication.

The communicative specificity of the statement is determined by the context, speech situation and the author's constructed semantic organization of the sentence. The components actualized in acquire an expressive character, represent a significant semantic potential. Intonational isolation serves as a means of enhancing verbal and figurative expressiveness. The expressiveness of the syntactic organization of speech is determined by the use of constructions with semantic signs of colloquialism and the actualization of the components of the sentence; one of the indicative stylistic and syntactic means of the artistic text is repetition.

The semantic specificity of repetition is determined by the communicative intention of the artist; repetition appears as a consciously constructed stylistic device aimed at achieving semantic, stylistic and aesthetic effects and the formation of individual and authorial expressiveness of poetic discourse. In the poetic discourse of the poet of the Dnieper region, repetition represents the emotional and expressive potential of the artist, functions as a means of explication of his emotional sphere, forms his figurative and characterological parameters. At the same time, it organizes the intonation-rhythmic structure of the text and strengthens the semantically significant components of the statement.

Key words: expressiveness, emotionality, speech style, repetition, parcellation, syntactic parallelism, polysyndeton.

Постановка проблеми. Попри значну увагу сучасної української лінгвостилістики до поетичного дискурсу, проблема функціонування повторів лексико-синтаксичної природи у віршових текстах залишається недостатньо систематизованою. Повтор у поезії традиційно розглядається як стилістичний засіб експресії, однак його роль у формуванні цілісної художньої структури тексту, організації поетичного смислу та ритмомелодики потребує глибшого осмислення. Відсутність уніфікованого підходу до класифікації та інтерпретації лексико-синтаксичних повторів зумовлює фрагментарність наукових описів і ускладнює виявлення їхніх текстотвірних та прагматичних функцій. У зв'язку з цим актуалізується потреба комплексного дослідження повтору як багатоаспектного явища поетичного дискурсу, що забезпечує смислову згущеність, емоційно-експресивну насиченість та композиційну впорядкованість віршового тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Анатолія Мойсієнка «лексико-синтаксичні повтори «в художньо-композиційному плані виступають як особливий динамізуючий засіб поетичної ідеї, як своєрідний засіб мистецького розгортання відповідної теми» [2, с. 27]. Наталія Журавльова й Алла Мановицька у статті «Повтор як експресивний засіб у поезії А. С. Малишка» [3] здійснили аналіз стилістичних функцій лексичних та синтаксичних повторів у творчості українського поета. Ганна Кость та Юлія Гурмак досліджували засоби вираження та функціонування вторинної номінації на різних рівнях мови у полікультурному просторі [4]; пізніше Юлія Гурмак вивчала анафоричні процеси на матеріалі франкомовного дискурсу, простежуючи їхні прагматичний та функціональний аспекти, які є предметом дослідження інтеракціоністської лінгвістики, а також вказала на необхідність розглядати їх у комунікативному аспекті, звертаючи увагу на дискурсивний контекст і дискурсивну пам'ять [5; 6]. Олександра Огринчук на матеріалі віршових текстів М. Бажана та І. Драча окреслила стилістично-виражальні особливості дієслівних повторів, їхню роль у конкретному тексті [6]. Уляна Галів розглянула явище лексичного повтору на прикладі поетичної збірки Ліни Костенко «Мадонна Перехресть». Вона не лише дослідила структуру, форми вираження повтору, з'ясувала його синтаксичну роль і стилістичну функцію, а й деталізувала специфіку функціонування окремих фігур, вказала на стилістичний ефект контактних і дистантних повторів, які забезпечують граматичну цілісність тексту [8, с.127].

У дослідження Олесі Тележкіної та Маргарити Голтвеницької розглянуті лексико-синтаксичні повтори як засоби увиразнення віршової оповіді, визначені різновиди лексико-синтаксичних повторів і з'ясовані особливості їхньої реалізації у тканині українського поетичного тексту II половини XX – початку XXI століття [9]. Олеся Тележкіна у дослідженні «Анадиплосис як засіб організації мови української поезії II половини XX – початку XXI століття» [10] проаналізувала різновиди анадиплосису й особливості його функціонування у тканині поетичного тексту. Мовознавиця вказує на важливу особливість поетичної мови – її тяжіння до оздоблення різними стилістичними засобами, із-поміж яких засобами інструментування поетичної оповіді вирізняються стилістичні фігури, які ґрунтуються на повторенні тих чи тих мовних одиниць [10, с.73]. Світлана Шабат-Савка дослідила повтор як синтаксичну експресему, що слугує ідіолектним маркером мовостилію Богдана Мельничука, а також визначила експресивно-виражальний потенціал повтору, його частиномовну належність та інтенційність. Мовознавицею схарактеризовані фігурально-риторичні конструкції, побудовані на основі повторюваних компонентів – анафори, епіфори, анепіфори, рефрену, полісіндентону; окреслено комунікативно інтенційний діапазон афористичних висловлень, що засвідчують багатогранність поетичного ідіолекту Богдана Мельничука [11]. Заслуговує на увагу праця Ігнат'євої С.Є. та Цюп'як І.К., в якій на матеріалі художніх текстів Володимира Винниченка досліджені засоби мовної експресивізації на фразеологічному рівні, з'ясовані їхні особливості в аспекті мовленнєвого впливу на читача [12]. Світлана Ігнат'єва наголошує на важливості лінгвістичного феномену анафори як одного із видів вторинної номінації у поетичному мовленні поета Придніпров'я Сергія Бурлакова [13]. Вона характеризує типи анафоричних моделей – фонетичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні, які дають змогу майстру ліричної поезії сфокусувати увагу на важливих змістових складниках, досягти не тільки емоційної насиченості, а й чіткого темпоритму, що підсилює сприйняття реципієнтом основного посилу твору [13, с. 209].

Формулювання мети і завдань. Метою статті є комплексний аналіз повтору як засобу експресивності в поетичному дискурсі Сергія Бурлакова, з'ясування його лексико-синтаксичної природи, функціонального навантаження та ролі у формуванні смислової, емоційно-експресивної й композиційної організації віршового тексту.

Для досягнення окресленої мети передбачено узагальнення наукових підходів до інтерпретації повтору в лінгвостилістиці й теорії поетичного дискурсу, а також систематизацію основних типів лексико-синтаксичних повторів, репрезентованих у поетичному мовленні. Важливим етапом дослідження є аналіз їхнього експресивного потенціалу у віршових текстах, з'ясування функцій повтору в організації поетичного смислу, ритмомелодійної структури та композиційної цілісності твору, а також простеження його взаємодії з іншими стилістичними засобами в межах поетичного дискурсу.

Наукова новизна дослідження. Наукова новизна роботи полягає в комплексному осмисленні повтору як багатовимірною засобу експресивності в поетичному дискурсі. У статті повтор розглянуто не лише як окремих стилістичний прийом, а як структурно-смісловий чинник, що забезпечує експресивну напруженість, семантичну згущеність і композиційну цілісність віршового тексту. Уточнено функціональну типологію лексико-синтаксичних повторів та окреслено їхню роль у формуванні індивідуально-авторської поетичної картини світу.

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно емоційний, сповнений глибокої любові до Дніпра, до рідної землі та життєвого досвіду уривок: *Розлилася квітнева пора, /Оживає ява і повір'я. /Наберу повні очі Дніпра/ В добру пору безвітря. /Наберу /І у світ /понесу. /Як найвищу в житті ознаку./Як неміряну давню красу. /Як любов на світанку./У мої вже сиві літа. /У хвилини урочі/ Час вливається міццю Дніпра /Щоб зіркішали очі./ Щоб у прикру зневіру не впав./ Не заплутався в прикрих дрібницях./ Я схилиюсь / чолом /до Дніпра – /Хай воно від роботи сріблиться. /Хай воно сумну думу Дніпра/ Береже і шанує [1, с. 32]. У цьому поетичному тексті неодноразово з'являються повтори однакових слів на початку рядків або фраз, що і є анафорою. Повтори створюють мелодійність, що нагадує молитву або навіть ліричну пісню. Ці поетичні рядки засвідчують безупинний ритм любові поета Придніпров'я до життя, до природи, до річки як символу вічності.*

Двічі на початку рядків повторюється дієслово 1-ї особи одн. 'Наберу...': *Наберу повні очі Дніпра / Наберу/*. Зазначений дієслівний повтор підкреслює внутрішню готовність ліричного героя «черпати» духовну силу з Дніпра й становить перший блок анафоричної моделі в поетичному дискурсивному просторі Сергія Бурлакова. Тричі повторюваний сполучник 'Як'/Як'/Як'/

окреслюють порівняння, розкривають глибину сприйняття поетом любові до життя. Анафора структурує думки автора, поєднує особистісне і загальнолюдське. Завдяки цьому стилістичному прийому читач відчуває гармонію між людиною і Дніпром, природою і духом, допомагає поету підсилити емоційну наснагу, акцентує на важливості кожного образу. Повторюваний сполучник створює ритм переліку та підкреслює значимість образу Дніпра, розкриваючи його через різні емоційні порівняння: *Як найвищу в житті ознаку. / Як неміряну давню красу. / Як любов на світанку*. Сполучникова анафорична модель створює другий емоційний блок.

Третій емоційний блок становить двічі повторювана конструкція з часткою 'хай...': *Хай воно від роботи сріблиться. /Хай воно сумну думу Дніпра/ Береже і шанує*. Це благословення поета, його найбільше побажання, звернене до річки, до себе, до життя. Четвертий емоційний блок із сполучником підрядності 'Щоб' – молитовне прохання поета не впасти духом, не зрадити себе, своє «Я»: */Щоб у прикру зневіру не впав. /Не заплутався в прикрих дрібницях/*. Воно розкриває прагнення до збереження своєї життєвої сили й духовного піднесення.

Як бачимо, анафоричні моделі в поетичному тексті Сергія Бурлакова підсилюють роль Дніпра як живого символу національної ідентичності, пам'яті, сили, чистоти, джерела натхнення, яке потрібно берегти особливо «у сиві літа». Візуально це можна репрезентувати як своєрідні «сходінки повторів»:

Наберу

Наберу

Як

Як

Як

Щоб

Щоб

Хай

Хай

Така структура виразно демонструє, як емоційна тональність від початкового наміру 'Наберу' переходить у порівняння 'Як', далі – у побажання-заклик 'Щоб', і завершується благословенням 'Хай'. Повтори в поетичному дискурсі Сергія Бурлакова виконують ритмо- та текстоорганізувальну функції, забезпечуючи цілісність поетичних рядків і посилюючи їхній емоційно-смісловий потенціал. Актуалізовані за допомогою повтору смислові домінанти репрезентують авторське осмислення образу Дніпра як джерела сили, пам'яті та мудрості, формуючи

молитовно-урочисту тональність і передаючи досвід покоління через діалогічну взаємодію з образом ріки. Поезія емоційно насичена, а багатоблокова анафорична модель формує мелодійність, наголошує на важливих змістових моментах. Кожен повтор поглиблює образ Дніпра як джерела сили, краси й духовного очищення не тільки для поета, а й читача. Повтори забезпечують цілісне сприйняття поетичного тексту, сприяють поступовому наростанню смислово-емоційної напруги та її концентрації в кульмінаційній точці.

Короткий поетичний уривок Сергія Бурлакова – глибокий за змістом і надзвичайно влучний за формою: *А час тече, / А час собі тече – / І відповідь / З людських очей / Змиває* [1, с.34]. Поет акцентує на минулості часу та беззахисності людських почуттів перед його неупинним плином. Повтор «А час тече» інтенсифікує відчуття незворотності й безупинного руху, який неможливо зупинити чи уповільнити. Анафоричне розгортання рядків формує ефект тривалості та монотонності, асоціативно співвідносний із крапанням води або течією ріки. Водночас у структурі уривка простежується елемент полісиндетона (грец. polys – численний, syndeton – зв'язок) – стилістичної фігури, що ґрунтується на повторенні однакових сполучників. Повтор сполучника «А» на початку суміжних рядків посилює синтаксичну зв'язність висловлення, уповільнює темп мовлення й надає інтонації розміреності. Завдяки цьому створюється ефект наростання смислу та емоційної напруги, а також підкреслюється фатальна закономірність часового плину. Полісиндетон у поєднанні з анафорою виконує не лише акцентуаційну, а й ритмо-моделювальну функцію, сприяючи увиразненню провідного мотиву твору.

Повторюваний сурядний сполучник 'І' формує ще одну анафоричну модель: *Природа так завзято зілля тче / І в'яже плід. / І так священнодіє... / І що ж тобі, людино, ще / Не вистача* [1, с.35]. Вона не просто поєднує образи, а дає відчуття безперервного, нерозривного процесу: природа одночасно тче, в'яже, діє, що створює гармонію й цілісність дій. Кожен рядок додає нову грань образу природи, і завдяки анафорі вони зливаються у єдиний потік. Вона працює, 'ніби удар у барабан', надаючи тексту ритм і мелодійність. Поет по-особливому готує читача до контрасту – після кількох повторюваних 'І' раптово з'являється 'І що ж тобі, людино, ще / Не вистача', де повтор переходить у риторичне запитання. Виникає опозиція: природа гармонійна, а людина – невдоволена. Анафора не просто стилістична прикраса,

а спосіб показати безперервність життя природи та контраст із людською невдячністю.

Тонку й не таку ритмічно чітку, як у попередніх прикладах, простежуємо ще одну сполучникову анафоричну модель: *Є щастя всіх. / І щастя одиниці. / І це не однозначний егоїзм. / В селі це знають і в столиці, / У радощах і в морі сліз, / У кожнім щасті є краплина горя. / Лиш зблиснуло – / І все* [1, с. 36]. Повтор єднального сполучника 'І' надає поетичному тексту плавності й логічної зв'язності, ніби поет крок за кроком розгортає свою думку. Другий блок складає анафорична модель з прийменником 'У', який формує ритмічну паралель і наголошує на універсальності твердження – щастя і горе переплітаються завжди й усюди. Якщо 'І' поступово додає нові грані до авторської думки, то 'У' наголошує на її масштабності й всеохопності. Анафора уможливіло змістити акцент на головну ідею: щастя не існує без домішки 'краплини горя'. Ще одна сполучникова анафорична модель у поетичному тексті Сергія Бурлакова: *І підуть молоді горіхонята / І являть світу молодецьку суть. / Старий погляне вниз – / І оком порадіє, / І тихим словом їх благословить* [1, с.53]. Вона створює плинний, урочистий ритм, підкреслює послідовність і природний порядок подій. Аксиологічна опозиція 'молодецька суть' – 'старий' побудована на контрасті двох життєвих етапів: молодість – старість. Кожен із цих життєвих кроків має свою систему життєвих цінностей: 'молодецька суть' – символізує юність, енергію, розвиток, прагнення до нового, розквіт сил. Це не лише фізична молодість, а й духовна відкритість, потенціал до змін і творення нового. Доповненню 'молодецьку суть' метафоричний образ 'горіхонята', що підсилює ідею росту й майбутньої зрілості. 'Горіхонята' – образ молодих плодів горіха, які щойно зав'язалися. Символ міцного потенціалу, оскільки горіх росте повільно, але його плід твердий, цінний і поживний. Молоді «горіхонята» втілюють ще не реалізовану, але вже закладену силу. Горіхове дерево символізує життя, а «горіхонята» показують нову генерацію, яка виростає з коріння традицій та досвіду, а ще – стійкість і зрілість, що настане з часом – плоди згодом дозріють, і з них виросте нове дерево, забезпечуючи тяглість роду чи культури. 'Старий' – втілення досвіду, мудрості, завершності певного життєвого шляху. Він уже не творить нове, але здатен дати оцінку, благословити й передати свій духовний капітал молодому поколінню. Зазначена опозиція не є конфліктною – навпаки,

вона гармонійна: старість не заважає молодості, а підтримує її, а молодість продовжує справу старших.

Отже, аксіологічно Сергій Бурлаков протиставляє цінність оновлення й розвитку – молодість і цінність спадковості й досвіду – старість, що разом творять безперервність життя. Поет наголошує на продовженні життєвої естафети: старший як дерево з глибоким корінням, а молодь – плоди, що несуть його силу далі. Поет вдається до традиційної для української поезики опозиції 'старість – молодість'. Згадаємо весільні пісні, де молоду пару порівнюють з «зеленим дубом» чи «молодою калиною» – символами розквіту й початку. А старість – досвід, мудрість роду. Старші благословляють, навчають, передають моральні орієнтири. Як засвідчують прислів'я: «Старий, що вміє, те й підкаже» або «Без старого й хата не тепла».

У цьому уривку простежуємо три блоки сполучникової анафори, де 'I' з'єднує всі дії: [підуть→являть→погляне→благословить] в єдиний послідовний ланцюжок: [I підуть молоді горіхонята]

↓
[I являть світу молодецьку суть]

↓
[I старий погляне вниз – і оком порадіє,
і тихим словом благословить].

Повтор створює ритмічну та змістову єдність: дії ніби нарастають і формують єдиний сюжетний рух. останній блок містить внутрішній паралелізм, що підсилює відчуття завершення. Підсилює емоційність та виразність, створює ритм і логічний наголос на повторюваних словах, щоб вони краще закарбувалися в пам'яті читача або слухача: Скажіть, що завтра день нам принесе?/Ніхто не скаже./ Але знати треба./ Хоча б надіялись./ Боротись до кінця./ Щоб не спіткала навісна халепа./ Щоб не звалитись навіть зі стільця/ [1, с.36]. Повторюваний підрядний сполучник 'Щоб' перед кількома поетичними кількома рядками створює відчуття наполегливості, заклику й попередження, що дає змогу реципієнтові відчуті серйозність наміру й сформувати здійснити емоційний акцент на бажаному результаті.

Бувають весняні розбурхані хуги, / Коли леденіють обвітрені дуги/ I глухо хвилюється все хуртове,/ Як наче живе, як наче живе,/ Як наче в життя повернутись охота/ Всьому що убито, – від старця єнота/ Аж до останньої злої

звірюги.../ Бувають такі ось тривожні хуги!/[1, с. 39]. Плавна, майже музична анафора 'як наче' створює відчуття наростання емоцій та занурює читача в атмосферу оживлення природи. Анафора створює ритм, формує мелодійність, наближаючи поетичний текст Сергія Бурлакова до пісенного заклиналичного звучання, створюючи відчуття хвилювання і навіть трепету. Повторюється емоційний вступ 'Як наче', нагнітаючи поступове наростання хвилювання.

Повтор прийменника 'На' дає поетичному тексту ритм, наголошуючи на внутрішній боротьбі: Я схаменувся... / Сам себе розп'яв / На сотнях сумнівів,/

На тисячних надіях / [1, с.45]. Аксіологічна опозиція 'сумніви – надії' вказує на протиставлення негативного й позитивного полюсів у житті людини. Прийменникову анафоричну модель спостерігаємо у поетичному тексті: I ми з тобою мнимось,/ Зростаєм/ До ніжних слів,/ До чистих споглядань,/ Де ще звучить там, за небокраєм,/ Любові мова, мова сподівань [1, с.47]. Прийменник 'До' повторюється двічі й створює відчуття руху вгору. Поет зосереджує увагу на спрямованості до високих почуттів. Образ 'за небокраєм' символізує недосяжне, але таке бажане для поета. Повтор 'мова' – 'любви мова' – 'мова сподівань' – складник смислової анафори, що підкреслює ліричну мелодику.

Прийменникова модель є однією з найпоширеніших у поезії Сергія Бурлакова: Я схаменувся.../ Сам себе розп'яв/ На сотнях сумнівів,/ На тисячних надіях/ [1, с.45]. Повтор прийменника 'На' на початку двох сусідніх рядків вживається для ритмічного підсилення інформації, Поет акцентує на предметах внутрішньої боротьби 'сумніви'/ 'надії'. Воно ж пробудження./ Де й камінь ожива./ Де збуджено усе зусиллям сонця / [1, с.53]. У цьому поетичному тексті Сергія Бурлакова анафора 'Де' створює єдиний простір події – паралельну побудову, що підкреслює місце і стан пробудження. Також повтор сполучника 'Де' об'єднує образи каменю, 'що оживає', та 'усе, що збуджено сонцем' в один поетичний простір пробудження. Анафора задає однаковий початок рядків, створюючи ритм, який підсилює відчуття урочистості та піднесення. Кожен наступний рядок розгортає тему пробудження, але завдяки повтору 'Де' реципієнт сприймає це як послідовні штрихи до єдиного пейзажу. Повтор наголошує на масштабності явища: пробудження настільки всеохопне, що охоплює і неживе – 'камінь', і живе – усе, що 'збуджено зусиллям сонця'.

Висновок. Проведене дослідження засвідчує, що повтор у поетичному мовленні Сергія Бурлакова становить важливий стилістичний прийом, що забезпечує експресивну напруженість, семантичну згущеність і композиційну цілісність віршового тексту. Він репрезентує емоційно-експресивний потенціал митця, бере участь

у конструюванні його дискурсивного портрета; окрім того, повтор реалізує інтонаційно-ритмічну організацію тексту та виступає засобом семантичної актуалізації окремих складників висловлення. Перспективою дослідження є вивчення повтору і його роль у моделюванні психологічного стану ліричного героя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурлаков С. Поліфонія пам'яті: поезії. Дніпро: ЛІРА, 2024. 288 с.
2. Мойсієнко А. Стилістичні функції повтору в поезії Тараса Шевченка. *Культура слова*. 1996. Вип. 46/47. С. 23–27.
3. Журавльова Н. М., Мановицька А. Я. Повтор як експресивний засіб у поезії А. С. Малишка. *Вісник Запорізького державного університету*. 2001. № 1. С. 3–58.
4. Кость, Г. М., Гурмак, Ю. М. Анафора як один із видів вторинної номінації у французькому художньому тексті. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки* 1 (226), Серія: «Філологічні науки». 2012: 70–74.
5. Гурмак, Ю. М. Вираження та функціонування вторинної номінації на різних рівнях мови у полікультурному просторі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. 2 (70), Серія «Філологія» С. 68–72.
6. Гурмак Ю. Актуальні підходи дослідження анафоричних процесів у франкомовному дискурсі. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2023. 1(35), С. 127-142. <https://doi.org/10.17721/2663-6530.2019.35.11>
7. Огринчук О.П. Стилістично-виражальні особливості дієслівних повторів в індивідуально-авторській мові (на матеріалі віршових текстів М. Бажана та І. Драча). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2015. Вип. 15(1). С. 54-56. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2015_15%281%29__18
8. Галів У. Б. Лексичний повтор як засіб стилістичного увиразнення поетичного тексту. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. № 13, 2020 С. 127-131. DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214365>
9. Тележкіна О.О., Голтвеницька М.В. Лексико-синтаксичні повтори в сучасній українській поетичній мові II половини XX – початку XXI століття. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 22.. Том 2 .2022. С.38-43. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.22.2.7>
10. Тележкіна О.О. Анадиплосис як засіб організації мови української поезії II половини XX – початку XXI століття. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70) № 2 Ч. 1 2020 С. 73-77. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/13>
11. Шабат-Савка С.Т. Повтор як емоційно-експресивний маркер поетичного ідіолекту Богдана Мельничука. *Лінгвостилістичні студії*, вип. 16, 2022, с. 122–34 DOI <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2022-16-122-134>
12. Ігнат'єва С. Є., І. К. Цюп'як. Мовна експресивізація фразеологічних одиниць у художніх текстах Володимира Винниченка. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 29 (1). С. 53-58. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.1.9>
13. Ігнат'єва С.Є. Анафора в поетичному мовленні Сергія Бурлакова (на матеріалі збірки «Поліфонія пам'яті»). *Палітра слова й тексту Січеславщини: колективна монографія /за ред. Валентини Біляцької*. Кн. 5. Дніпро: Журфонд, 2026. 246 с. С 209-222



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

УДК 811.161.2'373.423'367.622-26-116.3"20"

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.2>

ГРАК ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДІМЕННИКОВОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОМОНІМІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

“GRAC” AS A SOURCE FOR RESEARCHING DENOMINAL FUNCTIONAL HOMONYMY IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

Кісь Є.Б.,

orcid.org/0009-0007-0602-5937

доктор філософії за спеціальністю 035 Філологія,

асистент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика

Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена вивченню можливостей Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК) в опрацюванні граматичної (функціональної) омонімії. У роботі розглянуто відіменникову транспозицію та окреслено такі функціональні омонімії пари (іменник / прикметник, іменник / прислівник, іменник / предикатив, іменник / модальник, іменник / прийменник, іменник / вигук). З метою опрацювання функціональних омоніміїв використано конкорданс, у якому простежено вживання аналізованого слова в багатьох різностильових контекстах. Відтак застосовано додаткові прийоми під час визначення частиномовного статусу конкретної одиниці, а саме: аналіз позиції щодо інших компонентів речення, особливості лексичної сполучуваності, специфіку розділових знаків. Простежено основні закономірності функціонування відіменникових транспозитів, що дало змогу надалі застосовувати мову корпусних запитів (CQL) для швидшого знаходження відіменникових похідних у великих масивах тексту. Наведено основні зразки пошукових запитів з використанням різноманітних тегів та морфологічних розміток (частини мови, відмінкової форми), які можемо використовувати в дослідженні відіменникових функціональних омоніміїв у корпусі текстів, зокрема і для виявлення нових відіменникових прикметників, прислівників, предикативів, модальників, прийменників, вигуків. У такий спосіб означаємо позицію в реченні для конкретної словоформи, вказуємо послідовність розташування тих чи тих частин мови, корегуємо поєднання з іншою частиною мови або її уникнення. Опісля ті чи ті словосполучення або сполуки слів переглядаємо в частотному списку, з якого можемо переходити в конкорданс, щоб простежити функціонування одиниці в мовному оточенні.

Підсумовано, що використання CQL сприяє відбору лише тих контекстів для аналізованої словоформи, у яких потенційно можемо зафіксувати транспозиційні зміни, що, з одного боку, полегшує пошук функціональних омоніміїв і економить час, а з іншого боку, дає змогу частково автоматизувати процеси дослідження граматичної омонімії в сучасній українській літературній мові.

Ключові слова: ГРАК, транспозиція, граматичні омоніми, функціональні омоніми, іменник.

The article is devoted to studying the possibilities of the General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC) in processing grammatical (functional) homonymy. The paper examines denominal transposition and outlines the following functional homonymic pairs (noun/adjective, noun/adverb, noun/predicate, noun/disjunct, noun/preposition, noun/interjection). In order to research functional homonyms, a concordance was used to track the use of the analysed word in many different-style contexts. Therefore, additional techniques were used to determine the part-of-speech status of a particular unit, namely: analysis of its position in relation to other components of the sentence, features of lexical combinability, and specifics of punctuation marks. The main patterns of functioning of denominal transpositions were traced, which made it possible to further apply the corpus query language (CQL) to find denominal derivatives in large text arrays more quickly. The main examples of search queries using various tags and morphological markups (parts of speech, case forms) are given, which can be used in the study of denominal functional homonyms in the corpus of texts, in particular for identifying new denominal adjectives, adverbs, predicates, disjuncts, prepositions, and interjections. In this way, we determine the position of a specific word form in a sentence, indicate the sequence of certain parts of speech, as well as correct the combinations with other parts of speech or their avoidance. After that, we review certain phrases or word combinations in a frequency list, from which we can proceed to the concordance to track the functioning of the unit in the language environment.

In summary, the use of CQL facilitates the selection of only those contexts for the analysed word form in which we can potentially record transpositional changes, which, on the one hand, facilitates the search for functional homonyms and saves time, and on the other hand, allows us to partially automate the processes of studying grammatical homonymy in modern Ukrainian literary language.

Key words: GRAC, transposition, grammatical homonyms, functional homonyms, noun.

Постановка проблеми. Епоха комп'ютерних технологій відкриває нові можливості для дослідження одиниць мовної системи на різних її рівнях. Поступово виникає та розвивається комп'ютерна, зокрема і корпусна, лінгвістика. Однак досі актуальним залишається питання

опрацювання граматичної омонімії в корпусах текстів, автоматизації цих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тема автоматичного виокремлення лексичних і граматичних омонімічних одиниць є малодослідженою. В окремих працях О. В. Бугаков,

С. Н. Бук, Г. Б. Буньо, Є. Б. Кісь та ін. на матеріалі української мови намагалися розробити шляхи усунення граматичної омонімії в корпусах текстів.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз пошукових запитів у ГРАКУ, що дають змогу виявити функціональні відіменникові омоніми. Мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) окреслити транспозицію іменника в самостійні та несамостійні частини мови; 2) зафіксувати функціональні омоніми іменник / прикметник, іменник / прислівник, іменник / предикатив, іменник / модальник, іменник / прийменник, іменник / вигук; 3) охарактеризувати відіменникові похідні щодо особливостей поєднання з іншими частинами мови, розташування в реченні.

Виклад основного матеріалу. *Корпусна лінгвістика* – «галузь прикладного мовознавства, яка займається формуванням комп'ютерних корпусів текстів у різних мовах і спрямована на максимально об'єктивний аналіз мовних явищ в умовах реальної живої комунікації» [8, с. 268]. С. Л. Голощук серед можливостей корпусного підходу виокремив укладання конкордансів – «особливий тип словника, що подає до кожного реєстрового слова (чи словоформи) всі або вибірково контексти його вживання» [5, с. 251]. Загалом у лінгвістичних корпусах стало можливим будувати конкорданси, опрацьовувати дані про лексичну та граматичну сполучуваність слів, відстежувати зміни мовної одиниці в різні хронологічні періоди, одержувати дані про частоту вживання словоформ, лексем, синтаксичних конструкцій [6, с. 8].

Знаковим для корпусної лінгвістики української мови став 2017 р., коли створено Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК), серед головних розробників – М. О. Шведова, Р. фон Вальденфельс, В. Ф. Старко та ін.

Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) – «велика, репрезентативна, структурована колекція текстів українською мовою у супроводі програми, яка дозволяє будувати на базі корпусу власні підкорпуси, шукати слова, граматичні форми та їх сполучення, а також обробляти результати пошуку, сортувати, робити збалансовані вибірки і одержувати різну статистичну інформацію» [4].¹ ГРАК можна використовувати в дослідженнях з лексики, граматики, історії мови, під час роботи над укладанням словників та граматик [4].² М. О. Шведова

наголошує, що ГРАК «є новим інструментом дослідження сучасної української мови, який дає можливість досліднику охопити значний обсяг текстів, створювати робочі підкорпуси за різними параметрами (автор, жанр, регіон, роки та ін.), здійснювати лексико-граматичний пошук, робити статистичні підрахунки» [9, с. 147].

Однією з проблем корпусної лінгвістики є опрацювання граматичної омонімії, яка «впливає на якість комп'ютерного перекладу, синтаксичного аналізу та на інші типи автоматичного опрацювання усного та письмового мовлення» [2, с. 108]. Вирішення проблеми розрізнення граматичної омонімії ускладнюється для високофлективних мов, у яких багата словозміна та вільний порядок слів у реченні, адже в лінгвістичних корпусах репрезентовані граматичні форми слів у контексті (слововживання) [3, с. 12–15].

У ГРАКУ автоматичне зняття граматичної омонімії відсутнє, тому для багатьох словоформ програма не може визначити одну лему (правильну початкову форму слова) та граматичні ознаки, бо така форма слова є в кількох парадигмах. Найбільш поширені граматичні омоніми знято вручну, та для більшості словоформ можна отримати помилкові результати [4].³

Ще складнішою є проблема розрізнення функціональної омонімії як різновиду граматичної омонімії, оскільки мова йде про синкретичні одиниці, які не лише характеризуються формальним збігом, а й зберігають спільність семи (сем). Під час опрацювання відіменникової транспозиції першочергово використано конкорданс з метою отримання всіх контекстів, у яких вживається аналізована словоформа. Численні контексти дають змогу простежити певні закономірності функціонування вихідного слова і транспозита, у результаті чого для виявлення нових відіменникових транспозитів можемо послуговуватися мовою корпусних запитів (Corpus Query Language), використовуючи ті чи ті морфологічні розмітки.

У дослідженні відіменникової транспозиції з-поміж функціональних омонімів, репрезентованих численними контекстами, виокремлюємо такі омонімні пари:

1. *Іменник / прикметник.* Простежуючи слововживання аналізованих одиниць із раніше сформованої бази (*бордо, годе, декольте, плісе, максі, металік* та ін.) у конкордансі, застосовуємо додаткові прийоми у встановленні частини мовного статусу слова (аналіз лексичної сполучуваності, позиції слова щодо інших компонентів речення). Очевидним стає факт, що

¹ Дата звернення: 12.01.2025.

² Дата звернення: 12.01.2025.

³ Дата звернення: 12.01.2025.

зазнають ад'єктивації невідмінювані запозичені іменники, для яких характерною є постпозиція щодо означуваного іменника. При цьому констатуємо обмежене коло означуваних слів: *стиль, колір, музика, спідниця, штани* і под. Саме такі спостереження дають змогу звузити пошуковий запит у ГРАКу, виявити нові ад'єктивовані іменники. Наприклад, застосовуємо CQL для побудови такого запиту: [lemma=".*стиль.*"] [tag=".*noun.*"&tag=".*nv.*"], що означає поєднання іменника *стиль* у всіх відмінкових формах з невідмінюваними іменниками. Таким способом встановлюємо нові синкретично-потенційні функціональні омпари іменник / прикметник (*аніме, кантрі, ню* та ін.): *Моя дванадцятирічна сусідка весь вільний час витрачає на перегляд дисків з "Сейлормун", "Сакурою" та "Покемонами", адже саме ці мультфільми виконано у стилі **аніме*** (Інтернет-газета «Високий замок», 2006). *Хвіртка у стилі **кантрі** впишеться у такий же сад, який не передбачає витончених аристократичних елементів дизайну* (Онлайн-ЗМІ «Zaxid.net», 2021). *А ще, Сашко обіцяв подумати, якщо йому запропонують шалені гроші за зйомку в стилі **ню*** (Онлайн-ЗМІ «Табло ID», 2009). У наведених вище реченнях аналізовані одиниці *аніме, кантрі, ню* зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів, прикметниковий статус яких раніше не зафіксований в словниках.

2. *Іменник / прислівник*. Найчастотнішою є адвербіалізація іменників у формі орудного відмінка (*бігом, віками, галопом, горою, ранком, чудом, юзом* та ін.). У результаті транспозиційних змін похідна одиниця відривається від парадигми, втрачає категорії роду, числа, відмінка, не може узгоджуватися з іменними частинами мови, які виступають означеннями щодо неї. У реченні відіменниковий прислівник розташований поряд з дієсловом, від якого і залежить. Враховуючи наведені факти, розуміємо, що одним із можливих варіантів побудови пошукового запиту CQL є такий: [tag=".*verb.*"] [tag=".*noun.*"&tag=".*v_oru.*"], що передбачає пошук синтаксичної конструкції з дієсловом та іменником у формі орудного відмінка. На основі такого запиту можемо виокремити такі відіменникові прислівники: *Доволі їм наживатися **обманом!*** (К. Поліщук «Отаман Зелений»). – *А хто там?! – жукаю **баском*** (М. Стельмах «Щедрий Вечір»). Крім того, можна змінити запит, щоб спочатку був іменник в орудному відмінку, а тоді дієслово. У такому випадку варто конкретизувати, що перед іменниковою словоформою не може бути розташо-

ваний прикметник, займенник чи прийменник : [tag!=".*adj.*"&tag!=".*pron.*"&tag!=".*prep.*"] [tag=".*noun.*"&tag=".*v_oru.*"] [tag=".*verb.*"]. *Дорогою мовчали, таксист якось підозріло дивився на трійцю дорослих* (Дара Корній «Зірка для тебе»). Рекомендуємо також застосовувати конкретні дієслова, з якими може поєднуватися потенційний прислівник, наприклад, дієслова руху (*бігти, йти, рухатися* і т. ін.). Так можна деталізувати пошук.

3. *Іменник / предикатив*. Транспозиція іменника в предикативні прислівники (предикативи) має низку особливостей, тому її варто розглядати за межами адвербіалізації. Процесам предикативації піддаються іменникові словоформи називного та знахідного відмінків, які в результаті транспозиційних змін виступають головним членом в односкладних безособових реченнях, який формально співвідносний з присудком. Часто при відіменниковому предикативі є залежний від нього додаток у формі давального відмінка. Ці факти дають змогу завдяки морфологічним розміткам конкретизувати пошуковий запит: [tag!=".*adj.*"&tag!=".*prep.*"] [tag=".*noun.*"&tag=".*v_dav.*"] [tag=".*noun.*"&tag=".*v_naz.*"]. *Тепер йому **свобода** по всіх параграфах, тепер – що душа забажає* (В. Дрозд «Кролик»). *Семениха встала з лави: – Та ви, кумо Грицихо, сидіть, вам **мука** ходити* (Лесь Мартович «Мужицька смерть»). У наведених реченнях фіксуємо перехід іменникових словоформ у предикатив, адже перед відіменниковими транспозитами *свобода, мука* розташовані залежні займенники *йому, вам*. Категоріальне значення в аналізованих одиницях змінилося з предметности на непрцесуальний стан.

4. *Іменник / модальник*. Модальні слова (модальники) вносять у речення суб'єктивну оцінку, вони виступають у ролі вставних слів. Тому ми можемо припускати функціонування конкретної іменникової словоформи як модальника, а перевіряємо це в Граку через окреслення позиції між комами (*, факт, /, словом, .*). *Близька, рідна людина, **факт**, але чи любить він її, як колись?..* (В. Тибель «Бурштин»). *Ну, **словом**, знайдеться чимало достоїнств, якими зможе похвалитися її **благовірний*** (Н. Гуменюк «Коханий волоцюга»). У результаті модалізації *факт, словом* відбулася втрата морфологічних категорій іменника, похідні одиниці застигли в іменниковій словоформі, втратили здатність бути членом речення. Допоміжним прийомом виокремлення модальників є позиція між комами.

5. *Іменник / прийменник*. У реченні прийменники функціонують у препозиції до означуваних іменних частин мови. Відіменникові похідні прийменники втратили здатність мати при собі залежне слово-означення. Здебільшого зазнають препозиціоналізації іменники у формі орудного відмінка однини та рідше множини (*велінням, волею, протягом, силою* та ін.), що поєднуються з іменниками у формі родового відмінка. У результаті таких спостережень ми отримуємо типову прийменниково-іменникову сполуку, яку можемо записати формулою, що полегшить виявлення нових вторинних прийменників у корпусі текстів: [word=".*конкретна словоформа іменника в орудному відмінку, що нас цікавить.*"[tag=".*noun.*" &tag=".*v_rod.*"]. На основі гіпотези висувано припущення, що переходять у клас прийменника іменникові словоформи *ціною* і *зусиллями*. У ГРАКу за допомогою CQL перевіряємо це так: 1) [word=".*ціною.*"[tag=".*noun.*"&tag=".*v_rod.*"]. *Хоча обидві гри матимуть спільне: зберегти себе як особистість, навіть ціною втрати свого імені* (Галина Пагутяк «Кенігсберзький щоденник»). 2) [word=".*зусиллями.*"[tag=".*noun.*"&tag=".*v_rod.*"]. *Дай Бог, справу по Полі закривають зусиллями адвокатів, яких винайняв Пітер, і при здоровому глузді слідчих* (Люко Дашвар «Покров»). У наведених контекстах аналізовані одиниці трактуємо як відіменникові похідні прийменники. Під час пошуку радимо вказувати все-таки конкретну словоформу, що потенційно може виступати прийменником, бо це значно звузить кількість отриманих результатів.

4. *Іменник / вигук*. У клас вигуку виявляють здатність переходити абстрактні іменники, у яких закладена позитивна чи негативна семантика (*диво, жах, лихо*), іменники з семою волевиявлення (*аврал, відбій, вогонь*), із семою номінації з сильним емоційним забарвленням (*мамо,*

нене, ньенько) та ін. У відіменникових вигуках затирається номінативна функція, вони стали незмінними, втратили морфологічні категорії іменника, не виконують синтаксичну функцію. Вторинним вигукам властива оклична інтонація, вони часто розташовані на початку речення. Тому під час пошуку похідних вигуків до аналізованої одиниці можемо додати ! (*ганьба !*): – *Ганьба! Ганьба! – знову і знову вигукувала жінка, доки публіка не отямилася й не підхопила собі* (Т. Малярчук «Забуття»). Вважаємо, що додавання символу знака оклику є ефективним під час виокремлення контекстів з відіменниковими вигуками.

Висновки. Зважаючи на позицію аналізованого слова в реченні, його відмінкові особливості, здатність поєднуватися зі словами інших частин мови і т. ін., простежуємо основні тенденції для кожного з різновидів транспозиції (ад'єктивації, адвербіалізації, предикативації, модалізації, препозиціоналізації, інтер'єктивації). Із застосуванням додаткових прийомів під час визначення частиномовного статусу омонімів чітко бачимо синтаксичну будову речення, так що можемо вносити корективи до пошукового запиту і знаходити контексти з відповідними транспозитами значно швидше. Крім того, використовуючи мову корпусних запитів (CQL), переглядаємо частоту вживання тих чи тих словосполучень з однаковою структурою і знаходимо синкретично-потенційні функціональні омоніми, відомостей про які не було.

Отже, під час опрацювання функціональної омонімії в ГРАКу використовуємо конкорданс, який дає змогу простежити функціонування тої чи тої словоформи в контекстах різного стильового призначення. Зокрема, ефективним вважаємо застосування мови корпусних запитів ГРАКу (CQL) з відповідними морфологічними розмітками, що сприяє фіксації нових омонімів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бугаков О. В. Функціонування прийменників в українському тексті: морфологічний та семантико-синтаксичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 20 с.
2. Бук С. Н. Корпус текстів у лінгводидактиці (на матеріалі омонімії у корпусі великої прози Івана Франка). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2012. Вип. 57. С. 106–116. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2012.57.1985>
3. Буньо Г. Б. Сучасні методи вирішення проблеми граматичної омонімії в тексті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2014. Вип. 49. С. 12–16.
4. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2025. URL : <http://uacorpus.org>
5. Голощук С. Л. Корпусна лінгвістика: сучасний стан та перспективи досліджень. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 21. Т. 1. С. 249–252. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.47>
6. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики : навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 140 с.

7. Кісь Є. Б. Транспозиційний потенціал іменника в сучасній українській літературній мові : дис. ... д-ра філософії в галузі філології : 035. Львів, 2025. 291 с.

8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 718 с.

9. Шведова М. О. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) як інструмент дослідження лексико-граматичної варіативності. *Людина. Комп'ютер. Комунікація* : зб. наук. праць / за ред. проф. О. П. Левченко. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2019. С. 145–148.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ В ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ТЕХНІЧНИХ ЗВО

LEXICAL MISTAKES IN THE WRITTEN SPEECH OF FIRST-YEAR STUDENTS OF TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Коновченко О.В.,

orcid.org/0000-0002-7971-2099

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та мовної комунікації

Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут»

У статті досліджено питання порушення лексичних норм сучасної української літературної мови в писемному мовленні студентів першого курсу технічних закладів вищої освіти. Матеріалом дослідження є мотиваційні есе студентів першого курсу Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут», які навчаються за технічними спеціальностями. У ході дослідження виявлено, проаналізовано й систематизовано типові лексичні помилки, яких студенти-першокурсники, що навчаються за технічними спеціальностями, припускаються в мотиваційних есе; кожен тип помилок проілюстровано прикладами з письмових робіт студентів; до кожного типу лексичних помилок наведено нормативні відповідники. Наголошено, що лексичні помилки є основним типом порушень мовних норм у писемному мовленні студентів першого курсу закладів вищої освіти. З'ясовано, що основними типами лексичних помилок у мотиваційних есе студентів першого курсу, які навчаються за технічними спеціальностями, є: 1) неправильний вибір слова і помилкова сполучуваність слів через нерозрізнення синонімів і паронімів; 2) уживання суржикових лексем; 3) зловживання іншомовними словами; 4) зловживання мовними штампами; 5) зловживання канцеляризмами; 6) надмірність мовлення (плеоназм і тавтологія); 7) недостатність мовлення; 8) помилкова сполучуваність слів, зумовлена малим словниковим запасом мовця; 9) уживання стилістично невідповідних слів (розмовних слів / жаргонізмів). Зазначено, що основними причинами появи лексичних помилок у мотиваційних есе студентів першого курсу технічних закладів вищої освіти є недостатні мовні знання, малий словниковий запас і неуважність мовця, а також мовна інтерференція. Підкреслено, що уникання лексичних помилок у мовленні сприятиме формуванню професійної мовно-комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: мовні норми, лексичні помилки, мотиваційне есе, синоніми, пароніми, мовні штампи, канцеляризми, суржик, плеоназм, тавтологія, мовна інтерференція.

In the article the author examines the issue of deviations from lexical norms of the modern Ukrainian literary language in the written speech of first-year students of technical higher education institutions. The research material is motivation essays of first-year students of the National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute" studying technical specialties. The author identified, analyzed and systematized typical lexical mistakes that students of technical specialties make in their motivation essays; illustrated each type of lexical mistakes with examples from students' motivation essays and gave normative equivalents to each type of lexical mistakes. The author accentuated that lexical mistakes are the main type of deviation from literacy norms in the written speech of first-year students. The author found that the main types of lexical mistakes in motivation essays of first-year students of technical specialties are 1) incorrect word choice and incorrect word combinations due to the failure to distinguish between synonyms and paronyms; 2) use of surzhyk' words; 3) overuse of foreign words; 4) overuse of language cliches; 5) overuse of office jargon; 6) redundancy of speech (pleonasm and tautology); 7) insufficiency of speech; 8) incorrect word combinations due to the speaker's small vocabulary; 9) use of stylistically inappropriate words (colloquial words / jargon words). The author found out that the main reasons for the appearance of lexical mistakes in motivational essays of first-year students of technical higher education institutions are insufficient language knowledge, small vocabulary and inattention of the speaker, as well as language interference. It is emphasized that avoiding lexical mistakes in speech will help to form professional linguistic and communicative competence of higher education students.

Key words: literacy norms, lexical mistakes, motivation essay, synonyms, paronyms, language cliches, office jargon, surzhyk, pleonasm, tautology, language interference.

Постановка проблеми. Важливим програмним результатом навчання у вищій школі є сформувати в здобувачів освіти професійну мовно-комунікативну компетентність – здатність ефективно спілкуватися усно й письмово державною мовою з професійних питань. Однією з умов успішної професійної комунікації є дотримання лексичних норм. Лексичні норми характеризують як «норми слововживання», пов'язані з уживанням слів «відповідно до власти-

вих їм значень, з урахуванням можливої сполучуваності з іншими словами» [1, с. 16]. Безумовно, «уміння володіти словом... на ефективну фахову діяльність» [3, с. 27], адже помилково вжите слово спотворює зміст повідомлення, що може мати негативні наслідки для професійної діяльності, зокрема і представників технічної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні мовознавці активно розробляють

питання дотримання лексичних норм у професійному мовленні. Основним об'єктом таких досліджень є сфера ЗМІ, публічного управління, юридична. Наприклад, І. В. Гарбар характеризує випадки ненормативного використання лексичних конструкцій у фаховій комунікації загалом [3]. А. О. Капелюшний розробляє питання лексичних помилок у мовленні репортерів і ведучих випусків телевізійних новин [6]. І. О. Мариненко аналізує лексико-семантичні аномалії в публіцистичних текстах мовно-культурного спрямування [7]. Н. М. Шульська здійснює редакторський аналіз мовних аномалій у текстах сучасних українських інтернет-ЗМІ [11]. Н. В. Стратулат звертається до питання дотримання лексичних норм у професійному мовленні правників [9]. Ю. О. Бугайко здійснює редакторський аналіз найпоширеніших лексичних помилок у тексті Конституції України [2]. Н. М. Шульська, Р. С. Зінчук і Л. І. Громик досліджують типові лексичні помилкові явища в текстах управлінських документів, розміщених на сайтах органів державної влади України [12].

Питання порушення лексичних норм у писемному мовленні здобувачів вищої освіти, зокрема студентів технічних спеціальностей, розроблено недостатньо. Мовознавці аналізують лексичні аномалії найчастіше серед інших типів мовних помилок: і Т. А. Шульга наводить огляд типових мовних помилок у наукових роботах студентів гуманітарних спеціальностей [10]; Т. А. Марченко описує мовні помилки в курсових і кваліфікаційних роботах студентів технічних спеціальностей [8]; Є. В. Дмитренко характеризує випадки порушення мовних норм у текстах анотацій до дисертацій PhD технічної галузі [5]. Докладну характеристику типів і причин лексичних помилок у мовленні здобувачів освіти наводить Н. В. Бондаренко, але об'єктом її дослідження є мовлення здобувачів загальної середньої освіти (старшокласників) [1]. Тож очевидно, що завдання дослідити випадки порушення лексичних норм у писемному мовленні студентів технічних спеціальностей є актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати й систематизувати лексичні помилки, яких студенти першого курсу технічних закладів освіти припускаються в писемному мовленні. Матеріалом дослідження є одне з письмових завдань, яке студенти технічних спеціальностей Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут» виконували на заняттях з української мови за професійним спрямуванням, – їхні мотиваційні есе, у яких першокурсники пояснювали, чому вони обрали спе-

ціальність, за якою навчаються, розмірковували про свою майбутню професію, а отже, частково оперували професійною лексикою. Загалом проаналізовано 126 мотиваційних есе. У роботі використано такі методи дослідження: аналіз, синтез, систематизація і класифікація мовних помилок, лінгвістичний опис помилкових мовних елементів, метод трансформаційного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Однією з найпоширеніших помилок, що трапляються в усному й писемному професійному мовленні здобувачів освіти, є лексичні помилки. Як зауважує Н. В. Бондаренко, такі аномалії «становлять значну частину всіх порушень мовних норм у мовленні старшокласників» [1, с. 16]. Закономірно, що для студентів першого курсу закладів вищої освіти лексичні помилки також є основними (утім, не лише для першокурсників і не лише для здобувачів освіти).

Проаналізувавши мотиваційні есе студентів першого курсу, які навчаються за технічними спеціальностями, ми виявили, що в їхніх роботах найчастіше трапляються такі типові порушення лексичних норм сучасної української літературної мови (у наведених прикладах зберігаємо правопис авторів висловлень і коментуємо та редагуємо лише лексичні помилки, оскільки саме вони є предметом нашого дослідження):

1. Уживання слів у невласивому значенні й помилкова сполучуваність слів через нерозрізнення синонімів і паронімів. Таких помилок у мотиваційних есе першокурсників найбільше. Зумовлені вони недостатніми мовними знаннями студентів і мовною інтерференцією. Зокрема першокурсники найчастіше сплутують такі слова:

– **отримувати** (брати те, що дають, надсилають, дарують; уживають тоді, коли йдеться про конкретний об'єкт) – **здобувати** (одержувати щось з певною затратою сили, енергії, зусиль; уживають з абстрактними іменниками), **набувати** (ставати власником, набирати чого-небудь, здобувати щось (про ознаку, якість)): *Для мене важливо не тільки **отримувати** знання, але й використовувати їх для того, щоб зробити життя інших кращим (правильно: здобувати знання); Також я розумів, що потрібно буде опанувати програмування, **отримати** практичні навички, зустріти людей, які вже реалізувались у цій професії, та перейняти їх досвід (правильно: набути навичок); Я вирішив зосередитися на навчанні та розвитку у сфері біомедичної інженерії, адже це дозволить мені **отримати** різносторонній **досвід** і гнучкість у професійному виборі (правильно: набути досвіду);*

– **обумовлений** (обмежений якимись умовами, обставинами, застереженнями) – **зумовлений** (спричинений, викликаний чимось): *Мій вибір також **обумовлений** тим, що галузь ракетно-космічної та авіаційної техніки є однією з найперспективніших у сучасному світі* (правильно: *зумовлений*);

– **вибирати** (напрям, матеріал, якусь річ тощо) – **обирати** (депутатів, почесних членів, на посаду, покликання, фах, професію, наречену, дружину, улюблене місце тощо): *Вибрав я ХАІ через свого друга* (правильно: *Я обрав ХАІ завдяки другові*);

– **заснований на** (закладений, організований, створений) – **оснований на / ґрунтується на** (той, що ґрунтується на чомусь): *Отже, вибір спеціальності був свідомим рішенням, заснованим на особистих інтересах, прагненні та бажанні постійно розвиватися* (правильно: *основаним на*);

– **область** (адміністративно-територіальна одиниця) – **галузь, сфера, ділянка** (певна сукупність фактів, явищ, занять, що становлять окремий аспект людської діяльності, людських інтересів): *Спеціальність 125 «Кибербезпека» має чітку орієнтацію – практична робота з системами безпеки, що передбачає глибокі знання в області кібербезпеки, роботу з документацією та алгоритмами, наприклад, криптографії* (правильно: *в галузі кібербезпеки*);

– **задача** (питання переважно математичного характеру, яке розв'язують шляхом обчислень за визначеною умовою. Задачу (математичну) розв'язують, а не вирішують) – **завдання** (наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа; мета, до якої прагнуть. Завдання вирішують, виконують): *Тож я вирішив вивчити, що таке радіоелектроніка, які її функції, задачі та можливості* (правильно: *завдання*);

– **вклад** (грошова сума, що її взяв на зберігання ощадний банк. Вклад вносять) – **внесок** (щось цінне, внесене в громадську справу, в науку, літературу тощо, кошти, які хтось сплачує організації, установі тощо. Внесок роблять): *Я розумію, що мій вклад у цю галузь може бути важливим і необхідним для майбутнього прогресу* (правильно: *внесок*); *Ця спеціальність допоможе мені знайти хорошу роботу в майбутньому, можливо я навіть зможу зробити якийсь вклад в майбутнє суспільства* (правильно: *зробити внесок*);

– **грати роль** (утілювати в художнім образі на сцені, в кінофільмі тощо; удавати з себе когось) – **відігравати роль, мати велику вагу, багато важити** (мати певне значення, вагу):

Сучасна медицина стрімко розвивається, і біомедичні інженери грають ключову роль у цьому процесі (правильно: *відігравати ключову роль*);

– **дозволяти** (давати дозвіл, уживають лише в прямому значенні) замість **давати змогу** (уживають у переносному значенні): *Ще одним важливим чинником мого вибору є усвідомлення того, що саме ракетно-космічна та авіаційна техніка дозволяє людині мріяти про далеке майбутнє* (правильно: *дає змогу*);

– **напрямок** (лінія фізичного руху на невеликих відстанях) – **напря́м** (шлях розвитку, ідейна спрямованість, суспільний, літературний рух, течія; ділянка фронту; лінія руху в загальних рисах або пункт, розташований на великій відстані): *Мені особливо імponує, що ця спеціальність охоплює кілька напрямків одночасно: програмування, вимірювальні технології та радіоелектроніку* (правильно: *напрямів*);

– **праця** (трудова діяльність людини) – **робота** (праця, заняття, служба де як засіб існування, джерело заробітку): *Водночас я хочу знайти баланс між працею та особистим життям, щоб забезпечити собі можливості для самореалізації та розвитку в усіх аспектах життя* (правильно: *роботою*);

– **познайомитися** (налагодити знайомство, представитися комусь) – **ознайомитися** (отримати певні відомості, інформацію про щось): *Мені було цікаво познайомитись з багатьма історіями різних харківських інститутів* (правильно: *ознайомитися з*);

– **зв'язати** (уживають у прямому значенні) – **пов'язати** (уживають у переносному значенні): *Я обрала спеціальність «Комп'ютерний дизайн та 3D моделювання» і сподіваюсь виправдати довіру викладачів, зв'язати своє життя з ХАІ* (правильно: *пов'язати*);

– **запит** (вимога, прохання дати які-небудь відомості або офіційне роз'яснення щодо чогось) – **попит** (потреба в кому-, чому-небудь): *Крім цього, проаналізувавши сучасні ринкові тенденції, я зрозуміла, що ця галузь має великий запит на кваліфікованих фахівців* (правильно: *попит*).

2. Уживання суржикових лексем – росіянізмів калькованих (поморфемно перекладених) і вжитих прямо. Такі помилки зумовлені недостатніми мовними знаннями студентів та мовною інтерференцією. У мотиваційних есе першокурсників трапляються такі суржикізми:

– **кар'єрний ріст / зріст** замість **кар'єрне зростання** (ріст – калька з російської мови; зріст – довжина тіла людини; зростання – про-

цес збільшення чогось або загальний розвиток): *Крім того, я також мріяв працювати в галузі, яка постійно розвивається та відкриває можливості для мого кар'єрного росту* (правильно: *кар'єрного зростання*); *Це спеціальність, яка має великий потенціал для майбутнього, що дуже важливо для мого кар'єрного зросту* (правильно: *кар'єрного зростання*);

– **прийняти рішення** замість **ухвалити рішення**: *Я прийняв таке рішення через поєднання особистих інтересів та захоплення інноваційними винаходами* (правильно: *ухвалити рішення*);

– **не дивлячись на** замість **незважаючи на**, **попри**: *Не дивлячись на це, програмування є дуже цікавою професією і роботодавці готові платити великі гроші, за ті знання які в тебе є* (правильно: *Попри це*);

– **займати місце** замість **посідати місце**: *В умовах, коли технології займають центральне місце в нашому повсякденному житті, питання інформаційної безпеки є як ніколи важливим* (правильно: *посідають центральне місце*);

– **зробити помилку** замість **припуститися помилки, помилитися**: *Для багатьох це рішення може стати вирішальним, тому, щоб не зробити помилку, потрібно мати хорошу мотивацію і бути впевненим на всі сто у своєму рішенні* (правильно: *не припуститися помилки*);

– **розбиратися в чомусь** замість **розумітися / знатися на чомусь**: *Сьогодні багато компаній потребують фахівців, які розбираються в технологіях зв'язку, радіотехніці, обслуговуванні сучасних електронних систем і загалом в електроніці* (правильно: *знаються на технологіях*);

– **з тих пір** замість **відтоді / з того часу**: *Звичайно, це мені не дуже допомогло, але інтерес до електроніки залишився з тих самих пір* (правильно: *з того часу*);

– **все** замість **дедалі / шодалі / щораз** для опису постійного зростання ознаки: *І виконують такі завдання фахівці, на яких постійно і все більше зростає попит, саме з цієї та суміжних спеціальностей* (правильно: *дедалі більше*); *Війна дронами підштовхує до створення все новіших і кращих, які можуть допомогти людям* (правильно: *дедалі новіших і кращих*);

– **чисто** замість **суто**, виключно, тільки для підкреслення винятковості ознаки: *Я тут чисто випадково* (правильно: *просто випадково*).

3. Зловживання іншомовними словами. Здебільшого студенти вживають іншомовні слова через те, що не знають їхніх українських відповідників; деякі запозичення вживають помилково, не розуміючи їхнього значення. У мотиваційних

есе першокурсники найчастіше зловживають такими іншомовними словами:

– **фундамент** (підземна частина будівлі, що є опорою всіх конструкцій споруди; підмурок) замість **підґрунтя, основа** (головне, те, що лежить в основі чого-небудь, на чому ґрунтується, будується щось; база, підвалина): *Це захоплення стало фундаментом мого бажання присвятити життя галузі, яка визначає майбутнє науково-технічного прогресу* (правильно: *стало основою мого бажання*);

– **базуватися** (мати базу, розташовуватися – про військо, армію) замість **ґрунтуватися на, спиратися на, мати за основу** (мати щось за основу): *Від мобільного зв'язку до інтернету – все це базується на принципах, які вивчаються в цій галузі* (правильно: *спирається на принципи*);

– **фактор** замість **чинник** (умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу чи явища, що впливає на його перебіг): *Це рішення не було випадковим, а сформувалося поступово під впливом багатьох факторів, які, на мою думку, важливі для мого особистого розвитку та майбутньої професійної кар'єри* (правильно: *під впливом багатьох чинників*);

– **динамічно** замість **швидко / стрімко** (динамічний – пов'язаний із рухом, мінливий): *Сфера інформаційних технологій і комп'ютерної інженерії продовжує динамічно розвиватися* (правильно: *стрімко розвивається*);

– **інспірований** (навіяний, спровокований, організований або спонуканий кимось (зазвичай таємно) до певних дій; описує дію, здійснену під впливом зовнішніх сил, часто з метою інтриги або провокації) замість **навіяний, надихнутий**: *Перш за все, мій вибір значною мірою був інспірований сімейною традицією* (тут це слово загалом не можна вживати, правильно: *вибір зумовлений сімейною традицією*).

4. Зловживання мовними штампами. Такі сполуки першокурсники вживають для того, щоб підкреслити значущість обраної спеціальності. У мотиваційних есе мовних штампів трапляється доволі багато, очевидно, через те що студенти поки що нечітко уявляють значення обраної спеціальності та своє професійне майбутнє. Почасти такі конструкції взято з рекламних матеріалів обраної спеціальності. У мотиваційних есе маємо такі мовні штампи:

– **відкривати нові горизонти**: *Я впевнений, що цей шлях відкриє переді мною нові горизонти, дасть змогу реалізувати свої професійні амбіції та досягти значущих результатів, які вплинуть на розвиток світової науки й техніки*;

– **відігравати ключову роль:** *У світі, що стрімко розвивається, інформаційні технології відіграють ключову роль;*

– **робити вагомий внесок:** *У майбутньому я бачу себе фахівцем у цій галузі, який робить вагомий внесок у розвиток сучасних засобів зв'язку і радіотехніки;*

– **бути рушійною силою:** *Ця пристрасть стала рушійною силою мого рішення продовжити навчання в цій галузі;*

– **бути на передовій технологічного прогресу:** *Саме тому я обрав спеціальність «Інжиніринг і програмування інфокомунікаційних систем», яка дозволяє мені бути на передовій технологічного прогресу;*

– **стати важливою віхою у житті; досягти професійних висот:** *Переконали, що цей крок стане важливою віхою в моєму житті та допоможе досягти професійних висот.*

5. Зловживання канцеляризмами. У мотиваційних есе першокурсників часто трапляються слова і звороти, характерні для офіційно-ділового стилю, але не бажані в інших стилях мови: *Я завжди відчував великий інтерес до енергетики та екології* (доречніше: *Я завжди цікавився / захоплювався енергетикою та екологією*); *З дитинства я мав захоплення технікою* (доречніше: *Я з дитинства захоплювався технікою*); *Також присутня моя особиста цікавість до вивчення питання розвитку радіотехнологій* (доречніше: *Я також зацікавлений у тому, щоб вивчати питання розвитку радіотехнологій*); *Моє досягнення 3-го місця на конкурсі наукових робіт у Малій академії наук підтверджує мою готовність до наукової діяльності* (доречніше: *Те, що я посів третє місце...*); *Я вірю, що саме ця професія дозволить мені зробити свій внесок у розвиток суспільства, допомогти людям подолати важкі хвороби та підвищити якість їхнього життя* (доречніше: *покращити їхнє життя*); *Мої професійні цілі включають досягнення високого рівня експертності в галузі програмування та розробки ПЗ, освоєння нових технологій і методів, а також удосконалення аналітичних і комунікативних навичок* (доречніше: *Моя професійна мета – досягти... оволодіти... удосконалити*).

6. Стилистично невмотивовані тавтологія (повторення спільнокоренових слів в одному або сусідніх реченнях) і плеоназм (багатослів'я, поєднання близьких за значенням слів, з яких одне логічно зайве). Такі помилки зумовлені недостатніми мовними знаннями та неухважністю студентів.

У мотиваційних есе першокурсників найчастіше трапляються такі випадки невмотивованої

тавтології:

– **внести (свій) внесок:** *Вивчення космосу – це одна з найамбітніших цілей людства, і я хотів би внести свій внесок у цю справу* (правильно: *зробити внесок*);

– **свої власні:** *Адже можна зібрати команду і створювати свої власні проекти* (правильно: *свої або власні*).

Випадки невмотивованого плеоназму в мотиваційних есе першокурсників найчастіше пов'язані з уживанням поряд синонімічних іншомовного та українського слів:

– **нові інновації** (інновація – це нововведення): *По-третє, опанування штучним інтелектом і сучасними інформаційними системами дозволить мені брати активну участь у створенні нових інновацій, які будуть впливати на розвиток економіки і на суспільство в цілому* (правильно: *інновацій*);

– **перспективи в майбутньому** (перспективи – це можливості в майбутньому): *Тому я розпочав аналізувати можливості зараз і перспективи в майбутньому* (правильно: *теперішні можливості і плани / вигляди на майбутнє*);

– **пантеон видатних випускників** (пантеон – сукупність визначних діячів): *Я сподіваюсь зайняти місце у пантеоні видатних випускників цього дивовижного університету ставши відомим українським дизайнером* (правильно: *посісти місце в пантеоні випускників*).

У мотиваційних есе першокурсників трапляються і випадки плеоназму, що становлять поєднання двох синонімічних українських слів / словосполук: *Навіть освітня програма «Комп'ютерні технології в біології та медицині», що я обрав, в наш час відіграє велику роль для допомоги людям з хворобами, проблемами зі здоров'ям* (правильно: *людям, які мають проблеми зі здоров'ям*); *Крім того, розвиток медичного обладнання не зупиняється і продовжує вдосконалюватися* (правильно: *медичне обладнання й надалі розвивається*); *З цієї ж причини цінність експертів з кібербезпеки тільки зростатиме та зміцнюватиметься на ринку праці* (правильно: *зростатиме*); *На мою думку, це гарний вибір, і, з розвитком технологій, сфера моєї діяльності буде дедалі більшою, розширюватись* (правильно: *буде дедалі зростати*); *Саме це є одне із головним в програмуванні, ти постійно вчишся чомусь новому і це з одного боку великий плюс, бо твій прогрес не стоїть на місці і ти розвиваєшся* (правильно: *ти розвиваєшся*); *Я часто розбирав різні старі пристрої й намагався зрозуміти, як працюють телефони,*

комп'ютери, і **розбирався** в призначенні кожного компонента (правильно: намагався зрозуміти, як працюють... і яке призначення...).

7. Недостатність мовлення. У мотиваційних есе бачимо непоодинокі випадки, коли першокурсники пропускають слова, потрібні для логічно правильного викладу інформації. Очевидно, це відбувається через малий словниковий запас або неуважність студентів. Наприклад: *Крім того, кібербезпека – це можливість зробити внесок у суспільство* (правильно: зробити внесок у розвиток суспільства); *Хотілося б брати участь у проєктах з штучним інтелектом та кібербезпекою* (правильно: у проєктах, пов'язаних зі штучним інтелектом та кібербезпекою); *Можливість вибору та гнучкість у кар'єрі була заключним рішенням моєї майбутньої професії* (правильно: були вирішальними чинниками вибору моєї майбутньої професії); *Тільки власними стараннями та сильною мотивацією ти зможеш досягти своїх мрій* (правильно: досягти здійснення мрій). Типовою також є помилка в побудові висновкового речення, у якому пропущено потрібні для правильного розуміння змісту слова: *Підсумовуючи, я обрав спеціальність 123 «Комп'ютерна інженерія» тому, що вона відповідає моїм інтересам, дозволяє реалізувати творчий потенціал і відкриває широкі перспективи для професійного зростання* (правильно: Підсумовуючи, хочу зазначити таке...); *На завершення, комп'ютерна інженерія для мене – це не лише професія, а й захоплення* (правильно: На завершення хочу зазначити таке...); *У висновку, вибір спеціальності ракетно-аерокосмічної техніки для мене є результатом глибокого інтересу до космічних технологій, прагнення до наукових досягнень та захоплення інженерією* (правильно: Як висновок хочу зазначити таке...).

8. Помилковий вибір слова і помилкова сполучуваність слів через малий словниковий запас мовця. У мотиваційних есе першокурсників часом трапляються дивні поєднання слів: *Отже, базове розуміння цих технічних аспектів дає мені змогу самостійно розв'язати проблеми та підтримувати цілісність моїх персональних систем, коли є необхідність залучити певні знання* (загалом не зрозуміло, що хотів сказати автор); *Я обрала спеціальність «Комп'ютерний дизайн*

та 3D моделювання», тому що вважаю, що саме вона допоможе реалізувати мої творчі здібності, які супроводжують мене з раннього дитинства (правильно: здібності, які проявилися в мене ще в ранньому дитинстві); *Щодо особистих цілей, я хочу підтримувати здоровий спосіб життя, зберегти баланс між працею, розвивати себе як особистість і зміцнювати стосунки з близькими людьми* (правильно: вести здоровий спосіб життя); *Світ перетнув поріг 4-ї промислової революції, характерною рисою якої є інтеграція бездротових технологій у промислове виробництво, що впливає на інші сфери бізнесу, що може нести наслідки про які згадувалося раніше* (правильно: може мати наслідки).

9. Уживання стилістично невідповідних слів. У мотиваційних листах деяких першокурсників трапляються і слова, що не відповідають стилю викладу (розмовні слова / жаргонізми): *На мою думку, ця спеціальність дуже класна та потрібна* (правильно: чудова, неймовірна).

Висновки. Аналіз мотиваційних есе студентів першого курсу технічних ЗВО свідчить, що в писемному мовленні першокурсників часто трапляються порушення лексичних норм української літературної мови. Основними типами лексичних помилок у мотиваційних есе студентів технічних спеціальностей є: 1) неправильний вибір слова й ненормативна сполучуваність слів через нерозрізнення синонімів і паронімів; 2) уживання суржикових лексем (кальок і живцем узятих росіянізмів); 3) зловживання іншомовними словами; 4) зловживання мовними штампами; 5) зловживання канцеляризмами; 6) надмірність мовлення (плеоназм і тавтологія); 7) недостатність мовлення; 8) помилкова сполучуваність слів, зумовлена малим словниковим запасом мовця; 9) уживання стилістично невідповідних лексем (розмовних слів / жаргонізмів). Причинами появи лексичних аномативів є недостатні мовні знання, малий словниковий запас та неуважність мовця, недостатнє володіння мовою загалом, мовна інтерференція. Уникання лексичних помилок сприятиме формуванню професійної мовно-комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. Перспективами нашого дослідження є проаналізувати інші типи мовних помилок у мотиваційних есе студентів першого курсу технічних ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко Неллі. Порушення лексичних норм та шляхи запобігання їх в українському мовленні старшокласників. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 4. С. 16–21.
2. Бугайко О. Ю. Лексичні помилки в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2018. № 8. С. 10–14.

3. Гарбар І. В. Найтиповіші лексичні помилки у фаховому мовленні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 51. Т. 1. С. 27–30. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.51-1.6>.
4. Горох : онлайн-бібліотека найкорисніших словників української мови. URL: <https://goroh.pp.ua/> (дата звернення: 10.01.2026).
5. Дмитренко Є. В. Випадки порушення мовних норм у текстах анотацій до дисертацій PhD технічної галузі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36 (75). № 1, ч. 1. С. 32–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.1/06>.
6. Капелюшний Анатолій. Лексична надмірність та лексична недостатність у мовленні репортерів і ведучих випусків телевізійних новин. *Теле- та радіожурналістика*. 2014. Вип. 13. С. 78–86.
7. Мариненко І. О. Орфографічні й лексико-семантичні анормативи в публіцистичних текстах культурно-мовної тематики. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2019. Т. 1 (74). С. 57–67. DOI: <https://doi.org/10.17721/2522-1272.2019.74.6>.
8. Марченко Т. А. Основні помилки при написанні наукових робіт студентами технічних спеціальностей. *Філологічні трактати : науковий журнал*. Суми – Харків, 2019. Т. 12. № 3. С. 56–62.
9. Стратулат Наталія. Питання лексичної норми в мовленнєво-професійній діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31, т. 2. С. 251–256. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/31.213984>.
10. Шульга Т. Типові помилки в наукових роботах студентів. *Культура слова*. 2011. № 74. С. 163–166.
11. Шульська Н. Редакторська культура сучасного медіатексту: лексичні анормативи. *Теоретична і дидактична філологія. Серія: Філологія (літературознавство, мовознавство)*. 2018. Вип. 28. С. 253–260.
12. Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Громик Л. І. Помилконебезпечні лексичні явища в писемній діловій комунікації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36 (75). № 1, ч. 1. С. 89–95. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.1/15>.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

УДК 811.161.2'06-26:373.5.02.016]:070:004]"20"

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.4>

ІНТЕГРАЦІЯ МЕДІАДИДАКТИКИ В МОВНУ ОСВІТУ: ВІД ТЕОРЕТИЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ ДО ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

INTEGRATION OF MEDIA DIDACTICS INTO LANGUAGE EDUCATION: FROM THEORETICAL JUSTIFICATION TO PRACTICAL IMPLEMENTATION

Костів О.М.,*orcid.org/0000-0002-1878-2675**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка***Сколотдра-Шепітко О.Р.,***orcid.org/0009-0002-8274-8559**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті обґрунтовано актуальність формування інформаційно-медійної грамотності в умовах сучасного медіапростору. Це завдання визначено як пріоритетне для Нової української школи (НУШ), оскільки вимагає від учнів не лише механічного засвоєння правил мови, а й володіння інструментарієм верифікації контенту та здійснення критичного аналізу повідомлень.

Основною метою дослідження є лінгводидактичний компаративний аналіз реалізації блоку «Інформація» мовленнєвої змістової лінії модельної навчальної програми (автори Н. Голуб та О. Горошкіна) та сучасних підручників з української мови для 5 класу крізь призму компетентнісного підходу. Висвітлено, як концептуальні засади медіаосвіти трансформуються в конкретні навчальні завдання, спрямовані на розвиток інформаційної стійкості здобувачів освіти.

На основі аналізу підручників з української мови для 5 класу закладів загальної середньої освіти виокремлено ефективні лінгводидактичні стратегії: трансформацію текстів у візуальні моделі (схеми, інфографіки), використання QR-кодів для інтерактивного навчання та методи смислового згортання. Особливу увагу приділено практичному аспекту – розпізнаванню фейків та маніпуляцій. Описано алгоритми перевірки даних: аналіз дати публікації, виявлення мовних помилок у дезінформації, зіставлення джерел та критичне ставлення до відкритих ресурсів.

Обґрунтовано, що така перебудова мовної освіти безпосередньо корелює з принципами академічної доброчесності, кібербезпеки та соціальної відповідальності. Автори доводять, що інтеграція медіадидактичних прийомів дозволяє перетворити вивчення української мови на дієвий інструмент формування критичного мислення, що є базовою навичкою для безпеки та успішного навчання особистості в цифровому суспільстві.

Ключові слова: українська мова, методика навчання української мови, медіаграмотність, інформація, критичне мислення, модельна навчальна програма, Нова українська школа (НУШ), підручник, фейки, верифікація інформації, інформаційна стійкість.

The article substantiates the relevance of developing information and media literacy in the context of the modern media space. This task is defined as a priority for the New Ukrainian School (NUS), as it requires students not only to mechanically learn the rules of the language, but also to master the tools for verifying content and critically analysing messages.

The main objective of the study is a comparative linguistic and pedagogical analysis of the implementation of the 'Information' block of the speech content line of the model curriculum (authors N. Golub and O. Goroshkina) and modern Ukrainian language textbooks for 5th grade through the prism of a competence-based approach. It highlights how the conceptual foundations of media education are transformed into specific learning tasks aimed at developing the information resilience of learners.

Based on an analysis of Ukrainian language textbooks for 5th grade general secondary education institutions, effective language teaching strategies have been identified: the transformation of texts into visual models (diagrams, infographics), the use of QR codes for interactive learning, and methods of semantic compression. Particular attention is paid to the practical aspect – recognising fakes and manipulations. Data verification algorithms are described: analysis of the publication date, identification of linguistic errors in disinformation, comparison of sources and a critical attitude to open resources.

It is argued that such a restructuring of language education directly correlates with the principles of academic integrity, cybersecurity, and social responsibility. The authors prove that the integration of media teaching techniques allows the study of the Ukrainian language to be transformed into an effective tool for the formation of critical thinking, which is a basic skill for the safety and successful learning of individuals in a digital society.

Key words: Ukrainian language, Ukrainian language teaching methodology, media literacy, information, critical thinking, model curriculum, New Ukrainian School (NUS), textbook, fake news, information verification, information resilience.

Актуальність дослідження. Динамічність сучасного інформаційного простору вимагає від особистості високого рівня інформаційно-медій-

ної грамотності. Це передбачає не лише здатність до класифікації інформації за формами репрезентації (графічна, текстова, аудіовізуальна),

а й володіння інструментарієм верифікації контенту, розпізнавання маніпулятивних технологій та здійснення глибокого критичного аналізу повідомлень. Тому «ключовим завданням сьогодення є перетворення загрози, спричиненої можливостями цифрового суспільства, на ресурс для саморозвитку» [7, с. 196].

Усебічний аналіз інформації є пріоритетним напрямом сучасної мовної підготовки, що корелює з нормативними вимогами модельних навчальних програм з української мови для закладів загальної середньої освіти та забезпечує формування інформаційної стійкості здобувачів освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як відомо, впровадження медіаосвіти в заклади загальної середньої освіти регламентовано на законодавчому рівні. Зокрема, Концепція НУШ визначає інформаційно-цифрову компетентність як здатність до критичного використання інформаційно-комунікаційних технологій, медіаграмотності та безпечної поведінки в мережі. Водночас Концепція впровадження медіаосвіти в Україні орієнтує педагогів на формування в учнів рефлексії та здатності до медіатворчості, що має реалізовуватися через інтеграцію в усі навчальні предмети та позакласну роботу [5].

Відповідно до цих рекомендацій, розробники модельних навчальних програм (зокрема Н. Голуб та О. Горошкіна) інтегрували блок «Інформація» до мовленнєвої змістової лінії, узаконюючи розвиток медіаграмотності як обов'язковий складник мовної освіти.

Сучасні лінгводидакти (Н. Бондаренко, Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Новосолова, А. Попович, О. Семенов та ін.) також наголошують на важливості вивчення блоку «Інформація» на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. Зокрема, А. Попович зазначає, що «на уроках української мови істотним має стати вивчення особливостей інформаційних, художніх і медійних текстів, набуття вмінь опрацьовувати інформацію з друкованих та цифрових джерел, критично її осмислювати й використовувати для комунікування, виявляти приховану й очевидну інформацію, обирати мовленнєві стратегії, розрізняти факти й судження, виявляти спроби маніпулювання даними тощо» [14, с. 200–201]. Автори посібника «Практикум з методики навчання української мови» описують метод роботи з джерелом інформації, пропонуючи кілька важливих стратегій: 1) стратегія пошуку інформації і розуміння прочитаного; формулювання тези, смислове згортання інформації;

2) стратегія перетворення (трансформація тексту в схеми, таблиці, хмари слів) й інтерпретування (зіставлення й протиставлення переданих в тексті відомостей) інформації; 3) стратегія оцінювання інформації [2, с. 80–81].

Практичну реалізацію цього підходу показали Н. Лапушкіна та Р. Падалка, запропонувавши систему вправ для формування медіакомпетентності, що демонструє, «як можна грамотно використати в навчальній діяльності медіавправи, результатом чого має бути формування в учнів умінь визначати маніпуляції та фейки, розрізняти факти та судження, аналізувати тексти для виявлення прихованого смислу, критично ставитися до вже висловленої думки, порівнювати протилежні відгуки на той самий твір, шукати мотивацію кожного з авторів» [7, с. 195].

Т. Шинкар стверджує, що напрями інтеграції медіаграмотності в курс української мови охоплюють вісім важливих векторів: аналіз медіатекстів, виявлення мовної маніпуляції та пропаганди, створення медіатекстів, вивчення стилістики медіатекстів, інформаційна безпека та цифрова грамотність, проєктна діяльність, критичний підхід до новин та соціальних медіа, медіадидактика на уроках української мови [19, с. 142–143]. Авторка також пропонує загальні (критичний аналіз текстів, проблемне навчання, метод дискусії, ситуативний аналіз, метод мозкового штурму, метод рольових ігор, метод порівняння) та спеціалізовані (аналіз стилістичних прийомів, семантичний аналіз, риторичний аналіз, аналіз дискурсу, аналіз інтертекстуальності, аналіз синтаксичних конструкцій, лексичний аналіз, аналіз конотацій, аналіз стилістичних явищ) методи інтеграції медіаграмотності в курс української мови [19, с. 144–145].

Представлений корпус наукових та навчально-методичних праць відображає цілісну систему впровадження медіаосвіти в сучасний освітній простір України, охоплюючи шлях від теоретичного обґрунтування до практичної реалізації в класі. Дослідження таких авторів, як Г. Корицька, С. Богдзівич [6], Н. Лапушкіна та Р. Падалка [7], відображають можливості інтеграції медіаелементів безпосередньо у структуру уроків мови та літератури. Цей процес тісно пов'язаний із реформою НУШ, що детально проаналізовано в праці С. Пилипчук, А. Скапи [13] та Н. Семенової [15], які пропонують конкретні вправи для розвитку критичного мислення та медіаграмотності учнів.

Окремий пласт досліджень під керівництвом О. М. Семенов присвячений професійній підготовці самого вчителя-словесника. У наукових

студіях (співавтори М. Ячменик, М. Ольховик та ін) [16]. обґрунтовано необхідність формування культури роботи з інтернет-текстом та мовно-методичної готовності педагога до використання медіазасобів. Важливим інструментарієм у цьому процесі виступає розроблена типологія інтернет-ресурсів (М. Друшляк, О. Семенов та ін.) [3], яка допомагає вчителю орієнтуватися в інформаційному потоці. Водночас праці Т. Водолазької, Н. Курмишевої та Т. Устименко [4] підкреслюють, що медіаграмотність є процесом безперервним, виходячи за межі школи в царину освіти дорослих. Отже, усі зазначені праці формують єдину систему, де теоретичні пошуки трансформуються в дієві інструменти формування інфомедійної грамотності сучасного українця.

Мета дослідження – зробити лінгводидактичний компаративний аналіз реалізації блоку «Інформація» мовленнєвої змістової лінії модельної навчальної програми Н. Голуб та О. Горошкіної і підручників для 5 класу з української мови крізь призму компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз завдань, пов'язаних з різними видами інформації в курсі української мови в закладах загальної середньої освіти, є основою медіаграмотності та критичного мислення. Згідно з модельними навчальними програмами НУШ, мову розглядають не лише як систему правил, а як інструмент отримання, опрацювання та передачі даних.

У межах шкільної програми з української мови учні опановують класифікацію інформації, вивчаючи текстову, графічну, звукову та мультимедійну інформації.

У модельній навчальній програмі «Українська мова. 5-6 класи» (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.) розділ «Інформація» представлений як важливий компонент, що входить до метапредметного блоку та реалізує мовленнєву змістову лінію. Цей розділ спрямований на формування вмінь не лише орієнтуватися в інформаційному просторі, а й критично оцінювати повідомлення та використовувати різні джерела для комунікації.

Для п'ятикласників розділ є першою темою мовленнєвої лінії та сфокусований на базових поняттях. Учні вивчають теоретичне наповнення розділу, знайомлячись з видами інформації (текстовою, графічною, числовою, звуковою, мультимедійною), джерелами та способами її добору й пошуку.

Як результат – навички сприйняття інформації у вільному темпі, формулювання теми та ідеї почутого, правильні відповіді на запитання, а також візуалізація почутого за допомо-

гою малюнків, схем, таблиць чи коміксів. Серед практичних вмінь передбачено розвиток навичок використання електронних бібліотек та сайтів для розширення читацьких інтересів, а також фіксацію міркувань за допомогою цифрових пристроїв.

У модельній навчальній програмі «Українська мова. 5-6 класи» (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.) [10] подано перелік практичних завдань та видів діяльності для п'ятикласників під час вивчення теми «Інформація». У межах пізнавальної діяльності учні вчаться працювати з інформаційним потоком через вправи із визначенням мети, аналізом того, навіщо було створене повідомлення, формулювання змісту, зокрема виокремлення теми та ідеї почутої інформації, аналізом новизни, розрізненням вже відомих фактів від нової інформації, добором конкретних зразків різних видів інформації, її знаходження, збереження та опрацювання відповідно до завдання. У програмі значну увагу зосереджено на тому, як учні можуть трансформувати почуте в інший формат, запропоновано створення графічних моделей, відтворення інформації у вигляді карт, схем, планів чи таблиць; образне відтворення, зокрема малювання малюнків або створення коміксів для структурування змісту. Із практикою спілкування та закріплення думок пов'язані редагування, написання коментарів до почутого або висловлення власної думки, переказування, стисле або вибіркове відтворення змісту повідомлення залежно від поставленої мети.

У 6 класі робота з інформацією стає значно складнішою та аналітичнішою порівняно з 5 класом, адже програма переходить від простого ознайомлення з видами даних до їх критичного оцінювання та верифікації. Серед ключових вимог – критичне мислення та перевірка даних. Головною новацією є акцент на вмінні учнів не просто сприймати інформацію, а аналізувати її якість. Учні мають навчитися відрізняти об'єктивні факти від суб'єктивних думок та аргументів у почутому чи прочитаному, визначати та обґрунтовувати надійність джерел інформації, а також укладати списки перевірених джерел. Важливим стає вміння визначати актуальність, несуперечливість та правдивість повідомлення, виявляючи хибні висловлювання. Серед вимог – глибокий структурний аналіз, зокрема деталізація, виокремлення мікротем, головної та другорядної інформації, а також виявлення важливих деталей у повідомленні, розпізнавання прихованого змісту повідомлення, який виражається через невербальні засоби (міміка, жести, інтонація). Учні вчаться об'єднувати інформацію, подану в різні

способи (текст, графіки, числа), у межах одного або кількох текстів. Для обґрунтування достовірності чи повноти інформації шестикласники мають навчитися доречно цитувати фрагменти почутого повідомлення, систематизувати та узагальнювати різні погляди, виявляти в них спільне й відмінне. Новою вимогою є вміння трансформувати графічну інформацію в текстову (на основі джерела), зокрема з використанням мультимедійних засобів. Також учні мають формулювати висновки на основі аналізу опрацьованого тексту відповідно до поставленого завдання.

У сучасних підручниках з української мови для 5 класів поняття «інформація» розглядається як основа для успішної комунікації. Зокрема згідно з підручником Н. Голуб та О. Горошкіної [1], інформація – це надані кимось чи здобуті самостійно відомості про осіб, предмети, факти, події, явища та процеси тощо. Інформації притаманні такі характеристики: цінність, достовірність, повнота, актуальність, доступність, об'єктивність. Розділ V «Інформація» у підручнику охоплює параграфи з § 50 до § 54 і спрямований на те, щоб навчити п'ятикласників працювати з відомостями, розрізняти їх види та перевіряти джерела.

У підручнику О. Семеног [17] розділ «Інформація. Види інформації. Джерела інформації» представлений як параграф у складі блоку «Мовленнєвий практикум». Матеріал структурований так, щоб поєднати теоретичні знання з практичними навичками пошуку та аналізу відомостей. Опанування теми розпочинається з вправи «Дерево припущень», де учні за заголовком про «найщасливіші професії» мають спрогнозувати зміст тексту, наводячи аргументи для своїх здогадок. Також є ребуси для відгадування ключових понять та народні прислів'я про знання й книгу. Подано теоретичні відомості про інформацію, види за сприйняттям та формою подання. Учні мають опрацювати та заповнити схему «Властивості інформації», яка містить такі критерії, як цінність, достовірність, повнота, актуальність, доступність та об'єктивність. Учні пропонують мініпроект – провести дослідження професій у колі своїх рідних і знайомих, попередньо склавши план дій. Передбачено також вправу на встановлення відповідності між повідомленням та його характеристикою (наприклад, визначення повідомлення як актуального, достовірного або корисного). У малих групах школярі складають поради, як ефективно шукати відомості в інтернеті, книгах, бібліотеках чи медіа, також запропоновано перегляд відеороликів (зокрема

проекту «Мова – ДНК нації») для практичного визначення видів інформації.

Особливістю підручника є активне використання QR-кодів та посилань на електронні додатки, що дозволяє учням самостійно знаходити розширені теоретичні тексти та виконувати інтерактивні вправи.

У підручнику А. Онатій та Т. Ткачука розділ «Інформація. Види інформації. Джерела інформації» представлений у межах уроків 10–11 як частина блоку «Розвиток мовлення» [11, с. 29–32]. Навчальний матеріал побудований на темі українських етнофестивалів, що дозволяє учням опановувати теоретичні поняття через аналіз реальних прикладів. Вивчення видів інформації відбувається на основі текстів про відомі фестивалі, такі як «Країна мрій» та «Бандерштат». Учні аналізують програму заходів (дискусії, музика, майстер-класи), виокремлюючи ключові факти. Підручник приділяє значну увагу візуалізації даних, адже учням пропонують розглянути готову інфографіку до тексту про «Країну мрій» і на її основі самостійно намалювати три власні інфографіки про інші фестивалі, використовуючи інформацію з опрацьованих текстів. Передбачено також дослідницькі завдання – вправу на самостійний пошук та збір відомостей про фестивалі «Гогольfest» або «Млиноманія» з подальшим написанням мінітексту на 5–6 речень. У розділі є завдання, пов'язані з розвитком комунікативних навичок – учень має описати «фестиваль своєї мрії», зазначаючи конкретні параметри: місце проведення, кількість учасників та тематику. Загалом автори підручника основну увагу зосереджують на те, щоб учні дізналися, що таке інформація та які існують її види, а також навчилися працювати з різними її джерелами.

Як зазначено вище, підручники з української мови для закладів загальної середньої освіти визначають інформацію як відомості про осіб, предмети, факти, події чи явища, які можна надати або здобути самостійно. Вона класифікується за способом сприйняття (зорова, слухова, нюхова, смакова, тактильна) та формою подання, що включає текстову, числову, графічну, звукову та мультимедійну форми. Кожен із цих видів відіграє свою роль: наприклад, графічну інформацію дитина сприймає першою, числова оточує нас всюди у вигляді кодів чи графіків, а текстова є зручною для створення та зберігання. Окрему увагу приділено звукотерапії – впливу звуків природи, та мультимедіа, яке поєднує текст, звук, відео й анімацію.

Важливою характеристикою інформації є її якість, що визначається через цінність, достовірність, повноту, актуальність та доступність. У підручниках вводиться поняття інформаційного «шуму» – надлишкової інформації, яка в конкретній ситуації не має цінності для адресата, як-от реклама товарів для ремонту для людини, яка його не планує, на прикладі телевізійної реклами чи робота з конкретними ситуаціями (забуте домашнє завдання, пошук у словнику), де потрібно відділити корисну інформацію від шуму [12, с. 11]. Основними джерелами такого інформаційного «шуму» часто є соціальні мережі та месенджери з їхніми нескінченними стрічками новин, агресивна реклама у вигляді банерів та роликів, а також маніпулятивні заголовки, що ведуть на порожній контент.

Для успішної орієнтації в інформаційному потоці учнів навчають медіаграмотності, зокрема вмінню розрізняти надійні джерела (офіційні документи, наукові статті) та фейки – спеціально створену дезінформацію. Ознаками фейків називають відсутність дати, сумнівні джерела («як повідомляють у соцмережах»), наявність мовних помилок та розбіжності в числових даних [12, с. 13; 1, с. 156]. На прикладі Вікіпедії учнів застерігають, що інформацію з відкритих джерел слід сприймати критично, оскільки її може редагувати будь-хто.

Автори підручників з української мови розпізнавання фейкової інформації часто виокремлюють в окремий напрям медіаграмотності, пропонуючи учням не лише вивчати теорію, а й самостійно перевіряти достовірність новин, аналізувати джерела та шукати логічні помилки. Серед практичних завдань – аналіз «сенсаційних» заголовків [1]. Підручник пропонує перевірити на правдивість короткі інформаційні повідомлення, що часто нагадують вірусні новини із соцмереж. Зокрема, учням дають завдання визначити, чи є правдивою інформація про те, що «Всесвітнім гімном Геловіну-2021 стала українська пісня "Ходить гарбуз по городу"»; «збій у мережі "Фейсбук" стався через те, що Марк Цукерберг заснув на клавіатурі»; «два українські фільми – «Земля блакитна, ніби апельсин» Ірини Цілик та «Мати апостолів» Зази Буадзе – отримали нагороди на двох іспанських кінофестивалях» [1, с. 157]. Інше завдання – аналіз новини про те, що «експерт назвав місце під Києвом, де найчастіше з'являються НЛО»; «Європейська асоціація метрополітенів опублікувала рейтинг найкращих метро європейських міст за різними номінаціями. У номінації «Обслуговування»

перемогла львівська підземка». [1, с. 158]. Часто для виконання практичних завдань автори подають критерії достовірності. Зокрема учням пропонують оцінити новини за трьома критеріями – цінність, достовірність та актуальність. Наприклад, повідомлення про те, що «31 жовтня в Україні переведуть годинники на літній час» (насправді – на зимовий), допомагає зрозуміти, як маленька неточність робить усю новину фейковою. [1, с. 157].

Критичне оцінювання відкритих джерел пропонує І. Літвінова [8, с. 23–24]. Одне із завдань – робота з текстом про Вікіпедію. Учні повинні відповісти на запитання: «Чи можна, на вашу думку, беззастережно довіряти інформації, поданій у вікіпедії? Чому ви так вважаєте? Знайдіть у прочитаному тексті твердження, що доводять вашу думку. Напишіть твір-роздум на тему «Чи можна довіряти інформації з інтернету» [8, с. 24].

Отже, вправи на розрізнення достовірності інформації в підручниках для 5 класу мають надзвичайно важливе значення для формування критичного мислення та медіаграмотності учнів у сучасному світі інформаційного перенасичення. У цьому віці діти активно починають користуватися соціальними мережами та інтернетом, тому вміння відрізняти факти від вигадок стає базовою навичкою для їхньої безпеки та успішного навчання. Значення таких вправ можна описати за кількома ключовими напрямками, зокрема розуміння природи фейків (підручники вводять поняття фейку як спеціально створеної новини чи матеріалу для дезінформування читача). Виконуючи завдання на розрізнення правдивих і вигаданих заголовків, учні вчаться не сприймати будь-яку гучну новину як істину. Це також оволодіння критеріями перевірки, адже вправи пропонують дітям конкретний інструментарій для аналізу контенту. Школярі вчаться оцінювати інформацію за такими параметрами, як достовірність, актуальність, цінність та повнота. Важливим аспектом є засвоєння алгоритму перевірки – звернення уваги на дату публікації, вивчення принаймні трьох різних поглядів на одну проблему та аналіз тексту на наявність мовних помилок, які часто супроводжують поспішно створену дезінформацію. Робота з достовірністю інформації розвиває увагу до джерел, адже п'ятикласники вчаться розрізняти надійні джерела (офіційні документи, наукові статті) від сумнівних повідомлень у соцмережах, що часто починаються фразами «як стало відомо» чи «у мережі обговорюють». Окрему увагу приділяють критичному ставленню до відкритих ресурсів, де інфор-

мацію може змінити будь-хто в будь-який час. Уміння працювати з достовірною інформацією тісно пов'язане з поняттям академічної доброчесності. Учні дізнаються, що використання чужих думок без посилання на автора є плагіатом. Вправи вчать порівнювати різні тексти на одну тему, знаходити хибну інформацію в уривках і переказувати лише перевірені факти. Звичайно, уміння розпізнавати недостовірність пов'язане з кібербезпекою та соціальною відповідальністю, дає змогу дітям уникати шахрайства в інтернеті, захищати свої персональні дані та не поширювати панічні чи шкідливі чутки. Такі вправи готують учнів до ролі відповідальних споживачів та творців інформації, навчаючи їх не просто читати текст, а глибоко аналізувати його зміст, мету та походження.

Для поглибленого опрацювання матеріалу про інформацію у 5 класі можна запропонувати додаткові завдання, що базуються на методиці смислового згортання, трансформації та оцінювання, які розвиватимуть навички розрізнення корисної (цінної) інформації від надлишкової (вибір з тесту лише актуальної інформації), формуватимуть уміння верифікації даних та уваги до деталей (знайти в тексті помилку, яка робить усю новину недостовірною, пояснити, чому важливо перевіряти навіть такі дрібні факти), удосконалюватимуть уміння трансформувати інформацію з однієї форми в іншу, виховуватимуть критичне

ставлення до авторів повідомлень, допомагати-муть оволодівати алгоритмом пошуку перевірених джерел та ін.

Висновки. Лінгводидактичний компаративний аналіз реалізації блоку «Інформація» у модельній навчальній програмі (автори Н. Голуб та О. Горошкіної) та в сучасних підручниках з української мови для 5 класу, систематизація наукових підходів до формування медіаграмотності, методика викладання видів інформації, джерел її отримання та способів верифікації доводять важливість перебудови навчання мови на інструмент формування інформаційної стійкості та критичного мислення учнів.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі та описі реалізації блоку «Інформація» у модельних навчальних програмах та підручниках з української мови в 6–9 класах базової школи. Необхідним також є розроблення типологій інтернет-ресурсів та інструментарію для вчителів української мови, щоб вони могли ефективно навчати учнів культури роботи з текстом. Оскільки вміння працювати з інформацією безпосередньо пов'язане з академічною доброчесністю (запобігання плагіату) та захистом персональних даних, майбутні дослідження варто зосередити на тому, як уроки української мови в закладах загальної середньої освіти можуть стати платформою для виховання відповідальної цифрової поведінки учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голуб Н., Горошкіна О. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022.
2. Голуб Н.Б., Горошкіна О.М., Бондаренко Н.В., Новосьолова В.І., Попова Л.О. Практикум з методики навчання української мови. Практичний посібник. [Електронне видання]. Київ, 2024. 142 с.
3. Друшляк М. Г., Семенов О. М., Грона Н. В., Пономаренко Н. П., Семеніхіна О. В. Типологія інтернет-ресурсів для розвитку інфомедійної грамотності молоді. *Інформаційні технології та засоби навчання*, 2022. Том 88. № 2. С. 1–22.
4. Інфомедійна грамотність: імплементація в освіті дорослих : навч.-метод. посіб. / Т. В. Водолазька, Н. І. Курмишева, Т. А. Устименко. Полтава : ПОІППО ім. М. В. Остроградського, 2021. 108 с.
5. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) MediaSapiens. 27 квітня 2016. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzheniya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/ (дата звернення: 15.02.2026).
6. Корицька Г., Богдзєвич С. Можливості інтеграції елементів медіадидактики у шкільну мовно-літературну освіту. *Український педагогічний журнал*. 2021. Вип. 4. С. 171–179. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-171-179>.
7. Лапушкіна Н., Падалка Р. Медіаосвіта на уроках української мови та літератури. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 41. Том 2. С.195–200.
8. Літвінова І. Українська мова. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Харків. 2022. 278 с.
9. Методика навчання української мови. Термінологічний словник / Кол. авторів за ред. Олени Горошкіної. Словник-довідник. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2024. С. 107. URL: <https://undip.org.ua/library/metodyka-navchannia-ukrainskoi-movy-terminologichnyy-slovyk-slovyk-dovidnyk/>
10. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.) URL: <https://surli.cc/famfkh>

11. Онатій А., Ткачук Т. Українська мова. Підручник для 5 класу. Тернопіль, 2022. 287 с.
12. Панчук, Г. Близнюк, Б. Приведа, О. Українська мова. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль. 2022. 304 с.
13. Пилипчук С., Скапа А. Впровадження медіаосвіти на уроках української мови та літератури. Академія української преси. 2020. Портал медіаосвіти та медіаграмотності URL: <https://medialiteracy.org.ua/vprovadzhennymediasvity-na-urokakh-ukrayinskoji-movy-ta-literatury/>.
14. Попович А. Особливості модельних навчальних програм з української мови для 5-6 класів. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. 2021. Вип. 27. Київ: Педагогічна думка. С. 195–205. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2021-27-195-204>
15. Семенова Н. В. Вправи для розвитку медіаграмотності учнів в Новій Українській Школі. Освітній проект «На Урок» : веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua/vpravi-dlya-formuvannya-mediagramotnosti-uchniv159559.html>
16. Семеног О, Ячменик М. Мовно-методична підготовка майбутнього вчителя-словесника до використання засобів медіаосвіти: монографія. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 211 с.
17. Семеног О. М., Дятленко Т. І., Білясник М. Д., Волницька В. В. Українська мова. Підручник для 5 класу. Видавництво «Астон», 2023. 334 с.
18. Семеног О. М., Ольховик М. В. Формування культури роботи майбутніх учителів української мови та літератури з інтернет-текстом. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2024. Випуск 5. С.54–61.
19. Шинкар Т. Методи формування медіаграмотності здобувачів освіти в курсі української мови. *Український педагогічний журнал*. 2025. №1. С.140–148. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-1-140-148>
20. Шуневич, О. Шляхи формування медіаграмотності в процесі навчання учнів української мови. *Український педагогічний журнал*. 2017. Вип. 4. С. 103–110.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ЗВЕРТАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПУБЛІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПРАГМАТИКА, МОВНА НОРМА ТА ЖУРНАЛІСТСЬКА ПРАКТИКА

ADDRESSING IN UKRAINIAN PUBLIC DISCOURSE: PRAGMATICS, LANGUAGE NORMS, AND JOURNALISTIC PRACTICE

Кочукова Н.І.,

orcid.org/0000-0001-8953-0072

доцент кафедри журналістики та мовної комунікації

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Статтю присвячено аналізу звертань як важливого засобу професійної комунікації в сучасному публічному й інформаційному просторі України. Увагу зосереджено на функціонуванні форм апелятивів у медіатекстах, політичному та журналістському дискурсі, а також на їхній ролі у формуванні мовленнєвої компетенції майбутніх журналістів. Розглянуто нормативні та варіантні граматичні форми звертань, зокрема особливості вживання кличного й називного відмінків, семантико-стилістичний і прагматичний потенціал апелятивів у публічній комунікації. Проаналізовано нові тенденції у використанні звертань, зумовлені трансформацією медіасередовища та актуалізацією публічного дискурсу в умовах російсько-української війни, зокрема посилення їхніх консолідаційних, мобілізаційних та ідентифікаційних функцій. На матеріалі сучасних українських медіа, соціальних мереж, публічних виступів політичних діячів і журналістів виявлено типові порушення мовної норми, пов'язані з уживанням звертань, та окреслено причини їх поширення в умовах спонтанної комунікації. Особливу увагу приділено методичному аспекту дослідження: запропоновано систему практичних завдань і вправ, спрямованих на формування навичок нормативного й стилістично вмотивованого використання звертань у професійному мовленні студентів-журналістів. Зроблено висновок про важливість системної роботи з актуальним медійним матеріалом для засвоєння мовленнєвого етикету, утвердження норм української літературної мови та підвищення культури професійної медіакомунікації.

У дослідженні також окреслено теоретичні засади вивчення звертань у межах прагмалінгвістики та дискурсології, уточнено їхній статус як маркерів соціальної ролі, дистанції й комунікативної стратегії мовця. Визначено специфіку функціонування традиційних і новітніх форм звертань у цифровому середовищі, зокрема в онлайн-журналістиці та соціальних мережах, де поєднуються риси офіційного розмовного й публіцистичного стилів. Наголошено на необхідності кодифікаційної послідовності та підвищення мовної відповідальності журналістів як носіїв публічного слова. Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів у курсах сучасної української мови ЗМІ, культури мовлення та фахових дисциплінах із журналістики.

Ключові слова: звертання, кличний відмінок, мовна норма, український медіадискурс, публічна комунікація, прагматичний потенціал, журналістська освіта.

The article focuses on the functional and stylistic features of forms of address in contemporary Ukrainian public and media discourse, with particular attention to their transformation under conditions of social crisis and full-scale war. Ukrainian is characterized as a functionally developed language with a high communicative capacity, which is especially intensified in socially significant spheres such as journalism, political communication, and digital media. The study emphasizes that forms of address perform not only etiquette-related functions but also powerful pragmatic, emotional, mobilizing, consolidating, and identificational roles.

Based on illustrative material from political speeches, media texts, social networks, and public statements of key political and opinion leaders since 2022, the article demonstrates a sharp increase in the frequency of address forms and a shift in their semantic and stylistic functions. Particular attention is paid to the normative use of the vocative case, gender-inclusive address forms, the interaction between vocative and nominative constructions, and the use of evaluative components such as dear and respected as markers of emotional involvement and persuasive influence.

The paper also analyzes current linguistic research on address forms in Ukrainian linguistics and highlights typical deviations from grammatical norms in spontaneous media communication. Special emphasis is placed on the educational dimension of the problem: the formation of professional language competence among journalism students. The article proposes a system of practical exercises aimed at developing skills of normative and stylistically appropriate use of forms of address in various communicative situations, including official, public, and informal discourse.

The conclusions underline that mastery of address forms and speech etiquette is an essential component of journalists' professional competence and a key factor in maintaining the prestige, expressive potential, and normative stability of the Ukrainian literary language in the modern information space.

Key words: forms of address; vocative case; Ukrainian media discourse; public communication; speech etiquette; journalism education.

Постановка проблеми. Українська є функційно розвиненою й навантаженою, зі значним обсягом суспільних функцій мовою. П. Селігей наголошує, що «комунікативна потужність –

надважливий і, здається, досі глибоко не осмислений параметр мовного життя» [1, с. 48]. «Сьогодні мову сприймають як джерело влади, впливу, успіху, престижу. Широко вживаючись

у суспільно важливих сферах» [1, с. 48], вона швидше трансформується. У час, коли активно збагачуються всі мовні шари, удосконалюється й експресивізується синтаксис, усталюються й апробовуються норми різних рівнів, повсякчас засвідчуються нові тенденції у використанні мовних одиниць, зокрема в медіатекстах, надзвичайно актуальним є усвідомлення й розуміння студентами-журналістами зазначених процесів, формування в них умінь і навичок професійно послуговуватися мовними засобами в сучасному інформаційному й публічному комунікації.

Так, українські науковці констатують, що в умовах суспільних криз мовні засоби апеляції до адресата істотно активізуються, бо виконують функцію емоційного залучення масової аудиторії. Досліджений матеріал свідчить про трансформацію семантико-стилістичних функцій звертань, насамперед у сучасних українських медіа та в публічному дискурсі під час російсько-української війни. Початок повномасштабного вторгнення у 2022 році зумовив різке зростання частотності звертань у публічних виступах, новинних заголовках, соцмережових повідомленнях та особистих зверненнях ключових постатей держави, політичних діячів, журналістів, інфлюенсерів, тому апелятиви заслуговують на докладний аналіз особливостей функціонування в сучасному публічному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У новітній лінгвоукраїністиці проблемам використання звертань у різних функціональних сферах, граматичним формам апелятивів, нормативності приділено увагу в мовознавчих працях багатьох відомих науковців. Так, у статті К. Городенської досліджено актуалізацію різних форм кличного відмінка іменників у комунікативному просторі Українського суспільного радіо [2]. У науковій розвідці Л. Колібаби та С. Романюк проаналізовано типові форми звертань у сучасному українському політичному дискурсі з погляду їх відповідності чинним граматичним нормам на значному за обсягом ілюстративному матеріалі [3]. Н. Кобченко у науковій розвідці «Вокатив і номінатив у функції звертання: формування мовної норми в радянський період» дослідила розвиток українських норм кличного відмінка під впливом радянської мовної політики [4]. А. Болотнікова та Ю. Гунченко описали специфіку вживання кличного відмінка як індикатора вираження увічливої адресатності [5].

Постановка завдання. За останні роки публічний й інформаційний простір України якісно трансформувався. Так, зокрема, на думку,

К. Городенської, істотно змінився формат комунікації в медійній сфері. Учена зауважує, що «безпосереднє спілкування зумовило широке використання звертань ведучого, автора програми чи журналіста до співрозмовника, що надало такому спілкуванню невимуженості та відкритості, розмовної розкритості» [2, с. 9]. Зазначені спостереження окреслюють комунікативно-прагматичний потенціал апелятивів. Тож виявлення, дослідження, опис нових тенденцій у вживанні різних форм звертань, аналіз їхніх нових функцій у різних стильових сферах сучасної української літературно-мовної практики є надзвичайно актуальним. У цьому розрізі варто приділити увагу й методичному аспектові вивчення окреслених питань, зокрема формуванню в студентів-журналістів умінь і навичок послуговуватися мовними засобами, зважаючи на їхній конотативний потенціал, семантико-стилістичні функції у сучасній офіційно-діловій сфері, публічному спілкуванні на радіо й телебаченні, усному професійному мовленні. Це є важливою складовою вивчення курсу «Сучасна українська мова ЗМІ».

Виклад основного матеріалу. За нашими спостереженнями, помітною стала тенденція використання звертань, утворених двома окремими формами відповідно до статі співрозмовників і активне функціонування їх у публічній комунікації. Показовими є офіційні промови Президента України, напр.: *«Шановні українці й українки, довгий сьогодні день. Нещодавно провів нараду енергетичну...»* (<https://www.president.gov.ua/videos/doruchiv-pereglyanuti-pravila-dlya-komendantskoyi-godini-na-8321>). Звертання набувають посилення мобілізаційних, консолідаційних та ідентифікаційних функцій, зокрема в кризовий час. *«Шановні захисники і захисниці України! У цей особливий день ми схилиємо голову перед ВАШОЮ мужністю, відданістю та незламністю. День захисників і захисниць України – насамперед день глибокої вдячності кожному і кожній, хто стоїть на варті свободи нашого народу, незалежності нашої Української держави та її майбутнього»* (<https://mova.gov.ua/news/shanovni-zakhysnyky-i-zakhysnytsi-ukrainy>). Компонент *дорогі* надає більшої щирості публічному зверненню, допомагає апелювати до емоцій аудиторії, є маркером позитивного ставлення, прихильності, засобом політичної комунікації, напр.: *«Дорогі українці та українки! Сьогодні ми відзначаємо одну з найважливіших дат нашої історії – річницю всеукраїнського референдуму щодо незалежності України 1991 року»* (із допису у фейсбуці Руслана

Стефанчука, Голови Верховної Ради України); *«Дорогі українці, дорогі українки! Нехай 2025-й стане нашим роком – роком України. Ми знаємо, що мир нам не подарують. Але ми зробимо все, щоб зупинити Росію та закінчити війну. Це те, чого хотів би кожен з нас»* (з новорічного привітання Президента України). Також важливою є комунікативна функція апелятива, яка сприяє переконанню адресата в щирості наміру мовця виконати ту чи ту дію. Напр.: *«Кияни і киянки, бережімо себе. Склали добірку порад про те: як безпечно пересуватися вулицями; де слідкувати за розкладом транспорту; до кого звертатися, щоби на вашій вулиці посипали чи прибрали завалене дерево. Зберігайте собі, репостіть, діліться з близькими»* (<https://www.instagram.com/p/DTQ7QRGjcSE/>).

У цьому контексті особливої ваги набуває питання підготовки майбутніх журналістів до професійного використання звертань з урахуванням їхніх нормативних, семантико-стилістичних і прагматичних характеристик. Сучасне студентство, представники журналістської спільноти, у майбутньому належатиме до освіченої частини українського соціуму, яка має володіти усіма ресурсами української мови, дотримуватися її норм не лише у своїй професійній діяльності. Задля формування мовленнєвих навичок нормативного використання форм кличного відмінка, знання актуальних семантико-стилістичних функцій, конотативного й прагматичного потенціалу звертань пропонуємо вправи, ілюстровані як медійним контентом, так і матеріалом, дібраним із соцмереж, телеграм-каналів, політичного й публічного дискурсу. Запропоновані завдання передбачають критичний підхід до їх виконання, редакторські вміння й навички, знання чинного українського Правопису, розуміння культурно-освітньої функції української мови.

Завдання 1. Відредагуйте вжиті в політичному дискурсі форми звертань, дайте оцінку нормативності використання слова-регулятива пан (пані, панове) і другого загального іменника (назви особи за фахом чи видом діяльності).

Шановні народні депутати! Шановний пане Президент, пане Прем'єр-міністр, Голова Верховної Ради, шановні співвітчизники! (В. Хомутиннік, 02.12.2014); *Дякую, шановний пане спікер* (Ю. Бойко, 31.01.2022); *Добрий день, шановний пане віце-спікер! Добрий день, шановні колеги!* (І. Фріс, 05.02.2021); *Доброго дня, шановний пане Голово, президія, шановний пане заступник міністра!* (С. Кубів, 03.02.2021);

Пане претендент, у мене до вас одне питання (С. Соболев, 13.12.2012); *Шановна пані доповідач, чи не вбачаєте Ви певну вибірковість в тому, що сьогодні ми розглядаємо це питання, а не розглядаємо, скажімо, питання розслідування подій на Майдані, розслідування подій в Одесі 2 травня..?* (М. Скорик, 29.09.2020); *Шановна пані Генеральний прокурор, у мене до Вас наступні два питання* (О. Гончаренко, 18.02.2021) [3, с. 323].

Завдання 2. Визначте семантико-стилістичні функції звертання (напр.: риторичний тиск, публічний виклик, інституційна апеляція, адресна ввічливість, адресна вимога, персоніфіковане звертання, зниженість висловлення, заклик до консолідації суспільства, етикетна офіційність тощо), за потреби відредагуйте.

1. Президент, поясніть, чому зростають тарифи (УНІАН / OBOZREVATEL / NV). 2. Українці, не втрачайте пильність (Українська правда). 3. Пане мер, коли відремонтують міст. 4. Україно, ти вистойш. Я вірю в тебе (пост Президента України, 2022 р.). 5. Друзі, це наш спільний фронт (із волонтерських дописів у соцмережах). 6. Люди, не ігноруйте повітряну тривогу! 7. Дорогі українці, сьогодні ми боремося за свободу! (Початки промов з 2022 року). 8. Шановні народні депутати, прошу підтримати законопроект! 9. Пане Голово, прошу надати слово! 10. «Україно, ми з тобою!» Головний рабин України записав пісню (gordon.ua). 11. Шановний суддя, прошу врахувати викладені обставини справи!

2. Всім привіт, друзі. Це Цензор. нет. Я, Марина Данилюк-Ярмолаєва. Не так багато в нас останнім часом позитивних новин, але давайте справді поговоримо про позитивну новину... (ютюб). 13. Шановні гості, дорога родино, дуже рада вас вітати в себе на каналі. Сьогодні у мене такий буде дещо релаксаційний випуск. 14. Добрий ранок, шановні. Це «Сніданок з 1+1». З вами я, Олег Панюта (1+1, «Сніданок з 1+1»). 15. Шановний, не треба мати людей за дурнів, ні в кого не виникає гнів на умовного «співвітчизника». Гнів викликають конкретні вчинки конкретних осіб при владі, от і все (фейсбук).

Завдання 3. Продовжіть подані початки висловлювань, що містять етикетні формули, дібрані з мовлення відомих журналістів, блогерів, радіо- й телеведучих. Доберіть звертання, доречні мовленнєвим ситуаціям. Напр.: шановна аудиторіє, усі, хто з нами ... тощо.

1. Привіт. Мене звати Емма Антонюк. І це рубрика «Книжка від зірки». Тут відомі українці

та українки розповідають про книжки, які приносять їм насолоду і змінюють життя. Сьогодні герої нашої рубрики... 2. Героїнею наступної рубрики, а це рубрика «Професії», стала чарівна телеведуча Оксана Гутцайт. 3. Доброго дня. «Факти» підбивають підсумки першої половини дня. 4. Привіт. Все, що я прошу це лише один шанс. Дайте мені один шанс просто показати, як треба вивчати англійську. Просто по-людськи, простими словами... 5. Привіт. Ви на ютуб-каналі «Це ніхто не буде дивитися». Мене звати Емма Антонюк. І сьогодні ми будемо говорити про новий рік, початок нового життя, відмову від шкідливих звичок і все те, що ми собі обіцяємо перед такою символічною умовністю, як початок нового року... 6. Доброго усім вечора. Запрошую оглянути усі варті уваги події середі у нашому головному випуску «Фактів». 7. Найромантичніший проєкт країни «Холостяк» повернувся, щоб знову нагадати – кохання завжди на часі. Ця осінь стане особливою, бо найбажаніший чоловік країни відкриє своє серце заради справжніх почуттів. 8. Всім добрий вечір. Мене звати Яніна Соколова і це нове шоу на телеканалі «Україна 24» під назвою «Як вам не соромно!» В цьому шоу ви не побачите бутафорських опитувань, надуманих зрежисованих оплесків. 9. Доброго вечора, я, Оксана Гутцайт, і це новини «Репортер» на Новому каналі. 10. Усім привіт. Ви на ютуб-каналі «Аліна Доротюк». Сьогодні на вас чекає одне з найвідвертіших інтерв'ю з українською журналісткою та громадською діячкою Яніною Соколовою. Напишіть, чи вам відгукуються ті чи ті теми. 11. Вітаю вас, з вами Катя Осадча, і сьогодні ми поговоримо про таке. 12. В ефірі ТСН, а ми підбиваємо підсумки дня. Я, Наталя Мосейчук. Наразі ви маєте знати про таке... 13. Це «Неймовірні історії кохання», з Вами я, Лілія Ребрик.

Культура мовлення й надалі залишається актуальною проблемою професійної комунікації журналістів у динамічному інформаційному просторі. Спостережено, що під час прямих етерів, ведення репортажів, трансляції інтерв'ю, стримінгів, поширення подкастів тощо медійники нерідко вживають називний відмінок у звертаннях, порушуючи усталені мовні норми. Така практика свідчить про низький рівень мовної культури та стає своєрідним подразником для небайдужих носіїв мови, які дбають про дотримання норм, виражальні можливості української літературної мови і її престиж під час російсько-української війни. Подекуди звертання не відповідають меті й змісту висловлювання, є надто фамільярними.

Тому їх уживання потребує особливої уваги з боку журналістів, зокрема в умовах спонтанної, заздалегідь не підготовленої, не відредагрованої комунікації. Сформовані навички мовленнєвої поведінки є своєрідною візитівкою журналіста. Запропоновані нижче завдання сприятимуть найкращому засвоєнню мовленнєвого етикету та літературних мовних норм, що є важливим чинником утвердження стандартів української літературної мови й усвідомлення їх значення в професійній медіакомунікації.

Завдання 1. Запишіть власний початок двох запропонованих Вами теле- або радіопрограм про студентське життя, використавши різні форми апелятивів.

Завдання 2. Проаналізуйте використання звертань як засобів маніпулятивного впливу в публічних виступах. Запишіть приклади в нейтральному, офіційно-діловому стилі без звертань.

1. Дорогі українці, сьогодні ми ухвалюємо доленосне рішення. 2. Шановні громадяни України, держава вас почула. 3. Україно, я звертаюся до тебе в цей складний час. 4. Пане Голово Верховної Ради, прошу слова.

Завдання 3. Визначте стилістичний ефект звертань як засобів персоніфікації, ужитих у соцмережах. Поясніть, чому в соцмережах, як-от фейсбуці, інстаграмі тощо, часто надають перевагу називному відмінку у звертаннях, ніж кличному (нормативному)? Чим спричинено, на вашу думку, нехтування нормою або її незнання? Відредагуйте.

1. Україно, переможемо! 2. Мово, ти наша зброя! 3. Європа, чекай нас! 4. Дякуємо тобі, Європо! Цьогоріч День Європи в Україні та у Сумах зокрема, – особливий, позбавлений пафосу, зате наповнений безмежною вдячністю і вже не теоретичними, а прикладними знаннями, безпосереднім знайомством з країнами ЄС (<https://smr.gov.ua/uk/ru/novini/podiji/25107-dyakuemo-tobi-evropo.html>). 5. Ти наше диво калинове, кохана українська мова! (<https://vovkovynetska-gromada.gov.ua/news/1551082372/>).

Завдання 4. Відредагуйте тексти. Запишіть, використавши різні форми звертань.

1. Пам'ятайте, що з вас, як із журналіста-практика, беруть приклад інші. Адже ви – носій мовної норми, зразок для наслідування.

Тому будь-що уникайте помилок. Пам'ятайте, що вашу власну мовну помилку чи помилку ваших колег по перу засоби масової інформації тиражують у сотнях, тисячах, сотнях тисяч чи навіть мільйонах примірників (із посібника).

2. Звертайте увагу колегам по перу на помилки, допущені ними в повідомленнях. Слідкуйте за мовою колег за професією. Допомагайте їм удосконалювати мовну майстерність. Із вдячністю приймайте їхні зауваження (із посібника).

Завдання 5. *Опишіть комунікативну ситуацію про можливість проїзду метрополітеном від станції «Лівобережна» до станції «Либідська», перейшовши на станцію «Майдан Незалежності». Використайте різні форми звертань.*

Завдання 6. *Відредагуйте подані стандартні етикетні формули, додайте звертання.*

1. Шановна, шановна! Як Вас? 2. Вибачаюсь, що потурбував вас. 3. До слідуючої зустрічі. 4. Будем на зв'язку. 5. Дуже дякую. 6. Давайте попрощаємось. 7. Гарного Вам настрою і всього хорошого. 8. Усього Вам самого кращого. 9. Вибачаюсь, можна зайти. 10. Пока, щасливо. 11. Вибачте, що задержав Вас.

Завдання 7. *Із поданих рядів речень виберіть найорганічніші для відповідних функціональних стилів сучасної української літературної мови. До синтаксичних конструкцій уведіть звертання.*

З метою забезпечення дітей від нещасть на дорогах вивчайте правила дорожнього руху. Щоб забезпечити дітей від нещасть на дорогах, вивчайте з ними правила дорожнього руху. Для того щоб забезпечити дітей від нещасть на дорогах, вивчайте правила дорожнього руху. Для забезпечення дітей від нещасть на дорогах вивчайте з ними правила дорожнього руху. Аби забезпечити дітей від нещасть на дорогах, вивчайте з ними правила дорожнього руху. Для того аби забезпечити дітей від нещасть на дорогах, вивчайте з ними правила дорожнього руху.

Завдання 8. *Назвіть чинники, що впливають на добір форм звертання.*

(Напр.: характер взаємин між учасниками спілкування: партнерські, офіційні, ієрархічні, приятельські, дружні, родинні, товариські, робочі тощо; сфера спілкування (побутова, навчальна, професійна, ділова, наукова, публічна), тип ситуації (офіційна, напівофіційна або неофіційна), ставлення мовця до адресата (шанобливе, ввічливе, нейтральне, товариське, фамільярне), ступінь знайомства співрозмовників (незнайомі, малознайомі, добре знайомі), а також місце й час спілкування (удом, на вулиці, публічний виступ, під час зібрання, професійна комунікація) тощо.

Завдання 9. *Підготуйте коротке повідомлення (5–7 речень) на тему: «Кличний відмінок як національна особливість української мови»,*

наведіть приклади з сучасних українських медіа, фольклору, художньої літератури, сучасного мовлення.

Завдання 10. *Напишіть три запрошення на різні заходи, використавши три способи оформлення етикетних конструкцій ввічливості й різні форми звертань. Поясніть відомі способи подання мовленнєвого етикету.*

Завдання 11. *Відредагуйте подане запрошення. Використайте один із трьох способів оформлення етикетних конструкцій ввічливості.*

Шановний Андрій Іванович!

Запрошуємо вас узяти участь в роботі науково-практичної конференції «Українська мова як чинник національної ідентичності та суспільної єдності».

Повістка денна:

1. Роль української мови в формуванні національної свідомості (Харченко С. В.),

2. Мовна політика України під час російсько-української війни (Луковенко О. К.),

3. Українська мова в освітньому просторі (Миколаєнко П. П.).

Науково-практична конференція відбуватиметься в актовому залі Національного університету біоресурсів і природокористування (вул. Героїв Оборони, 15) 30-31 жовтня 2026 року.

Початок об 12.00.

З повагою: керівник Всеукраїнського товариства «Просвіта»,
Прокопцев О. І.

Завдання 12. *Використавши подані формули мовленнєвого етикету, опишіть ситуацію письмового вибачення за не підготовлені вчасно матеріали для звітної доповіді.*

Доброго дня. Шкода, але я мушу повідомити. Перепрошую. Даруйте за клопіт. Я Вам дуже зобов'язаний. Ви зробили мені велику послугу. З повагою.

Завдання 13. *Допишіть тексти службових листів.*

1. Шановний... Відповідно до попередньої домовленості... Університет не гарантує... З повагою...

2. Шановна пані... З радістю повідомляємо, що Ваша стаття... Вартість публікації..., а також розміщення статті на сайті конференції. Просимо Вас підтвердити... З повагою...

Висновки і пропозиції. Отже, знання та вміння, пов'язані з використанням звертань та інших мовленнєвих етикетних конструкцій, є обов'язковою складовою формування мовленнєвої компетенції майбутніх журналістів. Систематична робота на

заняттях із курсу «Сучасна українська мова ЗМІ» з ілюстративним матеріалом, дібраним із сучасних медіа, соцмереж, сприятиме глибшому засвоєнню чинних мовних норм, розвитку стилістичної доречності та усвідомленню прагматичного

потенціалу мовленнєвих засобів у публічній комунікації. Це також забезпечить підвищення професійного рівня журналістських текстів і відповідальне використання мовних ресурсів у медійному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Селігей П. Комунікативна потужність і престиж української мови як параметри її життєстійкості. Соціальне у мові та мова в соціумі : колективна монографія / О. Доценко, М. Жуйкова, Н. Кісс [та ін.] ; наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова. Київ : НаУКМА, 2023. С. 48 – 82.
2. Городенська К. Граматичні форми звертань у комунікативному просторі Українського суспільного радіо. *Studia Ucrainica Varsoviensia*, 2021. С. 9 – 18.
3. Колібаба Л., Романюк С. «Вільний народі незламної країни!», або Про граматичні форми звертань в українському політичному дискурсі XXI ст. Соціальне у мові та мова в соціумі : колективна монографія / О. Доценко, М. Жуйкова, Н. Кісс [та ін.] ; наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова. Київ : НаУКМА, 2023. С. 313 – 354.
4. Кобченко Н. Вокатив і номінатив у функції звертання: формування мовної норми в радянський період. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*, 7, 2021. 68–91.
5. Болотнікова А., Гунченко Ю. Кличний відмінок як мовний індикатор увічливої адресатності. *Лінгвістичні студії*, Вип. 40(2). 2020. С. 25 – 32. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=lingst_2020_40%282%29__5 (дата звернення: 13 січня 2026 року).



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ РЕЧЕНЬ З ВИГУКОВИМИ ЕКСПРЕСЕМАМИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЕПІСТОЛЯРІЇ

SEMANTIC-SYNTAXIC REPRESENTATION OF SENTENCES WITH EXCLAMATIONAL EXPRESSIONS IN UKRAINIAN EPISTOLARY

Майборода А.С.,

orcid.org/0009-0009-1728-7945

аспірант кафедри української мови

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті комплексно проаналізовано структури з вигукowymi експресемами в українському епістолярії, обґрунтовано належність вигуків до мовних одиниць, які здатні посилювати виразність епістолярного тексту на синтаксичному рівні, описано їхні семантичні, структурні та синтаксичні особливості в листах відомих українських письменників ХХ ст.

В українській філологічній науці наявні різноаспектні наукові праці, у яких досліджено епістолярну комунікацію. Однак проблеми експресивного синтаксису українського епістолярію поки що залишаються недостатньо висвітленими й обмежені лише окремими науковими розвідками.

У сучасній лінгвістиці експресивність розглядають як інтегративну властивість тексту, що реалізується на різних мовних рівнях: лексичному, фразеологічному, морфологічному, синтаксичному й графічному. Категоріями експресивного синтаксису є поняття «експресивний», «експресивність», «експресема». До експресем синтаксичного рівня вналежнюємо вигуки, адже вони є одним з найвиразніших засобів експресивізації висловлень в епістолярних текстах. Їх ужито в дружніх, інтимних листах, в яких адресат відверто виявляє почуття, розкриває душу. Функції вигукowych експресем у текстах листів – підсилення емоційної насаги висловлення, репрезентація емоцій і почуттів адресанта, які виникають здебільшого під впливом об'єктивних чинників і є важливими для взаєморозуміння спілкувальників. Емоційно-оцінна чи спонукальна семантика вигуків сформована на основі контексту. Вигуки можуть виступати як самостійним реченням, так і його частиною, зокрема у складі вставлених компонентів, виконувати синтаксичну функцію головного члена односкладного речення чи виступати обставиною міри і ступеня.

Перспективою подальших досліджень у царині експресивного синтаксису є залучення інших мовних одиниць для комплексного вивчення виражальних засобів синтаксису в українському епістолярії.

Ключові слова: експресивність, експресема, експресивний синтаксис, вигукова експресема, епістолярій, емоційне забарвлення.

The article provides a comprehensive analysis of sentences with exclamatory expressions in Ukrainian epistolary writing, substantiates the belonging of exclamations to linguistic units that can enhance the expressiveness of epistolary text at the syntactic level, and describes their semantic, structural, and syntactic features in letters by famous Ukrainian writers of the 20th century.

In Ukrainian philological science, there are various scientific works that investigate epistolary communication. However, the problems of the expressive syntax of Ukrainian epistolary literature still remain insufficiently covered and are limited to only a few works.

In modern linguistics, expressiveness is considered an integrative property of text that is realized at various linguistic levels: lexical, phraseological, morphological, syntactic, and graphic. The categories of expressive syntax include the concepts of “expressive,” “expressiveness,” and “expresseme.” We include exclamations in the category of syntactic expressiveness, as they are one of the most expressive means of expressing emotions in epistolary texts. They are used in friendly, intimate letters in which the addressee openly reveals their feelings and opens their soul. The functions of exclamations are to intensify the emotional impact of a statement and to represent the emotions and feelings of the speaker, which arise mainly under the influence of objective factors and are important for mutual understanding between communicators. The emotional-evaluative or motivational semantics of interjections and exclamations is formed on the basis of context. Exclamations can act as an independent sentence or as part of it, in particular as part of inserted components, perform the syntactic function of the main member of a one-part sentence, or act as a circumstance of measure and degree.

The prospect for further research in the field of expressive syntax is to involve other linguistic units for a comprehensive study of the expressive means of syntax in Ukrainian epistolary writing.

Key words: expressiveness, expressive syntax, exclamatory expressive syntax, epistolary, emotional coloring.

Постановка проблеми. В українській філологічній науці впродовж останніх років зросло зацікавлення мовознавців епістолярною комунікацією. Дослідження епістолярних текстів представлено різноаспектними науковими працями,

у яких описано мовностилістичну специфіку листів відомих українських письменників [3; 17; 23], проаналізовано структуру епістол [4; 14; 26], семантико-синтаксичні категорії мовлення [6; 30], висвітлено мовні параметри епістоля-

рію окремих авторів [12; 15]. Епістолярні тексти постають джерелом дослідження різномірних експресивно-виразальних конструкцій, зокрема синтаксичних [24; 29].

Актуальність цієї роботи зумовлена тим, що проблеми експресивного синтаксису українського епістолярію поки що залишаються недостатньо висвітленими й обмежені лише окремими працями [1; 3; 11–12; 15; 29]. Досліджуючи лінгвостилістику епістолярію Григорія Кочура, О. Братаніч описала й синтаксичні особливості його листів [3]; комплексний аналіз епістолярної мовотворчості Лесі Українки, зокрема й експресивних засобів синтаксичного рівня, здійснила О. Красовська [15]; експресивний синтаксис епістолярію Василя Стуса описано в статті Н. Стратулат і В. Яслик [29]; експресиви різних мовних рівнів як складник епістолярного дискурсу проаналізувала у своїй монографії Ю. Невська [24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

А. Загнітко кваліфікує експресивність як «здатність мовної одиниці до виразності, її властивість підсилювати логічний та емоційний зміст висловлення, виступати засобом суб'єктивного увиразнення мови» [13, с. 255]. В. Чабаненко поняття «експресивний» розуміє як «інтенсифіковано (збільшено, підсилено) виразний», вважаючи, що «виразним є, по суті, будь-який мовний знак» [37, с. 7]. Як семантико-стилістична категорія експресивність «виявляє зв'язок з емоційністю, логічною оцінністю, стилістичним значенням, проте не отожднюється з названими поняттями» [11, с. 175].

У сучасній лінгвістиці експресивність розглядають як інтегративну властивість тексту, що реалізується на різних мовних рівнях: лексичному, фразеологічному, морфологічному, синтаксичному й графічному. «Синтаксичний рівень, – зауважує А. Кучер, – постає як складник створення мовленнєвої експресивності, формує унікальність кожної комунікативної ситуації, відображає сконденсованість, фрагментарність або ж розлогість, надлишковість думки» [16, с. 119].

На відміну від суто раціональної, інформативної частини висловлення, експресивний компонент виявляє суб'єктивне ставлення автора до змісту й адресата, а відтак формує додатковий прагматичний ефект. Експресивність не лише забезпечує емоційне насичення тексту, а й виконує комунікативно-прагматичну роль, впливаючи на адресата та сприяючи встановленню контакту між співрозмовниками.

Отже, експресивність висловлення виступає важливим механізмом суб'єктивізації мовлення,

адже дає змогу реалізувати індивідуальний стиль мовця, відобразити його оцінні судження, пріоритети та інтенції.

Експресивними мовними засобами вважаємо такі, що спрямовані на підсилення семантики висловлення, на передавання емоційного, оцінного та інтенційного компонентів, пов'язаних з позицією мовця. До категорій експресивного синтаксису, крім понять «експресивний», «експресивність», зараховують також поняття «експресема».

В. Чабаненко вважає експресемою мовну (мовленнєву) одиницю в експресивно-стилістичній функції [36, с. 7–8]. Н. Гуйванюк додає, що експресема здатна поєднувати в собі «власне лінгвістичне значення з емотивним, аксіологічним, волюнтативним, естетичним, художньо-образним, оцінним тощо» [8, с. 91]. До експресем синтаксичного рівня вналежнюємо вигуки. Як слушно зауважує Кучер А. С., «у поле зору мовознавців вигуки потрапляють як різномірні одиниці водночас морфологічного, синтаксичного рівнів, які інтегрують у комунікацію» [16, с. 119]. Незважаючи на те, що вигуки не співвідносяться з поняттями, позбавлені спеціальних граматичних показників, усе ж їм властивий широкий діапазон функційних показників. Насамперед вони «виконують особливу експресивно-семантичну функцію – вираження почуттів і вольових спонукань» [13, с. 110].

Постановка завдання. У цій статті ставимо за мету комплексно проаналізувати речення з вигуківими експресемами в українському епістолярії. Для реалізації цієї мети потрібно виконати такі завдання:

- обґрунтувати належність вигуків до мовних одиниць, які здатні посилювати виразність епістолярного тексту на синтаксичному рівні;
- описати їхні семантичні, структурні та синтаксичні особливості в листах відомих українських письменників ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Вигуки беруть участь у створенні таких оцінно-модальних планів висловлення, як позитивна або негативна реакція мовця на певну ситуацію чи категоричне вираження спонукання, характеристика дії, процесу чи стану. Це функційно досить розлогий клас слів, передовсім у розмовному спонтанному мовленні, яке є «головним джерелом емоційно-експресивних засобів сучасної української загальнонародної мови» [37, с. 180].

В епістолярних текстах вигуки виступають для вираження емоційно-вольових станів людини й здатні передати раптово-миттєву, дуже

інтенсивну дію, що відбулася в минулому. Лист пишеться під хвилинним враженням, тому дає змогу побачити певні колізії того часу очима автора, простежити його особисте ставлення до них (співучасть, переживання, несприйняття, байдужість тощо). На думку О. Микитюк, «вигуки – це мовні знаки тих почуттів, які висловлює людина» [22, с. 372].

Вигуки зреалізовані в мовленні, що постає своєрідним суб'єктивним описом дійсності. Суб'єктивний чинник в епістолярному тексті – це один із ключових структурних і смислових елементів, оскільки лист як жанр за своєю природою є інтимним, персональним і комунікативно спрямованим на конкретного адресата.

Суб'єктивний чинник – це сукупність мовних і композиційних засобів, які відображають індивідуальність автора листа: його емоції, оцінки, інтенції, світогляд, стиль мислення, особливості спілкування. В епістолярному тексті він реалізується особливо яскраво, оскільки автор зазвичай пише для конкретної людини, а не для масового читача.

Досліджуючи епістолярну спадщину українських письменників ХХ ст., ми дійшли висновку, що вигуки як засоби вияву суб'єктивної модальності в реченні виражають різні стани й почуття, зокрема:

– захоплення: *Життя Парижа – ой, яке воно широке!* (П. Тичина до А. Любченка); *Ах, знали б Ви, як я люблю пахоці деревної стружки, трісок, тирси. Це для мене як хороша поезія!* (Г. Тютюнник до Н. Дангулової);

– рефлекторні емоції, емоційне збудження як реакцію на подію, явище чи ситуацію: *Коля! Здоров! Бу-га-га-га! Твою ніжну записку одержав* (В. Симоненко до М. Сома); *Хай не п'ють в оповіданнях, тоді як і в житті не питимуть? Ха-ха-ха, сміюся гомеричним сміхом* (Г. Тютюнник до Н. Дангулової); *Чи провели електрику? Чи поставили радіо? Ай-яй-яй, а казали, що все це зроблять* (П. Тичина до Л. Папарук);

– жаль, досада, розпач: *Ех!.. Знову кайдани на слово* (Г. Тютюнник до П. Коленського); *Ех, Галко! мріяв я, що ти справді міцна і сильна, що прокладеш ти собі дорогу в житті* (Є. Плужник до дружини Г. Коваленко); *Ех, Галко! Ненадовго вистачить тобі сил і нервів, якщо не візьмеш себе в руки!* (Є. Плужник до дружини Г. Коваленко). Євген Плужник, перебуваючи на засланні, живучи в нелюдських умовах, відчував і страждання дружини, тому писав їй слова підтримки, щоб не занепадала духом, не отримуючи довго листів: *Ех, як це болить мені, Галю, – мабуть,*

найгірше! Будь же хоч надалі розумна – не вигадуй нещастя, коли його ще немає!;

– вагання, сумніви, невпевненість, імовірність: *Я не пишу нічого. Власне, пишу, але мого не друкують. Вимагають «дещо змінити», «дещо зм'якшити»... а я не хочу. Але... дякую за вітання і обіцяю написати в свій час краще... Ага?!* (Остап Вишня до М. Балаша);

– досада, незадоволення: *Ой! це злиття редакцій! Знаю: диктувалося воно економічними причинами, але ж... не подобається мені публіка* (П. Тичина до М. Могилянського); *Це добре, оперативно, та й тираж непоганий, хоча Григор заслужує більшого. А, най буде гречка!* (Г. Тютюнник до О. Черненко);

– обурення: *Пишуть з дому, що й з хлібом важко. Чортзна-що! Коли вже дома житимуть по-людськи...* (О. Гончар до О. Юренка); *Боже ти мій! Це ж художній твір, а не судовий вердикт, це ж художній твір!* (П. Тичина до А. Любченка);

– здогад, пригадування: *Кріпко тисну руку. Твій друг Олесь Гончар. P.S. Ага! Що Усенко пише?* (О. Гончар до О. Юренка, 16); *Ага, щоб не забуть! В цій же книжці оповідання Михайла Євдокимовича йде* (П. Тичина до Л. Івченко);

– неспокій, схвилюваність: *Ой, розговорився я про критиків. Хай їм біс, хоча б не приснилися, бо зараз 12-та ніч* (В. Бережний до О. Гончара, 55). Починаючи обидва речення вигуками, автор передає емоційне напруження, переживання;

– здивування, оцінка: *От тобі й Яків!* (О. Гончар до В. Бережного, 52). Олесь Гончар коментує кумедне фото Якова Чернявського, висловлюючи подив і захоплення водночас. У наступному прикладі Григорій Тютюнник, вітаючи адресата з Різдом, докладно описує сучасні особливості підготовки до цього свята й порівнює з попередніми роками: *Навіть у Києві його святкують: розкуповують у бабів на базарі товчену чи шеретовану пшеницю для куті і сушені груші та яблука в комерційному магазині. Ба! Осмілів люд. Спробували б вони робити се так легально в тридцятих чи сорокових роках отаке коїти!* (Г. Тютюнник до П. Жура);

– розчарування, досада: *І що вони тільки про мене не видумували. Та ну їх...* (П. Тичина до Л. Папарук, 26). Змістова, структурна та інтонаційна незакінченість цього речення зумовлена емоційним станом мовця;

– фізичний і душевний біль, страждання: *Скоро рік, як помер тато, коли я 3 дні голодував – аби пустили навістити батька перед смертю. Подорож 10-денна – то жах був: етап*

із таємним конвоєм. **Божечку мій!** (В. Стус до І. Світличного);

– підтвердження попередніх слів: *Азія з мене цілком вивітрилась і мене вже в кав'ярнях величають «гером доктором».* **Суриозно!** (М. Хвильовий до А. Любченка);

– ствердження, запевнення: *Ну і хай собі бурчать трошечки, але драм, **йй-Богу**, ніяких не було, а мого єдиного Михайлика всі наші виключно поважають і на рідкість довіряють йому* (О. Теліга до М. Теліги).

Вигуки пов'язані з емоційною, чуттєвою стороною життя людини, їхнє конкретне значення виявляється здебільшого у висловленні й пов'язане з інтенцією мовця. Ті різноманітні почуття, які передають вигуки, впливають із ситуації мовлення. «Вигуки, – підкреслює Л. Мацько, – як засоби вираження почуттів, емоцій, а не називання їх, є одиницями багатозначними і узагальненими. Реальне значення їх розкривається тільки в ситуації усного мовлення відповідною інтонацією та додатковими кінетичними (руховими) засобами (мімікою, жестами)» [20, с.23].

Наприклад, вигук *йй-Богу* (у текстах *йй-богу*) передає надзвичайно широкий спектр емоцій і почуттів. Значення його конкретизує тема розмови, контекст. Найчастіше автори використовують цей вигук, коли просять вибачення за те, що не відповіли вчасно на листа: *Про погоду не хотів писати, а поділитись з Вами чимсь більш цікавим, **йй-богу**, не мав часу* (М. Хвильовий до М. Зерова); *Привіт киянам. Багато з них на мене гніваються, але, **йй-богу**, немає часу всім відповідати завчасно* (М. Хвильовий до М. Зерова); *Пробачте, але, **йй-богу**, сьогодні не вмію писати: бувають такі періоди, коли я органічно не виношу ручки й атраменту* (М. Хвильовий до М. Зерова).

Цей вигук передає також інші значення:

– вибачення і обіцянки спокутувати провину: ***Йй-богу**, цими днями напишу Вам більшого листа, а може, разом і пришлю нову свою збірку* (М. Рильський до І. Іванова); *Отже: вірші Вам пришлю, але пізніше, бо зараз, **йй-богу**, нічого підходящого нема* (М. Рильський до О. Ющенка);

– відвертість, сповідання: *Ви не можете собі уявити, як все це мені обридло! Бо ж, **йй-богу**, не мій це фах, і пишу я тільки тому, що нікому більше* (М. Хвильовий до М. Зерова);

– запевнення в щирості своїх почуттів, у дружньому ставленні: *Чого мовчиш? Може, надувся чогось на мене? То, **йй-богу**, даремно – я ж в принципі непоганий малорос і більше не буду* (В. Симоненко до М. Сома); *І за що Ви на мене*

*накричали – **йй-богу**, не знаю* (П. Тичина до Л. Папарук);

– упевненість, ствердження, оптимізм: *Побачимось ще, **йй-богу**, – на нашій славній Україні, знов на своїй землі!* (М. Рильський до І. Неходи);

– захоплення: *Це ж, **йй-богу**, прекрасний твір!* (М. Хвильовий до М. Зерова);

– щирість, відвертість: *Рильський до мене пише. Такий хорошиший чоловік – **йй-бо*** (П. Тичина до М. Зерова);

– острах, застереження: ***Йй-богу**, мені це не подобається* (В. Бережний до О. Гончара);

– підтвердження намірів, почуттів: *Не знаю, за що братися, а часу так мало, а умови такі жахливі, що, **йй-богу**, злий на увесь світ! А роки йдуть – мені вже тридцять другий!* (О. Сизоненко до О. Гончара). Емоційність цього вислову підсилюється завдяки повтору часток **а**.

Структурно експресивні вигукові висловлення в аналізованому матеріалі представлені первинними й похідними вигуками, а також одиницями, співвідносними з повнозначними частинами мови.

Первинні вигуки зазвичай багатозначні й передають різноманітні почуття, які адресат розуміє з контексту. Вигук **о**, наприклад, може передавати мимовільну реакцію, пов'язану зі згадуванням про щось важливе, або ствердження, констатування певного факту: *Щодо речей для мене, то, звичайно, децю мені потрібно дуже. **О**, ще пришили пар зо 2 панчохи жіночих (це для жінки), а для мене бритву* (Остап Вишня до М. Балаша); ***О!** Вже пів на дев'яту вечора... побіжу оце на кіно («Таємна місія»), а потім вернусь* (П. Тичина до Л. Папарук). Вигук **ох** у листі Олени Теліги до подруги Наталії Левицької-Холодної передає відчуття суму, душевні страждання, пов'язані з вимушеним перебуванням у глухому польському селі: ***Ох**, Натуся, як же тут сумно...; **ух** – виражає почуття втоми після написання довгого листа: **Ух**, вже рука болить! Цілую міцно, міцно тебе* (О. Теліга до Н. Левицької-Холодної).

Подекуди в текстах листів трапляються звуконаслідувальні слова: *А ми редагуємо. Пера тріщать. А нам – **дзінь-дзінь**: дайш підручники... Жарко* (І. Дніпровський до А. Любченка). У цьому контексті звуконаслідувальне слово *дзінь-дзінь*, виконуючи синтаксичну функцію головного члена неповного речення, підсилює виразність вислову, надає йому іронічного звучання.

Функцію вигуків можуть виконувати слова кожної із частин мови, якщо вони слугують не для номінації певних фактів, а для вираження почут-

тів, емоцій, волі. Емоційне мовлення постійно прагне до інтер'єктивації та до структурної компресії [37, с. 168]. У текстах листів експресивну функцію виконують слова повнозначних частин мови, що перейшли у вигук. Інтер'єктивації піддаються насамперед іменники або прислівники: **Чорт!** Запала думка, що я Вас образив, і ніяк не йде з голови (М. Хвильовий до М. Зерова); **Жах** – що з Тобою стало. Мені аж сльози навернулися на очі, їй-богу... (В. Стус до І. Світличного); **Так Ви, значить, не надрукували мого роману в № 6-му. Шкода!** (М. Хвильовий до А. Любченка); **Так** якось усе складається, що я не можу поїхати до Сквирі, а Ви ніяк не вирветесь до Києва! **Шкода!** (М. Рильський до Й. Магомета).

Нерідко в ролі емоційно-оцінних вигуків слів-речень фразеологізованого типу виступають сполуки з компонентами *Боже, Господи*: *Як довідається що про долю того нещасливого збірника укр. новел у Дрездені, то, будьте ласкаві, напишіть мені – чи він коли вийде? Господи!* (Леся Українка до О. Кобилянської); *Я не виправдуюсь, боронь Боже (моя провина перед Вами поза виправданням), але я хочу, щоб Ви були милостиві і на мене не гнівались* (І. Багрянний до Д. Нитченка).

Як засоби експресивного синтаксису в контексті епістолярного твору розглядаємо також вигуківі слова-речення, що виконують функцію мовного етикету і виражають значення:

– побажання: **Всього доброго!** (П. Тичина до Л. Папарук); **Ну, будьте!** (П. Тичина до Л. Папарук); **Будьте ж усі здорові!** (Є. Плужник до дружини Г. Коваленко);

– вітання на початку листа: *Набравши повні груди свіжого черкаського повітря (цигарку тільки що погасив), гукаю тобі з берегів синього моря: Драстуй! Привіт! Салют!* (В. Симоненко до Л. Півторадні);

– вітання зі святами: *Вітаю Вас з Великодніми святами! Христос Воскрес!* (І. Багрянний до Д. Нитченка); **Щасливого Нового Року!** (В. Гайдарівський до Д. Нитченка); **Христос Воскрес, любя Натуся!** (О. Теліга до Н. Левицької-Холодної);

– авторизовані вітання **Слава Вам** або **Слава тобі!**, ужиті в контексті повідомлень про знакову подію в житті адресата, зокрема про 70-річчя Івана Кочерги (М. Рильський до І. Кочерги) та публікацію оповідань Олеся Гончара (О. Юренко до О. Гончара);

– слова подяки: *Агов, Євгене! Одержав твого листа і привітання. Дякую* (В. Симоненко до Є. Дударя); *В. Корж передав від тебе вітання*

і побажання скорішого видужання. Спасибі (С. Завгородній до О. Гончара).

Як урочисте побажання здоров'я, схвалення чого-небудь, як синонім до вигуків *ура, слава* вживають вигук *віват*: *Невже Ви не одержали повідомлення, що Ваша збірка незабаром вийде в Уфі? Вона мені сподобалась по-справжньому, отже – vivat! 214* (М. Рильський до М. Пригари).

Речення з вигуками оприявлюють дружні стосунки, і з огляду на це в мовленні адресанта наявні характерні для близьких людей вітальні формули чи інші конструкції, наприклад: *Дорогий Павле Михайловичу! Привіт, привіт!* (М. Рильський до Остапа Вишні); *Прів'єт! Папаша, на Україні теж весна* (М. Рильський до Остапа Вишні). Листи Максима Рильського до Остапа Вишні передають емоційне піднесення автора, викликане не лише радістю від спілкування з товаришем, а й змогою говорити про спільне захоплення, зокрема захоплення мисливством: *Сезон Ви відкриєте без мене – ні пуху ні пера!* (М. Рильський до Остапа Вишні). Подія, про яку йдеться, є знаковою для обох спілкувальників. Отже, в епістолярному тексті важливі позатекстові, екстралінгвальні чинники комунікації.

Семантичне наповнення одиниць мовного етикету залежить від характеру взаємин між автором й адресатом. Епістолярне спілкування між друзями, близькими людьми насичене вигуківими фразеологізмами, що складаються з компонентів, належних до різних частин мови, і, втративши свої попередні значення, виражають різні емоції, настрої, дають певну оцінку явищам дійсності: *Цур їм, аж говорити не хочеться!* (Леся Українка до Кобилянської); *На Магурі тільки раз був, а на Vale Sacâ ніяк не попаде – кара божя!* (Леся Українка); *От тобі й раз! Модернізм «правив соціально за реакційну течію» і раптом... пішов на службу революції* (М. Хвильовий до М. Зерова).

Значний експресивний потенціал виявляють лайливі вигукі. Загалом просторічні слова та вирази зменшують відстань між учасниками епістолярної комунікації. На думку Ю. Невської, «чим більш фамільярною та лайливою є просторічна лексика, тим меншою є соціальна відстань між комунікантами» [24, с. 110]. Сполуками з компонентом *чорт* передано широку амплітуду емоцій, від роздратування чи обурення, як-от: **Чорт забері!** Нічого не встигаю (Д. Білоус до О. Гончара); **К чорту!** Противно навіть говорити, і говорю я тільки для того, щоб перевірити себе (М. Хвильовий до М. Зерова) до захоплення та піднесення, наприклад: *Ну, й чудесний же*

Дніпрогес, матері його чорт! (М. Рильський до М. Могилянського); *Словом, у Слобожанщині не буду я сліпий. А край цікавий. Степ, чорти б його не взяли!* (П. Тичина до Л. Папарук).

Семантика вигуківих фразеологізмів є переважно емоційно-оцінною, з відтінком модальності. Їхня основна функція – вираження і передавання емоційних, волонтеративних, апелятивних відношень у процесі комунікації.

Однією із граматичних ознак вигуків, як відомо, є синтаксична незалежність. У певних випадках вигук становлять собою цілі речення, які мовознавці кваліфікують як «слова-речення», «еквіваленти речення» [13; 38]. У текстах листів це здебільшого емоційно-оцінні слова-речення, які являють собою реакцію адресанта на описувану подію: *Гура! Гура! Гура! Так що до нашого жаргону ми дістали ще дві слові* (М. Хвильовий до А. Любченка); *P.S. Ага! Чули ми, що Ви з Вашим внуком вельми образили «Літературну Україну»... Нічого. Затреться* (У. Самчук до Д. Нитченка); *Вітайте Наталію Михайлівну. Еге! Вона вже мені ніколи не напише!* (П. Тичина до Н. Романович-Ткаченко).

Нечленоване вигукове речення може бути реалізоване стійкою сполукою, що тотожна окличним спонукальним реченням. Вони емоційно забарвлені, набувають у тексті експресивного звучання: *Ми знаємо, що Ви там ведете чи не всю українську акцію на тому, далекому континенті. Честь Вам і слава!* (У. Самчук до Д. Нитченка); *А взагалі весь матеріал «ВД» – це прекрасний матеріал про справді героїчну працю купки, дійсно, політичних емігрантів, що невсипую працюють для рідної культури. Честь і слава їм усім!* (У. Самчук до Д. Нитченка); *Маю до Вас прохання: довідайтесь, чи є серед полонених у Рівному маляр Олександр Цимбал, це брат маляра Цимбала який є тепер в Америці, і артистки Цимбал, яка грає тепер в театрі Садовського в Києві. Вона довідалась, що ніби він там, і прохає Вас про це дізнатися. Бога ради! Зробіть це!* (О. Теліга до У. Самчука). Слова-речення з вигуківих сполук зазвичай характеризують глибокі переживання мовця.

В епістолярних текстах наявні вигуківі фразеологізми у складі речення, що виражають незадоволення і відповідають дієслівним формам наказового способу: *Ніколи ми її не забудемо і не відречемося, але хай мені Бог простить, я щасливий, що не проробляю «Історії партії»* (А. Калиновський до Д. Нитченка); *Побий мене бог – Ви ще акуратніші і справніші за мене і за всіх ВАПЛІТовців!* (Ю. Яновський до А. Любченка); *Питали Ви, чи не гніваюсь я на Вас.*

То бійтесь Бога! В розбурханому морі нашого скаженого віку – Ви найясніша зірка, що блиснула мені в Харкові (О. Кобець до Д. Нитченка). Такі вислови, фразеологізувавшись, поступово втратили своє первинне магічне значення і еволюціонували до емоційних вигуків, висновковує В. Чабаненко (37, с. 201).

Значний емоційно-експресивний потенціал мають вставлені конструкції, зокрема ті, у структурі яких є вигуківі фразеологізми на кшталт *боронь Боже, ради Бога, Боже мій: Іванку, трохи подивований, що Ти якийсь час сидів на бобах (можже, боронь Боже, й досі?). Чому так?* (В. Стус до І. Світличного); *... що там за справа з перекладами із Багрицького, що він доручає мені перекласти (тільки невелике, ради бога!), і який термін подачі* (М. Рильський до Ю. Яновського); *Зоя теж щось замовкла, хоч я її вірші критикувала дуже ніжно. Навіть порадила послати щось в «Жіночу Долю» (Боже мій! Що за пригнічена назва!)* (О. Теліга до Н. Лівницької-Холодної). Завдяки парентезам текст стає виразнішим, емоційно насиченим, оскільки автор додає до основної, нейтральної інформації емоційну оцінку подій, явищам, ситуаціям тощо.

Емотивна виразність, як зауважує В. Чабаненко, спирається і на деякі форми вираження другорядних членів речення, зокрема на обставини міри й ступеня, які завжди мають логічний зв'язок з актуалізацією почуттів мовця [37, с. 170]: *Питаю: чого шукають у тих краях українці, од землі од такої добра шукати поїхавши? Одказують: зате житуха у них там – ого-го!* (Г. Тютюнник до Ф. Рогового). Вигуки можуть виступати підрядною частиною складного речення: *Так тобі поглядає навкруги, що ну* (П. Тичина до Л. Папарук). Вигуки підсилюють інтенсивність ознаки, якості, дії.

Висновки. Вигуки є одним з найвиразніших засобів експресивізації висловлень в епістолярних текстах. Їх ужито в дружніх, інтимних листах, в яких адресат відверто виявляє почуття, розкриває душу. Функції вигуківих експресем – підсилення емоційної насаги висловлення, репрезентація емоцій і почуттів адресанта, які виникають здебільшого під впливом об'єктивних чинників і є важливими для взаєморозуміння спілкувальників.

У досліджуваних листах наявні багаті на семантику емоційні вигуки, серед яких є багатозначні, такі, значення яких можна зрозуміти з контексту. Окрім того, без знання того, хто автор листа, кому він пише, неможливо правильно декодувати написане. Структурно експресивні

виговкові висловлення представлені первинними й похідними виговками, а також одиницями, співвідносними з повнозначними частинами мови.

Вигуки можуть виступати як самостійним реченням, так і його частиною, зокрема у складі вставлених компонентів. У реченні вигуки можуть набувати конкретного значення і виконувати функції члена речення.

Як засоби експресивного синтаксису в контексті епістолярного твору функціонують вигукові слова-речення (виражені вигуками або сло-

вами, належними до повнозначних частин мови, що перейшли у вигуки, стійкими сполуками, що тотожні окличним спонукальним реченням). Емоційність як додаткову властивість спілкування виявляють звуконаслідувальні слова та мовні формули етикету.

Перспективою подальших досліджень у царині експресивного синтаксису є залучення інших мовних одиниць для комплексного вивчення виражальних засобів синтаксису в українському епістолярії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богдан С. Стереотипи мовної поведінки Шевченка в його епістолярії: звертальні й прощальні формули. *Шевченківські студії: збірник наукових праць*. 2003. Вип. 5. С. 210–216.
2. Богдан С. Самономінації в епістолярних текстах тараса Шевченка. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2014. № 18. С. 241–251.
3. Братаніч О. В. Лінгвостилістика епістолярію Г. П. Кочура (на матеріалі листування 60-80-х рр. ХХ століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004. 20 с.
4. Ветрова Е. С. Семантика і функціонально-комунікативний аспект етикетних одиниць в епістолярній спадщині українських письменників ХІХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2004. 20 с.
5. Вишня О. Твори у 4-х т. Т. 4. З листування. Київ: Дніпро, 1988–1989. С. 388–436.
6. Герман В. В., Замошнікова В. Психолінгвістична спрямованість звертань у листах Лесі Українки до Ольги Кобилянської. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія Філологія. 2021. Вип. 11(79). С. 56–59.
7. Гончар О. Т. Листи. Київ: Укр. письменник, 2008. 431 с.
8. Гуйванюк Н. В. Лексичні й синтаксичні експресиви як засіб суб'єктивізації висловлення (на матеріалі творів буковинських письменників). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2011. Вип. 7. С. 90–96.
9. «Духи од тебе і шоколадні цукерки дістав, чудачка ти моя рідна» – останній лист Євгена Плужника із Соловків. Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/history/_duhi-od-tebe-i-shokoladni-cukerki-distav-chudachka-ti-moya-ridna-ostannij-list-evgena-pluzhnika-iz-solovkiv/1012067 (дата звернення 4.01.2026.)
10. Епістолярій Ольги Кобилянської та Лесі Українки. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/103416> (дата звернення 3.01.2026.)
11. Ермоленко С. Я. Експресивність. *«Українська мова». Енциклопедія*. 3-є вид., зі зм. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 176–177.
12. Ермоленко С. Експресивний потенціал української мови в листах-розмовах Тараса Шевченка. *Українська мова*. 2017. № 1. С. 18–28.
13. Загнітко Анатолій. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. 402 с.
14. Коваленко Б., Коваленко Н. Етикетні мовні формули в епістолярній спадщині Михайла Коцюбинського. *Лінгвістика*. 2022. Вип. 1(45). С. 90–100.
15. Красовська О. С. Мовні параметри епістолярію Лесі Українки: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2010. 20 с.
16. Кучер А. С. Теоретичні аспекти дослідження вигукових нечленованих речень. *Південний архів (філологічні студії)*. Херсон, 2020. Вип. 84. С. 118–123.
17. Ленець К. «Друже мій єдиний» (Початкова формула-звертання у листах Т. Шевченка). *Культура слова*. 1989. Вип. 37. С. 38–41.
18. Листи до Олесея Гончара: у 2 кн. Кн. 1 (1946–1982). / Упоряд., передм., прим., комент. Миколи Степаненка. Київ: Сакцент Плюс, 2016. 734 с.
19. Листи до Олесея Гончара: у 2 кн. Кн. 2 (1983–1995) / упоряд., передм., прим., комент. Миколи Степаненка. Київ: Сакцент Плюс, 2016. 736 с.
20. Мацько Л. Стилістичні функції емоційних вигуків. *Культура слова*. Київ: Наукова думка, 1981. С. 20–23.
21. Мацько Л. Функціонування вигуків у структурі речення. *Українське мовознавство*. 1983. Вип. 11. С. 68–78.
22. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма : навч. посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2023. 440 с.

23. Найрулін А. Епістолярій Михайла Коцюбинського в історії української літературної мови (особливості конотації епістолярію письменника): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Луганськ, 2005. 19 с.
24. Невська Ю. В. Дискурсиви в епістолярії М. Куліша: комунікативно-прагматичний вимір : монографія / Ю. В. Невська. Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2019. 229 с.
25. Нитченко В. Д. *Листи письменників*. Австралія, Мельбурн. 1992. 190 с.
26. Попова І. С. Пропріативи як невід'ємний маркер епістолярного тексту. *Український смисл: науковий збірник*. 2024. № 1. С. 134–146.
27. Рильський М. Т. Зібрання творів: у 20-ти т. Т. 19. Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи. Київ: Наукова думка, 1988. С. 127–433.
28. Симоненко В. А. Краще знати про що пишеш. Статті, рецензії, виступи, листи. Харків: Фоліо, 2023. 190 с.
29. Стратулат Н. В., Яслик В. І. (2021). Експресивний синтаксис епістолярію Василя Стуса. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 15. Т. 1. С. 34–38.
30. Телеки М. М., Шинкарук В. Д. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру : монографія. Київ. Миколаїв. 2007. 168 с.
31. Теліга О. Листи. Спогади. Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/minerva/teliha.htm> (дата звернення 29.12.2025.)
32. Тичина П. Г. Зібрання творів: у 12 т. Т. 12. Книга 1: Листи. Київ: Наукова думка, 1990. 488 с.
33. Тютюнник Г. Бути письменником: щоденники, записники, листи. Київ : Ярославів Вал, 2011. 440 с.
34. Українська мова : енциклопедія. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
35. Хвильовий М. Твори у 2-х т.Т. 2. Київ: Дніпро, 1991. 925 с.
36. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії. Київ: Вища школа, 1984. 168 с.
37. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови: монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
38. Шульжук К. Синтаксис української мови : Підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 408 с.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 03.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

СЛОВО ЯК ТЕРАПІЯ: МОВНІ ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ВЕТЕРАНІВ

WORDS AS THERAPY: LANGUAGE TOOLS FOR VETERAN RECOVERY

Максименко О.В.,

orcid.org/0009-0004-5711-6247

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри ділової української та іноземних мов

Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

У статті йдеться про використання мови як одного із основоположних засобів впливу на емоційний стан людини, зокрема досліджено мову підтримки й довіри як інструменту реабілітації ветеранів, виявлено принципи впливу на емоційний стан, застосування комунікативних практик для подальшої реабілітації ветеранів та їхньої соціальної адаптації в цивільне життя. Зазначено, що в Україні триває війна, що несе травматичний досвід для її населення, яке постійно перебуває під обстрілами, втрачає близьких. Це накладає негативний психологічний відбиток, особливо для тих, хто повернувся із зони активних бойових дій. Адаптація до цивільного життя може бути складною. Запропоновано мовленнєві механізми для відновлення психоемоційного стану ветеранів. Окреслено, що психологічна допомога та підтримка ветеранів ґрунтується на створенні безпечного простору, комунікації з повагою та щирістю задля зцілення та адаптації. Наголошено на розбудові довіри у ветеранів, особливо навколо чутливих тем, що вимагає часу, терпіння та послідовних зусиль. Шлях до відкритого спілкування є поступовим, кожен крок будується на основі розуміння та емпатії. Визначено, що особливе місце у військовій психології посідає емпатія, тобто здатність розуміти та співпереживати емоційним станам інших людей. Оскільки раціональна емпатія базується на логічному усвідомленні психологічного стану, то свідомо та глобально – передбачає більш глибокий рівень співпереживання та прийняття емоцій іншої людини. Тому особливо важливою є емпатійна мова, що створює відчуття спільності та розуміння, проте вимагає від суспільства балансування між співпереживанням і збереженням власної стійкості. Наголошено, що в складних життєвих умовах мова стає засобом формування довіри, надання підтримки та прояву емпатії, що визначає рівень морально-психологічної стійкості суспільства.

Ключові слова: комунікація, мова підтримки та довіри, мовні практики, ветерани, відновлення.

The article discusses the use of language as one of the fundamental means of influencing a person's emotional state. In particular, it examines the language of support and trust as a tool for the rehabilitation of veterans, identifies the principles of influencing the emotional state, and applies communication practices for the further rehabilitation of veterans and their social adaptation to civilian life. It is noted that Ukraine is currently at war, which is a traumatic experience for its population, who are constantly under fire and losing loved ones. This has a negative psychological impact, especially for those who have returned from the active combat zone. Adapting to civilian life can be difficult. Speech mechanisms for restoring the psycho-emotional state of veterans are proposed. It is outlined that psychological assistance and support for veterans is based on creating a safe space and communicating with respect and sincerity for healing and adaptation. The importance of building trust among veterans, especially around sensitive topics, is emphasized, which requires time, patience, and consistent effort. The path to open communication is gradual, with each step based on understanding and empathy. It has been determined that empathy, i.e., the ability to understand and empathize with other people's emotional states, occupies a special place in military psychology. Since rational empathy is based on a logical understanding of the psychological state, conscious and global empathy involves a deeper level of empathy and acceptance of another person's emotions. Therefore, empathetic language is particularly important, as it creates a sense of community and understanding, but requires society to balance empathy with maintaining its own stability. It is emphasized that in difficult life circumstances, language becomes a means of building trust, providing support, and showing empathy, which determines the level of moral and psychological stability of society.

Key words: communication, language of support and trust, language practices, veterans, recovery.

Постановка проблеми. 3 24 лютого 2022 року триває повномасштабне російське збройне вторгнення, що завдає негативного впливу на життя і здоров'я громадян України, супроводжується страхом, горем, втратою близьких, катуваннями, насильством, перебуванням у полоні, примусовим переміщенням. Статистика Всесвітньої організації охорони здоров'я показує, що в результаті збройних конфліктів кожна п'ята людина, яка їх пережила, має проблеми із психічним здоров'ям [1]. Це становить близько 9,6 мільйонів українців, які потенційно мають ризик розвитку розла-

дів, таких як депресія, тривожний розлад і розлад, пов'язаний зі стресом.

Перебування на війні – це складні життєві випробування, які докорінно змінюють людину. Інтенсивні воєнні дії, щоденна небезпека, загроза життю значно впливають не тільки на фізичне, а й на психологічне здоров'я захисників. Відомо, що в зоні бойових дій 95% військових переживають жакливі події, які спричиняють психотравму. Після повернення до цивільного життя ветерани стикаються з низкою психологічних, соціальних, побутових і комунікативних викликів. Тому ство-

рення ефективного мовно-комунікативного простору сприятиме підтримці та подальшій реабілітації ветеранів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичною основою проведення досліджень з питання використання мови підтримки і довіри під час реабілітації ветеранів стали праці Н. Бабич, В. Горбунова, А. Карачевського, М. Дворник, В. Сичової, Т. Титаренко, Н. Череповської та ін. Зокрема М. Дворник досліджує психологічних стан особистості під час заміни статусу військового на статус цивільної людини. Н. Бабич зосереджує увагу на мовленнєвому відновленні ветеранів, зокрема на реалізації мовленнєвих технік під час реабілітації після складних поранень, подає логопедичні підходи. Авторський колектив В. Горбунова, А. Карачевського та інших запропонував стратегію соціально-психологічної підтримки адаптації ветеранів з огляду на когнітивно-поведінкову модель. В. Сичова здійснює комплексний аналіз міжособистісного спілкування. Т. Титаренко запропонувала теорію посттравматичного життєтворення і концепцію соціально-психологічної підтримки ветеранів. Н. Череповська ключовим питанням у дослідженнях вбачає вивчення психосоціальної підтримки ветеранів війни.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування значення мови підтримки й довіри як дієвого інструменту реабілітації ветеранів, виявлення принципів впливу на емоційний стан, застосування комунікативних практик для подальшого відновлення та соціальної адаптації захисників у цивільне життя.

Виклад основного матеріалу. Мова забезпечує здатність формувати думки, емоції та впливати на сприйняття довкілля. Оскільки емоції є невід'ємною частиною людського життя, то мова забезпечує вираження та усвідомлення. За допомогою мови відбувається ідентифікація та розуміння емоцій. Саме мова дозволяє передавати емоції, сприяючи співпереживанню та зв'язку. Вербалізація емоцій допомагає їхній обробці та відповідно здійснює керування. Цей процес, який часто використовується в терапії, передбачає перетворення необробленого емоційного досвіду в послідовну лінгвістичну форму, що дозволяє рефлексувати та розуміти [2].

Мова формує розуміння світу і безпосередньо себе в ньому. Вибір слів має потужний вплив на те, як людина себе реалізує в суспільстві, на її психічне здоров'я та благополуччя. Наприклад, вибір словосполучення «психічний стан» замість «психічна хвороба» має наслідки [2]. Глумачення

загальновживаного терміну «хвороба» передбачає дефініцію з негативним значенням. Але в певному контексті термін «хвороба» виражає потребу в допомозі. Отже, з огляду на контекст речення слова можуть мати різне значення.

Підхід до вибору слів має зосереджуватися на здібностях людей, а не на її обмеженнях. Це завжди ставить людину на перше місце незалежно від стану її психічного здоров'я. Наприклад, людина, яка втратила близького та має симптоми депресії, вона не є «депресивною людиною».

Для передавання такого емоційного стану як тривога, не можна використовувати термін «тривожна особа» [3]. Сприяння психічному здоров'ю навколишніх – це передусім висловлення поваги до особистості й до її життєвого досвіду. Безбар'єрна мова вдосконалює комунікацію, оскільки ефективне спілкування починається з поваги. «Мова – це дорожня карта культури, вона говорить, куди приходять його люди, звідки і куди вони прямують» [2].

Отже, саме мова стає засобом формування довіри, надання підтримки та прояву емпатії, що визначає рівень морально-психологічної стійкості суспільства.

Військовослужбовці постійно перебувають у підвищеному психологічному напруженні, стикаються зі стресовими ситуаціями, травматичними переживаннями та нерідко з посттравматичними розладами [4, с. 24]. Адаптація до цивільного життя може бути складною, оскільки участь у воєнних заходах – це потужний стрес, що призводить до функціональних порушень організму, розвитку соматичних захворювань і виникнення патологічних реакцій [4, с. 24].

Дуже важливо вчасно надавати оперативну медичну, соціальну та психологічну допомогу захисникам, особливо пораненим [4, с. 24]. Суттєво впливають на подальше життя ветеранів та їхніх родин зміна соціального статусу та матеріального становища, медичні проблеми та психологічний стан. Потреба у психологічній підтримці та допомозі притаманна наразі багатьом родинам українських воїнів.

Під час бойових дій на сході України у 2024 році кількість хворих з вогнепальними пораненнями кінцівок становила близько 64% [2]. Лікування ПТСР у цих пацієнтів не призводило до позитивного результату у 82 % випадків. Причинами цього є висока захворюваність на хронічний больовий синдром і стійкість патологічного функціонування при лікуванні ПТСР. У 30-40% випадків лікування болю у хворих з вогнепальними пораненнями та ПТСР не має позитивного ефекту.

15 березня 2024 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 296 «Про затвердження Порядку проведення відновлювальних (післяізоляційних, реінтеграційних) заходів, адаптації, підтримки (супроводження) осіб, щодо яких відбувається позбавлення особистої свободи як результат збройної агресії проти України, після їх звільнення». 18 березня 2024 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 307 «Деякі питання психічної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та деяких інших категорій осіб». Також передбачено механізм використання коштів, виділених у державному бюджеті за програмою «Заходи з психічної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації. Аналіз цілей, функцій і завдань, закладених у вищезазначених програмних документах держави та з урахуванням основних напрямів психологічної допомоги учасникам бойових дій, дозволяє підкреслити, що метою роботи з воїнами, які повернулися з фронту, має бути подолання негативних психологічних наслідків після виконання обов'язків військової служби, відновлення належного рівня їхнього психічного здоров'я, підтримка психологічних якостей військовослужбовця, підвищення психологічної компетентності, проведення відбору спеціалістів, які зможуть повернутися до виконання своїх професійних обов'язків у майбутньому [2].

Війна пов'язана не лише зі знищенням, спустошенням і смертю, а й із довгостроковими наслідками для психічного здоров'я населення. Як військові, так і цивільні, страждають психічними розладами, а також наслідками психічних травм під час війни. Депресія, тривога, біполярний розлад можуть суттєво вплинути на повсякденне життя людини та соціальні взаємодії. Відновлення психічного здоров'я важливі для людей, які відчувають ці розлади [2]. Якщо кризовий психоемоційний стан не діагностується швидко і потерпілим не буде надано кваліфікованого соціально-психологічного лікування, може постраждати поведінка, психічне та фізіологічне здоров'я суспільства. Такими негативними психоемоційними станами і проблемами, особливо в перші дні війни, є депресія, тривога, панічні атаки, страхи, суїцидальна поведінка, різні залежності і фобії, дисоціації [4, с. 178]. Використання мови довіри та підтримки може допомогти змінити негативне сприйняття та стереотипи, які часто пов'язані з психічними розладами. Мовні терапії зменшують стигматизацію психічних роз-

ладів та відновлюють ветеранів і військовослужбовців з травмами.

Після повернення до цивільного життя або травмування трапляються певні труднощі, оскільки низка навичок, набутих під час бойового досвіду, залишаються і перешкоджають адаптації ветеранів. Виникають труднощі із розмовами про війну, оскільки війна накладає надмірне емоційне навантаження: полон, втрата побратимів, обстріли, страх, постійна небезпека. У цивільному житті людині, яка не переживала подібних емоцій, важко зрозуміти емоційний стан ветерана. Тому під час розмови із цивільними, які не пережили подібних емоцій, може виникати роздратування через поверхневі й нетактовні запитання, моральна напруга та небажання говорити.

Для ветеранів після повернення в цивільне життя війна триває всередині. Дуже важливо, щоб до інтеграції ветерана в суспільство були долучені небайдуже суспільство та фахівці, які можуть надати кваліфіковану допомогу.

Зокрема, фахівці проекту «Як ти, брате?» наголошують на низці аспектів, що стосуються ветеранів у цивільному житті: проблеми зі спілкуванням, скутість; проблеми зі сном, засинанням; бажання повернутися до життя в зоні бойових дій через некомфортне перебування в суспільстві; порушення уваги, проблеми із запам'ятовуванням інформації; загострена реакція на несправедливість, порушення норм, порядку; ціннісний розрив у ветерана й суспільства [5, с. 24].

Війна змінює життя ветерана, змушує його переоцінити, вижити, цінити кожен день свого життя й побратимів. Повернувшись у цивільне життя, ветеран стикається з проблемами суспільства: кар'єрні плани, професійна самореалізація, матеріальні здобутки. Щоб подолати ціннісний емоційний бар'єр між ветеранами і суспільством потрібно чути ветеранів, не бути байдужими, уміти правильно, з повагою з ними спілкуватися та долучати їх до суспільного життя.

Не потрібно ставити ветерану подібних неетичних запитань: «Ти вбивав? Скільки? Які відчуття, коли вбивав? Ти бачив, як помирають? Що на службі було важким? Ти радий, що повернувся? Тобі було страшно? Коли? Коли закінчиться війна? У тебе є зброя? Що ти знаєш про полон? По тобі стріляли? Ти бачив відірвані частини тіла?»

Людина може вийти з бою фізично неушкодженою, але цей досвід змінює її ставлення до себе та оточення. Перебування у воєнній ситуації стає переломним моментом, який формує інший світогляд і вимагає від суспільства більш делі-

катного і відповідального підходу до спілкування з людьми, які пройшли зону активних бойових дій. Кожна критична подія викликає стресову реакцію, але не завжди переростає в психологічну травму. У цивільному житті ветерани переживають емоційне виснаження, недовіру до оточення, депресію. Слова вдячності мають звучати не формально, а як справжнє визнання героя. Товариський тон розмови, уважне слухання, відсутність настанов і оцінок допомагають вибудувати довіру і підтримку. Простір довіри створюється мовленнєвою формою турботи спочатку для психологічного відновлення, а потім для повної інтеграції в мирне життя. Уміння слухати, не перебивати і не судити, дозволяє людині відчувати, що її досвід почутий і цінується.

Під час практичної допомоги все частіше використовується техніка «дзеркального відображення» – це відповідність поведінки: голосу, слів чи невербальних сигналів (жести, рухи та пози тіла) [6]. Це не механічне копіювання, а спосіб встановлення емоційного контакту та демонстрації розуміння без слів. Наприклад, у центрі психологічної реабілітації «Опора», під час занять фахівці практикують техніку «мовчазної присутності». На першій зустрічі з ветеранами психолог не ставить багато питань, не робить нотаток і не змушує людину говорити. Натомість він сидить поруч, злегка нахилившись уперед, підтримуючи зоровий контакт і зберігаючи спокійну позу. Через кілька хвилин або під час наступних зустрічей ветеран, відчуваючи себе прийнятим і впевненим, починає говорити сам. У звіті програми «Опора» за 2025 рік наведено такий приклад: «Коли психолог повторює ритм дихання ветерана, не перебиває його і не намагається «втягнути» історію, пацієнт починає говорити сам, бо відчуває, що його мовчання не викликає у нього напруги» [7].

Окрім цього, інтонація має велике значення, оскільки є показником внутрішнього стану людини. За інформацією американського дослідника Д. Мацумото, тон голосу виявляє почуття людини, навіть коли вона намагається їх приховати [8, с. 89]. Спокійна і рівна інтонація створює відчуття стабільності та безпеки, водночас різкий або авторитарний тон може викликати опір або тривогу. Працюючи з ветеранами, психологи радять уникати таких фраз, як «Спокійно» або «Не хвилюйтесь», які звучать досить наказово. Натомість пропонується використовувати вирази підтримки: «Я бачу, що тобі зараз нелегко», «Дихай спокійно, я з тобою», «Ти можеш говорити все, що потрібно» [9, с. 58]. Ці фрази, вимовлені тихим голосом, стають засобом емоційного

заспокоєння і допомагають людині відчувати себе прийнятою. Ефективна комунікація – це гармонійне поєднання вербальних і невербальних компонентів, де кожен рух, кожна інтонація і навіть мовчання мають значення. Вони створюють комунікативний ефект, заснований на емпатії, довірі та людяності, що є основою успішної взаємодії у військовій, професійній та повсякденній сферах.

Мова підтримки в родині – це найдієвіший інструмент психологічної реабілітації. Розуміння почуттів ветерана сприяє зміцненню довіри. Родина має визнати емоції, висловлені ветеранами, показуючи, що вони чують і розуміють, не висловлюючи осуду. Розуміння військової культури покращує спілкування з ветеранами. Безумовна підтримка має вирішальне значення для ветеранів, яким може знадобитися час, щоб почуватися комфортно, обговорюючи певні теми. Ветеран має розуміти, що родина є постійним джерелом розуміння та терпіння, необхідних для зміцнення довіри [10, с. 31].

Розбудова довіри з ветеранами, особливо навколо чутливих тем, вимагає часу, терпіння та послідовних зусиль. Шлях до відкритого спілкування є поступовим, кожен крок вперед будується на основі розуміння та емпатії. Арттерапія для ветеранів – це реабілітація через творчість, можливість висловити емоції без слів. Використання творчої діяльності є складником психологічної підтримки ветеранів, які мають травматичний досвід. Метою арттерапії є зниження рівня напруженості та тривоги, переживання травматичних спогадів, відновлення контролю над власними емоціями, повернення сенсу життя [10, с. 32]. Розповсюдженими формами арттерапії для ветеранів є образотворча терапія (малювання, колаж), літературна терапія (написання поетичний та прозових творів), музикотерапія (спів, слухання музики, гра на музичних інструментах), фототерапія.

Мова є не тільки потужним засобом комунікації, а й має глибоке психологічне значення, що впливає на когнітивні процеси, сприйняття та поведінку. Правильне використання мови, як інструменту самовираження та зцілення, може допомогти відновленню ветеранів, оскільки ефективна комунікація є критично важливою для сприйняття себе та осмислення внутрішнього світу. За допомогою мови ветерани можуть висловлювати свої думки і почуття, що може допомогти їм краще зрозуміти себе та полегшити процес одужання та адаптації в цивільному житті.

Висновки. Отже, ветерани є в потенційній зоні ризику проявів симптомів психічних розладів. Депресія, тривога, біполярний розлад можуть суттєво вплинути на повсякденне життя людини та соціальні взаємодії. Використання мови довіри та підтримки може допомогти змінити негативне сприйняття та стереотипи. Мовні терапії зменшують стигматизацію психічних розладів та сприяють відновленню вете-

ранів. Психологічна допомога та підтримка ветеранів ґрунтується на створенні безпечного простору, комунікації з повагою та щирістю задля зцілення та адаптації. Розбудова довіри у ветеранів, особливо навколо чутливих тем, вимагає часу, терпіння та послідовних зусиль. Шлях до відкритого спілкування є поступовим, кожен крок має будуватися на основі розуміння та емпатії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міністерство охорони здоров'я України. Психічне здоров'я. Київ. URL: <https://moz.gov.ua/uk/mental-health> (дата звернення 23.02.2026).
2. Language Matters in Mental Health. URL: <https://utexas.app.box.com/s/w8m246hqljxpu9l9e5khhkhactl8v8ou> (дата звернення 10.02.2026).
3. Jakobson R. Fundamentals of Language. Mouton DeGruyter. 87 p. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://web.mit.edu/morrishalle/pubworks/papers/1956_Jakobson_Halle_Fundamentals_of_Language.pdf (дата звернення 15.12.2025).
4. Saveliuk N.M., Zelenkova V.V. Peculiarities of the psycho-emotional state of ukrainians during war. *Габітус*. Випуск 59. 2024. С. 178–182. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://habitus.od.ua/journals/2024/59-2024/32.pdf> (дата звернення: 20.10.2025).
5. Приходько І., Мацегора Я., Байда М. Психологічне відновлення українських військовослужбовців після тривалої участі у бойових діях. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/4/87/295208> (дата звернення 16.10.2025).
6. Стратегії впливу. Що таке дзеркальне відображення в психології? URL: <https://raven.will.cx.ua/maysternist/shho-take-dzermalne-vidobrazhennya-v-psikhologii.html> (дата звернення: 28.10.2025).
7. Опора. Простір психологічної підтримки для дружин військовослужбовців. URL: <https://www.mapttte.com/opora> (дата звернення: 28.10.2025).
8. Matsumoto, D., Hwang, H. S. Nonverbal Communication: Science. 2013. 215 p.
9. Алещенко В. І., Кокун О. М. Психологічний супровід військовослужбовців у бойових умовах: виклики сучасності. *Psychological journal*. Volume 11 Issue 1 (92) 2025. С. 18–33. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1629/942> (дата звернення: 30.10.2025).
10. Акименко Ю.Ф., Кириленко М.І., Лахтадир А.М., Одиниця В.В. Посібник для тренера «Люди з досвідом війни. Гідність. Взаємодія». Київ. 2023. 72 с. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://howareu.com/static-objects/howareu/media/PDF/training-manual.pdf>



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

УДК 811.161.2:398.91

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.8>

НАЦІЄТВОРЧА ТА МИСЛЕТВОРЧА ФУНКЦІЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-ПОЛІТИЧНОГО АСПЕКТУ

THOUGHT-CREATIVE AND NATION-CREATIVE FUNCTIONS OF LANGUAGE IN THE CONTEXT OF THE CULTURAL AND POLITICAL ASPECT

Подлісецька О.О.,*orcid.org/0000-0002-4100-3019**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри мовної підготовки**Одеського державного університету внутрішніх справ***Вітко-Присяжнюк Я.В.,***orcid.org/0009-0005-3200-2646**представниця Уповноваженого із захисту державної мови,**аспірантка кафедри історії України**Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*

У статті досліджено важливі комунікативні та культурно-політичні аспекти мови та її функцій. Проаналізована мовна ситуація в Україні впродовж заборон та перешкод розвитку і детально звернено увагу на дві важливіші функції мови. Досліджено націєтворчу (ідентифікаційну) та мислетворчу (когнітивну) функції та показано їхній вплив на розвиток мови в плані побудови цілісної української нації. Проведено паралель між історичними впливами та сучасністю, а також між впливом англійської мови на українську. Досліджено важливий аспект націєтворчої функції як прагнення до виокремлення індивіда в плані ідентифікації з членом спільноти правової держави на основі загального балансу та еквівалентності взаємних прав та обов'язків. Прослідковано розвиток фольклорних та розмовних впливів на літературну українську мову в націєтворчому та мислетворчому аспекті національної самосвідомості та ідентифікації. порушено важливу проблему синтезу синхронії та діахронії у творенні мовних зворотів, етикетних формул тощо. Помічено, що мова є не просто інструментом спілкування, а й глибоко інтегрується в когнітивні процеси, роблячи мислення нерозривно пов'язаним із мовою. Досліджено, що мова як основа ідентичності людини одночасно є передумовою соціальної поведінки, переконань та політичного існування. Прослідковано захисні механізми, які з'явилися в українськомовному соціумі як наслідок колонізаторської експансії двох імперій. Проаналізовано смисловий вплив на українців та їхню мову та мовне середовище з метою поглибити процеси колонізації. Простежено аспект спротиву нації і виявлення саме націєтворчої функції мови як результат незгоди з нав'язуванням чужої мови. У зв'язку з цим здійснено висновок, що націєтворча функція оприявлена в культурно-політичному аспекті творення нації, а мислетворча функція мови є важливою в аспектах творення думки та відтворення її у розмовному мовленні, оскільки оперувати поняттями у мовній формі, мовному вираженні можливо лише, опанувавши мову середовища.

Ключові слова: мова, мовлення, функція, поняття, мислення, нація.

The article examines important communicative and cultural-political aspects of language and its functions. The language situation in Ukraine during the period of prohibitions and obstacles to development is analyzed and attention is paid in detail to two more important functions of language. The nation-building (identification) and thought-forming (cognitive) functions are investigated and their influence on the development of language in terms of building a holistic Ukrainian nation is shown. A parallel is drawn between historical influences and modernity, as well as between the influence of the English language on Ukrainian. An important aspect of the nation-building function is investigated as the desire to distinguish an individual in terms of identification with a member of the community of the rule of law based on a general balance and equivalence of mutual rights and obligations. The development of folklore and colloquial influences on the literary Ukrainian language in the nation-building and thought-forming aspect of national self-consciousness and identification is traced. The important problem of the synthesis of synchrony and diachrony in the creation of linguistic expressions, etiquette formulas, etc. is raised. It is noted that language is not just a tool of communication, but is also deeply integrated into cognitive processes, making thinking inextricably linked with language. It is studied that language as the basis of human identity is simultaneously a prerequisite for social behavior, beliefs, and political existence. The protective mechanisms that appeared in the Ukrainian-speaking society as a result of the colonial expansion of two empires are traced. The semantic impact on Ukrainians and their language and linguistic environment is analyzed in order to deepen the processes of colonization. The aspect of the nation's resistance and the clarification of the nation-building function of language as a result of disagreement with the imposition of a foreign language are traced. In this regard, it was concluded that the nation-building function is manifested in the cultural and political aspect of nation-building, and the thought-forming function of language is important in the aspects of creating thought and reproducing it in spoken speech, since it is possible to operate with concepts in linguistic form, linguistic expression only by mastering the language of the environment.

Key words: language, speech, function, concept, thinking, nation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. О. Потебня, видатний укра-

їнський мовознавець, сказав: мова «...не тільки найкраща, але і найпевніша ознака, за якою ми пізнаємо народ, і разом з тим єдина, незамінна

нічим і безсумнівна умова існування народу – це єдність мови» [1, с. 118]. Серед багатьох функцій мови (комунікативна, номінативна, експресивна, гносеологічна, естетична, культурносна, самовиражальна), на нашу думку, є найважливіші функції саме для творення нації в її культурно-політичних вимірах. Це такі функції, як ідентифікаційна та мислетворча. У цій статті маємо на меті окреслити важливість саме цих двох функцій та довести їх пряме співвіднесення з побудовою нації як культурно-політичного організму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомі актуальні праці про функції мови та результати відходу від цих функцій через деякі соціальні впливи (стаття Ірини Фаріон «Теорія і практика сучасної англізації», де йдеться про процеси англізації в українській мові як наслідку політичного домінування англословних країн у світі). Актуальні статті Петра Іванишина, Олега Багана, Василя Ільницького, Ірини Руснак, – мовознавців, які активно впроваджують в освіту дослідження про мову. Відомі й дослідження доктора філологічних наук, професора Києво-Могилянської Академії Сергія Квіта «Подолання бездержавності і актуальність націоналізму», стаття /доповідь мовознавця Павла Гриценка «Українська мова як чинник державотворення: наукові засади і моделі втілення» та інші.

Постановка завдання. Мова – це не лише слова, а й каркас, на якому будуються наші думки, і кожен носій певної мови має унікальний "мовно-когнітивний" відбиток, і важливо звертати увагу молоді на дві основні функції мови, особливо у наш час становлення самоідентичності через мову зокрема. Мова актуальна для визначення ідентичності молоді, для подолання комплексу меншовартості, а також для виокремлення суспільно-політичних переконань. Мова має важливі комунікативні та культурно-політичні аспекти: вона є зброєю, символом ідентичності, проявом самоповаги та усвідомлення національної складової. Для молоді ці чинники актуальні, як ніколи. Саме вони допомагають самовизначитися та відчувати себе патріотом власної держави. Мислетворча, або когнітивна, функція полягає в тому, що мова є засобом формування думки. Людина мислить, оперуючи поняттями, які позначені словами і які не могли б без слів існувати. Крім того, у процесі мислення ці поняття зіставляються, заперечуються, протиставляються тощо, для чого у мові існують спеціальні засоби. Отже, як дослідив одеський професор мовознавства Юрій Олександрович Карпенко, «мислити – означає оперувати поняттями у мов-

ній формі, мовному вираженні» [2, с. 12]. Отже, є можливим думати певною мовою, і наукові дослідження показують, що мова, якою людина володіє, справді впливає на структуру її мозку та спосіб мислення, формуючи нейронні зв'язки, що віддзеркалюють унікальні особливості цієї мови. Мова є не просто інструментом спілкування, але вона глибоко інтегрується в когнітивні процеси, роблячи мислення нерозривно пов'язаним із мовленням. Важливо, що в кожному окремому мовленнєвому стилі може домінувати інша функція. Так, скажімо, якщо в художньому стилі основну роль відіграє естетична функція образності, метафоричності, то в публіцистичних текстах на перший план виступає функція активізації уваги слухачів (читачів), інтерпретаційно-переконувальна, маніпулятивна функція, а в науковому стилі найважливішу роль відіграє пізнавально-інформаційна функція метафори, яка дає змогу збагнути новий об'єкт, спираючись на знання про вже відомий об'єкт, а також аргументаційна функція, коли за допомогою метафори мовці переконують у правильності висунутої тези. Образність у науковому стилі базується на загальномовних конотаціях, що дають змогу робити доступними складні наукові поняття й ідеї. З огляду на це можна вважати експресивний компонент такої образності другим, підпорядкованим. Метафора тут передусім виконує мислеоформлювальну, інформаційну функцію. Більш детально маємо на меті дослідити націєтворчу та мислетворчу функції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття Важливо усвідомити, що мова виконує дві найважливіші функції, які формують мислення та світогляд молоді. Це мислетворча та ідентифікаційна (націєтворча) функції. Націєтворча функція мови полягає у її здатності формувати і підтримувати національну ідентичність, об'єднуючи людей у спільну культурну та мовну спільноту. Ця функція включає в себе збереження та розвиток мови як важливого елементу національної культури, а також використання мови для вираження національної самосвідомості та ідентифікації. Вся українська література долучається до збереження націєтворчої функції. У наш час особливо уважно варто ставитися до цієї функції та робити все важливе, що залежить від нас, мовців, для виявлення та потужного розвитку цієї функції.

Не менш важливою є і мислетворча функція. Адже, «щоб спілкуватись, треба мати думку: мовленнєвий акт невідривно пов'язаний з актом мисленнєвим. І мова бере найактивнішу участь у процесі формування (початкового, ще нечіт-

кого окреслення) та формулювання (чіткого вираження) думки. Мова, таким чином, виконує функцію оформлення думки, тобто, мислеоформлювальну функцію. Ця функція якнайтісніше пов'язана з комунікативною, обидві вони становлять єдність» [4, 321].

Ідентифікаційна функція (націєтворча) полягає у виясненні нації через мову. В чому ж її особливості? Мова є засобом спілкування лише для тих, хто її знає. В іншому разі вона є засобом роз'єднання і відокремлення своїх від чужих. «Тільки для носіїв мова є засобом ідентифікації, ототожнення у межах певної спільноти. Цю функцію можна назвати об'єднувальною», – переконаний Ю.Карпенко [2, с.11] Основна функція мови – націєтворча, і за її чинниками перехід на мову колонізатора і окупанта недопустимий та зловорожий. Правовою справедливістю в кінцевому результаті є дотримання загального балансу, еквівалентності взаємних прав та обов'язків, якими пов'язані один з одним суб'єкти права.

Цілями статті, що виходять з даних тверджень, є такі: визначення ролі кожної з досліджуваних функцій та виокремлення їх значення для мовців.

Виклад основного матеріалу. Іноді в людини виникає нерозуміння деяких процесів. Ці нерозуміння, які є не завжди доказовими, Кант називав дихотоміями. Зокрема це питання про те, як думка впливає на мову і навпаки. Або чи залежить думка від конкретної мови (чи ми думаємо певною мовою, чи навпаки, думаємо образами?) «У всіх суперечливих прагненнях нашого часу, – пише Карл Ясперс, – є ніби одна вимога, яка об'єднує всіх. Всі народи, всі люди, представники всіх політичних режимів одноставно вимагають свободи. Однак в розумінні того, що є свобода і що робить можливим її реалізацію, всі відразу ж розходяться. Можливо, найглибші протиріччя між людьми обумовлені їх розумінням свободи» [3; с. 22]. Перефразовуючи славнозвісний вираз «Чия мова, того держава», Павло Гриценко вказує: «... питання «чия мова в країні?» за своїм змістом дуже близьке до іншого риторичного питання – «хто ми є такі?» [4].

Науковці помітили, що у вивченні мови допомагає практика та занурення: чим більше ми використовуємо іншу мову, тим більше наш мозок перебудовує свої зв'язки, і тим легше стає "думати" нею. Звісно, на початкових етапах доводиться свідомо перекладати, але з часом це відбувається автоматично, як з рідною мовою.

Отже, мова – це каркас думки, дії і поведінки, і кожен носій певної мови має унікальний "мовно-когнітивний" відбиток

Павло Гриценко зауважує, що «Є такий момент, як мовні звички. Тобто, що люди сприймають як звичне, як усталене, як дозволене? Чому в нас російськомовні так неохоче загалом вчать українську мову? Тому що вони звикли, що їм можна не вчити. Їх всі «совєтські» і «постсовєтські» десятиліття привчали, що загалом вони можуть далі говорити російською, якщо їм так хочеться» [4].

Як і зараз на окупованих територіях, так і в Російській імперії, відродження якої є головним завданням окупантського режиму, українська мова зазнавала утисків аж до викорінення та знищення, відбувалося постійне гоніння носіїв рідної мови. Серед українських мовознавців-класиків найкраще значення мови висвітлив

Здійснивши екскурс в історію, зазначимо, що Російська імперія ще терпіла український патріотизм, який особливо після польського повстання 1830-1831 рр. був способом підточити могутній польський вплив на імперію. Проте вже в другій половині XIX століття поширення «сепаратизму» почало непокоїти уряд: видання українських книжок було або заборонене, або суворо обмежене Валувєвським циркуляром та Емським указом, а національний рух був проголошений злочином. Австро-Угорська імперія на противагу Російській підтримувала кволий прояв українства на своїй території як противагу польському впливу. Підтвердженням цьому є листування між Франком-Пулюєм – їхнє неприховане усвідомлення дуже низького рівня мовно-національного самоусвідомлення самих українців, що породжувало легіони мовних відступників і, врешті, призвело до такого мовно-літературного й політичного явища як москвофільство, яке Франко назвав «національним парадоксом» та «національним гібридизмом» [5, с. 25].

У статті «Двоязычність і дволичність» (1905 р.), крім політичного контексту галицького москвофільства, І. Франко трактує перехід на мову колонізатора як моральне виродження, а примітивне виправдання послуговуватися мовою окупанта називає «шиночком дуже нечистих інтересів» і «вербунком на службу темним силам» [6, с. 544]. Навіть у наш час проєктується легковажне ставлення до рідної мови, в той час, коли навпаки, її варто підсилити підкресленою увагою та акцентуванням. Історія заборон та утисків свідчить про небезпеку, яку становить національна мова для колонізаторів та окупантів. Про цю небезпеку яскраво написав у поемі «Кавказ» Т.Г. Шевченко.

У Радянський час, під час політики коренізації (що в Україні здобуло назву «українізації»), стан української мови в республіці розглядався на пле-

нумі ЦК КП(б)У (квітень 1925), який визнав за необхідне перевести на українську мову діловодство ЦК і його відділів; тоді ж при політбюро ЦК КП(б)У було утворено комісію у справі української мови (згодом члени комісії були розстріляні та репресовані). Українізація в республіці здійснювалася шляхом розширення шкіл з українською мовою навчання, збільшення видань літератури, періодики тощо. На кінець 20-х рр. в Україні було понад 80 % загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання. Але вже у 1927 секретар ЦК КП(б)У Л. Каганович звинуватив в «українському буржуазному націоналізмі» наркома освіти УСРР О. Шумського, який відповідав за опрацювання методол. основ України; його було знято з посади й відкликано до Москви. У 1930 році було закрито українські школи всіх типів, українська мова витіснялася з наукової сфери. О.Телігу розстріляли в Бабиному Яру нацисти, О.Ольжич загинув у концтаборі Заксенгаузен, Ю.Лип. Якщо згадати вже 60-ті роки, то знаємо, що внаслідок сплеску національної свідомості радянським урядом було докладено максимум зусиль до «прикриття» цього сплеску, внаслідок чого в 70-ті та 80-ті була посилена русифікація в Україні. Так, у 1967 р. російськомовні наукові журнали й періодичні збірники, видані в УРСР, кількісно вже переважали україномовні. У цей же час з московського центру надходить вказівка про поширення нової пропагандної тези, згідно з якою функція російської мови в СРСР уже не обмежується роллю засобу міжнаціонального спілкування, – вона проголошується другою рідною мовою неросійських народів СРСР. Заборони були актуальні донедавна, навіть підтекстово. Так, в 1989 році було введено статус російської мови як загальнодержавної на офіційному рівні. В 1990 році Верховна Рада СРСР впровадила закон, де російській мові надавався статус офіційної. 2012 року Верховна рада ухвалила закон «Про основи державної політики», де українська була знівелювана через багатомовність / двомовність суспільства, яке було підтримано на офіційному рівні. Мова, яка

потребує захисту через величезну кількість заборон протягом своєї історії, наражається на небезпеку через маніпулятивні закони в даному разі.

Мова зберігає всі інтелектуальні здобутки попередніх поколінь, фіксує досвід предків. Так, зокрема, у словнику відображено результати розумової діяльності людства, класифікований і систематизований весь навколишній світ. Мова навіть часто підказує людині, як чинити в тому чи іншому випадку, що, наприклад, засвідчують усталені мовні зврати – фразеологізми: Не знаючи броду, не ліз у воду; Сім раз відмір, один відріж тощо. Засвоюючи мову, людина засвоює знання про світ, що значно скорочує і спрощує шлях пізнання, оберігає людину від зайвих помилок. Повертаючись до виховання патріотизму молоді, варто сказати, що Особливий вплив мають козацькі прислів'я, які увиразнюють особливості національного характеру українців: «Козача потилиця ворогам не хилиться», «У бою козак береже не життя, а честь», «Не журися, козаче, нехай ворог плаче!», «Козацькому роду нема переводу», «Береженого Бог береже, а козака шабля стереже» та інші.

Важливими для націєтворчої функції є і фразеологізми. Суто українські вислови «хоч греблю гати (багато) – кіт наплакав, на заячий скік, крапля в морі (мало)», «байдики бити» – ледарювати, («баляндраси», «точити ляс», «приший кобилі хвіст», синонімічні ряди (ляпати, ляскати, лопотіти, плескати, плести, молоти, тріпати, теліпати, клепати і т. п.) язиком тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку Отже, пригадавши історію заборон української мови, ми звернули увагу на дві основні функції мови та вказали на важливість цих функцій, особливо у наш час становлення самоідентичності через мову зокрема. Надалі варто детальніше розглянути націєтворчу (ідентифікаційну) функцію саме крізь призму російської агресії та засилля російської та англійської мови, а саме англізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Потебня Олександр. Думка і мова (фрагменти). Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. [за ред. Марії Зубрицької]. Львів: Літопис, 1996. С. 25-39.
2. Карпенко, Ю. О. Функції мови. Сайт «Ізборник», проєкт електронної бібліотеки давньої української літератури. Матеріал з енциклопедії «Українська мова». Доступний за посиланням <http://litopys.org.ua/ukrmova/um140.htm> (дата звернення: 16.12.2025).
3. Ясперс Карл. Психологія світоглядів. Київ: Юніверс, 2009. 464 с.
4. Гриценко П. Перегляд Українська мова як чинник державотворення: наукові засади і моделі втілення. Visnik Nacional noi akademii nauk Ukraini. URL: <https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/51/36> (дата звернення: 16.12.2025).

5. Пулюй І. Лист без коверти яко відповідь впр. крилошанину Малиновському на реферат Молитовника. Відень, 1871. 15 с.

6. Франко І.Я. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. К.: Наукова думка, 2010, т. 54, С. 600 – 615.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ПОВТОР ЯК СТИЛІСТИЧНО-РИТОРИЧНА ФІГУРА СИНТАКСИСУ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ ІВАНА ФРАНКА «ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ»)

REPETITION AS A STYLISTIC-RHETORICAL FIGURE OF SYNTAX (BASED ON MATERIAL FROM THE IVAN FRANKO COLLECTION «WITHERED LEAVES»)

Попович Н.М.,

orcid.org/0000-0001-6522-3908

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри історії та культури української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті представлено результати комплексного дослідження стилістичних фігур синтаксису в поетичній збірці Івана Франка «Зів'яле листя». Актуальність теми зумовлена необхідністю глибокого вивчення специфічних мовних засобів, які дозволяють автору виходити за межі стандартних синтаксичних норм для передачі гранично складних емоційних станів та інтелектуальних рефлексій. Стилiстичнi-риторичнi фiгури синтаксису у Франковому тексті виконують не лише традиційну декоративну роль «оздобу мовлення», а є потужним інструментом індивідуалізації авторського голосу та розкриття глибинної психології ліричного героя.

Основну увагу в роботі зосереджено на детальному аналізі розгалуженої системи повторів, зокрема анафори, епіфори, анепіфори та епанефори. Доведено, що ці фігури формують унікальний ритміко-мелодійний малюнок ліричної драми та виступають ключовими засобами її композиційної цілісності. Окремо висвітлено функціональне навантаження рефренів та лейтмотивів, які акцентують увагу на стрижневих ідеях твору, як-от мотив без надії, «убійства серця» та екзистенційної розпуки. Повтори виконують подвійну функцію: 1) вони фіксують увагу читача на ключових образах; 2) водночас виступають засобами композиції, скріплюючи частини твору в єдине ціле через специфічну мелодію та ритм.

У межах дослідження проаналізовано, як повтор фіксує увагу читача на певних лексемах, посилюючи їхній емоційний вплив і вносячи суб'єктивні зміни у сприйняття художньої ситуації. Описано випадки синтаксичного зближення з фоностилiстикою, де повторення звуків та основ слів поглиблює поетичний образ. Розглянуто роль лейтмотиву (зокрема на прикладі вірша «Не надійся нічого») як наскрізної думки та естетичного кредо автора, що розкриває підтекст і концепцію всієї ліричної драми.

Стаття демонструє, що стилістичний синтаксис Івана Франка є невід'ємною частиною його індивідуального стилю та основним способом моделювання складного внутрішнього світу людини.

Ключові слова: стилістичні фігури, поетичне мовлення, анафора, епіфора, анепіфора, епанефора, рефрен, лейтмотив.

The article presents the results of a comprehensive study of stylistic figures of syntax in Ivan Franko's poetry collection «Withered Leaves». The relevance of the topic is due to the need for a deep study of specific linguistic means that allow the author to go beyond standard syntactic norms to convey extremely complex emotional states and intellectual reflections. Stylistic and rhetorical figures of syntax in Franko's text perform not only the traditional decorative role of «speech embellishment», but are a powerful tool for individualizing the author's voice and revealing the deep psychology of the lyrical hero.

The main attention in the work is focused on a detailed analysis of the extensive system of repetitions, in particular anaphora, epiphora, anepiphora and epanaphora. It is proved that these figures form a unique rhythmic and melodic pattern of lyrical drama and act as key means of its compositional integrity. The functional load of refrains and leitmotifs, which emphasize the core ideas of the work, such as the motif of hopelessness, «heartbreak» and existential despair, is separately highlighted. Repetitions perform a double function: 1) they fix the reader's attention on key images; 2) at the same time act as means of composition, fastening parts of the work into a single whole through a specific melody and rhythm.

The study analyzes how repetition fixes the reader's attention on certain lexemes, enhancing their emotional impact and introducing subjective changes in the perception of the artistic situation. Cases of syntactic rapprochement with phonostylistics are described, where the repetition of sounds and word bases deepens the poetic image. The role of the leitmotif (in particular, on the example of the poem «Do not hope for anything») is considered as a through thought and aesthetic credo of the author, revealing the subtext and concept of the entire lyrical drama.

The article demonstrates that Ivan Franko's stylistic syntax is an integral part of his individual style and the main way of modeling the complex inner world of a person.

Key words: stylistic figures, poetic speech, anaphora, epiphora, anepiphora, epanaphora, refrain, leitmotif.

Постановка проблеми полягає у визначенні ролі та функціонального навантаження стилістичних фігур синтаксису як засобів індивіду-

алізації авторського мовлення та відтворення глибокого психологічного стану ліричного героя в межах поетичної драми.

Основними аспектами цієї проблеми є:

1) недостатність стандартних мовних засобів (звичайних синтаксичних конструкцій часто буває замало для передачі складних смислових і емоційних відтінків, що спонукає автора до використання специфічних фігуральних виразів);

2) специфіка поетичного мовлення (у віршованих творах стилістичні фігури виконують не лише декоративну функцію («оздоба мовлення»), а й збагачують текст синтаксичними синонімами та підсилюють його образно-виражальну функцію);

3) індивідуалізація та емоційність (стилістичні фігури (анафора, епіфора, градація, антитеза тощо) покликані увиразнити художнє зображення та наповнити його емоційними нюансами, що є критично важливим для збірки «Зів'яле листя»);

4) відтворення образу автора (синтаксичні засоби слугують інструментом для розкриття психології та способу мислення персонажа, допомагаючи читачеві розпізнати характер і голос самого автора);

5) композиційна роль (повтори та інші фігури не лише створюють ритм і мелодію, а й виступають засобами побудови цілісної композиції твору).

Аналіз досліджень і публікацій. Постановка завдання. Стилiстичний синтаксис i фiгури експресивного синтаксису в художнiх текстах досліджували І. Чередниченко, В. Русанівський, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, М. Пилинський, Л. Мацько, В. Чабаненко, П. Дудик, В. Кононенко, В. Мельничайко, А. Коваль, О. Пивоваров, О. Ткач, Н. Тоцька, І. Баран, М. Піхота, І. Завальнюк, Н. Куршина, О. Матвійчук, О. Вінтонів А. Заяць, О. Межов та ін. Стилiстичнi параметри синтаксису художньої прози, аспекти їх аналізу чітко сформульовано та узагальнено в працях С. Єрмоленко, Л. Мацько, І. Білодіда, А. Загнітка, С. Шабат-Савки та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вершинною постаттю літературного процесу 70-90 рр. ХІХ ст. була постать Івана Франка. Діяч, що уособлює цілу епоху української культури, один із найвидатніших письменників слов'янських народів: ім'я, що здобуває все ширшу світову славу. Найважчі роки в житті письменника дали свої плоди. З-під його пера вийшла збірка поезій «Зів'яле листя».

Мова збірки Івана Франка «Зів'яле листя» є зразком поетичного мовлення, в якому постійно чути голос самого автора. Розпізнати природу і характер його мови допомагають стилістичні

фігури. Стилiстичнi фiгури є одиницею стилістичного синтаксису. Вони посилюють образно-виражальну функцію мови, збагачують мову синтаксичними синонімами.

Особливо значна художня роль стилістичних фігур у віршованих творах.

«Літературознавчий словник-довідник» подає таке визначення «Стилiстична фiгура – це незвичнi синтаксичнi звороти, що порушують мовнi норми, вживаються задля оздоби мовлення. С. ф. досить поширені в поезії, покликані не лише індивідуалізувати мовлення автора, а й збагатити його емоційними нюансами, увиразнити художнє зображення. С. ф., яка ще називається фігурою поетичного мовлення (анафора, епіфора, кільце, паралелізм, градація, еліпсис, хіазм, інверсія, анаколуф тощо), слід відрізняти від тропів, які будуються не за синтаксичним принципом [6, с. 641].

Інколи буває недостатньо звичайних синтаксичних засобів для передачі смислових відтінків мови – і вони доповнюються фігурами чи фігуральними виразами. Зміст і роль фігур відомі лише з контексту.

З багатьох видів і різноманітних форм стилістичних фігур письменник добирає такі синтаксичні та інтонаційні засоби, які найбільше та найповніше, найточніше і найвиразніше реалізують образну думку, його уяви і спроби бачення світу. Деколи письменник добирає фігури так, щоб вони розкривали психологію і спосіб мислення, погляд на життя і форму висловлювання, характерні для персонажа твору.

Вживання стилістичних фігур в збірці «Зів'яле листя» І. Франка стилістично збалансовано. У ній є місце для всього арсеналу стилістичних фігур: анафори, епіфори, анепіфори, епанафори, полісиндетону, асиндетону, градації, синтаксичного паралелізму, синтаксичної антитези, риторичних питань і відповідей, риторичного звертання. У нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на повторі. Важливе місце у використанні стилістичних фігур посідає риторика.

Повтор – це стилістична фігура, яка утворюється шляхом нагромадження певних мовних елементів у межах одного висловлення. Цими повторюваними елементами можуть бути і слова, і словосполучення. Вплив цієї фігури на слухачів і читачів перевірений давно. Повторення того самого слова чи словосполучення вносить у його сприймання певні зміни – об'єктивні та суб'єктивні. Повтор фіксує увагу читача на певних словах, посилює їх емоційний вплив.

У збірці «Зів'яле листя» І. Франка є чимало різновидів повторів: анафора, епіфора, рефрен,

лейтмотив, ампліфікація. Стрижневою є група повторів, які займають певну визначену позицію в рядку, строфі абзаці, у творі загалом.

1. *Анафора* (anaphora – «піднесення») будується на повторюваних початках суміжних уривків мовлення. Наприклад:

1). *Твої очі, як те море*

Супокійне, світляне:

Серця мого давнє горе,

Мов пилінка, в них тоне.

Твої очі, мов криниця

Чиста на перловім дні

А надія, мов зірниця,

З них проблискує мені (11, с.115).

2). *Нехай ти тінь, що гине десь,*

Мана, луда – одначе

Чому ж без тебе серце рвесь,

Душа болить і плаче?

Нехай ти тінь, мана, дім з карт

І мрія молодеча,

Без тебе жить – безглуздий жарт,

І світ весь – порожнеча (11, с.136).

Повтор на початку строфи увиразнює поетичний образ, акцентує на ньому увагу. Порівняймо ще, наприклад:

1). *Чує серце, що в тій хвилі*

Весь мій рай був тут – отсе!

Два-три слова, щирі, милі

І гарячі, були б в силі

Задержать його на все.

Чує серце, що програна

Ставка вже не верне знов...

Щось щемить в душі, мов рана:

Се блідая, горем п'яна,

Безнадійная любов (11, с.114).

2). *Ти плачеш.* Сліз гірких потоки

На твоєму лиці блідому

Лишають слід свій – не глибокий,

Та замітний вже оку мому.

Ти плачеш. Ти, що відіпхнула

Любов мою, як сиротину,

Тепер надармо просиш, ловиш

Любові хоч би крапельку (11, с.121).

2. *Епіфора* (гр. epiroha – «повторення», «винесення на кінець») будується на повторюваних мовних елементах, наприкінці суміжних синтаксичних одиниць. Що до синтаксичної будови протилежна анафорі. І. Франко досить часто нею послуговується. Наприклад:

Тільки я стою та зорі

Що високо там горять,

Не втікають, мов на доказ,

Що є в світі стійкість, лад.

І сміються вічні зорі,

Іронічно миготять

«Ми і ти!» – неправда? – доказ,

Що є в світі стійкість, лад (11, с. 132).

Епіфора підсилює думку, наче готує остаточне рішення героя. Наприклад:

...Коли б один бачив

Се диво, а не сотня свідків, сам він

З часом собі би вірить перестав,

Сам він з часом на тому би спинився,

Що се був сон.

Се мого серця драма!

Якби не ті літа важкої муки,

Пекучих болів, сліз і божевілля,

Глухої резигнації, скажених бунтів

Придавленого серця, то я сам,

Пригадуючи першу нашу стрічу

І той промінчик ясної надії,

Що блис мене тоді, – присяг би нині,

Що се був сон, надсянська легенда (11, с.126).

3. *Анепіфора* (гр. anepiroha – кільце строфи) – стилістична фігура, в якій певна синтаксична одиниця (речення, абзац, строфа, цілий поетичний твір) має однаковий початок і кінець. Наприклад:

Сипле, сипле, сипле сніг.

З неба сірої безодні

Міріадами летять

Ті метелики холодні.

Одностайні, мов жура,

Зимні, мов лихая доля,

Присипають все життя,

Всю красу лугів і поля.

Білий килим забуття,

Одубіння, отупіння

Все покрив, стискає все

До найглибшого коріння.

Сипле, сипле, сипле сніг,

Килим важче налягає...

Молодий вогонь в душі

Меркне, слабне, погасає (11, с.138-139).

Повторюватись можуть, крім слів і словосполучень, окремі звуки, а також окремі слова, їх основи (зі зміною або без зміни звукового складу). У цьому плані стилістичний синтаксис зближується з фоностилестикою. «*Сипле, сипле, сипле сніг*» є одночасно повтором з об'єктивним сприйняттям ситуації та анепіфорою.

4. *Епанафора* (композиційний стик) – це стилістична фігура, яка полягає у повторенні на початку нового речення слів, якими закінчилося попереднє речення. Наприклад:

«Вона!» – із уст одне те слово присло,

Та в нім була магічна міць страшна!

Мов камінь млиновий, за шию тисло

Мене одно се словечко: «Вона!»

*Вона, ся гарна квітка «сан царівни»,
Котрої розцвітом втішався я,
Котрої запах був такий чарівний,
Що й досі п'яна ним душа моя!*

*Вона, котрій я все бажав віддати,
Весь скарб душі, всі думи, всі чуття,
Котрої слід я рад був цілувати,*

В котрій вбачав красу і ціль буття (11, с.122-123).

У цьому прикладі, крім апанафори є ще одна стилістична фігура – анафора.

У поетичних творах різні види повторів створюють специфічну мелодію, ритм, а оскільки ритм скріплює частини в єдине поетичне ціле, то повтори є водночас і засобом композиції. Композиційну роль у поезії відіграють також кільцеві повтори (анепіфори), рефрен, лейтмотив.

5. *Рефрен* – різновид епіфори. У поезії це строфа або частина строфи, що повторюється на площині тексту, об'єднуючи його смислово й експресивно. Наприклад:

*Годі вглибляться у рану затрутую,
Годі благать о любов.*

*З кожною строфою, з кожною нutoю
Капає з серденька кров.*

*З кожною строфою, з кожною нutoю
Слабшає відгомін твоїй...*

Пісне, напоєна горем-отрутою,

Час тобі вже на спокій (11, с.152).

Тут за допомогою рефрену автор наголошує найважливішу думку. І. Франко привертає увагу читача, а пізніше підсилює її анафоричним повтором.

6. *Лейтмотив* – наскрізна думка тексту, естетичне кредо автора, висловлене тотожним (або схожим за складом) лексичним комплексом; вплив його на читача більший, ніж вплив окремого слова. Лейтмотив може бути висловлений окремою лексемою, словосполученням, реченням (або навіть групою речень).

Лірична драма «Зів'яле листя» складається із так званих трьох «жмутків» (частин). У першому «жмутку» лейтмотивом є вірш «Не надійся нічого». Герой шукає надію, опору, розуміння і відповіді на свої почуття на протязі всього твору.

«Не надійся нічого»

Як ти могла сказати се так рівно,

Спокійно, твердо? Як не задрижав

Твій голос в горлі, серце в твоїй груді

*Биттям тривожним не заглушило ті
Слова страшні: «Не надійся нічого!»*

Не надійся нічого! Чи ти знаєш,

Що ті слова – найтяжча провина,

Убійство серця, духу і думок

Живих і ненароджених? Чи в тебе

При тих словах не ворухнулась совість?

«Не надійся нічого!» Земле-мамо!

Ти, світе ясний? Темното нічна!

Зірки і люди! Чим ви всі тепер?

Чим я тепер? О, чом не пил бездушний?

Чом не той камінь, не вода не лід?

Тоді б не чув я пекла в своїй груді,

І в мізку моїм не вертів би нор

Черв'як неситий, кров моя кипуча

В гарячці лютій не дзвонила б вічно

Ти слів страшних: «Не надійся нічого» (11, с.115).

Термін «лейтмотив» запозичений з музикознавства, де його запровадив німецький композитор Р. Вагнер (XIX ст.). Лейтмотив глибше розкриває концепцію твору, вказує на його підтекст.

Висновки. Стилiстичні фігури у збірці Івана Франка «Зів'яле листя» виступають не просто «оздобою мовлення», а є важливим засобом індивідуалізації авторського голосу та вираженням емоційних нюансів, які неможливо передати звичайними синтаксичними засобами. Вони допомагають розкрити психологію, спосіб мислення та специфічний погляд на життя ліричного героя.

Повтори виконують подвійну функцію: 1) вони фіксують увагу читача на ключових образах; 2) водночас виступають засобами композиції, скріплюючи частини твору в єдине ціле через специфічну мелодію та ритм. Рефрени та лейтмотиви (наприклад, «Не надійся нічого») поглиблюють концепцію твору та наголошують на його найважливіших думках.

Отже, усі досліджені фігури синтаксису в поезії І. Франка є способами відтворення цілісного образу автора – особистості вразливої, імпульсивної та розсудливої водночас. Як власне стилістичні, так і риторичні фігури синтаксису у мові поезії І. Франка – не просто засоби образності і ритмізації творів, а способи відтворення самого образу автора: сповненого чуття і відчуття, вразливого і поблажливого, імпульсивного і розсудливого одночасно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баран І. М. Фігури експресивного синтаксису в поетичній творчості Василя Симоненка. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. № 2. Т. 107. С. 141–147.

2. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця, 2018. 336 с.
3. Голоюх Л. В. Лінгвостилістика експресивного синтаксису Ю. Іздрика. *Українська мова в сучасному науковому вимірі* : матеріали II Міжнар. наук. конф., 1-2 червня 2023 р. Луцьк, 2023. С. 13–15.
4. Завальнюк І. Експресивний синтаксис прози Михайла Стельмаха. *Українська мова*. 2012. № 3. С. 39–47.
5. Заяць А., Межов О. Фігури експресивного синтаксису в історичному романі «Євпраксія» Павла Загребельного. *Молодіжний науковий вісник факультету філології та журналістики*. 2025. С. 20–23.
6. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
7. Матвійчук О. М. Експресивний синтаксис. Сучасні напрямки досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов : збірник наукових праць. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2011. С. 221–223.
8. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
9. Піхота М. В. Елементи експресивного синтаксису у творах Олександра Довженка. *Вісник студентського наукового товариства* : збірник наукових праць студентів. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. № 15. С. 102–105.
10. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. К. : Либідь, 1992. 248 с.
11. Франко І. Я. Твори в двох томах. Поезія. К. : Дніпро, 1981. Т. 1. 532 с.
12. Шабат-Савка С. Т. Період як маркер інтенцій аргументації в поетичному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2018. №33. Т. 1. С.65–68.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

УДК 811.161.2'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.10>**ОКАЗІОНАЛІЗМИ У ФАХОВОМУ МОВЛЕННІ
(НА МАТЕРІАЛІ МОВОЗНАВЧОЇ СЕРІЇ ОЛЬГИ ДУБЧАК)****OCCASIONALISMS IN SPECIALIZED SPEECH
(A CASE STUDY OF THE LINGUISTIC SERIES BY OLHA DUBCHAK)****Приймачок О.І.,***orcid.org/0000-0002-9725-1249**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови та лінгводидактики**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті всебічно проаналізовано лінгвістичні й прагматичні параметри індивідуально-авторських неологізмів у фаховому науково-популярному тексті. Матеріалом дослідження стала мовознавча серія Ольги Дубчак («Чути українською. У світі звуки і букви», «Бачити українською. Слово в мовній картині світу», «Перемагати українською. Про мову ненависті й любові», «Бути українською. Речення і його знаки»). Практика популяризації науки вимагає креативності, тож авторам такого контенту доводиться творчо переосмислювати навіть класичні словотвірні зв'язки. У чотирьох книгах виявлено близько двохсот okazionalismів, утворених простими й комбінованими способами, з використанням формантів та без них. З усіх видів українського афіксального словотвору перевагу надано суфіксації та префіксації. Понад п'ятдесят okazionalismів утворено складанням основ чи цілих слів. Оригінальним виявився спосіб утворювати нові поняття шляхом об'єднання кількох слів через нижнє тире або кілька дефісів. Зафіксовано десяток випадків семантичного словотворення. Значеннєва компресія okazionalismів дає змогу оптимально, економно і креативно (з гумором, іронією чи сарказмом) реалізувати авторський задум, а прийом використання похідного слова в одному мікротексті з твірним водночас забезпечує рема-тематичні зв'язки. З боку семантики всі okazionalismi дуже різнопланові, найцікавішими стали близько тридцяти неолексем, похідних від лінгвістичних термінів. У науково-популярному дискурсі okazionalismi виконують важливі функції: номінативну (щось чи когось позначають); експресивну (роблять це незвично, неочікувано); оцінну (формують суб'єктивну модальність тексту); стилістичну (розбавляють науковий стиль розмовними елементами); текстотвірну (беруть участь у формуванні зв'язності як основної категорії тексту) і освітню (на практиці демонструють можливості українського словотвору).

Ключові слова: науково-популярний текст, фахове мовлення, okazionalism, спосіб деривації, ідіостиль, лінгвістичний аналіз тексту.

The article provides a comprehensive analysis of the linguistic and pragmatic parameters of individual author neologisms in popular science texts. The research is based on the material of Olha Dubchak's linguistic series ("To Hear in Ukrainian. In the world of sounds and letters", "To See in Ukrainian. Words in the Linguistic Picture of the World", "To Win in Ukrainian. On the Language of Hatred and Love", and "To Be in Ukrainian. A Sentence and its Signs"). The practice of popularizing science requires creativity. In this context, authors have to rethink classic word-forming means. The texts from the above-mentioned books contain about 200 occasional lexical items, formed in simple and combined ways, with and without formants. A preference is given to suffixation and prefixation among all types of Ukrainian affixal word-formation. Over fifty occasionalisms are formed by combining roots or full words. The method of forming new concepts by combining several words with an underscore or hyphens appears original. Dozens of cases of semantic word formation have been registered. Connotative compression of occasionalisms permits optimal, economical, and creative (with humor, irony, or sarcasm) realization of the author's idea, and the technique of using a derivative word in one microtext with the original ensures rema-thematic connections. From a semantic point of view, all occasionalisms are very diverse. The most interesting ones are about thirty neologisms derived from linguistic terms. In popular science discourse, occasionalisms perform important functions: nominative (denoting something or someone); expressive (used unusually or unexpectedly); evaluative (forming the subjective modality of the text); stylistic (diluting the scientific style with colloquial elements); text-forming (participating in the creation of coherence as the main category of the text), and educational (demonstrating the possibilities of Ukrainian word-formation in practice).

Key words: popular science text, specialized speech, occasionalism, method of derivation, idiosstyle, linguistics analysis of the text.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ століття як у зарубіжній, так і у вітчизняній лінгвістиці з'явилася низка досліджень мови і стилю новітніх наукових текстів, у яких констатовано формування «нової ідеології наукового текстотворення і текстосприймання – риторики науки» [1, с. 61]. Як жодна наукова ідея не має перспектив

без її привабливого формального втілення, так і жоден науковий твір без застосування певних риторики-стилістичних прийомів не може бути адекватно сприйнятим і зрозумілим. Тепер цей феномен уже фахово й доказово проаналізовано насамперед у працях Г. Дядюри, Н. Зелінської, Н. Кочукової, О. Мельник, Н. Непийводи,

П. Селігея та ін. Дослідники одностайні в тому, що сучасна наукова комунікація – це оптимальне поєднання раціонального й естетичного і в процесах наукової аргументації, і в досягненні бажаного прагматичного ефекту й авторського задуму. Освітня й наукова практика свідчить: що виразніше, образніше, наочніше будуть сформульовані нові теорії чи відкриття, то швидше і простіше вони знайдуть відгук у реципієнтів наукової інформації, легше об'єднають прихильників. Лінгвостилістичні координати наукового дискурсу виявляються не менш важливими, аніж власне наукові. Тому виявлення його специфічних мовленнєвих рис як інструменту взаємодії між автором і адресатом є актуальною проблемою сучасного мовознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки традиційно okazіоналізми як експресивно забарвлені слова поділяють на авторські й розмовні, то й досліджують їх переважно або на вдячному матеріалі художнього індивідуально-авторського мовлення (І. Бабій, Г. Вокальчук, Н. Голікова, С. Єрмоленко, Н. Сологуб та ін.), або на фактах з масмедіа (М. Навальна, О. Стишов, М. Степаненко, О. Тараненко, О. Турчак та ін.). Новий матеріал, проте, свідчить, що авторські неолексеми подеколи функціонують і в наукових текстах (особливо науково-популярних, більше відкритих до експресивізації [2], терпимих до порушення норм), і йдеться не тільки про не зафіксовані галузевими словниками нові терміни. Перехід наукової комунікації від чисто інформаційної, невиразної, шаблонної і знеособленої до антропоцентричної, індивідуалізованої, відкритої до мовних смаків сьогодення, в якій науковець має право на самовираження, потребує залучення різнорівневих нестандартних засобів, одним з яких завжди було okazіональне слово.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити масив okazіоналізмів Ольги Дубчак, ужитих в її мовознавчій серії [3–6]. Конкретними завданнями є словотвірний, граматичний, стилістичний і функційний аналіз авторських okazіональних слів.

Виклад основного матеріалу. Кожне нетривіальне слово чи словосполучення завжди балансує між мовною нормою і її порушенням. Слушну думку має О. Стишов: okazіоналізм варто розглядати «як складне явище системного (реалізація словотвірних можливостей, закладених у системі певної мови) й асистемного (ненормативність, функціональна, емоційна й експресивна зумовленість, створена для ситуативних потреб) характеру» [7, с. 47]. Порівняно з розмовним,

публіцистичним чи художнім, науковий стиль, як і офіційно-діловий, дуже обмежений у використанні ненормативних одиниць, адже вони можуть ускладнити процес передачі і сприйняття інформації. Але практика популяризації науки вимагає креативності, тож авторам такого контенту доводиться творчо переосмислювати класичні словотвірні зв'язки. Детальний аналіз усіх лексичних новотворів О. Дубчак (у текстах чотирьох книг виявлено близько двохсот одиниць) варто почати з актуальних і нормативних для української мови способів деривації, якими авторка послуговується, додавши при цьому ще й граматичний критерій при поділі неолексем на частини мовні класи.

З усіх видів українського афіксального словотвору О. Дубчак надає перевагу суфіксації, а за обсягом неолексем і використаних при цьому формантів чільне місце посідають демінутиви: *Є кілька моментів, яких бажано дотримуватися, аби не ображати нашу мовоньку калиновоньку, солов'їньке наше мовенятко* [3, с. 76]. Іменники цієї семантичної групи творяться за допомогою формантів **-к-, -ик-, -ек-, -ок-, -очк-, -ечк-, -еньк-, -есеньк-** та ін.: *байрактарчик, брютик, мемчик, окупантик, фішечка, приїменничок, прислівничок, лайфхачек, дужечки, реченнєчко, менталочка, жахунчики, монстрєнятко, мовознавчєнка, мовознавєся*. Наприклад: *Наша ... мовонька з ласкавої й приязної мовусєньки ... перетворилася на суворий, жорсткий і навіть жорстокий конструкт* [4, с. 17]; *А вам же не хочеться ображати маленьких гарнєнєких мовочок, правда?* [3, с. 72]; *Крапка з комою допоможе вам утримати контроль над мовленнєвим потоком (і трошки над менталочкою)* [5, с. 185]; *У мене навіть є мемчик на цю тему* [6, с. 298]; *Давайте ще одне реченнєчко з послідовною підрядністю* [5, с. 108]; *Пам'ятаєте жахунчики про нескладотворчий ї?* [3, с. 102]; *Ну точнісінько тобі прислівнички...* [6, с. 235]; *І ще один маленький лайфхачек* [6, с. 255]; *Цє калькованє монстрєнятко прийшло самі знаєте звідки* [6, с. 219]. Для наочної демонстрації однієї з «фішечок» української мови – практично необмежених можливостей щодо творення демінутивів – Ольга Дубчак жартує: *Присвячимо ще трошки часу цій книжечці – і побіжимо перерахувати грошенята Притулочці на теплики, броніки й байрактарчики. Бо ніщо не завадить нам наближати Переможєньку...* [3, с. 99]; *Науковому й офіційно-діловому стилю слова зі значенням пєстливості не притаманні, але ми гєть не здивуємося, побачивши одного дня*

в статті скопусівського журналу об'єктик і метусю дослідження, а в заяві на відпустку – бажаннячко відпочиткати [3, с. 107].

З допомогою різноманітних суфіксів суб'єктивної оцінки авторка утворює низку прикметників (навіть відносних) і прислівників. Наприклад: *Просто визнаймо, що глаголиця – гарненька, а кирилиця – практичненька* [3, с. 23]; *У простісінькому реченні ... слова можна легко попередставляти* [6, с. 29]; *Прийменник до теж малесенький і вреднюсінький* [6, с. 259]; *Мова економна, а ми трошки ледаркуваті* [6, с. 40]; *Різнокореневі пароніми – це ще й крутецький стилістичний прийом* [6, с. 68]; *Слів у мові багатенно...* [6, с. 52]; *А ловенько ж я вас, еге ж?* [5, с. 74]; *Просто покажу його мовчечки й за вами поспостерігаю* [4, с. 108]. Проте як науковиця, авторка попереджає про обмеження окремих словотвірних моделей, що суперечать логіці: *Відносним прикметникам дуже хотілося б на пінну вечірку із суфіксами, але оглядовому майданчику не подобається бути оглядовезним, а читацький квиток чомусь зовсім не погоджується бути читацьненьким* [6, с. 159]. У цьому разі авторські оказіоналізми подано як факт застереження від мовленнєвих помилок.

Окрім здрібніло-пестливих, авторка послуговується й іншими суфіксами для творення оказіональних слів різних частин мови. Для словотворення абстрактних іменників використано суфікси **-ість**, **-нн-**: *...суфікси виражають здрібнілість, пестливість, усяку таку няшність* [3, с. 144]; *Навіть якщо ніяких конкурсів з милозвучності чи найкращості мов не існує...* [4, с. 144]; *А в синтаксисі не буває нелогічностей* [5, с. 193]; *Над недоконуванням працюють суфікси...* [6, с. 201]; *Доконування – спеціалізація префіксів* [6, с. 202]. Для творення іменників з конкретною семантикою використано інші форманти: *У нас за планом обійманки і безособові форми* [6, с. 230]; *Новий правопис усі ці жартики-жартусики скасував* [3, с. 90]; *Безвідмовна нагадайка про те...* [5, с. 169].

Прикметники зі словотвірними суфіксами є найчастотнішими з-поміж усіх авторських неолексем. Цікаво, що практично все це відносні прикметники з продуктивними формантами **-ов-**, **-н-**, **-ськ-**, **-яч-**, твірною основою яких часто стають лінгвістичні терміни, наприклад: *Попри подвійність наголосової натури, він усе-таки тримається деяких моральних принципів* [3, с. 68]; *У мовознавстві... це дуже логічна двокрапкова штука* [5, с. 188]; *Прикметник час від часу перебирає на себе присудкові обов'язки* [5, с. 40]; *Комовий урожай завжди такий бага-*

тий [5, с. 158]; *Якщо у вас виникають сумніви, то є такий дієвідмінний лайфхак* [6, с. 220]. Є й інші випадки моделювання прикметників за узвичаєними українськими зразками: *Нехай співає й підкорює вовчичні серця* [6, с. 14]; *Що ви зараз хотіли би пояснити оловій авторці...* [5, с. 23]; *...Складно знайти письменника, який не присвятив би цим доблесним росіянським воїнам своєї художньої уваги* [4, с. 35]; *...запрошуємо вас у чарівний світ рашкостанських щелеп* [4, с. 52]; *...ахранаатмєнне заклинання уже давно замінене* [4, с. 118].

Досить показовими на тлі суфіксального прикметникотворення є компаративні форми від твірних основ відносних прикметників, адже це суперечить нормам літературного слововживання. Тому для «виправдання» таких лексем О. Дубчак у близькому контексті обов'язково вживає або ці твірні слова, або спільнокореневі, або синонімічні, наприклад: *Усі змагаються: у кого мовний патруль мовніший* [3, с. 185]; *Задньоязиковому К не надто подобається сидіти на задвірках вимови, тому... він одразу переходить у передньоязиковіший* [3, с. 129]; *...згідно з правилами ... міряться, у кого трави конопляніші, не той* [6, с. 160]; *Нас цікавить поетичніший бік питання, власне, мовний* [4, с. 70].

Для оказіонального дієслівного словотвору (тут, як і в узуальному словотворі, суфіксальна деривація значно поступається префіксальній) використано суфікси **-и-**, **-а-**, **-ну-**, постфікс **-ся**, наприклад: *Усе в Н у принципі добре, живе собі, прононсить, так би мовити, нам на радість* [3, с. 89]; *Якщо вам хочеться докати, ю а велкам, як кажуть у нас у селі* [6, с. 262]; *Ми «гекаємо»* [4, с. 56]; *Ця частинка ... може собі дозволити зменшувально-пестливити у прислівниках і в дієсловах* [4, с. 102]; *Хай як змінюватиметься іменник, прикметник дзеркалитиме це все до найменшої дрібниці* [6, с. 154]; *А от навпаки – одзвінчитися глухому – це будь ласка* [3, с. 111]; *Г наприкінці слова і складу не оглушується і до Х не наближається* [3, с. 133]; *Шиплячі можуть хіба лише напівном'якуватися* [3, с. 115]; *Усі кумуються, хрестяться, родичаються* [4, с. 185]; *Саме від цього дня стартонуло розуміння...* [6, с. 32]; *Воно тоді почує, образиться й мінується* [4, с. 37].

Суфіксальних оказіоналізмів-прислівників виявлено небагато (усі утворені формантом **-о-**): *Пароніми – це кількавимірно* [6, с. 63]; *Орки? Недостатньо русофобно* [4, с. 25].

Префіксальні оказіоналізми в мовознавчій серії О. Дубчак хоч кількісно й поступаються

суфіксальним, проте за різноманітністю застосованих формантів (префіксів і префіксоїдів) навіть дещо переважають. Цей спосіб словотвору теж охоплює різні граматичні класи: іменники, прикметники, дієслова. Щодо власне префіксів, то найчастотнішим виявився формант **не-** з притаманною йому семантикою заперечення: *Категоричний несекрет, що найцікавіші винаходи ... належать здебільшого якимось пройдисвітам* [5, с. 132]; *Пропоную запам'ятати чотири вершини неапокаліпсису* [5, с. 236]; *Разом пишемо немонстрів...* [6, с. 286]; *Бабусі й дідусі з некийських територій мали би бути* [6, с. 91]. Дієслівна префіксація теж актуальна для увиразнення значення твірної основи, наприклад: *Явище, яке завжди вираховує в незручних ситуаціях* [6, с. 48]; *Це ще один привід попишатися* [3, с. 39]; *Ця гаубиця так закошмарила рашистів на острові Зміїний...* [4, с. 98].

Досить розмаїтим в авторському словотворенні префіксальним способом виявився сам корпус префіксоїдів, за допомогою яких утворено десятки іменників і прикметників. Безумовними фаворитами ідіостилю О. Дубчак стали популярні зараз **мега-** і **супер-**. Наприклад: *Можна відчувати себе мегапоетом, який творить нові слова* [6, с. 295]; *Цю частину книжки пише якась мегаприхильниця складних конструкцій у мові* [5, с. 84]; *І це входить до мегакатегорії діяльності* [6, с. 197]; *Людина – істота соціальна, її межавинахід мова – теж* [6, с. 19]; *Хіба що мовний патруль зафіксує ваше прізвище у своєму мегаграмотному нотатнику* [3, с. 15]; *Синонімічні відношення межавідкриті й супергнучкі* [6, с. 50]; *І ось вам супермегановина!* [4, с. 135]; *Це супердокладно* [5, с. 81]; *...звукосполюка, позначена нашою супероригінальною літерою Ї* [4, с. 55]; *Другою суперважливою функцією мови є когнітивна* [6, с. 20]; *...яке ви маєте суперуміння?* [6, с. 312] тощо. Решту префіксоїдів ужито епізодично, але не менш ефектно: *...розитовхали з напівдрімоти своїх сократів і арістотелів...* [3, с. 21]; *Маленькі дози болю роблять нас антикрихкими* [6, с. 185]; *У нас є прізвиська для цього псевдонароду* [4, с. 36]; *Ми ультразалізно знаємо, що звертання відокремлюються* [5, с. 169].

Відомим засобом експресивізації будь-якого тексту є прикметникові форми суперлатива, тож О. Дубчак активно послуговується цією моделлю, утворюючи найвищий ступінь порівняння навіть від тих лексем, які в узусі його не передбачають (хіба що в неофіційному розмовному спілкуванні). Наприклад: *І найхітотіший момент* [3, с. 149]; *Усі знаки, крім одного.*

Найрівноправнішого [5, с. 240]; *Найзвичніший для нас підмет виражений іменником* [5, с. 36]; *Найбезпроблематичніший для нас присудок виражений дієсловом* [5, с. 40]; *І останній, найпрактичніший урок...* [4, с. 132]; *...вийшло просто вогненно в якнайпрямішому сенсі цього слова* [4, с. 68]; *Найшикарнішу вечірку в мові завжди влаштовують на третьому поверсі* [6, с. 12]; *У перекладі на наймилозвучнішу це означає...* [5, с. 15].

Виразними, промовистими і кількісно багатими стали оказіоналізми, утворені комбінованими способами деривації, коли до цього процесу залучено або кілька формантів (префіксально-суфіксальний), або кілька твірних основ (основоскладання, словоскладання). Звісно, конфіксація значно поступається складанню, проте і тут є кілька цікавих неолексем. Наприклад: *Називаючи вбивць і мародерів орками, ми їх ірреалізуємо, олітературнюємо, офантазовуємо* [4, с. 44]; *...потреби в штучному «оприродненні» мови немає* [6, с. 82]; *Після ... оприявлення звірств... придумувати нічого не довелося* [4, с. 50]; *То як, доускладнювалися?* [5, с. 81]; *Оніжнені форми українська мова завиграшки може утворити з будь-якого слова* [4, с. 101]. Словотвірна мотивація цих індивідуально-авторських неологізмів настільки прозора, що жодних проблем з їх тлумаченням не виникає.

У мовознавчій серії О. Дубчак помічено понад п'ятдесят композитів і юктапозитів: переважно це іменники і прикметники, утворені всіма можливими різновидами складання. Так, завдяки складанню основ з інтерфіксом (зрідка без) з'явилися оказіоналізми *тирелюб*, *філологопташечка*, *лінгвісто-мудрець*, *свинособаки*, *котикоозначення*, *песикоозначення*, *брючай*, *чортислівник*, *ч(орт)ислівник*, *месенджеросвіт*, *еталонно-українська*, *дзвінко-глухий*, *мовознавчо-правописний*, *активно-агресивний*, *пасивно-агресивний*, *синтаксично-бетонний*, *гендерно-перехняблений*, *змісто-інтонаційно-довершений*, *російсько-бурятсько-удмурдський* (солдат). Завдяки складанню основ із суфіксацією виникли слова: (почуття) *всепропальності*, (ореол) *трикрапковості*, (пора) *смайликотворення*, (дивне) *людоутворення*. Решта авторських новотворів – це юктапозити прикладкового типу: *роботяга-суфікс*, *дурничка-примовка*, *примовка-дурничка*, *молекули-члени* (речення), *букви-брусочки*, *Оля-підмет*, *Оля-звертання*, *речення-вірш*, *тире-нахаба*, *тире-мафія*, *тире-непереборність*, *приголосні-лини*, *малесенький-однесенький*, *здрібнілість-пестливість* та ін. З-поміж оказіоналіз-

мів цього різновиду особливо неочікуваними стали такі іронічні утворення: *Це класна гіпотеза... назвімо її «гіпотезою-не-доколунаєшся» і ходімо далі* [6, с. 17]; *Чого ви заголосили, як та Ярославна-самі-знаєте-де?* [6, с. 238]. Саме складні слова, порівняно з іншими типами okazіonalіzmів, демонструють найвищий ступінь семантичної компресії, яка усуває надлишкову інформацію базової для них мотиваційної конструкції (пор.: *Оля-підмет* і *Оля-звертання* замість *Речення зі словом Оля у функції підмета чи звертання).

Абсолютно оригінальним виявився ще один спосіб авторки утворювати нові поняття шляхом об'єднання кількох слів через нижнє тире. Такі фрагменти тексту можна потрактувати як специфічні контекстні юктапозити, наприклад: *Привід напишатися: українська_абетка_майже_ідеальна* [4, с. 26]; *Конструкції ... в інших мовах (ну добре, в усі ми знаємо якій мові)* [6, с. 260]; *Який сенс вчити якусь там українську, якщо в тебе справжня російськомовна щелепа?* [4, с. 53].

Коли «на сцену виходить український словотвір» [4, с. 48], то поява найнесподіваніших слів потенційно передбачена й закономірна в кожному окремому тексті незалежно від стилю чи жанру. Так, скажімо, у своїх мовознавчих книжках авторка неодноразово пише своє прізвище з маленької букви. Наприклад: *Коли ви ставите кому між підметом і присудком... , деє гірко плаче один маленький дубчак* [5, с. 210]; *Ані маленький, ані великий дубчак, ані натовп дубчаків не спинить українця...* [5, с. 216]; *Авторка – стріляний дубчак* [5, с. 23]. Очевидно, це приклад лексико-семантичного словотворення, коли власна назва стає загальною і саме в цьому контексті означає «мовознавиця, редакторка, популяризаторка української мови». Такий самий процес появи нового значення вбачаємо і в слові *дорослий*, коли воно вжито у словосполученні *доросле мовознавство* [5, с. 41] з семою 'науковий, фаховий'. А в уривку *Зазвичай пароніми, як і решта -онімів, належать до однієї частини мови* [6, с. 66] лексикалізовано другу частинку термінів синонім, антонім, омонім, аби уникнути їх повторень. Насправді лише фахівцям відомо, що онімами узагальнено позначають усі власні назви, але в цьому випадку значення зовсім інше. А в уявному сатиричному діалозі українця з ворогом *Ви што, язичники? – Не, мовники* [4, с. 93] семантичні okazіonalіzми *язичники* і *мовники* означають тих, хто спілкується російською (твірна основа *язык* → *русский язык*) і українською (твірна основа *мова*). Маючи

неабиякий філологічний хист, вигадуючи свої слова в різний доступний спосіб, Ольга Дубчак завжди робить це ефективно й ефектно.

Проаналізувавши корпус okazіonalіzmів з позицій способу їхнього творення, варто детальніше розібратися з тими стилістичними прийомами і конкретними способами, завдяки яким авторське слово виконує не просто функцію номінації, але й стає потужним експресивом у формуванні суб'єктивної модальності всього тексту, має виразний прагматичний ефект. З наведених вище численних контекстів помітно, що авторка поряд зі своїм новотвором часто подає й твірне слово, ніби демонструючи сам процес деривації. Наприклад: *Ч – твердий приголосний, дуже твердий, мегатвердий* [3, с. 119]; *Так уже жартували, а пережартовувати чиясь – не наш метод* [4, с. 116]; *Просто крутий жарт для крутих жартувальників* [6, с. 313]; *Я вважаю це образливе прізвисько найнеобразливішим з усіх* [4, с. 36]; *Можна виокремлювати ще багато груп, підгруп і групуєнь* [6, с. 142]; *Та хоч би яке було поширене, поширеніше й поширення було звертання...* [5, с. 75]; *... Робити світ кращим, ще кращим, і ще кращішим!* [5, с. 243]; *Це буде вогненний вогонь, просто-таки надвогненний вогнище* [6, с. 252]; *Мистецтво слова – це коник наших політиків. Точніше, конисько, конище, екстракінь!* [6, с. 113]; *...Вербка поєднує в собі ... цікавинки. Виходить цікавенько...* [4, с. 92]; *Якщо в межах залапкованого тексту є ще щось у лапках...* [5, с. 229]; *У гонитві за більшою українськістю української мови ми стали забувати...* [6, с. 283]. Стилiстично такі приклади виразні саме через повторення спільнокореневих слів. Це тавтологія у найкращому її розумінні, яка часто переходить у градацію з помітним оцінним компонентом.

Сам текст, отже, стає середовищем, у якому виникає okazіonalіzm, а наведена словотвірна мотивація слугує чинником розгортання окремих мікротем, тобто чинником зв'язності тексту. Особливо це помітно, коли одні й ті самі okazіonalіzми повторюються на різних сторінках книги, у різних контекстах. Наприклад, у книзі «Перемагати українською» можна часто побачити слова *Рашикостан* і похідне *рашикостанський* (снаряди, бомби, щелепи, солдати); у книзі «Бути українською» авторка чотири рази вживає утворений нею прикметник *розпрекрасний* (як правило, для характеристики складних і ускладнених об'ємних речень); а в усій мовознавчій тетралогії традиційні лексеми – це *мовочка*, *жартики-жартустики*, *брютик* та ін. Такі повторювані okazіo-

налізми теж забезпечують зв'язність (як у межах однієї книги, так і всієї серії).

Подколки авторка наочно демонструє конкретну словотвірну модель, що призвела до появи нового слова, і використовує це як потужний стилістичний засіб: *Емоції, які не названі, а виражені за допомогою підручних засобів. Точніше, під'язичних...* ('виражених язиком') [6, с. 310]; *Якщо ви напружилися..., то розпружуйтеся* [5, с. 19]. Часом вона навмисно жонглює формантами, ніби приміряючи їх до твірної основи: *У префікса пре- є синоніми: суперпогано, надпогано, мегапогано* [3, с. 60]; *Діяльність – це дуже, мега-, супер-, екстрашироке філософське поняття* [6, с. 196]; *Суперслов'янські русичі росіяни, суперрусські слов'яничі росіяни...* [4, с. 92]; *Тире – дуже виділябельний знак. Чи як його, виділяювальний? Виділюювальний? Виділювальний? Ви зупинте мене сьогодні?!* [5, с. 204]. Останні приклади нагадують вербальну гру, певне пародіювання, як-от: *пи-пи-пи-мова* (натяк на польську вимову) [4, с. 20]; *...есперанто, задовбанто, суахілі, заманалі і так далі...* [3, с. 188]; *Альд Крапкозкомович, Крапко Зкомович Мануцій* (комічні варіації антропоніма вченого Альда Мануція, який вигадав крапку з комою) [5, с. 177]. Семантична компресія таких okazіоналізмів дає змогу оптимально, економно і креативно (з виразною оцінкою, гумором, іронією чи сарказмом) реалізувати авторський задум, а використання похідного слова в одному мікротексті з твірним водночас забезпечує рема-тематичні зв'язки, надважливі для текстотворення. У випадку з okazіональним словом характер мотивації допомагає ще й швидко та адекватно зрозуміти його значення.

Насамкінець хочеться звернути увагу на ще один цікавий авторський прийом, що стосується

неолексем, утворених від наукових термінів. Їх насправду чимало: *мовочка, мовознавченька, мовознавуся, філологопташечка, лінгвісто-мудрець, роботяга-суфікс, синтаксично-бетонний, тирелюб, тире-мафія, комовий, трикрапковість, чортислівник, песико- і котикоозначення, Оля-звертання, молекули-члени речення, мегакатегорія* та ін. Звісно, вони не претендують на процедуру стандартизації, але в такий спосіб Ольга Дубчак намагається зняти напруження і позбавити читача-нефахівця від зайвого пієтету перед науковим апаратом, адже замість сухих і нейтральних термінів уживає емоційно-виразні okazіоналізми з позитивною оцінною конотацією.

Висновки. Детальний аналіз незузальних лексем (а їх виявлено близько двохсот одиниць) мовознавчої серії О. Дубчак засвідчив принаймні дві важливі речі. По-перше, okazіоналізми в науковому дискурсі можливі і цілком природні. По-друге, вони одночасно виконують кілька важливих функцій: номінативну (щось/когось називають, кваліфікують); експресивну (роблять це незвично, виразно, неочікувано); оцінну (дають авторську оцінку явища, формують суб'єктивну модальність); стилістичну (розбавляють науковий виклад елементами розмовного, публіцистичного чи художнього мовлення, формуючи особливий ідіостиль О. Дубчак); текстотвірну (забезпечують внутрішньотекстові зв'язки, тобто беруть участь у формуванні зв'язності як основної категорії тексту) і освітню (практично демонструють необмежені можливості українського словотвору). Перспективним у цьому напрямку може стати дослідження мови і стилю інших сучасних популяризаторів науки з метою моніторингу видів і функцій лексичних інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зелінська Н. В. «Риторика науки» як нова модель наукової комунікації. Наукові записки. Львів: Українська академія друкарства, 2001. Вип. 3. С. 60–63. URL: <https://nz.uad.lviv.ua/media/3/23.pdf>
2. Приймачок О. І. Експресиви сучасного науково-популярного тексту природничої тематики. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 34. Т. 2. С. 39–45. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/34/part_2/8.pdf
3. Дубчак О. Чути українською. У світі звуків [у] і букв. Київ: Віхола, 2021. 192 с.
4. Дубчак О. Перемагати українською. Про мову ненависті й любові. Київ: Віхола, 2022. 144 с.
5. Дубчак О. Бути українською. Речення і його знаки. Київ: Віхола, 2025. 256 с.
6. Дубчак О. Бачити українською. Слово в мовній картині світу. Київ: Віхола, 2021. 336 с.
7. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Вид. 2-е. Київ: Пугач, 2005. 388 с.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ОРНІТОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ ЗАКАРПАТТЯ

ORNITHOLOGICAL VOCABULARY IN UKRAINIAN DIALECTS
OF TRANS-CARPATHTIA

Сабадош І.В.,

orcid.org/0000-0003-2992-8294доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Харківська О.В.,

orcid.org/0000-0002-8145-8069кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

У статті зроблено комплексний опис орнітологічної лексики українських говірок Закарпаття на матеріалі власних польових записів і діалектних лексикографічних джерел. Актуальність дослідження зумовлена потребою системного вивчення орнітономенів як важливої складової зоологічної лексики, у якому відбито багатовіковий господарський досвід, етнокультурні уявлення та наслідки тривалих мовних контактів. Метою наукової розвідки є з'ясування семантичних, словотвірних та етимологічних особливостей назв птахів, а також виявлення мотиваційних типів і ареальної варіантності в межах закарпатського діалектного простору.

Фактичний матеріал систематизовано й проаналізовано в межах двох підгруп – назв свійських і диких птахів, серед яких кількісну перевагу мають лексеми на позначення дикої орнітофауни. У межах свійської підгрупи описано узагальнені назви та номінації курячих, гусиних, качиних, індичих та інших птахів, засвідчено розгалужені синонімічні ряди й словотвірні варіанти (зменшено-пестливі, згрубілі, експресивні), зокрема *п'ом'а*, *п'ом'атко*, *п'ом'а*, *дробина*, *коз'ут*, *куз'ут*, *коз'ут*, *коз'утик*, *коз'утіско*, *кокош*, *кукуріка*, *курка*, *куриця*, *куричка*, *кур'а*, *п'ім'а*, *п'ім'атко*, *ц'іпл'а* тощо. Дикі птахи структуровано за семантичними групами (хижі, нічні хижі, великі перелітні, водні та прибережні, лісові, польові й степові, дрібні співочі, голубині та ін.), що дає підстави говорити про внутрішню системність складу назв птахів. Етимологічний аналіз засвідчив питому вагу лексики праслов'янського походження, а також активність звуконаслідувальної мотивації та продуктивних словотвірних типів. Уведення до наукового обігу значного обсягу діалектного матеріалу не лише дає змогу уточнити семантику, етимологію та словотвір орнітономенів, а й відкриває перспективи для подальших ареальних, картографічних і порівняльних досліджень зоологічної лексики української мови.

Ключові слова: зоологічна лексика, орнітолексеми, українські говірки Закарпаття, етимологія, словотвір.

The article provides a comprehensive description of the ornithological vocabulary of Ukrainian dialects in Transcarpathia based on the author's own field notes and dialectal lexicographic sources. The relevance of the study is determined by the need for a systematic study of ornithological names as an important component of zoological vocabulary, which reflects centuries of economic experience, ethnocultural ideas, and the consequences of prolonged linguistic contact. The aim of the work is to clarify the semantic, word-formation, and etymological features of bird names, as well as to identify motivational types and areal variation within the Transcarpathian dialect area.

The factual material is systematized and analyzed within two subgroups – names of domestic and wild birds, among which lexemes denoting wild ornithofauna have a quantitative advantage. Within the domestic subgroup, generalized names and nominations of chickens, geese, ducks, turkeys, and other birds are described, and branched synonymic series and word-formation variants (diminutive-affectionate, coarse, expressive) are attested, in particular *p'om'a*, *p'om'atko*, *p'om'a*, *drobina*, *koz'ut*, *kuz'ut*, *koz'ut*, *koz'utik*, *koz'utisko*, *kokoш*, *kukurika*, *kurka*, *kurica*, *kurichka*, *kur'a*, *p'im'a*, *p'im'atko*, *cipl'a*, etc. Wild birds are structured according to semantic groups (predatory, nocturnal predatory, large migratory, aquatic and coastal, forest, field and steppe, small songbirds, pigeons, etc.), which gives reason to speak of the internal systematicity of the composition of bird names. Etymological analysis has revealed the specific weight of vocabulary of Proto-Slavic origin, as well as the activity of onomatopoeic motivation and productive word-formation types. The introduction of a significant amount of dialectal material into scientific circulation not only makes it possible to clarify the semantics, etymology, and word formation of ornithonyms, but also opens up prospects for further areal, cartographic, and comparative studies of the zoological vocabulary of the Ukrainian language.

Key words: zoological vocabulary, ornithological lexemes, Ukrainian dialects of Transcarpathia, etymology, word formation.

Постановка проблеми. Зоологічна лексика української мови є важливою складовою її лексичної системи, у якій відбилися багатовіковий досвід господарської діяльності, традиційна куль-

тура, народні уявлення про довкілля та результати тривалих міжмовних контактів. У межах цього лексичного масиву особливе місце посідають назви птахів, що здавна були тісно пов'язані

зані з побутом, віруваннями та світоглядом носіїв українських говірок. Саме тому орнітологічна лексика виступає не лише номінативним засобом, а й важливим носієм етнокультурної інформації.

Орнітологічна лексика як складова зоологічної лексики української мови привертала увагу дослідників упродовж XX – початку XXI століття, однак здебільшого розглядалася в межах загальних лексико-семантичних, етнолінгвістичних, ономазіологічних чи лексикографічних студій. Спеціальні ж праці, присвячені системному аналізу саме діалектної орнітологічної лексики, залишаються порівняно нечисленними, а їх ареальне охоплення – фрагментарним і нерівномірним.

Особливо відчутною є нестача комплексних досліджень орнітологічної лексики українських говірок Закарпаття – регіону з унікальною мовною картиною, зумовленою тривалим співіснуванням українських говорів із мовами суміжних народів, а також специфічними природно-географічними умовами. Це спричинило формування багатого й строкатого орнітонімного складу, у якому поєднуються автохтонні назви, давні словотвірні моделі та численні запозичення різного походження.

Пропоноване дослідження є логічним продовженням вивчення процесів формування та розвитку зоологічної лексики української мови загалом і спрямоване на поглиблений аналіз одного з її найрепрезентативніших сегментів – назв птахів. Уведення до наукового обігу діалектного матеріалу із закарпатських говірок дає змогу уточнити семантичну структуру орнітономів, простежити їхні етимологічні витоки та словотвірні особливості, а також доповнити уявлення про ареальне варіювання і динаміку зоологічної лексики української мови загалом.

Метою статті є комплексний опис орнітологічної лексики українських говірок Закарпаття, з'ясування її семантичних, словотвірних та етимологічних особливостей, а також виявлення мотиваційних типів і ареальної варіантності назв птахів у межах закарпатського діалектного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській мові назви птахів вивчали Й. Дзедзелівський, М. Никончук, Г. Шило, В. Німчук, Н. Дейниченко, О. Верховод та інші.

Вагомий внесок у теоретичне осмислення орнітономів як лінгвістичного об'єкта зроблено в працях Л. Дубової, яка систематизувала напрями аналізу назв птахів в українському мовознавстві (семантичний, мотиваційний, словотвірний, стилістичний тощо), увіразнивши їхній зв'язок із

народними уявленнями та оцінними значеннями. Значну увагу приділено мотивації назв птахів, їх зв'язку з ознаками зовнішнього вигляду, поведінки, голосу, а також із народними уявленнями та символікою. Наголошено на ролі орнітономів у формуванні мовної картини світу та їхньої важливості для діалектологічних і порівняльно-слов'янських досліджень [4].

Найпоследовніше й найгрунтовніше діалектну орнітолексику досліджено в роботах Я. Литвиненко на матеріалі східнополіського ареалу, де подано масштабний фактичний матеріал і здійснено комплексний опис орнітологічної лексики за структурними, семантичними та ареальними параметрами (зокрема мотивацію назв птахів за звучанням, зовнішніми ознаками, поведінкою) [8].

Окрему групу становлять праці, які зосереджені на функціонуванні одного орнітонома в діалектах. Такими є праці Н. Коваленко, зокрема про орнітоніми індик, півень, когут [6].

Показовою працею, де назви птахів входять до реєстру традиційної лексики (зокрема мисливської), є дослідження Г. Гецько «Мисливська лексика в українських говірках Закарпаття». Важливість таких робіт для орнітолексики полягає в тому, що вони подають орнітономени не ізольовано, а в природному середовищі функціонування – разом із назвами тварин, їхніх голосів, поведінкових характеристик, прийомів полювання, локальних реалій тощо [1].

Окремі орнітоніми, зафіксовані саме в закарпатських говірках, потрапляють у поле зору і в зіставних лінгвістичних студіях, де діалектний факт використовується як доказ ареального/контактного походження назви або її поширення. Так, у праці О. Тимко-Дітко наведено низку народних назв птахів і прямо зазначено їхню фіксацію в українських говорах Закарпаття (що важливо для ареалогії та міждіалектних контактів) [11].

Попри наявність матеріалу (словники/тексти/тематичні праці), закарпатська орнітолексика як окремий спеціальний об'єкт дослідження має перспективу для цілісного опису: інвентаризації орнітономів, встановлення мотиваційних типів, етимологічних шарів (з урахуванням контактів), картографування та аналізу варіантності.

Виклад основного матеріалу. Джерельною базою слугували власні записи, зроблені в польових умовах, а також діалектні словники (Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. 2-е видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2001. 598 с.; Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських гові-

рок Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області. Ужгород, 2005. 266 с.; Грицак М. Матеріали до словника українських говірок Закарпатської області. Вип. 1: А–Б. Київ: КММ, 2017. 380 с.; Дзендзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України: в 3 ч. Ужгород, 1958–1993. Ч. I. 1958. Ч. II. 1960. Ч. III. 1993).

Аналіз фактичного матеріалу здійснюємо в межах двох підгруп – свійські та дикі птахи. Чисельнішою групою є назви диких птахів. Виділяємо такі назви свійських птахів:

1. Узагальнені назви: – загальна назва пташки: *пóт'а*, *пóт'атко* (Ск, Кр, Зол);

– домашня птиця (загальна назва): *пті́ця'а* (Ск, Зол), *дробина́* [Піпаш, Галас, с. 52].

2. Назви курячих: – півень: *когúт* (Боб), *кугúт* (Жук, Ів, Рк, Чн), *ко'гúт*, *ко'гúтик*, зменш. до *ко'гúт*, *ко'гúтíско*, збільш. до *ко'гúт* [ССк, с. 197], *ко́кош* [ССк, с. 197; ДЛАЗ, III, Карта № 402], *кукурі́ка* [Піпаш, Галас, с. 88]; пор. ще *буджéй* ‘дикий півень’ [Грицак, с. 333];

– курка (*Gallus gallus domesticus*): *кúрка* (Боб, Жук, Рк, Чн), *кúриц'а* (Ів; [ССк, с. 209]), *кúри'чка*, зменш. до *кúриц'а* [ССк, с. 209], див. ще [ДЛАЗ, III, Карта № 403]; пор. ще *борка́ня* ‘курка зі жмутками довгого пір'я на голові – борками’ [Грицак, с. 287], *голоши́йка* ‘курка з голою шиєю’ [Піпаш, Галас, с. 37], *р'убу́ха* ‘ряба курка’ [Піпаш, Галас, с. 163]. Лексеми походять від псл. **kurь* [ЕСУМ, III, с. 150], а дериват *кúриц'а* утворений за допомогою суфікса *-иц'а*;

– курча, пташеня, виведене куркою: *кúр'а*, *п'ім'а*, *п'ім'атко* (в усіх обстежених говірках), *ц'інл'а* [ДЛАЗ, III, Карта № 404], *нік'у*, мн. *нік'ита* [Піпаш, Галас, с. 139], *ці́пка* [Піпаш, Галас, с. 215]. Слово *кúр'а* походить від псл. **kurь*, утвореного від звуконаслідувальних вигуків **ku*, **kur* за допомогою суфікса *-r-* [ЕСУМ, III, 150];

– квочка: *клóка* [ССк, с. 194], *клóчка* [Піпаш, Галас, с. 80]; пор. ще *блоштáня* ‘велика квочка’ [Грицак, с. 245]. Очевидно лексема *клóка* є звуконаслідувальним утворенням, пов'язаним з псл. **kvo*, **kvoк* [ЕСУМ, II, с. 418], що відтворює крик квочки.

3. Назви гусиних: – самець гуски: *гусáк* (в усіх обстежених говірках). Походить від псл. **gōsь* т.с. [ЕСУМ, I, с. 628];

– гуска, самиця гусака (*Anser*): *гúска* (в усіх обстежених говірках); пор. ще *босолáпка*, жарт. ‘гуска’ [Грицак, с. 294], *бу́лька* [Грицак, с. 346];

– гусеня, пташеня гуски: *гúс'а* (в усіх обстежених говірках; [ССк, с. 69]), *гúс'атко* [ССк, с. 69], *гус'у́* [Піпаш, Галас, с. 41].

4. Назви качиних: – самець качки, селезень: *качúр* (в усіх обстежених говірках; [ССк, с. 188]).

– качка, самиця качура: *ка́чка* (в усіх обстежених говірках; [ССк, с. 188]). Лексема *ка́чка* утворена від вигуку *ках*, що відтворює крик качки [ЕСУМ, II, с. 409], за допомогою суфікса *-к-а* (< -ьк-а);

– каченя, пташа качки: *ка́ча* (в усіх обстежених говірках), *ка́чатко* [ССк, с. 188].

5. Назви індичих: – індик (*Melleagris gallopavo*): *пул'áк* (в усіх обстежених говірках), *пуй-ка́н* (Ск), *пуйкúн* [ССк 2021, с. 424], *індик* [Піпаш, Галас, с. 72], *пультка́ч* [Піпаш, Галас, с. 160]. Лексема утворена від псл. **pul-* (**puj*) (вигука, яким підкликають індичок [ЕСУМ, IV, с. 631]), за допомогою суфікса *-ак*;

– індичка (*Melleagris gallopavo*): *нóл'ка* (в усіх обстежених говірках), *пúйка* [ССк, с. 243]. У говірці села Сокирниця лексема *пúйка* часто вживалася і для позначення індіка, і для індички;

– індича, індиченя, пташа індички: *пúл'ча* (в усіх обстежених говірках), *пúйча*, *пúйчатко*, зменш-пестл. до *пúйча* [ССк, с. 424].

6. Інші свійські птахи: – свійський птах ряду курячих родини фазанових (*Phasianidae*): *цéза-рка* (Жук, Ів, Рк, Чн), *ц'ісар'ка* (Боб, Ск), *перепелі́ця'и*, *перепелі́х* [Піпаш, Галас, с. 136], *трипíлка* [Піпаш, Галас, с. 195].

Дикі птахи представлені такими підгрупами:

1. Узагальнені назви: – будь-який хижий птах: *та́ра* [Піпаш, Галас, с. 42].

2. Хижі птахи: – великий хижий птах родини яструбових, що водиться в горах або степах різних частин світу: *орéл* (в усіх обстежених говірках; див. ще [ДЛАЗ, III, Карта № 280]), *беркúт* [Грицак, с. 171]. Лексема *орéл* походить від псл. **orьlь* т.с. [ЕСУМ, IV, с. 211];

– крук, великий хижий птах із блискучим чорно-синім пір'ям, що живе подалі від осель, переважно в лісі (*Cornus corax L.*): *во́рон* (в усіх обстежених говірках);

– ворона, хижий птах із чорним або сірим пір'ям, який живе на деревах поблизу населених пунктів (*Cornus cornix L.*): *воро́на* (Ск, Кр), *та́ва* [Піпаш, Галас, с. 42]. Лексема *воро́на* походить від псл. **vornь* т.с. [ЕСУМ, I, с. 427];

– галка (*Corvus moledula*): *ка́вка* [Піпаш, Галас, с. 74];

– боривітер звичайний, хижий птах родини соколиних, що живиться переважно мишами й великими комахами (*Falko tinnunculus L.*): *кубі́ця'*, *купц'а* (в усіх обстежених говірках). Лексема *кубі́ця'* походить від псл. **kobyсь* т.с. [ЕСУМ, II, с. 442];

– хижий птах родини соколиних з міцним гачкуватим дзьобом, кривими кігтями і довгими гострими крильми: *кубіц*’ (Ів, Рк, Чн), *сокол* (Боб, Жук). Слово *кубіц*’ походить від псл. **kobьсь* т.с. [ЕСУМ, II, с. 442]. Лексема *сокол* походить від псл. **sokolь*, пов’язується із звуконаслідувальним дієсловом *сокотати* [ЕСУМ, V, с. 345];

– шуліка, каня (*Circaetus gallius*): *кан’и*, *канюка* [Піпаш, Галас, с. 75];

– хижий птах з коротким гачкуватим дзьобом, гострими загнутими пазурами, що водиться в лісах різних частин світу: *йáстр’аб* (в усіх обстежених говірках), *áйстряб* [Грицак, с. 51], *половік* [Піпаш, Галас, с. 148], *р’інчик* [Піпаш, Галас, с. 164].

3. Нічні хижі птахи (совині): – хижий нічний птах з великою круглою головою, великими очима й коротким гачкуватим дзьобом (*Bubo*): *совá* (в усіх обстежених говірках), *бúга* [Піпаш, Галас, с. 18], *бéзик* [Грицак, с. 142], *бугур’áза* [Грицак, с. 332]. Походить від псл. **sova* т.с. [ЕСУМ, V, с. 341];

– сич, хижий нічний птах родини совиних, бурого кольору, що живиться переважно гризунами й мостить гніздо в щілинах будівель, рідше в дуплах дерев або на кручах (*Athene noctua* *Scoh.*): *сыч* (в усіх обстежених говірках), *пугу-гúкало* [Піпаш, Галас, с. 159]. Походить від псл. **syть* т.с. [ЕСУМ, V, с. 248].

– пугач (*Strix bubo*): *пúтькало* [Піпаш, Галас 160].

4. Великі перелітні птахи: – лелека, великий перелітний птах із довгим прямим дзьобом та довгими ногами (*Ciconia ciconia*): *бúз’ок*, *бúз’ка* (в усіх обстежених говірках), *говл’а*, *боцók* [ДЛАЗ, II, Карта № 128], *буз’ó*, *буз’кó* [Грицак, с. 142], *бацáн* [Грицак, с. 129], *бусяк* [Грицак, с. 366], *чáпл’и* [Піпаш, Галас, с. 218], *чорногуз* [Піпаш, Галас, с. 222]; пор. ще *бацáнча* ‘лелеченя’ [Грицак, с. 338], зменш. *бусячók*, *бусячá*, згруб. *бусячúско* [Грицак, с. 366]; *га́йстер* ‘лелека чорний’ [Піпаш, Галас, с. 32];

– журавель (*Grus*): *журавéль* [Піпаш, Галас, с. 57];

– великий перелітний дикий водоплавний птах з довгою, красиво вигнутою шиєю і білим (рідше чорним) пір’ям: *ле“бід’* (в усіх обстежених говірках). Ймовірно походить від псл. **olbodь*/**elbēdь*/**elbedь* ‘лебідь’ [ЕСУМ, III, с. 205].

5. Водні та прибережні птахи: – водомороз (*Sterna minuta*): *білогру́тка* [Піпаш, Галас, с. 14], *білогру́дец*, зменш.-пестл. *білогру́дчик* [Грицак, с. 129], *морозók* [Піпаш, Галас, с. 104];

– лонзик (*Totanus*): *колово́дник* [Піпаш, Галас, с. 82];

– плиска біла, перелітний невеликий птах ряду горобиних з довгим рухливим хвостом (сірою спиною, білим черевом, боками шиї та голови і підхвістям, чорним верхом голови, шиї і зоба, чорними дзьобом і ногами; живе біля водойм) (*Motacilla alba* L.): *плі́ска* (в усіх обстежених говірках), *плі́стка* [Піпаш, Галас, с. 142], *тр’у-сифі́стка* [Піпаш, Галас, с. 195]. Лексеми *плі́ска*, *плі́стка* походить від псл. **plisъka* т.с. [ЕСУМ, IV, с. 444];

– нирок (*Aythya*): *нурéц* [Піпаш, Галас, с. 118].

6. Лісові птахи: – лісовий птах з довгим, гострим та міцним дзьобом, який добуває їжу з щілин кори дерев (*Dendrocopos*): *д’áтел* (в усіх обстежених говірках), *жóвна*, *дóвбáк*, *кл’ува́ч*, *кóвтáч* [ДЛАЗ, II, Карта № 127; Піпаш, Галас, с. 81], *дзьóглик* [Піпаш, Галас, с. 47], *дóвбáч*, *довбáч* [Піпаш, Галас, с. 49]. Назва *д’áтел* походить від псл. **dētelь* / **dētelь* / **dēтьль* т.с. [ЕСУМ, II, 154]. Лексеми *дóвбáк*, *кл’ува́ч*, *кóвтáч*, *дóвбáч*, *довбáч* утворені від дієслівних основ – *довбати*, *клювати*, *ковтати*.

– вид птахів роду тетеруків (*Tetrao urogallus*): *глуха́р’* (в усіх обстежених говірках), *го́тур* [Піпаш, Галас, с. 44]; пор. ще *тетерва́к*, *тетер’у* ‘пташеня тетерука’ [Піпаш, Галас, с. 191]. Лексема є похідним утворенням (за допомогою суфікса -ар’) від *глухий*; підставою для назви було спостереження, що цей птах у певний момент під час токування глухне [ЕСУМ, I, с. 530];

– лісовий перелітний рудувато-сірий птах родини воронових, який має білувату з темними смугами голову і невеликий чубчик червонувато-білого відтінку: *со́йка* (в усіх обстежених говірках). Походить від псл. **soja*, **sojьka*, очевидно, пов’язане чергуванням голосних із **sijati* ‘сяяти’ як назва, зумовлена яскравим забарвленням птаха [ЕСУМ, V, с. 344];

– горіхівка (*Nucifraga*): *луску́ріх* [Піпаш, Галас, с. 96];

– завирушка (*Accentor modularis*): *покро́півник* [Піпаш, Галас, с. 147];

– лісовий птах родини воронових з довгим хвостом і чорно-білим пір’ям, що видає характерні звуки – скрекотіння: *со́ро́ка* (в усіх обстежених говірках), *крути́фістка* [Піпаш, Галас, с. 88]. Лексема *со́ро́ка* походить від псл. **sorka* т.с. [ЕСУМ, V, с. 356].

7. Польові та степові птахи: – польова чи степова співуча пташка ряду горобцеподібних (*Alauda*): *жа́йворонок* (в усіх обстежених говір-

ках), *джіворонок* [Піпаш, Галас, с. 47], *ор'ач* [Піпаш, Галас, с. 128], *цінькало* [Піпаш, Галас, с. 215];

– посмітюха, польовий чи степовий співучий птах ряду горобцеподібних, зверху бурувато-сірий з темними стрижневими плямами, знизу рудувато-білий або сірувато-білий з темними плямами на горлі і зобі і рудуватим підкриллям (*Golerida cristata* L.): *см'іт'анка* (в усіх обстежених говірках), *посмітю́х* [Піпаш, Галас, с. 149]. Назва зумовлена тим, що *посмітюху* часто можна побачити біля смітників і руїн [ЕСУМ, IV, с. 536]. Утворена від *см'іття*, яке походить від псл. **sъmetъje* 'сміття' [ЕСУМ, V, с. 323], за допомогою суфікса -нк-а;

– перепел, невеличка польова перелітна пташка родини фазанових, яка має темно-буре плямисте забарвлення (*Coturnix coturnix* L.): *перепелі́ц'а*, *перепі́лка*, (в усіх обстежених говірках). Лексема *перепелі́ц'а* утворена від *пéрепел*, яке походить від псл. **perpelъ* т.с. [ЕСУМ, IV, с. 345], за допомогою суфікса -иц'-а, а лексема *перепі́лка* – за допомогою суфікса -к-а;

– куріпка сіра, середнього розміру птах ряду курячих, у якого верхня частина тіла сіро-бура з рудими поперечними смужками, а нижня частина сіра з темним струменястим малюнком, з великою каштановою плямою на черевці (у самців) і такими поперечними смугами по боках тіла (*Perdix perdix* L.): *ді́ка кúрка* (Ів, Рк), *кур'інка* (Боб, Жук, Чн), *о́р'інка* [Піпаш, Галас, с. 128]. Складена назва *ді́ка кúрка* зумовлена подібністю цього птаха до домашньої курки й проживанням у дикій природі. Лексема *кур'інка* походить від псл. **kurorъtъka*, є результатом закономірних спрощень, що виникли після занепаду редукованих голосних (**курон(ъ)т(ъ)ка* > **курінтка* > *курінка*) [ЕСУМ, III, с. 154].

8. Дрібні співочі птахи: – горобець (*Passer domesticus*): *воробі́к* (в усіх обстежених говірках), *воробі́к* [ССк, с. 51; ДЛАЗ, III, Карта № 279], *воробі́л'* [ДЛАЗ, III, Карта № 279], *горобі́ц'* (Ск, Кр), *горобі́чик* (Ск, Кр), *брі́лик* [Грицак, с. 312]. Лексема *воробі́к*, *воробі́к* утворена від праслов'янської основи **vorbъ* т.с. [ЕСУМ, I, с. 570] за допомогою суфікса -ок;

– синиця голуба, маленька співуча пташка ряду горобцеподібних з різнобарвним оперенням (черевце жовте, спина жовтувато-зелена, голова зверху голуба, чоло біле, дзьоб і ноги бурі) (*Parus coeruleus* L.): *сині́ц'а* (в усіх обстежених говірках), *сині́чка* (Ск), *виневóда*, *синегру́тка* [Піпаш, Галас, с. 173]. Загальноприйнятого пояснення щодо походження слова немає. Пов'язується із

синій як назва, що первісно стосувалася синиці блакитної, або виводиться від наслідування крику синиці як *si-*, *zizigäg* або *zifi* [ЕСУМ, V, с. 236];

– снігур (*Purhula Br.*): *сн'і́зур'* (в усіх обстежених говірках; *див. це* [Піпаш, Галас, с. 179]), *сні-голі́б* [Піпаш, Галас, с. 179]. Похідне утворення від *сніг* [ЕСУМ, V, с. 335], утворене за допомогою суфікса -ур;

– ластівка (*Hirundo* L.): *ла́стувка* (в усіх обстежених говірках), *ла́ст'ука* (Ск, Зол), *ла́сточка* (Ск). Лексеми утворено від псл. основи **lastav-* [ЕСУМ, III, с. 198] за допомогою суфікса -к-а;

– шпак, невелика перелітна співуча пташка ряду горобцеподібних з коротким хвостом, прямим дзьобом і досить великими крилами (*Sturnus vulgaris* L.): *шпак* (в усіх обстежених говірках);

– соловей, маленький перелітний корисний птах родини горобиних з сірим оперенням, самець якого чудово співає (*Luscinia luscinia* L.): *солов'є́й* (в усіх обстежених говірках), *тровл'уні́к* [Піпаш, Галас, с. 195]. Походить від псл. **solvъjъ* т.с. [ЕСУМ, V, с. 348];

– щиголь (*Tringilla carduelis*): *осетáрь* [Піпаш, Галас, с. 128];

– дрізд (*Turdus viscivulus*): *омелі́х* [Піпаш, Галас, с. 124], *тирч* [Піпаш, Галас, с. 191], *черь-ка́ч* [Піпаш, Галас, с. 220];

– горихвіст (*Phoenicurus*): *горі́фіст* [Піпаш, Галас, с. 38], *дриж'і́фіст* [Піпаш, Галас, с. 51], *запалі́фіст* [Піпаш, Галас, с. 63], *золотофі́стка* [Піпаш, Галас, с. 70], *палі́фіст* [Піпаш, Галас, с. 131];

9. Голубині: – голуб (*Columba*): *го́лубець* [Піпаш, Галас, с. 37], пор. ще *підгорла́ч* 'молодий горлач (голуб)', *підгорл'і́* 'маля дикого голуба' [Піпаш, Галас, с. 139];

– горлиця (*Streptopelia turtur* L.): *гі́лниц'а* (Чн), *гі́рлиц'а* (Боб), *гі́лніц'а*, (Жук, Ів, Рк), *пту́кавка* [Піпаш, Галас, с. 159]. Слово *гі́рлиц'а* етимологічно пов'язується з псл. **grlica*, яке має звуконаслідувальне походження (пор. слн. *grlėti*, *grliti* 'туркати' – про горлиць) [ЕСУМ, I, с. 568].

10. Інші птахи: – корисний перелітний птах-самка з світло- чи бурувато-сірим оперенням, кладе яйця в чужі гнізда, живиться комахами, зокрема волохатою гусінню: *зирзі́ц'а* (Рк), *зо́зу́л'а* (Боб, Чн), *зузу́л'а* (Жук, Ів, Рк), *зузу́л'у* [Піпаш, Галас, с. 71], *ку́кавка* [Піпаш, Галас, с. 88]. Лексема *зирзі́ц'а* походить від псл. **žegъzica* т.с. [ЕСУМ, II, с. 257], очевидно, звуконаслідувальне; сучасна форма виникла внаслідок асиміляції й спрощення приголосних [ЕСУМ, II, с. 274];

– одут, птах з довгим чубом, тонким, загнутим донизу дзьобом і яскравим строкатим забарв-

ленням (*Урира еропс* L.): *вон'ак* (Боб, Жук, Рк), *пупукáč* (Ів, Чн), *одут*, *одуток* [Піпаш, Галас, с. 124], *удут* [Піпаш, Галас, с. 200], *тутуиу'к* [Піпаш, Галас, с. 197], *шандáрик* [Піпаш, Галас, с. 223]. Слово *вон'ак* утворене від *воняти* (псл. **vonjati*) за допомогою суфікса *-ак*; назва зумовлена різко неприємним запахом м'яса одуда і його неохайного гнізда [ЕСУМ, I, с. 423]. Лексема *пупукáč* є звуконаслідувальним утворенням, пов'язана з вигуком *пу-пу*, що імітує крик одуда [ЕСУМ, IV, с. 636], та утворена за допомогою суфікса *-ач*;

– деркач (*Rallus crex*): *деркáč* [Піпаш, Галас, с. 47], *ранáč* [Піпаш, Галас, с. 162];

– невеликий схожий на ластівку птах з видовженим тілом і довгими гострими крилами: *стрыж* (в усіх обстежених говірках). Походить від псл. **strižь* [ЕСУМ, V, с. 441];

– великий промисловий птах ряду курячих із яскравим оперенням: *фазán* (в усіх обстежених говірках).

Висновки. Орнітологічна лексика українських говірок Закарпаття, проаналізована у статті, постає як системно організований, багатшаровий і семантично насичений сегмент зоологічної лексики, у якому простежуються природно-географічні умови регіону, традиційна господарська діяльність населення, етнокультурні уявлення та тривалі міжмовні контакти. Матеріал переконливо засвідчує, що назви птахів у закарпатських говірках виконують не лише номінативну функцію, а й є важливими маркерами локальної мовної картини світу.

Поділ орнітолексики на назви свійських і диких птахів виявив істотну кількісну й структурну асиметрію: значно чисельнішою та різноманітнішою є група назв диких птахів (124 лексеми), що зумовлено багатством фауни регіону. Водночас лексика на позначення свійських птахів (52 назви) характеризується високою варіантністю та розгалуженими синонімічними рядами, що відбивають потребу деталізувати номінацію за віком, статтю, зовнішніми ознаками та функцією птаха в господарстві, пор. *пóт'а*, *пóт'атко*, *птіц'а*, *дробина*, *когút*, *кугút*, *ко'гút*, *ко'гútтик*, *ко'гутіско*, *кóкош*, *кукуріка*, *кúрка*, *кúриц'а*, *кúри'чка*, *боркán'а*, *голошійка*, *р'ибúха*, *кúр'а*, *п'ім'а*, *п'ім'атко*, *ц'іпл'а*, *пík'и*, *цінка*.

Етимологічний аналіз показав, що ядро назв птахів у закарпатських говірках становлять праслов'янські за походженням лексеми, які збереглися як у початковому вигляді, так і в численних похідних та варіантних формах, напр., *гусák*, *гúска*, *совá*, *орéл*, *ворóна*, *сóйка*, *сорóка*, *соловéй*, *ле'бід'*, *пліска*, *воробóк*. Це свідчить про спадковість і стабільність орнітологічної системи, що водночас активно розвивалася в межах місцевих говірок.

Особливістю досліджуваного матеріалу є висока продуктивність словотвірних моделей. Найчастіше назви птахів утворюються за допомогою суфіксів із значенням зменшеності, пестливості або назви молоді особи (*ко'гútтик*, *гúс'атко*, *кáчатко*, *пúйчатко*, *білогрúдчик*, *бусячóк*, *одуток*), а також на основі найпомітніших ознак зовнішнього вигляду, поведінки чи середовища існування (*голошійка*, *р'ибúха*, *сміт'ánка*, *сн'ігúр'*). Особливо послідовно представлена звуконаслідувальна мотивація, що є традиційною для народної орнітонімії, пор. *клóка*, *клóчка*, *кáчка*, *пупукáč*, *зигзіц'а*, *кúкавка*.

Фактичний матеріал яскраво демонструє ареальну варіантність і локальну синонімію орнітолексики, зумовлену як внутрішньо діалектними процесами, так і міжмовними контактами. Паралельне функціонування назв у різних населених пунктах (напр., *гілниц'а* / *гірлиц'а* / *гілніц'а*, *зигзіц'а* / *зоу'л'а* / *зузу'л'а*) підтверджує динамічний характер лексичної системи й засвідчує багатство номінативних ресурсів закарпатських говірок.

Узагальнення фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що орнітологічна лексика українських говірок Закарпаття формує внутрішньо впорядковану систему, у межах якої чітко простежуються семантичні групи за типом середовища існування та поведінки птахів (хижі, нічні хижі, перелітні, водні, лісові, польові, дрібні співочі тощо). Уведення до наукового обігу такого обсягу діалектного матеріалу не лише уточнює семантику, етимологію та словотвір назв птахів, а й відкриває перспективи для подальших ареальних, картографічних і порівняльних досліджень зоологічної лексики української мови.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Боб – Бобовище Мукачівського р-ну, Вл – Велятино Хустського району, Жук – Жуково Мукачівського р-ну, Зол – Золотарево Хустського району, Ів – Іванівці Мукачівського р-ну, Кр – Крайниково Хустського р-ну, Рк – Ракошино Мукачівського р-ну, Рс – Руське Мукачівського р-ну, Ск – Сокирниця Хустського р-ну, Чн – Чинадієво Мукачівського р-ну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гецько Г.І. Мисливська лексика в українських говірках Закарпаття: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2012. 20 с.
2. Грицак – Грицак М. Матеріали до словника українських говірок Закарпатської області. Вип. 1: А–Б. Київ: КММ, 2017. 380 с.
3. ДЛАЗ – Дзендзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України: в 3 ч. Ужгород, 1958–1993. Ч. I. 1958. Ч. II. 1960. Ч. III. 1993.
4. Дубова Л.О. Орнітоніми як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2010. № 12. С. 60–65.
5. ЕТСУ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. Київ, 1982–2012.
6. Коваленко Н.Д. Орнітонім індик як компонент фразем діалектного мовлення. *Філологічний часопис*. 2019. 1(13). С. 52–58.
7. Коваленко Н.Д. Фразеотвірний потенціал номенів *півень, когут*. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 14. Том 2. С. 50–54.
8. Литвиненко Я.О. Орнітономени у східнополіському діалекті: структура і просторове варіювання. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. Київ, 2019. 506 с.
9. Піпаш, Галас – Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області. Ужгород, 2005. 266 с.
10. ССк – Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району. 2-е видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2021. 598 с.
11. Тимко О. Ботанічна і зоологічна номенклатура бачванських руснаків. Ужгород, 1998. 171 с.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 811.111'02'367.335

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.12>

HISTORY OF THE ENGLISH LANGUAGE: STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF COMPLEX SENTENCES IN THE OLD ENGLISH PERIOD

ІСТОРІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ ДОБИ

Dobrovolska S.R.,

orcid.org/0000-0002-2389-4890

Candidate of Economic Sciences,

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety*

The article examines the structural and semantic features of complex sentences in Old English (700–1100). Two main types of complex sentences are considered – compound and complex sentences – along with their structure and the specifics of syntactic relationships between components of a polypredicative structure. The system of conjunctive coordination is analyzed, which was characterized by diversity in both content and form and had at its disposal numerous means of expressing semantic nuances.

The main classes of coordinating conjunctions are distinguished: connecting, contrasting, separating, and causal, each of which expressed specific semantic nuances. Additional means of expressing connections between coordinate clauses are studied, in particular fixed and reverse word order, structural parallelism, and inversion, which acted as auxiliary mechanisms for organizing syntactic relations. Particular attention is paid to the means of expressing subordinate relationships, among which asyndetic connection stands out as the most archaic type, and conjunctive connection and correlation as the most developed forms of subordination. The problem of insufficient differentiation between coordinate and subordinate conjunctions in the Old English period is considered, which led to functional homonymy and semantic ambiguity in sentence construction. The polysemy of subordinate conjunctions and their structural classification into simple and complex phrase constructions is analyzed.

Special attention is paid to the correlative type of connection and its transformation at the end of the ancient period, when correlative particles were reinterpreted and transformed into full-fledged conjunctions. It has been established that the structure of complex sentences throughout the Old English period showed a steady and distinct tendency towards the gradual improvement and systematization of the syntactic system. The study is based on the analysis of authentic Old English texts using historical glossaries and anthologies.

Key words: Old English, complex sentences, coordinating conjunctions, subordinate conjunctions, syntactic relations, correlation, polypredicativity.

У статті досліджуються структурно-семантичні особливості складного речення в давньоанглійській мові (700–1100 рр.). Розглядаються два основні типи складних речень – складносурядні та складнопідрядні, їхня будова та специфіка синтаксичних зв'язків між компонентами поліпредикативної структури. Аналізується система сполучникової сурядності, що характеризувалася різноманітністю як за змістом, так і за формою та мала у своєму розпорядженні численні засоби висловлювання смислових відтінків.

Виділяються основні класи сурядних сполучників: з'єднувальні, супротивні, розділові та причинно-наслідкові, кожен з яких виражав специфічні смислові відтінки. Досліджуються додаткові засоби вираження зв'язків між сурядними реченнями, зокрема фіксований та зворотний порядок слів, структурний паралелізм, інверсія, що виступали як допоміжні механізми організації синтаксичних відносин. Особлива увага приділяється способам вираження підрядного зв'язку, серед яких виділяються асиндетичне з'єднання як найбільш архаїчний тип, сполучниковий зв'язок та кореляція як найрозвиненіші форми підрядності. Розглядається проблема недостатньої диференціації сурядних та підрядних сполучників у давньоанглійський період, що призводила до функціональної омонімії та смислової нечіткості побудови речень. Аналізується полісемія підрядних сполучників та їхня структурна класифікація на прості й складні фразові конструкції.

Окрему увагу приділено корелятивному типу зв'язку та його трансформації наприкінці давнього періоду, коли корелятивні частки переосмислювалися та перетворювалися на повноцінні сполучники. Встановлено, що структура складних речень протягом давньоанглійського періоду демонструвала стійку виразну тенденцію до послідовного вдосконалення та впорядкування синтаксичної системи. Дослідження базується на аналізі автентичних давньоанглійських текстів із використанням історичних глосаріїв та хрестоматій.

Ключові слова: давньоанглійська мова, складне речення, сурядні сполучники, підрядні сполучники, синтаксичні зв'язки, кореляція, поліпредикативність.

Problem setting. A complex sentence as a polypredicative construction is a complex act of mental activity that reflects two or more situational events that are perceived as a single whole [25, p. 349]. According to the number of predicative centers, complex sentences are classified as compound and complex, characterized by conjunctive and non-conjunctive types of connection. In English linguistic terminology, parts of a complex sentence are commonly referred to as clauses [11, p. 112].

The structural organization of a complex sentence is based on the principle of coordination, which is implemented either synthetically (through the use of connectives) or asyndetically (without connectives). In contrast, a complex sentence is based on the principle of subordination and consists of two or more basic clauses, one of which functions as the main clause, while the others are subordinate clauses. The subordinate connection between them can be either conjunctive or non-conjunctive. Subordinate clauses come in various types: subject, object, attributive, circumstantial (place, time, condition, cause, etc.).

The aim of the study is to clarify the structural features of complex sentences in Old English and to identify the specifics of syntactic relationships between components of compound and complex constructions.

Analysis of recent research and publications.

The issue of sentence syntax in a diachronic aspect has not been sufficiently covered in scientific literature. There are only a few studies devoted to the description of the structure of certain types of sentences and the analysis of ancient texts [1; 3; 9; 21; 36]. At the same time, detailed scientific research in the field of historical English grammar is mainly represented by morphological studies and word combination syntax [8; 12; 14; 17; 25].

Scope of the research. In Old English (700–1100 AD), there was already a developed system of conjunctive coordination, characterized by numerous means of expression. This system was notable for its diversity in both content (semantic relations) and form (the structure of sentences contained in a complex coordinate clause) [2; 13; 18; 19]. The connection between coordinate sentences reflects the connections that exist between objects and phenomena in the real world, which is expressed in the structure of a compound sentence.

The means of expressing the connection between the components of a compound sentence can be represented by the following elements:

1. Components located in the second of the coordinate clauses, namely: anaphoric pronouns that replace words in the first sentence to avoid

repetition, or clarifying adverbs *þa*, *sōna*, *siþþan*, etc. For example (these and subsequent examples of sentences are taken from historical glossaries and anthologies and adapted for illustrative convenience [27; 32]): ...*þa zezaderode cyning his fierd, and for þæt he zewīcode betwuh hām twām herzum*. ...*тоді король зібрав своє військо, і через це він опинився між двома арміями*.

2. Elements omitted in the second clause but coinciding with the words of the first sentence. Thus, the semantic connection between compound sentences determines their grammatical connection; as a result, in addition to the semantic connection, compound sentences are also grammatically connected.

The main means of expressing the semantic and grammatical connection of compound sentences are coordinating conjunctions. Connecting compound clauses, conjunctions organize their combination, give meaning to this combination, and ensure the possibility of the existence of a compound sentence as a semantic and grammatical whole. Conjunctions that function as connecting words in a compound sentence are grammatical markers of the semantic relationships that exist between parts of the sentence.

Old English conjunctions can be represented by the following classes, which are also distinguished in modern grammars [29; 30; 31]:

1. Connective conjunctions. The leading conjunction of this group could express various shades of meaning [31, p. 260]:

– **time-dependent relationships:** *He hā hēt ear-cian eal hæt hīnunz-tol ætforan his dōmsetie and he him wearh tō zelæd*. *Потім він наказав приготувати всі знаряддя перед своїм суддівським місцем, і його привели до нього*.

– **oppositional relations:** ...*he zesæt on hære byrīz and Max zesæt on Londinium hære byrīz*. ...*він оселився у тому місті, а Макс оселився в Лондоні*.

– **cause-and-effect relationships:** ...*he sette his hand ofer hiora heortan and heora andzēat him eft tō hwīrfde*. ...*він доторкнувся рукою до їхніх сердець, і їхній розум повернувся до них знову*.

Along with the conjunction *and*, the following connectives functioned in the group of connective conjunctions [34, pp. 266-279]: the negative connective *ne* «і не», the paired negative connectives *nezher* (*ne*)...*ne* і *ne*...*ne* «ні...ні», the paired connective *nales* *hæt*...*ac eac* «не тільки, але і», the connectives *ēac* «також», *swā* «теж», *swā*...*swā* «теж...теж».

2. Contrastive conjunctions. The main conjunction in this group is *ac* «але», for example: *He ne hæfde folc zezaderod; and wolde winnan, ac he weard*

ofslæzen on h̄æm f̄ærelte... Він зібрав армію і хотів битися, але під час переходу він був убитий...

The group of contrastive conjunctions included the following words: *h̄onne* «але», *h̄eah* «але», *hwæhree* «але», *hwæhre...h̄onne* «але...але».

3. Separating conjunctions. This category included [10, p. 71]: *ōh̄* «або», *ōh̄e...ōh̄e* «або...або», *hwæder* «або», *æzder ze...ze* «або...або»: *Is me mid him dōm zewurce, ōhre me dēad nimeh̄. Я завоюю з ним славу для себе, або помру.*

Causal relationships were also represented in Old English, and the main conjunction of this group, *forh̄on*, was used both as a coordinating and a subordinating conjunction [34, p. 270]. The emergence of causal relationships as another full-fledged type of coordination only occurred in the Middle English period.

The above facts indicate that the components of a complex coordinate clause were always semantically related and characterized by certain semantic relationships. These relationships were diverse: relationships of addition, relationships of temporal dependence, relationships of negation, and cause-and-effect relationships.

In addition to conjunctions, fixed word order, reverse word order in one of the coordinate clauses, and structural parallelism were also used as means of expressing the connections between coordinate clauses [17; 22].

When the order of clauses in a complex coordinate sentence is fixed, this indicates not only the existence of a connection between them, but also the nature of this connection, i.e., it functions as a means of expressing semantic relations in a complex coordinate sentence. For example, in this case, the order of clauses in a compound sentence corresponds to the sequence of actions, for example: *Sē dæz zewaīt, and sēo niht zenēalēhte. Проїшов день, і настала ніч.*

In cases where it is impossible to change the order of the parts of a sentence, this may be due not only to semantic but also to structural factors. Such structural factors include: the presence of third-person personal pronouns, demonstrative pronouns or adverbs, and even other elements of the text in the second clause of a compound sentence. In the example below, it is impossible to rearrange the clauses of a compound sentence because the subject in the second clause is expressed by a third-person singular personal pronoun: *...h̄æt izland is norh̄eastlanz; and hit is eahta hund mila lanz and twa hund mila brad. ...цей острів знаходиться на північному сході; і його довжина вісімсот миль, а ширина двісті миль.*

When the order of clauses in a complex sentence does not serve as a means of expressing their connec-

tion, i.e., when they can be rearranged without losing meaning, this phenomenon is rare. This so-called reversibility of coordinate clauses is generally not characteristic of the Old English period [19; 23; 25].

Cases of reversibility are found only in complex sentences in which the information is descriptive in nature: *...h̄onne læweh̄ broher oherne on dēah̄, and sune sē læweh̄ his fæder; and h̄a zintran ārisah̄ wīh̄ h̄ām yl drum... ...modi брат видасть брата, і син зрадить свого батька, і молодші піднімуться проти старших...*

The presence of inversion [5, p. 365] in the second part of the sentence is an additional sign of the connection between the clauses of a compound sentence. Inversion is usually caused by the fact that at the beginning of the second clause there is a word (or phrase) that is more closely related in meaning to the content of the previous clause than all other words in the second clause. For example: *h̄æt land is swyhe mycel, and h̄ær bih̄ swyhe maniz buriz. Ця країна дуже велика, і там є багато міст.*

The rearrangement here is caused by the fact that at the beginning of the second clause there is a circumstance of place, expressed by the adverb *h̄ær*. Thus, the reverse word order in the second of the coordinate clauses functions as a means of expressing the connection between these sentences. However, it does not reflect the nature of this connection, i.e., it is not a means of expressing semantic relations in a complex sentence, and therefore is considered as additional.

Syntactic parallelism [6, p. 21] also serves as a means of expressing only the most general, undifferentiated connection between coordinate clauses: *...and wel hu fehst on h̄a speche, and rihte hu hyt understentst. ...і добре ти схоплюєш мову, і добре ти розумієш її.*

The conjunctive coordination of Old English is characterized by a tendency toward concretization, toward clarification of the types of semantic relations or their nuances. For this purpose, clarifying lexical elements are used within complex sentences. For example: *...swylce ēac h̄issum tīdum cōm mycel hungor on Greka ealdorburn; and sōna a wōl wæs aefterfylizende. ...у цей час почався сильний голод у столиці греків, і незабаром за ним пішла чума.*

The clarifying adverb *sōna*, meaning «скоро, незабаром» [34, p. 276], is located here in the second clause of a compound sentence, contributing to a more pronounced sense of temporal sequence.

As for the ways of expressing subordinate relationships in Old English complex sentences, there are three types of connection between subordinate clauses and the main clause:

– **asyndetic (non-conjunction) connection** [28, p. 29].

The asyndetic (non-conjunction) type is the most archaic type of connection, characteristic of all Germanic languages, but limited in Slavic languages [4; 5]. With asyndetic connection between the main and subordinate clauses, various relationships are conveyed – causal, attributive, or explanatory: *Ṫa sōna zelomp, hā hit swā sceolde, līoma leohtode lēoda maghūm* (causal, explanatory). ...*тоді незабаром сталося, як мало бути, що світло засяло для людей. Ве hām ylsum fæderum, we fore sprecend wæron...* (explanatory). *Тими самими проповідниками, про які ми говорили...*

Conjunctive connection. In the period under study, conjunctive words did not yet exist. They only appeared in the Middle English period. The main way of conveying subordinate relationships between the main and subordinate clauses was through conjunctions [7; 15; 23]. Old English had a fairly developed system of subordinate conjunctions, but the general underdevelopment of subordinate relationships was also reflected in the sphere of conjunctive relationships and sometimes led to semantic or structural ambiguity in the construction of complex sentences [17; 22].

Correlation. This is a type of connection represented by correlating parts of speech in the main and subordinate clauses. In Old English, correlation is most often found in subordinate clauses of circumstance or attribute [10, p. 71]. In a circumstantial complex subordinate clause, an adverb is located in the main clause, and a corresponding conjunction is located in the subordinate clause: *hā... hā* «тоді...коли»; *swā...swā* «так...як», «тоді...коли»; *honne...honne* «тоді...коли»; *hær...hær* «там...де», etc.

It should be noted that the correlation is represented mainly by homonymous forms of adverbs and conjunctions, which are recorded in dictionaries compiled according to the historical principle [16; 35], with the oldest adverbs and conjunctions functioning as correlates: *Ṫa sē hē hæt hīerde, hā wende hē hine est. Коли він почув це, тоді він пішов на схід. ...ond hæt zeweorc zeworct wæs, swā herzjde hē his rice. ...і коли ця фортеця була побудована, тоді зруйнував він своє королівство.*

In an attributive complex sentence, another type of correlation functions: in the main clause, there is a demonstrative pronoun with the meaning «той, та» (*sē, seō*) or a third-person personal pronoun, and in the subordinate clause, there is a relative pronoun *he*: *Hē he hē beheafdad, sē āras of dēahe. Той, кого він обезголовив, той повстав із мертвих.*

Old English was characterized by insufficient differentiation in terms of coordinating and subordinate conjunctions. Thus, the conjunction *hēah* could function as a progressive subordinate conjunction with the meaning «хоч» and as a contrasting conjunction with the meaning «але»; the conjunction *honne* as a subordinate conjunction had the meaning «коли», and as a coordinating conjunction – «але»; the conjunction *forhōn* «бо» functioned both as a coordinating and a subordinate conjunction [16; 35].

Subordinate conjunctions were characterized by highly developed polysemy [15; 17]. Thus, the conjunction *swā* can introduce four types of subordinate clauses:

– **time clauses:** ...and *swā hē him zeseah, hā axode hē hine tō hwī hē cōme. ...і коли він його побачив, він спитав його, до кого він прийшов.*

– **conditional clauses:** ...ic *zelyfe hæt hū mildheart ne wile anforlætan swā ic hæt zefremme. ...я вірю, що ти не перестанеш бути милосердним, якщо я це зроблю.*

– **causal clauses:** ...*hū scealt zrēot etan hīne līf dszas, swā hū lah līce wrohte. ...ти маєш їсти землю до кінця своїх днів, тому що ти вчинив страшну справу:-*

– **consequential clauses:** ...*hīe him sprācon swā hit nān man nyste... ..вони говорили між собою так, щоб ніхто не знав про це.*

Other conjunctions are also characterized by polysemy: for example, *hæs* introduces additional clauses, clauses of time, purpose, and cause; *forhōn* introduces cause and purpose.

In terms of structure, conjunctions were classified as **simple** and **complex**. Simple conjunctions are the oldest, but their number is significantly smaller than that of complex conjunctions. Simple conjunctions include the following [34, pp. 266-279]: *hæt* «що», *sihhan* «коли», *ær* «до того як», *hæs* «бо», *heah* «хоча», *forhōn* «бо», *swā* «бо», «коли», *honne* «коли», *hā* «коли», *zif* «якщо», *oh* «до тих пір поки». Here are some examples of sentences with these words: ...*his wæs zefohten sihhan hē of east cōt. ...ця битва була проведена, коли він повернувся зі сходу. ...hā cweh hē hām heahfædere, hæt hē hæfde twa zeswustra. ...він сказав патріарху, що в нього було дві сестри. ...mycel yfel dēh hē, zif he nele hys wōh zerihtan. ...багато зла спричинить він, якщо не захоче виправити свої помилки.*

Most subordinate conjunctions, also known as phrasal conjunctions, had a complex structure [31, p. 268]. The first element, which carried the main lexical load, was an adverb, preposition, or noun; the second element was represented by a

pronoun form (*hām* or *hæm*); the third element was the universal subordinate particle *he*: *æfter hām he* «після того як», *ær hæt he* «до того як», *mid hām he* «після того як», *for hæt he* «для того щоб», *hā hwile he* «в той час як». For example: ... *mid hām he* he forbēad hām him hæt he hit nanum men ne cȳdde... ...*після того як він наказав йому, щоб він про це нікому не говорив...* ...*ond hē hī* him āzeaf, *for hæt he* hiora wæs oðer his sunu. ...*i* він їх йому віддав, оскільки один із них був його сином.

As an indicator of subordinate connection in a conjunction, in addition to the universal subordinate particle *he*, the most common conjunction in Old English, *hæt* (which in the form *that* is also common in modern English [20; 24; 33]): ...*hē hær* wunade oð hæt hīne ān swan ofstanȝ. ...*він там жив доти, доки його не вбив один пастух.*

Certain conjunctions can function as both simple and complex: *heah – heah he*; *forhon – forhon he*; *ær – ær hæt he*. For example: ...*ȝyf hwā hās bōc āwritan* wylle, *hæt hē hī zerihte wel bē hære bysne*, *for hon he* ic nāh zeweald, *hēah hī hwā tō wōze zebrinze*... ...*якщо хтось захоче таку книгу написати, щоб він її добре виправив за цим зразком, тому що в мене немає сил, бо в ній, можливо, є помилки...*

Conclusions and prospects for further research.

Complex sentences as polypredicative structures in Old English were represented by two main types: compound and complex. The syntactic organization of Old English texts was characterized by complexity and could contain a significant number of coordinate and subordinate clauses.

Compound sentences are considered to be older in origin. They had a developed system of conjunctive coordination (*and*, *ac*, *ne*, *oðhe*). However, the most common conjunction was *and* (*ond*). Coordinate clauses were semantically related, and there could be relationships of combination, temporal dependence, opposition, and cause and effect between them. Coordinate conjunctions in the ancient language were classified as connecting, contrasting, and separating.

Additional means of connecting coordinate clauses were word order (fixed or reversed) and structural parallelism. There were two main types of complex sentences: non-conjunctive and conjunctive. Sentences with conjunctive subordination were not

sufficiently developed, despite the significant number of function words (conjunctions – *ȝif*, *hæt*, *oð*, *hætte*, *swæ*) and pronouns (*hæt*, *hwilc*, *hwā*) that could perform this subordination. In terms of structure, conjunctions were classified as simple and complex.

The third type of syntactic connection was correlative, which occupied an important place in the system of subordination and was realized with the help of correlative particles.

At the end of the ancient period, the correlation system underwent a series of transformations, the main one being the reinterpretation of the meanings of correlative particles and their conversion into conjunctions – coordinate (*oðhe...oðhe*, *ne...ne*, *nāwher...nāwher*) and subordinate (*hā...hā*, *swā...swā*, *honne...honne*). The particle *he* was widely used, which could function as a conjunction or be used as its constituent part (*ær hæt he*, *hā he*, *hāra he*). In ancient texts, repetitions of connective conjunctions at the beginning of each clause were widely used. In ancient times, there was no clear distinction between coordinating and subordinating conjunctions (*honne*, *hēah*, *swā*).

Ancient complex sentences were characterized by considerable diversity – with subject clauses, object clauses, attributive clauses, circumstantial clauses (subordinate clauses of place, condition, cause, etc.). Different types of subordinate clauses were introduced by their characteristic conjunctions. Attributive clauses were introduced by various connectives, the most frequent of which was the particle *he*. Subject and adverbial clauses were introduced by the conjunction *hæt*, both used separately and in combination with other words (*hā he*, *hāra he*). Some subordinate conjunctions that introduced clauses were characterized by developed polysemy, i.e., they could introduce several types of subordinate clauses.

In general, it can be stated that the structure of complex sentences throughout the ancient period of the English language showed a tendency towards improvement and systematization. Prospects for further research lie in the comparative analysis of the structure of complex sentences in Old English and other Old Germanic languages, as well as in the study of the dynamics of the development of syntactic relations in the transition period from Old English to Middle English.

REFERENCES:

1. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття: монографія. Львів: Львів. Політехніка, 2011. 277 с.
2. Андрушенко О. Ю. Інформаційна структура речення та стратегії її маркування в давньоанглійських писемних пам'ятках. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. Вип. 56. С. 33-37.

3. Андрущенко О. Ю. Темпоральні адверби в системі маркування інформаційної структури давньоанглійського речення. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. Вип. 63. С. 109-113.
4. Вихованець І. Р. Граматика української мови (Синтаксис): підручник. К.: Либідь, 1993. 368 с.
5. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Т. 1. Д.: ДНУ, 2012. 402 с.
6. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Т. 3. Д.: ДНУ, 2012. 426 с.
7. Євченко В.В. Історія англійської мови посібник. Вінниця: Нова книга, 2016. 408 с.
8. Костюченко Ю. П. Історія англійської мови: підручник. К.: Вища школа, 1963. 426 с.
9. Михайлова О.В. Синтаксична організація речення у законодавчих текстах давньоанглійської мови. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. Харків: Константа, 2006. № 725. Вип. 48. С. 114-118.
10. Хаймович Б.С. Стилий курс історії англійської мови: підручник. К.: Вища школа, 1975. 100 с.
11. Харитонов І. К. Теоретична граматика сучасної англійської мови: підручник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 160 с.
12. Шабаліна О. О. Синтактико-функційна специфіка використання ад'єктивних елементів у давньоанглійських поетичних текстах. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: зб. наук. пр. Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. Вип. 46. С. 222-224.
13. Шахрай О. Б. Історичний коментар до читання й правопису сучасної англійської мови: навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1976. 167 с.
14. Янков А. Англо-саксонський період розвитку англійської мови: монографія. К.: КНТ, 2018. 224 с.
15. Barber Ch. The English language: a historical introduction: manual. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 299 p. 56.
16. Barnhart C. L. The Second Barnhart Dictionary of New English / C.L. Barnhart, S.Steinmetz, R.K.Barnhart. NY Prentice Hall Press, 2019. 612 p.
17. Baugh A.C. A History of the English Language : manual. London: Routledge, 2002. 447 p.
18. Bregg M. The Adventure of English. The biography of a Language: monograph. NY: Arcade Publishing, 2019. 322 p.
19. The Cambridge History of the English Language. Vol. 1- 6. Cambridge: Cambridge University Press, 2005-2008.
20. Celce-Murcia M. The grammar book: An ESL/EFL teachers course. Boston: Heinle & Heinle, 1999. 854 p.
21. Crystal D. Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 490 p.
22. Historical English Grammar. Morphology an Syntax: a practical guide / Comp. by I.Klymenko. Krivyi Rih: KDPU, 2019. 45 p.
23. History of English. ewikiuk.top/wiki/History_of_English
24. Kharytonov I.K. Theoretical English Grammar. Ternopil: Bogdan, 2007. 160 p.
25. Hogg R. A History of the English Language: manual. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 495 p.
26. Hornby A. S. The Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press, 1982. 842 p. 57
27. Levytsky V.V. , Soloviova O.V. Anthology of the English Language: texts with comments, exercises and etymological glossary. Vinnytsa: Nova Knyha, 2012. 239 p.
28. Matthews P. The Concise Oxford Dictionary of Linguistics. Oxford: Oxford University Press, 1997. 410 p.
29. Murphy R. English Grammar in Use: a self-study reference and practice book for intermediate students. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 328 p.
30. Palmer F. R. Grammar (Language & Linguistics Series). London: Penguin, 1971. 210 p.
31. Rayevska N. M. Modern English Grammar: manual. K.: Vischa Shkola, 1976. 304 p.
32. Schuka E. K. A Reader in the History of English: manual. K., 2007. 160 p.
33. Starikova O.M. Seminars in Theoretical Grammar: manual. K.: Vischa Shkola, 1984. 184 p.
34. Verba L. History of the English Language: manual. Vinnytsa: Nova Knyha, 2012. 296 p.
35. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language. New York: Portland House, 1989. 2078 p. 58
36. Yevchenko V. V. Writing and Literary Activity in the Vernacular in Anglo Saxon England. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. Вип. 5 (71). С. 177-190.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ЖИВОПИСНИЙ ЕКФРАЗИС У ПРОЗОВОМУ ТА ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТАХ: ЛЕКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ

PICTORIAL EKPHRASIS IN PROSE AND POETICAL TEXTS: LEXICAL AND STYLISTIC ASPECTS

Ємець О.В.,

orcid.org/0000-0001-6332-2830

кандидат філологічних наук, доцент,

професор кафедри германської філології та перекладознавства

Хмельницького національного університету

У статті розглядаються лексичні та стилістичні засоби реалізації живописного екфразису у романі Т. Шевальє «Дівчина з перловою сережкою» та у поезіях В. Г. Одена, В. К. Вільямса та Е. Секстон. Екфразис вважається одним з проявів категорії інтермедіальності. Відомий дослідник цього прийому В. Мітчел визначає екфразис як вербальну репрезентацію візуального мистецтва. Живописний екфразис є одним з жанрових видів екфразису.

Лексичні та стилістичні засоби реалізації живописного екфразису мають певні відмінності. У романі Трейсі Шевальє не лише описуються картини художника Я. Вермеєра, деталі одягу і зовнішності моделей, але й використовуються лексичні одиниці, що позначають жанри живопису, назви інструментів художника, елементи композиції та кольори. Екфразис виконує сюжетотворчу функцію у романі.

У поезіях Вістена Г'ю Одена та Вільяма Карлоса Вільямса детально описується відома картина П. Брейгеля «Падіння Ікара». Тут переважає зображальний вид екфразису. Проте у поезії В. Одена також реалізується інтерпретативний різновид цього прийому, оскільки поет подає свої роздуми щодо байдужості людей до страждань інших, до життєвих трагедій. В обох творах основним стилістичним засобом є антитеза.

Поезія Е. Секстон відзначається експресивністю та метафоричністю. Поетеса передає власні емоції нав'язаною відома картина Вінсента Ван Гога «Зоряна ніч». Поетеса метафорично описує природні об'єкти, зображені на картині, передає свої емоції і думки. Вірш Е. Секстон включає прийом стилістичної конвергенції, сполучення порівнянь і метафор зооморфної семантики з синтаксичними повторами. На прикладі цього твору можна говорити про одночасний прояв інтерпретаційного, метафоричного та зображального різновидів екфразису.

У романі Шевальє стилістичних засобів небагато, а порівняння та метафори у взаємодії з гіперболами відтворюють емоційний стан головної героїні. У перекладі Г. Беляков використав як дослівний переклад, так і прийом заміни тропу. Використання стилістичних засобів у поетичних творах з живописним екфразисом відображає емоційний стан поетів, їхню інтерпретацію та ставлення до твору живопису.

Ключові слова: інтермедіальність, екфразис, живописний екфразис, лексичні засоби, стилістичні особливості, стилістична конвергенція, метафори.

The article considers the lexical and stylistic means of realization of pictorial ekphrasis in the novel "Girl with a Pearl Earring" by T. Chevalier and in the poems by W. H. Auden, W. C. Williams and A. Sexton. Ekphrasis is considered as a form of the category of intermediality. A famous researcher of this device W. Mitchell defines ekphrasis as a verbal representation of a visual art. Pictorial ekphrasis is one of the genre kinds of ekphrasis. The lexical and stylistic means of ekphrasis in prose and poetry have certain differences. The novel by Chevalier not only contains the descriptions of Jan Vermeer's paintings, the clothing details and the appearance of models but also includes such lexical units that denote the genres of paintings, the elements of composition and the names of colours. Ekphrasis in the novel performs a plot-forming function. The poems by Wistan Hugh Auden and William Carlos Williams give a detailed ekphrastic description of a well-known painting "The Fall of Icarus" by the Dutch artist Peter Brueghel. So here the descriptive type of ekphrasis prevails. However, Auden's poem also involves the interpretative type of this technique as the poet presents his reflections about the indifference of people to the suffering of others, to life tragedies. In both poems the main stylistic device is antithesis. The poem by Ann Sexton is distinguished by its expressiveness and metaphoric character. The poetess renders her emotions inspired by the famous painting "The Starry Night" by Vincent Van Gogh. Ann Sexton metaphorically describes the objects of nature depicted in the painting, especially the stars. Her poem includes the device of stylistic convergence, i.e. the interaction of similes, metaphors with zoomorphic semantics and syntactic repetitions. This poem is an example of simultaneous realization of interpretational, metaphoric and descriptive kinds of ekphrasis. The novel by Chevalier does not contain many stylistic devices, but similes and metaphors in combination with metaphors reveal the emotional state of the main character. The translator G. Belyakov made use of both literal translation and the trope substitution. At the same time the use of stylistic devices in poetical works as the basis of pictorial ekphrasis reflects not only the poets' feelings and emotions but also their interpretation and explicit attitude to the piece of visual art.

Key words: intermediality, ekphrasis, painting, pictorial ekphrasis, lexical means, stylistic devices, metaphor, stylistic convergence.

Постановка проблеми. Дослідження категорії інтерсеміотичності, або інтермедіальності, багато чому завдячують видатному лінгвісту Роману

Якобсону. Якобсон сформулював три види перекладу: внутрішньомовний (intralingual), міжмовний (interlingual) та інтерсеміотичний (interse-

miotic). Перші види реалізуються за допомогою вербальних знаків (текстів), а третій вид визначається як інтерпретація вербальних знаків знаками невербальних знакових систем [10, с. 151-152]. Знаки і знакові системи вивчаються семіотикою, відповідно переклад названо інтерсеміотичним. Щоправда, значно частіше відбуваються зворотні процеси, і новітні дослідження стосуються інтерпретації (перекладу) невербальних знакових систем, зокрема живопису, скульптури, музики, кіно і т.і. вербальними знаками (текстами).

Сучасні лінгвісти частіше використовують термін “інтермедіальність” замість “інтерсеміотичності” фактично у тому ж значенні [2; 3; 12]. Як вітчизняні, так і зарубіжні фахівці вважають, що однією із специфічних форм інтермедіальності є **екфразис** [7]. В останні десятиліття спостерігається своєрідний вибух інтересу дослідників до екфразису. Певною мірою це можна пояснити популярністю творів такого жанру, як арт-детектив, зокрема романів Дена Брауна, де багато прикладів живописного та архітектурного екфразису. З іншого боку, вчені заповнюють наукову нішу, оскільки лінгвістичні аспекти цього прийому у минулі століття не розглядалися. Крім того, на думку Т. Бовсунівської, посилення інтересу до екфразису пов'язано з розвитком когнітології. Теорія екфразису стає когнітивним перетворенням інтермедіальності [2, с. 110].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екфразис – це той випадок, коли говорять, що нове – це забуте старе. Приклади екфразиса можна знайти в античній літературі, зокрема в описі щита Ахілла у гомеровській “Іліаді”. Одне з найбільш відомих визначень екфразиса належить американському мистецтвознавцю В. Мітчеллу: “екфразис – це вербальна репрезентація візуального мистецтва” [13, с. 5]. Цікаво, що вчений характеризує значення слова “екфразис” як поетичний прийом, як “надання голосу мовчазному артоб’єктові” [13]. Класифікація екфразису розглядається у працях Л. Загер Ейдт, яка досліджує специфіку цього прийому в літературі та кіномистецтві. Вчена виділяє чотири різновиди: 1) атрибутований, тобто такий, що включає вербальну алюзію на картину в описі або діалозі тексту або фільму; 2) зображальний; 3) інтерпретативний; 4) драматичний [14, с. 9-10]. У нашому дослідженні ми беремо за основу цю класифікацію.

Вітчизняна дослідниця екфразису Л. Генералюк вважає, що екфразис має більше параметрів, ніж сам артефакт, оскільки мистецький твір може репрезентувати зміст вищого

рівня [3, с. 52-54]. Важливою рисою екфразису є сюжет творча функція, як справедливо зазначає П. Глущенко (2018) [4, с. 55].

В останні роки українські науковці досліджували живописний екфразис. Зокрема, інтерес становлять роботи Н. Білик (2023), яка аналізує екфразис у творах Павла Загребельного [1], та Т. Луньової (2022), яка характеризує екфразистичні прийоми в англомовних есе про візуальні мистецтва [5]. Слід відзначити значний внесок у теорію інтермедіальності та екфразису Т. Бовсунівської, яка відзначає, що екфразис дозволяє модернізувати літературний текст, надати йому інтелектуальної глибини та візуалізувати образність [2, с. 111-112].

Серед робіт зарубіжних вчених можна виділити цікаве дослідження екфразису у давньогрецькій літературі, виконане у 2014 році Н. Купменом [12], та аналіз екфразистичної поезії у роботі Д. Кеннеді (2015 рік) [11].

Виклад основного матеріалу. Крім вищенаведеного визначення екфразису В. Мітчелом, можна запропонувати таке формулювання: екфразис (або екфраза) – це літературний опис творів візуальних мистецтв, супроводжуваний іноді естетичною оцінкою, іноді описом окремих технічних прийомів автора твору, його/її стилю.

Я. Юхимук виділяє такі функції екфразису: 1) концептуальну; 2) образотворчу; 3) стильову; 4) світоглядну; 5) інспіраційну (надихаючу) [7, с. 156]. Сюди слід додати і вищезгадану сюжетотворчу функцію, яка спостерігається у романах Дена Брауна.

Жанрова класифікація видів екфразису в залежності від жанрів візуальних мистецтв включає: 1) живописний екфразис; 2) архітектурний екфразис; 3) скульптурний екфразис; 4) музичний екфразис; 5) кінематографічний екфразис.

Постановка проблеми. Попередні дослідження екфразису стосувались або поетичного, або тільки прозового тексту. Тому **мета нашої роботи** – визначити і порівняти лексичні та стилістичні особливості живописного екфразису у прозових і поетичних творах.

Матеріалом дослідження є сучасний роман Т. Шевальє “Girl with Pearl Earring” та поезії В. Одена, К. Россетті та А. Секстон, що базується на прийому екфразиса.

Оповідь у романі Трейсі Шевальє ведеться від першої особи, служниці у будинку відомого голландського художника 17 століття Яна Вермеєра. Саме у цьому романі екфразис виконує сюжетотворчу функцію. Перш за все, цей прийом винесено у сильну позицію – заголовок твору,

оскільки заголовні слова є назвою картини художника. Текст роману містить численні описи картин Вермеєра, які допомагають створити ефект занурення у художню та історичну атмосферу сімнадцятого століття. Ось приклад зображального екфразису в описі картини: *A woman stood in front of the table, turned towards a mirror on the wall so that she was in profile. She wore a mantle of rich yellow satin trimmed with white ermine, and a fashionable five-pointed red ribbon in her hair. A window lit her from the left falling across her face and tracing the delicate curve of her forehead and nose. She was delicate curve of her forehead and nose. She was tying a string of pearls around her neck, holding the ribbons up, her hands suspended in the air* [9, с. 27].

Характерною рисою такого екфразистичного опису є детальне зображення одягу, зовнішності, що відображає увагу голландських художників до деталей. Разом з тим у наведеному описі присутні оціночні слова, епітети *rich* та *delicate*. Крім того, у романі використано багато кольорових прикметників, як, зокрема, у наведеному прикладі: *yellow, white, red*. Більше десятка разів Шевальє застосовує прикметник *ultramarine* з метою виділення кольорової гами на полотнах художника: *The only color he did not allow me to handle was ultramarine* [9, с. 93]. Як відомо, у Голландії тих часів стіна і пічка були вкриті кахлями, часто білого кольору: *The walls of each kitchen were tiled in white* [9, с. 28]. Перекладач застосував контекстуальну заміну слова *tiled*, на не дуже доречну: *Стіни в кухні були пофарбовані в білий колір* [7, с. 32]. Наша магістрантка Анастасія Льоринс звернула увагу на цю неточність і запропонувала такий варіант: *Стіни в кухні були облицьовані білими кахлями*.

Крім назв кольорів, екфразис у романі Шевальє включає такі лексичні одиниці, що позначають жанри живопису (*portrait, still, life, landscape, seascape*), назви інструментів художника (*canvas, easel, brush, palette*), елементи композиції (*background, foregrounding, outline*).

Поетичні твори Вільяма Карлоса Вільямса та Вістена Г'ю Одена, що належать до екфразистичної поезії і навіяні відомою картиною голландського художника Пітера Брейгеля "Падіння Ікара", можна також вважати прикладами зображального екфразису. Це особливою мірою стосується твору Вільямса. Опис картини неповний, поет виділяє лише певні деталі: пору року, море, фермера у полі та Ікара: *it was spring; a farmer was ploughing his field; a splash quite unnoticed* [14, с. 174]. Ефект висунення (*foregrounding*) створюється завдяки рамковому повтору у двох сильних позиціях –

початку і кінці: *According to Brueghel / when Icarus fell – this was Icarus drowning*. У поезії майже відсутня образність, лише підкреслюється контраст між весною, відродженням природи (*pageantry*) і загибеллю Ікара.

Картина Брейгеля викликала роздуми також у видатного поета 20 століття Вістена Г'ю Одена. У вірші "Musée des Beaux Arts" реалізується як зображальний тип екфразису, так і інтерпретаційний. По суті, опис картини Оденем міститься лише у кінці поезії, у третій строфі. Поет більш детально, ніж Вільямс, передає основні елементи картини: *the ploughman may / have heard the splash; the sun shone / as it had to one the white legs disappearing into the green water; the expensive delicate ship that must have seen / something amazing* [14, с. 172]. По суті, Оден називає ті самі деталі картини Брейгеля, що і Вільямс: пахар, сонце (весна), зелена вода (море), хлопець (Icarus).

Єдина деталь в описі картини Оденем, відсутня у творі Вільямса, але суттєва для зображення трагічності події – корабель, що байдуже рухається своїм курсом: *the expensive delicate ship that must have seen / something amazing, a boy falling out of the sky, / had somewhere to get to and sailed calmly on* [14].

На відміну від поезії Вільямса, у творі Одена присутня оціночна та емоційно забарвлена лексика: *disaster; the forsaken cry* та антитеза: *the ploughman may / have heard the splash, the forsaken cry, / but for him it was not an important failure* [14, с. 172-173].

Відповідно, у поезії Одена присутній як зображальний, так і інтерпретаційний типи екфразису. Твір містить не лише опис картини, але й роздуми поета щодо трагедії і людської байдужості:

About suffering they were never wrong,
The Old Masters: how well / they understood
Its human position ... [14, с. 172].

Тобто вірш починається з узагальнення, з формулювання концептуальної ідеї. Власне, концепт як цього твору, так і поезії Вільямса, можна визначити як INDIFFERENCE або INDIFFERENCE TO SUFFERING. А засобом вербалізації є антитеза – *someone else is eating; the aged are waiting; children skating – the dreadful martyrdom*.

Видатний український перекладач Максим Стріха відтворив як концепт твору, так і його ядро, ключові фрази, використовуючи модуляцію:

На стражданнях людських зналися добре вони,

Старі ті майстри. Розрізняли вони
безпомилно,

Як людині болить [...].

*Пам'ятали митці –
Поки жахливі діються муки [...].
Ратай за плугом не хоче
Крику про поміч почути [7, с. 428].*

В обох поезіях тематика однакова і спостерігається такий прийом, який можна назвати **подвійний екфразис**. Сама картина Брейгеля є інтересною алюзією, або екфразисом, відносно міфологічної оповіді про Ікара і Дедала. А Оден і Вільямс створили екфрастичні тексти з описом і тлумаченням шедевр голландського митця, тобто **живописні екфрастичні поезії**.

На відміну від творів Одена та Вільямса, поезія Енні Секстон "The Starry Night" містить небагато лексичних одиниць, що реалізують зображальний екфразис. Цей твір навіяний дуже експресивною картиною Вінсента Ван Гога з однойменною назвою. До лексичних одиниць семантичного поля NIGHT (Ніч) відносяться: *black-haired tree; the sky; stars; starry night; the moon*. Метафоричні іменники *serpent (The old unseen serpent), dragon (that great dragon)* [14, с. 176] створені емоційною уявою поетеси, на картині немає істот, які вони називають. На картині зображено нічне небо, заповнене одинадцятьма зірками, місяцем і будинками. Для поетеси місто ніби не існує, а важливе значення має дерево, кипарис, як символ смерті і скорботи. Дерево тягнеться до неба, його гілка ніби волосся (*one black – haired tree*), а великі зірки на бурхливому небі, здається, збирається проковтнути невидимий звір – змії або дракон. Напевно, поетеса побачила на картині відображення власних емоцій, власних фантазій. Відповідно, поезію Енн Секстон можна схарактеризувати як зразок **метафоричного екфразису**. Ми пропонуємо цей термін як позначення різновиду живописного екфразису.

Як можна побачити, екфразис у наведених поезіях і романі виконує як сюжетотворчу функцію, так і образотворчу функцію.

Стилістичні засоби відображають важливу роль в екфрастичних творах, адже саме вони створюють перехід від візуального до словесного мистецтва. Зокрема, у творах живописного екфразису читач може "побачити" картину очима автора (або персонажа, як у романі Шевальє) і відчуті її естетичну глибину. Як зазначалось, у романі Шевальє переважають лексичні засоби екфразису. Стилістичні засоби включають метафори та порівняння, які становлять 50% всіх образних засобів. Синестетичне порівняння (візуальне - тактильне) є цілком логічним у текстах цього жанру: *The light on the back wall is so warm that looking at it feels the way the sun feels*

on your face [9, с. 43]. Перекладач Г. Беляков відтворив синестетичну образність, використавши додавання: *Світло на задній стіні таке тепле, що коли дивишся на нього, то ніби відчуваєш на обличчі тепло сонця* [7, с. 53].

Розгорнуте метафоричне порівняння *burst like a sack* передає емоційне напруження Грети, носить гіперболічний характер: *When he began to paint great blocks of false colors, I thought my chest would burst like a sack filled with too much flour* [9, с. 114]. Перекладач вдало відтворив образність: *Коли він почав малювати великі плями штучних кольорів, я думала, що мої груди вибухнуть, мов мішок в який насипали надто багато борошна* [7, с. 146]. Сполучення порівняння або метафори з гіперболою використовується автором у тих випадках, коли підкреслюється сильне враження від кольорів картини, як у наступному прикладі: *the silver diamond of the knife flashing in the grey paint* [9, с. 165]. У цьому реченні лезо ножа порівнюється з діамантом, метафора виділяє блиск, сяйво предмета. Перекладач Г. Беляков вилучив метафору у перекладі: *Срібне лезо виблискувало серед сірої фарби* [7, с. 214]. На наш погляд, метафору слід відтворити: *Срібне лезо ножа, немов діамант, виблискувало серед білої фарби картини*. У такому випадку ми виконуємо заміну тропа, але повністю зберігаємо образність.

Ще один приклад взаємодії метафоричного порівняння з гіперболою, характерної для екфразису у романі Шевальє, підкреслює емоції Грети через сильний біль, який вона стримувала під час сеансу: *I sat all morning and he painted the earring he could see, and I felt, stinging like fire, the pearl he could not see* [9, с. 177]. Перекладач відтворив емоційний аспект, а у вихідному тексті використав прийом заміни тропа, тобто порівняння на епітет: *stinging like fire – палючий біль*. Екфрастичні поезії Одена та Вільямса містять небагато стилістичних засобів. В обох творах важливе місце займають антитези, що відображають контраст між байдужістю людей та трагедією Ікара. У вірші Вільямса метафора *the whole pageantry of the year*, яка позначає свято весни, функціонує одночасно і як компонент антитези, контрастом між повсякденними турботами і радощами людей і лихом.

На відміну від цих поезій, вірш Енн Секстон насичений метафоричною образністю, яка разом із синтаксичними повторами утворює **стилістичну конвергенцію**, дуже виразний стилістичний прийом. Авторка використовує п'ять метафор, три з яких мають зооморфну семантику (*serpent, dragon, beast*) та негативні конотації, для порівняння (*like a drowned woman; push children,*

like a god, from its eye) та метафоричний епітет *one black-haired tree*. Особливо експресивним є вербальне зображення зірок, які подібні живим істотам (*They are all alive*), і яких ковтає старий невидимий змії (*The old unseen serpent swallows up the stars*). [14, с. 176] Бурхлива, неспокійна зоряна ніч відповідає трагічним емоціям поетеси, і у вірші двічі повторюється висловлювання *Oh starry night! That's how I want to die*.

Екфразис, що реалізується у поезії Енн Секстон, також можна охарактеризувати як **метафоричний екфразис** і одночасно як інтерпретативний тип екфразису, оскільки поетеса інтерпретує картину як метафору Всесвіту.

Висновки.

У романі Трейсі Шевальє живописний екфразис реалізується переважно лексичними необразними засобами. Відповідно, це описовий (зображальний) вид екфразису. Стилiстичні засоби включають порівняння, метафори, що взаємодіють з гіперболою для передачі сильних емоцій Грети – головного персонажу твору. Відтворюючи ці тропи, перекладач Г. Беляков застосував як

дослідний переклад, так і переклад із заміною тропа, але збереженням образності.

Поетична форма живописного екфразису у творах Одена, Вільямса та Секстон характеризується відсутністю рими. В поезії В. К. Вільямса переважає зображальний вид екфразису, експліцитне авторське ставлення до картини відсутнє. Вірш В. Г. Одена можна віднести до інтерпретативного та зображального екфразису, оскільки поет висловлює свою думку щодо поведінки людей, але також детально описує картину. Можна було очікувати, що Оден завершить вірш узагальненням, але навпаки, він починає фразою: *About suffering they were never wrong. The Old Masters [...]*. Таке висловлювання у сильній позиції можна пояснити бажанням автора пояснити причини і наслідки байдужості людей до лиха. Вірш Енн Секстон багатий на метафори, тому ми визначили цей текст як метафоричний екфразис. Сам твір відповідає задуму до картини Ван Гога.

Перспективи подальших полягають у визначенні типів і засобів реалізації екфразису у сучасній поезії і прозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білик Н. Слався, художницьке вміння: екфразис образотворчого мистецтва в романі П. Загребельного "Диво". *Вісник університету ім. Альфреда Нобеля. Серія Філологічні науки*. 2023. 1 (25). С. 103-113.
2. Бовсунівська Т. В. Екфразис & інтермедіальність. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 39 (1). С. 109-115.
3. Генералюк Л. Екфразис у контексті *correspondans des arts*. *Філологічні науки*. 2013. С. 52-77.
4. Глущенко Г. Б. Сюжетотворча функція екфразису у романах Алі Сміт. *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 3. С. 55-59.
5. Луцьова Т. В. Фрейм "зустріч із пов'язаною з мистецтвом людиною" в екфрастичному просторі сучасних англomовних есе про образотворче мистецтво: лінгвокогнітивний аналіз. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 164-169.
6. Стріха М. Улюблені англійські вірші та навколо них. К.: Факт, 2003. 456 с.
7. Шевальє Т. Дівчина з перловою сережкою. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 256 с.
8. Юхимук Я. В. Екфразис як функціональна складова інтермедіальності та інтертекстуальності. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. Серія: Філологія. Літературознавство*. 2015. Т. 259. № 247. С. 155-160.
9. Chevalier T. *Girl with a Pearl Earring*. London: Penguin, 1999. 198 p.
10. Jakobson R. *On Linguistic Aspects of Translation*. Steps to Translation. Translation Studies Reader. [укладач Т. Андрієнко]. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. С. 151-156.
11. Kennedy D. *The ekphrastic encounter in contemporary British poetry and elsewhere*. London: Routledge, 2017. 188 p.
12. Koopman N. *Ancient Greek Ekphrasis: Between Description and Narration*. Leiden and Boston: Brill, 2018. 383 p.
13. Mitchell W. J. T. *Ekphrasis and the Other*. Amsterdam – New York: Rodopi B. V., 2008. 236 p.
14. Sager Eidt Laura. *Writing and Filming the Painting: Ekphrasis in Literature and Film*. Picture Theory. Essays on Verbal and Visual Representation. Chicago: Chicago University Press, 1994. 236 p.
15. *Verse Translation: A Manual for Translation Studies Workshops*. Переклад вірша: Навчальний посібник для перекладацьких семінарів. / Укл. Комарницька Л. А., Івасюк О. Я. Чернівці: Рута, 2005. 190 с.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

МОТИВАЦІЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

MOTIVATION TO LEARN FOREIGN LANGUAGES IN PROFESSIONAL CONTEXTS

Каленченко О.О.,

orcid.org/0009-0000-7961-1020

кандидат філологічних наук,

*асистент кафедри іноземних мов математичних факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті аналізується проблематика мотивації вивчення іноземної мови за професійним напрямом. Разом із методологічними концептами інтеграційної та інструментальної мотивації застосовано теорію А. Маслоу. Дослідження мовної мотивації здійснено у професійному контексті технічного спеціаліста, що вивчає іноземну мову. У світлі переваг і можливих бар'єрів проаналізовано впливи професійного середовища на мовну мотивацію фахівця. У статті аналізуються безпосередньо лінгвістичні аспекти та фактори оточення, що визначають тип і рівень мотивації спеціаліста. Також розглядається змішаний тип мотивації, що включає інтеграційний та інструментальний компоненти. Аналіз комунікативних цілей мовця та аспектів мовної мотивації проведено у контексті проблематики планувань навчального процесу у професійному середовищі. З позицій розвитку мовної компетентності проаналізовано способи підтримки мотивації для формування лексичного інструментарію, що включає як термінологічний апарат, так і додаткові засоби технічної нарації. Зокрема, увагу приділено способам інтерпретації якостей та технічних характеристик з використанням професійної лексики та можливостей словотвору. Різномасштабний аналіз мовної мотивації здійснено відповідно до завдань фахової комунікації на міжкультурному професійному рівні. Вплив професійно-технічного контексту проаналізовано з урахуванням сучасних способів дистанційної взаємодії з широкою міжнародною аудиторією колег-спеціалістів. Вплив іноземної мови на творче самовираження мовця у контексті професійного середовища проаналізовано із урахуванням особистісних прерогатив, досвіду, та світогляду. Ефективність індивідуального підходу опанування мовного матеріалу та доцільність вибору особистісно-орієнтованого стилю комунікації у професійному середовищі підкріплені практичними прикладами та результатами цього дослідження.

Ключові слова: мотивація, інтеграція, інструментальність, професійне середовище, комунікативна ціль.

The problem of motivation for learning a foreign language in a professional environment is analyzed in this article. The concepts of integrative and instrumental motivation are methodologically combined with A. Maslow's hierarchy of needs. This approach is applied to the professional context in which a foreign language is learned. The analysis focuses on the technical field as a professional environment that provides specific conditions for learning a foreign language. Linguistic and external factors that influence the learner and trigger a particular type of motivation are also analyzed in the article. The primary focus of this study is a mixed type of motivation, combining integrative and instrumental components. A comparative study of communicative aims and motivational principles provides an effective approach to organizing the learning process. Focusing on the development of personal language skills, the study identifies practical strategies for achieving learning goals and sustaining motivation. This paper examines ways to maintain motivation when working with lexical material, technical narration, and the development of a basic active vocabulary. The specifics of personal motivation are analyzed in the context of social and professional communication. The impact of the professional environment on motivation is analyzed, considering continuous online work and cross-cultural linguistic tolerance among specialists. The main aspects of personal motivation are interpreted in relation to the speaker's interests, personal prerogatives, work experience and worldview. This explains the nature of linguistic motivation, which is oriented toward higher personal, social, and communicative goals.

Key words: motivation, integration, instrumentality, professional field, communicative aim.

Постановка проблеми. Питання мотивації є особливо актуальним для мовців, що опановують іноземну мову за професійним спрямуванням. Мовна компетентність надає широкі можливості спеціалісту для популяризації своїх досягнень у ширшому контексті міжнародного професійного дискурсу. Оскільки специфіка вивчення іноземної мови у професійному середовищі має ряд своєрідних аспектів, методика опанування мовних навичок буде відрізнятися від загального

напрямку вивчення іноземної мови. Також по-іншому будуть функціонувати механізми мотивації роботи з мовним матеріалом у професійному середовищі. Звідси постає проблема мотивації вивчення іноземної мови у контексті професійної галузі. Знання специфіки та основних аспектів цієї мотивації суттєво поліпшить ефективність вивчення мови і дозволить використати всі переваги в обхід бар'єрів, що виникають у професійній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Енциклопедичні джерела акцентують на важливості мотивації, як динамічного процесу, «що керує поведінкою людини, визначає її організованість, активність і стійкість» [7]. Через це розуміння принципів мотивації є запорукою ефективної діяльності. Проблема мотивації вивчення іноземної мови представлена позиціями відомих науковців Роберта Гарднера та Уоллеса Ламберта, які вперше використали поняття інтеграційної та інструментальної мотивації [1]. Сучасні дослідники, зокрема Енн Меррітт, розвивають і поглиблюють цю проблематику, акцентуючи на неоднорідності мовної мотивації і доцільності виділення двох її типів. Аналізуючи прагнення мовця не просто вивчати іноземну мову, а пізнавати культуру, історію, суспільство, репрезентовані мовою, дослідниця інтерпретує інтеграційний тип мотивації як такий, що спонукає мовця долучатися до ціннісних та культурних феноменів, представлених мовою, що вивчається. Протилежним йому є інструментальний тип мотивації, який визначає практичне відношення мовця до мови як до інструменту досягнення цілей, коли «мовна компетентність не є самоціллю, а швидше засобом досягнення окремого професійного або особистого успіху» [3]. До найпродуктивніших компонентів інструментальної мотивації дослідники відносять фактори, пов'язані із професійним середовищем: профільним навчанням, працевлаштуванням, фаховим проектом. Інтеграційну мотивацію науковці та автори методик викладання іноземних мов розглядають у виразному антропологічному фокусі взаємовідносин із людьми, акцентуючи на споріднених соціальних контактах зі спільнотою носіїв, стосунках із друзями, родичами та близькими, об'єднаними мовою спілкування [6].

Постановка завдання. Беручи до уваги важливість елементів кожного типу мовної мотивації та актуальність її фахового спрямування, існує потреба дослідження впливу професійного середовища на продуктивність опанування іноземної мови спеціалістом. Завданням дослідження буде виокремлення впливу переваг і бар'єрів професійної сфери на мотивацію удосконалення мовної майстерності фахівця. Метою статті є аналіз основних аспектів фахового типу мотивації вивчення іноземної мови у контексті найефективніших мовних засобів, необхідних для професійного середовища.

Виклад основного матеріалу. Інтеграційний тип мотивації вивчення іноземної мови передбачає занурення мовця у простір соціальної взаємодії на культурному тлі, що веде до розширення

світогляду мовця та поглиблення його життєвого досвіду. У професійній сфері середовищем інтеграції є, перш за все, оточення фахівців, об'єднаних мовою, спеціальністю та професійним покликанням. Даний тип мотивації ґрунтується на прагненні мовця перебувати у контексті спільних фахових цінностей і бути невід'ємною частиною професійної спільноти. Окрім переваг, цей тип мотивації на початкових етапах вивчення мови може мати певні недоліки, які полягають у недостатній структурованості процесу навчання та факторі настроєвості, що створює не завжди бажану амплітуду навчального процесу. На ці проблемні моменти націлений інструментальний тип мотивації, який, навпаки, не маючи інтеграційного потенціалу, допомагає мовцю сфокусуватися на вирішенні конкретних професійних завдань і досягненні комунікативних цілей. Такий тип мотивації забезпечує необхідний режим виконання завдань у чітких хронологічних межах і організовує мовця, дозволяючи опановувати мовні навички для конкретних професійних ситуацій. Оскільки прагнення інтеграції у професійному середовищі невіддільне від практичного вирішення ряду завдань, для фахового спеціаліста актуальним буде змішаний тип мотивації зі збалансованим проявом її різноманітних елементів.

Контекст лінгвістичного аналізу може суттєво поглибити теорія А. Маслоу, за якою на мотивацію мають безпосередній вплив як базові потреби та цілі людини, так і прагнення визнання та самоактуалізації [2]. Фокусування на піраміді А. Маслоу дає можливість прояснити важливі аспекти мотивації та способи її підтримки. Згідно з цією концепцією, підтримка мотивації діяльності людини ґрунтується на гармонійному процесі досягнення цілей і забезпечення потреб від простіших до складніших. Відповідно до цієї моделі, мовну мотивацію слід розглядати у широкому діапазоні факторів як загального психологічного впливу, за яким «володіння іноземною мовою покращує функціональність мозку, спонукаючи його розпізнавати значення і спілкуватися у різних мовних системах» [4], так і факторів вищих соціальних і культурних цілей. Гармонійний перехід від простіших завдань до реалізації складних цілей забезпечить підтримку і посилення мотивації вивчення іноземної мови у професійному середовищі.

Цей процес може включати декілька етапів, а саме: засвоєння мовцем базового термінологічного вокабуляру задля реалізації основних цілей розуміння типових комунікативних ситуацій; набуття навичок діалогу з іншими мовцями; випрацювання індивідуальних та особистісно

орієнтованих способів лідерства у комунікації. Планомірно проходячи ці етапи розвитку мовних вмінь та навичок, мовець досягатиме ряд важливих, з точки зору мотивації, цілей. Від почуття впевненості у комунікації, що забезпечується різноплановою роботою з професійним словниковим запасом – до реалізації індивідуальних мовних особливостей і віднаходження власного фахово орієнтованого мовного стилю та особистісного лінгвопрофілю.

Найпроблематичнішим з точки зору мотивації фахівця є початковий етап вивчення значного масиву слів, технічних термінів, зворотів, що називають і описують цифрові явища та технології. На цьому етапі мовцю слід орієнтуватися на власну інструментальну мотивацію, що сприятиме достатньому накопиченню професійної лексики і дозволить перейти до вирішення складніших завдань. Практичні кроки інструментально мотивованого мовця можуть включати: підбір та опрацювання типових тем для фахових комунікативних ситуацій, формування базового професійного вокабуляру. Наприклад, для мовця із галузі комп'ютерних наук ефективним буде опрацювання спектру тем, таких як *Data basis, Programming Languages, Search Engine, Mobile phone technology* та базової термінології, зокрема найрепрезентативніших слів: *database scalability, data integrity, data coherence, automated backup, data retrieval, query optimization, system resilience etc.* Потреба розуміння складніших аспектів мовної сфери спонукатиме мовця до засвоєння інструментарію означень якостей та технічних характеристик, необхідних для галузі цифрових технологій, що забезпечить точність висловлень мовця, наприклад: *standardized data formats, semantic clarity, high-performance access, fault-tolerant data operations*. Організаційний вплив інструментальної мотивації, що орієнтує мовця на достатню кількість, точність і чіткість лексичних одиниць, поглибить засвоєння номінації властивостей технологій за допомогою постійної практики словотвору з використанням складних іменників, що може бути першим кроком до увиразнення власного технічного стилю мовця. Наприклад, при обговоренні проблематики *Databases*, для мовця будуть корисними складні іменники, створені суфіксальним способом: *simplicity of hierarchical databases, network databases flexibility, versatility of object-oriented databases*. Таким чином, під впливом інструментальної мотивації формується структурований термінологічний апарат, що строго відповідає цілям і завданням фахівця для точного розуміння та

різностороннього означення технічних явищ. Це створює сприятливий ґрунт для інтеграційного напрямку роботи мовця.

На соціальний аспект лінгвістичної мотивації суттєво впливає фактор постійного перебування мовця у мережі Інтернет, де актуалізується додаткова мотивація користувача, покликана інтегрувати мовця до ширшого англомовного професійного контексту: оригінального та перекладного. Виходячи на вищий, соціальний рівень мовних викликів і, опираючись на вже розбудований професійний вокабуляр, мовець може перейти від модусу сприйняття і розуміння до активної взаємодії з іншими фахівцями. У режимі діалогу, який закріплюється як основний, актуальними стають мовні форми з властивостями спонукання, оцінювання та реагування. Оскільки технічний спеціаліст перебуває у контексті професійних випробувань, вдосконалень та розвитку технологій, для нього будуть актуальними засоби, що забезпечать не лише номінацію, а й технічну нарацію. Для реалізації цієї мети мовець може залучати категорію *опорних дієслів* із виразно технічними конотаціями задля створення динамічного і діалогічного контексту, наприклад: *Database normalization prevents data redundancy. The implementation of a new technology guarantees fault tolerant data operations*. Результатом цього стане вміння мовця гнучко переходити від звичайної номінації технічних якостей (*simplicity, versatility*) до конструктивних дій із ними (*prevent redundancy, guarantee fault tolerant operations*). Опорні дієслова розширюють можливості технічної нарації і увиразнюють позицію мовця відносно інтерпретованих технологій та їх властивостей: *Databases offer a number of services such as automated backup, data retrieval and recovery mechanisms. Developers improve functionality of databases by using advanced query processing mechanisms. Databases scalability enables a database system to handle a growing amount of data*. Як бачимо із наведених прикладів, формування технічної нарації забезпечують опорні дієслова професійні вирази із конотаціями розвитку, потенціалу та можливостей технологій. Вони інтегрують мовлення до соціально маркованого контексту, розрахованого на оцінку, спонукання і реакцію аудиторії.

Вміння переключатися між контекстами рідної та іноземної мови прямо впливатиме на професійну успішність спеціаліста. Потреба міжнаціональних фахових зв'язків, які є необхідними для професіоналів, обмін досвідом, а також дискусії у колі колег-однодумців із різних країн актуалізують мовну толерантність, як прагнення

бути зрозумілим носіями мови і наближатися до їх рівня. Принципи професійної солідарності, поваги і мовної толерантності є основою мотивації гармонійного позиціонування себе у середовищі носіїв мови. Практичні кроки, що відповідатимуть цьому аспекту інтеграційної мотивації передбачають поповнення фахового вокабуляру компонентами, розрахованими на носіїв мови. Для спеціаліста галузі комп'ютерних наук зразками таких професійних паттернів можуть бути: *query execution plan* (план виконання запити), *boilerplate code* (шаблонний код), *transactional boundaries* (межі транзакцій), *data lineage* (походження даних) та ін.

Віртуальне і реальне перебування у спільноті фахівців із різних країн сприятиме ідентифікації іноземної мови як складової власного професійного покликання. Оскільки професія є важливим елементом ідентичності людини, а мова – її виразником, для фахівця, що присвячує себе улюбленій справі, іноземна мова може стати однією із репрезентант професійного досвіду у міжкультурному просторі спілкування. Зразкове володіння іноземною мовою дозволяє мовцю мислити себе не працівником локальної компанії, а фахівцем великої професійної спільноти, об'єднаної технічними пріоритетами та мовою міжнародного спілкування, де цінність кожного спеціаліста визначатиметься не лише інтеграційним потенціалом, а й оригінальністю мислення та індивідуальними досягненнями. Ці процеси підкріплюватимуть мотивацію розбудови професійно активного словника відповідно до характеру самого мовця та його світогляду. Критеріями вивчення мови у такому випадку будуть точки дотику між особистісними пріоритетами, переконаннями мовця і мовним матеріалом. Формування власного мовленнєвого стилю є одним із найважливіших цілей лідерства у професійній комунікації. Наприклад, мовець, який має глибинну схильність до опису технологічних трендів буде мотивований реалізувати цю властиву для нього рису у власному активному вокабулярі. Практичним втіленням цього підходу буде засвоєння відповідного лексичного ресурсу і контексту, що може включати такі характерні звороти, об'єднані спільною семантикою: *There has been a shift towards cloud-based technology. Relational databases are becoming increasingly popular. Some types of databases are in gradual decline* та ін. Виокремлення індивідуальних аспектів інтеграційної мотивації та узгодження їх із практичними кроками навчального процесу забезпечить мовцю вияв творчих можливостей

та особистісно орієнтований напрям засвоєння мови.

Не менш актуальним є підхід візуалізації, тобто чіткого уявлення мовцем можливої іпостасі себе, «коли люди співвідносять свої дії з образом людини, якою хочуть стати у майбутньому, вони краще справляються з досягненням цілей у вивченні мови» [5]. Для мовця, що вивчає іноземну мову за професійним спрямуванням проєкція віртуального образу успішного комуніканта і цілеспрямований рух до нього є запорукою підтримання мотивації на високому рівні. Використання сучасних технологій, таких як відеоплатформи та відеоблоги, суголосне принципу візуалізації, коли мовець має змогу спостерігати за вимовою і вживанням професійних слів у середовищі носіїв мови. Цей підхід надає широкі можливості не тільки корекції вимови, а й зіставлення професійних манер мовлення з використанням як фонетичних так і лексичних інваріантів фахової термінології різними мовцями, наприклад: *transaction rollback / undo operation; concurrent / overlapping / simultaneous transactions*. Таким чином, візуалізована інтерпретація професійного навчального матеріалу мотивує до розширення можливостей термінологічної синонімії, дозволяючи мовцю обрати саме ті варіанти професійних зворотів, які стилістично близькі і відповідають його власній манері мовлення.

Висновки. Отже, для ефективного вивчення іноземної мови у професійному середовищі мовцю потрібно не тільки зрозуміти особливості власного типу фахової мотивації, а й подбати про гармонійну актуалізацію її основних компонентів. Мовець мотивований інструментально при вивченні типових комунікативних ситуацій та накопиченні професійного вокабуляру. Елементи інтегративної мотивації проявляються у сприятливих ситуаціях взаємодії з іншими мовцями. Ефективність удосконалення мовної компетентності буде залежати від гармонійного узгодження компонентів мотивації мовця з його практичними діями по відбору і засвоєнню навчального матеріалу, організованого за принципом особистісних прерогатив. Практична мотивація розуміння фахових ситуацій може сприяти вивченню термінологічного апарату з функціональними засобами іменникового та прикметникового словотвору, що забезпечать номінацію явищ та технологій цифрового світу. Наслідком позитивного впливу інструментальної мотивації стане чітке засвоєння способів технічної нарації, основними компонентами яких є значний масив опорних дієслівних конструкцій та професійно орієнто-

ваних виразів. Факторами впливу інтеграційної мотивації у міжнародному професійному середовищі можуть стати почуття мовної толерантності та бажання наблизитися до рівня найкомпетентніших мовців. Цьому сприяє практичний спосіб візуалізації, який в умовах сучасних медіа

технологій надає мовцю широкі можливості віртуального проектування індивідуального лінгвопрофілю, віднаходженню власного мовленнєвого стилю та реалізації особистісно орієнтованого напряму вивчення іноземної мови у професійному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Gardner, R. & Lambert, W. Attitudes and motivation in second language learning : Rowley, MA. Newbury House. 1972. 316 p.
2. McLeod, S. Maslow's Hierarchy of Needs. *Simply psychology*. 2026 February 8 : website. URL: <https://www.simplypsychology.org/maslow.html> (Last accessed: 16.02.2026).
3. Meritt, A. What motivates us to learn foreign languages. *The Telegraph*. 2013 February 28 : website. URL: <https://www.telegraph.co.uk/education/educationopinion/9900074/What-motivates-us-to-learn-foreign-languages.html> (Last accessed: 16.02.2026).
4. Merritt, A. Why learn a foreign language? The benefits of bilingualism. *The Telegraph*. 2013 June 19 : website. URL: <https://www.telegraph.co.uk/education/2018/03/27/learn-foreign-language-benefits-bilingualism/> (Last accessed: 16.02.2026).
5. Stefano, P. & Wadas M. What Motivates People to Learn a Foreign Language? ***Bilingualism matters at PSU***. 2023 : website. URL: <https://sites.psu.edu/bilingualismmatters/summer-fall-2023/featured-research/> (Last accessed: 16.02.2026).
6. Foreign language teaching methods. *The Language Learner. Lesson 2: Motivation*. 2010 : website. URL: <https://coerll.utexas.edu/methods/modules/learners/02/integrative.php> (Last accessed: 16.02.2026).
7. Motivation. *Wikipedia*. 2025: website. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Мотивація> (Last accessed: 16.02.2026).



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: КОМУНІКАТИВНО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ 1960 ТА 2024 РОКІВ

TRANSFORMATION OF POLITICAL DISCOURSE: A COMMUNICATIVE-LINGUISTIC ANALYSIS OF THE 1960 AND 2024 DEBATES

Карпусенко М.В.,

orcid.org/0000-0002-7400-9070

*старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Карпусенко Н.В.,

orcid.org/0000-0001-7296-1167

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Статтю присвячено мікродіахронічному комунікативно-лінгвістичному аналізу президентських телевізійних дебатів у США 1960 та 2024 років як репрезентативних прикладів трансформації політичного дискурсу в умовах зміни медіасередовища, жанрових очікувань аудиторії та норм публічної комунікації. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі дебатів як одного з ключових інструментів політичного впливу, а також необхідністю переосмислення класичних моделей політичної комунікації в контексті фрагментованого цифрового медіапростору та посилення перформативності політичного мовлення.

Метою статті є виявлення спільних рис і принципових відмінностей у реалізації комунікативних стратегій за допомогою вербальних, паравербальних і невербальних засобів у дебатах між Дж. Ф. Кеннеді та Р. Ніксоном (1960) і між Д. Трампом та К. Гарріс (2024). Дослідження ґрунтується на методах критичного дискурс-аналізу, прагмалінгвістичного аналізу, функціональної теорії політичної риторики та порівняльного жанрового підходу. Усі комунікативні стратегії в межах аналізу зведено до двох макрокатегорій: стратегії самопрезентації та стратегії дискредитації, які реалізуються через відповідні тактики вербального впливу, а також паравербальні й невербальні засоби.

У результаті встановлено, що за збереження інваріантної стратегічної структури дебатів відбувається суттєва трансформація способів її реалізації. Дебати 1960 року характеризуються інституційною стриманістю, імпліцитною оцінністю, кооперативністю та орієнтацією на раціональне інформування виборця. Натомість дебати 2024 року демонструють високий рівень конфронтаційності, персоналізацію політичного протистояння, домінування експліцитних форм дискредитації та активне використання емоційно забарвлених вербальних, паравербальних і невербальних засобів. Отримані результати підтверджують функціональну трансформацію президентських дебатів від інформацийного інституційного жанру до емоційно зорієнтованого політичного перформансу.

Ключові слова: політичний дискурс, президентські дебати, комунікативні стратегії, самопрезентація, дискредитація, медіакомунікація.

The article presents a micro-diachronic communicative-linguistic analysis of the 1960 and 2024 U.S. presidential televised debates as representative cases of the transformation of political discourse under changing media environments, audience genre expectations, and norms of public communication. The relevance of the study is обусловлена the increasing role of debates as a key instrument of political influence, as well as the need to reconsider classical models of political communication in the context of a fragmented digital media space and the growing performativity of political speech.

The aim of the article is to identify common features and fundamental differences in the implementation of communicative strategies through verbal, paraverbal, and non-verbal means in the debates between John F. Kennedy and Richard Nixon (1960) and between Donald Trump and Kamala Harris (2024). The research is based on critical discourse analysis, pragmalinguistic analysis, functional theory of political rhetoric, and a comparative genre approach. Within the study, all communicative strategies are grouped into two macro-categories: self-presentation strategies and discreditation strategies, which are realized through specific verbal tactics as well as paraverbal and non-verbal means of influence.

The findings demonstrate that despite the preservation of an invariant strategic framework, the ways of its realization have undergone significant transformation. The 1960 debates are characterized by institutional restraint, implicit evaluation, cooperative interaction, and a focus on rational voter information. In contrast, the 2024 debates exhibit a high level of confrontation, personalization of political conflict, dominance of explicit discreditation, and intensive use of emotionally charged paraverbal and non-verbal resources. The results confirm a functional shift of presidential debates from an informational institutional genre toward an emotionally oriented political performance shaped by contemporary media logic.

Key words: political discourse, presidential debates, communicative strategies, self-presentation, discreditation, media communication.

Постановка проблеми. Політичний дискурс, основною функцією якого є боротьба за владу та вплив на громадську думку, постійно

еволюціонує під впливом соціокультурних змін, технологічного прогресу та розвитку медіа.

Важливою частиною американського політичного дискурсу є президентські дебати, на яких кандидати намагаються переконати виборців голосувати саме за них, використовуючи різноманітні комунікативні стратегії та тактики. Вони часто маніпулюють суспільною думкою для досягнення власної мети – перемоги на виборах. *Актуальність* даного дослідження полягає у тому, що президентські дебати є ключовою ареною політичної комунікації, де кандидати використовують різноманітні засоби для впливу на свідомість виборців.

Мікродіахронічний аналіз дебатів різних років дозволяє простежити не лише трансформацію комунікативних стратегій, але й зміну жанрових очікувань аудиторії та фундаментальний вплив телебачення як медіа на сприйняття кандидатів.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць, присвячених цій темі, дозволяє окреслити основні комунікативні стратегії, які використовують американські політики для досягнення своїх цілей. Значна частина дослідників звертає увагу на риторику окремих політичних фігур.

Р. Єсудас та З. Мохаммед застосовують дискурсивно-історичний підхід Рут Водак для аналізу комунікативних стратегій, використаних у дебатах 2024 року. Методологія якісного кодування дозволила виявити ключові стратегії та ідеологічні теми, використані кандидатами. К. Гарріс зробила акцент на особистих історіях, конкретних політичних планах та ідеї єдності, щоб завоювати довіру виборців. На противагу цьому, Д. Трамп використав риторику дискредитації істеблішменту, гіперболізацію наявних проблем та залякування, аби мобілізувати виборців. Таким чином, аналіз підкреслив, як ці протилежні стратегії відображають різні політичні ідентичності та способи звернення до виборців [1]. У статті І. Горохової та А. Додар «Комунікативні стратегії у промовах Д. Трампа та К. Гарріс» розглядаються особливості комунікативних стратегій двох кардинально різних політиків. Дослідження показує, що їхні промови базуються на різних принципах аргументації та емоційного впливу на виборців [2]. О.О. Мелешенко у своїй роботі досліджує комунікативні особливості повідомлень Трампа у Twitter, зазначаючи, що экс-президент активно використовує емоційно забарвлену лексику, персоналізацію та поляризацію [3]. Стаття М. Мозер аналізує особливості стратегічної комунікації у політичному мовленні, зосереджуючись на мовних прийомах впливу на аудиторію та розглядаючи основні тактики аргументації, маніпуляції та переконання [4].

Ці теоретичні положення формують основу для нашого аналізу дебатів 1960 та 2024 років, дозволяючи нам ідентифікувати та пояснити конкретні комунікативні явища. Водночас недостатньо дослідженими вважаємо спільні риси та відмінності у використанні вербальних, невербальних та паравербальних засобів у дебатах різних років.

Постановка завдання. Метою статті є проведення комплексного комунікативно-лінгвістичного мікродіахронічного аналізу телевізійних президентських дебатів 1960 року (Кеннеді–Ніксон) та 2024 року (Трамп–Гарріс) для виявлення спільних рис та ключових розбіжностей у реалізації комунікативних стратегій шляхом використання вербальних, паравербальних та невербальних засобів комунікації, а також для пояснення цих змін крізь призму еволюції медіасередовища.

Виклад основного матеріалу. Президентські дебати становлять особливий різновид політичного дискурсу, який поєднує інституційні, публічні та медійні характеристики. Вони функціонують у межах чітко регламентованого формату, але водночас залишають простір для стратегічної імпровізації, що зумовлює їхню високу прагматичну насиченість. З погляду критичного дискурс-аналізу дебати можна розглядати як арену символічної боротьби за легітимність, у межах якої політичні актори конструюють власний позитивний образ і водночас підривають легітимність опонента.

У цьому дослідженні президентські дебати трактуються як інституційно обумовлений жанр із чітким жанровим очікуванням, яке, однак, зазнає історичних змін. Дебати 1960 року формувалися в умовах домінування телебачення як основного каналу масової комунікації та орієнтувалися передусім на інформування виборця [5]. Натомість дебати 2024 року відбуваються в умовах фрагментованого цифрового медіапростору, де домінують кліпове мислення, емоційна поляризація та перформативність [6].

У межах функціональної теорії передвиборчого політичного дискурсу В. Бенуа вибір комунікативних стратегій кандидатами значною мірою зумовлений їхнім інституційним статусом у виборчих перегонах. Теорія виокремлює три базові функції політичних висловлювань – самопрезентацію (acclaims), атаку (attacks) та захист (defenses) – і виходить із припущення, що чинні кандидати, володіючи перевагою статус-кво та доступом до ресурсів влади, схильні зосереджуватися на позитивній репрезентації власних досягнень і компетентності. Натомість

кандидати-опоненти, позбавлені інституційної легітиматії, частіше вдаються до стратегій атаки з метою дискредитації чинної влади та актуалізації потреби політичних змін [7].

Стратегія самопрезентації: інституційна та персоналізована моделі.

За Е. Гофманом, стратегія самопрезентації – це процес управління враженнями, за якого індивід (актор) у межах соціальної взаємодії свідомо використовує певні сценарії, костюми та реквізит на «передній сцені», щоб створити бажаний образ в очах аудиторії [8].

Стратегія самопрезентації є фундаментальною для політичного дискурсу, оскільки саме через неї політичний актор формує уявлення про власну компетентність, моральність і відповідність очікуванням електорату. В обох аналізованих дебатах ця стратегія присутня, проте її реалізація істотно різниться.

У дебатах 1960 року самопрезентація має чітко виражений інституційний характер. Кандидати позиціонують себе передусім як державні діячі та представники своєї партії, а не як приватні особи. Джон Ф. Кеннеді апелює до національної безпеки, міжнародної відповідальності та колективних цінностей:

The kind of country we have here, the kind of society we have, the kind of strength we build in the United States will be the defense of freedom.

Ця репліка виконує одразу кілька функцій: вона демонструє компетентність мовця, апелює до загальнонаціональних інтересів і водночас не містить прямої атаки на опонента.

У дебатах 2024 року стратегія самопрезентації трансформується у бік персоналізації. К. Гарріс активно використовує біографічні елементи та апеляцію до власного професійного шляху:

So, I was raised as a middle-class kid. And I am actually the only person on this stage who has a plan that is about lifting up the middle class and working people of America.

Така трансформація пов'язана зі зміною медіа-контексту. У сучасному інформаційному середовищі політичний актор змушений конкурувати за увагу аудиторії, що зумовлює зростання ролі емоційних і персональних наративів. Самопрезентація перетворюється на елемент політичного брендингу, де біографія кандидата стає інструментом легітиматії політичних рішень.

Стратегія дискредитації: від імпліцитної критики до відкритої конфронтації. Поряд зі стратегією самопрезентації ключовою складовою дискурсу президентських дебатів є стратегія дискредитації, спрямована на зниження символіч-

ного капіталу опонента та підриг довіри до нього в очах виборця. У межах політичної комунікації ця стратегія виконує функцію негативного позиціонування іншого кандидата та слугує інструментом перерозподілу електоральної підтримки.

Стратегію дискредитації С. Ансолабехере та Ш. Аєнгар розглядають як сукупність комунікативних дій, спрямованих на підриг репутації та довіри до опонента. Основним інструментом її реалізації є негативна політична реклама (attack ads), яка фокусується на критиці та формуванні негативного образу іншого кандидата й, за результатами емпіричних досліджень, сприяє зростанню поляризації електорату та в окремих випадках може знижувати рівень виборчої участі [9].

У ширшому дискурсивному вимірі стратегія дискредитації функціонує як складова стратегії конфронтації, що дозволяє розглядати негативне позиціонування опонента не лише як окрему тактику, а як елемент системної конфліктної взаємодії. У трактуванні І. Фролової стратегія конфронтації визначається як комунікативна стратегія, спрямована на загострення протистояння між учасниками дискурсу шляхом прямого або опосередкованого протиставлення позицій, делегітимації опонента, підригу його авторитету та актуалізації конфлікту як домінантного режиму взаємодії. У політичному дискурсі стратегія конфронтації виконує прагматичну функцію мобілізації адресата, поляризації аудиторії та посилення ідеологічного протиставлення «свій / чужий» [10].

У дебатах 1960 року стратегія дискредитації реалізується переважно імпліцитно та з дотриманням норм інституційної ввічливості. Р. Ніксон критикує політичні пропозиції Дж. Кеннеді, уникаючи прямої персональної атаки, зосереджуючись на *спадкоємності програмних ідей*:

But on the other hand, when we look at the various programs that he offers, they do not seem to be new. They seem to be simply retreads of the programs of the Truman Administration which preceded it.

Негативна оцінка спрямована на політичну спадкоємність і програмну новизну, а не на особисті якості опонента.

Такий тип дискредитації мінімізує загрозу «обличчю» опонента у розумінні теорії ввічливості П. Браун і С. Левінсона та підтримує формальний, кооперативний характер дискурсу. Навіть критика подається як раціональна аргументація, а не як моральний осуд [11].

У дебатах 2024 року стратегія дискредитації стає експліцитною, персоналізованою та конфронтаційною. Деякі репліки демонструють пряме заперечення легітимності опонента.

And just to finish off, uh, she doesn't have a plan. She copied Biden's plan. And it's like four sentences, like run-Spot-run. Four sentences that are just oh, we'll try and lower taxes. She doesn't have a plan. Take a look at her plan. She doesn't have a plan.

Excuse me, I have to respond. Another lie. It's another lie.

Тут дискредитація виходить за межі критики програм і спрямовується безпосередньо на особистість політичного актора.

Ця зміна відображає загальну тенденцію до радикалізації політичного дискурсу та зниження порогу прийнятної агресії в публічній комунікації. Дискредитація виконує не лише аргументативну, а й мобілізаційну функцію, активізуючи емоційну реакцію аудиторії та підсилюючи політичну поляризацію.

Таким чином, трансформація президентських дебатів відображає глибші зрушення в політичній комунікації: від раціонально-інформаційної моделі до емоційно-перформативної, що відповідає умовам сучасного медіасередовища.

Спільні риси у реалізації комунікативних стратегій. Незважаючи на значну часову різницю та кардинальну зміну медіаландшафту, дебати мають певні спільні комунікативні риси. До них належить наявність двох основних комунікативних стратегій, про які ми говорили раніше: стратегії самопрезентації, спрямованої на мовця та створення позитивного іміджу, та стратегії дискредитації, спрямованої на опонента. Обидва формати передбачали відповіді на запитання журналістів, що створювало певний рівень формальності.

У 1960 та 2024 роках один із кандидатів представляв чинну адміністрацію (Ніксон був віце-президентом, Гарріс – віце-президентом), а інший – був кандидатом (Кеннеді – сенатором, Трамп – экс-президентом).

Паравербальною спільною рисою було прискорення темпу мовлення під час відповідей на запитання. З точки зору формату, обидві події були телевізійними трансляціями, хоча канали доступу відрізнялися (традиційне ТБ проти мультиплатформи, включно з YouTube та соціальними мережами).

Розбіжності у вербальній комунікації та риторичні прийоми. Основні розбіжності між дебатами 1960 та 2024 років полягають у деталях вербальної взаємодії та інтенсивності використання конфліктної лексики.

Дебати 1960 року характеризувалися високим рівнем інституційної стриманості та формальності. Кандидати виявляли часткову згоду з опонентом, що було проявом позитивної ввічливості та

поваги до інституції дебатів. Наприклад, Ніксон погоджувався з Кеннеді щодо необхідності допомоги людям похилого віку.

Here again, may I indicate that Senator Kennedy and I are not in disagreement as to the aims. We both want to help the old people. We want to see that they do have adequate medical care.

Більш того, мали місце позитивні відгуки про опонента.

I think Mr. Nixon is an effective leader of his party.

Звинувачення мали непрямий, імпліцитний характер; моральна дискредитація була відсутня, натомість використовувалася лише стримана професійна критика.

Well, I would say in the latter that the - and that's what I found - somewhat unsatisfactory about the figures uh - Mr. Nixon, that you used in your previous speech, when you talked about the Truman Administration.

Кандидати уникали прямого використання слова «брехня» (lie), замінюючи його на більш м'які формулювання, такі як «цілком неправильно» (wholly wrong).

That is wholly wrong, wholly in error, and it is a fact that in the last eight years the Democratic Congress has reduced the appropriate requests for the appropriations by over ten billion dollars.

Слід також відзначити різницю у використанні стратегій у двох дебатах. Це показує кількісний аналіз стилістичних засобів. У 1960 році 100% ідентифікованих епітетів були спрямовані на самопрезентацію або характеристику абстрактних понять (країна, політика), жодного образливого епітета на адресу опонента не було. Натомість у 2024 році 79% епітетів використовувалися для дискредитації опонента, часто гіперболозовано, виконуючи, за термінологією П. Браун та С. Левінсона, функцію загрози обличчю співрозмовника (face-threatening function) [11].

Використовувалися формальні звертання, такі як *Mr., Senator*, що підкреслювало офіційний тон та взаємну повагу.

Дебати 2024 року демонструють тотальну конфронтацію, високий рівень емоційності та домінування стратегії дискредитації. Повністю відсутня згода з опонентом, що є різким контрастом до 1960 року. Наявні прямі, експліцитні звинувачення. У 2024 році слово «брехня» (lie) вживалося дев'ять разів, включаючи фрази «*Another lie*» та «*bunch of lies*». Відзначаємо також активну моральну та професійну дискредитацію, наприклад, Гарріс назвала дії Трампа «недоречними» (unconscionable). Трамп, своєю чергою, використовував тактику заперечення

компетентності опонентки через постійне повторення фрази: *She doesn't have a plan*.

Окрім того, має місце переважне використання імен та займенників *he/she* замість посадових номінацій, що знижувало формальність та посилювало особистісний конфлікт.

Необхідно зазначити, що спостерігаються часті переривання опонента (*crosstalk*), що вербально фіксувало порушення черговості висловлювань (*turn-taking*).

Д. Трамп використовує емоційно забарвлену лексику, гіперболу ("*one of the greatest economies in the history of the world*") та апелює до авторитету опитувань, ігноруючи точність цифр.

К. Гарріс акцентує увагу на своїй компетентності, використовуючи перелік своїх посад та посиляючись на принципи рівності та справедливості.

I'll tell you, I started my career as a prosecutor. I was a D.A. I was an attorney general. A United States Senator. And now Vice President. I've only had one client. The people.

Паравербальні засоби комунікації. У класифікації, запропонованій Дж. Л. Трейгером, до паравербальних засобів віднесено всі звукові, але несловесні елементи мовлення, які супроводжують вербальне повідомлення і впливають на його емоційне та прагматичне сприйняття. Дж. Л. Трейгер виділяє три основні групи таких засобів: просодичні параметри (інтонація, наголос, темп, ритм, паузи, мелодика, гучність), вокалізації (зітхання, сміх, плач, покашлювання, вигуки тощо) та темброві характеристики голосу (висота, сила, тембр, емоційне забарвлення). Усі ці елементи формують паравербальний рівень комунікації, що є проміжною ланкою між вербальними та невербальними засобами спілкування [12]

У перших президентських теледебатах 1960 року між Д. Кеннеді та Р. Ніксоном паравербальні засоби відігравали важливу роль у формуванні сприйняття кандидатів аудиторією. Для цього періоду був характерний низький рівень емоційності, рівний темп мовлення та обмежене використання пауз, що відповідало інституційним нормам публічного політичного дискурсу середини ХХ століття. Кеннеді демонстрував більш рівномірну, мелодійну просодію, стабільну гучність і чітку темпоральну організацію мовлення, тоді як мовлення Ніксона звучало менш упевнено через нестабільну інтонацію та коливання гучності. Саме ці паравербальні відмінності, які Джордж Трейгер відносив до ядра паралінгвістичних засобів, суттєво вплинули на оцінки телеглядачів і пояснюють розбіжність між сприйняттям дебатів аудиторіями телебачення і радіо [12]

Натомість у дебатах 2024 року між Трампом і Гарріс спостерігається високий рівень емоційності та активне використання пауз як риторичного інструменту впливу й залучення аудиторії, що засвідчує зміну паравербальних норм сучасного політичного дискурсу. Д. Трамп послуговувався ритмічною повторюваністю, підвищеною гучністю, експресивними вокалізаціями та короткими імперативними структурами, створюючи ефект емоційного тиску. К. Гарріс, навпаки, дотримувалася більш стабільної просодії, контрольованого темпу й чіткої артикуляції, що сприяло формуванню образу стриманості та компетентності. Такі контрасти спостерігаються на фоні зростання ролі емоційно насичених паравербальних параметрів у медійному спілкуванні та їхнього впливу на сприйняття авторитетності мовця.

Невербальні засоби комунікації. Щодо дебатів 1960 року, загальноприйнята думка полягає в тому, що перемогу Кеннеді забезпечив його кращий візуальний вигляд на телебаченні. Аудиторія, яка слухала дебати по радіо, вважала переможцем Ніксона, тоді як телеглядачі віддали перевагу Кеннеді. Дослідження підтверджують, що перегляд дебатів змістив оцінки в бік особистісних якостей кандидатів, а не змісту їхніх промов [13]

Невербальні засоби (жести, міміка, погляд, зовнішній вигляд) також змінилися. У 1960 році жести були практично відсутні, погляд спрямований у камеру, що відповідало статичній постановці кадру. Ніксон виглядав хворим та спітнілим через освітлення та відмову від макіяжу, що візуально послабило його імідж у порівнянні з впевненим та молодшим за нього Кеннеді. Ті, хто дивився дебати по телевізору, вважали, що переміг Кеннеді, а ті, хто слухав по радіо, – Ніксон [13].

У 2024 році спостерігалася активна жестикуляція, глузлива усмішка як засіб дискредитації та динамічна візуальна постановка.

Висновки. Трансформація політичного дискурсу від 1960 до 2024 року є очевидною і полягає у зміні комунікативних стратегій з кооперативних та інформаційних на конфронтаційні та перформативні. Дебати перетворилися з інституційно стриманого інформаційного заходу на високо-експресивний перформанс, де домінує стратегія дискредитації опонента. Ці зміни відображають глибші соціокультурні та медіаекологічні трансформації, де емоційний вплив та вірусність контенту стають важливішими за раціональну аргументацію. Перспективним вважаємо діахронічний аналіз реалізації комунікативних стратегій президентських дебатів різних часових періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Jesudas R., Mohammed Z. Discourse Strategies in Action: Unpacking Wodak's Framework in the 2024 Presidential Debate between Trump and Harris. *Scientia. Technology, Science and Society*. 2025. Vol. 2. № 1. P. 22–36. DOI: 10.59324/stss.2025.2(1).02.
2. Горохова І., Додар А. Комунікативні стратегії у промовах Д. Трампа та К. Гарріс. *Молодий вчений*. 2024. № 6 (130). С. 59–63. DOI: 10.32839/2304-5809/2024-6-130-20
3. Мелешенко О.О. Дискурсивні стратегії англomовного політичного твітінгу Дональда Трампа: когнітивний мультимодальний аналіз : дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2020. 210 с.
4. Мозер М. Комунікативні тактики та стратегії в політичному дискурсі. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2020. Т. 12. Вип. 1 (25). С. 141–146. DOI: 10.15421/352016
5. Kennedy vs. Nixon: The First 1960 Presidential Debate YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AYP8-oxq8ig> (дата звернення: 25.01.2026).
6. Full Debate: Harris vs. Trump in 2024 ABC News Presidential Debate. URL: https://www.youtube.com/watch?v=VgsC_aBquUE (дата звернення: 25.01.2026).
7. Benoit W.L. *Communication in Political Campaigns: Functional Analysis of Election Messages*. New York : Peter Lang, 2007. 292 p.
8. Goffman E. *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York : Anchor Books, 1959. 259 p.
9. Ansolabehere S., Iyengar S. *Going Negative: How Attack Ads Shrink and Polarize the Electorate*. New York : Free Press, 1995. 256 p.
10. Фролова І.Є. *Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : монографія*. Харків, 2009. 344 с.
11. Brown P., Levinson S.C. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 459 p.
12. Trager G.L. *Paralanguage: A First Approximation*. *Studies in Linguistics*. 1958. Vol. 13. P. 1–12.
13. *Television in the United States* URL: <https://www.britannica.com/art/television-in-the-United-States/The-year-of-transition-1959#ref283615> (дата звернення: 25.01.2026).



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОЛОРИСТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ АНГЛОМОВНИХ ПИСЬМЕННИКІВ)

PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE COLOUR VOCABULARY (ON THE MATERIAL OF THE TEXTS OF ENGLISH-SPEAKING WRITERS)

Кашуба М.В.,

orcid.org/0000-0002-0989-3250

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Степанюк Н.В.,

orcid.org/0000-0002-7418-1735

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті розглядається значення кольору та кольорова символіка літературного твору (на матеріалі творів О. Уайльда "Picture of Dorian Gray", Д. Тартта "The Goldfinch", І. Стоуна "Lust for Life"). Аналіз колірної світу в англійській художній літературі спрямований на визначення лінгвістичних засобів представлення індивідуального уявлення письменника про колір через систему колірних значень. Поряд з цим було проведено аналіз вираження колірних почуттів та їх впливу як на персонажів, так і на розвиток сюжету. Було показано, що колористична лексика представлена словами в їх прямому та переносному значеннях. Було доведено, що мовні одиниці можуть бути представлені у вигляді складної індивідуально-авторської інтерпретації. Основну групу колористичної лексики, що розглядається у статті, складають прикметники, які передають або вказують на різні кольори та їх відтінки. Таку ж функцію можуть виконувати атрибутивні словосполучення, семантичний центр яких утворюють назви живої/неживої природи. Було зазначено частоту прикметників, що позначають колір. Особливе значення має те, як назви кольорів несуть особливе психоемоційне навантаження.

На основі аналізу літературних творів показано, що разом з іншими психологічними деталями значення кольору та його символіка виконують естетичну функцію. Значення кольору може посилювати позитивну або негативну оцінку твору мистецтва, описаного в художньому творі. У статті представлено класифікацію назв кольорів на основі різних типів значення: прямого, метафоричного та символічного. Було зроблено спробу (на основі аналізу назв кольорів) визначити авторське уявлення про подальший розвиток сюжету. Дослідження ролі світла у творах мистецтва, вербалізованих у художній літературі, довело, що світла та прозора кольорова гама піднімають настрій персонажів літературних творів та викликають позитивні емоції у реципієнта.

Ключові слова: колористична лексика, значення кольору, назви кольорів, колірна гама, естетична та оціночна функції.

The article deals with the colour meaning and colour symbolics of a literary piece (on the material of O. Wilde's "Picture of Dorian Gray", D. Tartt's "The Goldfinch", I. Stone's "Life for Life"). Analysis of colour world in English fiction is aimed at determining the linguistic means of representing the individual writer's idea of colour via the system of colour values. Along with it, analysis of the expression of colour sensations and their influence both on characters and on the plot development was carried out. It was shown that colour vocabulary is represented by words in their direct and figurative meanings. It was proved that language units may be represented in the form of a complex individual-authorial interpretation. Adjectives which convey or specify various colours and their shades make the main group of colour vocabulary discussed in the article. The same function may be performed by attributive phrases the semantic centre of which form names of animate/inanimate nature. Frequency of adjectives denoting colour was stated. Of special importance is the way colour names carry a special psychoemotional load. On the basis of analysis of literary pieces, it is shown that together with other psychological details colour meaning and colour symbolism perform esthetic function. Colour value can enhance a positive or negative assessment of the work of art described in a literary piece. The article presents classification of colour names based on different types of meaning: direct, metaphoric and symbolic. An attempt (based on an analysis of the color names) was made to determine the author's idea of further development of the plot. Study of light in works of art verbalised in fiction proved that light and transparent colour scheme render high spirits of the characters of literary pieces and evokes the recipient's positive emotions.

Key words: colour vocabulary, colour meaning, colour names, colour scheme, esthetic and evaluative functions.

Постановка проблеми. Колористична лексика належить до виразних засобів художньої літератури. Вона використовується при створенні психологічних портретів персонажів, при описі

їх зовнішності та під час опису навколишнього світу. Головною особливістю колоронімів є те, що автори часто надають певній колірній гамі певні символічні значення, що допомагає читачеві

краще зрозуміти психологію персонажів, сюжетні особливості твору та авторську концепцію проблеми у творі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В лінгвістиці колористичну лексику розглядали в багатьох аспектах: розглядали становлення системи кольоропозначень, історію колороназв та етапи їх розвитку (В. І. Шерцль, Є. М. Іссерлін), досліджували варіанти номінації колірної лексики (Т. Г. Корсунська, Х. Чирнер), аналізували особливості функціонування колоративів (А. М. Куслик), вивчали семантичні групи назв кольорів (Р. М. Фрумкіна, В. М. Іваровська), порівнювали колірну лексику у різних мовах (Л. В. Лаєнко), аналізували мовні концепти кольору (Л. В. Ковалевська), розробляли класифікації позначень кольору (О. М. Дзівак, О. І. Кулько) та висвітлювали функціонування колоративів у художніх текстах.

Кольорове сприйняття світу також знайшло своє відображення в лексичній і фразеологічній системах мови. Колір несе в собі важливу інформацію окремо від мови, але входячи до складу мовних одиниць, в тому числі і стійких, цей компонент наділяється більш важливою значимістю, а саме набуває певну символіку. Тому, у лінгвістів кольоронайменування – одна з найпопулярніших лексичних груп [2].

Постановка завдання. Спираючись на праці та розробки багатьох українських та зарубіжних авторів, вважаємо доцільним і **актуальним** провести аналіз колірного світу у творах О. Уайльда “Picture of Dorian Gray”, Д. Тартта “The Goldfinch”, І. Стоуна “Lust for Life”, спрямований на визначення лінгвістичних засобів представлення індивідуального уявлення письменників про колір через систему колірних значень.

Виклад основного матеріалу. Роман О. Вайльда «Picture of Dorian Gray» характеризується широким спектром назв кольорів, що слугує засобом вираження світогляду автора. У самій назві ми знаходимо прикметник *gray* загальне значення якого – безбарвний; він позначає ахроматичний колір і, коли його приписують людині, виражає негативне ставлення. У тексті роману значення модифікується. Характер головного героя та його спосіб життя підказують читачеві, що його прізвище є символічним: воно виражає негативну конотацію. Наприклад, у реченні “*its gold would wither into grey*” [5, с. 33] ми спостерігаємо негативну динаміку та регрес, молодість перетворюється на старість, краса перетворюється на слабкість та потворність. Прикметники, що позначають колір, утворюють основну групу

назв кольорів: *white, green, yellow, blue, black, red, brown, gold, lilac, jade, purple, pink, violet, grey*. У концептуальному полі кольору ми знаходимо не лише прикметники, а й іменники (*the scarlet, the white, the black*) та дієслова (*to redden*).

Відтінки кольорів у романі передаються або елементами відповідної лексико-семантичної групи *pale blue*, або за допомогою словосполучення *light blue*. Складання прикметників дозволяє автору вказати на відтінки одного й того ж кольору, а також на змішані кольори.

Типовими для обговорюваного роману є специфічні прикметники, що використовуються як прийменники до назв кольорів. Серед них ми знаходимо назви кольорів, модифіковані підсилювачами кольору: *rich purple, deep green, dark red*. Деякі прикметники, що зустрічаються в книзі, хоча й слугують назвою певного кольору, вказують на його відтінок: *blue-green, fawny yellow, golden brown, grey-green, rose-red, scarlet gold, rose-white, green-and-white, purple-and-gold*.

Деякі назви кольорів, утворені за допомогою словосполучень, містять назви об'єктів природи: *olive-green, copper-green, coin-red, pearl-coloured, corn-red hair, a copper-green sky, the great crocus – coloured robe, olive-stained oak, bright emerald-green, the snowy table-cloth, flesh-coloured stockings, honey-coloured blossoms, apricot-coloured light, moss-coloured jacket, wine-yellow stone, amber-coloured silk, jade-green, pearl-coloured, flame-red, cinnamon*.

Аналіз довів, що найчастіше вживаним кольором у романі є *red*, а відповідний прикметник слугує його мовним корелятом: *in red foam* [5, с. 31], *the red petals* [5, с. 47], *red whiskered* [5, с. 199], *growing rather red* [5, с. 52].

Ще один колір, важливий для характеристики Доріана Грея, – це *blue* (*his eyes are blue*), відповідний прикметник якого є його мовним корелятом. Цей колір символізує свободу, ясність неба. Цей колір також позначає чесність, відданість, благородство серця: *a blue thread* [5, с. 58], *buzzed round the blue – bowl* [5, с. 57], *the sodden eyes had kept something of the loveliness of their blue* [5, с. 73].

О. Уайльд часто використовує зелений колір у своєму романі. Значення відповідного прикметника в англійській мові асоціюється з молодістю та недосвідченістю: *the green lacquer leaves of the ivy* [5, с. 201], *I am no more to you than a green bronze figure* [5, с. 12].

Для зображення портрета молодого Доріана автор використовує не лише певні кольори, а й їхні відтінки, що можна проілюструвати прикметником, що передав відтінок кольору – *coal black*.

Значення ядра прикметника *coal black* кваліфікується як сильне, негативне та пасивне. Цей колір асоціюється з внутрішньою напругою, дисгармонією та самотністю. Усі ці риси приписуються Доріану. Тож можна припустити, що автор обрав цей колір для опису волосся юнака, натякаючи, що Доріан має запальний характер і приречений на важку долю.

На відміну від свого характеру, Доріан справді гарний. Щоб підкреслити це, О. Уайльд використовує такі привабливі кольори, як *ivory, gold, rose, scarlet, blue*. Відповідні прикметники слугують епітетами, що підкреслюють красу Доріана Грея. Колір *ivory* символізує розкіш, ніжність, благородство тощо: *who looks as if he was made out of ivory* [5, с. 12].

Вищезгадані кольори типові для Доріана, коли він молодий, багатий, легковажний, екстравагантний та оптимістичний. Але пізніше, відповідно до сюжету роману, ми бачимо динаміку кольору обличчя портрета чоловіка: *Perhaps, some day, the cruel look would have passed away from the scarlet sensitive mouth, and he might show to the world Basil Hallward's masterpiece* [5, с. 123].

Зміни колірної гами сприяють змінам портрета, що виражається, зокрема, за допомогою метафор: *Its gold would wither into grey; Its red and white roses would die*. Отже, ми бачимо, що О. Уайльд надавав певній кольоровій гамі символічне значення, що допомагає читачеві краще зрозуміти психологію персонажів.

Особливий інтерес викликають результати аналізу назв кольорів у романі «*The Goldfinch*» Д. Тартта. Головним персонажем роману, як відомо, є жовтий зяблик. Прикметник, що уточнює назву птаха – *yellow* – позначає колір, що має певні конотації. Саме жовтий зяблик спричиняє драматичні події в романі. Незважаючи на свою світлоту та ясність, що приваблює натовпи, жовтий зяблик символізує майбутню трагедію.

У деяких випадках певна кольорова гама визначає те, як герой літературного твору сприймає картини. Це твердження можна проілюструвати наступним прикладом. Маленький хлопчик на ім'я Тео – головний герой обговорюваної книги – асоціює побачену картину з червоно-чорною кольоровою гамою:

The show was complicated to find, and as we wandered the busy galleries (weaving in and out of crowds, turning right, turning left, backtracking through labyrinths of confusing signage and layout) large gloomy reproductions of The Anatomy Lesson appeared erratically and at unexpected junctures, baleful signposts, the same old corpse with the flayed

arm, red arrows beneath: operating theater, this way [6, с. 28]. Тут ми зустрічаємо випадки, коли значення кольору імплікується в значеннях прикметників, що використовуються в даному уривку. Прикметник «*gloomy*» передбачає чорний колір мороку; червоний колір, використаний в атрибутивній фразі «*red arrows*», викликає збудження та стимулює хвилювання. Таким чином, чорно-червона кольорова гама впливає на уяву персонажа своєю потворністю, що викликає відразу до творів мистецтва, зокрема до деяких картин голландських художників. На противагу цьому є прийом, який використовує Д. Тартт, коли він протиставляє темні та світлі кольори: *I was not very excited at the prospect of a lot of pictures of Dutch people standing around in dark clothes, and when we pushed through the glass doors – from echoing halls into carpeted hush – I thought at first we'd gone into the wrong hall. The walls glowed with a warm, dull haze of opulence, a generic mellowness of antiquity; but then it all broke apart into clarity and color and pure Northern light, portraits, interiors, still lifes, some tiny, others majestic: ladies with husbands, ladies with lapdogs, lonely beauties in embroidered gowns and splendid, solitary merchants in jewels and furs. Ruined banquet tables littered with peeled apples and walnut shells; draped tapestries and silver; trompe l'oeils with crawling insects and striped flowers* [6, с. 29].

Темний одяг протиставляється речам, що видно в чистому північному світлі, причому останнє позитивно впливає на уяву реципієнта. Гра кольорів, описана в романі, в деяких випадках створює певні культурні образи та може набувати символічного значення, як у наступному прикладі: *I like this one too, whispered my mother, coming up alongside me at a smallish and particularly haunting still life: a white butterfly against a dark ground, floating over some red fruit. The background – a rich chocolate black – had a complicated warmth suggesting crowded storerooms and history, the passage of time. They really know how to work this edge, the Dutch painters – ripeness sliding into rot* [6, с. 29].

Колірний «трикутник» *white-real-chocolate-black* натякає на думку про те, що все в цьому світі тимчасове та швидкоплинне, як висловлюється сам автор: «*ripeness sliding into rot*».

Час від часу колір є частиною так званої психологічної деталі в романі. Саме психологічна деталь допомагає вербалізувати сюжет описаної картини. Більше того, психологічна деталь допомагає розшифрувати таємне послання художника, яке мається на увазі в картині: *Well,*

the Dutch invented the microscope, she said. They were jewelers, grinders of lenses. They want it all as detailed as possible because even the tiniest things mean something. Whenever you see flies or insects in a still life – a wilted petal, a black spot on the apple – the painter is giving you a secret message. He's telling you that living things don't last – it's all temporary. Death in life. That's why they're called natures mortes. Maybe you don't see it at first with all the beauty and bloom, the little speck of rot. But if you look closer – there it is [6, с. 31].

Зображуючи психологічні деталі в цьому уривку літературного твору, які передані за допомогою атрибутивних фраз: *a wilted petal, a black spot on the apple*, автор підкреслює ідею про те, що краса та цвіт не вічні. Автор виражає це метафорично: *death in life*. Чорна пляма, яка означає життя, завжди закінчується смертю.

Далі розглянемо особливості функціонування колористичної лексики у романі І. Стоуна «Lust for Life». Один із персонажів роману Кей, схильний пов'язувати опис певної місцевості з тим, що зображено на відомій картині, яку він сприймає в біло-чорній кольоровій гамі. У романі це передано атрибутивними фразами *the black fields, a white horse*, які протиставляються, оскільки чорний колір найчастіше асоціюється зі злобою, тоді як білий колір символізує атрибут божественних сил, що борються зі злом.

Близькою до вищезгаданої схеми сприйняття зображення є схема, де разом із білим та чорним кольорами використовується коричневий: *He stood in silence before Mauve's painting, a large picture of a fishing smack being drawn up on the beach by horses. He knew that he was looking at a masterpiece. The horses were nags, poor, ill-treated old nags, black, white and brown; they were standing there, patient and submissive, willing, resigned and quiet. They still had to draw the heavy boat up the last bit of the way; the job was almost finished. They were panting, covered with sweat, but they did not complain. They had got over that long ago, years and years ago. They were resigned to live and work somewhat longer, but if tomorrow they had to go to the skinner, well, be it so, they were ready. Vincent found a deep, practical philosophy in the picture* [7, с. 266].

Коричневий колір вважається кольором простих людей, що символізує бідність і безнадію: персонаж наполегливо працює, але, незважаючи на свою праведність, все ще голодує та не має сну. Колірна гама картини підказує читачеві розвиток сюжету: персонаж Вінсент Ван Гог призначений опинитися в шахтах Борінаж, де він марно зіткнеться зі стражданнями місцевих жителів.

Ще один колір, який має велике значення в процесі вербалізації картин, – це жовтий, який відіграє важливу роль у творах мистецтва Ван Гога: *He settled down to work. He found that bistre and bitumen, which most painters were abandoning, made his colouring ripe and mellow. He discovered that he had to put little yellow in a colour to make it seem very yellow, if he placed it next to a violet or lilac tone* [7, с. 357].

Значення цього кольору позитивне, оскільки в християнстві він асоціюється з кольором Святого Духа, божественного одкровення та просвітлення. Цей колір співвідноситься з творчим піднесенням художника. Водночас його здоров'я погіршується, і він шукає гармонії в кольорах, обираючи фіолетовий та бузковий для балансу, що має принести йому душевний спокій.

Окреме місце в проблемі значення кольору займає питання передачі світла у творах мистецтва, вербалізованих у художній літературі. Світла та прозора кольорова гама, як відомо, піднімають настрій та викликають позитивні емоції у реципієнта, що можна проілюструвати на прикладі з книги «Lust for Life» (вербалізація картини Жоржа-П'єра Сера), де ключовим словом є прикметник світлий: *The scene represented the Island of the Grande Jatte. Architectural human beings, made out of infinitely graduated points of colour, stood up like poles in a Gothic cathedral. The grass, the river, the boats, the trees, all were vague and abstract masses of dotted light. The canvas was done in all the brightest shades of the palette, lighter than those Manet or Degas or even Gauguin dared to use. The picture was a withdrawal into a region of almost abstract harmony. If it was alive, it was not with the life of nature. The air was filled with glittering luminosity, but there was not a breath to be found anywhere. <...> I make my luminous colours dominant, so, and my warm tone dominant, so. There! Doesn't that suggest the abstraction of gaiety?* <...> *“Listen! What is painting today? Light. What kind of light? Gradated light. Points of colour flowing into each other...” “That's not painting, that's pointillism!”* [7, с. 402, 405, 452]

Досить важливо, що світлий колір досить часто передається через використання іменника «сонце», який втілює ідею світла, як ми бачимо в епізодах вербалізації загального тону творів мистецтва Дега та Гогена: *The paintings that laughed at him merrily from the walls were like nothing he had ever seen or dreamed of. Gone were the flat, thin surfaces. Gone was the sentimental sobriety. Gone was the brown gravy in which Europe had been bathing its pictures for centuries. Here were*

pictures riotously mad with the sun. With light and air and throbbing vivacity. Paintings of ballet girls backstage, done in primitive reds, greens, and blues thrown next to each other irreverently. He looked at the signature. Degas [7, с. 376].

Висновки. Підводячи підсумки, можливо сказати, що у творах О. Уайльда “Picture of Dorian Gray”, Д. Тартта “The Goldfinch”, І. Стоуна “Lust for Life”) назви кольорів використовуються в художніх творах у їх прямому та метафоричному значеннях. Особливий інтерес викликають випадки, коли автор трактує той чи інший колір відповідно до свого світогляду, що призводить до символічного значення, що приписується кольору.

Прикметники, що позначають колір та його різні відтінки, утворюють основну лексикосемантичну групу концептуального поля «колір». Прикметники також використовуються в поєд-

нанні з назвами живої природи та натюрмортів. Назви кольорів можуть використовуватися в їх прямому, переносному та символічному значеннях, виявлено найчастіше. Доведено, що називання кольорів тісно пов'язане зі специфічним психоемоційним навантаженням і може впливати на позитивне чи негативне значення описуваного об'єкта.

У поєднанні з іншими психологічними деталями назва кольору може змінювати своє значення та набувати символічного значення, виконуючи таким чином естетичну функцію. Було зроблено спробу визначити авторське бачення подальшого розвитку сюжету.

Результати, отримані під час аналізу значення кольору в літературних творах, сприятимуть систематичним знанням про сприйняття кольору та його інтерпретацію в художній літературі з естетичної точки зору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоус П.Н. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості. Житомир: Рута, 2009. 336 с.
2. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. К.: Логос, 2004. 284 с.
3. Касаткіна-Кубишкіна О.В. Особливості використання колоронімів в англomовному медіадискурсі. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія, 2016. Вип. 14. С. 57-70 URL: <https://search.app/3V3ZzN8NUYw3MUvy8> (дата звернення: 10.02.2026).
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Напрямки та проблеми. Полтава: Довкілля, 2008. 711 с.
5. Wilde O. The Picture of Dorian Gray. London : Penguin Classics, 2003. 304 с. URL: <https://www.gutenberg.org/files/174/174-h/174-h.htm> (дата звернення: 10.02.2026).
6. Tartt D. The Goldfinch. New York : Little, Brown and Company, 2013. 771 с. URL: <https://jerrywbrown.com/wp-content/uploads/2023/03/Donna-Tartt-The-goldfinch.pdf> (дата звернення: 10.02.2026).
7. Stone I. Lust for Life. New York : Doubleday, 1934. 604 с. URL: <https://ia803207.us.archive.org/24/items/in.ernet.dli.2015.184765/2015.184765.Lust-For-Life.pdf> (дата звернення: 10.02.2026).



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

УДК 811.111'37'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.17>

ЕТИМОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ТА МОТИВАЦІЙНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ FABRICS В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

ETYMOLOGICAL RECONSTRUCTION AND MOTIVATIONAL FEATURES OF THE CONCEPT FABRICS IN THE ENGLISH LANGUAGE

Ковальова К.О.,

orcid.org/0000-0002-9734-5667

викладач кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті здійснюється комплексний етимологічний і когнітивно-семантичний аналіз концепту FABRICS в англomовному професійному дискурсі. Метою дослідження є реконструкція діахронічної еволюції семантичної структури лексеми *fabric* та виявлення її мотиваційних ознак, що зумовлюють сучасну полісемантичну організацію. Об'єктом дослідження виступає концепт FABRICS як ментально-мовна одиниця, предметом – його етимологічні, семантичні та дискурсивні характеристики. Методологічну основу становлять етимологічний аналіз, діахронічний опис семантичних змін, компонентний аналіз, елементи когнітивного моделювання та дискурсивного підходу.

У науковій праці простежено розвиток значення від латинського *fabrica* («майстерня», «створення», «споруда») через старофранцузьке посередництво до середньоанглійського значення «будівля», а згодом – до новоанглійського «тканина», «матеріал». Доведено, що семантичне звуження, пов'язане зі спеціалізацією в текстильній сфері, не призвело до втрати структурного компонента значення. Натомість сема «організована структура» збереглася як концептуальний інваріант і стала підґрунтям для подальшого метафоричного розширення.

Особливу увагу приділено аналізу мотиваційних ознак концепту, серед яких виокремлено створеність, структурованість, матеріальність, функціональність та системність. Показано, що саме структурна домінанта забезпечує продуктивність метафор типу *social fabric*, *urban fabric*, у яких модель переплетення матеріальних елементів переноситься на опис соціальних і культурних систем.

У результаті дослідження обґрунтовано, що концепт FABRICS характеризується високою когнітивною стабільністю та міждискурсивною мобільністю. Його семантична еволюція демонструє послідовну трансформацію при збереженні глибинного мотиваційного ядра, що дозволяє розглядати його як репрезентативний приклад динамічного термінологічного концепту в англomовному професійному просторі.

Ключові слова: концепт, тканина, етимологія, мотиваційні ознаки, семантична еволюція, когнітивна лінгвістика.

The article carries out a comprehensive etymological and cognitive-semantic analysis of the concept of FABRICS in English-speaking professional discourse. The aim of the study is to reconstruct the diachronic evolution of the semantic structure of the lexeme *fabric* and to identify its motivational features that determine the modern polysemantic organisation. The object of the study is the concept of FABRICS as a mental-linguistic unit, the subject is its etymological, semantic and discursive characteristics. The methodological basis is etymological analysis, diachronic description of semantic changes, component analysis, elements of cognitive modeling and a discursive approach.

The scientific work traces the development of the meaning from the Latin *fabrica* ("workshop", "creation", "construction") through Old French mediation to the Middle English meaning "building", and later to the New English "fabric", "material". It is proved that the semantic narrowing associated with specialisation in the textile sphere did not lead to the loss of the structural component of meaning. Instead, the seme "organised structure" was preserved as a conceptual invariant and became the basis for further metaphorical expansion.

Particular attention is paid to the analysis of the motivational features of the concept, among which creation, structure, materiality, functionality and systematicity are distinguished. It is shown that it is the structural dominant that ensures the productivity of metaphors such as *social fabric*, *urban fabric*, in which the model of interweaving of material elements is transferred to the description of social and cultural systems.

As a result of the study, it is substantiated that the concept of fabrics is characterised by high cognitive stability and interdiscursive mobility. Its semantic evolution demonstrates a consistent transformation while preserving the deep motivational core, which allows us to consider it as a representative example of a dynamic.

Key words: concept, fabrics, etymology, motivational features, semantic evolution, cognitive linguistics.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика проявляє стійку зацікавленість у вивченні концептів як ментально-дискурсивних одиниць, комплексно досліджуючи їх з урахуванням принципу історизму, вивчаючи їх когнітивні структури та особливості. Одним з напрямлень дослідження також є розгляд концептів в аспекті їх функціонування в науковій (професійній) картині світу. Однак багато наукових

розвідок не виходять за рамки вивчення концептів з точки зору синхронії, описуючи як концепт функціонує зараз, а не чому він є саме таким в сучасній мові. Варто ще зазначити, що етимологічний аналіз часто ведеться ізольовано від когнітивних реконструкцій досліджень мотиваційних ознак.

Саме через багатогранність концепту FABRICS вбачається можливість вивчення одразу декількох

його семантичних площин: матеріально-предметної, де FABRICS репрезентує текстильні матеріали; технологічну – процеси виробництва; структурну – організацію елементів, переплетіння; метафоричну, де FABRICS стає репрезентантом соціальної та культурної «тканини». Складність семантичної деривації вищезазначеного концепту можна прослідити шляхом дослідження його історичної еволюції від латинського *fabrica* до сучасного професійного терміну *fabric*.

Актуальність даної розвідки полягає у відсутності моделі, яка б поєднувала етимологічно реконструкцію, семантичний аналіз та когнітивне моделювання концепту FABRICS; тим, що його мотиваційні ознаки не систематизовані в межах однієї концептуальної структури; невивченістю взаємодії між первинною семантикою та сучасними метафоричними та абстрактними значеннями; а також тим фактом, що термінологія текстильної індустрії вивчається переважно без дослідження етимологічного та когнітивного підходів.

Саме тому наукова проблематика вбачається в необхідності комплексного дослідження діхронічної еволюції концепту FABRICS та його мотиваційної структури і, що важливо, враховуючи функціонування в професійному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи те, що концепт взагалі та концепт FABRICS – складні явища, які потребують всебічного вивчення з урахування всіх етимологічних, когнітивних, семантичних та інших особливостей, дослідження семантичного розвитку концепту FABRICS проводиться в межах різних дисциплін, таких як історична лексикологія, етимологія, когнітивна лінгвістика, термінознавство, тощо. Однак разом з тим взагалі відсутні комплексні дослідження, що фокусуються на вивченні вищезазначеного концепту як цілісної одиниці.

Сучасна англomовна традиція все частіше поєднується з когнітивною інтерпретацією, визначаючи, що первинний семантичний компонент не зникає повністю, в зберігається у вигляді когнітивного інваріанта. Так, Світсер І. вказує на те, що історичне значення слова формує концептуальну базу для подальших семантичних змін. Через виявлення мотиваційних ознак, автор визначає, що первісні фізичні значення стають джерелом абстрактних концептуальних моделей. [12, с. 40]

Трауготт Е. та Даша Р. також говорять про семантичні зміни як закономірні когнітивні процеси та зазначають, що діхронічна еволюція не є випадковою, а обумовлена внутрішніми семантичними механізмами. [14, с. 7]

В межах когнітивної лінгвістики в контексті мотивації вагомою є наукова праця Лангекера Р., в якій автор наголошує на важливій ролі образних схем та профілювання в утворюванні базової структури значення. [9]

Лакофф Дж. В рамках проблеми мотивації значення вивчає радіальні категорії та показує, що багатозначність слів базується на навколо прототипу (історично сформованого ядра). [7, с. 67]

Таким чином, визначається, що етимологія все частіше розглядається як інструмент реконструкції концептуальних інваріантів; мотиваційні ознаки визначаються як первинні семантичні компоненти або образні схеми; семантичні зміни вбачаються як системні когнітивні процеси.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є етимологічна реконструкція концепту FABRICS та виявлення системі його мотиваційних ознак в англomовній професійній картині світу. Об'єктом вивчення є концепт англomовній концептуальній картині світу; предметом – етимологічні джерела номінації та мотиваційні ознаки концепту, які репрезентуються в історичних та сучасних словникових дефініціях. З огляду на це, завданнями розвідки визначаються наступні: проаналізувати історичні та етимологічні словники англійської мови та встановити етимологічний шлях розвитку лексеми *fabric*; знайти вихідні семантичні компоненти; виявити первинну мотивацію; виявити семантичні зсуви та розширення значення; виділити систему мотиваційних ознак концепту; проаналізувати їх в англomовному професійному дискурсі. Для реалізації зазначених завдань в роботі використовуються методи етимологічного, діхронічного, компонентного, когнітивно-семантичного, порівняльного та дефініційного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Етимологічна реконструкція концепту FABRICS буде описана в декілька етапів. На першому етапі варто визначити основи первинної номінації, де етимологічний аналіз демонструє, що шлях семантичних змін лексеми *fabric* починається з праїнодоевропейського **dhabh-*, можливим значенням якого дослідники вважають «*craftsman*» (ремісник). Далі лексема еволюціонує в латинській від *faber* [artisan who works with hard materials (ремісник, який працює з твердими матеріалами)], *fabrica* [workshop; an art, trade; a skilful production, structure, fabric (майстерня; мистецтво, ремесло; вміле виробництво, конструкція, тканина)] до *fabricare* [to make, construct, fashion, build (робити, конструювати, модифікувати, будувати)]. Виходячи з аналізу цих визначень,

вбачається можливим виділення наступних базових ознак концепту FABRICS: *штучність* (щось виготовлене, зроблене, вироблене), *конструктивність*, *процес виготовлення* та *результат ремісничої діяльності*. Таким чином, можна побачити, що первинна номінація не була напряду пов'язана з тканиною, а відображала ідею створеної/виготовленої структури, виробу.

Наступним етапом є перехід у старофранцузьку, а далі в середньоанглійську мови. Пройшовши всі кроки еволюції в латинській мові, слово з'являється у французькій у формі дієслова *fabriquer*, що має значення [*manufacture, make, produce* (виготовляти, робити, виробляти)], далі *fabrique* в значенні [*a building* (будівля)]. Через останню слово проникає в англійську, де його значення еволюціонувало від [*manufactured material* (виготовлений матеріал)] (1753) до [*textile, woven or felted cloth* (текстиль, тканина або валяна тканина)] (1791). На цьому етапі важливим є формування надважливого когнітивного компоненту – *структурності*. Саме через аналогію з будівлею, архітектурною конструкцією концептуалізується тканина як переплетена система волокон.

Вищезазначений перехід до значення *textile, woven or felted cloth* стає точкою спеціалізації (звуження) значення, певні семантичні компоненти застарівають, їх вживання припиняється, наприклад *building*. Подальший розвиток лексеми показує, що згідно з англійськими тлумачними словниками закріплюється одне з ключових визначень лексеми *fabric* саме як тканини:

“cloth or material for making clothes, covering furniture, etc.” – «тканина або матеріал для виготовлення одягу, обтягування меблів тощо» [2].

“Fabric is cloth or other material produced by weaving together cotton, nylon, wool, silk, or other threads” – «Тканина – це тканина або інший матеріал, виготовлений шляхом переплетення бавовни, нейлону, вовни, шовку або інших ниток» [3].

“material made by weaving wool, cotton, silk, etc., used for making clothes, curtains, etc. and for covering furniture” – «матеріал, виготовлений шляхом переплетення вовни, бавовни, шовку тощо, що використовується для виготовлення одягу, штор тощо та для оббивки меблів» [11].

Таким чином, на цих етапах можна виділити наступні семантичні зсуви: від будівлі до структурованого матеріалу; від процесу виробництва до його результату; від абстрактної конструкції до конкретного матеріального об'єкту.

Однак варто зазначити, що первинний компонент «структура» не зникає, а зберігається як

імпліцитна семантична домінанта. Так, незмінною залишається модель переплетіння елементів, коли на верхньому рівні відбувається звуження, конкретизація значення, яка була зазначена вище.

Зацікавленість визиває подальша метафоризація лексеми *fabric*. Первинна для цього процесу ознака «тканина як результат організованого переплетіння ниток» переноситься на модель цілісної та складної системи взаємопов'язаних компонентів. Наведемо приклади метафоричного використання англійських колокацій з лексемою *fabric*:

“They want to try to create a fabric of society which will give women a much more equal opportunity.” – «Вони хочуть спробувати створити структуру суспільства, яка надасть жінкам набагато рівніші можливості.» [2]

“He also pointed out that a great deal is being done by schools to shore up the moral fabric of our society.” – «Він також зазначив, що школи роблять багато для зміцнення моральних якостей нашого суспільства.» [2]

“This region is called a gravitational vacuum, because it is a void in the fabric of space and time.” – «Цю область називають гравітаційним вакуумом, оскільки вона являє собою порожнечу в тканині простору та часу.» [2]

Аналіз діяхронічної еволюції концепту FABRICS демонструє поступову зміну семантичної структури зі змінами домінуючих сем та семантичних компонентів. Сам процес перетворення можна поділити на наступні етапи: ремісничий, структурний, абстрагувальний, матеріально-спеціалізований та метафоричний.

На першому етапі діяхронічної еволюції семантична система лексеми *fabric* поєднує значення процесу виготовлення та результату, де ядром є сема «штучне виготовлення», але поки ще не має чіткої прив'язки до галузі. Тут формується базовий компонент з ідеєю діяльності людини з конкретним результатом. На другому етапі семантична структура зазнає конкретизації, відсуваючи назад компонент процесу та централізуючи результат, тобто споруду (*fabrique* в значенні *a building* (будівля)). Таким чином, спостерігається перехід від дії та процесу до створеного структурного об'єкту. Третій етап демонструє семантичне розширення за рахунок абстрагування, коли вищезазначена лексема починає позначати структуру (будову, композицію будь-якої системи), яка в свою чергу стає концептуальним ядром. Четвертий етап є важливий у процесі аналізу концепту в професійному дискурсі, адже саме тут відбувається семантичне

звуження через розвиток промисловості зокрема текстильної. Так, лексема починає вживатися вже у значенні «тканина», яке з часом стає домінуючим. Однак, як вже було зазначено, компонент «структура» зберігається, коли тканина розглядається як модель організованої системи переплетіння ниток. Останній етап характеризується метафоричним розширенням, де сам метафоричний перенос базується на когнітивній аналогії від переплетіння ниток на взаємозалежність елементів певної системи (*social fabric*, *moral fabric*, *urban fabric*, *fabric of space*, etc.).

Отже, діахронічний аналіз еволюції лексеми *fabric* показав послідовний розвиток, перетворення одного компонента, а не безладні, безсистемні зміни, що забезпечує внутрішню цілісність концепту.

Таблиця 1 демонструє наочне представлення діахронічної еволюції концепту та систематизація його семантичних змін. В ній представлений історичний розвиток значення слова, фіксує збережені та трансформовані компоненти його семантичної структури, і що важливо, демонструє мотиваційні особливості на різних етапах еволюції.

Таблиця 1

Діахронічна еволюція семантичної структури концепту FABRICS

Історичний етап	Мовна форма	Основне значення	Домінуючі семи	Тип мотивації	Когнітивний фокус
Античний	<i>fabrica</i>	ремесло, споруда	штучність, створення	процесуальна	діяльність майстра
Старо-французький	<i>fabrique</i>	будівля, структура	архітектурність, система	метафорична	цілісна конструкція
Середньо-англійський	<i>fabric</i>	будова, структура	організована матерія	структурна	внутрішня організація
Ново-англійський	<i>fabric</i>	тканина, матеріал	переплетення, волоконність	спеціалізуюча	матеріальний об'єкт
Сучасна англійська	<i>fabrics</i>	текстильні матеріали	технологічність	термінологічна	галузевий матеріал

Висновки. Діахронічний аналіз концепту FABRICS показав послідовну еволюцію його значення від латинського *fabrica* («майстерня», «споруда») через середньоанглійські форми до сучасного англійського значення «тканина» чи «матеріал». Важливим є виявлення того, що на всіх етапах семантичного розвитку зберігаються ключові компоненти семантичної структури, зокрема аспект «структурованості», який після семантичного звуження набуває також метафоричного значення у виразах *social fabric*, *urban fabric* та ін. Також було виявлено, що мотиваційні ознаки концепту, сформовані на основі первинного фізичного та конструктивного значення, трансформуються, але зберігають когнітивне ядро, що пояснює появу абстрактних і метафоричних значень через асоціативні переноси.

Отримані результати підтверджують ефективність поєднання етимологічного та когнітивного аналізу для реконструкції внутрішньої структури концепту, його семантичного ядра та периферійних значень у професійному англійському дискурсі. Що стосується практичної цінності дослідження, то вона полягає у можливості застосування виявлених мотиваційних ознак для розробки спеціалізованих словників, навчальних матеріалів та когнітивних моделей аналізу термінології. Перспективи подальших досліджень включають розширення аналізу на інші матеріальні концепти, застосування комп'ютерного корпусного аналізу для виявлення сучасних метафоричних значень *fabric* у професійних текстах та дослідження впливу первинних сенсорних компонентів на полісемію сучасної англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковальова К.О. Мотивуючі ознаки лінгвокультурологічного концепта TEXTILE в англійській мові. *Записки з романо-германської філології*. 2022. Випуск 1 (48). С. 33-40.
2. Cambridge Dictionary URL: <https://dictionary.cambridge.org>. (дата звернення: 20.02.2026.)
3. Collins Online Dictionary URL: <https://www.collinsdictionary.com>. Дата звернення: 20.02.2026.
4. Dictionary of Fiber and Textile Technology. Kosa, 7th edition, 1999. 258p.
5. Harper, D. Online Etymology Dictionary URL: <https://www.etymonline.com>. Дата звернення: 20.02.2026.
6. Johnson's Dictionary of the English language URL: <https://collections.nlm.nih.gov/bookviewer?PID=nlm:nlmuid-0037263X2-mvpart>. (дата звернення: 20.02.2026.)

7. Lakoff, G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 614 p.
8. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 240 p.
9. Langacker, R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites. Stanford: Stanford University Press, 1987. 554 p.
10. Oxford English Dictionary URL: <https://www.oed.com>. (дата звернення: 20.02.2026.)
11. Online Oxford dictionary URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>. (дата звернення: 20.02.2026.)
12. Sweetser, E. From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 242 p.
13. Skeat, Walter W. An etymological dictionary of the English language URL: <https://archive.org/details/etymologicaldict00skeauoft/page/632/mode/2up>. (дата звернення: 20.02.2026.)
14. Traugott, E. C., Dasher, R. B. Regularity in Semantic Change. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 272 p.
15. Webster's Dictionary URL: <https://www.merriam-webster.com>. (дата звернення: 20.02.2026.)



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

СЕМАНТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ МЕТАФОРИ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

SEMANTIC EVOLUTION OF METAPHOR IN CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE DISCOURSE

Кукушкін В.В.,

orcid.org/0000-0002-3444-8810

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Осіпчук Н.В.,

orcid.org/0000-0002-3186-6806

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Національного університету водного господарства та природокористування

У статті здійснено дослідження семантичної еволюції метафори у сучасному англомовному дискурсі. Актуальність теми зумовлена тим, що метафора у сучасній лінгвістиці розглядається як важливий когнітивний механізм концептуалізації дійсності та організації мовлення. У межах дослідження проаналізовано трансформацію наукових підходів до інтерпретації метафори – від традиційного риторичного трактування до міждисциплінарного лінгвокогнітивного аналізу, який розглядає її як результат взаємодії семантичних структур і ментальних процесів. Значну увагу приділено функціонуванню метафоричних моделей у сучасному англомовному медійному та політичному дискурсі. Встановлено, що метафора виконує ряд взаємопов'язаних функцій, зокрема когнітивну, комунікативну, експресивну, творчу та соціокультурну, що забезпечують інтерпретацію складних соціальних явищ і сприяють ефективній передачі інформації у публічній комунікації. У роботі підкреслено, що метафоричні конструкції розширюють виражальні можливості мови, а також формують певні моделі сприйняття соціальної реальності, впливаючи на інтерпретацію подій аудиторією. На матеріалі сучасних англомовних медійних публікацій здійснено аналіз характерних метафоричних схем, які використовуються для опису політичних, економічних, культурних, релігійних та технологічних процесів. Зокрема, розглянуто концептуальні моделі "POLITICS IS WAR", "BUSINESS IS A GAME", "ECONOMIC ACTIVITY IS MOVEMENT", "LANDSCAPE IS SEA", "LANDSCAPE IS TEXT", "CULTURAL HERITAGE IS A RESOURCE", "RELIGIOUS EXPERIENCE IS A PUBLIC EVENT", "HISTORICAL MEMORY IS PHYSICAL PRESENCE", а також метафоричні схеми, пов'язані з просторово-динамічними образами зростання та конкуренції. Проведений аналіз демонструє, що у сучасному англомовному медійному дискурсі спостерігається тенденція до семантичної модифікації традиційних метафоричних моделей, що відображає зміни у комунікативних практиках та суспільних уявленнях. У результаті дослідження встановлено, що метафора функціонує як динамічний інструмент концептуалізації реальності, який сприяє осмисленню складних явищ через зрозумілі когнітивні схеми та водночас забезпечує емоційно-оцінну інтерпретацію інформації. Доведено, що семантична трансформація метафоричних структур у сучасному англомовному дискурсі відображає ширші процеси розвитку мовної картини світу та формування нових моделей публічної комунікації. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом функціонування метафоричних моделей у різних типах англомовного дискурсу та виявленні закономірностей їх семантичної еволюції в умовах сучасних соціокультурних трансформацій.

Ключові слова: метафора, семантична еволюція, англомовний дискурс, медійний дискурс, політичний дискурс.

The article investigates the semantic evolution of metaphor in contemporary English-language discourse. The relevance of the topic is determined by the fact that, in modern linguistics, metaphor is considered an important cognitive mechanism for conceptualizing reality and organizing speech. Within the framework of the study, the transformation of scholarly approaches to the interpretation of metaphor is analyzed—from its traditional rhetorical understanding to an interdisciplinary linguo-cognitive analysis that interprets it as the result of the interaction between semantic structures and mental processes. Particular attention is paid to the functioning of metaphorical models in contemporary English-language media and political discourse. It has been established that metaphor performs a number of interrelated functions, including cognitive, communicative, expressive, creative, and sociocultural ones, which ensure the interpretation of complex social phenomena and facilitate the effective transmission of information in public communication. The study emphasizes that metaphorical constructions expand the expressive potential of language and also shape certain models of perceiving social reality, thereby influencing the audience's interpretation of events. Based on the material of contemporary English-language media publications, the article analyzes characteristic metaphorical schemes used to describe political, economic, cultural, religious, and technological processes. In particular, the conceptual models "POLITICS IS WAR", "BUSINESS IS A GAME", "ECONOMIC ACTIVITY IS MOVEMENT", "LANDSCAPE IS SEA", "LANDSCAPE IS TEXT", "CULTURAL HERITAGE IS A RESOURCE", "RELIGIOUS EXPERIENCE IS A PUBLIC EVENT", and "HISTORICAL MEMORY IS PHYSICAL PRESENCE", as well as metaphorical patterns associated with spatial and dynamic images of growth and competition, are examined. The conducted analysis demonstrates that contemporary English-language media discourse reveals a tendency toward the semantic modification of traditional metaphorical models, reflecting changes in

communicative practices and social perceptions. As a result of the study, it has been established that metaphor functions as a dynamic instrument for the conceptualization of reality, facilitating the understanding of complex phenomena through comprehensible cognitive schemes while simultaneously providing an emotionally evaluative interpretation of information. It has been proven that the semantic transformation of metaphorical structures in contemporary English-language discourse reflects broader processes in the development of the linguistic worldview and the formation of new models of public communication. Prospects for further research are associated with a deeper analysis of the functioning of metaphorical models in different types of English-language discourse and with identifying the patterns of their semantic evolution in the context of contemporary sociocultural transformations.

Key words: metaphor, semantic evolution, English-language discourse, media discourse, political discourse.

Постановка проблеми. Сучасний англомовний дискурс перебуває під впливом динамічних змін у способах вираження та сприйняття значень. При цьому постає потреба в систематичному аналізі мовних образів, які виконують когнітивні та комунікативні функції. Тому важливо окреслити основні тенденції трансформації семантики та способів передачі концептів. Безумовно, це сприяє розумінню механізмів сучасної комунікації та закономірностей розвитку мовних засобів. Особливо гостро постає питання взаємодії між традиційними та новими значеннями метафор, що проявляється в сучасних медіа та політичних текстах. Також варто враховувати, що образні конструкції здатні адаптуватися до нових соціокультурних умов і реалій. Отже, зазначені проблеми потребують комплексного вивчення, що включає аналіз когнітивних, комунікативних та культурних аспектів сучасного англомовного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження метафори у сучасному англомовному дискурсі демонструють її важливість для формування комунікативних стратегій та впливу на сприйняття аудиторії. Так, Донець С. вказує на еволюційний розвиток підходів до вивчення метафори [1]. Ткач В. та Алексенко В. розкривають роль метафори у сучасних англомовних політичних промовах [2]. Пастернак Т. підкреслює механізми метафоризації та її вплив на політичну комунікацію [3]. Бабелюк О. зазначає, що концептуальні метафори в сучасному англомовному політичному дискурсі мають значний функціональний потенціал, який може бути досліджений через когнітивно-дискурсивний підхід, що дозволяє оцінити їх семантичну динаміку [4]. Зайцева К., Хорошун О. та Журкова О. демонструють, що лінгвокогнітивний аналіз метафоричних виразів в англійській та українській мовах дозволяє виявити універсальні закономірності семантичної еволюції метафори та її міжмовні особливості [5].

Таким чином, дослідження демонструють цілісне бачення семантичної еволюції метафори в сучасному англомовному дискурсі, підкреслюючи її роль у формуванні когнітивного сприйняття та комунікативних стратегій.

Метою статті є дослідження семантичної еволюції метафори у сучасному англомовному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика метафори поступово вийшла за рамки традиційного риторичного трактування, у ході якого вона розглядалася переважно як один із тропів і засобів стилістичного увиразнення мовлення. Згодом її дослідження перестало обмежуватися сферою літературознавства та лінгвостилістики та стало предметом міждисциплінарного аналізу. У результаті сформувалися концепції, що інтерпретують метафору як процес взаємодії семантичних компонентів і ментальних операцій, які лежать в основі її функціонування [1, с. 71].

Наприклад, у медійному дискурсі англійської мови поширеною є метафорична модель “POLITICS IS WAR”, у межах якої політична конкуренція осмислюється через лексику воєнної сфери: “to attack an opponent”, “to defend a position”, “to win a battle of ideas”. У сучасних публіцистичних текстах спостерігається поступова семантична модифікація цієї моделі, оскільки поряд із воєнною термінологією дедалі активніше використовуються метафори зі сфери спорту або гри, зокрема “political arena”, “to score points in a debate”. Подібна трансформація засвідчує, що метафоричні структури в англомовному дискурсі зазнають еволюції, адаптуючись до змін у комунікативних практиках та суспільних уявленнях.

Водночас у рамках лінгвокогнітологічного аналізу метафора розглядається як складнофункціональний інструмент організації мислення та мовлення. Згідно зі сучасними науковими інтерпретаціями, вона виконує кілька взаємопов'язаних функцій, передусім когнітивну. Ця функція полягає у здатності метафор сприяти осмисленню нових або складних явищ через відомі досвіду людини концептуальні моделі. Поряд із цим метафора виконує комунікативну функцію, оскільки сприяє ефективнішій передачі думок у мовленні та письмі, роблячи висловлювання більш переконливими й зрозумілими для адресата. Значущою також є експресивна функція,

що забезпечує можливість передавання емоційних оцінок і ставлень через образні асоціації. Крім того, метафора реалізує творчу функцію, стимулюючи інтелектуальну новизну та формування альтернативних способів концептуалізації дійсності. Своєю чергою, соціокультурна функція характеризується через метафоричні структури, які відображають систему культурних цінностей і норм певного суспільства, тим самим сприяючи процесам соціальної ідентифікації та комунікативної взаємодії [5, с. 206].

Метафора функціонує як ефективний мовний інструмент, що сприяє розширенню виражальних можливостей мови та водночас забезпечує інтерпретацію нових соціальних і культурних реалій. Саме тому в політичному дискурсі вона набуває функціональної значущості, оскільки здатна виконувати номінативну, комунікативну та впливову функції [3, с. 144].

Крім того, метафоричність можна розглядати як одну з характерних рис сучасного англomовного політичного дискурсу. Відповідно до положень когнітивної лінгвістики, метафори виконують важливу роль у процесі концептуалізації політичної реальності, оскільки забезпечують інтелектуальне опрацювання складних соціальних явищ. Відтак вони виступають інструментом пізнання, який впливає на спосіб структурування інформації, а також на стилістичні особливості політичних текстів і їх сприйняття аудиторією [4, с. 7].

Поряд з тим, у політичному дискурсі метафора виконує важливу функцію прихованого впливу на адресата, забезпечуючи сугестивний компонент тексту. Саме тому її застосування дає змогу політичним діячам опосередковано формувати певні моделі сприйняття подій і спрямовувати поведінкові установки аудиторії. Зокрема, за допомогою метафоричних конструкцій політичні діячі здатні навіювати певні інтерпретації соціальних процесів, що, своєю чергою, впливає на емоційний стан реципієнтів та формує відповідне загальне враження від політичного повідомлення [2, с. 96].

Безумовно, якщо в політичному дискурсі метафора впливає на емоції та сприйняття аудиторії, то у медійному тексті вона аналогічно моделює уявлення про простір і настрій, демонструючи універсальність та гнучкість метафоричних моделей у сучасному англomовному дискурсі. Наприклад, у статті Сари Родрігес “We’re used to crowds’: latest Wuthering Heights hype doesn’t faze Yorkshire residents” [6], опублікованій на платформі The Guardian, опис природного та культурного простору Йоркширу супроводжується кіль-

кома образними висловами, що демонструють активне функціонування метафоричних моделей у сучасному англomовному медійному дискурсі. Зокрема, увагу привертає фрагмент: “The landscape rolls in desolate waves of brown bracken” [6], у якому ландшафт інтерпретується через морську образність. У цьому випадку метафора ґрунтується на концептуальній моделі “LANDSCAPE IS SEA”, де хвиляста поверхня пагорбів осмислюється за аналогією до руху морських хвиль. Отже, природний простір репрезентується як динамічна система, що створює ефект емоційної напруженості та водночас підсилює атмосферу готичної естетики, пов’язаної з романом Емілі Бронте. Крім того, вислів “a lone tree punctuates the scene” [6] демонструє іншу метафоричну модель, у ході якої природний елемент описується через лексику письма або мовлення. Представлене перенесення значення відбувається в межах концептуальної схеми “LANDSCAPE IS TEXT”, де окремі елементи пейзажу функціонують подібно до розділових знаків, що структурують «текст» природного простору. Унаслідок цього метафора виконує описову функцію та насамперед формує особливу інтерпретаційну перспективу, у якій пейзаж постає як семіотично організована структура.

Водночас у тексті [6] простежується ще один приклад метафоричного переосмислення, пов’язаний із культурно-економічним контекстом регіону. У вислові “Brontë country has been milking the connection for decades” використано метафору, що походить з аграрної сфери. Тут дієслово “to milk” переноситься на сферу культурного туризму, позначаючи систематичне використання літературної спадщини для залучення відвідувачів. Таким чином, формується концептуальна модель “CULTURAL HERITAGE IS A RESOURCE”, у рамках якої культурні символи осмислюються як економічний потенціал території. У цьому контексті стає очевидним, що метафоричні структури виконують естетичну функцію та відображають нові соціокультурні інтерпретації взаємодії між літературною традицією, туризмом та регіональною ідентичністю.

Подібні приклади переконливо свідчать, що метафора у сучасному англomовному медійному дискурсі функціонує як динамічний інструмент концептуалізації реальності. Безумовно, її значення поступово змінюється під впливом комунікативних потреб суспільства, що призводить до розширення семантичних меж окремих образних конструкцій. Унаслідок цього метафоричні одиниці, які спочатку виконували переважно художню функцію, починають активно вико-

ристовуватися для інтерпретації соціальних, культурних і медійних процесів, формуючи нові способи мовного осмислення сучасного комунікативного простору.

Натомість у статті Марка Кляйнмана “BrewDog owners call time on craft beer pioneer” [7], опублікованій на платформі Sky News, економічні процеси функціонування та трансформації відомої британської пивоварної компанії репрезентовано за допомогою образних мовних конструкцій, які ілюструють активне використання метафор у сучасному англомовному медійному дискурсі. Передусім, у заголовку застосовано вислів “call time on craft beer pioneer”, що походить із лексики спортивної сфери, де фраза “to call time” означає завершення певного етапу діяльності. Відповідно до логіки журналістського викладу, ця метафора переноситься на економічний контекст, де символізує завершення або суттєве переосмислення попередньої фази розвитку компанії. Таким чином, комерційна трансформація підприємства інтерпретується через концептуальну модель “BUSINESS IS A GAME”, у ході якої господарська діяльність описується категоріями початку, перебігу та завершення змагання.

Крім того, у статті [7] простежується ще одна характерна метафорична конструкція – “mounting losses”. У цьому випадку економічні збитки інтерпретуються через лексику фізичного накопичення, що відповідає концептуальній схемі “PROBLEMS ARE BURDENS”. У результаті фінансові труднощі постають як процес поступового наростання, який посилює уявлення про складність економічної ситуації.

Аналіз статті [7] також виявляє ще один приклад метафоризації, зокрема у формулюванні “field interest from potential bidders”. Дієслово “to field” походить зі спортивної термінології, де воно позначає прийняття м'яча або участь у грі на полі. З огляду на це, його використання в економічному контексті означає приймання або опрацювання пропозицій від потенційних інвесторів. Унаслідок такого перенесення значення комерційні переговори інтерпретуються за аналогією до спортивного процесу, де учасники взаємодіють у межах певного «ігрового поля». Безперечно, подібна модель мовної репрезентації демонструє тенденцію до інтенсивної інтеграції метафоричних схем спорту та конкуренції у сферу економічної комунікації.

Також у тексті [7] використано образну конструкцію “macro headwinds”, що походить з авіаційної лексики, де “headwind” означає зустрічний вітер, який ускладнює рух.

У цьому випадку економічні труднощі, пов'язані з макроекономічними умовами, інтерпретуються як зовнішні сили, що гальмують розвиток підприємства. Відтак формується концептуальна модель “ECONOMIC ACTIVITY IS MOVEMENT”, у межах якої бізнес розглядається як процес руху вперед, а несприятливі обставини – як перешкоди на цьому шляху. Зрештою, стає очевидним, що подібні метафоричні структури відображають тенденцію до переосмислення економічних процесів через просторово-динамічні образи.

Своєю чергою, у статті Джека Берджеса “Bones of St Francis of Assisi go on public display in Italy” [8], опублікованій на платформі BBC, репрезентація події, пов'язаної з публічною експозицією останків святого Франциска Ассізького, супроводжується кількома образними мовними конструкціями, що демонструють активне функціонування метафоричних моделей у сучасному англомовному медійному дискурсі. Передусім, привертає увагу вислів “have gone on public display”, у якому реліквії інтерпретуються через лексику музейної експозиції. Відповідно до логіки журналістського повідомлення, сакральний об'єкт осмислюється як елемент публічного культурного простору, де акт демонстрації набуває символічного значення. Таким чином, формується концептуальна модель “SACRED OBJECTS ARE CULTURAL ARTEFACTS”, у ході якої релігійна спадщина описується за допомогою термінів, характерних для сфери публічної культурної комунікації. У результаті відбувається розширення семантичного потенціалу відповідних лексичних одиниць, які починають поєднувати релігійний і культурно-інституційний смислові виміри.

Далі у тексті [8] простежується ще одна метафорична конструкція – “reserved a place to see his bones”. У цьому випадку відвідування сакрального об'єкта описується через лексику організованого доступу або бронювання, стандартної для туристичної сфери. Згідно з комунікативною логікою медійного викладу, духовна практика паломництва поступово переосмислюється в категоріях культурного туризму. Отже, формується концептуальна схема “RELIGIOUS EXPERIENCE IS A PUBLIC EVENT”, у рамках якої сакральна дія набуває ознак організованої соціальної події. Зрештою, стає очевидним, що метафоричні моделі медійного мовлення сприяють переосмисленню традиційних релігійних практик у контексті сучасної публічної комунікації.

Розгляд статті [8] виявляє ще одну образну конструкцію – “the remains of Italy's patron

saint”, де лексема “remains” функціонує як символ історичної та духовної спадщини. У цьому контексті матеріальні елементи минулого набувають статусу знаків колективної пам’яті, що репрезентують тривалість культурної традиції. Відтак формується концептуальна модель “HISTORICAL MEMORY IS PHYSICAL PRESENCE”, у межах якої історична постать продовжує символічно «існувати» через матеріальні свідчення. Безсумнівно, наведена інтерпретація підсилює культурний вимір події, оскільки поєднує релігійну символіку з дискурсом історичної спадкоємності.

Крім того, у тексті [8] застосовано формулювання “modelled his paracy after the radical humility of Saint Francis”, що відображає метафоричне осмислення морального наслідування. У цьому випадку дієслово “to model” переносить значення з технічної сфери у площину релігійно-етичної інтерпретації. Таким чином, духовні орієнтири постають як своєрідна «модель» для наслідування, що формує концептуальну схему “MORAL EXAMPLE IS A TEMPLATE”. У підсумку можна констатувати, що використання подібних метафоричних конструкцій демонструє тенденцію до переосмислення релігійних явищ через універсальні когнітивні моделі, притаманні сучасному англomовному медійному дискурсу.

Поряд з тим, у статті Едрієн Мюррей та Джеймса Брукса “Orbital space race heats up in Arctic north” [9], опублікованій на платформі BBC, розвиток європейських космічних програм інтерпретується за допомогою образних мовних конструкцій, які ілюструють характерні механізми метафоризації у сучасному англomовному медійному дискурсі. Передусім увагу привертає вираз “space race heats up”, у якому динаміка технологічної конкуренції передається через лексику підвищення температури. Відповідно до логіки медійної інтерпретації, інтенсивність інноваційної боротьби між космічними проєктами описується за допомогою концептуальної схеми “COMPETITION IS HEAT”. Унаслідок цього абстрактні процеси розвитку космічної індустрії постають як явище поступового «нагрівання», що підкреслює зростання напруженості та активності у відповідному секторі.

Наступний фрагмент тексту [9] містить ще один приклад образного осмислення реально-

сті – формулювання “the volume of satellites above Earth has skyrocketed”. У цьому випадку дієслово “to skyrocket” функціонує як метафоричний індикатор різкого зростання, що походить із технічної сфери ракетних запусків. Згідно з комунікативною стратегією журналістського викладу, кількісне збільшення супутників інтерпретується через аналогію зі стрімким рухом ракети вгору. Отже, формується концептуальна модель “GROWTH IS UPWARD MOTION”, у рамках якої розвиток технологічних систем осмислюється через вертикальну просторову динаміку. Таким чином, метафорична одиниця поступово втрачає свою первинну вузькотехнічну конотацію і закріплюється як універсальний засіб позначення швидкого розвитку у різних сферах публічного мовлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що метафора у сучасному англomовному дискурсі функціонує як складний когнітивно-комунікативний механізм осмислення реальності. Передусім встановлено, що в умовах сучасного медійного та політичного дискурсу метафоричні моделі демонструють тенденцію до семантичної еволюції, адаптуючись до змін комунікативних практик, соціокультурних уявлень і інформаційних потреб суспільства. Водночас аналіз англomовних медійних текстів засвідчив активне функціонування різноманітних концептуальних схем, зокрема таких, що інтерпретують політичні, економічні, культурні та релігійні процеси через образи війни, гри, руху, природних явищ або матеріальних об’єктів. У зв’язку з цим метафора постає ефективним інструментом концептуалізації складних соціальних явищ, забезпечуючи їх доступну інтерпретацію та впливаючи на формування уявлень аудиторії. З огляду на це можна зробити висновок, що семантична трансформація метафоричних конструкцій у сучасному англomовному медійному дискурсі відображає ширші процеси розвитку мовної картини світу, у рамках якої метафора виступає динамічним засобом когнітивного структурування, комунікативного впливу та культурної репрезентації сучасної реальності.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на поглиблений аналіз функціонування метафоричних моделей у різних типах англomовного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Донець С. М. До питання про еволюцію вивчення метафори: від риторики до когнітивістики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2020. № 45, том 2. С. 71-74. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.45-2.17>

2. Ткач В. О., Алексенко В. Ф. Метафора у сучасних англомовних текстах політичних промов. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Випуск 24, Том 2. С. 94-97. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.19>
3. Пастернак Т. А. Метафоричність у політичному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Випуск 28, Том 1. С. 140-145. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.26>
4. Бабелюк О. А. Функціональний потенціал концептуальних метафор у сучасному англомовному політичному дискурсі: когнітивно-дискурсивний підхід. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2023. № 14. С. 5-12. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2023-14.1>
5. Зайцева К. І., Хорошун О. О., Журкова О. Л. Лінгвокогнітивний аналіз метафоричних виразів в англійській та українській мовах. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Випуск 29, Том 1. С. 202-211. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.1.39>
6. Rodrigues Sarah. We're used to crowds': latest Wuthering Heights hype doesn't faze Yorkshire residents. Theguardian, Sat 7 Feb 2026 15.00 GMT. URL: <https://www.theguardian.com/film/2026/feb/07/wuthering-heights-margot-robbie-jacob-elordi-yorkshire-haworth-bronte>
7. Kleinman Mark. BrewDog owners call time on craft beer pioneer. Sky news, Saturday 14 February 2026 09:54, UK. URL: <https://news.sky.com/story/brewdog-owners-call-time-on-craft-beer-pioneer-13507398>
8. Burgess Jack. Bones of St Francis of Assisi go on public display in Italy. BBC, 22 February 2026. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cz7glr9dpy8o>
9. Murray Adrienne, Brooks James. Orbital space race heats up in Arctic north. BBC, 24 February 2026. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/c4g0201rj8go>



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

CONCEPTUAL METAPHOR AS A MEANS OF DEVELOPING STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH

Лесик І.В.,

orcid.org/0000-0002-9797-5685

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ковальчук Л.В.,

orcid.org/0000-0002-4531-1326

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Статтю присвячено дослідженню концептуальної метафори як когнітивного механізму концептуалізації досвіду та ефективного дидактичного інструменту формування іншомовної комунікативної компетентності студентів у процесі навчання англійської мови. У статті обґрунтовано роль концептуальної метафори у формуванні семантичної структури мовних одиниць, розвитку полісемії та фразеології. Доведено, що усвідомлення концептуальних метафор сприяє глибшому розумінню семантики мовних одиниць, встановленню системних зв'язків між значеннями слів і формуванню цілісного уявлення про мовну картину світу.

Особливу увагу приділено дидактичному потенціалу концептуальної метафори у процесі навчання англійської мови. Визначено, що використання когнітивно орієнтованих методів, зокрема аналізу метафоричних виразів, групування лексики відповідно до концептуальних метафор, роботи з автентичними матеріалами та створення власних метафор, сприяє формуванню лексичної та дискурсивної компетентності студентів. Обґрунтовано, що інтеграція концептуальної метафори у процес навчання забезпечує системне засвоєння лексики, розвиток критичного мислення, підвищення метафоричної обізнаності та ефективність іншомовної комунікації.

Продемонстровано, як порівняння метафор у різних культурах сприяє розвитку міжкультурної компетентності, а використання метафор у професійних дискурсах (бізнес, наука, спорт) – формуванню предметно-орієнтованої лексики та комунікативних навичок. Визначено перспективність подальших досліджень у напрямі розробки методичних моделей інтеграції концептуальних метафор у професійно орієнтоване навчання англійської мови.

Ключові слова: концептуальна метафора, когнітивна лінгвістика, концептуалізація, іншомовна комунікативна компетентність, навчання англійської мови, лексична компетентність, лінгводидактика.

The article investigates conceptual metaphor as a cognitive mechanism of experience conceptualization and an effective didactic tool for developing students' foreign language communicative competence in the process of learning English. The article substantiates the role of conceptual metaphor in the formation of the semantic structure of linguistic units, the development of polysemy and phraseology. It is demonstrated that awareness of conceptual metaphors contributes to a deeper understanding of lexical semantics, facilitates the identification of systematic relationships between word meanings, and promotes the formation of a coherent conceptual worldview.

Particular attention is given to the didactic potential of conceptual metaphor in English language teaching. It is determined that the use of cognitively oriented methods, including metaphor analysis, lexical grouping based on conceptual metaphors, work with authentic materials, and metaphor production tasks, contributes to the development of students' lexical and discourse competence. The study proves that integrating conceptual metaphor into the educational process enhances vocabulary acquisition, develops critical thinking, increases metaphorical awareness, and improves foreign language communicative effectiveness.

Comparative analysis of metaphors across cultures is shown to enhance intercultural competence, while attention to metaphors in professional domains (business, science, sports) fosters domain-specific vocabulary and communication skills. Prospects for further research include the development of methodological models for integrating conceptual metaphors into professionally oriented English language teaching.

Key words: conceptual metaphor, cognitive linguistics, conceptualization, foreign language communicative competence, English language teaching, lexical competence, linguodidactics.

Постановка проблеми. Одним із напрямків розвитку сучасного мовознавства є перехід від формально-структурного до когнітивного під-

ходу, при якому мова розглядається як механізм концептуалізації та інтерпретації досвіду. В рамках когнітивної лінгвістики мова – це відобра-

ження когнітивних процесів, що забезпечують пізнання та категоризацію світу.

Одним із ключових механізмів концептуалізації є концептуальна метафора, яка, відповідно до теорії Дж. Лакоффа та М. Джонсона, є не лише стилістичним засобом, а фундаментальним механізмом мислення, що структурує концептуальну систему людини [11, с. 3]. Концептуальна метафора дозволяє осмислювати абстрактні концепти через більш конкретні та тілесно зумовлені сфери досвіду.

У процесі навчання англійської мови студентів закладів вищої освіти важливим є не лише опанування лексичних і граматичних структур, а й розвиток здатності усвідомлювати когнітивні механізми, що лежать в основі мовного значення. Це зумовлено тим, що значна частина мовних одиниць має метафоричну природу. Зокрема, фразеологічні одиниці, переносні значення полісемантичних слів і дискурсивні конструкції англійської мови формуються на основі концептуальних метафор, які відображають когнітивні моделі та способи осмислення дійсності носіями мови.

Недостатня увага до концептуальної природи мовних одиниць у процесі навчання може призводити до формального засвоєння мовного матеріалу без його глибокого розуміння. У зв'язку з цим актуальним є дослідження концептуальної метафори як когнітивного та дидактичного інструменту формування іншомовної комунікативної компетентності студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування теорії концептуальної метафори пов'язане насамперед із працями Дж. Лакоффа та М. Джонсона, які у фундаментальній праці *Metaphors We Live By* довели, що метафора є невід'ємною складовою концептуальної системи людини. Дослідники зазначають, що «наша звичайна концептуальна система, у межах якої ми мислимо і діємо, має переважно метафоричну природу» [11, с. 4]. Це положення стало визначальним для формування нового підходу до розуміння метафори як когнітивного, а не виключно мовного явища.

Подальший розвиток теорія концептуальної метафори знайшла у працях З. Кевечеш, який систематизував основні типи концептуальних метафор і розкрив їхню роль у процесах концептуалізації досвіду [10]. Особливу увагу дослідник приділяє універсальному та культурно-специфічному характеру концептуальних метафор, підкреслюючи, що хоча багато метафоричних моделей мають універсальну основу, їхня мовна реалізація може варіюватися залежно від культурного контексту.

Значний внесок у розвиток когнітивного підходу до метафори зробив Р. Гіббс, який досліджував роль метафори у процесах мислення, мовлення та розуміння. Учений підкреслює, що концептуальна метафора є не лише механізмом мовного вираження, а й фундаментальним інструментом когнітивної діяльності, зазначаючи, що метафора «відіграє центральну роль у формуванні мисленнєвих процесів і є невід'ємною складовою повсякденного пізнання» [8, с.275]. Таким чином, метафора розглядається як універсальний когнітивний механізм, який забезпечує структурування знань і організацію концептуальної системи людини.

Усвідомлення метафори як інструменту пізнання відкриває нові можливості для її цілеспрямованого використання у процесі навчання іноземних мов, оскільки вона сприяє глибшому розумінню семантичних зв'язків між мовними одиницями та полегшує засвоєння фразеології. Цей підхід отримав широке висвітлення та обґрунтування у науковій літературі [1; 4; 6; 9; 12]. Крім того, низка досліджень продемонструвала ефективність розроблення навчальних завдань, спрямованих на виявлення метонімічної та метафоричної мотивації, що лежить в основі переносного значення [2; 3; 5; 7].

Таким чином, аналіз наукових праць засвідчує, що концептуальна метафора є універсальним когнітивним механізмом, який забезпечує процеси концептуалізації, категоризації та інтерпретації досвіду людини. Вона відіграє важливу роль у формуванні мовної картини світу, організації концептуальної системи та функціонуванні мовних одиниць на різних рівнях мовної системи. Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, питання використання концептуальної метафори як інструменту формування іншомовної комунікативної компетентності у процесі навчання англійської мови потребує подальшого ґрунтовного вивчення, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення дидактичного потенціалу концептуальної метафори як когнітивного та методичного інструменту формування іншомовної комунікативної компетентності студентів у процесі навчання англійської мови. Завдання дослідження: проаналізувати теоретичні засади концептуальної метафори; визначити її роль у процесі навчання англійської мови; обґрунтувати дидактичний потенціал концептуальної метафори; розглянути практичні аспекти використання концептуальних метафор.

Концептуальна метафора функціонує на основі когнітивного процесу мапування (mapping), який передбачає встановлення системних відповідностей між вихідною (source domain) і цільовою (target domain) концептуальними сферами. Як зазначає З. Кевечеш, цей процес дозволяє структурувати абстрактні концепти шляхом їх осмислення через більш конкретні, фізично або перцептивно доступні сфери досвіду [10, с. 7]. Наприклад, концептуальна метафора ARGUMENT IS WAR реалізується у таких мовних виразах, як *defend a position, attack an argument, win an argument*, що свідчить про концептуалізацію аргументації в термінах війни. Таким чином, метафора виконує не лише номінативну, але й когнітивну функцію, забезпечуючи структурування знань і формування концептуальної системи людини.

Важливою характеристикою концептуальної метафори є її системність і продуктивність. Як підкреслює Р. Гіббс, концептуальні метафори формують основу для численних мовних виразів і визначають способи інтерпретації досвіду [8, с. 124]. Це означає, що метафоричні вирази не є випадковими або ізольованими, а становлять частину цілісної концептуальної системи, яка відображає когнітивні процеси носіїв мови. Наприклад, концептуальна метафора TIME IS MONEY лежить в основі таких виразів, як *spend time, waste time, save time*, що демонструє осмислення часу як цінного ресурсу.

З позицій когнітивної семантики концептуальна метафора є одним із основних механізмів формування полісемії. Метафоричне перенесення забезпечує розвиток нових значень слова на основі аналогії між різними концептуальними сферами. Наприклад, дієслово *grasp* первісно означає фізичну дію «схоплювати», але внаслідок метафоричного перенесення набуває абстрактного значення «розуміти», що відображає концептуальну метафору UNDERSTANDING IS GRASPING. Це свідчить про те, що концептуальна метафора є важливим механізмом розвитку семантичної структури слова та формування лексичної системи мови.

З огляду на когнітивну природу концептуальної метафори, її використання має значний дидактичний потенціал у навчанні іноземної мови, оскільки сприяє системному засвоєнню лексики. На відміну від традиційного підходу, що передбачає механічне запам'ятовування окремих одиниць, когнітивний підхід забезпечує усвідомлення концептуальних зв'язків між значеннями. Як зазначає А. Дейн'ян, розуміння концептуальних метафор допомагає студентам усвідомити

мотивацію переносних значень і встановити взаємозв'язки між лексичними одиницями, що підвищує ефективність їх засвоєння [7, с. 353].

Зокрема, усвідомлення концептуальних метафор сприяє розумінню системного характеру лексики та полісемії і формуванню лексичної компетентності. Наприклад, концептуальна метафора EMOTIONS ARE PHYSICAL FORCES пояснює значення виразів *overcome with emotion, carried away by anger, burst with joy*. Це також сприяє розвитку дискурсивної компетентності, оскільки студенти усвідомлюють концептуальні механізми організації мовлення.

Практичне використання концептуальної метафори у процесі навчання англійської мови передбачає застосування спеціально розроблених вправ, спрямованих на формування когнітивної та комунікативної компетентності студентів. Одним із ефективних методів є аналіз метафоричних виразів, який передбачає визначення концептуальної метафори, що лежить в основі певних мовних одиниць. Наприклад, студентам пропонується проаналізувати такі вирази, як *She is at the peak of her career, He is climbing the career ladder, They reached the top of the profession*, і визначити концептуальну метафору CAREER IS A JOURNEY UPWARD. Це сприяє усвідомленню системного характеру метафоричних виразів.

Іншим ефективним методом є групування метафоричних виразів відповідно до концептуальних метафор. Наприклад, студентам пропонується згрупувати такі вирази, як *arrive at a conclusion, attack an argument, defend a position, build an argument, empty arguments* тощо відповідно до концептуальних метафор ARGUMENT IS A JOURNEY, ARGUMENT IS A BATTLE, ARGUMENT IS A BUILDING та ARGUMENT IS A CONTAINER.

Важливим напрямом реалізації когнітивно-лінгвістичного підходу до навчання лексики є залучення студентів до діяльності, спрямованої на розпізнавання концептуальних метафор в автентичних мовних матеріалах, зокрема текстах, публічних виступах, піснях і відеофрагментах. Використання автентичних джерел забезпечує доступ до природного функціонування мови в реальному комунікативному контексті, що сприяє формуванню здатності студентів ідентифікувати метафоричні вирази, визначати їх концептуальну основу та встановлювати зв'язок між мовною формою і відповідними когнітивними моделями. У процесі аналізу таких матеріалів студенти навчаються розпізнавати системність метафоричних структур, усвідомлювати їх роль

у репрезентації абстрактних понять і розуміти їх функціональне значення у формуванні змісту висловлювання. Це сприяє розвитку лексичної, дискурсивної та стратегічної складових іншомовної комунікативної компетентності.

Вагоме значення також має стимулювання обговорення студентами концептуальних основ метафор і їх когнітивних та комунікативних імплікацій. У процесі таких обговорень студенти аналізують, які концептуальні сфери задіяні у метафоричному перенесенні, як метафори відображають способи концептуалізації досвіду та які смислові й прагматичні ефекти вони створюють у конкретному комунікативному контексті. Така діяльність активізує когнітивні процеси студентів, сприяє розвитку критичного мислення та забезпечує більш глибоке і системне засвоєння іншомовної лексики, що підвищує ефективність навчання англійської мови у закладах вищої освіти.

Суттєвим компонентом когнітивно-лінгвістичного підходу до навчання іншомовної лексики є формування у студентів здатності ідентифікувати культурні варіації концептуальних метафор і усвідомлювати їх культурну специфіку. Це пояснюється тим, що концептуальні метафори відображають не лише універсальні механізми людського мислення, а й особливості культурного досвіду певної мовної спільноти. Як зазначає З. Кевечеш, хоча багато концептуальних метафор мають тілесно зумовлену основу, їх реалізація, частотність і семантичні акценти можуть відрізнятися залежно від культурного контексту [10, с. 222].

З метою формування міжкультурної метафоричної компетентності студентам пропонується порівняти метафоричні вирази англійської та української мов, зокрема: *He carries emotional baggage* та *Він має емоційний тягар*. У процесі аналізу студенти визначають, що обидва вирази ґрунтуються на концептуальній метафорі EMOTIONS ARE PHYSICAL OBJECTS, відповідно до якої емоційний досвід концептуалізується як фізичний об'єкт, який людина може переносити або нести. Це свідчить про спільну когнітивну основу метафоричної концептуалізації в обох мовах, що базується на тілесному досвіді взаємодії з матеріальними об'єктами.

Водночас студенти встановлюють культурно специфічні особливості метафоричної репрезентації цього концепту. В англійській мові використовується образ *baggage* (багаж), який пов'язаний із концептуальною сферою подорожей і мобільності та відображає культурну модель індивідуального життєвого досвіду як руху

з накопиченим особистим «багажем». Натомість в українській мові переважає образ *тягара*, що акцентує увагу на фізичному навантаженні та психологічній важкості. Такий зіставний аналіз сприяє усвідомленню студентами того, що концептуальні метафори можуть мати спільну когнітивну основу, але відрізнятися за своєю образною реалізацією залежно від культурного контексту. Формування здатності студентів розпізнавати культурну специфіку концептуальних метафор сприяє розвитку метафоричної обізнаності та міжкультурної комунікативної компетентності, оскільки дозволяє уникати буквального перекладу і забезпечує адекватну інтерпретацію іншомовних висловлювань.

Важливим компонентом формування метафоричної компетентності студентів у межах когнітивно-лінгвістичного підходу є стимулювання їх до самостійного створення метафор і використання метафоричних виразів у продуктивних видах мовленнєвої діяльності, зокрема усному мовленні та письмі. Така діяльність передбачає виконання завдань, спрямованих на концептуалізацію абстрактних понять через конкретні сфери досвіду, наприклад опис емоцій, навчального процесу або професійного розвитку за допомогою метафоричних моделей. У процесі створення власних метафор студенти не лише відтворюють засвоєні мовні структури, але й активно застосовують когнітивні механізми метафоричного перенесення, що сприяє глибшому усвідомленню семантичних зв'язків між концептуальними сферами і розвитку здатності до образного осмислення іншомовної реальності.

Залучення студентів до створення і використання метафор у мовленнєвих завданнях також сприяє розвитку їх творчого потенціалу та критичного мислення. У процесі виконання таких завдань студенти аналізують концептуальні відповідності між різними сферами досвіду, оцінюють доречність і комунікативну ефективність створених метафоричних виразів і усвідомлюють їх роль у формуванні значення висловлювання. Це забезпечує глибше розуміння метафоричної природи мови, сприяє формуванню системного уявлення про організацію лексики та підвищує рівень іншомовної комунікативної компетентності. Використання творчих завдань, спрямованих на самостійне конструювання метафор, є ефективним засобом розвитку комунікативних умінь студентів у процесі навчання англійської мови.

Дослідження концептуальних метафор у межах окремих предметних сфер, таких як бізнес, наука чи спорт, є ефективним засобом формування про-

фесійно орієнтованої лексичної компетентності. У спеціалізованих дискурсах метафори виконують важливу когнітивну та комунікативну функцію, структуруючи складні абстрактні поняття через більш конкретні й зрозумілі образи. Наприклад, у бізнес-дискурсі широко використовуються метафори BUSINESS IS WAR (*to gain market share, to defend a position*), у науковому дискурсі – IDEAS ARE OBJECTS (*to grasp an idea, to construct a theory*), а у спортивному – LIFE IS A GAME (*to win, to lose, to stay ahead*). Аналіз таких метафор допомагає студентам зрозуміти внутрішню логіку формування термінології та взаємозв'язки між мовою і професійним мисленням.

Зосередження на метафорах у межах конкретних галузей також сприяє розвитку комунікативних умінь студентів відповідно до їхніх академічних потреб і професійних інтересів. Усвідомлення метафоричної природи спеціалізованої лексики дозволяє здобувачам освіти точніше інтерпретувати автентичні тексти, ефективніше брати участь у фахових дискусіях і більш впевнено використовувати професійну мову в усному та письмовому мовленні. Крім того, такий підхід сприяє формуванню міждисциплінарного мислення, оскільки студенти починають усвідомлювати, як метафори відображають концептуалізацію знань у різних галузях і виступають інструментом пізнання та професійної комунікації.

Висновки. Аналіз теоретичних та практичних аспектів концептуальної метафори підтверджує її роль як універсального когнітивного механізму, що структурує знання і організовує концептуальну систему людини. Концептуальні метафори дозволяють осмислювати абстрактні поняття через конкретні сфери досвіду, сприяють глибшому розумінню семантики лексичних одиниць, формуванню полісемії та розвитку когнітивної, лексичної й дискурсивної компетентності студентів. У контексті навчання англійської мови концептуальна метафора забезпечує системне засвоєння лексики, стимулює розвиток критичного мислення, творчого потенціалу та здатності адаптувати мовні засоби до комунікативних потреб різних ситуацій. Практичні методи включають вправи на ідентифікацію, групування та створення метафор, роботу з автентичними текстами, піснями, відео, а також аналіз культурно-специфічних особливостей метафор. Такий підхід сприяє формуванню міжкультурної компетентності та професійно орієнтованої лексики у спеціалізованих сферах, таких як бізнес, наука чи спорт.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою комплексних методичних програм інтеграції концептуальних метафор у навчальні дисципліни різних рівнів, включно з міждисциплінарними та професійними курсами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Achard M., Niemeier S. (Eds.) *Cognitive Linguistics, Second Language Acquisition, and Foreign Language Teaching*. Berlin : Mouton de Gruyter. 2004. 283 p.
2. Beréndi M., Csábi S., Kövecses Z. Using conceptual metaphors and metonymies in vocabulary teaching. *Cognitive Linguistic Approaches to Teaching Vocabulary and Phraseology*. / ed. by F. Boers and S. Lindstromberg. Berlin : Mouton de Gruyter, 2008. P. 65–100.
3. Boers F., Demecheleer M. A Cognitive Semantic Approach to Teaching Prepositions. *ELT Journal*. 1998. Vol. 52.3. P. 197–204.
4. Cameron L., Low G. Metaphor. *Language Teaching*. 1999. Vol. 32. P. 77–96.
5. Charteris-Black J. Metaphor and Vocabulary Teaching in ESP Economics. *English for Specific Purposes*. 2000. Vol. 19. P. 149–165.
6. Cooper, T. C. Processing of Idioms by L2 Learners of English. *Tesol Quarterly*. 1999. Vol. 32/2. P. 233–262.
7. Deignan A., Gabrys, D. Solska A. Teaching English Metaphors Using Crosslinguistic Awareness-Raising Activities. *ELT Journal*. 1997. Vol. 51.4. P. 352–360.
8. Gibbs R. W. Literal meaning and psychological theory. *Cognitive science*. 1984. Vol. 8, No 3. P. 275–304.
9. Kövecses, Z. A cognitive linguistics view of learning idioms in an FLT context. *Applied Cognitive Linguistics II : Language Pedagogy*. / ed. by M. Piitz and R. Dirven. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2001. P. 87–116.
10. Kövecses Z. *Metaphor : A Practical Introduction*. 2nd ed. New York : Oxford University Press, 2010. 375 p.
11. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : Chicago University Press, 1980. 242 p.
12. MacLennan, C. 1994. Metaphors and prototypes in the learning teaching of grammar and vocabulary. *IRAL*. Vol. 32/2 P. 97–110.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

UDC 378:004.946:81'243

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.20>

VIRTUAL REALITY IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Makukhina S.V.,*orcid.org/0000-0001-6269-8406**Senior Lecturer at the Department of Public Administration, Law and Humanities
Kherson State Agrarian and Economic University*

The article examines the specific features of implementing virtual reality technologies in the process of foreign language learning in higher education institutions. The study analyzes contemporary research on VR integration into language education and refers to the concept introduced by Jaron Lanier, who coined the term "virtual reality." It also highlights the practical experience of leading universities such as Duke University, University of Wisconsin-Madison, and Cornell University, which actively integrate immersive technologies into their educational practices. The article argues that virtual reality creates an interactive three-dimensional learning environment that ensures a strong sense of immersion and enhances the development of linguistic, communicative, and intercultural competences. Particular attention is paid to the opportunities for modeling professional situations, practicing academic and business communication, and increasing students' motivation. VR technologies enable learners to combine theoretical knowledge with practical experience, thereby facilitating the acquisition of sustainable communicative behavior patterns in real-life contexts. At the same time, the study identifies several challenges related to VR implementation, including technical limitations, high equipment costs, risks of cyber sickness, possible social isolation of learners, and the need to align VR content with pedagogical objectives and curricula. The importance of hybrid learning models that combine virtual and traditional classroom activities is emphasized as a way to preserve social interaction and emotional support in the educational process. In conclusion, the article states that the use of VR technologies meets contemporary educational requirements, contributes to individualized learning, and expands access to high-quality educational resources. The future development of educational VR largely depends on improving technical infrastructure, methodological frameworks, and ensuring the broad accessibility of VR as an innovative educational product.

Key words: virtual reality, foreign language learning, immersive technologies, interactive environment, communicative competence, blended learning.

У статті здійснено комплексний аналіз теоретичних засад і практичних аспектів використання технологій віртуальної реальності у процесі вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти. Розглянуто передумови активного впровадження VR у сучасний освітній простір, зумовлені цифровізацією суспільства, зростанням вимог до професійної підготовки фахівців та необхідністю формування іншомовної комунікативної компетентності в умовах глобалізації. Проаналізовано зарубіжний досвід інтеграції VR у мовну освіту, зокрема практики Duke University, де реалізовано віртуальні лекційні аудиторії з ефектом телеприсутності, University of Wisconsin-Madison, який розробив інтерактивні заняття для вивчення іспанської мови, а також Cornell University, де створено VR-застосунки для розвитку мовних і культурних компетентностей. Узагальнення цього досвіду дало змогу визначити основні напрями використання VR у навчанні іноземних мов: моделювання професійно орієнтованих ситуацій спілкування; формування навичок академічної та ділової комунікації; розвиток міжкультурної компетентності; створення умов для імітації автентичного мовного середовища. Обґрунтовано, що застосування VR-технологій сприяє підвищенню мотивації студентів, активізації їх пізнавальної діяльності та індивідуалізації навчального процесу. Віртуальне середовище забезпечує безпечні умови для відпрацювання складних або стресових ситуацій (публічні виступи, переговори, участь у конференціях), формуючи впевненість і готовність до реального професійного спілкування. Окремо низку проблем і викликів, пов'язаних із використанням VR у мовній освіті. Наголошено на доцільності впровадження змішаних моделей навчання, які поєднують традиційні аудиторні заняття з віртуальними інтерактивними середовищами з метою збереження емоційної підтримки, живого спілкування та групової взаємодії. Підкреслено, що віртуальна реальність має значний потенціал для модернізації іншомовної освіти, забезпечує формування практико-орієнтованих навичок, розширює доступ до якісних освітніх ресурсів і відповідає вимогам безперервного навчання протягом життя.

Ключові слова: віртуальна реальність, іншомовна освіта, інтерактивне навчання, імерсивні технології, комунікативна компетентність, змішане навчання.

Problem statement. The constant development of humanity requires the application of new technologies in life and work. Virtual reality plays a huge role in this. It is used in the automotive industry, shipbuilding, geology, medicine, art, aviation, tourism, and other fields. Virtual reality

in education is a completely new approach to presenting and learning new material in higher education institutions. Participants in the virtual system can be located in different parts of the world, but at the same time interact with each other to practice the language they are learning, as well as

get acquainted with the culture and traditions of the people whose language they are learning.

Analysis of recent research and publications. It should be noted that many contemporary authors have researched the use of virtual reality tools to improve language skills when learning foreign languages. R. Darke analyzed the characteristics of innovative education, in particular, the gamification of foreign language learning using virtual reality.

S. Bebko viewed virtual reality as a tool for learning foreign languages, drawing attention to its potential for creating interactive educational environments.

In his work, G. Lyzak analyzes foreign and domestic experience in the use of immersive technologies for learning foreign languages, highlighting the differences between foreign experience and the specifics of implementation in Ukrainian educational institutions.

Despite the large number of studies on the use of immersive technologies, questions remain open regarding the problems and challenges posed by virtual reality tools in the process of learning foreign languages.

The aim of this study is to examine the peculiarities of using virtual reality technologies in the process of learning foreign languages, as well as to identify the challenges that hinder their further implementation and development.

Presentation of the main material. The spread of integration of virtual reality tools into the process of learning foreign languages has an impact on the educational process. This innovative approach is used to improve the effectiveness of learning and engage students by giving them the opportunity to “immerse” themselves in an interactive virtual environment to improve their language skills. Technological progress and scientific research confirm the effectiveness of this method, which contributes to its growing popularity among educational institutions. Virtual reality is an artificial universe created by technical means and transmitted through the senses familiar to humans. Computer systems provide visual and sound effects that immerse the user in an imaginary universe behind the screen.

The term “virtual reality” (VR) was first introduced by computer programmer J. Lanier in 1988 and was defined as “a combination of high-speed computers, advanced programming techniques, and interactive devices designed to make computer users feel they have stepped into another world, a world constructed of computer data.” Today, virtual reality is defined as a world created by technical means that is conveyed to a person through their senses: sight, hearing,

touch, and others. Virtual reality simulates both the influence and the reactions to that influence [1, c. 54]. To create a convincing set of realistic sensations, computer synthesis of virtual reality properties and reactions is performed in real time; this is a human-machine interaction technology that immerses the user in a three-dimensional interactive information environment.

The virtualization of education systems has been actively pursued in developed countries over the past decade. There are three main factors driving this trend:

- increasing requirements for the level of workforce qualifications in connection with technological improvements in modern production and the service sector; the transition of industry to small-batch production with rapid model changes, which requires the rapid retraining of personnel in many companies;

- there is a growing awareness in society of the value of quality education as a personal and national asset. Therefore, the education system has begun to search for new forms of learning. One of them is distance learning using VR elements. The virtualization of education opens up fundamentally new opportunities for solving two of the most important and pressing problems of our time: increasing the accessibility of quality education (including for people with physical disabilities);

- blended the continuity of the educational process throughout human life, which is already a universally recognized requirement proclaimed in UNESCO documents.

Virtual education is a process and result of interaction between subjects and objects of education, accompanied by the creation of a virtual educational space, the specifics of which are determined by these objects and subjects, and, accordingly, the existence which is impossible outside the communication of teachers, students, and educational objects, or, in other words, the virtual educational environment is created only by those objects and subjects that participate in the educational process, and not by visual aids or technical means, no matter how innovative they may be.

It should be noted, that virtual reality is as a set of technical tools that immerse a person in a virtual 3D scene, the model of which is created using a computer, allowing the user to feel as if they are present in another world. Europe and the USA are the leaders in implementing VR in language education. For instance, Duke University and Cisco have opened a unique virtual lecture hall for students, equipped with Cisco TelePresence technology. This technology provides a virtual connection with a “telepresence” effect,

allowing students to communicate with professors and scientists from various countries. The University of Wisconsin-Madison developed a series of virtual lessons for students learning Spanish on the ARIS (Augmented Reality for Interactive Storytelling) platform. Researchers at Cornell University (USA) created an Oculus application to develop linguistic and cultural competencies in Japanese language learners. Additionally, the Mondly VR app by the Romanian company ATi Studios – available for Daydream and Cardboard – offers virtual language learning for various languages, including Ukrainian [2, c. 86].

Ukrainian education is still taking its first steps toward using this technology. In our opinion, the potential of VR for language education is only beginning to unfold. We believe that language learning is a potential area for the application of VR technology and a very promising direction. There are already more than 20 free apps available on Google and Apple markets that can be integrated into lessons.

The Internet offers popular VR platforms for language learning, such as AltspaceVR, EngageVR, The Wild, Spatial, ENGAGE, Mondly VR, Rumii, Anyland, NeosVR, High Fidelity, and Bigscreen Slack (this platform hosts a course from the Leading Teams in the Digital Era program by Hyper Island), Virtual Speech, PanoLingo from ITgenerator, and others, which allow users to acquire knowledge in a new, exciting, dynamic format and engage them in an educational communication environment with a sense of presence.

At the same time, effective activity in an artificial learning environment is ensured by interactivity, which allows for the formation of knowledge, communication skills, and abilities. Thus, conditions are created for gaining experience and transferring it to activities in a professional environment [3, c. 64].

The use of VR technologies in the process of learning foreign languages has a number of opportunities and advantages, such as immersive learning, visualization of complex concepts, individualization of learning, and stimulation of interest in learning. However, it also carries certain risks, such as technical problems, risks of non-use due to high cost, distraction from the main material, heterogeneity of content, as well as risks of privacy and security breaches, which require careful consideration and resolution. VR content can be viewed through a variety of devices, such as VR content can be viewed through a variety of devices, such as screens, special glasses, portable gadgets, mobile phones, and various headsets. AR technology devices should eventually function similarly to mini-computers – modern smartphones. They are equipped with a processor,

GPS, flash memory, RAM, Bluetooth/Wi-Fi for measuring speed, angle, direction, spatial orientation, etc.

The main components required for setting up a virtual environment and creating augmented reality applications can be divided into two categories: software and hardware. The most common means of immersion in virtual reality is specialized helmets/goggles that are worn on the head. The principle of operation of such a helmet is quite simple. A display located in front of the eyes shows video in 3D format. A gyroscope and an accelerometer attached to the housing track head movements and transmit data to a computing system, which changes the image on the display based on the sensor readings [4, c. 138]. Consequently, the user can “look around” inside the virtual reality and feel as if they are in the real world. To ensure the image is high-definition and remains in focus, special plastic lenses are used. The following VR formats are distinguished in education:

- face-to-face learning – the transfer of empirical material through VR in semantic learning (virtual technologies offer interesting opportunities for the transfer of empirical material);
- distance learning – group classes with a sense of presence and social interaction (in distance learning, students can be located anywhere in the world, as can the teacher);
- blended learning – the opportunity to be remotely present in the classroom, see what is happening, and interact with real students and teachers (if circumstances prevent them from attending classes, students can do so remotely);
- self-education – any of the developed educational courses can be adapted for independent study.

The virtual educational environment is a creative environment in which learning is possible if students have high internal motivation, are emotionally uplifted, and have a positive, optimistic attitude. A necessary condition for learning in a virtual educational environment is the implementation of a person-oriented educational paradigm without the need to absolutize teaching methods.

With the introduction of the latest technologies into the educational process, VR demonstrates significant potential for improving the quality of education. Presenting information in the form of virtual objects and scenarios makes it possible to create an immersive educational environment that helps engage learners and perceive material more effectively.

Based on the fact that VR technology involves working out the interaction between the user and objects and other people in real time, it can be

assumed that by modeling professional situations that a foreign student studying a non-native language may encounter, it is possible to develop various scenarios, program several options for the development of events, and thus “play out” the communicative behavior of a future specialist; create specific stressful conditions, such as speaking at a scientific conference or conducting negotiations, in order to feel confident in such situations in real life. VR applications for learning foreign languages allow you to immerse yourself in the environment rather than just “imagine” it, and practice your skills. Modern natural language recognition and interval repetition algorithms in such apps simplify learning.

Using VR to immerse themselves in various realistic environments for language learning, students experience different life situations. The experience they gain shapes their behavior patterns. Immersed in the atmosphere of professional life, students understand how and what to say, what to do, and how to behave in order to avoid awkward situations. With this approach, the line between theory and practice is blurred, and as a result, the necessary skills are acquired faster and more efficiently.

Despite the widespread use and successful implementation of VR tools in the process of learning foreign languages, there are still certain challenges and problems that deserve scientific attention. In this context, attention should be paid to the factor of social isolation. When learning foreign languages, students often miss the spontaneous discussions and group activities that are characteristic of the traditional educational process. The individual-centered focus of VR modules makes group projects and conversation practice difficult. The virtual experience often lacks important nonverbal cues, such as facial expressions and body language, which are an important aspect of effective communication. The results of some studies have shown that students often lack emotional support from teachers and classmates, which leads to feelings of isolation. To overcome these problems, educational institutions may consider hybrid learning models that combine VR with traditional classroom activities, including group activities and interaction with classmates, to improve the social aspect of language learning in VR and reduce feelings of isolation among students [5, с. 11].

It is also often pointed out that integrating virtual reality into existing language teaching programs creates problems in terms of reconciling the experience of using it with educational goals and teaching methods without disrupting the educational process. Teachers must ensure the proper sequence of VR activities in the educational program, which contributes to the development of language skills, grammar, vocabulary, and cultural awareness. Adherence to methodological consistency is important and requires teachers to adapt virtual reality content to pedagogical approaches such as communicative language teaching or task-based learning.

It is also important to highlight the risks of developing “cyber sickness,” which refers to the discomfort and dizziness that some people experience when using virtual reality technology. Some students may find it difficult to work with VR content for long periods of time, which can lead to reduced learning effectiveness and a negative experience. Teachers should be aware of this issue and consider ways to mitigate its impact. They can limit the duration of virtual reality sessions, take breaks, or offer alternative learning activities for students who feel uncomfortable.

Conclusions. Thus, thanks to VR technologies, the application of which contributes to the creation of conditions for gaining practical experience and transferring it to professional activity, the requirements of modern education are being met, and opportunities are emerging to provide large amounts of information in new ways. The use of VR technologies in education is not only a new trend in the field of education, but also a new way of learning.

The educational VR environment simulates specialized professional niches for organizing training with practice and contributes to the formation of communication skills and can be used, in particular, in the field of teaching foreign languages for academic and professional communication. The future of educational VR will largely be determined by how quickly VR becomes a widely available technological educational product.

The prospect for further research lies in the theoretical description of the practical application of virtual reality for learning English, which encompasses the entire global community, becoming a global, worldwide, multi-ethnic, and multicultural conglomerate.

BIBLIOGRAPHY:

1. Васюкович О.М. Інноваційні технології навчання у вивченні професійної англійської мови у вищих технічних навчальних закладах Європи. *Наукові записки*. 2020. № 191. С. 52–55.
2. Вятчанін Є., Горбатовський Д. Використання віртуальної реальності в освітньому процесі та профорієнтаційній роботі на прикладі програмного продукту VRAnalytics. *Освітнологічний дискурс*. 2020. № 1 (28). С. 81-93.

3. Загородня О., Ворначев А., Горюнова М. Тренди у вивченні іноземних мов в епоху пандемії. *Актуальні питання іноземної філології*. 2022. № 16. С. 60–66.

4. Некрилова О. Л. Застосування віртуальної реальності в навчанні іноземних студентів мови академічної та професійної комунікації. *Академічні студії*. Серія «Гуманітарні науки». 2021. № 4. С. 136–141.

5. Lan, Y.-J. Immersion, interaction, and experience-oriented learning: Bringing virtual reality into FL learning. *Language Learning and Technology*. 2020. Vol. 24. No. 1. P. 1–15.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

SOCCER: ENGLISH TERMS VS OTHER LANGUAGES TERMS IN USE

ФУТБОЛ: ВЖИВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ ПРОТИ ТЕРМІНІВ
ЗАПОЗИЧЕНИХ З ІНШИХ МОВ

Matviiias O.V.,

orcid.org/0000-0002-5541-1857*Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture*

Miahkota I.V.,

orcid.org/0009-0008-9794-8207*Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture*

Hudyma H.B.,

orcid.org/0000-0001-6074-4384*Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture*

The intersection of football terminology and language, particularly how it reflects cultural identities and the global spread of the sport, offers a vast field for further exploration. One promising avenue of future research is the deeper investigation of how the blending of English terms with local expressions impacts the cultural preservation of football communities. While much of the current literature highlights the adoption of English terms in various countries, less attention has been paid to how local football cultures resist or adapt to this linguistic influence. The paper explores the intersection of soccer terminology in English and other languages, highlighting how language reflects both the global spread of the sport and the cultural uniqueness of individual footballing nations. English, as the dominant global language in football, has shaped much of the international lexicon, but local languages continue to contribute distinctive terms that reflect cultural identity and playing style. The paper examines examples from countries like Brazil, Argentina, and France, where unique expressions capture the essence of the sport as perceived within their respective cultures. It also addresses the hybridization of language in the digital age and the ongoing efforts in many countries to preserve local terminology while embracing global influences. The study aims to explore how English has influenced global soccer vocabulary, while also considering how other languages have preserved or modified terms to reflect local linguistic and cultural contexts. The study demonstrates that football's vocabulary is not only a means of communication but also a reflection of national pride, emotional connection, and the sport's universal appeal. A lot of countries continue to protect their linguistic heritage, striving to preserve local terminology and adapt global influences in ways that respect and reflect their cultural traditions.

Key words: soccer terminology, football language, cultural identity, global influence, linguistic diversity, English terms.

Перетин футбольної термінології та мови, зокрема те, як вона відображає культурну ідентичність та глобальне поширення цього виду спорту, пропонує широке поле для подальшого дослідження. Одним з перспективних напрямків майбутніх досліджень є глибше вивчення того, як поєднання англійських термінів з місцевими виразами впливає на збереження культури футбольних спільнот. Хоча значна частина сучасної літератури висвітлює впровадження англійських термінів у різних країнах, менше уваги приділяється тому, як місцеві футбольні культури протистоять цьому лінгвістичному впливу або адаптуються до нього. У статті досліджується перетин футбольної термінології англійською та іншими мовами, підкреслюючи, як мова відображає як глобальне поширення цього виду спорту, так і культурну унікальність окремих футбольних країн. Англійська мова, як домінуюча світова мова у футболі, сформувала значну частину міжнародного лексикону, але місцеві мови продовжують створювати самобутні терміни, що відображають культурну ідентичність та стиль гри. У статті розглядаються приклади з таких країн, як Бразилія, Аргентина та Франція, де унікальні вирази відображають суть виду спорту, як це сприймається в їхніх відповідних культурах. У ній також розглядається гібридизація мови в цифрову епоху та постійні зусилля багатьох країн щодо збереження місцевої термінології, одночасно враховуючи глобальні впливи. Мета дослідження – дослідити, як англійська мова вплинула на світовий футбольний словник, а також розглянути, як інші мови зберегли або змінили терміни, щоб відобразити місцевий лінгвістичний та культурний контекст. Дослідження демонструє, що футбольний словник – це не лише засіб спілкування, а й відображення національної гордості, емоційного зв'язку та універсальної привабливості спорту. Багато країн продовжують захищати свою мовну спадщину, прагнучи зберегти місцеву термінологію та адаптувати глобальні впливи таким чином, щоб поважати та відображати їхні культурні традиції.

Ключові слова: футбольна термінологія, футбольна мова, культурна ідентичність, глобальний вплив, лінгвістичне різноманіття, англійські терміни.

Introduction. The comparison of English soccer terms with their equivalents in other languages highlights the cultural and linguistic dimensions of one of

the world's most popular sports. Soccer, or football as it is called in most countries, transcends borders and unites diverse cultures, yet the language used

to describe the game often reflects unique regional characteristics. English, being a dominant global language, has heavily influenced soccer terminology worldwide, especially through the sport's professionalization and globalization. Terms such as "goalkeeper," "offside," and "penalty kick" are frequently borrowed directly into other languages, illustrating the international reach of English and its role as a *lingua franca* in the sports domain.

However, localized adaptations and translations of soccer terms demonstrate how different cultures interpret and integrate the game into their linguistic frameworks. For instance, while English terms like "striker" may remain untranslated in some countries, others may create equivalent terms in their native languages, reflecting a sense of cultural identity and linguistic pride. This duality emphasizes the balance between globalization and localization in sports communication. Analyzing these differences not only deepens our understanding of linguistic evolution but also sheds light on the ways cultural contexts shape the reception and practice of soccer. Moreover, understanding the interplay between English and other languages in soccer terminology is critical for effective communication in a sport that thrives on international cooperation. Players, coaches, and fans from diverse linguistic backgrounds rely on a shared vocabulary to engage with the game. This shared lexicon, often rooted in English, facilitates cross-cultural exchanges while allowing space for local expressions to flourish. Such dynamics underscore the importance of fostering multilingual awareness in sports to promote inclusivity and mutual understanding.

Additionally, the study of soccer terminology in multiple languages offers insights into broader sociolinguistic trends. It reveals how loanwords, neologisms, and hybrid phrases emerge in response to global influences while maintaining local distinctiveness. These patterns mirror the interconnectedness of modern societies and the role of sports as a medium for cultural exchange. By exploring the convergence and divergence of soccer terms across languages, we gain a deeper appreciation of the sport's universal appeal and its ability to bridge linguistic divides.

Materials and Methods. In our article, modern Ukrainian and foreign scientific literature was used through analysis and study.

The purpose of the study is to examine and compare soccer terminology in English with its equivalents in other languages, highlighting the cultural and linguistic adaptations that occur across different regions. The study aims to explore how English has influenced global soccer vocabulary, while also considering how other languages have preserved or

modified terms to reflect local linguistic and cultural contexts. This analysis seeks to enhance our understanding of the intersection between language, sports, and global communication, and to provide insights into the impact of globalization on the language of soccer.

The research methods used in this study include a comparative linguistic analysis to examine the soccer terminology in English and its equivalents in other languages. This involves collecting terms from official soccer rule books, sports media, and coaching manuals in both English and selected foreign languages. The study employs qualitative analysis to explore how these terms are adapted or maintained across different linguistic and cultural contexts, focusing on the nuances in their usage. Additionally, content analysis of soccer broadcasts and commentary from various countries is conducted to observe real-world applications of these terms. Interviews with bilingual soccer professionals, such as coaches, players, and commentators, are also used to gain deeper insights into how these terms are understood and used in practice. Finally, survey techniques may be used to gather data on the recognition and understanding of soccer terminology across different linguistic groups.

Results and Discussion. We have carried out a detailed analysis of the problem under study. The language of soccer, or football as it is known in many parts of the world, is rich in terms and expressions that vary significantly across different cultures and languages. English, as the dominant global language for soccer, has shaped the lexicon used in international soccer, but each language has its own terms, some of which offer fascinating insights into cultural perspectives on the game.

In English, soccer terminology includes words like "goal," "penalty," "kickoff," "corner," and "offside," which have become almost universally understood in international contexts [1]. The simplicity and directness of English soccer terms often make them easy to adopt across borders. "Goal," for instance, is used in most languages, though some variations exist. In Spanish, it's "gol," in French "but," and in German "Tor," all of which reflect the same basic concept but with distinct linguistic roots. This diversity in terms can highlight regional differences, yet all of them converge on the same sport.

Other words related to the game, like "football," carry different connotations depending on the region. While "football" in most languages (such as "fútbol" in Spanish, "calcio" in Italian, and "fussball" in German) refers to the sport known as soccer in the United States and Canada, the English-speaking

world often uses the word "football" to refer specifically to American or Canadian football, further demonstrating the linguistic divide between cultures. In the UK, the sport is simply called "football," whereas in the U.S., "soccer" was coined in the late 19th century to distinguish it from American football [2]. Some other distinctions come in the form of specialized terms for parts of the game. For instance, the term "nutmeg" in English describes a specific move where a player passes the ball through an opponent's legs. In some languages, such as Portuguese, this same move is known as "caneta," a reference to the shape of a pen or penholder, underscoring the creativity of local expressions. Similarly, in French, the term "dribble" has become synonymous with any sort of maneuver with the ball, a term that has been widely adopted across many languages but originates from English.

In addition to basic gameplay terms, soccer commentary also introduces a variety of phrases that often defy easy translation. For example, the English expression "sweeper keeper" describes a goalkeeper who plays a more active role outside the penalty area, often coming out to intercept the ball. This term doesn't have a direct counterpart in many languages, but similar descriptions exist in places like Spain, where phrases like "portero libero" convey the idea of a goalkeeper playing a more open and dynamic role [3]. As global soccer continues to expand its reach through technology, media, and tournaments, the influence of English is undeniable. Many non-English-speaking countries, especially in Europe, have integrated English terms into their own soccer vocabularies. However, these terms are often adjusted to fit the phonetic and grammatical structure of each language, demonstrating the blend of global influence with local tradition. For example, in Russia, the term "penalti" is used instead of the English "penalty," while in Japan, "corner kick" is simply called "corner," but with a unique Japanese pronunciation [4].

In summary, the terminology surrounding soccer is a fascinating blend of local and global linguistic influences. English has undoubtedly shaped the global understanding of the sport, but each language offers a unique twist on the game's lexicon. These variations highlight not only the global popularity of soccer but also the deep cultural ties each language has with the sport, revealing a rich tapestry of expressions that make soccer the world's universal language.

Continuing the thought, the diverse terminologies and expressions surrounding soccer also reflect the sport's evolution in different cultural contexts. While

English terms are widely recognized due to the global influence of Premier League football, international tournaments like the FIFA World Cup, and the proliferation of English-language media, each language adds its own flavor, sometimes reflecting the local history, traditions, and the relationship the culture has with soccer.

In many cases, these linguistic differences emerge from the way soccer is integrated into national identities. For instance, in countries like Brazil and Argentina, where football is more than just a game—it's a cultural cornerstone—soccer terms are not only understood but are part of everyday life. In Brazil, the use of "jogo bonito" (the beautiful game) emphasizes a more artistic and fluid style of play, reflecting the country's passionate love for skillful play. In Argentina, the term "la pelota" (the ball) is often used in a more personal, affectionate manner, indicative of the deep connection the people feel to the sport. This kind of terminology reveals how the sport is woven into the social fabric of these countries, beyond the confines of the pitch [5]. Moreover, local dialects and colloquialisms further enrich the soccer vocabulary in different languages. In Italy, for example, soccer commentary is often peppered with expressions drawn from the country's rich linguistic history. Terms like "catenaccio" (a defensive style of play) and "pallonetto" (a lob shot) have specific meanings that are rooted in Italian football culture. These expressions may be less familiar to English speakers but carry with them a nuanced understanding of Italian footballing traditions and styles.

Similarly, in French football, terms like "coup franc" (free kick) or "tir au but" (penalty shootout) capture both the elegance and the strategic depth associated with the sport in France. The language often reflects the tactical sophistication that French football has historically been known for, with terms like "la passe décisive" (the decisive pass) or "l'attaque" (the attack) conveying the balance of flair and structure in the game [6]. As soccer has become more globalized, some English terms have infiltrated other languages due to the widespread consumption of English-language soccer media. Words like "offside," "matchday," "assist," and "manager" are now commonly used in various languages, sometimes even replacing traditional terms. This trend is particularly visible in countries like Japan, where English terms are often seamlessly integrated into soccer commentary and media, though with distinct Japanese phonetic alterations. This blending of languages highlights the sport's ability to cross borders and adapt to different cultural environments while maintaining a common core of understanding.

However, the integration of English terminology into other languages isn't without controversy. In countries like Spain or Italy, there is ongoing debate about preserving the linguistic integrity of the sport while still participating in the global conversation. Some fans and commentators argue that the increasing use of English terms undermines local traditions, while others see it as a necessary adaptation in the modern, interconnected world of football. In response, many countries have worked to maintain their soccer lexicons, creating official translations or new terms to keep the language unique. For example, the Spanish Football Federation officially uses terms like "arbitraje" (refereeing) and "tiro libre" (free kick) alongside the more widespread "penalti" or "gol." [7]. In addition to these practical language differences, the role of digital platforms, social media, and global broadcasting has also contributed to the spread of soccer terminology. As more people watch games online, use soccer apps, and interact with international fanbases, the influence of English has continued to rise, creating a hybridized, multilingual soccer culture. However, even in this interconnected world, local terms and expressions are cherished, as they reflect the unique identities of football communities around the world.

In conclusion, the language of soccer offers a compelling lens through which to explore the sport's global reach and the cultural diversity it encompasses. While English has become the lingua franca of international soccer, the rich variety of local terms and expressions from different languages adds depth and richness to the game's global conversation. These linguistic differences not only reflect the unique traditions, histories, and philosophies of each footballing nation but also underscore the universal appeal of the sport, showing how it transcends borders and unites people from all corners of the world.

Continuing the thought, it is important to note that despite the global influence of the English language on football vocabulary, it is in local languages that the uniqueness of football communities is often preserved. This is reflected not only in terms but also in the language used by fans, where unique expressions exist that are often only understood by those who are deeply immersed in the football culture of their country.

In countries with rich football traditions, such as Brazil, Argentina, or Mexico, there are unique colloquial expressions that add an extra layer of meaning to the game. For example, in Brazil, the term "ginga" describes a unique style of play that combines skill, rhythm, and flair, often associated with the country's approach to football. This concept has deep cultural

roots and cannot be easily translated into other languages because it encapsulates a whole philosophy of movement and play that is distinctly Brazilian. Similarly, in Argentina, the term "la garra" is used to describe a fierce, determined style of play, often seen as a reflection of the country's national character. These expressions demonstrate how language in football is not just a means of communication but also a cultural marker that carries with it local traditions, values, and emotions. In Argentina, for instance, the phrase "el fútbol es un sentimiento" (football is a feeling) reflects the deeply emotional connection that fans have with the sport, a connection that transcends just watching a game and becomes an integral part of national identity [8].

In contrast, in more football-industrialized nations like England or Germany, while the game is still emotionally charged, the focus often shifts towards tactical discussions and technical jargon. Terms like "counter-attack," "pressing," or "high line" reflect the analytical, strategy-focused nature of the game in these countries. This reflects how language adapts to not only the style of play but also the way football is perceived and discussed in different parts of the world.

Moreover, the role of media and technology in football has further globalized the sport's lexicon, making it more accessible and interconnected. Social media platforms, international football coverage, and global fanbases have all contributed to the spread of English terms like "assist," "manager," or "goalkeeper," while also incorporating localized expressions. In Japan, for instance, despite the heavy influence of English, Japanese football broadcasts often blend English terms with local phrases, reflecting the hybridization of language in the digital age. Yet, despite this growing commonality of language in the football world, there remains a strong push in many countries to protect local terminology and maintain linguistic diversity. In France, for example, football governing bodies often promote the use of French terms, like "tir au but" for a penalty shootout instead of simply adopting the English "penalty shootout." This resistance to the dominance of English is part of a broader cultural effort to preserve linguistic heritage in the face of globalization [9].

Therefore, while English has become the dominant language in global football, the vocabulary of the sport remains a powerful tool for expressing local identity and culture. Football terminology, in all its variations, reveals the multifaceted relationship between language, culture, and the game itself. The diversity of terms used around the world reflects how football can unite people across borders, while also

celebrating the unique characteristics and traditions of each footballing nation [10]. Ultimately, the blending of global and local football languages highlights the sport's universal appeal, as well as the rich cultural tapestries it is woven into.

Conclusions:

1. Global influence of English: English has become the dominant language in global football, with many terms such as "goal," "penalty," and "assist" being widely adopted. This has facilitated cross-border communication and created a shared vocabulary that helps unify fans, players, and analysts worldwide.

2. Cultural Significance of Local Terms: Despite the prevalence of English, local languages continue to play a crucial role in football culture. Unique terms and expressions, such as Brazil's "ginga" or Argentina's "la garra," reflect the cultural identity and philosophy of each footballing nation, underscoring the deep emotional and cultural connection people have with the sport.

3. Linguistic Hybridization and Preservation: As football becomes increasingly globalized through digital platforms and international media, there is a blending of English terms with local language expressions. However, many countries continue to protect their linguistic heritage, striving to preserve local terminology and adapt global influences in ways that respect and reflect their cultural traditions.

Prospects for Further Research. The intersection of football terminology and language, particularly how it reflects cultural identities and the global spread of the sport, offers a vast field for further exploration. One promising avenue of future research is the deeper investigation of how the blending of English terms with local expressions impacts the cultural preservation of football communities. While much of the current literature highlights the adoption of English terms in various countries, less attention has been paid to how local football cultures resist or adapt to this linguistic influence. Future research could focus on examining how specific countries maintain their unique football terminology while balancing the need for international communication. This would provide insight into the role of language as a tool for cultural preservation in a rapidly globalizing world. A related area of study could involve the sociolinguistic impact of football terminology in global media. With the increasing influence of digital platforms and international broadcasts, the terminology used in commentary, fan interactions on social media, and football reporting is increasingly homogenized. Exploring how this influences the way football is discussed across different cultures could shed light

on the ongoing negotiation between local football traditions and global commercial influences. This research could also consider the role of international football organizations, such as FIFA, in shaping or standardizing football language across countries, particularly in non-English-speaking regions. By analyzing the language policies adopted by these organizations, researchers could better understand the balance between fostering global communication and respecting linguistic diversity. Additionally, the role of football language in shaping national identities presents a fertile field for further investigation. In countries where football holds significant cultural importance, such as Brazil, Argentina, or Italy, language reflects not only the sport itself but also national pride and historical narratives. Investigating how football terms relate to national identity could uncover how these terms evolve in response to sociopolitical changes. For instance, the way certain expressions in football reflect historical moments, such as major victories or defeats, could reveal how national narratives are constructed and maintained. Researchers could also explore how football fans, as a linguistic community, use language to assert identity in the face of globalization, examining how fan culture and local dialects contribute to the larger football discourse. Another promising research direction is the exploration of football language as a tool for social inclusion and cohesion. In multicultural and multilingual societies, football has the potential to bridge divides by providing a common language. However, the adoption of English or other global terms might inadvertently exclude certain communities who are not familiar with these terms. Research could investigate how football terminology can be used to promote inclusivity and reduce language barriers, especially in regions where there is a diverse mix of languages spoken. Understanding the role of football in fostering communication across cultural and linguistic boundaries could offer valuable insights into how language can be a unifying force in sports.

Finally, the impact of football's growing digital presence on language and terminology is another exciting prospect for further research. The rise of digital media, including social platforms like Twitter, Instagram, and TikTok, has created new ways for fans to engage with the sport. This has led to the creation of new football-related terms, memes, and slang that might not be found in traditional media or formal publications. Investigating the evolution of this digital lexicon, particularly how it spreads across different regions, could provide an interesting perspective on the changing dynamics of football language. Moreover, researchers could explore the

role of artificial intelligence in generating football-related content and how this influences language, particularly in terms of commentary and fan-generated materials.

In conclusion, the prospects for further research in the area of football language and terminology are vast and multifaceted. From exploring cultural identity and social inclusion to investigating the digital

transformation of football discourse, these studies offer an opportunity to better understand the complex relationship between language, culture, and sport in a globalized world. Each of these research directions has the potential to deepen our understanding of how football, as a global phenomenon, is not only a sport but also a powerful medium for communication, cultural expression, and social interaction.

REFERENCES:

1. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge University Press, 2003. P. 45-50.
2. Gibbons M. Football and Globalization: The Dynamics of Football's Global Reach. Palgrave Macmillan, 2011. P. 30-36.
4. Horne J. Football in the Global Age. Routledge, 2006. P. 89-95.
5. Johnson J., & Horne J. Soccer and the Globalization of Football. Routledge, 2009. P. 112-118.
6. Llorente J. The Globalization of Soccer: The Economic and Cultural Impact of Football. Lexington Books, 2015. P. 65-70.
7. Войналович М. Мова футбольного комунікаційного простору в Україні. Київ: КНУ, 2020. С. 45-50.
8. Кузьменко О. Лексика спорту: національні та міжнародні аспекти. Харків: ХНУ, 2019. С. 122-126.
9. Петренко Л. Футбол як соціокультурний феномен. Київ: Наукова думка, 2017. С. 30-35.
10. Симоненко В. Використання англійської термінології у сфері спорту: проблеми адаптації та стандартизації. *Вісник Київського національного університету*, 2(32), 2018. С. 78-85.
11. Чернецька Л. Лінгвістичні аспекти футбольної термінології в українському мовному середовищі. *Вісник Львівського університету*, 13(45), 2021. С. 12-19.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

РОЗДІЛ 3 ТЮРКСЬКІ МОВИ

UDC 811.512.1'367

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.22>

REGULARITIES IN THE DEVELOPMENT OF THE SCIENTIFIC STYLE IN THE AZERBAIJANI LITERARY LANGUAGE DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО СТИЛЮ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Aliyeva Mehriban Ilyas kyzy,
orcid.org/0000-0001-9762-6146
PhD student at the Department of Philology
Baku State University

This study examines the regularities in the development of the scientific style in the Azerbaijani literary language during the years of independence. The research focuses on the structural, lexical, and functional transformations that have shaped scientific discourse in response to sociopolitical change, globalization, and technological advancement. Particular attention is given to the interaction between inherited stylistic traditions and newly emerging communicative demands in academic and digital environments. The paper analyzes the role of terminologization, logical cohesion, and objectivity as core features of the scientific style. It demonstrates that the post-independence period has intensified processes of lexical expansion, especially through the incorporation of European-origin terminology in fields such as economics, information and communication technologies, and social sciences. At the same time, the study highlights the importance of standardization and the systematic integration of new terms into the national linguistic framework. Using functional-stylistic and text-linguistic approaches, the research identifies key structural elements of scientific texts, including consistency of argumentation, logical sequencing, and the use of connective constructions that ensure semantic and grammatical cohesion. The findings indicate that the Azerbaijani scientific style maintains its distinct linguistic identity while adapting to international academic conventions. The study concludes that the development of the scientific style in the period of independence represents a dynamic process shaped by internal linguistic mechanisms and external sociocultural factors. This evolution reflects both the modernization of scientific communication and the ongoing negotiation between global integration and national language policy. The obtained results can be used in further research in functional stylistics and in the practice of preparing scientific and educational texts.

Key words: scientific style, Azerbaijani literary language, functional stylistics, terminologization, post-independence period, globalization, ICT discourse, linguistic standardization.

Це дослідження аналізує закономірності розвитку наукового стилю в азербайджанській літературній мові в роки незалежності. У центрі уваги перебувають структурні, лексичні та функціональні трансформації, що сформували науковий дискурс у відповідь на соціально-політичні зміни, глобалізацію та технологічний прогрес. Особливу увагу приділено взаємодії успадкованих стильових традицій і нових комунікативних потреб, що виникають в академічному та цифровому середовищах. У статті проаналізовано роль термінологізації, логічної зв'язності та об'єктивності як основних ознак наукового стилю. Доведено, що період незалежності активізував процеси лексичного розширення, зокрема через залучення термінології європейського походження у таких галузях, як економіка, інформаційно-комунікаційні технології та соціальні науки. Водночас дослідження підкреслює важливість стандартизації та системної інтеграції нових термінів у національну мовну систему. Застосовуючи функціонально-стилістичний і текстолінгвістичний підходи, автор виокремлює ключові структурні елементи наукових текстів, зокрема послідовність аргументації, логічну впорядкованість і використання сполучних конструкцій, що забезпечують семантичну та граматичну зв'язність. Результати дослідження свідчать, що азербайджанський науковий стиль зберігає власну мовну ідентичність, водночас адаптується до міжнародних академічних стандартів. У підсумку зазначається, що розвиток наукового стилю в період незалежності є динамічним процесом, зумовленим як внутрішніми мовними механізмами, так і зовнішніми соціокультурними чинниками. Ця еволюція відображає як модернізацію наукової комунікації, так і безперервний пошук балансу між глобальною інтеграцією та національною мовною політикою. Отримані результати можуть бути використані у подальших дослідженнях функціональної стилістики та в практиці укладання наукових і навчальних текстів.

Ключові слова: науковий стиль, азербайджанська літературна мова, функціональна стилістика, термінологізація, період незалежності, глобалізація, дискурс ІКТ, мовна стандартизація.

Introduction. The interaction of styles in the formation of the literary language is characterized by its functionality. In the process of functionaliza-

tion, the systemic relations in which linguistic units are directly involved serve as the basis for expressing modes of thinking. In the course of language develop-

ment, linguistic units reflected in the lexical layer of the language create specific forms of speech, thereby shaping styles. At a certain stage in the development of language, the text emerged as a means of expressing ideas precisely. The emergence and definition of the text, as well as its classification into types and genres, directed the development of the scientific style.

In the earliest periods, language functioned as a means of expressing feelings, emotions, and desires; later, it began to serve as a tool of communication. Initially, the communicative function of language was realized only in oral speech. In oral communication, dialogic speech undoubtedly played a leading role, resulting in the emergence of dialogic texts in the process of interaction. Myths, legends about mythological beings, and interpretations of natural phenomena conveyed ideas about various real or imagined events of life. In the early stages of scientific language, texts expressing concise ideas, possessing a certain structure and sequence, and characterized by logical coherence in content were formed [4, p. 200].

Even before the advent of writing, the number and variety of such oral speech products increased, giving rise to mythology, mythological texts, and samples of oral folk literature. These examples were reproduced in rituals and preserved through transmission from generation to generation.

The emergence of communities, unions, and societies, the formation of interpersonal and intergroup relations, and the continuation and development of human life led to the establishment of new spheres of activity. "The differentiation of life and everyday domains, as well as the development of crafts and professions, resulted in the functional diversification of communication and the expansion of its thematic scope" [7, p. 174]. Finally, the creation of writing systems and the transcription of oral speech into written form led to the proliferation of textual samples. Only such abundance made it possible to differentiate texts according to certain parameters and criteria. "At a particular stage of historical development, science and scientific texts confirming its existence emerged" [5, p. 35]. Gradually, the development of scientific texts contributed to the formation of new fields of knowledge. Likewise, the development of individual styles gave rise to the concept of functional style.

Functional styles possess specific stylistic markers, which are identified in the process of studying the respective style. A functional style is characterized by both general and specific features. General features are typical of all substyles of a given style. The large volume of literary, journalistic, and scien-

tific texts has provided a basis for identifying and studying their distinctive characteristics. Research has shown that the scientific style comprises three main substyles: 1) academic; 2) popular; 3) instructional (educational).

"The academic scientific style concerns the study of texts written strictly for scientific purposes. Its genres include monographs, dissertations, author's abstracts, articles, theses, reviews, summaries, and reports. Texts written in the academic style are intended primarily for specialists in the respective field" [11, p. 30].

The main criterion distinguishing the popular or popular-scientific style is also related to its intended audience. Since works written in this style are designed for a broad readership, it is necessary either to avoid complex concepts requiring special training or to provide them with clear explanations. Texts belonging to this substyle appear in popular science books, encyclopedias prepared for children and young people, and works of science fiction.

The substyles of the scientific style vary across different domains. There are substyle genres in technical, socio-political, economic, linguistic, literary studies, natural sciences, medical, and other fields. Each of these genres contains its own set of lexical units. At the same time, scientific texts are distinguished by their specific structural elements, which divide the text into interconnected parts. In the introduction or preamble, first of all, information is provided about the issue to be considered or studied. This information is complemented by an explanation of the relevance of the topic and a characterization of its main features.

Literature Review. F.Karimova analyzes the linguistic structure of economic discourse and demonstrates how the formal-business style of Azerbaijani has historically incorporated Arabic, Persian, and Russian lexical layers. She emphasizes that these borrowings are not merely lexical additions but function as structural components shaping semantic precision and terminological density in professional texts. Importantly, she argues that the post-independence period significantly expanded the functional scope of this register, particularly in economic communication, due to the transition to market relations and the need for standardized terminology in new institutional contexts [10].

In the article on ICT-related problems of the Azerbaijani language, shift the discussion toward the digital sphere. Authors contribution lies in identifying structural and terminological challenges emerging from rapid technological development. The authors argue that digitalization and the expansion of ICT ter-

minology have created pressure on Azerbaijani scientific discourse, necessitating both terminological adaptation and regulatory intervention. They highlight issues of standardization, transliteration, and the coexistence of parallel lexical variants, thereby situating scientific style development within the broader framework of technological modernization [3].

The classification of functional styles has been addressed in Azerbaijani linguistics by S. Mardanova, whose framework is referenced by G. Guliyeva [6]. S.Mardanova distinguishes five functional styles – everyday life, publicistic, fictional, scientific, and official-business – thus systematizing stylistic differentiation within the literary language. G.Guliyeva, in her own research on Old Turkic official-legal documents, underscores the historical depth of official-business discourse and its pedagogical significance. Together, these works contribute to the theoretical foundation for understanding stylistic stratification, although they do not provide a detailed linguistic analysis of the internal mechanisms of the contemporary scientific style [6].

A.Huseynova-Gahramanli makes a substantial contribution to the study of international terminology in Azerbaijani. In her classification of the origin of international terms, she demonstrates that European-origin lexemes increasingly dominate scientific and technical literature. She links this phenomenon to economic reform, globalization, and scientific innovation, arguing that terminological borrowing reflects Azerbaijan's integration into global academic and technological systems. Her work provides empirical evidence of the growing European lexical layer in specialized discourse [9].

M.Asadullasoy, examining publicistic style in the Nakhchivan literary environment, illustrates how lexical enrichment and stylistic differentiation historically accompanied sociopolitical transformation. Although focused on publicistic discourse, M.Asadullasoy's analysis indirectly supports the broader argument that stylistic systems evolve in response to external sociocultural stimuli, including lexical borrowing and conceptual innovation [4].

D.M.Haji and M.Ameen, analyzing Kurdish scientific books in the context of translation between English and Kurdish, contribute a comparative perspective. They argue that scientific language development often involves strategic borrowing and terminological harmonization with international standards. Their findings suggest that the integration of loanwords and the creation of neologisms to fill lexical lacunae are not isolated phenomena but part of broader global trends in scientific communication [8].

Taken together, these authors collectively illuminate different dimensions of the issue: F.Karimova foregrounds semantic and economic discourse transformations [10]; R.Aliguliyev et al. highlight ICT-driven modernization [3]; S.Mardanova (via G.Guliyeva) systematizes stylistic classification [6]; A.Huseynova-Gahramanli documents the Europeanization of terminology [9]; M.Asadullasoy contextualizes stylistic evolution historically [4]; and D.M.Haji and M.Ameen provide cross-linguistic validation of borrowing processes in scientific registers [8].

Nevertheless, despite these important contributions, the specific linguistic mechanisms that define the Azerbaijani scientific style in the post-independence era – particularly the systematic integration, normalization, and regulation of new terminology – remain insufficiently examined. The convergence of globalization, technological innovation, and national language policy continues to shape a dynamic and, at times, contested trajectory for the Azerbaijani scientific register.

Materials and Methods. The material of the study consists of scientific texts published during the years of Azerbaijan's independence, including monographs, dissertations, academic articles, textbooks, and official scientific documents in the Azerbaijani language, as reflected in the corpus analyzed in the present paper. The research is based on a qualitative and descriptive-analytical approach. Methods employed include functional-stylistic analysis, lexical-semantic analysis of terminological units, comparative analysis of pre- and post-independence scientific discourse, and elements of text-linguistic analysis to identify structural and logical cohesion markers. Particular attention is given to the frequency and function of terms, connective constructions, and evaluative expressions as indicators of objectivity, logicity, and terminologization. The study also incorporates contextual and interpretative analysis to examine the influence of globalization, ICT development, and language policy on the evolution of the Azerbaijani scientific style.

Results. “In the main body of a scientific text, the topic under investigation, the reasons for its being in the focus of attention, the work carried out in this field, and the relevance of the new research are indicated. The characteristics of the functional scientific style include consistency, terminologization, and logical evaluation” [6, p. 36]. Here, the fundamental features of the scientific text, which constitutes the basis of the scientific style, are identified. The author approaches the issue at the level of text linguistics.

Some scholars, however, take as a basis the units that form the scientific style. According to the functions these units perform, they are compared with the lexical composition of the literary language. M.Adilov writes: "The lexical composition of the functional style, especially of the scientific style, is neither homogeneous nor functionally identical to the lexical composition of the literary language. Unlike the lexical composition of the literary language, the vocabulary of scientific language encompasses commonly used words with primary bases, terms, and nomenclature signs as auxiliary means" [2, p. 23].

As noted, the linguistic units that constitute the lexical composition of the literary language differ according to the functions they perform. In scientific language, references to research and analysis, to sources, and to the views of other scholars serve as indicators of objectivity. In such references, the use of expressions such as "göründüyü kimi" (as can be seen), "nümunələrə əsasən, demək olar ki" (based on the examples, it can be said that), "aydın olur ki" (it becomes clear that), "tədqiqat göstərir ki" (the study shows that), and "faktlar göstərir ki" (the facts indicate that) confirms the linguistic realization of objectivity as a stylistic feature. The facts presented demonstrate that expressions characterizing the scientific style are also fundamental in organizing the text.

Scientific thinking aims to comprehend objective reality through logical categories and to reveal the essence of phenomena and processes by this means. Identifying a relevant issue, formulating hypotheses and assumptions for its solution, and arriving at conclusions and results constitute the foundations of scientific creativity and are grounded in logical categories. Scientific issues are presented concisely, clearly, and precisely; they are supported by arguments, evidence, and facts that substantiate solutions and conclusions. K.Habibova writes that "the characteristics of scientific text – such as logicity, objectivity, generalization, consistency, precision, and clarity – are conditioned by extralinguistic factors in scientific creativity and function as stylistic features of the scientific style" [7, p. 131].

In scientific creativity, a sequence of scientific judgments reflecting regularity is formed, and this sequence is manifested in the scientific text. "The stylistic features present in a scientific text confirm its belonging to the scientific functional style" [12, p. 76]. These stylistic features emerge through a specific set of linguistic units at different levels of language organization.

At the lexical level, these units consist of specialized vocabulary, namely terms. Logicity, objectivity, and the precise expression of a clearly defined

concept are among the principal characteristics of terms. The one-to-one correspondence between term and concept serves as an indicator of precision and clarity as stylistic features. Since synonymy implies differentiation in shades of meaning, synonymy is not characteristic of terms. The stylistic features of precision, objectivity, and logicity exclude the possibility of two different terms expressing the same concept within a scientific text. In scientific style, substitutes may be used to avoid tautology; however, synonymy is not permitted.

As S. Abdullayev writes: "In the language system, semantic and alternative nomination emerges as a закономерный result of the need to ensure the effectiveness of semantic detailing, specification, and differentiation; in many cases, to compensate for the evident shortcomings, incompleteness, or even inadequacy of a sign; and to express and comprehend a concept, object, or phenomenon in a broader, more comprehensive, precise, clear, and orderly manner" [1, p. 171].

The absence of synonyms for terms in scientific language fulfills the requirement of using a single, unambiguous lexical unit when expressing a proposition, explanation, proof, or argument, thereby preventing additional interpretation. In scientific works, the text as a whole is devoted to the expression of scientific thought, which accounts for approximately 80% of all word forms used. Consequently, in scientific style, the frequency of terms expressing scientific concepts is higher than that of commonly used words.

Strict adherence to coherence and the interconnection of individual sentences and each segment of the text constitute a characteristic feature of scientific writing. In a scientific text, terms in individual sentences complement one another like links in a chain. Each concluding sentence or textual segment depends on the preceding one or serves as the next link for the subsequent sentence or segment. This feature leads to an increased frequency of certain auxiliary parts of speech in scientific texts.

In the scientific style, the presentation of the quantitative distribution of specific features, characteristics, or groups – sometimes even through the sequential arrangement of graphemes – serves as an indicator of precision, consistency, and conciseness as stylistic traits. The identification of stylistically relevant vocabulary may proceed, on the one hand, from the classification of words into specific groups (terms, commonly used words, etc.), and, on the other hand, from their semantics and semantic features. This characteristic becomes more explicit in literary works and artistic texts.

The creation and systematization of new knowledge necessarily require the generalization of accumulated facts. Accordingly, the language of scientific works demonstrates a need for generalized temporal reference, as noted above.

Although subjective evaluative judgments are not typical of modern scientific style, in some cases such devices appear in the text to express the author's attitude toward the issue or to present a particular viewpoint. In scientific style, expressions such as "fikrimizcə" (in our opinion), "biz belə hesab edirik ki" (we believe), or "biz hesab edirik ki" (we consider that) are used. These expressions introduce the author's stance and interpretation into the scientific text. For example: *Fikrimizcə, Azərbaycan dilində meşə sözünün işlənmə tarixi qədimdir, orman sözünün işlənməsi isə nisbətən yenidir, çünki eramızdan əvvəlki əsrlərdə yaşamış elamların dilində də meşə sözü müasir Azərbaycan dilindəki mənada işlənmişdir* (In our opinion, the history of the use of the word meşə ('forest') in the Azerbaijani language is ancient, whereas that of orman is relatively more recent, since the word meşə was used in the language of the Elamites, who lived in pre-Christian centuries, in the same meaning as in modern Azerbaijani). In this example, the expression "fikrimizcə" (in our opinion) is employed to convey the author's viewpoint.

A number of connective words that play a special role in scientific exposition and serve to ensure the sequence of reasoning and to express various logical relations between judgments – such as "yəni" (that is / in other words) for clarification, "çünki" (because) and "buna görə" (therefore / for this reason) for cause-and-effect relations, "əgər" (if) in conditional constructions, "beləliklə" (thus) and "deməli" (consequently) for logical conclusion – are actively used in scientific texts.

In scientific works, narration is primarily conducted in a descriptive manner, stylistically neutral, and in the form of a monologue through the third person. This feature enables the reflection of the objective and informative orientation inherent in scientific thinking.

One of the essential characteristics of the scientific style is logicity. The connection between the components of a text operates in two forms. It is possible to distinguish between logical and grammatical cohesion within the text. Logical cohesion ensures the semantic connection of the text's components. Grammatical cohesion, on the other hand, consists in the combination of units according to the syntactic norms of the language to form a certain whole. This whole develops from word combinations up to the level of the text itself.

The interaction of all these processes and the integration of individual elements of language into a unified system lead to the functional realization of language. The functionalization of styles and the rules governing the use of linguistic units are studied within stylistics. Stylistics characterizes each language, its vocabulary, and its lexical stylistic layers within a systemic framework. Therefore, stylistic layers that differ according to formal features reveal the lexical-semantic nature of word groups. These layers differ not only in their semantic characteristics but also in the functions they perform and in their stylistic nature.

The reasons for these differences make it possible to determine the boundaries separating each style within the literary language, which possesses a broad scientific and social character. Every style, including the scientific style, develops according to its own regularities. These regularities, which generate stylistic diversity in the literary language, together form a system of styles. Various functional styles are distinguished by their characteristic features.

The scientific style differs from other stylistic layers primarily in its more frequent use of terms in fulfilling the communicative-scientific function. At the same time, it widely employs words and expressions that constitute the general vocabulary of the language in order to convey ideas. As N.Mammadli and K.Habibova state, "in this type of speech, linguistic signs, as well as the forms of thinking of the speaker who produces the speech, take their place. In this speech, the speaker's attitude toward what is expressed also becomes apparent" [11, p. 29]. According to them, style realizes the expression of thought in various ways. In the scientific style, the use of terms as the principal speech units for the precise expression of thought substantiates the validity of scientific ideas. From this perspective, the words constituting the vocabulary are reflected across different functional styles of the literary language.

Therefore, the classification of styles has undoubtedly been carried out on the basis of certain criteria. In stylistic classification, social function and social differentiation occupy a leading position. The means and types of communication serve as auxiliary criteria. The styles of a particular language are classified according to these criteria. In stylistics, differing views have been expressed regarding classification. In some studies, the concept of style is interpreted from a logical perspective, and the styles of the literary language are grouped as follows: "1) everyday colloquial style; 2) everyday official-practical style; 3) scientific style; 4) journalistic style; 5) literary-belles-lettres style" [6, p. 36]. In this

grouping, five types of style are identified, and their characteristic features are described.

The concept of functional style has a broad meaning; therefore, in classification it is divided into various groups. Although the principal criterion in classification is the social function of styles and social differentiation, auxiliary criteria are also employed. Style appeared in linguistic research at a very early stage. Nevertheless, the issue of distinguishing functional styles on the basis of linguistic material was seriously raised only in the 1950s. Concepts related to language style have been substantiated by linguistic facts from different historical periods. Naturally, the identification of language style is carried out on the basis of linguistic facts and depends on the criteria adopted in approaching them.

Discussion. In research, style was initially defined as a manner of writing. Strengthening the impact of conveyed information on recipients, shaping and coding linguistic material in a particular form laid the foundation for rhetorical speech. The issue of style first emerged within rhetoric, since this ancient type of speech was specifically oriented toward influencing the listener.

A new stage in the development of linguistic stylistics was initiated with the emergence of text linguistics and text analysis. Research in this direction adheres to the fundamental principle of the functional-stylistic approach. Texts are studied with due consideration of the specific features of the sphere of communication. At the same time, emphasis is placed on the compositional nature of the speech product, text categories, and the contexts of unit usage. This approach reveals the functional-stylistic potential of linguistic units.

At the genre level, their functional capacities expand and generate new stylistic nuances. The close connection of functional stylistics with the text creates the conditions for its development in interaction with other disciplines within the communicative-functional domain (such as text linguistics, sociolinguistics, psycholinguistics, linguopragmatics, etc.). As a result of recent changes in functional stylistics, its definition has also undergone considerable revision. Modern functional stylistics studies the specific modes of realization of textual activity and the types of speech products in relation to the characteristics of socio-cultural activities.

The analysis of the processes involved in the creation of a speech work, or the study of its organization within the framework of textual activity, presupposes an approach that proceeds from the author's intention and the initial communicative situation to the linguistic means of transferring thought

into text. The development of functional-stylistic research has occurred against the background of a reduction in the degree of stylistic abstraction. In the scientific style, functional macrostylistic formations, the style of the text, or the content structure of the text are examined.

Further development of stylistic research has been associated with attempts to clarify the participation of textual units – structural components of the content plane – in the process of creating a complete speech work. In functional stylistics, the concept of text is regarded as a linguistic phenomenon, more precisely, as a level of the language system. The text is a coherent whole connected with extralinguistic factors – pragmatic, sociocultural, psychological, and others. In the formation of this whole, text-forming factors are taken as primary.

Intra-textual connections are established through structural-grammatical markers. It should also be noted that in the formation of a scientific text, the linguistic units constituting its foundation are interconnected both syntactically and logically-syntactically. One of the most notable features of the scientific style is that the ideas expressed in texts are structured through parallel modes of connection and are presented in dynamic development. Therefore, for the complete conveyance of thought, both syntactic and logical-syntactic connections mutually require and complement one another.

The structural-semantic relationship of components ensures not only their structural form but also their semantic cohesion in expressing the intended idea. In addition, word order, which connects components to one another, serves the meaningful and complete expression of thought. As A. Huseynova-Gahramanli writes: “The linguistic units of different levels used in the process of text creation shape the stylistic qualities of the text. They function both as means of linking individual parts of the text and as elements that form specific stylistic features and characteristics of the text” [9, p. 2005].

Unlike other styles, the scientific style is defined by the features characteristic of the language of scholarly works, textbooks, and monographs. Logicity, consistency, the use of terminology, instructional orientation, the substantiation of truth through facts and the systematic organization of concepts, as well as the use of symbols, graphs, tables, and formulas are all distinctive features of the scientific style.

In linguistics, the smallest meaningful units within a word are called morphemes. In this context, the essential characteristics of the concept of the morpheme are identified and explained. For this purpose, the following definition is provided:

a morpheme is the smallest meaningful unit of language. Thus, in texts in general, when referring to a morpheme, its principal feature is emphasized. In this explanation, however, the definition of the morpheme – “a morpheme is the smallest meaningful element of language” – is presented in a slightly modified form. The expression “is called a morpheme” also implies the existence of other possible definitions and interpretations. Since the primary purpose of dictionaries is to provide precise explanations of terms, special attention is paid to presenting definitions clearly and accurately.

To clarify the term “smallest meaningful unit,” related terms such as sound, syllable, and affix are brought to the forefront, and the distinction between morpheme and syllable is explained. It is noteworthy that textbooks generally do not devote extensive attention to the broad interpretation of various scientific viewpoints or to controversial issues. This feature stems from the fact that such scientific texts are intended for textbooks and monographs. In the scientific style of a textbook, logicity is based on consistent exposition. The author explains a particular scientific concept in a logically ordered manner, clarifying the most important points that may arise in the process.

When a scientific text takes the form of a research article or monograph, explanations, interpretations, and definitions are presented in a different manner. A scientific article refers to the views of other scholars, foregrounds facts that may give rise to scientific debate, and, on the basis of evidence and examples, formulates a new scientific idea, ultimately leading to the author’s conclusion. In a scientific article, logicity is directed toward interpreting a scientific fact or concept from a new perspective. Simply listing well-known ideas is not considered appropriate. Rather than being instructional, the research-oriented scientific text is grounded in logical sequence and argumentation.

Conclusion. All this demonstrates that scientific texts are distinguished by their specific structural

elements, which allow the text to be divided into interconnected parts. In scientific language, interrelated components make the described situation more explicit and prominent. In contrastive relations, mutually negating scientific views are expressed through adversative conjunctions conveying opposing information in order to strengthen the connection between components.

In the scientific style, the introduction or preamble first provides information about the issue to be examined or investigated. This information is complemented by demonstrating the relevance of the topic the author intends to study. Among the essential stylistic features of the functional scientific style, consistency, terminologization, and logical evaluation must be regarded as fundamental.

Thus, the principal function of the scientific style, in a broad sense, is the explanation of scientific thought. Explanation encompasses the stages of scientific reasoning, the consolidation of the cognitive process, and the interpretation of the results of cognition. When terms are arranged sequentially within a sentence, they contribute to abstraction.

In the scientific style, constructions such as “qeyd etmək lazımdır ki” (it should be noted that), “vurğulamaq lazımdır ki” (it is necessary to point out that), “məlumdur ki” (it is known that), “bundan belə nəticə çıxır ki” (it follows that), “bütün bunlardan o nəticə çıxır ki” (from all this it can be concluded that), “göründüyü kimi” (as can be seen), “beləliklə” (thus), “müəllifə görə” (according to the author), “müəllifin fikrinə görə” (in the author’s opinion), “fikrimizcə” (in our opinion), “biz hesab edirik ki” (we believe that), “ehtimal ki” (probably), “digər tərəfdən” (on the other hand), “deməli” (therefore), “ümumiyyətlə” (in general), and “bir tərəfdən ... digər tərəfdən” (on the one hand ... on the other hand) are frequently used. These constructions are distinguished by their productivity and serve to enrich scientific language in its various directions, while at the same time revealing the rich potential of the literary language.

REFERENCES:

1. Abdullayev S. Qeyri-səlis dilçilik təcrübəsi. Bakı: Victory, 2013. 595 s.
2. Adilov M. Əyləncəli dilçilik. Bakı: Elm və təhsil, 2014. 324 s.
3. Aliguliyev R., Jafarov Y. & Aliguliyev, R. M. ICT problems of the Azerbaijani language, the Azerbaijani language problems of ICT. Problems of Information Society. 2024. 15(2), 3. <https://doi.org/10.25045/jpis.v15.i2.01>
4. Asadullasoy M. The Research of the Publicistic Style in the Creative Activity of the Representatives of Nakhchivan Literary Environment at the End of XIX Century and at the Beginning of XX Century. Advances in Literary Study. 2021. 9, P. 197-208. <https://doi.org/10.4236/als.2021.94021>
5. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili (leksika). Bakı: Maarif, 1970. 135 s.
6. Guliyeva G. The Importance Of Old Turkic Official-Legal Documents In Teaching Of The Turkic Language. Journal for Educators, Teachers and Trainers. 2023. 14(1). P. 34-41.

7. Habibova K. Virtual discourse as a communicative requirement of the modern era. Ad Alta Journal of Interdisciplinary research. 2023. 13(1). P. 173-176.
8. Haji D.M. & Ameen M. Language Conventions of Kurdish Scientific Books in the Context of Scientific Translation between English and Kurdish. Journal of University of Human Development. 2024. 10(2). P. 58-64. <https://doi.org/10.21928/juhd.v10n2y2024.pp58-64>
9. Huseynova-Gahramanli A. Classification of the Origin of International Terms in the Azerbaijani. Path of Science. 2023. 9(12). P. 2001-2007. <http://dx.doi.org/10.22178/pos.99-3>.
10. Karimova F. Lingua-Semantic Issues of Economic Texts. Path of Science. 2021. 7(2). P. 2001-2007. <http://dx.doi.org/10.22178/pos.67-4>.
11. Mammadli N. & Habibova K. The Interplay Between Academic Communication and Speech Manipulation: A Psychometric Analysis. TPM – Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology. 2025. 32(S1). P. 29-37. <https://tpmap.org/submission/index.php/tpm/article/view/128>
12. Sadiqova S. Azərbaycan dilinin terminologiyası. Bakı: Elm, 2011. 380 s.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ТУРЕЦЬКИХ КУЛІНАРОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ «ТУРЕЦЬКА КУХНЯ З БАГАТОВІКОВИМИ РЕЦЕПТАМИ»)

SPECIFICITIES OF TRANSLATION OF TURKISH CULINARY ONYMS INTO UKRAINIAN (BASED ON THE MATERIALS OF THE BOOK “TURKISH CUISINE WITH CENTURY-OLD RECIPES”)

Бондар М.В.,

orcid.org/0000-0002-2463-6308

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри східної і слов'янської філології

Київського національного лінгвістичного університету

Стаття присвячена вивченню специфіки назв турецьких національних страв та напоїв українською мовою. Обґрунтовано актуальність дослідження, яка пов'язана із зростанням інтересу до турецької нематеріальної культурної спадщини, а також необхідністю наукового вивчення цього класу найменувань в українському мовному просторі (специфіка процесу освоєння цієї гетерогенної лексики, застосування різних перекладацьких стратегій тощо). Вибірка назв здійснена на матеріалі текстів рецептів турецької національної кухні, перекладених українською мовою. Зібраний матеріал дозволив типологізувати турецькі лексичні одиниці за морфологічними (частини мовна приналежність, специфічні граматичні форми), словотвірними особливостями (словотворчі афікси), структурними ознаками (компонентний аналіз) та порядком компонентів. Описані особливості, у свою чергу, дозволили зробити певні узагальнення щодо перекладених одиниць: визначити типові моделі побудови (вживання прийменників із певними відмінковими формами іменників), виявити відмінності у розташуванні слів (постпозиція чи препозиція родового поняття (гіпероніма) відносно видового поняття (гіпоніма)) та з'ясувати загальні тенденції у перекладі цього класу найменувань як різновиду безеквівалентної лексики. Традиційно перекладачі вдаються до транскодування, калькування, заміни етнореалій. Загальне родове поняття здебільшого перекладається українським відповідником, а видове поняття, яке є специфічною турецькою назвою страви, транскодується. Окреслено фактори, що можуть бути визначальними при відборі того чи іншого способу перекладу (однокомпонентне (транскодування) чи багатокомпонентне (калькування) найменування), частини мовна приналежність компонентів, словотворчі афікси, вплив загальної традиції найменування українських національних страв та напоїв, функціонування типових українських моделей, тяжіння до заміни чужомовної реалії питомою, коли зовнішній вигляд та спосіб приготування подібні, поступове освоєння через транскодовану назву та калькований варіант.

Ключові слова: кулінароніми, кулінарна лексика, кулінарна термінологія, гастрономічна лексика, глютонічна лексика, глютонічні найменування.

The article is devoted to the study of the specifics of the names of Turkish national dishes and drinks in the Ukrainian language. The relevance of the study is substantiated, which is associated with the growing interest in Turkish intangible cultural heritage, as well as the need for scientific study of this class of names in the Ukrainian language space (specifics of the process of mastering this heterogeneous vocabulary, the use of various translation strategies, etc.). The selection of names was carried out on the material of the texts of recipes of Turkish national cuisine translated into Ukrainian. The collected material allowed us to typologize Turkish lexical units by morphological (partial language affiliation, specific grammatical forms), word-formation features (word-formation affixes), structural features (component analysis) and the order of components. The described features, in turn, allowed us to make certain generalizations regarding the translated units: to identify typical construction models (the use of prepositions with certain case forms of nouns), to identify differences in the arrangement of words (postposition or preposition of the generic concept (hyperonym) relative to the specific concept (hyponym)), and to clarify general trends in the translation of this class of names as a type of non-equivalent vocabulary. Traditionally, translators resort to transcoding, calque, and replacement of ethnoreals. The general generic concept is mostly translated by its Ukrainian equivalent, and the specific concept, which is a specific Turkish name of a dish, is transcoded. The factors that may be decisive in the selection of a particular translation method (single-component (transcoding) or multi-component (calquing) name), the linguistic affiliation of the components, word-forming affixes, the influence of the general tradition of naming Ukrainian national dishes and drinks, the functioning of typical Ukrainian models, the tendency to replace a foreign-language reality with a specific one, when the appearance and method of preparation are similar, and gradual mastery through the transcoded name and calquing variant are outlined.

Key words: culinary onyms, culinary lexicon, culinary terminology, gastronomic vocabulary, gluttonous vocabulary, gluttonous names.

Постановка проблеми. Кулінарні традиції – це важлива частина нематеріальної культурної спадщини народу, що передається з покоління в покоління. Деякі страви є надбанням усього

людства та включені до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Національні страви є не лише результатом розвитку кулінарного мистецтва, вони є репрезентантами національних смаків,

типових комбінацій, традиційних способів та технік приготування.

Кулінарія як мистецтво приготування їжі та наука послуговується специфічною кулінарною лексикою, зокрема словами та словосполученнями для опису страв, інгредієнтів, процесів приготування та обладнання.

У добу глобалізації цілком природною є тенденція до взаємообміну, взаємовпливу у різних галузях знань, зокрема й кулінарних. Зі зростанням інтересу до турецької культури (як матеріальної, так і нематеріальної) загалом та турецької національної кухні зокрема, активно відкриваються ресторани турецької та кримськотатарської кухні, господині шукають рецепти приготування типових турецьких страв. Попит викликає потребу у виданні кулінарних книг з рецептами турецьких національних страв. У 2024 році видавництво «Фоліо» видало колективну працю «Турецька кухня з багатовіковими рецептами». Це стало справжньою подією не лише для гурманів, але також і тюркологів, оскільки презентувало переклад національних турецьких страв українською мовою, адже актуальність дослідження назв національних страв та напоїв, що набувають популярності серед українців, не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню лексики кулінарно-гастрономічної сфери присвячено праці таких сучасних науковців, як: О.М. Гусейнова, Л.О. Шевченко [2], І. Прожогіна [17] (термінологічний аспект, співвідношення змісту понять, розвиток кулінарної термінології), Є.В. Візнічак, О.В. Подвойська [1], І.О. Державецька [3], В. Куликова, М. Ковальчук [9], Т. Стоянова, С. Шутяк [18], Ю.В. Чернова, Т.С. Гаращенко [20] (перекладацький аспект), О. Залужна, А. Роллер [4], Ю.М. Половинчак [16] (кулінарний дискурс), І.О. Іншакова, К.Ю. Стахова [5] (структурно-семантичні особливості лексики на позначення страв), І.В. Іщенко [6] (глютонічні найменування в текстах сучасної української жіночої прози), С.І. Ковпик [7] (поетика густативів на матеріалах творів української прози XIX ст.), Ж. Колоїз [8] (густативні найменування як фрагменти біблійної глютонії), Т.В. Кучма [10] (кулінароніми у повісті-казці О. Пройслера «Водяничок» і їх переклад українською мовою), Ж. Кущенко, Д. Песоцька [11] (особливості функціонування гастронімів у поетичному і прозовому дискурсах французької мови), І. Масляєва [12] (особливості функціонування глютонічних найменувань у жіночому романі Лариси Денисенко «Кавовий присмак кориці»), Г.Б. Мелех [13] (стратифікація німецької фахової мови кулінарії

(на матеріалі лексикографічних джерел), М.Й. Петришин [14] (діахронічний аспект: кулінарна термінологія давніх римлян).

Таке розмаїття тематики зумовлене багатим поняттєвим апаратом (*кулінарна лексика, гастрономічна лексика, глютонічна лексика, кулінаронім, глютонім, гастронім, глютонічна назва, глютонічні найменування, густатив*), співвідношенням внутрішньофахової, зовнішньофахової кулінарної термінології та загальнозживаної лексики, вивченням особливостей дискурсу (*кулінарний дискурс, гастрономічний дискурс, кулінарно-гастрономічний дискурс; глютонічний дискурс*), врахуванням специфіки мовної картини світу (*глютонічна картина світу*), типовими контекстами вживання похідних прикметників. Окрім того, важливу роль відіграє склад лексико-тематичних груп (назви страв та напоїв, інгредієнтів, процесів, технік, споживання та оцінювання їжі, специфічні номінації, що відображають соціокультурний контекст споживання їжі, смакові характеристики).

Нами використовується термін *кулінаронім* на позначення відповідних лексем-об'єктів мовознавчого аналізу.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – це комплексний аналіз особливостей перекладу назв турецьких національних страв та напоїв.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: зробити вибірку перекладених українською мовою назв турецьких національних страв та напоїв; порівняти оригінал з перекладом українською мовою; визначити основні способи перекладу назв; виявити типові моделі перекладу.

Матеріалом дослідження стала праця «Турецька кухня з багатовіковими рецептами», створена авторським колективом (Аріф Більгін, Озге Саманджи, Гьонюль Паксой, Гюнай Кут) й перекладена з турецької М. Мірсалієвою [19].

Виклад основного матеріалу. На основі відібраного матеріалу нами було розподілено всі назви, утворені поєднанням кількох слів, відповідно до граматичного оформлення в турецькій мові та проаналізовано типові способи та моделі перекладу українською мовою.

Багато назв страв турецької кухні оформлені відносним ізафетом. Якщо в турецькій назві є власна назва та родові поняття (суп, салат, плов, печиво тощо), то турецька власна назва у складі найменування транскодується та відтворюється з врахуванням українського типового порядку розташування слів (відмінного від

турецького): *tarhana çorbası* – суп тархана, *ezogelin çorbası* – суп езогелін, *yaula çorbası* – суп яйла, *çoban salatası* – чобан салат, *tekke pilavı* – плов текке, *acıbadem kurabiyesi* – печиво аджибадем, *turşu suyu* – сік туршу, *perde pilavı* – перде плов. Проте в частині таких назв перший компонент перекладається прикметником, що зумовлено семантичними особливостями: *Ramazan pidesi* – рамаданська піма, *köy ekmeği* – сільський хліб, *uz türlüsi* – літнє турлю, *düğün çorbası* – весільний суп, *ev baklavası* – домашня пахлава.

За такою ж моделлю перекладаються словосполучення, які не оформлені відносним ізафетом, але містять в складі назви родові поняття: *yufka ektek* – хліб юфка, *iç pilav* – плов-начинка (прикладка).

Якщо у турецькій назві страви чи напою, оформленій відносним ізафетом, вказується з чого готується страва, то типова модель перекладу «суп з чого?», «плов з чого?», «кебаб з чого?», «салат з чого?», «щербет з чого?», «хошаф з чого?», «халва з чого?», «десерт з чого?», «чай з чого?»: *kereviz çorbası* – суп із селери, *karalahana çorbası* – суп із чорної капусти, *kuru bamya çorbası* – суп із сушеної бамії, *patlıcan salatası* – салат із баклажанів, *taze enginar salatası* – салат зі свіжих артишоків, *ahtapot salatası* – салат із восьминога, *ayran aşı* – холодний суп із айрану, *semizotu yemeği* – страва з портулаку, *kabak yemeği* – страва з кабачків, *teyan-kökü şerbeti* – щербет із лакриці, *demirhindi şerbeti* – щербет із тамаринду, *kıyma kebabı* – кебаб із фаршу, *ayva hoşafı* – хошаф із айви, *fırık pilavı* – плов із фіріка, *ayva tatlısı* – десерт із айви, *zahter (kekik) çayı* – чай із заатару (чебрецю), *ihlamur çayı* – чай з липи, *leblebi helvası* – халва з леблебі (із нуту). Це стосується і назв турецьких страв з компонентом пілакі, піяз, туршу, сарма, долма, мусака, у яких подається уточнення, з яким саме компонентом: *midye pilaki* – пілакі з мідії, *barbunya pilaki* – пілакі з квасолі, *tahinli piyaz* – піяз із тахіні, *yeşil zeytin piyazı* – піяз із зелених олив, *pancar turşusu* – туршу з буряка, *vişneli yaprak sarması* – сарма з листя винограду з вишнями, *karalahana sarması* – сарма з чорної капусти, *çiğir gömlek sarma* – сарма з печінки, *enginar dolması* – долма з артишоку, *kabak çiçeği dolması* – долма з квіток кабачків, *soğan dolması* – долма з цибулі, *yeşil domates dolması* – долма з зелених помідор, *kuru patlıcan dolması* – долма з сушених баклажанів, *kavun dolması* – долма з дині, *patlıcan musakka* – мусака з баклажану. Іноді навіть питома турецька назва страви може калькуватися: *midye dolması* – фаршировані мідії, *uskutru*

dolması – фарширована скумбрія, *etli kabak dolması* – фаршировані кабачки з м'ясом, *bumbar (tumbur) dolması* – фарширований бумбар (мумбар) (долма – фарширований); *tulum peynirli köz biber sarması* – рулетики з печеного перцю з сиром тулум (сарма – рулетики).

Фіксується також нечастотна модель «страва з чим?»: *kestaneli yahni* – яхнія з каштанами, *etli yaprak sarması* – сарма з м'ясом, або переклад через прикметник: *balık pilaki* – рибне пілакі.

Ще одним способом перекладу є похідний від іменника прикметник: *balık çorbası* – рибний суп, *sumak şerbeti* – сумаховий щербет, *zencefil şerbeti* – імбирний щербет, *su mihallebisi* – водяне мухаллебі, *meyve hoşafı* – фруктовий хошаф, *gül şurubu* – трояндовий сироп, *patlıcan kebabı* – баклажанний кебаб, *soğan kebabı* – цибулевий кебаб, *kaymaklı kayısı tatlısı* – абрикосовий десерт із каймаком, *kabak tatlısı* – гарбузовий десерт, *patlıcan tatlısı* – баклажановий десерт, *un kurabiyesi* – борошняне печиво, *mısır ekmeği* – кукурудзяний хліб.

Це стосується і назв, неформованих відносним ізафетом: *kuzu tandır* – баранячий тандир, *tavuk şiş* – курячий шіш, *kuzu uykuluk* – бараняче пікальне м'ясо.

Якщо у назві є прикметник, він перекладається українським відповідником: *yeşil salata* – зелений салат, *sade pirinç pilavı* – звичайний рисовий плов.

Окрему групу формують турецькі назви, у складі яких є прикметник з афіксом -li (чотири фонетичні варіанти), який перекладається за моделлю «суп з чим?», «салат з чим?», «яєчня з чим?», «плов з чим?», «квасоля з чим?», «локишина з чим?», «котлети з чим?» тощо: *erişteli yeşil mercimek çorbası* – суп із зеленої чечевиці з кесме, *sarı erikli pirinç çorbası* – рисовий суп із жовтими сливами, *taratorlu kuzu ispanak* – шпинат із таратором, *yoğurtlu havuç* – морква з йогуртом, *yoğurtlu semizotu salatası* – портулак із йогуртом, *pastırmalı yumurta* – яєчня з пастирмою, *kıymalı yumurta* – яйце з фаршем, *soğanlı yumurta* – яйця з цибулею, *ispanaklı yumurta* – яєчня із шпинатом, *otlu peynirli gözleme* – гьозлеме з сиром та зеленню, *keşli cevizli erişte* – локишина з горіхами та нутом, *peynirli pide* – піма з сиром, *pastırmalı kuru fasulye* – квасоля з пастирмою, *erikli kuzu incik* – бараняча гомілка зі сливами, *tavuklu nohutlu pilav* – плов із куркою та нутом, *domatesli pilav* – плов із помідорами, *hamsili pilav* – плов з анчоусами, *patlıcanlı pilav* – плов із баклажанами (хоча фіксується модель «плов із чого?»: *kestaneli bulgur pilavı* – плов із булгуру з каштанами, *kuzugöbeği mantarlı bulgur pilavı* – плов із булгуру зі зморшками),

sarımsaklı köfte – котлети з часником, *patlıcanlı tirit* – *тіріт* із баклажаном, *piliçli batıya* – бамія з куркою, *salepli dondurma* – морозиво з салепо, *taze zahterli zeytin salatası* – оливковий салат зі свіжим заатаром, *ayvalı kuzu sirti fırın* – запечена бараняча спинка з айвою, *taratorlu kalamar tava* – смажені кальмари з таратором. Також турецький прикметник може перекладатися українським прикметником: *şafranlı pilav* – шафрановий плов, *limonlu pelte* – лимонне желе.

Якщо афікс *-li* додається в турецькій назві до словосполучення «оливкова олія», переклад здійснюється за моделлю «на оливковій олії»: *zeytinyağlı enginar* – артишок на оливковій олії, *zeytinyağlı yerelması* – топінамбур на оливковій олії, *zeytinyağlı pırasa* – цибуля-порей на оливковій олії, *zeytinyağlı taze fasulye* – стручкова квасоля на оливковій олії, *zeytinyağlı ıspanak kökü* – коріння шпинату на оливковій олії, *zeytinyağlı portakallı kereviz* – селера з апельсином на оливковій олії, *zeytinyağlı koruklu batıya* – бамія на оливковій олії, *zeytinyağlı havuç* – морква на оливковій олії, *zeytinyağlı biber dolması* – фарширований перець на оливковій олії. Хоча трапляється переклад «з оливковою олією»: *zeytinyağlı pırasa dolması* – фарширована цибуля-порей із оливковою олією, *zeytin yağı kereviz dolması* – фарширована селера з оливковою олією.

Частина назв турецьких страв транскодуються: *lakerda* – лакерда, *fava* – фава, *tüçver* – мюджвер, *humus* – хумус, *sacık* – джаджик, *bostana* – бостана, *ımtımbayıldı* – імам баялди, *karişık turşu* – карішик туршу, *hünkârbeğendi* – хюнкар-бесенди, *menemen* – менемен, *kaygana* – кайгана, *nergizleme* – нергізлеме, *mikla* – мікла, *tepsi böreği* – тєпсі бьорек, *pişi* – піші, *mantı* – манти, *lahmacun* – лахмаджун, *karnıyarık* – карніярйк, *şiveydz* – шивейдіз, *analı kızlı* – анали-кизли, *içli köfte* – ічлі кьофте, *kısır* – кисир, *bazlama* – базлама, *lavaş etmek* – лаваш, *bandıma* – бандума, *rapara* – ропара, *çilbir* – чилбир, *alinazık* – аліназік, *kuzu şiş* – кузу шіш, *hamsi kuşu* – хамсі кушу, *saray lokması* – сарай локма, *güllac* – гюллач, *aşure* – ашуре, *keşkek* – кешкек, *sübye* – сьуб'є, *sirkencebin* – сіркенджебін, *somata* – сомата, *boza* – боза, *şalgam* – шалгам, *ayran* – айран, *şıra* – шира, *salep* – салеп, *kaynar* – кайнар, *uaprak ciğer* – япрак джігер, *islîm kebabı* – іслім кебаб, *tel kadayıf* – тель кадайф, *revani* – ревані, *kalburabastı* – калбурабасті, *tavuk göğsü* – тавук-гьогсу, *keşkül* – кешкюль, *incir uyutması* – інжир уютма, *cızbiz köfte* – кьофте джиз-биз, *kadınbudı köfte* – кадинбуду кьофте, *çiğ köfte* – чіг-кьофте, *lokum* – локум, *kilis tava* – кіліс тава.

Подібні за способом приготування турецькі страви можуть перекладатися українським відповідником: *etli lahana sarması* – голубці, *mercimek köftesi* – сочевичні фрикадельки, *işkembe çorbası* – суп із рубців.

Якщо у назвах страв є географічна назва, перекладається прислівником з по-: *çerkezta-vığı* – курка по-черкеськи, *Arnavutciğeri* – печінка по-албанськи.

Часом фіксується скорочення назви шляхом пропуску одного з компонентів: *kelle paça çorbası* – келле пача, *fırın sütlaç* – сютлач.

При перекладі турецької назви, у якій зазначено спосіб приготування, може як зберігатися порядок компонентів мови-джерела: *levrek buğulama* – окунь на пару, *lüfer ızgara* – луфар на грилі, *karides güveç* – креветки в гювеч, *karişık kızartma* – змішане обсмажене, так і змінюватися: *kalkan tava* – обсмажений калкан, *palamut tava* – обсмажена пеламіда атлантична, *asma uaprağında sardalya* – сардина у виноградному листі. Часто специфіка приготування передається через дієприкметник, що притаманно назвам страв української національної кухні: *süzme mercimek çorbası* – проціджений суп із сочевиці, *ot kavurma* – смажені трави.

Іноді подаються два варіанти перекладу назви (варіативність): *güllabiye helvası* – халва гюллабіє (медова халва з трояндами), *tepsi mantısı* – тєпсі манти (запечені манти).

Висновки. Як бачимо, типовими способами перекладу турецьких кулінарнімів є транскодування, калькування та заміна турецької етнореалії реалією українського лінгвокультурного простору. Проаналізований матеріал засвідчує реалізацію різних стратегій: доместикації, форенізації та нейтралізації. Однокомпонентні назви здебільшого перекладаються шляхом транскодування, багатоконпонентні назви перекладаються типовими моделями «страва з чого?», «напій з чого?», «страва з чим?» зі зміною порядку слів відповідно до особливостей українського синтаксису та типового розташування слів в українській мові. Частотні також моделі «прикметник+іменник», «дієприкметник+іменник». Процес освоєння нової гетерогенної одиниці відбувається через транскодовану назву та калькований варіант, які подаються як варіанти назви тієї чи іншої страви. При перекладі турецьких назв страв із зазначенням техніки приготування порядок слів може відповідати питомому або змінюватися відповідно до особливостей українського слововжитку. Заміна етнореалії українським еквівалентом не є типовою, спостерігається, коли зовнішній вигляд та техніка приготування подібні.

Зростання інтересу до турецьких національних страв та їх популярність серед українців інтенсифікують процес освоєння цих гетерогенних одиниць, «впізнаваність», незважаючи на екзотичність зовнішньої форми, а також поро-

джують цікаві асоціації з українськими національними стравами, що, в свою чергу, потребує подальшого комплексного лінгвістичного вивчення та є перспективним напрямом майбутніх досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Візнічак Є.В., Подвойська О.В. Щодо проблеми перекладу гастрономічної термінологічної лексики (на матеріалі текстів німецькомовного гастрономічного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. № 43. Т. 5. С. 30–33. URL: http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v43/part_5/10.pdf (дата звернення: 08.01.2026).
2. Гусейнова О.М., Шевченко Л.О. Розвиток кулінарної термінології та особливості її перекладу. *Молодий вчений*. 2021. 3 (91). С. 49–53. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-3-91-11>.
3. Державецька І.О. Глютонічна лексика та проблеми її перекладу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 466–470.
4. Залужна О., Роллер А. Кулінарний дискурс у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2023. Том 34 (73). № 4. С. 145–149. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/26>.
5. Іншакова І.О., Стахова К.Ю. Структурно-семантичні особливості лексики на позначення страв українського народу в кулінарних книгах. *Структура і семантика мовних одиниць. Філологічні студії*. 2018. Вип. 17. С. 33–44. DOI: <https://doi.org/10.31812/filstd.v17i0.35>.
6. Іщенко І.В. Глютонічні найменування в текстах сучасної української жіночої прози : дис. ... доктора філософії : 035 «Філологія»; Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2023. 225 с.
7. Ковпик С.І. Поетика густативів (на матеріалах творів української прози XIX ст.) : монографія. Кривий Ріг, 2014. 179 с. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/2569/1/С.%20Ковпик%20ПОЕТИКА%20ГУСТАТИВІВ.pdf> (дата звернення: 08.01.2026).
8. Колоїз Ж. Густативні найменування як фрагменти біблійної глютонії. *Філологічний часопис*. 2022. Вип. 2 (20). С. 36–43. DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2022.268646>.
9. Куликова В., Ковальчук М. Меню як різновид гастрономічного дискурсу: перекладацький аспект. *Науковий дискурс ДДПУ ім. І. Франка. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2016. Т. 1. № 5. С. 176–179. URL: http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-nomerov/2016/NV_2016_5-1/44.pdf (дата звернення: 08.01.2026).
10. Кучма Т.В. Кулінароніми у повісті-казці О. Пройслера «Водяничок» і їх переклад українською мовою. *Львівський філологічний часопис*. 2022. № 12. С. 99–103. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.16>.
11. Кущенко Ж., Песоцька Д. Особливості функціонування гастрономів у поетичному і прозовому дискурсах французької мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59. Т. 2. С. 168–173. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/59_2023/part_2/25.pdf (дата звернення: 08.01.2026).
12. Масляева І. Особливості функціонування глютонічних найменувань у жіночому романі Лариси Денисенко «Кавовий присмак кориці». *Філологічні студії*. 2019. Вип. 19. С. 64–76. DOI: <https://doi.org/10.31812/filstd.v19i0.2323>.
13. Мелех Г.Б. Стратифікація німецької фахової мови кулінарії (на матеріалі лексикографічних джерел). *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. Вип. 187. 2020. С. 91–95.
14. Петришин М.Й. Кулінарна термінологія давніх римлян. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 32. Т. 2. С. 97–103. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/32/part_2/20.pdf (дата звернення: 08.01.2026).
15. Поліщук Н. Термінологічна лексика в газетному тексті (на матеріалах газет «Високий замок», «Газета по-українськи», «Скриня»). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 675. С. 165–170. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-675-2010/terminologichna-leksyka-v-gazetnomu-teksti-na> (дата звернення: 08.01.2026).
16. Половинчак Ю.М. Кулінарно-гастрономічний дискурс соціальних медіа в процесах формування національної ідентичності. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. IV (13). Issue: 82. 2016. Р. 62–65. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Culinary-and-gastronomic-discourse-of-social-media-in-the-formation-of-national-identity-Y.-Polovynchak.pdf> (дата звернення: 08.01.2026).
17. Прожогіна І. Варіативність, структура і функціонування термінології кулінарної лінгвістики. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 84. Т. 3. 2025. С. 198–205. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/84-3-28>.
18. Стоянова Т., Шутяк С. Особливості перекладу кулінарного дискурсу. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Серія «Лінгвістичні науки»*. 2022. № 34. С. 87–102. URL: <https://www.lingstud.od.ua/archive/2022/34/8.pdf> (дата звернення: 08.01.2026).

19. Турецька кухня з багатосторонніми рецептами, створена авторським колективом / А. Більгін, Г. Паксой. Г. Кут, О. Саманджи; пер. з турец. М. Мірсалієвої. Харків : Фоліо, 2024. 430 с.
20. Чернова Ю.В., Гаращенко Т.С. Кулінарна термінологія та проблеми її перекладу. *Молодий вчений*. № 12 (64). Грудень, 2018. С. 148-151. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-38>.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 03.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ТУРЕЦЬКИЙ ІНТЕРНЕТ-СЛЕНГ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ НОВОЇ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ

TURKISH INTERNET SLANG AS A REFLECTION OF A NEW COMMUNICATION CULTURE

Пілик В.В.,

orcid.org/0000-0001-8987-8845

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри східної і слов'янської філології

Київського національного лінгвістичного університету

Сущко В.В.,

orcid.org/0009-0003-5352-1379

студентка IV курсу факультету східної і слов'янської філології

Київського національного лінгвістичного університету

Стаття присвячена комплексному лінгвістичному та соціокультурному аналізу турецького інтернет-сленгу як одного з ключових проявів сучасної цифрової комунікації. У роботі досліджено процеси формування та функціонування сленгових одиниць у турецькомовному онлайн-просторі, визначено їхню роль у моделюванні нових комунікативних практик, а також вплив на соціальну ідентичність користувачів. Особлива увага приділена аналізу структурних і прагматичних характеристик інтернет-сленгу, який виникає на стику традиційної турецької літературної мови, англійських запозичень та власне цифрових мовних інновацій. Досліджено, як молодіжна аудиторія поєднує елементи креативної транслітерації, скорочень, емодзі та нових смислових конструкцій для оптимізації онлайн-взаємодії та вираження емоцій.

На основі емпіричного матеріалу, зібраного з популярних соціальних платформ (Twitter, Instagram, TikTok, Discord), визначено найбільш поширені інтернет-вирази та їх функціональна роль у спілкуванні. Проаналізовано їхню семантичну гнучкість, контекстуальну залежність та соціальні конотації, зокрема відображення емоційного стану, іронії, підтвердження або неформальної солідарності між співрозмовниками.

Дослідження виявило, що турецький інтернет-сленг не лише сприяє економії мовних ресурсів у цифровій комунікації, а й формує унікальні моделі міжособистісного взаєморозуміння, які відображають глобальні культурні впливи та тенденції гібридизації мови. Розглянуто соціокультурні чинники, що стимулюють розвиток сленгу, зокрема швидкість обміну інформацією, популяризацію мобільних застосунків та соціальних мереж, а також потребу в самовираженні та приналежності до спільнот.

Автори доводять, що турецький інтернет-сленг є не периферійним явищем, а значущим індикатором трансформації сучасної комунікативної культури, засобом креативного мислення і генератором нових дискурсивних практик. Одержані результати надають підґрунтя для подальших лінгвістичних та соціолінгвістичних досліджень у сфері цифрової комунікації, сприяють розвитку теорії мовної гібридності та допомагають краще розуміти механізми формування молодіжної мови в глобальному інтернет-просторі.

Ключові слова: турецький інтернет-сленг; цифрова комунікація; неологізми; мовна гібридність; соціолінгвістика; онлайн-дискурс; молодіжна мова; цифрова культура; соціальні мережі.

The article is devoted to a comprehensive linguistic and socio-cultural analysis of Turkish internet slang as one of the key manifestations of modern digital communication. The study investigates the processes of formation and functioning of slang units in the Turkish-speaking online environment, their role in shaping new communicative practices, and their influence on users' social identity. Special attention is paid to the structural and pragmatic features of internet slang, which emerges at the intersection of traditional Turkish literary language, English borrowings, and purely digital linguistic innovations. The study examines how the youth audience combines elements of creative transliteration, abbreviations, emojis, and novel semantic constructions to optimize online interaction and express emotions.

Based on empirical material collected from popular social platforms (Twitter, Instagram, TikTok, Discord), the most common online expressions and their functional role in communication are identified. Their semantic flexibility, contextual dependence, and social connotations are analyzed, including the reflection of emotional state, irony, confirmation, or informal solidarity between interlocutors.

The research revealed that Turkish internet slang not only contributes to the economy of linguistic resources in digital communication but also forms unique models of interpersonal understanding, reflecting global cultural influences and trends of language hybridization. The socio-cultural factors driving slang development are examined, including the speed of information exchange, the popularity of mobile applications and social networks, as well as the need for self-expression and community belonging.

The authors argue that Turkish internet slang is not a peripheral phenomenon but a significant indicator of the transformation of contemporary communicative culture, a tool for creative thinking, and a generator of new discursive practices. The results provide a foundation for further linguistic and sociolinguistic research in the field of dig-

ital communication, contribute to the development of the theory of language hybridity, and help better understand the mechanisms of youth language formation in the global online space.

Key words: Turkish internet slang; digital communication; neologisms; language hybridity; sociolinguistics; online discourse; youth language; digital culture; social networks.

Постановка проблеми. Сучасна цифрова комунікація істотно трансформує мовну поведінку користувачів у всьому світі. Одним із найбільш яскравих проявів цієї трансформації є інтернет-сленг, який виконує функції економії мовних ресурсів, емоційного вираження та соціальної ідентифікації. Турецький інтернет-сленг, що формується на стику традиційної турецької мови та глобальних мовних впливів, зокрема англійських запозичень, представляє собою унікальний об'єкт дослідження для лінгвістики та соціолінгвістики. Його актуальність обумовлена як практичною потребою у розумінні сучасних комунікативних стратегій молоді, так і теоретичною необхідністю аналізу механізмів мовної гібридизації в умовах глобального інтернет-простору.

Наявність великої кількості соціальних платформ, таких як Twitter, Instagram, TikTok і Discord, створює середовище, де мовна креативність і адаптаційні механізми реалізуються швидко та ефективно. Турецький інтернет-сленг стає не просто лексичним феноменом, а повноцінним індикатором культурних змін, соціальної приналежності та міжособистісної взаємодії в онлайн-середовищі. Вивчення цього явища дозволяє окреслити сучасні тенденції розвитку турецької мови, оцінити ступінь впливу глобалізації на локальні мовні практики та розробити методологічні підходи до аналізу цифрового дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі турецький інтернет-сленг досліджується переважно в контексті соціолінгвістики, мовної адаптації та комп'ютерної лінгвістики. Зокрема, Ç. Karatepe і N. Fidan (Ч. Каратепе і Н. Фідан) аналізують семантичні особливості сленгових одиниць у соціальних мережах та їх роль у відображенні емоційного стану користувачів [1]. Н. Eryiğit (Г. Еріїт) та А. Nicolosi (А. Ніколозі) досліджують структурні модифікації сленгових елементів, включаючи скорочення, транслітерацію та запозичення, що свідчить про активну мовну гібридизацію [2; 3]. Е. Boylu (Е. Бойлу), розглядає турецький інтернет-сленг як маркер молодіжної субкультури та засіб формування цифрової ідентичності [4]. Окрім того, А. Nicolosi (А. Ніколозі) досліджував лінгвістичні інновації серед турецької молоді [5].

Попри достатньо великий обсяг досліджень, більшість робіт зосереджуються на окремих

платформах або обмежених групах сленгових одиниць. Недостатньо уваги приділяється комплексному аналізу функціонування сленгу у різних цифрових середовищах, його соціокультурним та прагматичним аспектам, а також взаємодії з традиційною мовною нормою.

Зокрема, низка важливих аспектів дослідження турецького інтернет-сленгу залишається поза належною увагою науковців. Це стосується, зокрема, низки прогалин у вже наявних дослідженнях. Серед основних недоліків можна виокремити недостатнє вивчення взаємозв'язку між турецьким інтернет-сленгом і глобальними мовними трендами, зокрема процесом інтеграції англійських запозичень у турецьку мову. Окрім того, не вистачає комплексного аналізу структурних і функціональних груп сленгових одиниць, що обмежує глибину розуміння цього мовного явища.

Метою дослідження є здійснення комплексного лінгвістичного та соціокультурного аналізу турецького інтернет-сленгу як відображення нової культури спілкування в цифровому просторі.

Серед завдань дослідження є: визначити характерні структурні та семантичні особливості турецького інтернет-сленгу; проаналізувати його функції в онлайн-комунікації та роль у формуванні соціальної ідентичності користувачів; дослідити соціокультурні та глобальні чинники, що впливають на появу та розвиток сленгу; систематизувати сленгові одиниці за функціональними групами та оцінити їх взаємодію з літературною турецькою мовою.

Виклад основного матеріалу. Інтернет-сленг у сучасній лінгвістиці розглядається як особливий вид мовної поведінки, який формується у цифровому середовищі та відзначається високою динамічністю та функціональною гнучкістю. Це сукупність лексичних, графічних та структурних одиниць, що виникають у процесі онлайн-комунікації, характеризуються стислим передаванням інформації, емоційною насиченістю та здатністю маркувати соціальну приналежність користувача [6, с. 302].

Основною функцією інтернет-сленгу є економія часу при наборі тексту, швидка передача емоційної інформації та формування ідентичності певної групи користувачів. Однією з характерних рис цього явища є використання аббревіатур, скорочень та графічних елементів, що дозволя-

ють стисло передати значення повідомлення. Наприклад, у турецькій онлайн-комунікації часто зустрічаються скорочення *mr̃b* (*merhaba* – «привіт»), *tmm* (*tamam* – «добре, окей») та *slm* (*selam* – «привіт») [4, с. 78].

Крім того, одне й те саме слово може набувати різних значень у залежності від контексту, як це видно на прикладі англомовних запозичень: *lol* («смішно»), *brb* («незабаром повернуся») або *gg* («добра гра»). Інтермедіальність проявляється у поєднанні текстових елементів з графічними, такими як емодзі або стікери, що підкреслюють емоційний контекст повідомлення [1, с. 23]. Також, інтернет-сленг виконує соціальну функцію, маркуючи приналежність користувача до певної спільноти, наприклад, фанатів онлайн-ігор, мем-культури або конкретних молодіжних субкультур.

У турецькому контексті феномен інтернет-сленгу є цікавим тим, що він відображає взаємодію глобальних мовних тенденцій і локальних мовних традицій, утворюючи унікальний мовний пласт, який характеризує сучасні способи цифрової комунікації. Прикладами турецького інтернет-сленгу є: *kanka* («друзьбан»), *napıyorsun?* («що робиш?»), скорочено *napıyon?*, емоційне посилення *uua* (ну, же), а також скорочення *çok güzel!* («дуже красиво») до форми *çk gz!* чи поєднання англійських і турецьких елементів, наприклад, *wtf abi* («що за чорт, брате»). Ці приклади свідчать про активну глобальну мовну взаємодію, що відображає процеси взаємопроникнення мов та культур у цифровому середовищі.

Турецький інтернет-сленг характеризується низкою особливостей, що відображають сучасну культуру спілкування та мовні тенденції цифрового середовища. Однією з таких особливостей є граматичні скорочення та транслітерації, коли користувачі спрощують слова для пришвидшення набору тексту. Наприклад, *naptın?* замість повного *ne yaptın?* («що ти робив?»), *gbi* замість *gibi* («як») або *bkl* від *bekle* («чекай»). Іншою важливою характеристикою є активне використання англомовних та гібридних форм, зумовлене впливом глобальної цифрової культури та соціальних мереж.

Турецька молодь часто вбудовує англіцизми у щоденне спілкування, наприклад, *selfie çektim* («зробив селфі»), *like at* («постав лайк»), *lol yaptım* («смішно») – поєднання англійського скорочення та турецького слова, що підкреслює емоційність повідомлення. Турецький інтернет-сленг також виконує соціокультурну маркерну функцію, сигналізуючи про приналежність користувача до певної групи або субкультури, напри-

клад, фанатів аніме, геймерів або мем-спільнот. Одним із ключових аспектів є гумористичне та емоційне забарвлення мовних одиниць, що дозволяє передавати іронію, сарказм або здивування. Прикладами є *aynen ya!* («саме так!»), *off ya* (вираження роздратування або здивування) та *ciddi misin?* («серйозно?»).

Важливим є також урбаністичний аспект: сленг частіше формується у великих містах, де молодь активніше користується цифровими платформами, швидко сприймає глобальні мовні тренди та впроваджує нові мовні форми [4, с. 56]. Типові турецькі приклади, що активно вживаються у соціальних мережах та чатах, включають *kanka napıyon?* («друзьбан, що робиш?»), *efsane!* («епічно!»), *İstanbul trafiği yine felaket, eve geç kalacam* («Трафік у Стамбулі знову жахливий, запізнюся додому»), де скорочення та емоційні вигукі відображають урбаністичний контекст [9, с. 314]. Таким чином, турецький інтернет-сленг не лише економить час та передає емоції, а й виступає інструментом формування цифрової ідентичності, соціальної комунікації та відображення сучасних культурних практик у мережевому середовищі.

Турецький інтернет-сленг, як і будь-який мовний феномен цифрової комунікації, має певну класифікацію, що допомагає систематизувати його елементи та зрозуміти функціональні особливості.

Першою категорією є аббревіатури та скорочення, які забезпечують швидкість написання повідомлень та економію часу. До таких прикладів належать скорочення *as* (*abone* – «підписка»), *gbi* (*gibi* – «як»), *bgh* (*başım büyük dertte* – «у мене великі проблеми»), а також *uy* (*yavaş yavaş* – «повільно»). Окрім цього, у чатах часто зустрічаються скорочені форми питальних конструкцій, наприклад, *ne var?* замість повного *ne yapıyorsun?* («що відбувається?») або *napar?* замість *ne yapıyorsun?* («що робиш?»). Такі скорочення не лише економлять час, але й підкреслюють неформальність та дружню атмосферу спілкування.

Другим елементом класифікації є фонетичні скорочення, які виникають через трансформацію слова під впливом усного мовлення або швидкого набору тексту. Приклади таких скорочень включають *yap* від *yapmak* («робити»), *bi* від *biri* («хтось»), *gtt* від *git* («іди»), а також *slm kanka napıyon?* («друзьбан, що робиш?»), де поєднуються кілька скорочень для ефективної комунікації. Такі трансформації демонструють здатність мови адаптуватися до цифрового середовища та потреб користувачів.

Третя категорія – гібридні англо-турецькі форми, які свідчать про глобалізацію комунікацій та вплив англійської мови на турецьку молодіжну лексику. Наприклад, *hashtag atmak* («ставити хештег»), *gamer* («геймер»), *follow* («підписатися»), а також *omg abi* («о боже, брате!»). Такі форми не лише полегшують обмін інформацією, а й стають маркером приналежності до певної цифрової спільноти, що активно використовує глобальні культурні та мовні практики.

Четверта категорія включає емодзі та графічні знаки, які в турецькому інтернет-сленгу активно функціонують як паралельні одиниці вираження емоцій, інтонації та контексту. Наприклад, смайли або серії символів, таких як <3 («серце») або :D («усмішка»), дозволяють передавати гумор, іронію або захоплення. У деяких випадках емодзі стають самостійними повідомленнями, які цілком зрозумілі співрозмовнику в контексті мережевої культури.

П'ята категорія – жаргон онлайн-ігор, який формується серед молодіжних спільнот, що проводять багато часу у віртуальних ігрових середовищах. Турецькі геймери активно використовують такі скорочення, як *afk* («відсутній»), *frag* («вбивство»), *loot* («здобич»), а також *noob* («новачок, слабкий гравець»). У поєднанні з турецькими звертаннями, наприклад, *abi* («брате») або *kanka* («друзьбан»), ці терміни створюють унікальний сленговий пласт, що відповідає вимогам і культури онлайн-геймерів. Цей тип лексики виконує комунікативну, емоційну та соціальну функції, об'єднуючи користувачів у спільноти за інтересами.

Таким чином, запропонована класифікація турецького інтернет-сленгу має умовний характер і ґрунтується на функціонально-прагматичних критеріях, демонструє його багатовимірний характер: він поєднує економію часу, емоційне забарвлення, глобальні мовні впливи та соціальну маркерність. Ці категорії не існують ізольовано, а взаємодіють у реальних онлайн-комунікаціях, утворюючи живу, динамічну мовну систему, що відображає сучасну культуру спілкування турецької молоді та цифрового суспільства загалом.

Турецький інтернет-сленг у реальному спілкуванні проявляється у чатах, коментарях у соціальних мережах та месенджерах, де користувачі активно поєднують аббревіатури, скорочення, англійські запозичення та графічні елементи. Наприклад, у груповому чаті можна зустріти повідомлення: "*Slm kanka, nariyon bugün?*" («Привіт, друзьбан, що робиш сьогодні?»), де присутні скорочення *slm* і *nariyon* (фонетичне ско-

рочення від *nariyorsun*). Інший приклад із платформи коментарів: "*Hadi ya, bu video harika! :D çk gzl!*" («Ну що ти, це відео чудове! Дуже гарно!»), де використано емоційне вигук *hadi ya* (вираз здивування), смайлик :D і нове скорочення *çk gzl!* (від «*çok güzel!*»), що підкреслює позитивне емоційне забарвлення повідомлення.

Особливу увагу заслуговують гібридні англо-турецькі конструкції, які демонструють активне проникнення глобальної цифрової культури у турецьку молодіжну лексику. Наприклад, у постах соціальних мереж часто зустрічаються такі форми: "*This game çok zor abi, gg wp!*" («Ця гра дуже складна, гарна гра, добре зіграно!»), де поєднано англійські скорочення *gg* («добра гра») і *wp* («well played») з турецькими словами *çok zor* («дуже складно») та звертанням *abi* («старший брат/дружній тон»). Інші приклади включають "*Selfie çektim, ama filter çok garip*" («Зробив селфі, але фільтр дуже дивний»), де поєднано англіцизм *selfie*, турецьке дієслово *çektim* («зробив»), що підкреслює емоційне забарвлення повідомлення [7, с. 161]. Гібридні англо-турецькі конструкції, такі як "*Netflix'te film izliyorum, so boring*" («Дивлюсь фільм на Netflix, так нудно»), або "*LOL abi, tam anlamadım*" («Сміюсь, брате, я не зовсім зрозумів»), демонструють взаємодію локальних і глобальних культур. Цей синтез дозволяє користувачам одночасно підтримувати національні мовні традиції та інтегрувати сучасні глобальні практики комунікації.

У неформальному спілкуванні турецькі користувачі активно використовують короткі запитальні та вигуківі форми, що допомагають передавати емоції та підкреслюють інтонацію. Такі вирази, як *Noluyor ya?* («Що відбувається?»), *Aynen öyle!* («Саме так!»), *Hadi be!* («Та ну!») є характерними для швидкої та емоційної комунікації. Крім того, часто спостерігається інтеграція англійських вигуків із турецькими словами, що свідчить про глобалізацію мовних практик. Наприклад, *OMG, bu film süperdi ya!* («О Боже, цей фільм був супер!»), де англійський *OMG* поєднується з турецьким контекстом для емоційного підсилення.

Ще одним характерним прикладом є коментарі на платформах обміну відео, де активно застосовуються комбіновані скорочення: *Slm herkese, video çok komik tşk ederim!* («Привіт усім, відео дуже смішне, дякую!»). Тут поєднуються форма *herkese* («усім»), фонетичне *çok komik* («дуже смішно») та скорочення *tşk* (від *teşekkür ederim* – «дякую»), що дозволяє користувачам швидко передавати інформацію в обмеженому просторі повідомлення.

Турецький інтернет-сленг не лише демонструє лексичну економію, а й створює емоційно насичене середовище для ефективної комунікації. Ця мовна система активно взаємодіє з глобальними мовними трендами, при цьому зберігаючи гнучкість, що дозволяє поєднувати локальні культурні коди з міжнародними практиками. Він відображає структуру та динаміку сучасного турецького суспільства, де молодіжні групи активно формують свою ідентичність через цифрове спілкування. Взаємодія через скорочення, аббревіатури та емодзі допомагає створювати відчуття приналежності до певної соціальної групи, як-от у студентських чатах, де часто вживаються вирази на кшталт *kanka napıyosun?* або *slm abicim, buluşalım mı?*, що підкреслюють не лише неформальність, але й дружній характер спілкування [8, с. 170].

Мем-культура, іронія та ігрові форми мови дозволяють створювати коментарі з подвійним значенням, наприклад: *Bu video full komik ama hoca görürse vay halimize!* («Це відео дуже смішне, але якщо побачить викладач, буде біда!»). Такі повідомлення демонструють здатність сленгу поєднувати розвагу та соціальну саморегуляцію, вказуючи на контекстуальні норми поведінки.

Гендерні аспекти також помітно впливають на мовленнєві практики: спостерігається тенденція, коли чоловіки використовують агресивні або жартівливі вирази, такі як *lol*, *wtf*, *noob* («сміюся в голос, що за чорт, новачок») тоді як жінки віддають перевагу емодзі та емоційно насиченим конструкціям, як-от *“Ayy çok tatlısın”* («Ой, ти такий милий!»). Це свідчить про гендерну диференціацію мовних форм у цифровому просторі.

Інтернет-сленг у турецькій цифровій культурі виконує функцію соціального кодування: за допомогою специфічних слів або скорочень користувачі миттєво демонструють свою належність до певної спільноти. Наприклад, у стрімінгових чатах часто можна побачити повідомлення: *“Kanka, boss fight çok zor, help pls!”* («Дружбан, бос битва дуже складна, допоможи будь ласка!»), де поєднуються турецьке *kanka*, англійське *help pls* і емодзі, що формує швидку та ефективну комунікацію.

Мем-культура та сарказм активно вбудовуються в повідомлення з смислами без довгих пояснень. Наприклад, *Abi bu derste uyuycam resmen, hocam fark etmez umarım* («Братуку, на цій

лекції я реально засну, сподіваюся, викладач не помітить»). Це створює унікальний комунікативний код, зрозумілий лише для обізнаних учасників спільноти [9, с. 624].

Отже, турецький інтернет-сленг формує нову культуру спілкування, де швидкість обміну інформацією поєднується з емоційною експресією, соціальною ідентичністю та культурною інновацією. Він відображає сучасні тенденції цифрового суспільства і змінює способи, у які молодь організовує взаємодію в мережевому просторі, створюючи динамічну та самобутню мовну екосистему.

Висновки. Дослідження турецького інтернет-сленгу підтвердило його багатовимірний характер, що включає лінгвістичні, соціальні та культурні аспекти цифрового спілкування. Інтернет-сленг охоплює скорочення, аббревіатури, фонетичні трансформації, гібридні англо-турецькі форми, емодзі та графічні знаки, які сприяють швидкій та емоційно забарвленій комунікації. Він є динамічним і адаптивним, зокрема завдяки впливу молодіжних груп, урбаністичних контекстів і глобальної цифрової культури.

Соціолінгвістичний аналіз показав, що сленг використовується для вираження приналежності до групи, гумору, іронії та емоцій. Гендерні відмінності виявляються у виборі лексичних та графічних засобів: чоловікам притаманно використання агресивно-жартівливих вигуків та скорочень, а дівчатам – емодзі та емоційно забарвленіші конструкції. Урбанізація формує специфічні маркери, які відображають міське життя в цифровому просторі.

Інтернет-сленг є ключовим елементом нової культури спілкування, поєднуючи локальні мовні традиції та глобальні практики. Гібридні англо-турецькі форми, аббревіатури та емодзі формують комунікативну екосистему молоді, що є водночас культурним і практичним інструментом спілкування.

Перспективи подальших досліджень включають аналіз розвитку сленгу в різних регіонах Туреччини, порівняння турецьких цифрових практик з іншими мовними спільнотами, а також вивчення впливу соціальних медіа на мовну еволюцію. Важливим є дослідження психологічних і когнітивних аспектів використання сленгу, а також його впливу на навчальний процес і професійну комунікацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Karatepe Ç., Fidan N. Attitudes of Turkish vocational high school students towards slang use in daily language. *International Journal of Language Academy*, 2020. P. 23-27. DOI: 10.29228/47795.
2. Eryiğit G. Dilara Torunoğlu-Selamet. Social media text normalization for Turkish. *Natural Language Engineering* 23, no. 6, 2017. P. 1–41. DOI: 10.1017/1351324917000134.

3. Nicolosi A. Teenage language: use and abuse. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları. Journal of Language and Literature Studies* 30, 2024. P. 197–210. DOI: 10.30767/1455903.
4. Boylu E., Kardaş D. The views of teachers and students on slang in teaching Turkish as a foreign language. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 16, no. 2, 2020. P. 73–88. DOI: 10.17263/712655.
5. Nicolosi A. A Case Study of Linguistic Innovations Among Turkish Youth. *Avrasya Araştırma Dergisi*, 2024. P. 54–61.
6. Razuvaeva O. Slang in the Turkish Language as a Social, Linguistic, and Semiotic Phenomenon. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, no. 1, 2019. P. 299–316.
7. Sargın M. Türk A., Kadın E. Türk argosunda erkekler ve kadınlar için metaforlar. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 16, 2024. P. 154–166. DOI: 10.21733/ibad.1480561.
8. Özsoy S. Use of New Media by Turkish Fans in Sport Communication: Facebook and Twitter. *Journal of Human Kinetics* 2018. P. 165–176. DOI: 10.2478/10078-011-0033.
9. Karali Y., Aydemir H., Şen M. An Investigation of Prospective Teachers' Use of the Turkish Language in Social Media. *Education Quarterly Reviews*, Vol. 4, No. 2 2021. P. 620–628. DOI: 10.31014/1993.04.02.307.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 09.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

РОЗДІЛ 4 СЕМІТСЬКІ МОВИ

УДК 811.411.21'373.6

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.25>

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИКИ В ГАЛУЗІ МОРСЬКОЇ ТОРГІВЛІ ТА СУДНОПЛАВСТВА В СУЧАСНІЙ АРАБСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF MARITIME TRADE AND NAVIGATION VOCABULARY IN MODERN STANDARD ARABIC

Кононенко В.Г.,

orcid.org/0000-0002-9729-0176

*старший викладач кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

Котова Я.О.,

orcid.org/0009-0002-3620-9458

*студентка III курсу факультету східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті здійснено комплексний етимологічний аналіз лексики, пов'язаної з морською торгівлею, судноплавством, портовою діяльністю та логістикою в сучасній арабській літературній мові. Дослідження ґрунтується на поєднанні діахронічного та синхронічного підходів і спрямоване на виявлення джерел походження морської термінології, шляхів її формування та семантичної еволюції. Дослідження етимології морської лексики є актуальним, оскільки дозволяє реконструювати історичні контакти, вплив технологічного прогресу та формування міжнародної термінології. Актуальність дослідження визначається також необхідністю впорядкування галузевої терміносистеми, уникнення неточностей у перекладі специфічної лексики морської галузі.

Матеріалом дослідження стали 130 лексем, дібраних методом суцільної вибірки з арабсько-англійських, англійсько-арабських, арабсько-українських та англійсько-українських словників. Проаналізовану лексику було систематизовано за чотирма тематичними групами: специфічна лексика морської галузі; назви суден, їх елементів і технічних характеристик; лексика портової діяльності та логістики; термінологія морських природних явищ. У межах кожної групи встановлено співвідношення питомої арабської та запозиченої лексики, визначено кореневу структуру термінів, словотвірні моделі та особливості семантичних змін.

Результати дослідження засвідчили домінування питомих арабських лексем у всіх тематичних групах, що підтверджує стійкість семітської словотвірної системи та її здатність продукувати спеціальну термінологію на основі власних дериваційних ресурсів. Водночас виявлені запозичення з грецької, латинської, перської, а також із сучасних європейських мов (англійської та французької), ілюструють багатовікові торговельні й культурні контакти арабського світу. Окрему увагу приділено феномену зворотного запозичення, який відображає складні процеси мовної циркуляції між Сходом і Заходом у сфері мореплавства.

Практична цінність статті полягає в систематизації морської термінології арабської літературної мови та створенні теоретичного підґрунтя для подальших лексикографічних і перекладознавчих досліджень, а також для вивчення регіональних діалектів і професійних говірок, пов'язаних із морською справою.

Ключові слова: арабська мова, етимологія, морська термінологія, судноплавство, морська торгівля, лексикологія, запозичення.

The article provides a comprehensive etymological analysis of the vocabulary related to maritime trade, navigation, port activities, and logistics in Modern Standard Arabic. The study is based on a combination of diachronic and synchronic approaches and aims to identify the sources of maritime terminology origin, the ways of its formation, and its semantic evolution. The investigation of the etymology of maritime vocabulary is particularly relevant, as it makes it possible to reconstruct historical contacts, trace the influence of technological progress, and examine the formation of international terminology. The relevance of the research is also determined by the need to systematize the sector-specific terminological framework and to avoid inaccuracies in translating specialized maritime vocabulary.

The research material consists of 130 lexical units selected through continuous sampling from Arabic–English, English–Arabic, Arabic–Ukrainian, and English–Ukrainian dictionaries. The analyzed vocabulary is systematized into four thematic groups: specific maritime terminology; names of vessels, their structural elements and technical characteristics; vocabulary related to port activities and logistics; and terminology describing maritime natural phenomena. Within each group, the correlation between native Arabic and borrowed lexemes is established, and the root structure of terms, word-formation models, and patterns of semantic change are identified.

The findings demonstrate the predominance of native Arabic lexemes across all thematic groups, confirming the stability of the Semitic word-formation system and its capacity to generate specialized terminology through its own derivational resources. At the same time, borrowings from Greek, Latin, Persian, as well as from modern European languages (English and French), illustrate centuries-long trade and cultural contacts within the Arab world. Special attention is paid to the phenomenon of reverse borrowing, which reflects complex processes of linguistic circulation between East and West in the sphere of maritime navigation. The practical value of the article lies in the systematization of maritime terminology in Modern Standard Arabic and in establishing a theoretical foundation for further lexicographic and translation studies, as well as for the investigation of regional dialects and professional sociolects associated with maritime activities.

Key words: Arabic language, etymology, maritime terminology, navigation, maritime trade, lexicology, borrowings.

Постановка проблеми. Етимологія як частина мовознавства служить надзвичайно важливим інструментом для розуміння структури, історичного розвитку лексичного складу мови та її культурного змісту.

Арабська мова належить до семітських мов, з погляду типологічної класифікації є флективною та має у своїй структурі деривацію як головний лексикоутворюючий інструмент. Абсолютна більшість слів в арабській мають в своїй основі трилітерний корінь (рідше зустрічаються дві, чотири або п'ять кореневих літер), який несе в собі основне лексико-семантичне наповнення слова. Таким чином, словотвір (деривація) в арабській літературній мові відбувається в кілька способів: додавання префіксів, афіксів або інфіксів до кореневої основи або її «розбивання» цими інфіксами; застосування внутрішньої флексії; подвоєння однієї чи більше кореневих літер тощо [1, с. 8-10]. У будь-якому разі, незважаючи на кількість змін у лексемі від її споконвічного варіанту, можна легко виокремити кореневий склад та відстежити первісне значення лексеми. У свою чергу, етимологічний аналіз слова дозволяє відстежити первинне значення кореня, зрозуміти зв'язок цього слова з іншими, відслідкувати послідовність семантичних змін у його значенні протягом певного проміжку часу.

Проблеми етимології арабської мови цікавили вчених-арабістів протягом багатьох століть. Результатами цієї праці стали етимологічні словники, монографії з граматики та арабського словотвору [2; 3; 4]. Водночас на сьогодні немає робіт українських арабістів, присвячених етимології лексем, пов'язаних з морською справою та судноплавством в сучасній арабській літературній мові. Серед європейських та арабських науковців спостерігається брак досліджень згаданої вище тематики, що підтверджує важливість подальших досліджень у цій сфері. Це також обумовлено необхідністю всебічного аналізу етимології термінів, пов'язаних з мореплавством, морською торгівлею в арабській мові, що служить ключем до розуміння не тільки розвитку самих цих сфер

діяльності, а й ступеня їх взаємозв'язку з іншими культурами та мовами, адже судноплавство та морська торгівля протягом багатьох століть були інструментом комунікації, культурного обміну, торгівлі та економічної співпраці між провідними державами. У сучасному світі, завдяки значному розвитку нафтової промисловості в арабомовному регіоні, галузь морських перевезень користується ще більшим попитом ніж у минулі роки, тож лексичний склад мови змінюється та збагачується.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми етимології в арабській мові не достатньо досліджені в українському мовознавстві, адже переважна більшість етимологічних розвідок здебільшого стосуються англійської, німецької та інших західноєвропейських мов [5; 6; 7; 8; 9; 10]. Ураховуючи тісні лінгвістичні взаємозв'язки між мовами, що зумовлені різноманітним запозиченням, ці роботи також демонструють методи та теоретичні засади етимологічного аналізу лексем, які застосовують, зокрема в етимологічних дослідженнях арабської мови, іноземні вчені [10; 11].

Тематика етимології термінів, пов'язаних з мореплавством та морською справою, досліджується в декількох статтях українських вчених [12; 13]. Так, Цобенко О.В. у своїй роботі «Діахронічний аспект дослідження англійської морської термінології» узагальнює, що морська термінологія англійської мови переважно складається із запозичень та наголошує на необхідності подальших досліджень у цій галузі [12, с.2]. Водночас тісний взаємозв'язок між мовами, продемонстрований низкою запозичень, не тільки висвітлює картину історичної взаємодії країн у галузі морських перевезень та торгівлі, але й підтверджує широкий культурний обмін між цими народами, що відбувався протягом століть попри великі відстані та інші соціально-політичні відмінності.

Семантичну групу морської лексики на прикладі англійської мови також було розглянуто у роботі Шерстюк О.І. [13]. У своїй статті автор зазначає, що переважна більшість морської термінології має іншомовне походження та функ-

ціонує поруч зі значною кількістю споконвічно англійських лексем. У роботі також було вказано, що основним способом словотвору таких лексем є афіксація та словоскладання, рідше зустрічаються словосполучення, як результат окремого словотвірного процесу [13, с.193; с.196]. Водночас автор наголошує на тому, що запозичені терміни, так само як і суто англійські, продовжують трансформуватися, змінюючи лексичний склад англійської мови у цій семантичній групі.

Грунтовне етимологічне дослідження морської термінології арабської мови провів Мухаммад Зафер Альхазмі [14]. У своїй монографії він дослідив групу лексем, що стосуються судноплавства та морської торгівлі узбережжя Червоного моря Саудівської Аравії. Ця робота є істотним внеском в арабську лексикографію завдяки поглибленому лексико-семантичному аналізу важливої, але малодослідженої регіональної морської арабської лексики. Вона не тільки фіксує «вимираючий» корпус термінів, що знаходиться під загрозою забуття, але й підтверджує історичну проблему арабської лексикографії – тенденцію до документування тільки класичної арабської мови, що пояснює причину відсутності відповідних інструментів для вивчення термінології матеріальної та міської культури [14 с.8-9; с.11].

Метою статті є комплексний етимологічний аналіз вибірки лексем, пов'язаних із судноплаванням, морською справою, портовою справою, логістикою, торгівлею в сучасній арабській літературній мові. Для досягнення поставленої мети було вирішено такі **завдання**:

1) зібрати та систематизувати найбільш частотні лексеми з обраної тематики та розподілити їх за тематичними групами;

2) простежити семантичну еволюцію питомих арабських термінів, виявити кореневі літери, встановити словотвірну формулу, за якою було створено лексему;

3) виявити джерело запозичення, відстежити та проаналізувати семантичні зміни;

4) здійснити кількісні підрахунки з елементами статистичного аналізу для визначення найбільш частотних груп арабської морської термінології.

У дослідженні застосовано комплекс загальнонаукових і лінгвістичних **методів**. До загальнонаукових належать аналіз і синтез, індукція та дедукція, що забезпечили систематизацію теоретичних положень, узагальнення фактичного матеріалу та формулювання висновків. Для безпосереднього вивчення мовних одиниць і встановлення їхніх структурно-семантичних та

етимологічних характеристик застосовано спеціальні лінгвістичні методи. Описовий метод – для систематизації та характеристики лексики морської торгівлі та судноплавства; порівняльний – для зіставлення лексем з їхніми вихідними формами та виявлення шляхів запозичення; метод суцільної вибірки – для добору мовного матеріалу; кількісні підрахунки з елементами статистичного аналізу – для встановлення частотності та співвідношення питомих і запозичених лексики; компонентний аналіз, етимологічний і семантичний аналізи – для дослідження внутрішньої семантичної структури, походження та актуальних значень лексичних одиниць у сучасній арабській літературній мові.

Виклад основного матеріалу. У ході дослідження було проаналізовано 130 лексем в галузі мореплавства, логістики, портової та митної діяльності, а також технічної механіки суден, навігації тощо, дібраних методом суцільної вибірки. Джерелом лексем слугували двомовні арабсько-англійський, англійсько-арабський, арабсько-український та англійсько-український словники [17; 18; 20; 21; 22; 23; 24; 25].

Аналіз лексем проводився у декілька етапів. Спершу всі слова було поділено за смисловими групами:

1) **Специфічна лексика морської галузі** – група, до якої було віднесено слова та словосполучення загальноморської тематики, наприклад, لَوْطُنْ – *флот, ескадра*, اَنْيَمْ – *гавань, порт*, اَنْابَرْ – *штурман, капітан*;

2) **Назви суден, їх елементів та характеристик** – до цієї групи належать всі терміни на позначення типів суден, їх технічних характеристик, будови та обладнання, як-от: حَطْبْ – *палуба*, قَرْوْ – *яхта, лодка*, لَمْحْ – *вантажопідйомність*;

3) **Терміни на позначення морських природних явищ** – до цієї групи належать лексеми, що позначають природні явища на воді, наприклад, رَزَجْ – *відлив*, رَايَتْ – *морська течія*;

4) **Лексика портової діяльності та логістики** – найбільш чисельна група, до якої належать терміни на позначення логістичних процесів, навігації, ланцюгів поставок, митних процедур, товарообігу, роботи портів, документообігу морських перевезень, податкової системи тощо. Наприклад, يَكْرِمْجْ صِيلْخَتْ – *вільна портова зона*, قَطَانْ – *митне оформлення*, لَالْ غَسْنْ – *спорядження, суднове обладнання*.

Після розподілу на групи, кожному лексему було досліджено через етимологічні словники та інші документальні джерела, з'ясовано їх походження. Для питомих арабських термінів було визначено

кореневі літери, для слів іншомовного походження – їх першоджерело (мову, з якої запозичено), а також мову-посередник, через яку лексема потрапила в арабську мову.

До групи 1 «Специфічна лексика морської галузі» було дібрано 20 лексем, з яких 15 мають суто арабське походження, а 5 – іншомовне, що становить 75% та 25% відповідно від загальної кількості слів цієї лексичної групи. Прикладами питомих арабських термінів є такі: صَوْغٌ – *занурення*, (кореневі літери ص-و-غ, масдар від дієслова I породи صَاغَ – *пірнати, занурюватися*); فافطصًا – *швартування*, (кореневі літери ف-ف-ص, масдар від дієслова II породи ففص – *вишикувати в ряд*); أفرم – *гавань, притулок*, (кореневі літери أ-ف-ر, первісне значення цього кореня є *шишити, латати (тканину)*). Водночас, протягом років лексема набула сенсу *причалювати* стосовно кораблів та судів. يَرْحُبُ – *морське перевезення*, це словосполучення, зіставлене з двох слів: نَحْشٌ – *транспортування, відвантаження* та يَرْحُبُ – *морський*. Таким чином, дослівно це можна перекласти як *морське транспортування*.

У цій групі іншомовна лексика, як було зазначено вище, становить 25%. Розглянемо детально кожне із запозичених слів.

– Лексема قَنَاسَرْتٌ – *верф, суднобудівний завод*. Хоча це слово загалом вважається запозиченим, воно має арабські корені та є прикладом зворотнього запозичення. Зворотніми запозиченнями називають запозичені лексеми, мова-реципієнт яких одночасно є і першоджерелом [15, с.216]. Таким чином, лексема може декілька разів переходити з однієї мови в іншу, змінюючи свою форму або значення, та повернутися у вихідну мову у новому вигляді за посередництва інших мов [16, с.198]. Первісно слово قَنَاسَرْتٌ мало в арабській мові вигляд رادعان صلا – *дім/місце виготовлення, майстерня, верф*. Протягом XI–XIII ст. це словосполучення перейшло до європейських мов, у венеціанському діалекті італійської прийняло форму *darsena* або *darzana* та набуло значення *верф* або *док*. Потім лексема перейшла в італійську у вигляді *arsenale*, а в іспанську – *atarazana*. Протягом середніх віків, у період Османської імперії, ця лексема повернулася в арабську у вигляді *tersane* через турецьку мову, таким чином набувши теперішнього свого вигляду قَنَاسَرْتٌ. Упродовж десятиліть значення лексеми не змінювалося, зберігаючи основне значення – *верф*, набуто у венеціанському діалекті [17; 19].

– Лексема لوطُنْ – *флот, ескадра* була запозичена з давньогрецької мови. Грецьке *stolos*, зі

значенням *експедиція, подорож, похід або ескадра* прийшло в арабську через турецьку або перську [19].

– Лексема لِبَاكٌ – *кабель (морський)* також мало своєю первісною мовою давньогрецьку, але прийшло до арабської через англійську або інші європейські мови [19].

– Лексема ءَانِيْمٌ – *порт, гавань* також запозичене з давньогрецької мови, має у своїй основі *limēn* (або за іншою версією *ménos*) зі значенням *порт, гавань*. За однією версією, до арабської мови ці слова увійшли через арамейську, за іншою – через сирійську мову [19].

– Лексема ناطِبْقٌ – *капітан*, прийшло до арабської мови з латини через італійську або французьку за посередництвом османської турецької та мало своїм джерелом латинське слово *caput* – *голова* [17].

– Група 2 «Назви суден, їх елементів та характеристик» налічує 39 лексем: з них 90% (35 лексем) – питома арабська лексика та 10% (4 лексеми) – запозичення. До арабських термінів належать: يِرَاصٌ – *мачта*; قَمَقْمٌ – *ніс судна*; لَمْحٌ – *вантажопідйомність, тоннаж*; قَدَائِقُلٌ قَلَجٌ – *штурвал*; عَارِشٌ – *вітрило* та інші.

Серед запозичених можна відзначити такі: قَرَابِئِقٌ – *шлюпка*, що є запозиченням з європейських мов, імовірно, з італійської або, менш імовірно, з португальської. Скоріш за все, в італійській це слово має вигляд *canotto* – *човен, шлюпка*, і було пристосовано до фонетики арабської мови, до якої воно потрапило за посередництвом турецької або грецької мови. قَنَيِبَاكٌ – *кабіна, каюта*, є прикладом досить пізнього запозичення (прийшло в арабську мову в епоху інтенсивного товарообігу між арабськими країнами та Європою), хоча споконвічно лексема має латинське коріння *sarappa* – *хижа, хатина*, та в арабську прийшло вже з англійської *cabin* або французької *cabine* [17; 19].

Іншим цікавим прикладом є قُلْصَوْبٌ – *компас*. Лексема має латинське коріння та спочатку мала вигляд *bussola* – *коробка, скринька, шкатулка*, а потім перейшла до італійської мови у незмінному вигляді та набула значення *компас*, зберігаючи латинське написання *bussola*. В арабську мову лексема потрапила з італійської і є прикладом прямого запозичення [19]. قُلَيْلَاغٌ – *галера, легкий човен*, найбільш ймовірним є походження з грецької від *galeea* або латинського *galea*. Обидва терміни споконвічно використовувалися в значенні *легкий човен, галера* та потрапили в арабську через активні морські контакти [17; 19].

До групи 3 «Лексика портової діяльності та логістики» належать 64 лексичні одиниці,

серед яких 89% (57 слів) мають суто арабське походження, а 11% (7 лексем) є запозиченнями. Серед питомих арабських лексем: *عاسَرَ* – *швартування*, (кореневі літери *ر-س-و*, масдар від дієслова *عَسَرَ* – *закріплювати*). Словосполучення *رَجَأُ* – *фрахт*, яке дослівно перекладається як *винагорода за вантаження*, також є прикладом суто арабського походження лексеми. *رَجَأُ* є масдаром від дієслова II породи *رَجَّعَ* *здавати в оренду*, яке досить часто використовувалося саме в значенні *здавати в оренду (під фрахт) кораблі* (*رَجَّعَ* (قَنَيْفَسَلَا). У свою чергу, *نَحَّشَ* також є масдаром, але від дієслова I породи *نَحَّشَ* – *грузити, завантажувати (товар)*.

Серед запозичених лексем цієї групи є *كَرْمُجُ* – *митниця*, похідне від латинського *commercium* або грецького *kommérkion* – *торгівля* або *податок на торгівлю*, що за посередництва турецького *gümriük* прийшло в арабську мову. Термін *تَائِيَّتْ سِنْ جَوْل* має грецьке коріння у вигляді *logistikē* або *logistikos*, що мало значення *розрахунки* та походило від дієслова *logizomai* – *міркувати*. Згодом воно перейшло у французьку з незначними змінами та отримало вигляд *logistique* та більш конкретизоване значення *логістика, організація перевезень*. В арабську мову ця лексема прийшла через запозичення з англійської у вигляді транслітерації слова *logistics*, що в арабській набуло вигляду *تَائِيَّتْ سِنْ جَوْل* з коренем *ي-ت-جَوْل* та притаманним арабській мові афіксом множини *تا*, що, ймовірно, відповідає англійському закінченню *-s* на позначення множини у вихідному *logistics*.

Лексема *رَاسَمُيس* – *брокер* є запозиченням з перської. У середньоперській мові вона мала вигляд *را درميش* – *той, хто рахує*, в арабську прийшла через активні торгівельні взаємодії з Персією, зазнала асимілювання та набула сучасного вигляду з незначною зміною сенсу, набувши значень *брокер* та/або *посередник*. Слово *جَدْوَلُ* – *бланк, форма* також є запозиченням з середньоперської мови та мало вигляд *نومِن* – *показ, зразок*. До арабської мови воно увійшло так само як і *رَاسَمُيس* за посередництва активних торгівельних відносин арабських країн з Персією.

Лексема *قَرَوَانَم* на позначення *маневрування* або *маневри судна* прийшла в арабську з європейських мов. Слово має латинське коріння – *manuoperāri*, що означає *вправне переміщення* та застосовувалося у військовому та торгівельному флоті. Потім воно перейшло до англійської мови у вигляді *maneuver*, у французьку – *manœuvre*, німецьку – *manöver* з однаковим значенням *маневр* або *маневрувати*. В арабську мову лексема прийшла за часів активної торгівлі араб-

ських країн з Європою та була пристосована до арабських граматичних та фонетичних норм за допомогою транслітерації.

Група 4 «Термінологія морських явищ та природних елементів» є найменш чисельною та налічує всього 7 лексем, які є споконвічно арабськими. До цієї групи належать такі слова: *رَائِيَّتْ* – *морська/океанічна течія* утворене від кореня *ر-ي-ت*, що має значення *руху, течії, швидкого переміщення*. Іншим прикладом є лексема *رُجَجْ* зі значенням *відлив*, що пішло від кореня *ر-ز-ج*. Цей корінь має два основних значення, дуже несхожих між собою: 1) *різати, забивати, вбивати*; 2) *спадати, відходити (про воду)*. Саме від другого значення й утворився масдар – *відлив, спад води*. Термін *دَمَّ* – *прилив* також є масдаром, але має в своїй основі корінь *د-د-م* з первісним значенням *втягувати, розтягувати, розширяти*. Лексема *عَانَقْ* – *морський канал* походить від кореня *ع-ن-ق* основними значеннями *вбирати, вміщувати*.

Наочно розподіл досліджуваної лексики за тематичними групами можна представити у вигляді діаграми 1.

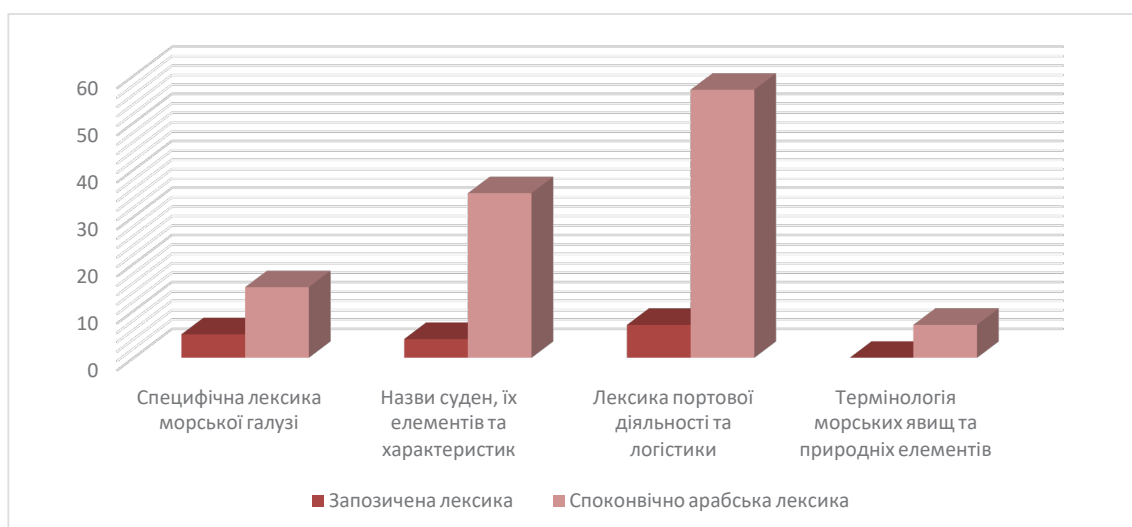
Співвідношення запозиченої та споконвічно арабської лексики у різних тематичних групах можна представити у вигляді діаграми 2.

Таким чином, можна дійти висновку, що терміносистема морської справи в арабській мові є живим організмом, який успішно інтегрує зовнішні впливи, зберігаючи при цьому стійкий внутрішній каркас, заснований на глибоких семітських традиціях. Результати дослідження не лише систематизують лексичний матеріал, а й створюють необхідне підґрунтя для подальшого вивчення регіональних діалектів та професійних говірок, які є наступним етапом у дослідженні лексичної групи арабського мореплавства.

Висновки. Проведене комплексне дослідження лексичного складу арабської мови у сфері судноплавства, морської справи та логістики дозволило систематизувати та проаналізувати 130 термінологічних одиниць, що функціонують в сучасній арабській літературній мові. Етимологічний аналіз підтвердив, що досліджувана лексика є динамічною системою, яка відображає як внутрішній розвиток мови, так і багатовікову історію міжкультурних контактів регіону. Розподіл дослідженого корпусу за семантичними групами засвідчив, що найбільш розгалуженою та чисельною є термінологія, пов'язана з портовою діяльністю, логістикою та економічними аспектами мореплавства, що пояснюється історичною роллю арабських країн як ключових торговельних вузлів та сучасним розвитком економіки регіону.



Діаграма 1. Розподіл досліджуваної лексики за тематичними групами



Діаграма 2. Співвідношення запозиченої та споконвічно арабської лексики у різних тематичних групах

Ключовою особливістю проаналізованого масиву лексики є абсолютне домінування питомих арабських слів над запозиченими у всіх виділених тематичних групах. Статистичні дані підтверджують стійкість арабської мовної традиції: частка питомої арабської лексики коливається від 75% у групі **специфічних морських термінів** до 100% у групі **назв морських природних явищ**. Це свідчить про те, що арабська мова здебільшого покладається на власні словотворчі ресурси – кореневу систему та деривацію – для позначення понять навіть у високотехнічних галузях. Більшість термінів утворено від трилітерних коренів шляхом афіксації або внутрішньої флексії, значна кількість слів є масдарами, що набули предметного значення в процесі семантичної еволюції.

Водночас наявність запозичень, хоч і менш чисельних, яскраво ілюструє географію та історію морських контактів арабського світу. Етимологічний розбір виявив, що основними джерелами іншомовної лексики стали грецька

мова, латина та перська, а пізніші запозичення прийшли з англійської та французької мов. Характерною рисою цього процесу є наявність мов-посередників – турецької (османської) та європейських мов, через які стародавні терміни адаптувалися до арабської фонетики. Окремим вагомим результатом роботи стало виявлення та опис феномену зворотнього запозичення, який яскраво ілюструє цивілізаційний діалог Сходу і Заходу. Приклади термінів, що зародилися в арабському середовищі, були запозичені європейськими мовами в епоху морського панування арабів, а згодом повернулися в арабську мову в трансформованому вигляді, підтверджують тезу про взаємопроникнення морських культур. Таким чином, проведене дослідження не лише систематизує лексичний матеріал, але й заповнює лакуну у вітчизняній арабістиці, пропонуючи новий погляд на морську термінологію як на дзеркало історико-культурних процесів, що відбувалися на перетині цивілізацій.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у польовому дослідженні морської термінології та лексикографічній фіксації

цього арабомовного матеріалу, що забезпечить збереження лінгвістичної та історичної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ryding, Karin C. A Reference Grammar of Modern Standard Arabic. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
2. Jassem Z. A. Arabic as a resolution to etymological uncertainty and controversy in English and Indo-European lexicography: A consonantal radical theory approach to the roots 'Frk, Vrg, Vrt, Frg'. *International Journal on Studies in English Language and Literature (IJSELL)*. 2019. Vol. 7, No. 8. P. 1–13.
3. Zine Djili M., Kheniche S. The Arabic linguistic term in translated dictionaries: A critical reading of a selected sample from the linguistics dictionary by Georges Mounin, translated by Dr. Jamal Alhadhari. RA2LC. 2024. Vol. 12.
4. Saeed M. A. H. Influence of Arabic loanwords in enriching English language. *Global Scientific Journal (GSJ)*. 2022. Vol. 10, No. 11. P. 943–958.
5. Варинська А. М., Корнодудова Н. М. Становлення української морської термінології. *Термінологічний вісник*. 2021. Вип. 6. С. 296–308.
6. Полупанова Н. В., Гнот В. Г. Відкриті об'єднання спеціальних номінацій морської галузі. Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри : матеріали V міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 24–25 квіт. 2015 р.). Одеса : ОНМУ, 2015. С. 254–257.
7. Фоміна І. Л. Формування української морської термінології та перші джерела її поповнення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. Вип. 37(1). С. 76–78.
8. Огієнко М. Д. Semantic aspects of maritime terminology. *Слобожанський науковий вісник. Серія «Філологія»*. 2024. Вип. 6. С. 30–33.
9. Сваричевська А. П. Джерела та шляхи формування військово-морської термінології української мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 57, т. 3. С. 168–172.
10. Jassem Z. A. The Arabic origins of common religious terms in English: A lexical root theory approach. *International Journal of Research in Humanities and Social Sciences*. 2012. Vol. 1, No. 6. P. 59–71.
11. Yousif Mohammed T., Ali Ahmed M. Investigating of the etymology of the term synonymy bilingually in English and Arabic languages : Unpublished master's thesis. Khartoum : Sudan University for Science & Technology, 2016.
12. Цобенко О. В. Діахронічний аспект дослідження англомовної морської термінології. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 36. С. 136–139.
13. Шерстюк О. І. Походження морських термінів в англійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2020. Вип. 46(2). С. 193–197.
14. Alhazmi M. Z. S. Maritime Terminology of the Saudi Arabian Red Sea Coast : PhD Thesis. Exeter : University of Exeter, 2015.
15. Кошій О. Зворотні запозичення у новогрецькій мові. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 43. С. 215–223.
16. Жабко К. О. Запозичення як процес взаємовпливу мов (на матеріалі новогрецької мови). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». 2015. Вип. 51. С. 197–199.
17. Almaany Arabic Dictionary. *الاعمال معجم*. URL: <https://www.almaany.com> (дата звернення: 17.12.2025)
18. Arabic-English Bilingual Visual Dictionary. London : Dorling Kindersley, 2017. 360 p.
19. Doha Historical Dictionary. *Doha Historical Dictionary online*. URL: <https://dohadictionary.org> (дата звернення: 17.12.2025)
20. Lexilogos Arabic Dictionary Online. *Lexilogos Arabic Dictionary Online*. URL: https://www.lexilogos.com/english/arabic_dictionary.htm (дата звернення: 17.12.2025)
21. Sakhr Dictionary. *Sakhr English-Arabic and Arabic-English dictionary*. URL: <https://dictionary.alsharekh.org/> (дата звернення: 17.12.2025)
22. Англо-український словник. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english-ukrainian/#google_vignette (дата звернення: 17.12.2025)
23. Субх А., Кочержинський Ю. Сучасний українсько-арабський словник. *Серія «Схід»*. Київ : Дуліби, 2018.
24. Субх А., Кочержинський Ю., Ковальов І., Честнійша А. Сучасний арабсько-український словник Том 1. Київ, 2015.
25. Субх А., Кочержинський Ю., Ковальов І., Честнійша А. Сучасний арабсько-український словник Том 2. Тематичний словник. Київ, 2015.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

РОЗДІЛ 5 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25:811.111:33

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.26>

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ БІЗНЕС-ТЕРМІНІВ

LEXICAL AND SEMANTIC DIFFICULTIES IN TRANSLATING BUSINESS TERMS

Ільсько О.Л.,*orcid.org/0000-0002-6353-9332**доктор педагогічних наук, професор,**професор кафедри іноземної філології та перекладу**Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова***Гаврилова О.В.,***orcid.org/0000-0001-9450-9147**старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу**Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова***Шепель О.В.,***orcid.org/0000-0003-4581-5441**старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу**Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова*

Статтю присвячено комплексному аналізу лексико-семантичних труднощів перекладу бізнес-термінів у сучасному міжмовному та міжкультурному просторі. Актуальність дослідження зумовлена інтенсивним розвитком міжнародних економічних відносин, глобалізацією бізнес-комунікації, цифровізацією економіки та зростанням ролі спеціалізованих текстів у професійному дискурсі. У центрі уваги перебуває бізнес-термінологія як ключовий компонент фахового мовлення, що забезпечує точність, однозначність і стандартизованість передавання економічної інформації, водночас характеризується динамічністю, полісемією, контекстуальністю та галузевою залежністю значень.

У роботі розглянуто основні чинники, які ускладнюють адекватний переклад бізнес-термінів, зокрема багатозначність термінологічних одиниць, відсутність прямих еквівалентів у мові перекладу, наявність «хибних друзів перекладача», а також семантичні трансформації запозиченої лексики в мові-реципієнті. Проаналізовано типові приклади англомовних бізнес-термінів і продемонстровано визначальну роль контексту, галузі вживання та прагматичної спрямованості тексту у виборі перекладацького відповідника. Окрему увагу приділено проблемі перекладу неологізмів та англіцизмів, що активно функціонують у сучасному бізнес-дискурсі й не завжди мають усталені нормативні відповідники в українській мові.

У статті окреслено основні перекладацькі стратегії подолання лексико-семантичних труднощів, зокрема транскодування, калькування, описовий переклад та адаптацію, а також підкреслено доцільність їх комбінування залежно від комунікативної мети тексту та цільової аудиторії. Зроблено висновок, що ефективний переклад бізнес-термінів можливий лише за умови поєднання високого рівня лінгвістичної компетентності перекладача з ґрунтовним розумінням економічних, правових і культурних реалій.

Ключові слова: бізнес-термінологія, переклад, лексико-семантичні труднощі, полісемія, безеквівалентна лексика, бізнес-дискурс.

The article presents a comprehensive analysis of lexical and semantic difficulties in translating business terms within the contemporary multilingual and intercultural context. The relevance of the study is determined by the rapid development of international economic relations, the globalization of business communication, the digitalization of economic processes, and the increasing role of specialized texts in professional discourse. The focus of the research is business terminology as a core component of professional language, which ensures accuracy, unambiguity, and standardization in conveying economic information, while simultaneously being characterized by dynamism, polysemy, and contextual and domain-specific variability of meaning.

The paper examines the key factors that complicate the adequate translation of business terms, including the polysemy of terminological units, the absence of direct equivalents in the target language, the presence of "false friends of the translator," and semantic transformations of borrowed lexical items in the recipient language. Typical examples of English business terms are analyzed, demonstrating the decisive role of context, field of application, and pragmatic orientation of the text in selecting appropriate translation equivalents. Particular attention is paid to the translation of neologisms and Anglicisms that actively function in modern business discourse and often lack stable normative equivalents in Ukrainian.

The article outlines the main translation strategies for overcoming lexical and semantic difficulties, including transcoding, calquing, descriptive translation, and adaptation, and emphasizes the need for their flexible combination depending on

the communicative purpose of the text and the target audience. It is concluded that effective translation of business terms is possible only through the integration of high-level linguistic competence with a thorough understanding of economic, legal, and cultural realities.

Key words: business terminology, translation, lexical and semantic difficulties, polysemy, non-equivalent vocabulary, business discourse.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі бізнес-комунікація дедалі частіше відбувається в умовах багатомовного та міжкультурного простору. Розширення міжнародних економічних зв'язків, діяльність транснаціональних корпорацій, розвиток електронної комерції та фінансових ринків зумовлюють активне функціонування бізнес-текстів різних жанрів – фінансових звітів, контрактів, маркетингових матеріалів, корпоративної документації. У цих умовах переклад бізнес-текстів стає ключовим чинником ефективної міжнародної взаємодії. Особливу роль у такій комунікації відіграє бізнес-термінологія, оскільки саме вона забезпечує точність, однозначність і фаховість передавання економічної інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми перекладу термінології, зокрема бізнес- та економічної, неодноразово ставали об'єктом наукових досліджень у межах сучасного перекладознавства. У працях вітчизняних і зарубіжних учених розглядаються питання термінотворення, еквівалентності, перекладацьких трансформацій, функціонування запозичень і неологізмів у професійному дискурсі.

Проблеми перекладу спеціалізованої, зокрема бізнес- та економічної, термінології ґрунтовно розглядаються в межах сучасного перекладознавства. Теоретичну основу дослідження становлять праці, присвячені загальним питанням теорії перекладу, семантики терміна та перекладацької еквівалентності. Так, В. І. Карабан наголошує, що переклад наукових і фахових текстів потребує максимальної точності передавання термінологічного значення, оскільки навіть незначні семантичні відхилення можуть призвести до спотворення змісту спеціального повідомлення [1, с. 52–55]. Це положення є особливо актуальним для бізнес-дискурсу, де терміни виконують ключову інформаційну функцію.

Загальнотеоретичні засади семантики та багатозначності мовних одиниць подані у працях М. П. Кочергана. Автор зазначає, що лексичне значення слова формується в системі мовних і позамовних зв'язків, а в умовах спеціалізованого вжитку може зазнавати звуження або переосмислення [2, с. 211–215]. Це положення пояснює причини семантичної варіативності бізнес-термінів і складність їх адекватного відтворення в перекладі.

Важливе місце у вивченні лексико-семантичних аспектів перекладу посідають праці зарубіжних дослідників. Зокрема, М. Baker розглядає проблему безеквівалентної лексики, наголошуючи, що терміни, пов'язані з певними соціально-економічними реаліями, часто не мають прямих відповідників у мові перекладу й потребують застосування різних перекладацьких стратегій – транскодування, описового перекладу або адаптації [3, с. 18–23].

Подібні ідеї розвиває Р. Newmark, який акцентує увагу на прагматичному аспекті перекладу термінів. Учений вважає, що вибір перекладацького рішення має залежати від типу тексту, його функції та цільової аудиторії, а не лише від формальної семантичної відповідності [4, с. 56–61]. Такий підхід є особливо релевантним для бізнес-текстів, орієнтованих на практичне використання.

Комунікативний і прагматичний підхід до перекладу представлений у працях В. Hatim та І. Mason, які розглядають перекладача як активного учасника комунікативного процесу. Автори наголошують, що переклад термінів має забезпечувати не лише точність значення, а й ефективність комунікації в конкретному соціальному та професійному контексті [6, с. 145–149].

Важливу роль у дослідженні семантики бізнес-термінів відіграють також лексикографічні джерела, зокрема Cambridge Business English Dictionary, оскільки фіксують їх нормативні значення, галузеву специфіку та варіативність уживання. Залучення таких джерел є необхідним для уникнення помилок, пов'язаних із полісемією та «хибними друзями перекладача».

Постановка завдання. Незважаючи на прагнення термінів до точності та однозначності, переклад бізнес-термінів у міжмовному зіставленні супроводжується значними лексико-семантичними труднощами. Вони зумовлені полісемією термінологічних одиниць, відсутністю прямих еквівалентів у мові перекладу, семантичними трансформаціями запозиченої лексики, наявністю «хибних друзів перекладача», а також контекстуальною й галузевою залежністю значень. Унаслідок цього виникає ризик семантичних викривлень, які можуть призвести не лише до комунікативних непорозумінь, а й до серйозних економічних або правових наслідків. Таким чином, проблема адекватного відтворення біз-

нес-термінів у перекладі залишається актуальною та потребує подальшого комплексного аналізу з урахуванням сучасних комунікативних і прагматичних чинників.

Виклад основного матеріалу. Переклад бізнес-термінів у сучасному науковому дискурсі розглядається як багатовимірний процес, що потребує комплексного підходу та інтеграції різних стратегій. Його ефективність визначається не лише точністю відтворення змісту, а й прагматичною адекватністю, яка забезпечує відповідність перекладу комунікативним потребам цільової аудиторії. У цьому контексті найбільш поширеними є транскодування, калькування та адаптація, кожна з яких виконує специфічні функції у формуванні термінологічного апарату.

Однією з найбільших проблем у цій сфері є лексико-семантичні труднощі перекладу бізнес-термінів, зумовлені відмінностями в мовних системах, економічних моделях та культурних реаліях. Бізнес-термінологія є динамічною, контекстуально залежною та тісно пов'язаною з національними економічними реаліями. Вона характеризується міжкультурною варіативністю, значною кількістю запозичень та постійним оновленням, що суттєво ускладнює перекладацьку діяльність. Такі неологізми та англіцизми часто не мають усталених українських відповідників, що створює додаткові труднощі для перекладача.

Як правило, бізнес-терміни характеризуються:

- високим ступенем запозичуваності;
- активною неологізацією;
- варіативністю перекладацьких відповідників;
- залежністю від правових і культурних чинників;
- прагненням до точності значення;
- вираженою контекстною залежністю.

Саме сукупність цих особливостей значно ускладнює процес адекватного перекладу та вимагає від перекладача не лише мовної, а й фахової компетентності.

За визначенням дослідників, термін повинен бути точним, системним і однозначним у межах певної галузі знань [2, с. 214]. Однак у реальному мовному вжитку ці вимоги не завжди дотримуються, особливо в міжмовному зіставленні. Бізнес-тексти поєднують елементи економіки, права, менеджменту та маркетингу, що зумовлює багатовимірність значень термінів. Одним із найпоширеніших прикладів є термін *startup*, який в українській мові закріпився у формі транскодування – «стартап». Хоча можливим є описовий переклад «нова компанія» або «інноваційне під-

приємство», саме транскодований варіант відповідає сучасній практиці та зберігає міжнародну впізнаваність.

Розглянемо основні лексико-семантичні труднощі перекладу бізнес-термінів та шляхи їх подолання. До основних труднощів перекладу бізнес-термінів відносяться:

1. Полісемія бізнес-термінів. Полісемія є однією з найпоширеніших причин семантичних неточностей у перекладі бізнес-текстів [3, с. 91–92]. Багато англomовних бізнес-термінів є багатозначними, а їх значення визначається конкретним контекстом. Так, англійський термін *capital* може означати: капітал; столицю; великий шриффт. Термін *equity* вживається у значеннях: власний капітал, акціонерний капітал, частка участі, чистий капітал, цінні папери, акції. Лексема *asset* може перекладатися як актив, майно, ресурс, фонд або капітал. Неврахування галузевого контексту може призвести до неправильного тлумачення фінансових показників і суттєвого спотворення економічного змісту тексту.

2. Відсутність прямих відповідників у мові перекладу. Частина бізнес-термінів виникає в межах певної економічної системи й не має усталених еквівалентів у мові перекладу. Це пов'язано з відмінностями в економічних моделях і правових системах різних країн.

До таких термінів належать: *outsourcing*, *startup*, *benchmarking*, *compliance*, *franchise*. У багатьох випадках ці одиниці залишаються без перекладу або передаються шляхом транслітерації. У таких ситуаціях перекладач змушений застосовувати калькування або описовий переклад, що потребує додаткового пояснення та може знижувати лаконічність тексту. Відсутність прямих еквівалентів у мові перекладу зумовлена розбіжностями економічних і правових систем [4, с. 67].

3. Хибні друзі перекладача. Бізнес-лексика містить значну кількість слів, які мають формальну схожість у різних мовах, але відрізняються за значенням. Це явище отримало назву «хибні друзі перекладача». Типовими прикладами є: *actual* – фактичний, а не актуальний; *corporation* – корпорація, а не будь-яке об'єднання; *fabric* – тканина, а не фабрика. Такі помилки є особливо небезпечними в діловій документації, оскільки можуть спричинити неправильне тлумачення умов договору або фінансових показників [5].

4. Семантичні трансформації запозичених термінів. Запозичені бізнес-терміни нерідко зазнають семантичних змін у мові-реципієнті [6, с. 143–145]. Так, в англійській мові *manager*

означає керівника різного рівня, тоді як в українській мові це слово часто вживається у вузькому значенні «менеджер з продажу». Термін *marketing* у професійному розумінні означає комплексну систему управління ринковою діяльністю, а не лише рекламну діяльність. Перекладач повинен орієнтуватися на нормативне фахове вживання терміна, а не на побутові уявлення.

5. Контекстуальна та галузева залежність. Один і той самий термін може мати різні значення залежно від сфери використання. Наприклад, *profit margin* перекладається як «маржа прибутку», «рентабельність» або «прибутковість». Термін *turnover* у фінансах означає «оборот», а у сфері управління персоналом – «плинність кадрів». Отже, без урахування галузевого контексту переклад бізнес-термінів може бути некоректним або двозначним.

Існують декілька шляхів подолання лексико-семантичних труднощів перекладу бізнес-термінів:

1. Використання контекстуального аналізу для визначення точного значення. Наприклад, при неправильному перекладі словосполучення *public company* може перекладатися як «публічна компанія». Але у правовому контексті *public company* – це компанія, чії акції продаються на біржі. Отже, правильний переклад буде звучати як «акціонерне товариство (відкрите)». Або досить часто у фінансовому документі можна побачити переклад слова *turnover* як «плинність кадрів». Такий переклад буде правильним для сфери HR (скор. англ. *Human Resources* – «людські ресурси» або «персонал»), а у сфері фінансів переклад повинен бути – «оборот».

2. Застосування пояснювальних перекладів. Наприклад, «корпоративне управління – система контролю та регулювання діяльності компанії». Буквальний переклад словосполучення *dividend yield* як «урожай дивідендів» звучить абсурдно, правильним перекладом буде «дохідність дивідендів».

3. Використання транскодування та калькування для нових термінів. Наприклад, *outsourcing* – аутсорсинг. Термін *stakeholder* в українській практиці перекладається як «зацікавлена сторона», що є семантично прозорим і зрозумілим для широкої аудиторії. Водночас у професійних текстах дедалі частіше використовується транскодований варіант «стейкхолдер», який зберігає міжнародну впізнаваність та від-

повідає тенденції інтеграції англіцизмів у бізнес-тексти. Обидва варіанти функціонують паралельно, що створює проблему стандартизації та може призвести до комунікативних непорозумінь у міжкультурному спілкуванні.

Слід врахувати, що помилкові переклади часто виникають через буквальне калькування, неврахування контексту або плутанину з «фальшивими друзями перекладача». В окремих випадках до калькованих та транскодованих термінів краще додати пояснення. Наприклад, калькування слова *assets* як «асети» без адаптації створює непрофесійне враження, краще зробити переклад як «активи»; транскодування слова *equity* («еквіті») без пояснення не передає змісту, краще використати словосполучення «власний капітал» або «акціонерний капітал»; у слові *benchmarking* («бенчмаркінг» (без пояснення)), наприклад, транскрипція допустима, але краще додати пояснення і використати словосполучення «порівняльний аналіз».

4. Залучення міжнародних стандартів, глосаріїв і нормативних документів.

5. Формування власних термінологічних баз і глосаріїв для узгодженості перекладу.

Можна сказати, що переклад неологізмів та англіцизмів у бізнес-текстах потребує гнучкого застосування різних стратегій: транскодування для збереження міжнародної впізнаваності, описового перекладу для пояснення складних понять, калькування з адаптацією для відтворення історично та культурно маркованих термінів. Вибір стратегії залежить від комунікативної мети, цільової аудиторії та ступеня усталеності терміна у професійному середовищі.

Висновки. Лексико-семантичні труднощі перекладу бізнес-термінів є системним явищем, зумовленим динамічністю бізнес-дискурсу та відмінностями між економічними культурами. Полісемія, безеквівалентність, хибні друзі перекладача та контекстуальна варіативність значень вимагають від перекладача високого рівня фахової підготовки.

Таким чином, успішний переклад бізнес-текстів можливий лише за умови поєднання мовної компетентності перекладача з глибоким розумінням економічних і культурних реалій. Переклад бізнес-термінів слід розглядати як міждисциплінарний процес, у якому лінгвістичні знання тісно взаємодіють з економічними та правовими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2004. 608 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: Академія, 2010. 464 с.
3. Baker M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge, 2011. 332 p.
4. Newmark P. *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall, 1988. 292 p.
5. Cambridge Business English Dictionary. Cambridge University Press, 2019. 560 p.
6. Hatim B., Mason I. *The Translator as Communicator*. London: Routledge, 1997. 223 p.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПЕРЕКЛАДАЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»: ВІД МОВНОЇ ДО БАГАТОКОМПОНЕНТНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ МОДЕЛІ

EVOLUTION OF THE CONCEPT OF TRANSLATION COMPETENCE: FROM A LINGUISTIC TO A MULTI-COMPONENT PROFESSIONAL MODEL

Кінцак Н.І.,

orcid.org/0009-0004-1530-0345

*асистент, аспірант кафедри перекладознавства та контрастивної лінгвістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті здійснено ґрунтовний аналіз еволюції поняття «перекладацька компетентність» у межах лінгвістичного та перекладацького дискурсів ХХ – початку ХХІ століття. Актуальність дослідження зумовлена стрімкою трансформацією перекладацької галузі під впливом цифровізації, що потребує переосмислення критеріїв професійної придатності перекладача. Застосування методів порівняльного та діяхронічного аналізів дозволило систематизувати розвиток моделей перекладацької компетентності, виокремивши чотири ключові етапи: лінгвоцентричний, комунікативно-текстуальний, багатокомпонентний та сучасний технологічно-орієнтований етап.

Особливу увагу приділено взаємозв'язку між структурою компетентності та логікою оцінювання якості перекладу. Встановлено, що на ранніх етапах (період лінгвоцентризму) оцінювання мало переважно бінарний характер («правильно/неправильно») і обмежувалось формальною еквівалентністю. Із появою комунікативних моделей та теорії «Скопосу» акцент змістився на функціональну адекватність тексту. У роботі проаналізовано роль стратегічної компетентності як центрального механізму процесу перекладу, що дозволило перейти від аналізу перекладацького продукту до дослідження самого когнітивного процесу прийняття рішень.

Аналіз сучасного етапу розвитку галузі демонструє поступову інтеграцію професійних стандартів ринку в академічні рамки компетентностей. Досліджено модель European Master's in Translation (2022) та міжнародний стандарт ISO 17100:2015, які відображають «технологічний поворот» у перекладознавстві. Виявлено, що в сучасній парадигмі якість перекладу перестає бути винятково лінгвістичною категорією. Вона починає охоплювати ефективність взаємодії перекладача з технологічними інструментами, навички інформаційного пошуку та дотримання термінології проєктів.

У висновках наголошено, що еволюція вимог до перекладача відображає трансформацію з виконавця мовних трансформацій на стратегічного менеджера процесів. Це зумовлює необхідність розрізняти підходи до оцінювання, де в освітньому контексті пріоритетом стає формування компетентностей, а в комерційному – здатність перекладача забезпечувати якісний сервіс у високотехнологічному середовищі.

Ключові слова: перекладацька компетентність, оцінювання якості перекладу, модель PACTE, рамка компетентностей EMT, професійні стандарти, багатокомпонентні моделі, диференціація оцінювання.

The article provides a comprehensive analysis of the evolution of the concept of «translation competence» within the linguistic and translation discourses of the 20th and early 21st centuries. The relevance of the study is driven by the rapid transformation of the translation industry under the influence of digitalization, which necessitates a fundamental rethinking of the criteria for a translator's professional suitability. By applying methods of comparative and diachronic analysis, the development of translation competence models has been systematized, identifying four key stages: the linguocentric, communicative-textual, multi-component, and the modern technology-oriented stage.

Particular attention is paid to the interrelationship between the structure of competence and the logic of translation quality assessment. It is established that during the early stages (the period of linguocentrism), assessment was primarily binary in nature («right/wrong») and limited to formal equivalence. With the emergence of communicative models and Skopos theory, the emphasis shifted toward the functional adequacy of the text and its ability to achieve communicative goals in the target environment. The paper analyzes the role of strategic competence as the central mechanism of the translation process, which facilitated a transition from the analysis of the translation product to the study of the cognitive decision-making process itself.

An analysis of the current stage of the industry's development demonstrates the gradual integration of professional market standards into academic competence frameworks. The EMT model (2022) and the international standard ISO 17100:2015, which reflect the «technological turn» in translation studies, are examined. It is revealed that in the modern paradigm, translation quality ceases to be an exclusively linguistic category. It begins to encompass the efficiency of the translator's interaction with technological tools, information retrieval skills, and strict compliance with project terminology.

The conclusions emphasize that the evolution of requirements for translators reflects a transformation from a performer of linguistic transformations into a strategic process manager. This necessitates a differentiation in assessment approaches: in the educational context, the priority is the formation of core competencies, whereas in the commercial sector, the focus is on the translator's ability to provide high-quality service within a high-technology environment.

Key words: translation competence, translation quality assessment, PACTE model, EMT competence framework, professional standards, multi-component models, assessment differentiation.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та цифровізації перекладацька галузь безумовно проходить динамічну трансформацію, що зумовлює необхідність переосмислення фундаментальних вимог до фахівця-перекладача. Традиційне розуміння перекладу як суто лінгвістичної операції із заміни кодів однієї мови на іншу поступило місцем складній професійній діяльності, що поєднує когнітивні, технологічні та стратегічні аспекти. Центральним об'єктом сучасного прикладного перекладознавства є перекладацька компетентність, яка визначає здатність та готовність перекладача реалізувати набуті навички в практичній діяльності. Актуальність статті зумовлена потребою систематизувати еволюційні етапи формування моделей компетентності. Це необхідне теоретичне підґрунтя для розробки об'єктивних критеріїв академічного, комерційного чи навчального оцінювання якості перекладу, оскільки в межах компетентнісного підходу якість продукту розглядається як прямий доказ професійної спроможності перекладача. Таким чином, параметри перекладацької компетентності виступають об'єктивним показником для формування засад оцінювання якості перекладу. Систематизація дозволяє виявити логіку переходу від лінгвоцентризму до багатокомпонентних структур, що допоможе показати, як змінилась модель, і чому класичні підходи більше не забезпечують повноти оцінювання в умовах сучасної сфери перекладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання структури та формування перекладацької компетентності перебуває у фокусі уваги багатьох українських та світових дослідників, які розглядають це поняття з різних методологічних позицій. Витоки поняття та його трансформацію детально проаналізовано у працях А. Уртадо Альбір [1] та К. Шеффер [2]. Науковці доводять, що розвиток моделей відбувався з розширенням самого об'єкта перекладознавства: від тексту як мовної одиниці до перекладу як міжкультурного акту. До уваги беруться сфери лінгвістики, соціолінгвістики, комунікативної лінгвістики та функціональний підхід.

Перегляд багатокомпонентних моделей та їхню адаптацію до викликів цифрової епохи здійснив Е. Пім, який наголошує на зміщенні акцентів у бік стратегічної здатності приймати рішення. Проте він критикує багатокомпонентність, адже більшість складників, які включають у великі моделі, не є специфічно «перекладацькими» та ними можуть володіти й фахівці з інших сфер [3, с. 485-486].

Порівняльний аналіз історичних моделей перекладацької компетентності представлений у роботі Г. Гепферіх [4], хоча основною метою статті є презентація власної моделі перекладацьких компетентностей TransComp.

В українському науковому просторі системний аналіз еволюції поняття «перекладацька компетентність» через призму історії перекладознавства здійснює О. Кальниченко [5]. Еволюцію теоретичних парадигм – від лінгвоцентризму до когнітивізму – досліджує О. Ребрій [6]. Аспект переходу від теорії до професійних рамок компетентності висвітлено в працях А. Ольховської [7]. Фундаментальний внесок у розробку структури професійної підготовки перекладача зробив Л. Черноватий. У своїй праці він деталізує складники компетентності, виокремлює мовну, мовленнєву, соціокультурну та стратегічну субкомпетентності як базу для формування фахівця [8, с. 70-71].

Попри значну кількість моделей компетентності, недостатньо висвітленим залишається питання прямого взаємозв'язку між еволюцією цих моделей та зміною критеріїв оцінювання якості перекладу.

Постановка завдання. Мета статті полягає в описі еволюції поняття «перекладацька компетентність» та системному аналізі розвитку її моделей: від ранніх лінгвоцентричних схем до сучасних професійно-орієнтованих структур, а також у простеженні трансформації вимог до перекладача та якості оцінювання перекладу. Реалізація цієї мети передбачає визначення етапів розширення структури компетентності в ретроспективі, аналіз зміни логіки оцінювання якості перекладу на кожному з етапів, визначення ключових параметрів сучасної моделі перекладацької компетентності, зумовлених технологізацією галузі.

Методологія. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що дозволило забезпечити об'єктивність та системність аналізу.

Метод аналізу та синтезу забезпечив опрацювання наукових джерел і узагальнення різних підходів до трактування перекладацької компетентності, що дозволило сформулювати цілісне уявлення про цей феномен. **Порівняльний метод** дав змогу співвіднести класичні моделі з сучасними багатокомпонентними структурами. **Діахронічний аналіз** було застосовано для простеження еволюції вимог до перекладача та підходів до академічного та комерційного оцінювання перекладу в історичній перспективі.

Логіка дослідження передбачає послідовний розгляд наукових концепцій у хронологічному

порядку. **На першому етапі** проаналізовано лінгвоцентричні підходи, де перекладацька компетентність розглядається крізь призму лінгвістичних навичок перекладача. **На другому етапі** описано перехід до комунікативно-текстуальних та когнітивних моделей. На основі аналізу праць було простежено зміщення акценту на стратегічний складник компетентності, що відповідає за планування та прийняття перекладацьких рішень. **На третьому етапі** здійснено аналіз сучасного технологічного етапу розвитку галузі та виявлено широкий вплив комп'ютерних технологій на професійну діяльність та переосмислення вимог до перекладача.

Виклад основного матеріалу. Процес формування сучасних уявлень про перекладацьку компетентність пройшов шлях від спрощеного розуміння перекладу як перестановки мовних елементів до визнання його складним когнітивним і соціокультурним актом.

1. Лінгвоцентричний етап (1960-ті. – поч. 1980-х рр.) На ранніх етапах розвитку перекладознавства як науки панував лінгвістичний підхід. Н. Хомський розглядав здатність перекладати крізь призму універсальної граматики та розрізняв поняття «лінгвістичної компетенції» – абстрактної системи правил, яка дозволяє людині створювати та розуміти нескінченну кількість речень, та «лінгвістичного виконання» – реального використання мови в конкретних ситуаціях [9, с. 3-4]. В. Віллс одним з перших спробував виокремити перекладацьку компетенцію як «здатність до передачі змісту», яка складалась з трьох частин: сприйняття тексту мовою оригіналу, декодування та продукування тексту мовою перекладу [10, с. 118-119]. Він наголошував на тому, що компетентність слід формувати через дидактичний процес, а не лише покладатись на інтуїцію [10, с. 117], та чітко розмежовував знання двох мов та вміння перемикались між ними, що стало фундаментом для подальших досліджень [10, с. 120]. Ключовим критерієм професійності в цей період вважалась лінгвістична вправність самих перекладачів. Їх сприймали як посередників, чиє завдання обмежувалось заміною одиниць однієї мовної системи на одиниці іншої. На лінгвоцентричному етапі навчальне оцінювання (в межах підготовки перекладачів) базувалось лише на принципі «правильно/неправильно» та підрахунку помилок у фінальному тексті [10, с. 132-134]. Така система оцінювання не враховує, чому перекладач приймає те чи інше рішення.

2. Комунікативно-текстуальний підхід (1980-ті – 1990-ті рр.) Під впливом праць Д. Гаймса

про комунікативну компетентність [11, с. 281-282] перекладознавці почали відходити від суто граматичних моделей. Ключовим став розвиток теорії «Скопос» [12, с. 173-174], де успішність перекладу визначалась не стільки вірністю оригіналу, скільки відповідністю меті комунікації в цільовому середовищі. На цьому етапі Р. Белл запропонував одну з перших розгорнутих моделей, що включала знання цільової мови, знання типів текстів, знання предметної галузі та «експертну систему», яка об'єднує ці компоненти для розв'язання проблем [13, с. 36-39]. На цьому етапі текст оригіналу перестав бути «сакральним», а став лише «пропозицією інформації» [14, с. 58-59]. Вимога максимально точно відтворювати структуру оригінального тексту у перекладі змістилась до принципу того, наскільки чітко переклад виконує свою функцію в цільовій культурі. Раніше оцінка якості зводилась до пошуку відмінностей на рівні слів чи речень, проте в цей період оцінювання стало текстоцентричним, тому основними помилками стали вважати порушення прагматики чи стилістики, яке заважає читачеві зрозуміти зміст [15, с. 69-70]. Комерційна оцінка якості стала в цілому відносною, оскільки один і той самий текст міг бути оцінений на «відмінно» або «незадовільно» залежно від мети – Скопосу [12, с. 182-183].

3. Розробка багатокомпонентних та когнітивних моделей (2000-ні рр.) Поворотним моментом стала робота А. Нойберта, який виокремив п'ять взаємозалежних параметрів компетентності: мовний, текстовий, предметний, культурний та трансферний [16, с. 6-10]. Проте найбільш ґрунтовною та емпірично перевіреною стала модель іспанської дослідницької групи РАСТЕ. У версії 2003 року перекладацьку компетентність було визначено як систему з шести компонентів: 1) білінгвальна компетентність – знання двох мов та систем зв'язку між ними; 2) екстралінгвістична – знання про світ, культуру та предметні галузі; 3) перекладознавча – розуміння принципів та методів перекладу; 4) інструментальна – навички використання документації, словників та ІТ-технологій; 5) психофізіологічна – когнітивні здібності та психологічні риси; 6) стратегічна – центральний компонент, що відповідає за планування, контроль та коригування процесу [17, с. 58-60]. Саме стратегічна компетентність набуває особливого значення у моделі РАСТЕ, оскільки вона контролює роботу інших компетентностей. Вона допомагає планувати процес та вибирати оптимальну стратегію перекладу, оцінювати етапи роботи та отримані результати.

тати, визначати перекладацькі проблеми тощо [17, с. 59-60]. Паралельно з цим Г. Гепферіх запропонувала модель TransComp, яка додала до структури аспект психомоторних навичок [4, с. 12]. На цьому етапі академічні дослідження почали оцінювати професійний профіль перекладача та його когнітивні зусилля, тобто відбувся перехід від аналізу «продукту» до аналізу «процесу». Раніше вважалося, що перекладач або «має чуття чи хист», або ні. Багатокомпонентні моделі надали іншу точку зору. Наприклад, якщо перекладач припустився помилки в перекладі терміну не тому, що не знає мови, а тому, що не зумів знайти авторитетне джерело (інструментальна помилка), – це оцінюється інакше. Отже, педагогічне оцінювання стало диференційованим. Почали оцінюватися обґрунтування рішень (помилка в терміні через невміння знайти джерело (інструментальна помилка) оцінюється по-іншому [17, с. 59]) та з'явилися маркери професійності (швидкість прийняття рішень, кількість виправлень, стабільність термінології [4, с. 21-23]).

4. Сучасна професійна та технологічна парадигма (2017 – дотепер). Сучасний етап найбільш цілісно характеризується інтеграцією професійних стандартів ринку в академічні моделі. Найбільш релевантною сьогодні є модель компетентностей ЕМТ (European Master's in Translation). У 2009 році вона була візуалізована як «колесо» із шести взаємопов'язаних секцій. У 2022 році модель отримала оновлення, в якому зміст кожної секції було переосмислено крізь призму цифровізації, тому акцент змістився у сторону технологічного аспекту та надання професійних послуг. Сучасна модель ЕМТ включає такі компетентності: 1) мовну – вільне володіння рідною мовою та досконале знання іноземної мови; 2) тематичну – глибоке розуміння предметної галузі та знання відповідної термінології; 3) інформаційну грамотність – вміння ефективно шукати, аналізувати та перевіряти інформацію; 4) технічну – володіння інструментами автоматизованого перекладу, локалізації, пошуку інформації; 5) міжкультурну – розуміння соціокультурного контексту; 6) перекладацьку – навички перекладу, редагування, оцінки якості та управління перекладацькими проектами [18]. Обґрунтування зміни підходів до комерційного оцінювання якості у цей період зумовлене так званим «технологічним поворотом» у перекладознавстві. Якщо раніше якість оцінювалась як результат інтелектуальної праці людини, то з поширенням нейронного машинного перекладу фокус змістився на оцінювання процесу та когнітивних зусиль

перекладача [19, с. 101-102; 20, с. 4-5]. Це зумовлено впровадженням ISO 17100:2015, який отожднює якість фінального тексту та суворе дотримання технологічного циклу. Відповідно до цього стандарту, комерційне оцінювання якості враховує відповідність процедурним вимогам замовника (використання пам'яті перекладу, перевірка термінології за глосарієм замовника, тощо) [21]. Отже, сучасні вимоги до перекладача виходять за межі суто лінгвістичного тексту та дають йому роль активного суб'єкта ринку у бізнес-процесах. Згідно з рамкою компетентностей ЕМТ (2022), професійний профіль сьогодні обов'язково включає здатність до ділової комунікації та ведення переговорів із замовниками, розуміння ринкових механізмів, етичне використання технологічних інструментів та готовність до навчання протягом усього життя [18]. Таке розширення складників компетентності означає, що якість перекладу більше не є самостійною категорією, а радше комплексною перевіркою професійної діяльності перекладача.

Висновки. Дослідження еволюції моделей перекладацької компетентності дозволяє сформулювати низку висновків, які відображають трансформацію вимог до перекладача та відповідну зміну логіки оцінювання якості перекладу.

Еволюція вимог до перекладача відображає перехід від сприйняття перекладу як «лінгвістичної вправності» чи так званого «мистецтва», що базується на інтуїції та вродженому таланті, до розуміння його як «багатокомпонентної професійної структури» чи «інтелектуального сервісу». Це зумовило диференціацію підходів до оцінювання: в академічному та освітньому середовищах об'єктом вимірювання стала компетентність майбутнього перекладача, тоді як у комерційній сфері пріоритет залишається за продуктом.

Простеження переходу між чотирма етапами показує, що кожна нова парадигма робила попередні методи оцінювання методологічно недостатніми: 1) на лінгвоцентричному етапі критерієм оцінювання була формальна еквівалентність та відсутність граматичних помилок; 2) на комунікативно-текстуальному етапі логіка оцінювання змістилась до функціональної придатності тексту та його впливу на реципієнта, а не просто відповідності слів; 3) на етапі багатокомпонентних моделей оцінювання трансформувалось з аналізу фінального тексту до аналізу якості прийняття рішень, а критерієм професійності стала стратегічна вправність та здатність до вибору перекладацьких трансформацій; 4) сучасна парадигма вимагає переходу від оцінювання знань

мови до оцінювання технологічного стеку, тому якість сьогодні – це відповідність міжнародним стандартам (зокрема ISO 17100), де коректність роботи з базами даних та глосаріями важить не менше, ніж лінгвістична точність.

Стратегічна компетентність стала ядром професійного стандарту. У всіх сучасних моделях її визначають домінують, оскільки вона дозволяє перекладачеві компенсувати дефіцит знань, обирати оптимальні інструменти та нести експертну відповідальність за фінальний продукт.

Сучасні вимоги виходять за межі роботи з текстом та включають до моделі компетентностей вміння вести переговори з клієнтами,

розуміння ринку перекладацьких послуг, етичне використання технологій та постійне професійне навчання.

Таким чином, еволюція вимог до перекладача відображає перехід від здійснення мовних трансформацій до ведення багатоаспектної професійної діяльності, де компетентність відіграє ключову роль та постійно адаптується до технологічного прогресу. Подальшого наукового вивчення потребує трансформація структури перекладацької компетентності під впливом стрімкого розвитку штучного інтелекту та великих мовних моделей, а також перегляд етичних і правових меж професійної відповідальності перекладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hurtado Albir A. (ed.) *Researching Translation Competence* by PACTE Group. Amsterdam : John Benjamins, 2017. 385 p. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.127>
2. Schäffner C., Adab B. (eds.) *Developing Translation Competence*. Amsterdam : John Benjamins, 2000. 244 p. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.38>
3. Pym A. *Redefining Translation Competence in an Electronic Age*. In *Defence of a Minimalist Approach*. Meta. 2003. Vol. 48, no. 4. P. 481–497. DOI: <https://doi.org/10.7202/008533ar>
4. Göpferich S. *Towards a Model of Translation Competence and its Acquisition: the TransComp Project*. Models of Translation Competence / ed. by S. Göpferich, A. L. Jakobsen, I. M. Mees. Copenhagen : Samfundslitteratur, 2009. P. 11–37.
5. Кальниченко О. А. Історія перекладу як складник перекладацької компетенції. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2013. № 1072. С. 122–128.
6. Ребрій О. В. Сучасні концепції перекладознавства: когнітивно-дискурсивний аспект : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 352 с.
7. Ольховська А. С. Перекладацька компетентність у контексті професійних стандартів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика. 2015. Вип. 23. С. 171–175.
8. Черноватий Л. М. Методика навчання перекладу як спеціальності : монографія. Вінниця : Нова Книга, 2013. 592 с.
9. Chomsky N. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA : MIT Press, 1965. 251 p.
10. Wilss W. *Perspectives and Limitations of a Didactic Framework for the Teaching of Translation*. Translation: Applications and Research / ed. by R. W. Brislin. New York : Gardner Press, 1976. P. 117–137.
11. Hymes D. *On Communicative Competence*. Sociolinguistics / ed. by J. B. Pride, J. Holmes. Harmondsworth : Penguin, 1972. P. 269–293.
12. Vermeer H. J. *Skopos and Commission in Translational Action*. Readings in Translation Theory / ed. by A. Chesterman. Helsinki : Oy Finn Lectura Ab, 1989. P. 173–187.
13. Bell R. T. *Translation and Translating: Theory and Practice*. London : Longman, 1991. 298 p.
14. Reiss K., Vermeer H. J. *Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained* / trans. by C. Nord. London : Routledge, 2014. 238 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315759166>
15. Snell-Hornby M. *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam : John Benjamins, 1988. 163 p. DOI: <https://doi.org/10.1075/z.38>
16. Neubert A. *Competence in Language, in Languages, and in Translation*. Developing Translation Competence / ed. by C. Schäffner, B. Adab. Amsterdam : John Benjamins, 2000. P. 3–18. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.38.03neu>
17. PACTE Group. *Building a Translation Competence Model*. Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research / ed. by F. Alves. Amsterdam : John Benjamins, 2003. P. 43–66. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.45.06pac>
18. European Commission. *European Master's in Translation Competence Framework 2022*. Brussels : Directorate-General for Translation, 2022. 16 p.
19. O'Brien S. *Translation as Human-Computer Interaction*. Translation Spaces. 2012. Vol. 1. P. 101–122. DOI: <https://doi.org/10.1075/ts.1.05obr>
20. Moorkens J. *What's So Quality about Quality? Challenges of Defining and Measuring Quality*. Translation Quality Assessment: From Theory to Practice / ed. by J. Moorkens et al. Cham : Springer, 2018. P. 1–11. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-91241-7_1

21. International Organization for Standardization. ISO 17100:2015 Translation Services – Requirements for Translation Services. Geneva : ISO, 2015. 24 p.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ВІД *SKILLS* ДО ЕМЕРДЖЕНТНОСТІ ЧИ НОВА КОНЦЕПТУАЛЬНА АРХІТЕКТОНІКА СУЧАСНОЇ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОЇ ЦАРИНИ

FROM *SKILLS* TO EMERGENCE OR NEW CONCEPTUAL ARCHITECTONICS OF CONTEMPORARY TRANSLATION STUDIES

Крюкова Ю.Д.,

orcid.org/0000-0002-7769-3402

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Гончар К.Л.,

orcid.org/0000-0003-3746-7125

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена комплексному аналізу концепту *skills* у перекладознавстві крізь призму трансформаційних змін культурного, інтелектуального, соціального характеру. **Актуальність розвідки** зумовлена стрімкими змінами культурно-соціальних парадигм, де перекладач перетворюється на концептуального суб'єкта, а отже стає носієм трансверсальних скілів, метавмін та емерджентності, котрі допомагають йому вийти на шлях алгоритмічної суб'єктності й взаємодіяти в мультимодальному та культурно-гібридному середовищі. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що в ньому вперше на основі мультидисциплінарного підходу, а саме когнітивних студій, філософії мови, герменевтики, компаративного підходу, цифрових студій, дидактичних принципів і под., запропоновано розгорнуту типологію вмін та навичок у контексті поколінь Y, Z, Alpha: від *soft* та *hard skills* до метавмін й відтак до емерджентності. Змодельовано тривимірну модель почерговості формування та розвитку скілів. Окреслено, що становлення професійної компетентності перекладача відбувається не лише на рівні володіння мовою, а першочергово на рівні структур когнітивної складності та реляційних процесів, що охоплюють здатність до стратегічного мислення, уваги, саморефлексії, адаптації, саморегуляції, мережевого співбуття, агентивної взаємності, технологічної обізнаності й т.ін. **Мету статті** складає спроба поглянути на становлення вмін та навичок у генераційному зрізі та показати їхню комплексну взаємодію на прикладі перекладознавчого виміру в час стихійної цифровізації, штучного інтелекту, мультимодальності й постгуманістичних віянь. Зроблено висновки про те, що переклад нині – складний процес когнітивно-афективної адаптації, в процесі котрого скіли виникають динамічно, виходячи далеко за межі класичних компетентнісних моделей. Підкреслено, що саме емерджентність забезпечує перекладачеві резильєнтність, автономію, професійну релевантність в епоху технологічних турбулентностей. **Перспективи подальших досліджень** представлені потребою переосмислення та оновлення програм підготовки перекладачів з метою формування якісно нових проявів професійної ідентичності.

Ключові слова: вміння, навички, перекладознавство, трансверсальність, метавміння, емерджентність

The article is devoted to a comprehensive analysis of skills through the lens of transformational changes of cultural, intellectual and social character. **The relevance** of the given paper is determined by the rapid shifts in contemporary cultural paradigms within which the translator evolves into a conceptual subject. He develops transversal and meta-skills, and ultimately emergent abilities that enables him/her to step onto the algorithmic subjectivity trajectory and to interact in a multimodal and culturally hybrid settings. **The scientific novelty** of the study stems from the fact that, for the first time, it employs an interdisciplinary approach, namely cognitive studies, hermeneutics, philosophy of language, comparative approach, digital humanities, didactic principles and elaborates an extended typology of skills and abilities using Generations Y, Z, Alpha background as an example. A three-dimensional model of sequential skills formation and its developing is designed. It is shown that the formation of translator's professional competence unfolds not merely through language proficiency, but through cognitive complexity and relational dynamics that incorporate and sustain the capacity for strategic thinking, attention, self-reflection, adaptation, self-regulation, networked co-existence, agentic reciprocity, technological literacy. **The objective** of the research is to investigate skills formation from generational perspective and to demonstrate their multidimensional interaction in the age of uncontrolled digitalization, multimodality, AI, post-humanist tendencies. It is concluded that today translation functions as a multifaceted process of cognitive-affective attunement and adaptation in the process where skills emerge as a dynamic phenomenon that moves far beyond conventional competence models. It is emphasized that emergent skills are the very factor that equip the translator with resilience, autonomy, professional relevance in an era of technological turbulence. **The perspectives for further research** arise from the need of critical re-evaluation and updating translator-training curricula to cultivate a qualitatively new set of skills of translator's professional identity.

Key words: skills, translation studies, transversality, meta-skills, emergence

Постановка наукової проблеми. Термін *skill* сьогодні набуває багатовимірного значення, це вже не просто вміння виконувати якесь завдання,

а цілісний когнітивно-емоційно-ціннісний комплекс, що визначає як людина мислить, діє, навчається, взаємодіє і генерує сенси у стрімко плин-

ному світі. Однак так було не завжди, адже вміння та навички впродовж розвитку людства зазнавали/зазнають суттєвих видозмін і трансформації. Разом із еволюцією мислення підлягає метаморфозам й те чому людина навчається та в чому здобуває певний досвід. За часів *Античності* вміння були спрямовані на те, як досягнути велич *космосу* та як у ньому жити, тому провідним *скілом* епохи вважається *мудрість*. У *Середньовіччі* затребуваною стає майстерність вписувати себе та світ у божественний порядок. У *Ренесансі* та *Модерні* чи не весь когнітивний ресурс спрямовується на те, як достойно носити та апробувати звання *homo universalis* – людини, яка всебічно розвинута й володіє широким спектром знань і вмінь у різних галузях, що вимагає поєднання *hard* та *soft skills*. За часів *Просвітництва* потуги переорієнтовуються на здатність бути частиною великої машини прогресу, де домінують стають індустріальні *тверді навички* і лише пізній *Модерн* та *Постмодерн* вимагають множинних, фрагментарних, спеціалізованих за своє природою вмінь, які *Метамодерн* повністю перетасовує в актах гібридизації та мережевої поліфонії, заради народження нового синтезу.

Отже, лінійність мислення, що панувала в суспільстві майже до другої половини ХХ ст. корелюється з набуттям навичок, що вимагають буквальных монопатернів, що є чіткими, зрозумілими й можуть бути схарактеризованими як такі, що формуються згідно інструкції. Однак починаючи Постмодерном відбувається справжній онтологічний поворот та екзистенційний злам. Процеси, що запускаються в суспільному просторі докорінно трансформують саму думку як таку. Відбувається квантовий стрибок не лише у фізиці, але й на рівні людської свідомості, котра екстраполюється далеко за межі лінійних структур у вимір множинностей, поліфонії та *rhizоматичності*. Мислення набуває ознак розгалуженості, динамічності, мережевості. Відтак те, що лінійне – більше не здатне задовільнити те, що розщеплене й фрактальне. На часі якісно нові інструменти (*skills*), котрі уможливають усвідомлення нової реальності, а отже роботу з викликами, котрі вона диктує. Із цього моменту для генерування нових компетентностей потрібно переходити з режиму *механічно виконувати* до формату *системно взаємодіяти*. На зміну буквальной міметичності приходить своєрідна фрактальність, вимір метакомпетентностей, за яким стоїть міждисциплінарність – проекція, де мають місце надрівневі вміння, а отже такі, чия кластерна природа дозволяє керувати іншими

skills. Так би мовити *lifelong learning abilities/skills of skills*, котрі власне й мають прямий застосунок при формуванні концептуальної суб'єктності перекладача, спроможної не тільки діяти, але й бути свідомою того, що відбувається.

Вважаємо, що генеалогія вмінь та навичок як таких органічно прослідковується й накладається на перекладознавчу царину, де яскраво видно як саме рухається думка від лінійного та шаблонного до розгалуженого та мережевого, а отже від анонімного перекладача-скриптора, який механічно передає текст із однієї мови в іншу до творця та ментора концептів – умінь, що перетворюють його на *номадичного* суб'єкта ХХІ ст. Для того, щоб якомога детальніше змодельовати траєкторію еволюційного розвитку вмінь та навичок різних рівнів, своєрідну *skill consciousness*, пропонуємо поглянути на перекладознавчий вимір як на своєрідне динамічне мовне *тіло*, котре народжується, формується, дорослішає, перетворюється, видозмінюється протягом трьох генерацій – *Покоління Y (Міленіали)* (1981-1995), *Покоління Z* (1996-2010) та *Покоління Alpha* (2010-2025), де на кожному з цих етапів переклад неминує корелюється із запитом й викликами доби, які на нього чекають.

Так, перекладач-міленіал народжений на зламі онтологічного рівня, коли відбувається перехід від аналогової культури до цифрової. Тому він двоєдиний, бо діє у рамках дуального принципу: ще живе за фіксованими жорсткими нормами, чіткими патернами, котрих потрібно дотримуватися, але водночас він вже той на чий плечі лягає місія глобалізації, інтеграція англomовних термінів у локальні контексти. Саме тут чи не вперше в історії цільове призначення перекладу починає кардинально змінюватися, він із ремесла трансформується в інтелектуальну подію, лексика починає нашаровувати конотації, формуються цілі культурні концепти, перекладач стає тим, хто наводить мости між глобальним та локальним. Трансформаційні зміни такого рівня вимагають відповідних умінь та навичок. Починають закладатись підвалини перекладознавчої основи, яка формує своєрідну інфраструктуру перекладацької компетентності як такої. Перекладознавчий каркас мислення тут можна порівняти з граматичним рівнем мови, де він ніби і не є мовою у прямому значенні, але саме він визначає її потенцію та можливість.

Актуальність дослідження. Сьогодення живе постійними сингулярностями – шаленими темпами розвитку, де все змінюється настільки стрімко, що людина чи не кожне десятиліття опиняється у новій реальності. Саме тому за таких

обставин поняття *skill* та *skill consciousness* стають ключовими. Адже це саме ті інструменти та можливості, що дозволяють своєчасно адаптуватися до змін та впоратись із викликами часу, що й складає **актуальність** сьогодення, що є нагальною для всіх царин знання й перекладознавство тому не виняток. Перекладач у XXI ст. перестає бути лише ретранслятором сенсів з однієї мови в іншу, а стає концептуальним суб'єктом, а отже носієм *трансверсальних-, мета- та емерджентних* умінь та навичок, що допомагають йому вийти на стезю алгоритмічної суб'єктності, бути спроможним діяти у багатомовному, мультимодальному та культурно-гібридному середовищі. Першочергово важливість теми визначає нагальність та необхідність переосмислення традиційної сітки вмінь та навичок від *hard/soft* до *emergent skills* й відповідно встановлення закономірностей її формування та імплементацію у перекладознавстві. Окрім того, важливою постає спроба окреслити такі інтегративні вміння, навички та когнітивно-технологічні компетентності нового покоління, що дозволять вписати переклад як у сучасну освітню парадигму так і у постцифрове тло епохи загалом. Дослідження такого формату дасть перекладачеві загальне розуміння того, як адаптуватися до складних багаторівневих систем знань, де його діяльність своєрідний філософсько-культурний проєкт сплетіння різних *skills*, агентивностей, штучного інтелекту, мультимодальної чуттєвості й под.

Наукова новизна. У розвідці вперше здійснено компаративний аналіз типології навичок на прикладі поколінь *Y, Z, Alpha* від *hard* та *soft skills* до емерджентності в контексті перекладознавства. Змодельовано тривимірну модель покрокового формування вмінь та навичок від трансверсальної основи до метарівня міждисциплінарного характеру й до еволюційного апогею емерджентності, котрий складають синтетичні формації, що народжуються на межі знання, світоглядних налаштувань, когнітивного, емоційного, технологічного, соціального досвіду. У статті запропоновано термін *skills consciousness* у межах котрого: осмислюються *трансверсальні* вміння, що в подальшому веде до усвідомленої їхньої імплементації на практиці; здійснюється саморефлексія дій перекладача; реалізується опція *метарівневих* навичок, що дає змогу керувати вміннями, досвідом і залишатися свідомим того, що відбувається; формується *емерджентний* рівень сприйняття та реакцій, що занурює в практику-резонансу й міжвидову взаємодію, де переклад проживається як інтуїтивна творчість, жива практика, інтелектуальний акт.

Мету дослідження складає спроба поглянути на становлення вмінь та навичок (*трансверсальні, мета та емерджентні*) у генераційному зрізі (*Y, Z, Alpha*) та показати їхню комплексну взаємодію на прикладі перекладознавчої царини, а також покроково відтворити як вони формують та визначають нову суб'єктність перекладача. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати наступні **завдання**: здійснити короткий діахронічний скринінг вмінь та навичок у різні епохи; окреслити генеалогію формування *skills* у міждисциплінарному контексті; розглянути ключові відмінності між поняттями *вміння та навичка*; згенерувати трьохвимірну модель *умінь та навичок* у перекладознавчій царині (*трансверсальні, мета та емерджентні* навички); проаналізувати механізми їх формування; зрозуміти як саме проростають *мета та емерджентні* вміння й навички із трансверсального виміру і з часом трансформуються у справжню когнітивну складність взаємодії різних складових; визначити роль *емерджентних* навичок на шляху формування номадичної суб'єктності перекладача.

Аналіз досліджень та методологічне підґрунтя розвідки. Оскільки *вміння та навички* – явище міждисциплінарного характеру, що корелює в собі когнітивне, емоційне, технологічне, психологічне й под., то й відповідно методологічну базу складають декілька аспектів знання: лінгвістичний, психолого-дидактичний і філософсько-гносеологічний. У рамках лінгвістичного рівня та зокрема формуванні *cognitive skills* [14] було розглянуто досвід перекладознавчих моделей компетентностей, де *уміння та навичка* є складовими елементами однієї компетентності, що робить їх не окремими системами, а цілісним явищем. Також цікавою в контексті заявленої проблематики постає постгуманістична концепція *Акторно-Мережевої Теорії (Actor-Network Theory)* Б. Латура [15], що органічно лягає на сучасну інтерпретацію перекладу як сплетіння агентивностей (людського, машинного, алгоритмічного й под.), у межах якої як ніколи на часі формування нових *skills* XXI століття. Наступний психолого-дидактичний аспект імплементує досвід когнітивної психології та вивчає механізми роботи метанавчання та процесів саморефлексії, що в рамках нашого дослідження безпосередньо корелюється з розвитком другої серії вмінь та навичок надрівневого характеру, що проростають із трансверсальної основи першої серії. Додатково враховано результати компетентнісного підходу Д. Гоулмана та Д. МакКлелланда [17; 11], що виступає своєрідним індикатором поведінкових

патернів та професійності дій перекладача при формуванні *Social and Cultural skills*. У контексті філософсько-гносеологічного рівня залучено праці постгуманістичного спрямування, вивчення котрих допомагають досягнути функціонування перекладу як комбінації та взаємодії навичок мережевого характеру, де людина й технології є одним цілим, це зокрема праці Р. Брайдотті, Д. Гаравей, М. Кронін тощо [4; 12; 6]. Також ключовими є праці постмодерної онтології становлення навички – спершу як феномену *трансверсальної* природи (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі [7]) до саморефлексії, самоорганізації, *емерджентності*. Окрім вищезазначеного у дослідженні також було враховано ключові аспекти *теорії поколінь* закладеної К. Мангеймом [16], котрий вказував на певний спектр факторів (війна, революція, прогрес й т. ін.), під впливом яких і формується концептосфера конкретного покоління, а також досвід американських соціологів В. Штрауса та Н. Хау [21], які розробили модель циклів поколінь (*the Strauss-Howe generational theory*), що допомагає зрозуміти траєкторію розвитку вмінь та навичок від *Міленіалів* до *Альфа*.

Виклад основного матеріалу. Якщо спробувати відшукати генеалогічне коріння поняття *skills* й спробувати з'ясувати хто ж став тим хрещеним батьком, котрому випала унікальна нагода ввести цей термін у науково-дослідний кругообіг, то виявиться, що ця задача належить до категорії непосильних. Поняття *skill* формувалось у різних царинах та спільнотах паралельно й сьогодні матеріалізувалось у широку міждисциплінарну галузь, котра єднає в собі освітній вимір, психологію, менеджмент, когнітивні науки, лінгводидактику, соціологію праці й т.ін. Умовно еволюцію становлення цього поняття можна розділити на три етапи, які корелюються з формуванням тих чи інших умінь та навичок і суспільними процесами й запитам, що в різні часові відрізки мали місце.

Перший етап пов'язаний з періодом *індустріалізації*, котрий припадає на середину ХХ ст. (1950-1980 р.) й характеризується технологічним підйомом, котрий у свою чергу вимагав переважно навичок технічного спектру. Саме тут зароджується вивчення навичок як таких. Так, Дж. Дьюї підходить до процесу навчання як до чогось практичного. Дослідник переконаний, що знання набувають сенсу лише через досвід і вміння [8]. Б. Блум у свою чергу розробляє таксономію навчальних цілей, де виділяє афективний, когнітивний та психомоторний аспекти, що в подальшому стане підґрунтям для розмежування

різних типів навичок [3]. Р. Кац у статті *Skills of an Effective Administrator*, 1974 презентує триаду *technical, human, conceptual skills*, що стають передумовою майбутньої бінарної пари *hard/soft skills*: «*The skills of an effective administrator can be grouped under three general headings: technical, human, and conceptual*» [13, ст. 95]. Дж. Флавелл через пару років по тому вводить поняття *metacognition*, котре в подальшому перетворюється на теоретичну основу для з'яви концепту *meta-skills* й корелюється із знанням про власні когнітивні процеси: «*Metacognition refers to one's knowledge concerning one's own cognitive processes and products...*» [9, ст. 909].

Другий етап можна схарактеризувати як *постіндустріальний*, котрий припадає на кінець ХХ – початок ХХІ ст., час коли вектор з технічного, раціонального починає змінювати курс у напрямку соціальної взаємодії. Д. Гоулман у своїй праці *Emotional Intelligence*, 1995 р. вводить у науковий простір поняття *emotional intelligence*, аргументуючи це тим, що успіх як такий визначається не лише когнітивними (IQ), але й емоційними (EQ) навичками, які співвідносяться з успішністю, адаптивністю, соціальною взаємодією та професійною ефективністю: «*Contrary to what IQ tests tell us, emotional intelligence can be as powerful, and at times more powerful, than IQ*» [11, ст. 34-35]. Дослідник вважає, що їхня сила у взаємодії: «*In a sense we have two minds, one that thinks and one that feels. And the interplay between them shapes our destiny*» [11, ст. 36]. Наступним кроком у становленні *skills* стає внесок Р. Бояциса, котрий розробляє модель *competence-based management*, де ключовою ідеєю є те, що компетентність – це не навички у вузькому сенсі, а поведінкові патерни, що ведуть до реалізації, де важливе місце відведено саме *soft skills* – з якими не народжуються, а які формуються та саме вони є рушійними в питаннях лідерства та досягнень й є критерієм найкращих фахівців: «*The competencies that distinguish outstanding leaders are primarily emotional and social in nature*» [2, ст. 237]. Д. Маккелланд також став тим, хто у статті *Testing for Competence rather than for Intelligence*, 1973 ставить під сумнів тести IQ та вводить ідею *competence* як своєрідну альтернативу: «*If we want to predict real-life achievement, we should test for competence rather than for intelligence*» [17, ст. 1]. Таке твердження носило досить революційний характер, адже дослідник заявляв, що IQ не показує реальних здібностей, тоді як мотивація, навички, цінності є тим, що веде до успіху: «*Intelligence tests have proved to be poor predictors of success in life. Competence tests*

are needed which reflect the motives, skills, and values that actually determine performance» [17, ст. 8]. У такий спосіб він закликає до оцінювання не теоретичного потенціалу, а безпосередньо поведінкових індикаторів професійності. Саме цей момент і стає відправною точкою з якої починається формування виміру *трансверсальності* та *transversal skills* – універсальних компетентностей, що перетинають дисципліни й контексти та лежать в основі будь-якої царини сучасного знання.

Третій етап напряму корелює зі змінами, що в наш час відбуваються в суспільстві й який можна окреслити як *постгуманістичний /цифровий*, котрий бере свій початок із 2010/2011 років й триває донині. Вважаємо, що саме цей часовий зріз став моментом переходу від трансверсальних до *метавмін* та *емерджентності*. Якщо говорити про *meta-skills*, *learning agility*, *reflective thinking* – вміння та характеристики, що відповідають за своєрідний рівень (само)рефлексії та системного мислення, то варто згадати такі імена як К. Аргіріс та Д. Шон [1] та їхню ідею *double-loop learning*, а також П. Сенге [20] й його працю *The Fifth Discipline*, 1990, що вважається однією з найвпливовіших у сучасному менеджменті та педагогіці системного мислення. Заявлений авторами концепт *навчання за подвійним контуром*, відрізняється від *традиційного single-loop learning*, де людина чи організація просто виправляє помилку задля того, щоб діяти ефективніше, при тому не змінюючи власних принципів, тоді як у *double-loop* відбуваються значно глибші процеси. Адже людина не лише коригує дію, вона переглядає те, що лежить в основі: припущення, норми, цілі, переконання, що власне і є *метанавичкою* саморефлексії та самокорекції, або ж іншими словами: *розмірковування над тим, як ми мислимо*. Саме цей навик дає можливість відслідковувати свої когнітивні *сліпі зони*, давати критичний аналіз своїм діям, змінювати патерни мислення та поведінку: «*Double-loop learning is the learning that results from questioning underlying assumptions and values, rather than simply changing behavior*» [1, ст. 202]. Окреслена метакогнітивна компетентність є ключовою й для перекладу, бо дає можливість не лише виправити помилку, але й відрефлексувати свої дії так, щоб уникнути цього в майбутньому. П. Сенге зі свого боку працює з концептом *learning organization*, згідно якого навчальний процес – не реактивний феномен із виправленням помилок, а щось творче й креативне, що ґрунтується на колективних метанавичках системного мислення. Науковець

виділяє п'ять дисциплін: *Personal Mastery* (самоусвідомлення, рефлексія), *Mental Models* (усвідомлення моделей мислення), *Shared Vision* (колективна ціль), *Team Learning* (навчання у взаємодії), *System Thinking* (системне мислення, що вважається п'ятою інтегруючою дисципліною, котра поєднує в собі всі інші й формує метанавичку групової рефлексії, системного бачення, колективної взаємодії і навчання): «*System thinking is a discipline for seeing wholes. It is a framework for seeing interrelationships rather than things, for seeing patterns of change rather than static snapshots*» [20, ст. 68]. Отже, за словами автора сучасні проблеми не можна досягнути та вирішити ізольовано, на часі мислення, що функціонує у зв'язках, процесах, динаміці й котре допомагає помічати те, чого раніше не бачив, переглядати свої ментальні патерни, керуватися системними причинами, а не поверхневою симптоматикою. Якщо говорити про імплементацію такого принципу безпосередньо у перекладі, то тут *System Thinking* дозволяє перекладачеві помічати причинно-наслідкові зв'язки, котрі не лежать на поверхні, формувати метанавичку аналізу, рефлексії, кореляції сенсів, що є провідним і вирішальним у роботі перекладача сьогодні. Так, у 2015 р. UNESCO окреслює поняття *transversal competencies* – інтегративна сукупність знань, умінь, цінностей. Відповідно у 2018-2023 рр. згідно *OECD Learning Compass 2030*, еволюційної рамкової структури навчання, визначаються ключові навички майбутнього, серед яких: системна мислення, креативність, адаптивність, співпраця, емпатія. Якщо говорити конкретно про постгуманістичну гуманітаристику то тут навички осмислюються крізь призму реляційності, адже першочергово формуються у тісній взаємодії людини, технології, алгоритму, мови, культури. Саме у таких реаліях і з'являється термін *emergent skills*, в якому закладені такі вміння, що виникають спонтанно в складних системах.

Р. Флоріда у книзі *The Rise of the Creative Class*, 2002 [10] переконливо стверджує, що в постіндустріальну епоху ключовим ресурсом є не капітал і технології, а креативність – метанавичка, що уможливує прогрес, інновації, культурну адаптацію, системне мислення. На думку автора креативність – не вроджений талант, а вміння критично переосмислювати контексти, комбінувати ідеї, творчо адаптуватися до викликів, що сумарно формує *метаскіл*, який керує іншими вміннями: «*Human Creativity is the ultimate economic resource*» [10, ст. 21]. Е. Бріннолфсон і А. Макафі у книзі *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity*

in a Time of Brilliance Technologies, 2014 розвивають ідею колаборації людини й алгоритму. На їхню думку майбутні навички це не заперечення AI, а навпаки стійка гібридизація людських компетентностей та технологічної потужності: «*The key to winning the race is not to compete against machines but to compete with machines*» [5, ст. 13]. Автори вважають, що існує три критичних групи *скілів*, де перша включає вміння імплементувати ШІ як партнера (*Complementarity skills*), наступна категорія відповідає за вміння виносити судження (*Judgment skills*), а отже розвивати етичне, контекстуальне, культурне мислення – параметри, що не притаманні машинному світу й третя група визначає так званий соціальний інтелект (*Social intelligence*), що вважається сукупністю вмінь, що допомагають ефективно взаємодіяти з іншими й адекватно проявляти себе в різнопланових соціальних контекстах. У перекладознавчій царині ця ідея напряду корелюється з формуванням *AI-augmented translation skills* – навичок, що мають місце при взаємодії з системами МТ (машинний переклад). Дещо згодом Г. Рейнгольд зосереджується на думці цифрової грамотності, що є результатом нової метанавички інтеграції у середовищі (нейро)мереж. У своїй книзі *Net Smart*, 2012 науковець аналізує як цифровий вимір докорінно трансформує людську увагу, спосіб мислення, соціальну взаємодію. Загалом він говорить про п'ять ключових метанавичок, що є важливими в суспільстві сьогодні: *Critical Consumption*, що передбачає критичну рецепцію інформації та її відфільтровування; *Attention Literacy* відповідає за розподілення та керування увагою; *Participatory skills* дають можливість бути активним учасником діалогу та взаємодії; *Collaboration* сприяє ефективним коопераціям та взаємодіям; *Network Awareness* формує розуміння того, що світ сьогодні сплетіння людського, машинного, технічного, алгоритмічного. Фактично всі ці метанавички є своєрідним потенціалом для виникнення *емерджентних* вмінь, що напряду корелюються з *Multimodal Awareness*, *AI Literacy*, *Digital Information Management*, *Synchronization* й под. Однак серед чималого спектру надрівневих вмінь, наголошує Г. Рейнгольд, саме *увазі* та вмінню нею керувати, відведена фундаментальна роль, адже йдеться не просто про здатність до концентрації: «*Attention is the fundamental literacy. Without control of your attention, you cannot control your thinking*» [19, ст. 35-36].

Якщо говорити про інституційні документи (*OECD Education 2030 – Future of skills, Learning Compass 2030*) то в них вектор, яким мають

рухатися *skills*, чітко спрямований в бік *емерджентності* та системного підходу їх формування. *OECD* (Організація економічного співробітництва та розвитку) націлює та мотивує за своєрідний трансфер від твердих, процедурних, технічних навичок до цілісних, системних моделей розвитку компетентностей, що визначаються як *emergent skills*, що генеруються як реакція на соціальні й технологічні виклики епохи. Серед ключових вмінь: «*Digital and Data Literacy, Environmental and Sustainability Skills, Social and Emotional Learning, System Thinking, Resilience and Adaptability*» [18, ст. 7-8]. Зі свого боку *WEF*, 2023 (*World Economic Forum*) також рухається у напрямку *емерджентності* та окреслює саме цю сферу вмінь та навичок як ключовий ресурс майбутньої економіки та освітньої галузі: «*The most in-demand skills are becoming increasingly cognitive, analytical, creative and social – these are emergent capabilities that enables people to adapt to change*» [22, ст. 12]. Всесвітній економічний форум тим самим розвиває традиційні підходи до навчання й дедалі більше скеровує у простір *emergent skills*, що виникають не в межах класичних навчальних моделей, а як результат комплексної взаємодії з середовищем. Адже саме вихід на рівень *емерджентності* кардинально змінює й поняття результатів освіти як таких, бо нині в пріоритеті не професія як така, а здатність до постійної адаптації та змін, що стає можливим в умовах розвинутого аналітичного мислення (*Analytical Reasoning*), креативного сприйняття світу (*Creative Thinking*), емпатії та лідерства (*Empathy and Leadership*), обізнаності в ШІ (*AI Literacy*), резильєнтності (*Resilience*), гнучкості (*Flexibility*) й под.

Однак перш ніж перейти до детального огляду вмінь та навичок, що мають безпосередній застосунок у перекладознавчій царині, пропонуємо навести смислові горизонти понять *вміння* та *навичка*. Якщо спробувати окреслити ключову відмінність значень, то важливо розуміти, що коли йдеться про *уміння* (*ability/skill*), мається на увазі початковий етап розвитку певної дії, яка вимагає високого рівня свідомого контролю, уваги та мислення. Засвоєння *вміння* відбувається через пояснення, розуміння, затребування. Тоді як *навичка* корелюється з просунутим рівнем вправлення, коли йдеться про стабільний, автоматизований формат дії. На етапі *навички* вже непотрібно стільки енергетичних затрат (концентрації, уваги) бо вона виконується механічно. Її фіксація, утвердження відбувається через велику кількість повторення та досвід.

У перекладознавстві *уміння* можемо співвіднести з процесуальним мисленням, коли перекладач цілеспрямовано занурюється в процес і здійснює аналіз, дає оцінку, робить вибір. Наприклад це може бути *вміння* досягнути загальний контекст задля вірного вибору стратегії, стилістичного наповнення, адекватної інтерпретації метафор і т.ін. Тоді як *навички* на відміну від *умінь* – це фактично вкорінені дії перекладача (*translation habits/automatised skills*), оскільки передбачають миттєве та майже несвідоме відтворення структур та елементів. Прикладом може бути опанування граматичних відповідників, полісемантичних значень, термінологічного виміру й под., коли дії не потребують розгорнутого свідомого контролю. Цікавим є факт, що якщо в українській термінології така різниця зберігається то в англійській мові суттєве розрізнення відсутнє, так як *skills* містить в собі як *уміння* так і *навичку*. Однак таке рішення, має під собою певне логічне підґрунтя, бо якщо поглянути на це у розрізі компетентностей, моделі *PACTE (Project on Assessing the Competence of Translators through Experimentation)*, *EMT (European Master's in Translation)*, то тут як *вміння (strategic ability, problem-solving ability)* так і *навичка (linguistic, instrumental skill)* є складовими елементами загальної структури компетентності, а отже одним цілим (*knowledge + abilities/skills (уміння) + skills (навички) + досвід + загальний світогляд = competence*). Тим паче зміна лінійного мислення на ризоматичне, що відбулись/ваються в суспільстві за останнє століття перетворили як світ так і перекладознавчу царину на фрагментований, множинний, динамічний, гібридний вимір співбуття, де сам перекладознавчий акт стає сплетінням живого, технічного, алгоритмічного, штучного і т.ін. Як наслідок є неможливим до кінця провести чітку лінію диференціації між *умінням* та *навичкою* або сказати, що первинніше, так як режим буття у постійних екзистенційних члениджах лишає людство можливості зафіксуватись в одній навичці, бо вона чи не щодня знову-і знову зазнає постійних видозмін й модифікацій. Тому в часи Метамодерну *skills* – це постійна системна взаємодія *уміння* та *навички*, де з еволюційним поступом стає дедалі складніше відділити одне від іншого. Так, приміром чи не всі *емерджентні* навички, що є характерними для ХХІ ст. – це гібридне утворення: трансверсальна основа *hard* та *soft skills* + рівень *метавмінь* = *емерджентність*, де *a priori* неможливо створити якусь застиглу форму в незмінно мінливому просторі суцільного *амальгаму* одного й іншого.

Якщо говорити про перекладознавчу царину то механізми генерування навичок тут матимуть певну аналогію з іншими галузями знання, оскільки зміни, що відбуваються глобально мають безпосередній вплив і на локальні відгалуження. Тож умовно пропонуємо виділяти *три серії навичок*, що на сьогодні є ключовими для перекладача та котрі в своєму становленні корелюються з кожним окремим поколінням у якому вони виникали й формувались. *Перша серія skills* відповідає за теоретичний рівень та структурне поле перекладознавчих навичок з якого в подальшому проростають решта *вмінь*, які з поступом часу складаються в нову когнітивну складність. У рамках нашого дослідження пропонуємо називати цю категорію – *трансверсальними*, оскільки саме вона, за аналогією з іншими областями знання, є операційною основою сучасного перекладу, універсальним набором *умінь-інструментів*, когнітивно-комунікативних компетентностей, що дозволяють ефективно діяти в найрізноманітніших контекстах. Їхня *трансверсальна* природа дозволяє їм перетинати межі освіти, науки, соціальних, політичних, економічних норм та набувати мультиверсивного характеру. Першочергово до цієї категорії відносимо загально усталені *hard skills* та *soft skills*, що є ядром будь-якої царини знання, де *hard skills* відповідають за технічні, системні, процедурні навички, котрі немов окреслюють певні правила гри, тоді як *soft skills*, що мають комунікативну, емоційну, етичну природу наче задають цій грі тон та вектор на взаємодію, співпрацю та емпатію. Пропонуємо зупинитись на них детальніше. *Hard skills* у перекладі вважаються збірним поняттям, що об'єднує в собі фахові, вимірювані компетентності, котрим є змога навчитись та ефективність засвоєння яких є можливість перевірити. Сюди відносимо мовну, когнітивну, термінологічну компетентності. Роль саме цих *скілів* є надзвичайно важливою, оскільки саме вони відповідають за операційну точність, швидкість реакцій, *code-switching* без засвоєння яких нумо й говорити про професійну якість роботи перекладача. До ключових *вмінь* у цій категорії відносимо: *language proficiency*, що відповідає за високий рівень володіння не лише мовою, але й глибинну обізнаність у граматиці, стилістиці, стильових реєстрах, *translation tools mastery (CAT-інструменти (Computer-Aided Translation))* – спеціалізоване програмне забезпечення для допомоги професійним перекладачам, *terminological accuracy* формує навичку, що сприяє контекстуально вірній інтеграції фахової лексики тощо.

Якщо говорити про *soft skills* (м'які навички), які корелюються з невербальними, поведінковими, комунікативними, емоційними й етичними якостями й відповідають за вимір професіоналізму, то саме цей спектр вмінь співвідноситься з етичною та комунікативною компетентностями перекладача, оволодіння якими, сприяє не лише ефективній роботі з текстами, але й людьми. Серед базових складових, що формують перекладацький *soft skills* – це *communication*, яка відповідає за культурну адаптивність мовлення, вміння будувати траєкторії взаєморозуміння, *teamwork and collaboration*, як здатність працювати в команді, з іншими перекладачами, замовниками, редакторами, *time management*, що є гіперважливым скілом сучасності, що допомагає ефективно планувати свій час, щоб своєчасно закривати *дедлайни*; *emotional intelligence* – спроможність розуміти емоційний спектр як свій так і *іншого*; *conflict resolution* – вміння зберігати рівновагу за різних непередбачуваних обставин й приймати та поважати точку зору інших тощо.

Ці два типи навичок формують своєрідну *трансверсальну* основу, котра починає закладатись ще за часів *Міленіалів* й котра із трансформацією цінностей починає поступово розширюватися. Адже для *Y* знання – це все ще система, котру потрібно опанувати, для *Z* – це вже вміння, котре потрібно застосувати, а для *Alpha* – це вже простір самовираження та співтворення, де освіта – не лише про диплом й академічність, а про резонанс у русі, стан потоку, що виходить далеко за межі структури. Для того, щоб перекладачеві пройти шлях від точності та вірності оригіналу, де відбувається постійний пошук еквівалентів до свободи без меж, в якій звучить голос *іншого* й де правда більше не абсолют, а синергія між мовами, культурами, світоглядами тощо, спектр навичок повинен неминуче масштабуватися та доповнюватися все новими та новими скілами. Настає час, коли лінійних звичок вже більше недостатньо, на часі вміння відрефлексовувати всі аспекти своєї професійної діяльності. Таким чином формують *надструктурні рефлексивні вміння*, що керують іншими *skills* й осмислюють структуру *трансверсальної* серії на практиці. Тому це не зовсім окремі вміння у традиційному значенні, а швидше механізми усвідомленого застосування вже сформованих попередньо скілів.

Як не дивно, але саме цей перехід від теорії до практики на рівні вмінь та навичок є аналогією переходу від надмірної офіційності й академічності *Міленіалів* до практичності, локалізації й гнучкості *покоління Z*, яке зазнало повного оновлення

цінностей. Представники цієї генерації вже не працюють із великими наративами та переходять на кліповість та швидкість, їхнє мислення відбувається на рівні швидких образів та мемів. Перекладач *Z* – це той, хто з легкістю комбінує контексти через текст, сленг, мем, образ, відео, емодзі та ін. Оскільки його пріоритет атмосферність та вайб він вдається до колаборації стилів: офіційний, розмовний, жартівливо-іронічний, емодзі та под. У такий спосіб перекладацький простір витриманої академічності заповнюється емоційністю, креативністю, конотаціями, авторством. У зв'язку з цим рівень метанавичок є своєрідним переходом від формалізованих компетенцій *трансверсального* спектру до практичної філософії, коли відбувається рефлексія власного перекладу, приймаються етичні рішення, напрацьовується інтерпретаційна гнучкість тощо. Формується практико-рефлексивний вимір, заглибившись в який перекладач вчиться керувати вміннями, знаннями, досвідом, усвідомлювати те, що він робить. Йдеться про такі метанавички як *self-reflection* – здатність критично підходити до своєї діяльності та здійснювати конструктивний аналіз помилок, мовлення, стилю, професійності, *learning agility* – вміння швидко вчитися та перевчатися, *resilience* – практична навичка, що дозволяє справлятися зі стресом, кризовими ситуаціями, бути стійким/резильєнтним до змін, *ethical awareness* – своєрідна перекладацька етика, що допомагає зорієнтуватися як діяти за умов непростого прийняття рішень, зокрема яку з стратегій обрати *доместикації* чи *форенізації* тощо.

Однак *метанавички* сьогодні не вважаються еволюційним апогеєм, оскільки на часі вміння, що відповідають за інтегративний резонанс, що прориває структуру й генерує нові патерни мислення. Тут нам доводиться говорити про рівень *емерджентності*, який в перекладознавстві реалізується міжвидовою взаємодією, коли переклад перетворюється на інтуїтивну творчість, живу практику, акт співтворення автора, перекладача, аудиторії, *AI*, алгоритму, чуття, емпатії й т.ін. Такі глибинні трансформації співвідносяться з особливостями та диференційними рисами покоління *Alpha*. Адже перекладач цієї генераційної моделі вже повністю трансформується в алгоритмічного суб'єкта, який живе у вимірі мультимодальності, де триває активна гібридизація людини й машини. Для представників цієї генерації переклад реалізовуватиме зовсім інші професійні патерни, в яких текст фрагментується на цілий спектр модифікацій, де образ, звук, відео, емодзі, віртуальна та доповнена реальність співіснують.

Переклад дедалі більше нагадує гру, в якій сенси проживаються синхронно, так як декілька альтернативних варіантів одного перекладу можуть генеруватись одночасно: для освітнього додатку, для *Instagram/YourTube/Roblox*, для доповненої та віртуальної реальності тощо.

Навички *емерджентності* як правило виникають спонтанно, в якісно нових умовах взаємодії з новітніми технологіями, культурами, нейромережами, колективним інтелектом й под. При їх опануванні рух традиційними шляхами стає неефективним, оскільки ці скіли генеруються із рівня *метавмінь*: у момент, коли рівень (само)рефлексії стає настільки глибинним і усвідомленим, що пробуджує до життя інакшу якість мислення – нелінійну, інстинктивну, резонансну, що є продуктом тілесно-когнітивної чутливості перекладача. Їх розвиток відбувається не стільки через принципи та методи, зазначені в навчально-освітніх програмах, як через вміння діяти у симбіозі: досвід, середовище, людина, технології, алгоритми, культура, свідомість тощо.

Серед ключових аспектів, що формують поле *емерджентності* можемо виділити вміння мережево мислити: *rhizoma thinking*, що вчить децентрованості, гнучкості, антиєрархічності мислення й дозволяє бачити взаємозв'язки між явищами, комплексність процесів та міждисциплінарність. У перекладознавстві визначається як здатність розпізнавати культурні коди, метатекстуальні відсилання, міждисциплінарне тло. Ще однією не менш важливою сьогодні є здатність до *cross- and interintelligence interaction*, вміння нового покоління, пов'язане з децентрацією антропоцентристських принципів та перехід до багатовидової етики, партнерства багатьох. Адаптацію до епохи, коли в центрі не людина, а взаємодія різних типів інтелектів, що ґрунтується на обізнаності в механізмах роботи ШІ, етиці алгоритмів, мовах машин і под. Для перекладацької галузі цей аспект є надзвичайно актуальним, так як являється запорукою ефективності роботи перекладача, що залежить не лише від міжкультурного діалогу, але й від конструктивного тандему з системами штучного перекладу. Шалений темп змін вимагає від перекладача *conscious flexibility* – вміння, що проявляється у своєрідній практичності й здатності швидко змінювати ролі, стилі, підходи, однак при тому зберігати певну стійку основу, стержень, що віддзеркалює базові налаштування, погляди, переконання й подібне. У перекладознавчій царині така зміна ідентичностей, а швидше її криза проявляється в множинності інтерпретацій, адже ще кілька поколінь тому ми мислили

себе стабільно, як мешканці планети. Сьогодні ж – як істоти, що втягнуті в шалені перегони та швидкості технологій і криз. Через цей розрив із традицією, покоління вже не успадковує від попереднього його досвід, а щоразу заново вчиться жити в новому світі. Звідси й нова етика перекладу, який стає не консервацією традицій, а постійним переписуванням світу у шалених надшвидкостях. Коли ми живемо в епосі множинності інтерпретацій, вже неможливо зійтися на одній єдиній назві, наративі, а отже й перекладі. Також важливим чинником розвитку *емерджентності* є той факт, що проблематика гуманітаристика дедалі більше екстраполюється за свої традиційні межі у вимір глобальності та планетарності, де стає частиною дискусій про кліматичні кризи, транснаціональну мобільність, алгоритмічні структури тощо. Тож виникає запит на *ecological intelligence* – вміння, котре дає можливість відчувати себе частиною екосистеми, активним учасником усього, що відбувається, однак не тим хто цим усім керує, а тим хто органічно співіснує. Така собі версія *ктулдуценного* перекладу, який цілком відповідає екологічному інтелекту сьогодення. Крізь призму якого перекладацький акт постає мережею багатовидових та багатокультурних відносин. Перекладач вже не просто *homo sapiens*, а учасник складного сплетіння з читачів, авторів, алгоритмів, контекстів, штучного інтелекту й под., а переклад – співбуття, а не підкорення *іншого, чужий* голос не поглинається, а інтегрується як рівноправний. Прикладом можуть стати постколоніальний та феміністичний переклади, що свідомо зберігають маркери *чужості*, залишають слова-реалії, додають примітки, демонструють багатоголосся.

Висновки. Сьогодні поняття *skills* трансформувалось у цілий концепт, адже пройшло чималий шлях становлення. Нині складно встановити чітку траєкторію руху скілів як таких, бо це динамічне системне явище, що постійно видозмінюється. У перекладознавстві формування вмінь та навичок також має свою історію, в основі котрої лежать загальні принципи, що є суголосними іншим царинам знання. Загалом можна виділити три серії вмінь, що корелюються з запитам та особливостями поколінь *Y, Z, Alpha*, що безпосередньо формує суб'єктність перекладача. Перша серія *скілів* є своєрідною *трансверсальною* основою з якої в подальшому проростають *метанавички*, які у взаємодії з досвідом та середовищем виводять перекладача на якісно новий рівень *емерджентності*. При формуванні *skills*, ключовим є розуміння того, що навички майбутнього – не стільки технічні як системні,

соціальні, креативні, реляційні. Перекладач майбутнього – це, в першу чергу, той, хто є носієм саме *емерджентного* мислення та постійно його розвиває. **Перспективи подальших досліджень**

представлені потребою переосмислення та оновлення програм підготовки перекладачів з метою формування якісно нових проявів професійної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Argyris C. Organizational Learning II: Theory, Method, and Practice. Reading : Addison-Wesley, 1991. 305 p.
2. Boyatzis R. Developing emotional intelligence. In: Cherniss C., Goleman D. (eds.) *The Emotionally Intelligent Workplace: How to Select For, Measure, and Improve Emotional Intelligence in Individuals, Groups, and Organizations*. San Francisco : Jossey-Bass, 2001. P. 237-260.
3. Bloom B. S. (Ed.). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. New York : David McKay Company, 1956. 207 p.
4. Braidotti R. The Posthuman. Cambridge : Polity Press, 2013. 230 p.
5. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. New York : W. W. Norton & Company, 2014. 320 p.
6. Cronin M. Eco-Translation: Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene. London; New York : Routledge, 2017. 176 p.
7. Deleuze G., & Guattari F. A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1987. 590 p.
8. Dewey J. Experience and Education. New York : Macmillan, 1938. 116 p.
9. Flavell J. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry. *American Psychologist*. 1979. Vol. 34, no. 10. P. 906-911.
10. Florida R. The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. New York : Basic Books, 2002. 404 p.
11. Goleman D. Emotional Intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.
12. Haraway, D. Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene. Durham : Duke University Press, 2016. 312 p.
13. Katz R. Skills of an Effective Administrator. *Harvard Business Review*. 1974. Vol. 52, No. 5. P. 90-102.
14. Lakoff, G., & Johnson, M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
15. Latour B. Reassembling the social: An introduction to Actor-Network-theory. Oxford : Oxford University Press, 2005. 316 p.
16. Mannheim K. The problem of generations. In: *Essays on the Sociology of Knowledge*. London : Routledge & Kegan Paul, 1952. Pp. 276–322.
17. McClelland D. Testing for Competence Rather Than for "Intelligence". *American Psychologist*. 1973. Vol. 28, No. 1. P. 1-14.
18. OECD. The Future of Education and Skills: OECD Learning Compass 2030. Paris : OECD Publishing, 2018. P. 7-8.
19. Rheingold H. Net Smart: How to Thrive Online. Cambridge, MA : MIT Press, 2012. 360 p. c. 35-36
20. Senge P. The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization. New York : Doubleday, 1990. 424 p.
21. Strauss W.; Howe N. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. New York : William Morrow & Company, 1991. 544 p.
22. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. Geneva: World Economic Forum, 2023. P. 12.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЯПОНСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF JAPANESE–UKRAINIAN ECONOMIC TRANSLATION

Кузьменко Ю.С.,

orcid.org/0000-0001-9057-6940

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Дибська Т.С.,

orcid.org/0000-0002-1233-0598

кандидат педагогічних наук,

асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто деякі теоретичні та практичні аспекти японсько-українського економічного перекладу в контексті поглиблення двосторонньої співпраці між Україною та Японією після 2022 року. Встановлено стан наукової розробки проблеми економічного перекладу в зарубіжному та українському перекладознавстві, окреслено підходи до визначення його меж та співвідношення з комерційним і фінансовим перекладом. Проаналізовано особливості функціонування відповідної термінології в японській мові та встановлено відсутність усталеного терміна «економічний переклад» у японському науковому дискурсі, що зумовлює необхідність його ширшого тлумачення для мовної пари «японська – українська».

На матеріалі японських економічних текстів різного функціонального спрямування простежено такі особливості, як: термінологічна специфіка, контекстуальність, культурний підтекст, наявність неологізмів, граматико-синтаксичні та стилістичні особливості, які становлять певні труднощі під час перекладу, оскільки вимагають не тільки гарного знання японської мови, але й обізнаності про історію, культуру, економіку, політику та інші сфери життя японського суспільства. Особливу увагу приділено прикладам зі сфери трудової зайнятості, системи стипендіальних виплат, фінансових понять та економічних реалій, що мають відмінне смислове навантаження в українській та японській мовах. Окреслено граматико-синтаксичні та стилістичні відмінні риси японських економічних текстів, зокрема використання спеціалізованих сполучників, форм ввічливості та стандартних структур ділової документації.

Зроблено висновок про синкретичний характер економічного перекладу в японському контексті та обґрунтовано потребу розроблення теоретичних і практичних матеріалів для підготовки фахівців у сфері японсько-українського економічного перекладу.

Ключові слова: японська мова, переклад, економічний текст, термін, неологізм, контекст.

The article examines some practical and theoretical aspects of Japanese–Ukrainian economic translation against the background of deepening bilateral cooperation between Ukraine and Japan since 2022. It determines the current state of research on economic translation in both international and Ukrainian translation studies, outlines approaches to defining its scope as well as clarifies its correlation with commercial and financial translation. The article analyzes functioning of relevant terminology in the Japanese language and establishes the absence of a standardized term equivalent to “economic translation” in Japanese academic discourse, which necessitates a broader interpretation of this concept for the Japanese–Ukrainian language pair.

Based on Japanese economic texts of various functional types, the article identifies such features as terminological specificity, contextual dependence, cultural implications, presence of neologisms as well as grammatical, syntactic, and stylistic characteristics that pose challenges in translation. These challenges require not only a high level of proficiency in Japanese but also substantial knowledge of the history, culture, economy, politics, and other spheres of Japanese society. Special attention is paid to examples from the fields of employment, scholarship systems, financial and economic concepts that have different semantic connotations in Ukrainian and Japanese. The grammatical, syntactic, and stylistic distinctive features of Japanese economic texts are outlined, including the use of specialized conjunctions, politeness forms, and standardized structures typical of business documentation.

The study concludes that economic translation in the Japanese context demonstrates a syncretic nature and substantiates the need to develop both theoretical and practical materials for training specialists in Japanese–Ukrainian economic translation.

Key words: Japanese language, translation, economic text, term, neologism, context.

Постановка проблеми. Після початку повномасштабного вторгнення в 2022 році Японія проявила безпрецедентну підтримку україн-

ському народові, заявивши про свою рішучість допомагати і сприяти економічному розвитку та відбудові нашої країни. Відтоді спостерігається

розширення двосторонньої співпраці в гуманітарній, економічній, науковій та інших сферах [1]. Щороку організовуються та проводяться заходи за участі провідних фахівців з обох країн, наприклад, Форум «Україна-Японія», який виступає не тільки важливою платформою для налагодження взаєморозуміння та співробітництва між нашими державами, а й інструментом для реалізації спільних проєктів між Міністерствами економіки Японії та України. Не менш важливим майданчиком є й японсько-українська конференція з економічного розвитку та відбудови, під час якої представники урядів та бізнесів проводять активні переговори щодо перспектив подальшої співпраці, підписують меморандуми про підтримку малого і середнього бізнесу, створення спільних кредитних механізмів тощо [2]. У зв'язку з цим зростає потреба у перекладачах, які не просто володіють японською мовою на високому рівні, а й здатні забезпечити якісну письмову та усну комунікацію в бізнесовій та економічній сферах, розуміючись на специфіці японської та української економічної термінології, ділової культури та етикеті ділового спілкування тощо. Водночас в українській японістиці спостерігається недостатність наукових праць, присвячених особливостям саме японсько-українського економічного, комерційного та фінансового перекладу, що і обумовлює актуальність нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Економічний переклад є об'єктом активного дослідження українських науковців, про що свідчать праці О. Кобзар, Н. Тимошук, В. Циганюк, Т. П'ятнички, І. Шилінської, Л. Штохман та інших. Проте ці розвідки переважно присвячені або загальнотеоретичним питанням економічного перекладу (О. Кобзар), або особливостям економічної термінології, етапам перекладацького процесу, перекладацьким трансформаціям і помилкам в мовній парі «англійська – українська» (Л. Білогорка, О. Коваленко, Н. Тимошук тощо). Натомість, японсько-український економічний переклад не є самостійним об'єктом вивчення зарубіжних і українських дослідників, а часто розглядається в контексті ділового спілкування (О. Озерська, 2008, 2011, 2024), перекладу офіційних документів (А. Букрієнко, К. Комісаров, 2014) або офіційно-ділової та адміністративно-канцелярської документації (Т. Комарницька, 2021), японської корпоративної культури та офіційно-ділових текстів (М. Авамура, 2010) [3]. Це свідчить про дефіцит теоретичних і практичних матеріалів для підготовки майбутніх фахівців у галузі японсько-українського економічного перекладу.

Постановка завдання. Метою статті є осмислити деякі теоретичні та практичні аспекти українсько-японського економічного перекладу, а саме:

- визначити межі цього виду перекладу та наявність відповідних термінів на його позначення в японській мові та науковому дискурсі Японії;
- встановити основні особливості японських текстів економічного спрямування та складності, які вони становлять при перекладі.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні посилення глобалізації та цифровізація різних сфер суспільного життя розширюють можливості для розвитку бізнесу та міжнародного економічного співробітництва. За таких обставин зростає попит на фахівців-перекладачів, здатних забезпечити ефективну та якісну письмову й усну комунікацію між зацікавленими сторонами. Попри складнощі для європейських країн, які аналітики пов'язують з війною в Україні, а саме зміни на енергетичних і продовольчих ринках, що позначились на глобальній інфляції та економічній стабільності, проблеми з залученням капіталу для розвитку підприємництва і держав в цілому [4], в останні роки збільшилась кількість спільних проєктів між Україною та Японією за підтримки урядів і зокрема Міністерств економіки обох країн. У зв'язку з цим постає необхідність розробити теоретичні та практичні матеріали для підготовки фахівців-японістів з відповідними знаннями, компетентностями та навичками для роботи в сфері економічного перекладу.

Аналіз зарубіжних і українських наукових праць, присвячених перекладу текстів економічної тематики, засвідчує певні складнощі з визначенням самого поняття економічного перекладу та його класифікації. Наприклад, українська дослідниця В. Циганюк зазначає, що переклад економічної інформації зазвичай розглядається як підвид технічних текстів і значний попит на нього спостерігається в банківській сфері, у професійних та транснаціональних корпораціях [5, с. 209]. На думку науковиці, широкий спектр фінансового-економічних текстів та їх розповсюдженість у різних галузях господарської діяльності, а саме бухгалтерії, маркетингу, міжнародної економіки, управління та фінансів тощо, дозволяє розглядати цей вид перекладу як підгалузь ділового перекладу, що передбачає роботу з різномірними текстами: банківською, бухгалтерською, кредитною, тендерною, фінансовою документацією, технічними економічними звітами, діловою кореспонденцією, статтями економічного та фінансового характеру тощо.

У свою чергу, О. Кобзар згадує загально-прийняту диференціацію перекладу на художній та прагматичний і вказує, що переклад в економічній галузі прийнято зараховувати саме до останнього виду, що на її думку, не є вичерпним [6, с. 8]. Стисло проаналізувавши класифікації інших науковців (Е.Т. де Пуккиареллі, А. Федорова, Дж. Касанранде, Ж. Мунена), дослідниця погоджується з типологією К. Райс, в якій особлива увага приділяється функціональному спрямуванню матеріалу, та пропонує виділяти чотири типи економічних текстів:

1) *фахові нехудожні тексти* (наприклад, економічні дослідження, навчально-методичні матеріали, специфікації товарів, офіційні документи тощо), при перекладі яких основним завданням є забезпечити інваріантність на рівні змісту, використовуючи прямі інваріантні відповідники;

2) *фахові тексти усталеної фіксованої форми* (документація з різних галузей економіки) та *художні твори економічної тематики* (есе, новели тощо), які передбачають відтворення форми вихідного повідомлення з дотриманням естетичної складової при перекладі, а тому для них є поширеним використання варіативних і контекстуальних відповідників і різних видів лексико-семантичних трансформацій;

3) *тексти прагматичного характеру*, покликані викликати реакцію чи спонукати до дії (реклама, слогани та ін.), головною метою при перекладі яких є забезпечити аналогічний ефект;

4) *медіатексти та презентації* для професійної та широкої аудиторії, задля адекватного перекладу яких необхідно розшифрувати комунікативний намір автора оригіналу та його мету [6, с. 9-10].

До проблеми визначення меж економічного перекладу звертаються й зарубіжні дослідники. Наприклад, Д.Г. Ернандес, Дж.С. Кобі та В.Р. Мінгез вказують на множинність інтерпретацій цього поняття в європейських перекладознавчих студіях, коли нерідко воно поширюється на комерційний і фінансовий види перекладу. Прагнучи розібратись у термінологічних тонкощах, вони вирішили провести ситуаційний аналіз серед професійних перекладачів і викладачів перекладу в Іспанії. Результати опитування показали відносну визначеність сфер економічного, комерційного та фінансового перекладу, а саме:

– макроекономіка та соціальна економіка – економічний переклад;

– зовнішня торгівля та маркетинг – комерційний переклад;

– цінні папери, інвестиційно-банківська діяльність і фондова біржа – фінансовий переклад.

Однак дослідники зазначають, що деякі галузі можуть бути пов'язані з різними видами перекладу, як у випадку аналізу ризиків, який підпадає під категорію економіки та фінансів, що вказує на відносний характер вищенаведеної класифікації [7, с. 53].

В японській мові економічний переклад як самостійне та теоретично обґрунтоване явище відсутнє, що підтверджується наявністю таких лексичних одиниць на позначення перекладу в сфері економіки та/або фінансів, як:

– 金融 経済翻訳 /кін'ю: кейдзай хон'яку/ – фінансово-економічний переклад;

– 経済 金融分野の技術翻訳 /кейдзай кін'ю: бун'я но гіджюцу хон'яку/ – технічний переклад у сфері економіки та фінансів;

– 財務 経済 金融分野の翻訳 /сайму кейдзай кін'ю: бун'я но хон'яку/ – переклад у сфері фінансового менеджменту, економіки та фінансів;

– 金融関連文書翻訳 /кін'ю: канрен буншьо хон'яку/ – переклад фінансових текстів.

Побіжний аналіз Інтернет-ресурсів, переважно сайтів японських перекладацьких компаній («GLOVA», «Interbooks Co., Ltd.», «Samurai Translators» тощо), підтверджує частотніше використання термінів зі складовою 金融 /кін'ю:/, тобто фінансовий, аніж 経済 /кейдзай/ – економічний переклад. Пошук за аналогічними параметрами в онлайн словниках та наукових базах даних, а також на дослідницьких платформах (наприклад, Academia.edu, J-STAGE, ResearchGate, Tulips Search тощо) не дав результатів, що свідчить про незакріпленість терміна «економічний переклад» в японській мові та науковому дискурсі Японії. Результати вказують на певні термінологічні складнощі, проте неможливо ігнорувати факт існування текстів економічного характеру та все більшого попиту на їх переклад в Україні. Тому для цієї мовної пари пропонуємо розглядати поняття «економічний переклад» в широкому значенні як вид перекладу, що відіграє надзвичайно важливу роль в міжнародному бізнес-середовищі та передбачає роботу з різними за наповненням, тематикою та формою текстами економічного, комерційного та фінансового характеру, основними характеристиками яких є достовірність і точність інформації. Типи текстів можуть включати фінансову звітність (財務報告書 /сайму хо:кокушьо/), інвестиційну документацію (投資関連資料 /то:ші канрен шірьо:/), договори і юридичні документи (契約書 法務関連文書 /кейякушьо, хо:му канрен шьо/) тощо.

Ключовими аспектами економічного перекладу, на думку українських дослідниць Т. П'ятнички, І. Шилінської та Л. Штохман, можна вважати:

- *термінологічну специфіку*, що передбачає різне смислове навантаження термінів залежно від мовного і культурного контексту;

- *контекстуальність*, яка вимагає достатніх знань про економіку, ринок, трудові відносини, фінанси тощо;

- *культурний підтекст*, оскільки знання культурних особливостей надзвичайно важливе для забезпечення адекватного перекладу вжитих в оригінальному тексті концептів і правильного сприйняття перекладеного тексту;

- *стилістичні особливості* (наприклад, використання графіків і таблиць, чітка структура та ін.) [8, с. 208-209].

Ці аспекти простежуємо і в японських економічних текстах. Проаналізуємо термінологічну специфіку на прикладі фрагменту онлайн статті про форми зайнятості в Японії:

«派遣 正社員 契約社員の違いを比較する際、最も重要なのが「雇用主」と「指揮命令の流れ」です。

派遣社員の場合、雇用主は派遣会社となり、実際の勤務先である派遣先企業から業務指示を受ける形になります。一方、正社員や契約社員は、雇用主と勤務先が同一であり、評価や勤怠管理、有給申請などもすべてその企業内で完結します» [9].

«При порівнянні тимчасових, штатних і контрактних працівників найважливішими є поняття «роботодавець» та «система підпорядкування».

У випадку тимчасового працівника роботодавцем виступає кадрове агентство, але фактичні робочі вказівки він отримує від компанії-замовника, де безпосередньо працює. Натомість, у випадку штатних і контрактних працівників одна і та ж компанія є для них роботодавцем і безпосереднім місцем роботи, а тому оцінювання (їх роботи), облік робочого часу, подання заяв на оплачувану відпустку та інші процедури здійснюються повністю в межах такої компанії. (*тут і далі переклад наш – Ю.К., Т.Д.*)

Терміни派遣社員/*хакеншіяін*/, 正社員/*сейшіяін*/ і 契約社員/*кейякушіяін*/, що відповідно перекладаються як «позаштатні» або «тимчасові працівники», «штатні працівники» та «контракті працівники» в українській мові більше пов'язані з формами (постійна, тимчасова, самозайнятість, роботодавці, неформальна тощо) та режимами (повний, неповний, понаднормовий робочий день)

зайнятості. В японському ж контексті ці три терміни мають дещо інше смислове навантаження, асоціюючись з соціальним статусом і престижем, а також кар'єрними можливостями і перспективами. Статус штатного, постійного працівника 正社員 /*сейшіяін*/ передбачає стабільну заробітну плату, можливість кар'єрного зростання та підвищення кваліфікації, наявність різноманітних бонусів і пільг (наприклад, медичне страхування, пенсійні плани, компенсації витрат на житло і транспорт) тощо. А якщо враховувати, що тривалий час в Японії існувала та й іноді зараз практикується система пожиттєвого найму, або 終身雇用制度 /*шю:шін койо: сейдо*/, то стати постійним робітником корпорації означало забезпечити собі та своїй родині стабільне майбутнє. Тому в японському контексті цей термін має додаткове смислове навантаження, оскільки асоціюється зі стабільністю та успіхом у житті. Натомість, поняття контрактний і позаштатний працівники свідчать про куди менш привабливий статус і положення в системі трудових відносин Японії, оскільки такі працівники вимушені конкурувати та постійно підтверджувати свою ефективність та корисність для компанії.

Ще одним цікавим прикладом може служити термін 奨学金 /*шю:такукін*/, що перекладається як «стипендія», але має відмінне від українського поняття смислове навантаження. В Україні стипендія сприймається як допомога від держави, освітнього закладу чи іншої інституції, яка в певному обсязі покриває витрати на навчання та повсякденні потреби, і нерідко сприймається як стимул до досягнення кращих результатів або винагорода за продемонстровані успіхи в навчанні. В нашій країні можливе призначення академічної, соціальної, президентської або іменної стипендії. У випадку Японії надання фінансової допомоги найуспішнішим студентам практикувалось ще з періоду Мейджі (1868–1912 рр.), але особливого поширення термін 奨学金 /*шю:такукін*/ набув після Другої світової війни, коли було створено офіційні стипендіальні програми для підтримки та просування професійного розвитку молоді. Зараз існує два види стипендій в Японії, а саме 貸与型 /*маййогата*/ і 給付型 /*кю:фугата*/, тобто стипендія-позичка, яку доведеться повертати, та стипендія-грант, яку доволі просто отримати, але повертати не доведеться. Тому нерідко поняття стипендія асоціюється для японської молоді з боргами та позикою, а отже додатковими викликами та складнощами на шляху до отримання гарної освіти і майбутнього працевлаштування. Тому залежно від контексту слово

貸与型奨学金 /*таййогата шьо:такукін*/ можна перекласти українською мовою як «кредит на навчання».

Не меншим викликом, що стосується термінології японських економічних текстів, є неологізми, які відображають суто японські реалії й адекватний переклад яких вимагає чудового знання історії та національної культури японців. Наприклад, *アベノミクス* /*абеномікусу*/ є новоствором, який описує економічну політику уряду Абе Шіндзо з 2012 по 2020 рік, спрямовану на подолання тривалого економічного спаду в країні. Термін виник шляхом сполучення прізвища тогочасного прем'єр-міністра Японії та слова «економіка» й подальшої їх аббревіації, що є доволі типовим для японської мови способом словотворення. Таким же чином виникло поняття *生保レディ* /*сейхо реді*/, яке є скороченням від *生命保険レディ* /*сеймей хокен реді*/ – терміна на позначення працівниць відділів продажу страхових компаній, яким доручали реалізацію полісів страхування життя. Це поняття виникло після Другої світової війни, коли одна страхова компанія вирішила найняти для продажу таких полісів вдову військового, і вже в 1990 році кількість подібних жінок в Японії зросла до 440 000 осіб [10, с. 51].

Окрім лексичного рівня, варто також згадати про граматико-синтаксичні та стилістичні особливості японських текстів економічного спрямування, а саме: використання сполучників і низки граматичних конструкцій для письмового мовлення, ситуативне застосування категорії соціально-особистісних відносин *敬語* /*кейго*/, формальний або неформальний тон викладу матеріалу залежно від функціонального спрямування тексту, структурно-композиційні особливості тощо. Наприклад, на відміну від розмовного мовлення, коли для сполучення іменників або займенників використовується слово *と* /*то*/, в текстах економічної тематики можна помітити вживання інших еквівалентів сполучника «і»/ «та», а саме *並び* /*нарабіні*/, *及び* /*ойобі*/ і *かつ* /*кацу*/, між якими є певні відмінності:

– *並び* /*нарабіні*/ використовується між поняттями різного рівня або жанру, посадами та прізвищами, часто з гоноративними формами. Наприклад:

お客様並びに従業員の全員参加です – Передбачена участь відвідувачів і працівників (відвідувачі є сторонніми особами, а працівники – це частина закладу або компанії – примітка К.Ю., Т.Д.).

商品並びに備品はすべて当店にて管理いたします – Наш заклад відповідає за всі товари та

запчастини (товари – загальне і деталі – конкретне – примітка К.Ю., Т.Д.).

– *及び* /*ойобі*/ застосовується між подібними поняттями:

紙辞書及び電子辞書、並びにノートパソコン – Паперові та електронні словники, а також ноутбуки.

田中部長及び営業部鈴木の名がA社へ伺います – Директор департаменту Танака і пан Судзукі з відділу продажів удвох відвідають компанію А (мова йде про працівників однієї фірми – примітка К.Ю., Т.Д.).

– *且つ* /*кацу*/ ставиться при згадці двох одночасних станів:

この中で、男性、かつ学生、かつ二十歳以下の人はいますか – Чи є серед присутніх студенти чоловічої статі віком менше 20 років? (при перекладі опускається – примітка К.Ю., Т.Д.).

Прикладом граматичної конструкції, типовою для економічного дискурсу, може бути дієслово (у заперечній формі *ない*) + *ざるを得ない* /*дзару о енай*/, перекладацьким відповідником якої можна вважати українські фрази «не залишається нічого іншого, як...», «змушений/-а (зробити)...». Наприклад:

急な出張が入ったため、今夜の新人歓迎会は断らざるを得ない – Через термінове відраження я змушений відмовитися від сьогоднішньої вечірки з нагоди привітання нових співробітників.

今日は休みだが、システムトラブルでお客様の業務ができない状況なので、出社せざるを得ない – Сьогодні вихідний, але через збій у системі клієнт не може працювати, тож мені доведеться вийти на роботу.

Залежно від спрямування економічного тексту (за класифікацією німецької дослідниці К. Райс: фахові нехудожні тексти, фахові тексти усталеної фіксованої форми чи художні твори економічної тематики, тексти прагматичного характеру або медіатексти та презентації) в японській мові можна простежити вживання одного з наступних стилів: ввічливо-нейтрального (丁寧体 /*тейнейтай*/ чи *デスマス体* /*дес, мастай*/), простого/неформального (普通体 /*фуцутай*/) або ввічливого (敬語 /*кейго*/), що забезпечує відповідну тональність тексту. І останнього характерною рисою японських економічних матеріалів є чітка визначена структура, притаманна для того чи іншого типу тексту. Наприклад, є низка шаблонів для оформлення звітної документації компаній, податкових декларацій юридичних осіб, отримання ліцензій на провадження різних видів господарської діяльності тощо.

Висновки. Аналіз теоретичних напрацювань зарубіжних і українських дослідників дав можливість дійти висновку про неоднозначне тлумачення економічного перекладу – від підвиду галузевого або технічного перекладу до самостійного виду перекладацької діяльності, що поширюється на різномірні за змістом і формою тексти економічного, комерційного та фінансового характеру. Пошук у онлайн словниках, базах даних наукових робіт і на сайтах японських бюро перекладів за запитом «економічний переклад» (経済翻訳 / кей-дзай хон 'яку/) продемонстрував наявність понять, дотичних до запитуваного терміна а саме фінан-

сово-економічний переклад, що дає підстави говорити про синкретичний характер цього виду перекладу в Японії.

Спираючись на напрацювання українських дослідників, ми простежили, що при перекладі японських економічних текстів також важливо враховувати термінологічну специфіку, контекст, культурний підтекст і стилістичні особливості, а також певні граматико-синтаксичні особливості. Водночас вбачаємо низку перспектив для подальших досліджень на різних рівнях: лексичному, граматико-синтаксичному, стилістичному та прагматичному.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Україна та Японія уклали 29 угод на форумі економічної відбудови. *Факти*. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/ekonomika/20250804-ukrayina-ta-yaponiya-uklaly-29-ugod-na-forumi-ekonomichnoyi-vidbudovy/> (дата звернення: 21.02.2026).
2. Співпраця між Японією та Україною: Результати японсько-української конференції з економічного розвитку та відбудови. *Deloitte*. URL: <https://www.deloitte.com/ua/uk/about/press-room/cooperation-between-japan-and-ukraine.html> (дата звернення: 21.02.2026).
3. 阿波村稔. 日本企業文化とビジネス文書に関する一考察. *Journal of the International Exchange Support Center*. 2010. Vol. 6. P. 1-6.
4. Бугас Н. Сучасні тенденції міжнародного економічного співробітництва у досягненні сталого економічного зростання. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-84>.
5. Циганюк В.М. Особливості перекладу англійських економічних текстів українською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. № 16. С. 208-2013. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.39>.
6. Кобзар О. Основи економічного перекладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2026. № 1. С. 7-10.
7. Hernandez D.G., Koby G.S., Minguez V.R. Economic, financial and commercial translation: an approach to theoretical aspects. A survey-based study. *MonTI* 8. 2016. P. 35-59. DOI: 10.6035/MonTI.2016.8.1.
8. П'ятничка Т., Шилінської І., Штохман Л. Теоретичні аспекти перекладу текстів економічного дискурсу. *Studia methodologica*. 2025. № 59. С. 205-215. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-59-18>.
9. 派遣 正社員 契約社員の違いを徹底比較! 安心できる選び方とは. *Ace Corporation 公式ブログ*. URL: <https://www.ace-cr.co.jp/blog/2026/01/20/1229> (дата звернення: 22.02.2026).
10. 石山宏一. 金融新語英訳の理論と実際 : 「ペイオフ」から「円キャリー取引」まで. 桐蔭横浜大学. 2000. P. 47-67.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

**МОВНІ ДЕВІАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІДІОЛЕКТУ ПЕРСОНАЖА
ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Д. КІЗА
«КВІТИ ДЛЯ ЕЛДЖЕРНОНА»)**

**LINGUISTIC DEVIATIONS AS A MEANS OF FORMING A CHARACTER'S
IDIOLECT AND PROBLEMS OF THEIR TRANSLATION (BASED ON THE NOVEL
FLOWERS FOR ALGERNON BY DANIEL KEYES)**

Лепухова Н.І.,

orcid.org/0000-0001-7476-559X

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики*

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Статтю присвячено аналізу перекладу ідіолекту головного героя роману Квіти для Елджернона Деніела Кіза з позицій функціонального підходу в перекладознавстві. У центрі уваги перебуває проблема відтворення мовних девіацій як системоутворювального елементу індивідуального мовлення персонажа, що відображає його когнітивний, психологічний і соціальний стан. Матеріалом дослідження слугують «прогрес-звіти» Чарлі Гордона, мовлення якого зазнає суттєвих змін упродовж розвитку сюжету – від примітивних форм із численними орфографічними, фонетичними, лексичними та граматичними відхиленнями до нормативного, інтелектуально ускладненого мовлення з подальшим регресом.

У статті проаналізовано основні типи мовних девіацій та перекладацькі стратегії їх відтворення в українському перекладі, зокрема прийоми компенсації, функціональної заміни та часткової нейтралізації. Доведено, що буквальне копіювання форм оригіналу в більшості випадків є неможливим через типологічні відмінності мов, натомість збереження функціонального навантаження девіацій дозволяє забезпечити адекватність перекладу. Особливу увагу приділено динаміці ідіолекту та необхідності її послідовного відтворення на всіх мовних рівнях: фонетичному, лексичному, граматичному. Зроблено висновок, що успішна передача ідіолекту персонажа в художньому перекладі є результатом системного та творчого перекладацького підходу, який поєднує дотримання норм мови перекладу з відтворенням мовної «нестандартності» як ключового елемента авторського задуму.

Отримані результати можуть бути використані в подальших перекладознавчих дослідженнях, а також у викладанні теорії та практики художнього перекладу. Запропонований підхід сприяє глибшому розумінню ролі мовних девіацій у формуванні художнього образу персонажа та їхнього перекладацького потенціалу.

Ключові слова: ідіолект; мовні девіації; художній переклад; функціональна еквівалентність; компенсація; індивідуальне мовлення персонажа; перекладацькі стратегії.

The article is devoted to the analysis of the translation of the protagonist's idiolect in Daniel Keyes's novel *Flowers for Algernon* from the perspective of the functional approach in Translation Studies. The investigation focuses on the problem of rendering linguistic deviations as a system-forming element of a character's individual speech that reflects his cognitive, psychological, and social state. The research material is based on Charlie Gordon's "progress reports," whose speech undergoes significant changes in the course of the narrative development—from primitive forms marked by numerous orthographic, phonetic, lexical, and grammatical deviations to normatively correct, intellectually sophisticated speech, followed by subsequent regression.

The article analyzes the main types of linguistic deviations and the translation strategies used to reproduce them in the Ukrainian translation, in particular such techniques as compensation, functional substitution, and partial neutralization. It is demonstrated that literal copying of the source-text forms is in most cases impossible due to typological differences between the languages, whereas preserving the functional load of deviations makes it possible to ensure translational adequacy. Special attention is paid to the dynamics of the idiolect and to the necessity of its consistent reproduction at all linguistic levels: phonetic, lexical, and grammatical. The study concludes that the successful rendering of a character's idiolect in literary translation results from a systemic and creative translational approach that combines adherence to the norms of the target language with the reproduction of linguistic "non-standardness" as a key element of the authorial conception.

The findings of the study may be applied in further translation studies as well as in teaching theory and practice of literary translation. The proposed approach contributes to a deeper understanding of the role of linguistic deviations in shaping a character's artistic image and their translational potential.

Key words: idiolect; linguistic deviations; literary translation; functional equivalence; compensation; character's individual speech; translation strategies.

Постановка проблеми. У сучасному перекладознавстві дедалі більшої уваги набувають антропоцентричні підходи до аналізу художнього тексту, в межах яких переклад розглядається не лише

як передавання змісту, а як відтворення індивідуалізованого мовлення персонажів, зумовленого їхнім соціальним, психологічним і когнітивним статусом. Особливе місце в цьому контексті

посідає проблема перекладу ідіолекту – сукупності мовних особливостей, притаманних конкретному мовцеві та закріплених у художньому тексті. Ідіолект персонажа часто реалізується через відхилення від мовної норми на різних рівнях – фонетичному, орфографічному, лексичному та граматичному. Такі девіації виконують не лише стилістичну, а й смислотворчу функцію, оскільки слугують індикаторами інтелектуального розвитку, емоційного стану та внутрішньої динаміки персонажа. Для перекладача це створює додаткові труднощі, адже пряме відтворення мовних помилок оригіналу не завжди можливе з огляду на типологічні відмінності мов, а їх ігнорування призводить до втрати важливих характеристик образу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичне підґрунтя дослідження формують наукові праці А. Вежбицької, яка акцентує увагу на значущості культурної та прагматичної еквівалентності в перекладі індивідуального мовлення [1]; Ю. Найди, котрий увів поняття динамічної еквівалентності, відповідно до якого переклад повинен забезпечувати подібний комунікативний ефект для реципієнта [2]; а також Г. Леві, який трактував переклад як результат творчої трансформації вихідного тексту [3]. У межах українського перекладознавства проблематику ідіолекту досліджували І. Корунець [4], О. Кундзіч [5], О. Линтвар [6], наголошуючи на важливості відтворення мовної індивідуальності персонажа як засобу реалізації авторського задуму.

Постановка завдання. Показовим матеріалом для аналізу зазначеної проблеми є роман Деніела Кіза *«Квіти для Елджернона»*, у якому мовлення головного героя Чарлі Гордона зафіксоване у формі так званих «прогрес-звітів» і відповідно до сюжету демонструє розвиток від мовлення людини з інтелектуальними порушеннями до мовлення інтелектуально розвиненої особистості із регресом до початкового рівня. Розвиток і регрес головного героя простежується, передусім, на мовному рівні: початкові тексти насичені орфографічними, фонетичними, лексичними та граматичними помилками, які поступово зникають або замінюються складнішими мовними конструкціями, а в кінці знову з'являються. У перекладі така мовна динаміка становить особливу складність, оскільки перекладач змушений балансувати між збереженням функціонального навантаження девіацій та дотриманням норм мови перекладу. У зв'язку з цим актуалізується питання перекладацьких стратегій, які дозволяють відтворити ідіолект персонажа без буквального копіювання форм оригіналу.

Мета статті полягає у виявленні основних типів мовних девіацій у мовленні Чарлі Гордона та аналізі перекладацьких стратегій їх відтворення в українському перекладі роману Д. Кіза *«Квіти для Елджернона»*.

Виклад основного матеріалу. У межах сучасної лінгвістики художнього тексту поняття ідіолекту трактується як сукупність індивідуальних мовних особливостей конкретного мовця, що охоплюють усі рівні мовної системи – від фонетичного до синтаксичного. В художньому дискурсі ідіолект персонажа є важливим засобом його характеристики, оскільки дозволяє відобразити соціальний статус, рівень освіти, психологічний стан та когнітивні можливості мовця [7, с. 166]. Для перекладознавства це поняття набуває особливого значення, адже відтворення ідіолекту безпосередньо впливає на адекватність перекладу та цілісність художнього образу. Одним із ключових компонентів ідіолекту є відхилення від мовної норми, або мовні девіації. Під мовною нормою у цій статті розуміється кодифікований, соціально прийнятий зразок мовного вживання, порушення якого в художньому тексті зазвичай має умисний характер [8, с. 42-43]. Такі відхилення не слід розглядати як помилки автора; навпаки, вони є стилістично маркованими елементами, що виконують виразну семантичну та прагматичну функцію. У мовленні персонажа девіації часто стають сигналами його «інакшості» щодо мовної спільноти.

У перекладознавчому аспекті мовні девіації становлять особливу складність, оскільки перекладач має справу не з одиничними помилками, а з системою порушень, яка формує ідіолект персонажа. При цьому буквальне копіювання форм оригіналу зазвичай є неможливим через типологічні відмінності мов. Наприклад, орфографічні скорочення або фонетичні спрощення, характерні для англійської мови (*askd, perfesser*), не завжди мають прямі відповідники в українській мові й потребують інших засобів репрезентації.

У зв'язку з цим у перекладознавстві актуалізується поняття функціональної еквівалентності, відповідно до якого переклад оцінюється не за формальною подібністю, а за здатністю виконувати ті самі функції, що й оригінал [9, с. 123-124.]. У випадку ідіолекту це означає, що переклад повинен викликати в читача мови перекладу аналогічне уявлення про персонажа, навіть якщо мовні засоби для цього відрізняються. Саме тому відтворення мовних девіацій часто здійснюється шляхом *функціональної заміни*, коли один тип відхилення компенсується іншим.

Основним перекладацьким прийомом у цьому контексті є *компенсація*, яка полягає у введенні маркованого елемента в іншому місці тексту або на іншому мовному рівні з метою збереження загального стилістичного ефекту. Так, неможливість передати орфографічну девіацію може бути компенсована фонетичною деформацією, порушенням синтаксичної структури або використанням розмовних форм. Компенсація є особливо релевантною для перекладу мовлення персонажів із когнітивними або мовними обмеженнями, оскільки дозволяє зберегти їхню мовну «нестандартність» без порушення норм мови перекладу.

Окрему увагу в теоретичному контексті заслуговує питання *динаміки ідіолекту*. У більшості художніх текстів мовлення персонажа є відносно стабільним, однак у романі Деніела Кіза «Квіти для Елджернона» ідіолект Чарлі Гордона зазнає радикальних змін упродовж розвитку сюжету. Це зумовлює необхідність розглядати мовні девіації не ізольовано, а в їхній послідовності та взаємозв'язку. Для перекладача це означає потребу не лише відтворити окремі помилки, а й зберегти поступову еволюцію мовлення, що є одним із ключових смислових елементів твору.

Одним із найвиразніших засобів формування ідіолекту Чарлі Гордона в романі Деніела Кіза «Квіти для Елджернона» є фонетико-орфографічні девіації. Відповідно на цьому рівні найбільш наочно простежується початковий когнітивний стан персонажа, оскільки мовні порушення зафіксовані графічно й безпосередньо впливають на сприйняття тексту читачем. У процесі перекладу такі девіації викликають труднощі, оскільки перебувають на межі між мовною помилкою та стилістично значущим прийомом.

Одним із найпоширеніших типів девіацій у мовленні Чарлі є *елізія*, тобто пропуск окремих букв або звуків, передусім у дієслівних формах минулого часу, наприклад: Dr Strauss askd me how come you went to the Beekman School all by yourself Charlie [10]. Форма askd замість нормативного asked демонструє спрощення орфографічної структури слова та редукцію голосного, що є характерним для мовлення особи з низьким рівнем мовної компетенції. Важливо зазначити, що такі скорочення мають системний характер і повторюються впродовж усього початкового етапу оповіді, формуючи стабільний елемент ідіолекту персонажа. В українському перекладі буквально відтворення такої елізії є неможливим, оскільки подібні скорочення не відповідають орфографічним нормам української мови й сприймалися б як штучні. У перекладі цей фраг-

мент подано так: Дохторь Штраус запитав мене як ти потрапив до школи Бекмана Чарлі власними зусиллями [11, с. 12]. Перекладач відмовляється від передачі елізії у формі дієслова, проте компенсує її за допомогою *фонетичної деформації іменника* (дохторь), що виконує аналогічну функцію – сигналізує про мовну ненормативність і низький освітній рівень мовця. Такий підхід можна охарактеризувати як *компенсацію на іншому мовному рівні*, яка забезпечує функціональну еквівалентність між оригіналом і перекладом.

Іншим різновидом фонетико-орфографічних девіацій тексту оригіналу є фонетична заміна, що полягає у підміні одного звука іншим у межах лексеми. У мовленні Чарлі такі заміни часто пов'язані з нестійкістю звукового образу слова. Наприклад: I tolld dr Strauss and perfesser Nemur ... at the beekmin collige center for retarded adults [10]. Форми perfesser та collige відображають неточне засвоєння фонетичної структури слів professor і college. Вони не є випадковими, а репрезентують когнітивну обмеженість персонажа, який орієнтується радше на звучання, ніж на нормативне написання. В українському перекладі пряме відтворення таких заміन є проблематичним, оскільки українська орфографія менш гнучка щодо подібних деформацій. Перекладач використовує інші засоби, зокрема фонетично спрощені або розмовні форми: професорю Няммуру, шо, хожу [11, с. 17]. У цьому випадку відбувається функціональна заміна одного типу девіації іншим. Крім того, для українського перекладу характерним є системне пом'якшення звуків у мовленні Чарлі Гордона (дохторь, професорь, Чярлі), що маркує періоди його низького інтелектуального розвитку. Спостерігаються також графічні викривлення власних назв, зокрема передача імені Немур як Няммур, що відповідає принципу фонетичного письма – фіксації слова так, як воно сприймається на слух. В оригіналі твору подібні слова, включно з власними іменами, послідовно подано відповідно до мовної норми, однак перекладач свідомо відходить від формальної еквівалентності, реалізуючи прийом компенсації інших типів девіацій, які неможливо безпосередньо відтворити в українській мові. Хоча формальна подібність з оригіналом відсутня, загальний ефект мовної ненормативності збережено, що дозволяє говорити про адекватність перекладацького рішення з позицій функціонального підходу.

Окрему групу становлять випадки *епентези*, тобто вставлення додаткового звука для полегшення вимови, наприклад: somethpung goes wrong [10]. Поява приголосного [p] у слові something

є типовою для мовлення осіб, які прагнуть артикуляційної зручності за рахунок порушення норми. Такі приклади є менш численними, проте вони підсилюють загальне враження мовної неповноцінності персонажа. В українському перекладі цей тип девіації не має прямого відповідника й, як правило, нівелюється, що свідчить про вибір перекладачем стратегії *часткової нейтралізації*.

Особливої уваги заслуговують орфографічні девіації в заголовках так званих «прогрес-звітів», які становлять композиційну основу роману, наприклад:

progris riport 1 martch 3 [10]. Цей заголовок містить одразу кілька порушень: спотворене написання ключових слів (progris, riport), а також помилку в написанні дати (martch). Сукупність таких відхилень однозначно сигналізує про низький рівень грамотності персонажа та водночас виконує структурну функцію, позначаючи початковий етап його інтелектуального розвитку. В українському перекладі заголовок подано як: Первий звіт 3 берізня [11, с. 9]. У цьому випадку використане рішення повністю відтворює функціональне навантаження оригіналу. Проте в тексті оригіналу, починаючи вже з 11 березня, відсутні помилки у заголовках звітів, але в перекладі українською мовою маємо «берізня» в усіх заголовках звітів відповідного місяця [11, с. 9-41]. Оскільки в цей період часу головний герой роману все ще допускає у своєму мовленні суттєвих помилок, така «свобода» перекладача і відхилення від тексту оригіналу можуть бути виправдані. Ми вважаємо, що тут можна говорити про *підсилення ідіолектної маркованості*, зумовлене прагненням перекладача відтворити авторський задум.

Узагальнюючи аналіз фонетико-орфографічних девіацій, можна стверджувати, що переклад цих елементів здійснюється переважно за допомогою *компенсаторних стратегій*, які дозволяють зберегти загальний образ персонажа, навіть за відсутності формальної відповідності. Водночас окремі випадки нейтралізації девіацій свідчать про складність досягнення повної функціональної еквівалентності, особливо на графічному рівні.

Лексичний рівень мовлення Чарлі Гордона є не менш показовим для формування його ідіолекту, ніж фонетико-орфографічний. На початковому етапі оповіді словниковий запас персонажа є вкрай обмеженим, що зумовлює часте повторення одних і тих самих лексем, використання семантично узагальнених слів і відсутність синонімічного варіювання. У художньому тексті така лексична спрощеність виконує функцію когні-

тивного маркера й безпосередньо впливає на сприйняття персонажа читачем. *Монотонність словникового складу* як характерна риса лексичних девіацій у мовленні Чарлі виявляється у повторюваності ключових слів. Зокрема, прикметник stoopid використовується персонажем як універсальний засіб оцінки різноманітних явищ: I still think those races and those tests are stoopid and I think riting these progress reports are stoopid too [10]. Повторення лексеми stoopid у межах одного речення не виконує інформативної функції, однак має важливе прагматичне значення. Воно передає емоційний стан персонажа, його роздратування та неспроможність диференціювати власні оцінки за допомогою різних мовних засобів. Таким чином, лексична надмірність у цьому випадку є не стилістичною вадою, а усвідомленим авторським прийомом. В українському перекладі цей ефект загалом збережено: я все ще думаю що ці змагання й тести дурні і що писати ці звіти теж дурна робота [11, с. 26]. Перекладач відтворює повтор прикметника дурний, що дозволяє зберегти емоційну одноманітність мовлення Чарлі. Водночас використання різних граматичних форм (дурні, дурна) частково нівелює ефект механічного повторення, властивого оригіналу. Це свідчить про певну адаптацію, спрямовану на підвищення читабельності тексту, але водночас призводить до незначного зменшення ідіолектної маркованості.

Ще однією характерною рисою лексичних девіацій є *використання семантично розмитих слів*, які не уточнюють зміст висловлювання, а радше замінюють відсутні мовні ресурси персонажа. До таких слів належать лексеми thing, something, stuff, які функціонують як універсальні номінатори. Їх частотне вживання свідчить про низький рівень абстрактного мислення та обмеженість концептуального апарату персонажа. У перекладі подібні лексеми, як правило, передаються словами щось, річ, справа, що є функціонально еквівалентними, проте не завжди зберігають стилістичну одноманітність. Перекладач змушений балансувати між буквальним відтворенням лексичної бідності та нормами українського художнього мовлення, яке менш толерує надмірну повторюваність узагальнених слів.

Важливою особливістю лексичного рівня є також *відсутність термінологічної точності*. Навіть у ситуаціях, пов'язаних з експериментом, Чарлі послуговується загальноновживаними словами, не розрізняючи спеціалізованих понять. Це різко контрастує з мовленням інших персонажів роману й додатково підкреслює когнітивну дистанцію між героєм та його оточенням. Із роз-

витком сюжету та зростанням інтелектуального рівня Чарлі його лексичний запас поступово збагачується, що відображається у появі складніших абстрактних і наукових термінів. Для перекладача цей процес є надзвичайно важливим, оскільки він повинен *синхронно відтворити лексичну еволюцію персонажа*, не випереджаючи й не спрощуючи її. Надмірно коректний або стилістично вишуканий переклад ранніх фрагментів призвів би до порушення внутрішньої логіки розвитку ідіолекту.

Отже, на основі аналізу лексичних девіацій, можна дійти висновку, що переклад цього рівня є відносно менш проблемним, ніж передача орфографічних або фонетичних відхилень, однак він потребує високої чутливості до стилістичних нюансів. Збереження лексичної одноманітності, повторів і семантичної розмитості є ключовою умовою адекватного відтворення ідіолекту персонажа.

Граматичний рівень мовлення Чарлі Гордона відіграє ключову роль у репрезентації його когнітивного розвитку, оскільки саме на цьому рівні найбільш виразно простежується поступова еволюція від примітивних мовних структур до складних синтаксичних конструкцій. На відміну від фонетико-орфографічних і лексичних девіацій, які можуть сприйматися як поверхневі маркери мовної обмеженості, граматичні особливості відображають глибинні процеси мислення персонажа. Для перекладача це означає необхідність максимально точно відтворити не лише факт наявності граматичних порушень, а й *їх динаміку впродовж усього тексту*.

На початковому етапі оповіді мовлення Чарлі характеризується *синтаксичною спрощеністю*. Речення, як правило, короткі, лінійні, побудовані за елементарними моделями та часто поєднані сполучником *and*. Така структура відображає обмежену здатність персонажа до складних логічних операцій і є типовою для мовлення дітей або осіб з низьким рівнем абстрактного мислення. Крім того, у тексті фіксується нестабільність у вживанні часових форм, що також свідчить про порушення граматичної компетенції. У перекладі синтаксична спрощеність загалом збережена. Перекладач утримується від ускладнення речень, уникає складнопідрядних конструкцій і часто відтворює парцельовану структуру оригіналу. Такий підхід є виправданим з перекладознавчого погляду, оскільки дозволяє зберегти первинне враження від мовлення персонажа як простого й наївного. Водночас особливу складність становить передача *граматичних помилок*, пов'яза-

них з уживанням дієслівних часів. В англійській мові такі помилки легко ідентифікуються через відхилення від усталених форм, тоді як в українській мові подібні порушення менш очевидні або взагалі не марковані. У зв'язку з цим перекладач часто змушений або нейтралізувати граматичну девіацію, або компенсувати її іншими засобами, зокрема синтаксичними або лексичними.

Найбільш показовим із погляду динаміки ідіолекту є етап, на якому в мовленні Чарлі з'являються складніші граматичні структури, зокрема форми *modal perfect* (*might have been, could have done* тощо) [10]. В англійському тексті ці конструкції є маркером високого рівня абстрактного мислення, здатності до рефлексії та аналізу альтернативних сценаріїв. Їх поява різко контрастує з ранніми простими конструкціями й чітко сигналізує про інтелектуальний злам у розвитку персонажа. Передача *modal perfect* в українському перекладі є принципово важливою, оскільки ці форми фіксують нову фазу мовної компетенції Чарлі. Українська мова не має формального еквівалента англійських перфектних модальних конструкцій, тому перекладач змушений вдаватися до описових засобів (*міг би зробити, мало бути, ймовірно, сталося*) [11, с. 133, 227]. За умови послідовного використання такі конструкції адекватно відтворюють логічну складність мислення персонажа.

Важливо, щоб у перекладі зберігалася *контрастність між етапами розвитку мовлення*. Якщо переклад ранніх фрагментів буде надто коректним, а пізніших – недостатньо стилістично маркованим, читач може не відчувати різниці між різними стадіями когнітивного розвитку персонажа. Саме тому переклад граматичних структур потребує особливої системності та чутливості до внутрішньої логіки тексту.

Таким чином, після аналізу граматичних особливостей, можна стверджувати, що цей рівень є найменш помітним на поверхні тексту, але водночас найважливішим з погляду відтворення динаміки ідіолекту. Успішний переклад граматичної еволюції Чарлі Гордона забезпечує цілісність художнього образу й дозволяє читачеві мови перекладу простежити той самий шлях інтелектуального розвитку, який закладено в оригіналі.

Висновки. Відтворення мовної індивідуальності головного героя роману Деніела Кіза «Квіти для Елджернона» в українському перекладі є складним і багаторівневим завданням перекладача. Мовлення Чарлі Гордона, яке спочатку характеризується численними орфографічними, фонетичними та синтаксичними відхиленнями, поступово набуває структурної впорядковано-

сті й лексичної різноманітності. Ця динаміка мовлення відображає розвиток когнітивних здібностей героя, а також його психологічний і соціальний стан. Аналіз перекладу показав, що передача індивідуального мовлення потребує комплексного підходу, який враховує фонетичні, орфографічні, лексичні та синтаксичні особливості оригіналу. Використання стратегій адаптації, таких як фонетична транслітерація, передача неграмотності через спрощену орфографію або зміну синтаксичної структури, дозволяє перекладачеві створити ефект, максимально наближений до оригіналу. Мовна індивідуальність героя виступає не тільки засобом його характеристики, а й інструментом передачі ключових ідей твору.

Переклад індивідуального мовлення потребує від перекладача високого рівня мовної компетентності, чутливості до стилістичних і психологічних нюансів, а також творчого підходу до трансформації оригінального тексту. Успішна передача ідіолекту у художньому перекладі є вирішальним фактором збереження авторського задуму та повноти сприйняття літературного твору цільовою аудиторією.

Перспективи досліджень полягають у комплексному вивченні стратегій передачі мовних девіацій і формування ідіолекту персонажів у художньому перекладі різних мов та жанрів з урахуванням когнітивних, психологічних і стилістичних аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Wierzbicka Anna. *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-specific Configurations*. Oxford University Press, 1992. 487 p.
2. Nida E. A. *Language Structure and Translation : Essays. Selected / Introd. by A.S.Dil.* Stanford : Stanford University Press, 1991. 284 p.
3. Levy Jiri. *Translation as a Decision Process : The Translation Studies / Ed. by Lawrence Venuti, advisory editor: Mona Baker.* Routledge, London and New York, 2003. P. 148-159.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця: Нова книга, 2000. 448 с.
5. Кундзіч О. Перекладацька мисль і перекладацький недомисел. *Вітчизна*. 1955. №1. С. 138–164.
6. Линтвар О. Ідіостиль й ідеостиль у художньому перекладі. Київ: Центр навчальної літератури, 2015. 286 с.
7. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. Вінниця: Нова книга, 2004. 272 с.
8. Струганець Л. Мовна норма: стає і змінне, диференційні ознаки норми літературної мови. *Культура слова*. 2011. № 74. С. 34-43.
9. Сітко А.В., Струк І.В. Адекватність та еквівалентність у перекладі мовних особливостей. *Sciences of Europe*. Прага (Чехія), 2016. Вип. 1 (10). С. 122-126.
10. Keyes D. *Flowers for Algernon*. London: The Orion Publishing Group, 2012. 216 p.
11. Кіз Д. Квіти для Елджернона: роман / пер. з англ. Віктора Шовкуна. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 304 с.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

CIVIL AND POLITICAL TRANSLATION AS THE MEANS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION AND CIVIC AWARENESS BUILDING

Маршал Т.О.,

orcid.org/0009-0005-8634-9928

*асистент кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»*

Місягіна І.М.,

orcid.org/0000-0002-5144-5443

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»*

У статті здійснено ґрунтовний аналіз громадсько-політичного перекладу як складного багатовимірного мовного явища, що функціонує на перетині лінгвістики, політичної комунікації та міжкультурної чи транскордонної взаємодії. Актуальність проведеного дослідження зумовлена стрімким зростанням ролі політичної інформації в умовах глобалізації, цифровізації масмедіа та активного поширення транснаціональних інформаційних потоків. У сучасному суспільстві переклад політично значущих текстів і наративів виступає не лише засобом особливої міжмовної комунікації, а й важливим чинником формування громадської думки, політичної свідомості та міжнародного іміджу держави.

У роботі обґрунтовано положення про те, що громадсько-політичний переклад не може розглядатися як нейтральний або виключно технічний процес, оскільки він пов'язаний із передаванням ідеологічно маркованих смислів, імпліцитного змісту, оцінних компонентів та прагматичних установок автора тексту. Проаналізовано багатоаспектну специфіку перекладу громадсько-політичних текстів. Особливу увагу приділено проблемам термінологічної еквівалентності, інтерпретації політичних реалій, культурно зумовлених понять і метафор, що ускладнюють процес адекватного перекладу.

Окремо наголошено на ролі перекладача як активного учасника громадсько-політичної комунікації, який здійснює не лише мовну, а й смислову та прагматичну адаптацію тексту відповідно до соціокультурних особливостей цільової аудиторії. Підкреслено, що перекладацькі рішення і трансформації можуть впливати на акценти політичного повідомлення, його емоційне забарвлення та інтерпретацію реципієнтом. Зроблено висновок, що якісний громадсько-політичний переклад є необхідною умовою ефективного міжнародного діалогу, протидії дезінформації та забезпечення коректного функціонування політичного дискурсу в сучасному інформаційному просторі.

Ключові слова: громадсько-політичний переклад, політичний дискурс, міжкультурна комунікація, прагматична адаптація, ідеологія, масмедіа, перекладацька інтерпретація.

The article deals with the comprehensive analysis of civil and political translation and views it as a complex multi-facet linguistic phenomenon; it pinpoints the notion within the context of political communication, intercultural or cross-border interaction, and linguistics. The scientific topicality owes to the drastic enhancement of political influence as well as globalization, digital mass media, and fostered cross-national communications. In the modern society, the translation of politically significant texts acts as a special means of interlinguistic interaction and hereby proves to be the vital indicator of civic awareness building, political mindset, and foreign fame.

The article states that civil and political translation is hardly a neutral or technical process; it argues that the activity helps to render the certain ideology, implicit meanings, assessment criteria, and source pragmatics. The translation of civil and political texts has been thoroughly as well as comprehensively analyzed. The article addresses the issues of term equivalency, political stance interpretations, and cultural lexicology – all of which do complicate the process of adequate rendition.

The translator is viewed herein as the active participant of civil and political communication; s/he modifies the text linguistically, semantically, and pragmatically by adhering to the social as well as cultural requests of the target audience. The article notes that any decision or transformation can impact the political message, its connotative sparkle, and target interpretation. It is concluded that the qualitative civil and political translation shall be a prerequisite to the efficient international discourse; it shall prevent any disinformation and promote the correct political narratives within the context of modern information exchange.

Key words: Civil and political translation, political discourse, intercultural communication, pragmatic adaptation, ideology, mass media, interpretation.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі громадсько-політична комунікація дедалі частіше здійснюється у багатомовному та

багатокультурному середовищі, що актуалізує проблему адекватного перекладу політично значущих текстів. Громадсько-політичний переклад

виступає ключовим інструментом поширення ідей, політичних позицій, нормативних рішень та ідеологічних настанов, забезпечуючи взаєморозуміння між державами, міжнародними організаціями та суспільствами. Неправильна або неточна інтерпретація таких текстів може призвести до спотворення смислів, дипломатичних конфліктів і маніпуляцій громадською думкою. У цьому контексті проблема громадсько-політичного перекладу безпосередньо пов'язана з важливими науковими завданнями перекладознавства, соціолінгвістики та політичної комунікації, а також із практичними викликами інформаційної безпеки та міжнародного діалогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика громадсько-політичного перекладу посідає помітне місце в сучасних перекладознавчих дослідженнях. Так, І. Д. Баланик та В. Д. Бялик аналізують труднощі перекладу суспільно-політичних реалій і визначають основні способи їх відтворення, зокрема транслітерацію, калькування, описовий і трансформаційний переклад, наголошуючи на необхідності врахування національно-культурної специфіки та контексту функціонування політичних понять. Вагомий внесок у вивчення цієї проблематики зробив Д. І. Белих, який зосереджує увагу на особливостях перекладу англійських фразеологічних одиниць у політичному дискурсі та підкреслює їхню роль як засобів емоційного й ідеологічного впливу, що зумовлює потребу в прагматично орієнтованому підході до перекладу.

Зарубіжні дослідження розширюють наукове розуміння громадсько-політичного перекладу в контексті медіакомунікації та політичних промов. Зокрема, С. Албахадли (S. Albahadly) розглядає вплив перекладу на формування суспільного сприйняття та політичних наративів у засобах масової інформації, акцентуючи увагу на відповідальності перекладача в умовах інформаційного тиску. Аналіз перекладацьких стратегій у політичних промовах, представлений у працях Г. Онищак (Н. Onyshchak), а також дослідження перекладу промов Барака Обами в медіадискурсі засвідчують, що досягнення адекватності перекладу можливе лише за умови поєднання семантичних і прагматичних стратегій з метою збереження комунікативного наміру та риторичного ефекту оригіналу.

Постановка завдання. Попри значну кількість наукових праць, низка аспектів громадсько-політичного перекладу залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, потребує подальшого аналізу роль перекладача як активного учасника

політичної комунікації, а не нейтрального посередника. Недостатньо висвітленими є питання відповідальності перекладача в умовах інформаційних війн, а також механізми впливу перекладацьких рішень на інтерпретацію політичних подій у міжнародному медіапросторі. Саме ці аспекти зумовлюють необхідність подальших наукових розвідок у даному напрямі.

Метою статті є комплексний аналіз громадсько-політичного перекладу як засобу міжкультурної комунікації та виявлення його впливу на формування політичних смислів у сучасному інформаційному просторі. Завданнями дослідження є визначення специфіки громадсько-політичного перекладу, окреслення основних труднощів перекладацької діяльності в цій сфері та обґрунтування ролі перекладача у процесі трансляції політичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Громадсько-політичний переклад посідає особливе місце в системі сучасної міжмовної та міжкультурної комунікації, оскільки безпосередньо пов'язаний із передаванням ідей, цінностей, ідеологій та політичних смислів між різними суспільствами. У глобалізованому світі, де політичні рішення однієї держави можуть мати наслідки для міжнародної спільноти, переклад політичних текстів набуває стратегічного значення. Він стає засобом не лише інформування, а й формування уявлень про події, держави, політичних акторів і суспільні процеси.

Специфіка громадсько-політичного перекладу зумовлена насамперед характером текстів, з якими працює перекладач. До цієї сфери належать промови політичних діячів, урядові заяви, міжнародні договори, аналітичні доповіді, публікації засобів масової інформації, партійні програми, декларації, резолюції міжнародних організацій та інші тексти, що мають публічний, ідеологічний або регулятивний характер. Вони не лише інформують, а й переконують, мобілізують, легітимізують владні рішення, формують образ «свого» й «чужого», а також задають моделі соціальної поведінки, що істотно ускладнює перекладацьке завдання.

У зв'язку з цим особливого значення набуває вибір перекладацьких способів і прийомів, які забезпечують адекватну передачу суспільно-політичних реалій іншомовному адресатові. Найпоширенішими способами перекладу суспільно-політичних реалій англійської мови є транслітерація та транскрипція, що використовуються для збереження національно-культурної специфіки власних назв, калькування як способ

відтворення структурних особливостей оригінальної одиниці, описовий переклад, який дозволяє розкрити зміст поняття за відсутності прямого відповідника, а також наближений і трансформаційний переклад, що сприяють досягненню прагматичної та функціональної адекватності тексту перекладу. Вибір конкретного способу перекладу визначається контекстом, комунікативною метою повідомлення та очікуваннями цільової аудиторії [1, с. 13].

Однією з ключових особливостей громадсько-політичного перекладу є його тісний зв'язок із контекстом. Політичні тексти майже завжди «прив'язані» до конкретної історичної ситуації, політичної культури, правової системи та суспільних очікувань аудиторії. Одні й ті самі мовні одиниці можуть набувати різного смислового навантаження залежно від політичної кон'юнктури, актуального порядку денного та соціальних настроїв. У зв'язку з цим буквально відтворення мовних елементів часто виявляється недостатнім або навіть хибним. Перекладач змушений інтерпретувати зміст повідомлення, враховувати конотації, імпліцитні смисли, історичні алюзії, символічні образи та культурно марковані елементи, аби досягти функціональної й прагматичної адекватності перекладу.

Як зазначають сучасні дослідження, переклад політичних промов не обмежується лексичним відтворенням, а передбачає застосування міжмовних трансформацій з метою збереження комунікативного наміру оригіналу. Наприклад, в аналізі перекладу інавгураційної промови Президента США Джозефа Байдена підкреслюється, що «translation undergoes interlingual changes to create the text with the same communicative intent in the target language», що підтверджує необхідність прагматичної та контекстуальної адаптації політичного повідомлення в процесі перекладу [4, с. 132].

Водночас складність громадсько-політичного перекладу зумовлюється не лише багатозначністю та ідеологічною навантаженістю політичної термінології, а й наявністю в текстах численних суспільно-політичних реалій, тісно пов'язаних із конкретним соціальним і політичним контекстом. Такі реалії відображають унікальні особливості державного устрою, суспільного життя та політичної організації певної країни й часто не мають прямих відповідників в іншомовному середовищі.

У межах громадсько-політичного перекладу до основних видів суспільно-політичних реалій належать назви політичних партій, блоків і громадських організацій, одиниці на позначення осо-

бливостей державного устрою та системи управління, а також назви міст, областей і обласних центрів, що виконують важливу адміністративну або символічну функцію. Окрему групу становлять назви суспільно-політичних рухів, подій, кампаній та їхніх учасників, які є ідеологічно маркованими та тісно пов'язаними з історичною пам'яттю й політичною культурою суспільства. Передача таких реалій у перекладі потребує від перекладача не лише мовної точності, а й глибокого розуміння політичних процесів і соціокультурних умов, оскільки будь-яка неточність може призвести до спотворення змісту політичного повідомлення та зниження його комунікативної ефективності [1, с. 12].

Сучасні дослідження перекладу політичного дискурсу підтверджують, що ця сфера перекладу є однією з найскладніших через численні проблеми, пов'язані з семантичними, культурними та прагматичними аспектами. Аналіз перекладу промови Барака Обами в медіа показав, що перекладачі часто застосовують семантичну стратегію для передавання базових політичних виразів, але коли йдеться про культурно обумовлені одиниці, вони вдаються до прагматичного перекладу, щоб зберегти смислову адекватність і вплив на аудиторію. Це свідчить про те, що переклад політичних текстів потребує не лише мовної компетентності, а й розуміння культурного контексту та комунікативної мети оригіналу [5].

Не менш важливим аспектом громадсько-політичного перекладу є прагматичний вимір політичного дискурсу, у межах якого активно використовуються стилістично та емоційно забарвлені мовні засоби. Особливу роль у цьому процесі відіграють фразеологічні одиниці, що виконують функцію впливу на адресата, формують оцінне ставлення до подій і політичних акторів та посилюють експресивність повідомлення. Як зазначає Д. І. Белих, переклад фразеологізмів у політичному дискурсі потребує урахування не лише їх семантики, а й прагматичного потенціалу, оскільки неправильна інтерпретація таких одиниць може призвести до спотворення ідеологічного змісту тексту [2, с. 89].

Варто також звернути увагу на проблему нейтральності та відповідальності перекладача. У громадсько-політичному перекладі перекладач опиняється між вимогою максимальної об'єктивності та неминучим впливом власних переконань, культурного досвіду й світогляду. Будь-яке лексичне, синтаксичне або стилістичне рішення може змінити смислові акценти повідомлення, посилити або, навпаки, нейтралізувати його іде-

ологічне навантаження. Саме тому в науковому дискурсі переклад політичних текстів дедалі частіше розглядається як форма інтерпретації, а не як абсолютно нейтральна діяльність, позбавлена суб'єктивного чинника.

У сучасних умовах суттєво зросла роль засобів масової інформації, що ще більше ускладнює громадсько-політичний переклад. Дослідження медіа-перекладу підкреслюють, що переклад новинного дискурсу має вирішальний вплив на формування суспільного сприйняття та політичних наративів, і що недбале або упереджене перекладання може сприяти поширенню неправдивої або тенденційної інформації, що впливає на громадську думку та становить серйозний виклик для етичної відповідальності перекладача [3]. Новинні тексти потребують швидкого реагування, однак водночас вимагають максимальної точності та відповідальності, адже помилка або неточність може призвести до перекручення фактів, поширення дезінформації та маніпуляції громадською думкою. Перекладач працює в умовах інформаційного тиску, дефіциту часу та високої суспільної відповідальності, що вимагає не лише високого рівня мовної та перекладацької компетентності, а й розвинутої професійної етики та критичного мислення.

Особливе значення громадсько-політичний переклад має для країн, які перебувають у стані політичних трансформацій або міжнародних конфліктів. У таких умовах переклад стає важливим інструментом міжнародного позиціонування держави, донесення власної точки зору до світової спільноти та протидії інформаційним маніпуляціям. Від якості перекладу залежить те, як політичні події будуть інтерпретовані за кордоном, які наративи домінуватимуть у глобальному інформаційному просторі та яким чином формуватиметься міжнародне сприйняття держави й її політики.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що громадсько-політичний переклад є не лише мовною, а й соціально значущою діяльністю, яка відіграє ключову роль у процесах міжкультурної комунікації та формування політичних смислів у сучасному суспільстві.

Його функціонування виходить за межі традиційного розуміння перекладу як технічного відтворення тексту, оскільки він безпосередньо впливає на сприйняття політичних подій, інтерпретацію рішень органів влади та конструювання образів держав і політичних акторів у міжнародному інформаційному просторі. Саме через переклад політичні ідеї, цінності та ідеологічні установки стають доступними для іншомовної аудиторії, що надає цій діяльності стратегічного значення.

З'ясовано, що перекладач у сфері громадсько-політичної комунікації виконує функцію активного медіатора між різними культурами, політичними системами та ідеологіями. Його професійні рішення пов'язані не лише з добром мовних засобів, а й із прагматичною та смисловою адаптацією тексту відповідно до соціокультурних особливостей цільової аудиторії. У зв'язку з цим до перекладача висуваються підвищені вимоги щодо фахової компетентності, обізнаності в політичних реаліях, критичного мислення та дотримання принципів професійної етики. Будь-яке відхилення від адекватності перекладу може призвести до зміни акцентів повідомлення, спотворення змісту або маніпулятивного впливу на реципієнта.

Перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямі пов'язані насамперед із поглибленим аналізом громадсько-політичного перекладу в умовах цифровізації інформаційного простору та стрімкого розвитку масмедіа. Особливої уваги потребує дослідження перекладацької діяльності в онлайн-середовищі, де інформація поширюється з високою швидкістю, а перекладачі часто працюють у ситуації дефіциту часу та підвищеного суспільного тиску. Окремим перспективним напрямом є вивчення впливу технологій штучного інтелекту та автоматизованих систем перекладу на якість і достовірність громадсько-політичної комунікації, а також визначення меж їх застосування у сфері політично чутливих текстів. Подальші дослідження в цій галузі сприятимуть формуванню ефективних підходів до перекладу політичних текстів і підвищенню рівня міжкультурного порозуміння в сучасному глобалізованому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баланик І. Д., Бялик В. Д. Труднощі та способи перекладу суспільно-політичних реалій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. С. 11-15. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-2/03>
2. Белих Д. І. Особливості перекладу англійських фразеологічних одиниць у політичному дискурсі. *Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. Bulletin of the National Technical University "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development*: зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2018. № 4 (1280). С. 88-92.

3. Albahadly S. Investigating the impact of translation on public perception and media discourse (2025). URL: https://www.researchgate.net/publication/390110805_Investigating_the_impact_of_translation_on_public_perception_and_media_discourse (date of access: 30.01.2026).

4. Onyshchak H. Translation strategies in political speeches: a case study of Ukrainian translation of president Joseph R. Biden's inaugural address. *Translation strategies in political speech*. 2021. P. 132-144. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4f7f02ed-e7f8-4ff2-9abf-e66d18a0c9fb/content?>

5. Problematic of Translating Political Discourse in Media: Barack Obama's Speech as a Case Study – زكرملا يبرعلا يطارقميدلا. URL: <https://democraticac.de/?p=100737&> (дата звернення: 30.01.2026).



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 09.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

УДК 81'255.4:811.111'373.47=161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.32>**ПЕРЕКЛАД ОБСЦЕННОЇ ЛЕКСИКИ В КІНОДИСКУРСІ:
ЕВФЕМІЗАЦІЯ ТА АДАПТАЦІЯ****TRANSLATION OF OBSCENE LEXEMES IN FILM DISCOURSE:
EUPHEMIZATION AND ADAPTATION****Ніжнік Л.І.,***orcid.org/0000-0001-6865-7648**доктор філософії,**асистент кафедри лінгвістики та перекладу**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Стаття присвячена комплексному лінгвістичному аналізу стратегій перекладу англomовної обсценної лексики в сучасному кінодискурсі. У центрі дослідження перебуває лексема «*fuck*» як найбільш частотна та багатофункціональна одиниця англійського сленгу, що в контексті кінофільмів виступає не лише засобом вираження агресії, а й важливим інструментом відтворення реалістичності мовлення, інтенсифікації емоцій та вербалізації когнітивних станів персонажів.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю пошуку оптимальних методів адаптації табуованої лексики в українському дубляжі, де перекладач змушений балансувати між вимогою збереження авторського задуму та юридичними обмеженнями вікових рейтингів. У теоретичній частині розглядаються праці провідних дослідників (Л. О. Ставицької, В. Д. Бялика, С. Й. Караванського, Е. Бірн), що дозволяє розглядати лайку як складний когнітивно-прагматичний феномен і частину національного мовного коду.

У статті детально проаналізовано спектр відчуттів, які передає слово «*fuck*»: від афективних вигуків (гнів, шок) до складних когнітивних настанов (байдужість, нерозуміння, рішучість). Особливу увагу приділено процесу десементизації лайки в молодіжному сленгу, де вона трансформується у дискурсивний маркер для зв'язку слів.

Основним результатом дослідження є класифікація та порівняльний аналіз двох провідних стратегій перекладу: евфемізації та дисфемізації. Доведено, що евфемізація, яка базується на використанні питомого українського «чортихання» та нормативних сталих виразів, є ефективним юридичним інструментом, що дозволяє зберегти емоційну напругу оригіналу, не порушуючи цензурних норм. Водночас дисфемізація розглядається як засіб підсилення експресії через грубу сленгову лексику або зміну стилістичного забарвлення прилеглого слова.

Наукова новизна полягає у системному підході до вивчення лайки в дубляжі як засобу збереження прагматичного потенціалу кінотексту. Висновки статті можуть бути використані у практиці кіноперекладу та викладанні курсів із теорії перекладу та соціолінгвістики.

Ключові слова: обсценна лексика, лайка, кінодискурс, евфемізація, дисфемізація, стратегії перекладу, сленг.

The article is devoted to a comprehensive linguistic analysis of translation strategies of English obscene vocabulary in modern film discourse. The focus of the study is on the lexeme «*fuck*» as the most frequent and multifunctional unit of English slang, which in the context of films acts not only as a means of expressing aggression, but also as an important tool for reproducing the realism of speech, intensifying emotions and verbalizing the cognitive states of characters.

The relevance of the work is due to the need to find optimal methods for adapting taboo vocabulary in Ukrainian dubbing, where the translator is forced to balance between the requirement of preserving the author's intention and the legal restrictions of age ratings. In the theoretical part, the works of leading researchers (L. O. Stavitska, V. D. Bialyk, S. Y. Karavansky, E. Byrne) are studied, which allows us to consider swearing as a complex cognitive-pragmatic phenomenon and part of the national language code.

The article analyzes in detail the spectrum of feelings conveyed by the word «*fuck*»: from affective exclamations (anger, shock) to complex cognitive attitudes (indifference, misunderstanding, determination). Particular attention is paid to the process of desemantization of swear words in youth slang, where they are transformed into a discursive marker for linking words.

The main result of the study is the classification and comparative analysis of two leading translation strategies: euphemization and disphemization. It is proven that euphemization, which is based on the use of specific Ukrainian recalling of the devil and normative fixed expressions, is an effective legal tool that allows you to preserve the emotional tension of the original without violating censorship norms. At the same time, disphemization is considered as a means of enhancing expression through coarse slang vocabulary or changing the stylistic coloring of the adjacent word.

The scientific novelty lies in the systematic approach to the study of swear words in dubbing as a means of preserving the pragmatic potential of the film text. The conclusions of the article can be used in the practice of film translation and teaching courses on translation theory and sociolinguistics.

Key words: obscene vocabulary, swear words, film discourse, euphemization, disphemization, translation strategies, slang.

Постановка проблеми. Обсценна лексика (або лайка) – це специфічний пласт мови, який служить для вираження сильних емоцій, пору-

шення соціальних табу та зняття психологічної напруги. Дослідженням лайки займається низка наук: лінгвістика, що вивчає структуру лайки,

психологія вивчає її вплив на мозок та антропологія досліджує її як культурне табу. Особливої актуальності тема набуває в контексті кінодискурсу, де переклад лайки перестає бути суто філологічним питанням і переходить у площину прагматики, соціолінгвістики та юриспруденції.

Основна проблема полягає у розв'язанні конфлікту між трьома чинниками: автентичність та реалізм, соціокультурні бар'єри та цензура та юридичні та вікові обмеження. Кінодискурс прагне максимально точно відтворити життєву дійсність. Оскільки в оригінальних англомовних текстах (особливо в жанрах драми, кримінального екшену чи комедії) слово «fuck» та його похідні виконують роль природного інтенсифікатора мовлення, їх ігнорування під час перекладу призводить до втрати емоційної достовірності персонажа.

Кожна мовна культура має власну ієрархію табу. Як зазначав К. Ферман [10], суспільна фобія перед певними словами часто заважає об'єктивному сприйняттю тексту. В українському контексті перекладач постає перед дилемою: використовувати прямі нецензурні відповідники, що може бути сприйнято як надмірна брутальність, чи шукати питомі евфемізми, що ризикує виглядати штучно або застаріло.

Необхідність збереження низького вікового рейтингу для широкого прокату змушує перекладачів вдаватися до майстерної евфемізації. Проблема полягає в тому, як замінити обценну лексику на нормативну (наприклад, через «чортихання»), не втративши при цьому заряду оригінальної фрази та її імпліцитного змісту.

Крім того, важливою проблемою є десемантизація лайки в сленгу. Коли слово втрачає свій прямий агресивний зміст і стає лише засобом зв'язку слів (дискурсивним маркером), перекладачеві важко знайти еквівалент, який би виконував ту саму структурну функцію, не перевантажуючи текст зайвим брудом.

Дослідження лайки в кінодискурсі є актуальною темою. Лайка виконує функцію реалізму – герої мають говорити так, як люди в реальному житті. Переклад такої лексики (дубляж та субтитрування) – це завжди баланс між цензурою, авторським задумом та культурним контекстом. Дослідження зосереджено на пошуку оптимального балансу між дисфемізацією (підсиленням грубості для збереження драйву) та евфемізацією (пом'якшенням для дотримання етичних і правових норм), що вимагає від перекладача глибокого розуміння когнітивно-прагматичних параметрів обценної лексики

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Довгий час тема обценної лексики була табуованою в академічних колах, але у XX та XXI століттях з'явилися ґрунтовні праці, зокрема українських дослідників (Л. О. Ставицької, С. Й. Караванського, В. Д. Бялика, О. В. Бех).

Л. О. Ставицька [8] відноситься до лайки як до частини національної культури та мовного коду: «Обценне слово – це передовсім знак глибокої емоції, а не лише брутальності». В. Д. Бялик [4] розглядає лайку не просто як набір брудних слів, а як засіб вербалізації негативних емоцій та ментальних станів. Він аналізує, які саме концепти лежать в основі обценних висловів. С. Й. Караванський [7] у «Практичному словнику синонімів української мови» зібрав величезну кількість емоційно забарвленої лексики, яку перекладачі кіно використовують для створення колоритного дубляжу.

У межах когнітивно-дискурсивного підходу, який розробляє О. В. Бех [1], переклад обценної лексики розглядається не як механічна підстановка слів, а як прагматична адаптація. Дослідниця наголошує, що при відтворенні субстандартної лексики (сленгу та лайки) перекладач має орієнтуватися на комунікативний ефект, який справляє фраза на реципієнта. Успішна адаптація кінотексту залежить від збереження ілюктивної сили вислову: український глядач має отримати той самий комунікативний ефект, що й носій мови оригіналу. Стратегія перекладу емоційно-експресивних одиниць у кінотексті має ґрунтуватися на принципі функціональної адекватності. Це означає, що за умови використання евфемізації, перекладач має зберегти той самий рівень емоційної напруги, який був закладений в оригіналі для формування образу персонажа.

Як доводять праці Е. Бірн [3], лайка є фізіологічно зумовленою реакцією на стрес, що робить її невід'ємною частиною реалістичного кінотексту. Лайка є невід'ємною частиною сленгу та виконує кілька ключових функцій – допомагає ідентифікувати членів своєї групи, використовується як інтенсифікатор емоцій, допомагає знизити рівень стресу та висловити те, що важко передати нейтральними словами. Сленг і лайка використовуються з метою мовної економії і дозволяють передати складну ситуацію одним словом.

Метою статті є комплексне дослідження специфіки функціонування обценної лексики (зокрема з компонентом «fuck») у сучасному англомовному кінодискурсі та аналіз стратегій її

відтворення в українському перекладі. **Завдання статті** – проаналізувати когнітивно-прагматичний потенціал англійської лексики «fuck» у сучасному кінодискурсі та визначити її основні функції (афективну, інтенсифікуючу, дискурсивну), дослідити лінгвокультурологічні особливості відтворення табуованої лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переклад емоційно маркованої лексики, до якої відноситься обценна лексика, – це одна з найскладніших ділянок перекладознавства, оскільки вона вимагає відтворення не лише денотативного значення, а й конотації – додаткового емоційного, стилістичного або експресивного забарвлення. Для емоційно маркованої лексики властиві експресивність, оцінність та стилістичне забарвлення [4].

Сучасні статті часто аналізують переклад конкретних серіалів або фільмів [2, 6]. У цих працях розглядаються такі перекладацькі стратегії: стилістична нейтралізація (заміна мату на літературне слово), субституція (заміна англійського мату на питому українську лайку), компенсація (якщо емоційно марковане слово неможливо перекласти прямо через цензуру або відсутність еквівалента, то емоція переноситься на інше слово в реченні).

В межах стилістичних перекладацьких стратегій виокремлюємо стратегії евфемізації та дисфемізації. У сучасній лінгвістиці відсутнє єдине визначення, яке б повністю розкривало сутність евфемізації, що призводить до існування різноманітних трактувань поняття евфемізму. Згідно з енциклопедією української мови, під евфемізмом слід розуміти «слово або вислів, троп, що вживається для непрямого, прихованого, зокрема пом'якшеного, ввічливого, позначення певних предметів, явищ, дій замість прямої їх назви» [9, с. 168]. Дослідниця В. Б. Великорода [5] пропонує дещо інший підхід до визначення, акцентуючи увагу на психологічному аспекті і зазначає, що евфемізмами є одиниці вторинної номінації з відносно позитивною конотацією, що використовуються для заміни прямих найменувань, вживання яких з соціально чи психологічно зумовлених причин вважається небажаним. Тож, цей перекладацький прийом полягає у заміні лексичних одиниць, що мають грубу або надмірно експресивну забарвленість, на відповідники у мові перекладу з менш вираженою експресією. Функція евфемізмів полягає у нейтралізації, пом'якшенні та завуалюванні змісту найбільш експресивних і стилістично знижених одиниць мови.

Дисфемістичний підхід реалізує зовсім протилежну до евфемізмів функцію. Одним із ключових елементів обценного лексикону є дисфемізм, який передбачає навмисне спотворення значення слів з метою надання їм більш грубої або образливої форми. Енциклопедія української мови визначає дисфемізм як «троп, який замінює звичайну, нейтральну назву більш вульгарним, грубим, негативним словом або висловом» [9, с. 163]. Основна мета такого заміщення полягає у навмисному приниженні об'єкта мовлення, оскільки використання подібних лексем сприяє підсиленню емоційного впливу та виразності висловлювання. Дисфемістичний переклад як стратегія полягає у заміні слів вихідного тексту, що мають менш виражену експресію, на більш вульгарні або агресивні аналоги у перекладі.

Яскравим прикладом використання стратегії евфемізації та дисфемізації може бути переклад лайливого слова «fuck», фраз, реплік з цим словом, та його похідних. Буквальне значення цього слова – «мати секс із ким-небудь», однак воно часто вживається як вигук для вираження гніву, роздратування чи байдужості до когось чи чогось [11]. Оскільки це слово лайливе, його ще називають «F-словом» з метою цензури. У живій англійській мові це слово є всюдисущим і може бути дієсловом, іменником, вигуком і навіть частиною іншого слова, універсального перекладу не існує.

«Fuck» як вигук (емоційне вираження гніву, розчарування або здивування) перекладається українською мовою переважно вульгарними та грубими відповідниками-евфемізмами («Дідько!», «Чорт!», «Ой лихо!», «Бляха!»), дисфемізмами («Сука!», «Твою мати!», «Гівно!») або нецензурно.

Коли «the fuck» з'являється у запитаннях (Who/What/Where/Why/How the fuck...), воно виконує роль інтенсифікатора. Це не окреме слово зі значенням, а емоційний вибух, який показує, що той, хто запитує, перебуває на межі – від здивування, люті чи повного нерозуміння. Евфемізація або «чортихання» – це найбільш художній і традиційний спосіб. Англійський мат замінюється на українські лайливі замітники, пов'язані з нечистою силою. Це зберігає емоцію, але робить текст прийнятним для кіно та книжок (e.g., «What the fuck...?» – «Якого біса...?» / «Якого дідька...?»; «Who the fuck...?» – «Хто це, в біса...?» / «Який дідько...?»; «Where the fuck...?» – «Де, в дупу...» / «Де його чорти носять?»; «How the fuck...?» – «Як, в біса...?» / «Яким це макаром?»). Якщо ситуація вимагає грубості, але без

прямого мату, використовуються дисфемізми, які звучать жорсткіше за «біса» (e.g., «*What the fuck...?*» – «Якого хера...?»); «*Why the fuck...?*» – «На якого хера...?» / «Нащо, в сраку...?», «*Who the fuck...?*» – «Який хер...?»). Нецензурний переклад використовується в неофіційних перекладах або кіно з рейтингом 18+. Тут інтенсифікатор передається максимально точно (e.g., «*Who the fuck...?*» – «Хто це, блядь, такий?»). Часто «the fuck» у запитанні не обов'язково перекладати окремим словом. Замість цього можна використати стратегію компенсації, тоді стилістична забарвленість обценної лексики перейде на дієслово, яке стане дисфемізмом (e.g., «*Where the fuck did he go?*» – «Куди він змився?» або «Куди він звалив?», замість нейтрального «пішов»).

Слово «*fuck*» у сталих фразах рідко перекладається буквально. Так, «*fuck up*» має поширене вживання. В оригіналі це може бути як дієсловом, так і іменником («*a fuck-up*»). Евфемізація застосовується коли ця фраза перекладається як «схибити», «напортачити», «дати маху», «зіпсувати все», «прогавити», дисфемізація – «запороти», «прошльопати», «профукати», нецензурний переклад простежується, наприклад, у «зафаканити» (сленг). «*Fuck with someone*» або «*fuck with somebody's head*» виражає спробу маніпуляції, кепкування, психологічного тиску або збивати з пантелику. Евфемізація простежується у такому перекладі, як «гратися з кимось», «глузувати», «морочити голову», «глузувати», дисфемізація – у «стібатися», «тримати за дурня», «пудрити мізки». «*Fuck around*» описує безцільну або дурну поведінку. Евфемізація простежується у такому перекладі, як «клеїти дурня», «байдикувати», «гратися в іграшки», дисфемізація – у «страждати фігнею», «валятися дурнем», «випендрюватися».

Вираз «*Fuck you*» – це один із найпоширеніших обценних висловів в англійській мові, який має широке поле значень залежно від контексту. В конфліктній ситуації або сварці цей вираз вживається з метою прямої образи співрозмовника та висловлення сильного роздратування. Як пише К. Ферман [10], це слово має силу «вербального ляпасу». У такому випадку вираз буде перекладатися дисфемізмами «Відвали!», «Щоб ти здох!» або «Пішов нахуй». Вираз також використовується для відмови, щоб показати, що думка або прохання іншої людини не мають жодного значення (e.g., «Тобі того не бачити», «Дулю з маком», «Йди ти знаєш куди»). Цей вираз може мати жартівливе або дружнє значення між близькими друзями як реакція на

вдалий жарт або підкол (e.g., «Та ну тебе!», «Та йди ти!»). Іноді вживається як вигук здивування і недовіри та реакція на шокуючу новину (e.g., «Та ну!», «Не може бути!»).

Англійські «*Fuck off!*», «*Go fuck yourself!*» або «*Get fucked!*» – це не просто прохання піти, а грубий, різкий і часто агресивний наказ, який має на меті принизити співрозмовника. По шкалі від найм'якшого до найгрубшого перекладу ці вирази можуть перекладатися нейтральною мовою, що констатує вимогу («Йди звідси!»), евфемізмом, який цензурно виражає роздратування («Відчепись!»), сленговим дисфемізмом, що передає вуличну агресію («Вали звідси!»), ідіоматичним дисфемізмом, що надає перекладу національного колориту («Йди під три чорти!», «Йди до біса!»), нецензурною лексикою, що максимально відповідає оригіналу за силою.

Вираз «*give a (flying) fuck*» зазвичай вживається в заперечних реченнях (e.g., «*I don't give a fuck*») і означає крайній ступінь байдужості. Це грубий синонім до фрази «мені байдуже». Стратегія евфемізації використовується, коли ми хочемо передати сенс «мені байдуже», не використовуючи табуєваних слів (e.g., «Мені байдуже» / «Мені все одно», «Мені начхати», «Яке мені діло?»). Стратегія дисфемізації використовує питоми українські грубі вирази, які ідеально передають зневагу оригіналу (e.g., «Мені до сраки», «Мені по барабану» / «Мені по цимбалах»).

Вираз «*Fuck it!*» зазвичай означає різку відмову від чогось, стан, коли людина здається, або рішення діяти напролом, попри ризики. Це момент, коли терпець увірвався. Стратегія евфемізації підходить для дубляжу, де важливо зберегти емоцію «ну і хай», але не можна лаятися (e.g., «До біса!» або «До дідька!», «Хай йому грець!», «А, байдуже!», «Гори воно вогнем!», «Була не була!»). Стратегія дисфемізації додає перцю, використовуючи грубу фізіологічну або сленгову лексику (e.g., «В дупу це все!», «В сраку!», «Та пішло воно!», «Начхати!», «Забий!»).

Вираз «*fuck all*» – це ідіома, яка означає «абсолютно нічого». Цікаво, що попри наявність нецензурного слова, ця фраза часто виражає не стільки гнів, скільки розчарування, зневагу або констатацію порожнечі. Стратегія евфемізації полягає у адаптації перекладу та використанні фразеологізмів, які підкреслюють нульовий результат (e.g., «Анічогісінько», «Нуль без палички», «Дірка від бублика», «Дуля з маком», «Повний нуль»). Грубий сленг слугує для пере-

дачі роздратування або зневажливого ставлення (e.g., «*Hi xrena*»).

Фраза «*Holy fuck!*» це класичне богохульне поєднання (*profanity*). В англійській мові воно використовує контраст між «святим» (*holy*) та «брудним» (*fuck*), щоб висловити крайній ступінь шоку, переляку або захоплення. При перекладі відбувається не просто заміна слова, а зміна самої природи вигуку. Евфемізми можуть апелювати до «святого» (образу матері, Господа), але мають набагато м'якше, майже фольклорне забарвлення. Ця фраза може перекладатися декількома способами. Якщо посуватись по шкалі від найм'якшого до найгрубшого, ми побачимо, як працюють евфемізми та дисфемізми: максимальний евфемізм – «*О Господи!*» або «*Оце так!*», стилізований евфемізм – «*Матір рідна!*», легкий дисфемізм – «*Твою наліво!*» або «*Матір твою!*».

Фраза «*For fuck's sake*» за структурою є калькою з релігійного вигуку «*For God's sake*» («*Заради Бога*»). Тому в українській мові найкраще працюють варіанти, які також апелюють до якихось «вищих сил», нехай навіть негативних (чорт, біс, трясця). За допомогою стратегії евфемізації грубий англійський вираз замінюють на традиційні українські «прокляття», які звучать емоційно, але не вульгарно (e.g., «*Та заради всього святого!*», «*Трясця його матері!*», «*Хай йому грець!*», «*Та скільки можна!*», «*Якого біса!*» або «*Чорт забирай!*»). Стратегія дисфемізації використовується для посилення агресії без прямого мату (e.g., «*Та якого хера!*», «*Та в сраку це все!*», «*Матір твою за ногу!*», «*Бляха-муха!*»).

Вираз «*fuck-knows*» використовується, коли людина не просто не знає відповіді, а хоче підкреслити, що це питання взагалі за межами її розуміння або компетенції. Цей вираз дещо перегукується з «*God-knows*», але він має протилежний заряд. «*Fuck-knows*» це часто виклик, агресія або повна байдужість, тоді як «*God-knows*» це часто благання або вияв безпорадності. Природним та колоритним перекладом цього виразу буде «*Бог його знає*», «*Один дідько знає*», «*Біс його знає*», «*Хтозна-що / Хтозна-де*», «*Казна-що*». Якщо герой роздратований і не хоче бути ввічливим, то перекладач може використати грубіший сленг «*Який хер знає*», «*Чортзна-хто*», «*Звідки мені знати?*».

В англійській мові «*fuck*» вживається як слово-паразит або інтенсифікатор, воно часто не несе окремого лексичного значення, а лише «підсвічує» емоцію: гнів, захоплення, роздратування або шок. Оскільки в українській мові

немає прямого граматичного аналога, який би так само легко вставлявся всередину слів чи словосполучень, перекладачі використовують різні стратегії. Переклад слова «*fuck*» передається через українські підсилювачі через евфемізацію. Замість матюка використовуються емоційні частки або слова, що підкреслюють крайню межу (e.g., «*It's fucking cold!*» – «*Собачий холод!*» або «*Ну і дубняк!*»; «*I'm fucking tired.*» – «*Я втомився як собака.*» або «*Я капець як задовбався.*»). Часто емоція передається простою зміною порядку слів або додаванням підсилювальних часток «же», «та», «ну» (e.g., «*Open the fucking door!*» – «*Та відчини ти вже ті двері!*» або «*Відчиняй же ті кляті двері!*»). Перекладач вдається до дисфемізації і замінює нейтральне слово на більш грубе, щоб компенсувати відсутність матюка (e.g., «*Move your fucking car!*» – «*Прибери своє корито!*»). Якщо перекладач хоче зберегти ритм мови персонажа-маргінала, тоді використовуються слова-паразити (e.g., «*I don't fucking know.*» – «*Та я, бляха, не знаю*»).

Схожу функцію до «*fuck*» виконує підсилювальна конструкція «*as fuck*», що додається до прикметників. Евфемістичний переклад цієї конструкції звучатиме як «*неймовірно*», «*надзвичайно*», «*страх як...*» (e.g., «*cool as fuck*» – «*неймовірно крутий*»), дисфемістичний – «*капець який*», «*піпець як*», «*здорово*».

Слово «*fucked*» – це стан крайньої межі. Залежно від контексту, воно може означати фізичну втому, повний провал або зламану річ. Тут перекладач обирає між евфемізацією (м'який опис невдачі) та дисфемізацією (акцент на безнадії). Залежно від обраної стратегії «*I'm fucked*» може перекладатися як «*Мені кінець*», «*Мені капець*», «*Мені пиздець*». «*This is fucked*» вживається для опису абсурдної, несправедливої або жахливої ситуації і може перекладатися як «*Це просто жах*», «*Це повний треш*», «*Це якась хуйня*». «*It's fucked*» може описувати техніку або плани, які не працюють і перекладається як «*Воно не працює*», «*Воно здохло/накрилося*», «*Йому пізда*».

Іменники-образи, які мають у своєму складі морфему «*fuck*» – вершина агресивного сленгу. Вони використовуються для маркування людини як нікчемної, огидної або тупої. Переклад таких слів – це культурна адаптація через пошук аналога в українській лайці. Так, «*motherfucker*» залежно від інтонації може бути як смертельною образою, так і вигуком захоплення. Коли перекладач фокусується на моральних якостях, прибираючи фізіологічний підтекст, то пере-

клад буде звучати як «покидьок», «мерзотник», «виродок», «поганець». Природним для нашої мови буде переклад «сучий син», «вражий син». Нецензурним вважається переклад «виблядок», «курва». Складене слово «*goon-fuck*» містить дві морфеми: «*goon*» – це дурень, громила або тупий посіпака, «*fuck*» додає ваги образі. Евфемізація проявляється в перекладі «бовдур», «недоумок», «придуток», «тупак», дисфемізмами будуть «довбень», «остолоп», «гальмо», нецензурний переклад – «долбойоб», «дебілоїд». «*Fuckrag*» – дуже принизливе слово, буквально означає ганчірку для витирання після сексу. Означає людину без власної гідності, яку використовують і викидають. Евфемізованим перекладом цієї лайки буде «ганчірка», «нікчема», «підстилка», «нуль без палички», дисфемізмами будуть «покидьок», «непотріб», «шмаркля», а нецензурний переклад – «гандон», «чмо».

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, лайка з «*fuck*» часто зустрічаються в сучасному кінодискурсі, оскільки він як найточніше відтворює реальність. Лайка з «*fuck*» в сленгу часто втрачає свій первісний агресивний зміст і стає засобом зв'язку слів. Це слово вже давно перестало бути просто брудним і перетворилося на багатофункціональний мовний інструмент. Така лайка виражає широкий спектр відчуттів. Емоційні вигукі передають гнів, шок, переляк. Така лайка вживається під час соціальної взаємодії, як спрямована агресія для вираження роздратування, зневаги. Через таку лайку передаються когнітивні стани байдужості, нерозуміння, рішучості. Лайка з «*fuck*» нерідко свідчить про стан безвиході, порожнечі, розчарування. Разом з тим, якщо лайка «*fuck-ing*» є інтенсифікатором прилеглого слова, то

вона виражає стан крайньої межі чи захоплення. Слово «*fuck*» може бути частиною складних слів, які є образами для інших та інтенсифікують якусь негативну якість.

Аналіз потенціалу лексеми «*fuck*» у кінодискурсі дозволяє вийти за межі її словникового визначення і розглянути її як динамічний прагматичний інструмент. У сучасному англомовному кіно це слово еволюціонувало від табуованої назви дії до універсального маркера емоційної напруги. Афективна функція є первинною, вона пов'язана з миттєвим вивільненням сильних емоцій: гніву, болю, переляку або шоку. Інтенсифікувальна функція проявляється тоді, коли лексема виступає в ролі емоційного підсилювача для інших частин мови. Вона не несе самостійного змісту, а лише піднімає температуру вислову. Дискурсивна функція найбільш десемантизована форма вживання, де слово стає вигуком-заповнювачем, що допомагає структурувати мовлення або виграти час для роздумів.

Розуміння цього спектру відчуттів та знання про особливості вживання лайки з «*fuck*» дозволяє обрати правильну стратегію для дубляжу. Під час перекладу такої обценної лексики перекладач може обрати різні стратегії перекладу. Евфемізація проявляється у пошуку аналогу лайливого слова чи виразу та повної заміни образу. В українській мові такий переклад часто включає «чортихання», пошук сталих виразів в схожій семантикою, використання підсилювальних слів «же», «ті». Дисфемізація проявляється у перекладі через грубу фізіологічну та сленгову лексику. Часто саме лайливе слово у фразі не перекладається, але відбувається дисфемізація у перекладі прилеглого слова. Переклад оригіналу може бути також прямим зі збереженням нецензурної лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех О. В. Когнітивно-дискурсні параметри перекладу емоційно-експресивної лексики. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Філологічна. 2013. Вип. 35. С. 36–38.
2. Бех О. В. Стратегії відтворення субстандартної лексики в англомовному кінодискурсі. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Філологічна. 2015. Вип. 55. С. 31–33.
3. Бірн Е. Лихослів'я – це корисно. Дивовижна наука про лайку. К.: Віват, 2019. 224 с.
4. Бялик В. Д. Когнітивно-прагматичні параметри англомовної обценної лексики та особливості її відтворення в українському перекладі. Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 234. Германська філологія. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. 2005. С. 172–181.
5. Великорода В. Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2008. 19 с.
6. Великорода В. Б. Евфемізація як стратегія перекладу табуованої лексики в анімаційних фільмах. Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Германська філологія. 2010. Вип. 509–511. С. 250–253.
7. Караванський С. Й. Практичний словник синонімів української мови. 5-те вид., опрац. і доповн. Львів: Бакум, 2014. 605 с.
8. Ставицька Л. О. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників: обценізви, евфемізми, сексуалізми. К.: Критика, 2008. 454 с.

9. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
10. Fairman C. Fuck: Word Taboo and Protecting Our First Amendment Liberties. Sphinx Publishing, 2009. 272 p.
11. Collins Online Dictionary. Retrieved February 12, 2026 from <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/fuck>



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

РОЗДІЛ 6

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'42:[81.161.2'27; 811.111(042.3)]:004.9

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.33>

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ЦИФРОВОЇ ПРОПАГАНДИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ XAI

LINGUISTIC PORTRAIT OF DIGITAL PROPAGANDA: COMPARATIVE ANALYSIS OF ENGLISH AND UKRAINIAN THROUGH THE PRISM OF XAI

Гуня Л.М.,

orcid.org/0000-0003-0564-481X

старший викладач кафедри іноземних мов

*Північного кампусу Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

Гуня В.І.,

orcid.org/0009-0003-9796-9909

студент-магістрант I курсу

*Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена проблемі виявлення та лінгвістичному аналізу цифрової пропаганди в умовах сучасної інформаційної війни. У роботі підкреслюється стратегічна роль соціальних мереж, зокрема платформи X (Twitter), як ключового джерела новин. Метою дослідження є побудова комплексного лінгвістичного портрета пропаганди через призму порівняльного аналізу англійської та української мов.

Методологія дослідження базується на застосуванні сучасної багатомовної моделі глибинного навчання XLM-RoBERTa, яка пройшла навчання на збалансованому двомовному наборі даних. Ключовою науковою новизною роботи є інтеграція методів пояснювального штучного інтелекту (Explainable AI), зокрема алгоритму Integrated Gradients. Це дозволило зазірнути до так званої "чорної скриньки" моделі та виявити конкретні токени й мовні конструкції, що мають найбільшу вагу при прийнятті рішення моделлю.

У результаті експерименту встановлено високу ефективність класифікації. Показник асигури склав 0.92 для англійської та 0.89 для української мов. Аналіз результатів роботи методу пояснювального ШІ дозволив виявити суттєві типологічні відмінності у функціонуванні моделей. В англійській мові (аналітична мова) увага зосереджується на іменниках, власні назви та посади (Minister, Ambassador). Це є прикладом стратегії «перенесення авторитету». Україномовна модель (флексивна мова) частіше фокусується на емоційно забарвлених прикметниках, прислівниках та синтаксичних маркерах клікбейту (наприклад, імператив "Читайте:").

Досліджено спільні стратегії, такі як алармизм та тактика мінімізації шкоди, а також виявлено аномально високу вагу токена "RT" як універсального маркера пропаганди. Доведено, що використання XAI перетворює модель із простого класифікатора на потужний інструмент лінгвістичного аналізу. Практичне значення роботи полягає у вдосконаленні систем протидії дезінформації та розробці програм із медіаграмотності. Отримані дані наочно демонструють, як мова перетворюється на цифрову зброю.

Ключові слова: лінгвістичний аналіз, інформаційна війна, NLP, пояснений штучний інтелект, англійська мова, українська мова, цифрова пропаганда.

The article is devoted to the problem of detecting and linguistic analysis of digital propaganda in the context of modern information warfare. The paper highlights the strategic role of social networks, particularly the X (Twitter) platform, as a key news source. The aim of our research is to develop a comprehensive linguistic portrait of propaganda through a comparative analysis of English and Ukrainian.

The methodology is based on the application of the modern multilingual deep learning model XLM-RoBERTa, trained on a balanced bilingual dataset. A key scientific innovation of the work is the integration of Explainable Artificial Intelligence (XAI) methods, especially the Integrated Gradients method. This allowed us to look into the so-called "black box" of the model and identify specific tokens and linguistic structures that carry the most weight in the model's decision-making process.

The experimental results demonstrated high classification efficiency, with accuracy scores of 0.92 for English and 0.89 for Ukrainian. Analysis of the XAI results revealed significant typological differences in model functioning. In the English segment (an analytic language), the attention is on nouns, proper names, and titles (Minister, Ambassador), illustrating the "authority transfer" strategy. The Ukrainian model (an inflected language) focuses more frequently on emotionally charged adjectives, adverbs, and clickbait syntactic markers (e.g., the imperative "Read:").

Common strategies such as alarmism and harm minimization tactics were examined, and the abnormally high weight of the “RT” token was identified as a universal propaganda marker. It is established that the use of XAI transforms the model from a simple classifier into a powerful tool for linguistic analysis. The practical value of this work is enhancing disinformation countermeasures and developing media literacy programs. Our results clearly demonstrate how language is transformed into a digital weapon.

Key words: linguistic analysis, information warfare, NLP, explainable artificial intelligence (XAI), English, Ukrainian, digital propaganda.

Постановка проблеми. Соціальні мережі стали важливим джерелом інформації для українців, особливо в умовах повномасштабної російської агресії. За даними дослідження USAID/Internews, проведеного компанією InMind у 2024 році, 84% українців отримують новини із соціальних мереж, причому для 40–42% респондентів вони є єдиним джерелом інформації. Telegram залишається лідером серед соцмереж, випереджаючи YouTube та Facebook, а смартфон став основним пристроєм для споживання новин [1]. Важливо зазначити, що інформація, яку споживають на цих платформах, часто бере свій початок у мережі X (колишній Twitter), яка слугує першоджерелом для офіційних заяв та екстрених повідомлень. Залежність від соціальних медіа як основного каналу отримання інформації створює важливі безпекові виклики для держави та суспільства.

Російська федерація активно використовує соціальні мережі як інструмент ведення інформаційної війни проти нашої держави. Основні цілі цих кампаній – це послаблення єдності української нації, знищення української національної культури, спростування громадянського суспільства, руйнування власного інформаційного простору. Поширення російської пропаганди здійснюється через гібридні атаки з використанням фальшивих новин, які активно впроваджуються підконтрольними РФ інформаційними центрами з території країн Європейського Союзу. Виявлення та аналіз пропагандистських текстів стає важливим завданням для підтримки демократичного дискурсу та інформаційної грамотності населення. [2]

Особливе значення має порівняльний аналіз англійської та української мов як представників різних морфологічних типів – аналітичного та синтетичного відповідно. Англійська та українська мови мають різну будову: англійська використовує сталий порядок слів, а українська – зміну закінчень та суфіксів. Не можна шукати маніпуляції в різних мовах за одним шаблоном, бо пропаганда скрізь виглядає по-різному. Оскільки мови є різного типу, комп’ютерні програми мають урахувувати ці особливості, щоб не пропускати брехню.

У цьому контексті особливої ваги набуває поєднання:

1) автоматизованого виявлення пропаганди (за допомогою глибоких мовних моделей);

2) лінгвістичної інтерпретації цих моделей, що дозволяє розкрити механізми маніпуляції, а не лише фіксувати наявність пропагандистських повідомлень.

Застосування Explainable AI (XAI), зокрема методу Integrated Gradients, дає можливість “зазирнути всередину” нейромереж та зрозуміти, які саме мовні одиниці – слова, стійкі вирази, синтаксичні конструкції – вважаються маркерами пропаганди [3, 4].

Отже, перед нами стоїть завдання: побудувати лінгвістичний портрет цифрової пропаганди, спираючись не лише на традиційний дискурс-аналіз, але й на дані, отримані за допомогою XAI.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях, присвячених російсько-українській інформаційній війні, спостерігається стійке зростання інтересу до мовних аспектів пропаганди в цифровому просторі. З 2014 року зросла кількість наукових праць, що досліджують механізми пропаганди [5, 6].

Важливо аналізувати саму суть того, що пишуть. Дослідження показують, що пропаганда завжди базується на дуже спрощених ідеях, щоб люди не замислювалися, тоді як антивоєнні дописи, навпаки, спонукають до глибоких роздумів. Окрему роль відіграє українська вигадливість: ми створюємо нові влучні слова (наприклад “рашисти” чи “орки”), щоб висміювати ворога та перешкоджати його впливу.

В українському науковому дискурсі фейки та пропаганда дедалі частіше осмислюються як складне лінгвокогнітивне явище. Фейк як “жанр гібридної війни” використовує “силу мови”, щоб замінити правду вигадкою, у яку легко повірити. У межах сучасних міждисциплінарних проєктів ці теоретичні напрацювання інтегруються в розробку технологій автоматичного розпізнавання дезінформації на основі NLP та машинного навчання, що враховують специфічні лінгвістичні ознаки українських текстів [7].

Сьогодні активно використовуються глибоке навчання для виявлення пропаганди. Проте біль-

шість таких підходів орієнтовані на англomовний сегмент новин і фокусується на якості класифікації, не пропонуючи глибокої лінгвістичної інтерпретації результатів. Певний прорив у розв'язанні проблеми “чорної скриньки” забезпечили методи пояснювального штучного інтелекту, зокрема алгоритми атрибуції важливості ознак. Вони розкривають найбільш інформативні токени й конструкції, які можна аналізувати та інтерпретувати як стійкі лінгвістичні патерни [8].

У сучасній науковій літературі практично відсутні комплексні дослідження, які б поєднували міжмовний англо-український аналіз цифрової пропаганди із застосуванням методів ХАІ та наступним глибинним лінгвістичним описом виявлених ознак.

Постановка завдання. Метою статті є побудова комплексного лінгвістичного портрета цифрової пропаганди в англійській та українській мовах на корпусі даних з мережі Twitter. Дослідження передбачає інтерпретацію роботи моделі класифікації за допомогою методу Integrated Gradients, який дозволяє виявити приховані мовні патерни, котрі розпізнає штучний інтелект.

Для досягнення поставленої мети спочатку необхідно обґрунтувати архітектуру моделі та навчити її класифікувати твіти обох мов. Наступним кроком є імплементація методу Integrated Gradients для визначення ваги окремих токенів у прикладах пропагандистичних текстів. На основі цього провести лексико-семантичний і стилістичний аналіз маркерів, які використовує модель для ідентифікації пропаганди в обох мовах. Провести порівняльний аналіз розподілу ваг за частинами мови між англomовною та україномовною моделями, вказавши їх відмінності. На основі отриманих результатів зробити теоретичні висновки про мовну специфіку пропаганди, а також практичні рекомендації щодо покращення інструментів пояснювального штучного інтелекту (ХАІ) у даній галузі.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження використано двомовний корпус твітів “Twitter Ru Propaganda Classification”, розміщений за двома класами. [9]. Набір містить твіти російських пропагандистських акаунтів за 2022 рік. Корпус даних охоплює як англomовні, так і їх україномовні переклади й був підготовлений дослідниками ФІОТ НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського» у рамках роботи, описаної в публікації “Machine Learning Method for Detecting Propaganda in Twitter Texts”. Набір даних був збалансований перед початком експериментів. Для

забезпечення високої якості вхідних даних та підвищення стабільності навчання моделей було проведено попередню обробку, яка передбачала нормалізацію та очищення текстів від шуму.

Для задачі бінарної класифікації було обрано модель XLM-RoBERT, а саме base версію. Ця архітектура є оптимальною для багатомовних завдань, оскільки вона була попередньо натренована на великому корпусі даних понад 100 мовами. Для проведення експериментів набір даних було розділено в пропорції 70% для тренувального та по 15% для валідаційного і тестового наборів. Навчання моделей здійснювалося з використанням функції втрат BCEWithLogitsLoss та оптимізатора AdamW. Процес налаштування гіперпараметрів передбачав встановлення швидкості навчання $2 \cdot 10^{-5}$, розміру пакета – 32 та тривалості у 5 епох. Також було використано техніку ранньої зупинки для збереження найкращих ваг моделі. Експериментальна частина дослідження була реалізована у двох автономних режимах, що дозволило порівняти роботу алгоритмів у різних мовних середовищах. Такий розподіл забезпечив чистоту експерименту та дозволив зіставити лінгвістичні маркери пропаганди в обох мовах за ідентичної архітектури моделі. Нижче наведено метрики продуктивності моделі на тестовій вибірці для обох мов.

Таблиця 1

Порівняння метрик продуктивності на тестовому наборі

Метрика	Англійська	Українська
Accuracy	0.9214	0.8942
ROC-AUC	0.9766	0.9653
F1-Score	0.9208	0.8966
Precision	0.9281	0.8772
Recall	0.9138	0.9168
MCC	0.8429	0.7892

Модель демонструє високу загальну продуктивність для обох мов, при цьому англomовна версія випередила україномовну. Аналіз матриць помилок виявив, що україномовна модель схильна до “гіпердіагностики”. Вона забезпечує високу повноту, мінімізуючи пропуски реальних пропагандистських повідомлень порівняно з англomовною.

Для розуміння логіки прийняття рішень моделлю було застосовано метод пояснювального штучного інтелекту – Integrated Gradients. Цей підхід виділяє токени, які мали найбільший вплив на рішення моделі. Атрибути зі знаком “+” вказуються на маркери пропаганди, тоді як атри-

бути зі знаком “-” несуть нейтральне забарвлення. Чим більше значення атрибуту із знаком “+”, тим яскравішим маркером пропаганди він є.

Аналіз цих ваг допомагає створити лінгвістичний портрет пропаганди в обох досліджуваних мовах. Даний підхід дозволив виявити три найбільші групи лінгвістичних ознак, що притаманні пропагандистському дискурсу в англомовному та україномовному сегментах. Пропагандистські повідомлення часто маскуються під офіційні заяви державних інституцій. Модель надає високу вагу назвам посад (Minister, Ambassador, глава МЗС) та власним іменам високопосадовців (Putin, Lavrov, Чавушоглу). Це свідчить про використання тактики transfer – перенесення авторитету офіційної особи на зміст повідомлення для створення ілюзії “міжнародної легітимності”.

Основною ознакою пропаганди виявився токен “RT” (Russia Today). В англомовному корпусі він має стабільно високу позитивну вагу, тоді як в українському сегменті його позитивна атрибуція є значно більшою (наприклад, +3.08 рис. 1). Це означає, що нейромережа ідентифікує це джерело як яскравий маркер пропаганди, незалежно від контексту самого повідомлення.

Пропаганда активно використовує специфічні синтаксичні стратегії для викривлення реальності. По-перше, це мінімізація шкоди: використання прислівників типу “barely – ледве” та дієслів “touched – зачепили” у звітах про обстріли цивільних об’єктів. По-друге, це алармизм: нагнітання страху через лексеми “famine – голод” або “likely – ймовірно”, що часто супроводжуються структурними маркерами клікбейту (наприклад, “Більше: ...”).

Аналіз атрибуцій виявляє типологічну різницю у тому, як нейромережа розподіляє увагу між частинами мови в різних мовах. Рисунок 1 ілюструє роботу методу Integrated Gradients на прикладі конкретних повідомлень, де наведено кількісні показники для найбільш впливових слів. В англомовному зразку модель виділяє як основні чинники пропаганди маркер RT із показником атрибуції +0.64, а також слова “military” зі значенням +0.23 й “Almost” зі значенням +0.42. В українському зразку спостерігається значно вища увага на ключових маніпулятивних елементах: атрибуція токена “RT” сягає +3.08, а прислівника “ледве”, що відповідає за мінімізацію шкоди та викривлення реальності, становить +3.05. Цікаво, що слова, які позначають об’єкти дії, зокрема “Кієва” зі значенням -1.51 та “цілі” зі значенням -1.33, мають суттєво від’ємну атрибуцію. Це демонструє, що модель сприймає їх як нейтральний контекст, який не є ознакою пропаганди.

[2] True: PROPAGANDA | Pred: PROPAGANDA
(prob=0.9964, logit=5.6149) | ✓ CORRECT
Text: RT : Heart of Kiev has barely been touched. Almost all long-range strikes were aimed at military tar...

Top influential words:

+ RT	attr=+0.6463
- targets.	attr=-0.4457
+ has	attr=+0.4346
+ Almost	attr=+0.4252
+ militar...	attr=+0.4108
- touched.	attr=-0.3653
- :	attr=-0.2541
- long-range	attr=-0.2498
+ Russian	attr=+0.2461
+ military	attr=+0.2327

[2] True: PROPAGANDA | Pred: PROPAGANDA
(prob=0.9706, logit=3.4981) | ✓ CORRECT

Text: RT : Серце Києва ледве зачепили. Ма йже всі дальні удари були спрямовані на військові цілі. Російськи...

Top influential words:

+ RT	attr=+3.0839
+ ледве	attr=+3.0535
+ військовий...	attr=+2.0045
- Кієва	attr=-1.5169
- цілі.	attr=-1.3384
- :	attr=-1.2290
- Серце	attr=-1.0983
+ зачепили.	attr=+1.0472
+ спрямовані	attr=+0.9120
+ дальні	attr=+0.8025

Рис. 1. Порівняння впливу слів на основі Integrated Gradients для англомовного й україномовного твіту про применшення наслідків атаки

Ще один приклад, з наративом про “невдячність України” (рис. 2), дозволяє побачити глибші відмінності в тому, як саме моделі розпізнають маніпуляцію в різних мовах. Спільним для обох мов є те, що модель помічає сарказм через псевдоцитування – такі слова, як “harder” та “Дякую”, отримали значну роль у визначенні маніпулятивного характеру тексту, оскільки вони відображають загальний тон знецінення. Однак між англійською та українською моделями є суттєва різниця у тому, на що вони звертають увагу. Англійська модель не надає особливого значення прямому вираженню емоцій – наприклад, слово “disappointed” не потрапило до числа важливих. В українському тексті, навпаки, слово “розчарована” виявилось вагомим для виявлення пропаганди.

Можемо ще раз переконатися в тому, що україномовна модель частіше використовує емоційно забарвлені слова, особливо прикметники та прислівники для виявлення пропаганди, тоді як англомовна – дієслова та модальні конструкції. Крім

змісту, суттєво відрізняються і структурні ознаки маніпуляції. В українському тексті найвпливовішим маркером виявився імператив “Читайте...” – характерна ознака клікбейту, яка в англійській відсутня. Моделі контрастно сприймають геополітичні назви. В англійському прикладі слова “US” та “Ukraine” мали нейтральний вплив, тоді як в українському варіанті слово “США” було розпізнане як елемент пропагандистського патерну, що свідчить про вищу чутливість моделі до згадок західних партнерів у цьому контексті.

```
[9] True: PROPAGANDA | Pred: PROPAGANDA (prob=0.9977, logit=6.0707) | ✓ CORRECT
Text: Ukraine disappointed with level of US support – media aka ‘Thanks for the help, but try harder’ Read...
Top influential words:
+ harder'          attr=+1.1688
+ media            attr=+0.3899
- Ukraine          attr=-0.3110
- help,            attr=-0.3098
+ ‘Thanks          attr=+0.2591
- the              attr=-0.2220
- support          attr=-0.2166
- US               attr=-0.1715
- aka              attr=-0.1323
+ of               attr=+0.1229

[9] True: PROPAGANDA | Pred: PROPAGANDA (prob=0.9986, logit=6.5501) | ✓ CORRECT
Text: Україна розчарована рівнем підтримки США – ЗМІ також «Дякую за допомогу, але старайся більше» Читайте...
Top influential words:
+ Читайте:...      attr=+2.2187
+ «Дякую»          attr=+1.6775
+ –                attr=+0.9294
+ США              attr=+0.8711
+ більше»          attr=+0.7757
+ старайся         attr=+0.4370
+ але              attr=+0.4169
- допомогу,        attr=-0.2956
+ розчарована      attr=+0.2855
+ за               attr=+0.1778
```

Рис. 2. Порівняння впливу слів на основі Integrated Gradients для англійського та українського твіту про “невдячність України”

Отримані результати допомагають зробити висновки щодо характеру виявлення пропаганди в англійських та українських твітах. Якщо в аналітичній англійській мові маркери пропаганди здебільшого “інкапсулюється” в терміни та іменники-ярилки, то у флективній українській

мові вони будується описовим шляхом – через емоційне забарвлення слів. Дуже часто фокус спрямований на прикметники та прислівники, які найбільше передають емоції в реченні.

Висновки. Проведене дослідження показало, як застосування моделі XLM-RoBERTa разом з методом пояснювального штучного інтелекту Integrated Gradients дозволило не лише досягти високої точності класифікації англійських та українських твітів, але й зрозуміти логіку прийняття рішень моделі. Отримані результати було обґрунтовано крізь призму філології. Відбувається активне злиття IT-технологій та гуманітарних досліджень. Аналіз показав, що модель шукає маніпуляції так само, як і професійні лінгвісти. Вона чітко бачить, які слова намагаються нав'язати страх, паніку або викривити факти. Це доводить, що неймережа не просто сканує слова, але й розуміє, якими хитрими методами автор намагається вплинути на аудиторію.

У цьому контексті особливе значення має як виглядає пропаганда у мовах різного типу (англійська зі сталим порядком слів, українська – з вільним). Було виявлено, що в англійській мові модель зосереджується переважно на іменниках, власних назвах та титулах. На противагу цьому, в українській мові основна вага припадає на епитети, які часто виражаються прикметниками та прислівниками.

Проведене дослідження засвідчило, що сучасні неймережеві моделі здатні ідентифікувати пропагандистський зміст не лише за наявністю ключових слів, а й розпізнавати складні семантичні та стилістичні конструкції так, як це роблять фахові лінгвісти. Це доводить, що методи Explainable AI здатні перетворити модель із звичайного класифікатора на інструмент глибокого лінгвістичного аналізу.

Подальший розвиток цієї теми вбачається в розширенні мовного спектра досліджень та інтеграції ХАІ-візуалізацій в освітні програми з медіаграмотності. Таким чином, Explainable AI стає містком між комп'ютерними науками та лінгвістикою, дозволяючи не лише автоматизувати пошук загроз, а й наочно продемонструвати суспільству, як саме мова перетворюється на зброю.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика мовних фокусів моделі

Характеристика	Англійська	Українська
Структура	Стислі “телеграфні” конструкції, заголовковий стиль.	Складні ланцюжки, нашарування відмінків та означень.
Головний фокус	Акцент на назвах, явищах та посадах.	Акцент на епітетах чи загалом емоційно забарвлених словах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Українські медіа, ставлення та довіра у 2024 р.: опитування USAID-Internews щодо споживання медіа. Internews Network; дослідж. викон. InMind. 2024. Листопад. URL: https://drive.google.com/file/d/1kwsclr3Qm2QaqaIVv0_I4saWRFY_NXWb/view (дата звернення: 16.02.2026).
2. Тиравський В. Українські медіафахівці удосконалили інструменти боротьби з російською пропагандою Foreign Ukraine. 2025. 8 трав. URL: <https://foreignukraines.com/2025/05/08/ukrainian-media-specialists-have-improved-the-methodology-for-combating-russian-propaganda/> (дата звернення: 16.02.2026).
3. Sundararajan M., Taly A., Yan Q. Axiomatic Attribution for Deep Networks. Proceedings of the 34th International Conference on Machine Learning (ICML 2017). 2017. P. 3319–3328. DOI: 10.48550/arXiv.1703.01365.
4. Merrill J., Ward G., Kamkar S., et al. Generalized Integrated Gradients: A practical method for explaining diverse ensembles. Preprint. 2019. 38 p. DOI: 10.48550/arXiv.1909.01869.
5. Kyrychenko R., Salnikova S. Dynamics of aggressive discourse on Ukraine and the West in the Russian pro-government media in 2000–2022. European Journal of Transformation Studies. 2022. Vol. 10, № 2. P. 172–191.
6. Hasan M. Russia–Ukraine Propaganda on Social Media: A Bibliometric Analysis. Journalism and Media. 2024. Vol. 5, № 3. P. 980–992. DOI: 10.3390/journalmedia5030062.
7. Vysotska V. Information technology for recognizing propaganda, fakes and disinformation in textual content based on NLP and machine learning methods. Radio Electronics, Computer Science, Control. 2024. № 2. P. 126. DOI: 10.15588/1607-3274-2024-2-13.
8. Mehta H., Passi K. Social Media Hate Speech Detection Using Explainable Artificial Intelligence (XAI). Algorithms. 2022. Vol. 15, № 8. Art. 291. DOI: 10.3390/a15080291.
9. Mynzar B., Stetsenko I., Gordienko Y., Stirenko S. Machine Learning Method for Detecting Propaganda in Twitter Texts. Mathematical Modeling and Simulation of Systems. MODS 2023. Lecture Notes in Networks and Systems. vol. 1091. Springer, Cham. 2024. P. 200–212. DOI: 10.1007/978-3-031-67348-1_15.
10. Pryschepa H. Fake in the linguistic dimension. Linguistic and Conceptual Worldviews. 2021. Vol. 3, № 70. P. 68–80. DOI: 10.17721/2520-6397.2021.3.06.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

INTEGRATION OF PROJECT-BASED LEARNING AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

ІНТЕГРАЦІЯ ПРОЄКТНОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Kovalova K.L.,

orcid.org/0000-0001-6718-8034

PhD in Philology, Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Cross-cultural Communication
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

The purpose of this article is to identify effective mechanisms for integrating project-based learning and artificial intelligence (AI) technologies in the development of foreign language communicative competence among higher education students. The article highlights the role of artificial intelligence as a systemic factor in transforming the educational environment, leading to changes in traditional learning models, particularly within foreign language education, and to a re-conceptualisation of the teacher's role as a facilitator, moderator and consultant in the organisation of learning activities.

The integration of project-based learning with artificial intelligence tools is conceptualised as a didactically grounded approach that combines language practice with the development of critical thinking, research skills and learner autonomy. In this context, particular attention is given to various types of project activities, including information-research, analytical problem-based, practice-oriented and interdisciplinary projects. Such activities promote the use of foreign language resources within a meaningful communicative environment and integrate linguistic practice with analytical and cognitive engagement.

Special emphasis is placed on the functional role of artificial intelligence technologies, notably intelligent language models, adaptive learning platforms, automated feedback systems and digital assistants, which contribute to enhancing the quality of the educational process, optimising communication and supporting the individualisation of learning. The study demonstrates that the use of AI tools in the form of analytical tasks, mini-projects and personalised learning assignments facilitates the development of academic argumentation, critical analysis, and conscious language choice, while maintaining the learner's central role in the acquisition of foreign language knowledge.

The article also addresses methodological aspects of implementing digital technologies in foreign language training and emphasises the importance of systematic pedagogical support and a differentiated approach to task design. Such an approach ensures the conscious use of linguistic resources and increases the effectiveness of integrating AI technologies into project-based activities.

In conclusion, the combination of project-based learning and artificial intelligence technologies constitutes a holistic linguodidactic model aimed at developing professionally oriented, cognitive, and intercultural skills among higher education students. This integrated approach enhances the effectiveness of the educational process and supports the development of foreign language communicative competence within the context of the digital transformation of higher education.

Key words: project-based learning, artificial intelligence, foreign language communicative competence, language education, critical thinking.

Метою статті є визначення ефективних лінгводидактичних методів поєднання проєктного навчання та технологій штучного інтелекту (ШІ) для формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. У статті висвітлюється роль ШІ як системного чинника трансформації освітнього середовища, що обумовлює зміну традиційних моделей навчання, зокрема у сфері іншомовної підготовки, та переосмислення ролі викладача як фасилітатора, модератора й консультанта в процесі організації навчальної діяльності.

Розглянуто інтеграцію проєктного навчання з інструментами ШІ як дидактично обґрунтований метод, що поєднує мовну практику з розвитком критичного мислення, дослідницьких умінь та автономності здобувачів освіти. У цьому контексті акцент робиться на різні види проєктної діяльності: інформаційно-дослідницькі, аналітико-проблемні, практико-орієнтовані та міждисциплінарні проєкти, що забезпечують використання іншомовних ресурсів у змістовному комунікативному середовищі та поєднують мовну практику з аналітичною та пізнавальною діяльністю.

Окремо висвітлюється функціональна роль технологій ШІ, зокрема інтелектуальних мовних моделей, адаптивних навчальних платформ, систем автоматизованого зворотного зв'язку та цифрових асистентів, які сприяють підвищенню якості освітнього процесу, оптимізації комунікації та індивідуалізації навчання. Встановлено, що застосування інструментів ШІ у формі аналітичних вправ, мініпроєктів і персоналізованих навчальних завдань забезпечує розвиток академічної аргументації, критичного аналізу та свідомого мовного вибору, водночас зберігаючи провідну роль здобувача освіти у процесі засвоєння іншомовних знань.

Висвітлено методичні аспекти впровадження цифрових технологій у процес іншомовної підготовки, підкреслено необхідність системного педагогічного супроводу та диференційованого підходу до завдань, що забезпечує усвідомлене використання мовних ресурсів і підвищує ефективність інтеграції ШІ-технологій у проєктну діяльність.

У підсумку, поєднання проєктного навчання з технологіями ШІ формує цілісну лінгводидактичну модель, спрямовану на розвиток професійно орієнтованих, когнітивних і міжкультурних умінь здобувачів вищої освіти, підвищує

результативність освітнього процесу та забезпечує формування іншомовної комунікативної компетентності в умовах цифрової трансформації вищої освіти.

Ключові слова: проєктне навчання, штучний інтелект, іншомовна комунікативна компетентність, мовна освіта, критичне мислення.

Statement of the Problem. Within an educational environment undergoing intensive digitalisation and the active integration of artificial intelligence technologies, there is a growing need to reconceptualise approaches to the organisation of foreign language training in higher education institutions. While digital resources offer expanded opportunities for the development of communicative competence and language use, their uncritical or methodologically unsystematic application may result in a diminished depth of analytical engagement with linguistic material. In this context, project-based learning emerges as an effective pedagogical approach for integrating digital technologies into foreign language education, as it is grounded in learner-centred activity and the functional use of language. This pedagogical alignment underscores the relevance and direction of the present study.

Review of Recent Research and Publications. Recent studies and publications demonstrate considerable scholarly interest in the integration of contemporary educational technologies into the training of higher education students. In particular, Kalko R., Dekusar H., and Lahun K. substantiate the theoretical and practical foundations for the application of artificial intelligence methods in foreign language learning [1]. Serhieieva V. examines the potential of project-based technology as an effective means of developing foreign language communicative competence among students of non-linguistic specialisations [2].

At the same time, Horodnycha L., Shkira A. and Kyian I. explore the didactic potential of artificial intelligence tools in teaching English-language academic communication to master's students [3]. Related issues are addressed by Zhukevych I. and Spiricheva O., who consider artificial intelligence as a key factor in transforming the process of language learning [4]. Similarly, Ponomarenko N., Tymchenko H. and Neustroieva H. emphasise the comprehensive impact of artificial intelligence technologies on language education [5].

Of particular relevance to the project-based approach is the study by Nikolashyna T., Siladi V. and Pohorila S., which conceptualises project technologies as an effective method for developing communicative competence in higher education students through collaboration and reflective learning practices [6]. This scholarly discourse is further enriched by the work of Astapova T. and Izotova L., who out-

line methodologically grounded directions for the use of artificial intelligence in foreign language teaching within higher education institutions [7]. In turn, Bilak M. analyses the application of artificial intelligence resources in developing foreign language communicative competence during English language classes [8].

Furthermore, the study by Kyselova O. substantiates the effectiveness of combining project-based learning with artificial intelligence tools as an integrated pedagogical model oriented towards the development of learner autonomy, critical thinking and foreign language communicative competence among higher education students [9].

Despite the growing body of research, there remains a clear need for further systematic investigation of this issue, particularly with regard to pedagogically balanced and methodologically justified models of integrating artificial intelligence technologies into project-based foreign language education.

Purpose of the article is to identify effective mechanisms for integrating project-based learning and artificial intelligence technologies in developing foreign language communicative competence among higher education students.

Theoretical and Methodological Framework. Within contemporary scholarly discourse, artificial intelligence is conceptualised as a systemic factor driving profound social, economic and cultural transformations that directly affect the development of the educational sphere and prompt a reconsideration of the nature of knowledge and the ways in which it is acquired. Notably, under conditions of digitalisation, the educational space of higher education institutions is undergoing a substantial renewal of traditional learning models, particularly in the field of foreign language training. This process foregrounds the need to redefine the professional role of the foreign language teacher within environments shaped by intelligent digital systems. In this regard, an effective response to current challenges presupposes continuous professional development of educators, the advancement of their digital and methodological competence and the gradual overcoming of entrenched perceptions of the teacher as the sole source of knowledge [5, p. 188].

Under these conditions, the transition towards an updated model of foreign language education entails a shift in emphasis from the transmission of ready-made information to the organisation of learning activities, within which the teacher assumes the roles

of facilitator, moderator and academic consultant. In this context, the integration of project-based learning with artificial intelligence technologies emerges as a didactically grounded approach that enables the alignment of language training with the development of learner autonomy, critical thinking and research skills among higher education students.

Within this framework, project-based learning in the development of foreign language communicative competence is implemented through a variety of educational activities, including information-research, analytical problem-solving, practice-oriented and interdisciplinary projects. It is important to emphasise that each of these formats provides opportunities for the use of foreign language resources within a meaningful communicative environment, while simultaneously integrating language practice with analytical and cognitive engagement.

Notably, the integration of artificial intelligence technologies into project-based learning involves the utilisation of multiple tools, including intelligent language models for text analysis and generation, adaptive learning platforms, automated feedback systems, semantic analysis instruments and digital assistants to support instructional interaction. The application of these technologies contributes to enhancing the quality of the educational process by optimising communication between teachers and learners and by expanding opportunities for the individualisation of learning.

At the same time, the use of artificial intelligence within the educational environment opens additional perspectives for enhancing learning, primarily through changes in the nature of interaction among participants in the educational process. Of fundamental importance is the fact that the teacher retains autonomy in selecting the forms and modes of applying relevant technologies, adapting them to specific didactic objectives and to the level of learners' preparedness. As a result, artificial intelligence functions as a tool for developing key competences required for effective participation in the information society, including critical thinking, creativity, communication, collaboration, teamwork, decision-making and complex problem-solving, while also serving as a factor in increasing learners' academic motivation [9].

The practical implementation of the above-mentioned principles involves the design of learning tasks in which foreign language activity is organically integrated with analytical engagement with linguistic material. In this regard, tasks focused on the analysis of lexical collocations within the framework of project-based activities, supported by arti-

cial intelligence tools, prove to be particularly effective. Specifically, within a problem-oriented project, higher education students are invited to conduct a pragmatic and discourse-based analysis of English collocations functioning as means of argumentation in academic foreign language discourse. At the preparatory stage, learners use an artificial intelligence tool (for example, a large language model (LLM)) to compile a representative set of collocations commonly employed in academic texts (e.g. "*evidence-based approach*", "*key contributing factors*", "*long-term implications*", "*emerging challenges*"). This is followed by an analytical stage, during which the communicative function of each collocation is identified (e.g. justification, generalisation, establishment of cause-effect relationships or forecasting) as well as the conditions governing its appropriate use within the structure of an academic utterance.

At the subsequent stage, students complete a micro-project that involves modelling a fragment of an academic text (an introduction or an analytical section), in which previously analysed collocations are consciously selected and employed in accordance with the intended communicative purpose. The resulting text is then discussed within the group, with particular emphasis placed on the justification of linguistic choices, while an artificial intelligence tool is used to provide formative feedback on the logical coherence and stylistic appropriateness of the produced text.

Thus, the didactic value of the proposed task lies in fostering higher education students' ability to integrate linguistic analysis with communicative planning of academic discourse. At the same time, artificial intelligence in this context facilitates learners' awareness of their own language production and supports purposeful improvement, which is consistent with the linguodidactic principles underlying the integration of project-based learning and digital innovations in foreign language training.

It should also be noted that the ongoing development of artificial intelligence technologies contributes to the emergence of individualised foreign language learning as a coherent pedagogical technology aligned with contemporary requirements of educational digitalisation. Accordingly, this approach involves the design of personalised trajectories for the acquisition of language knowledge, taking into account individual learner characteristics, including cognitive profiles, learning pace, and the level of development of language skills. Systems of this type are capable of considering learners' emotional stability, either by informing the teacher of potential difficulties or by autonomously adjusting the learning

programme in response to changes in the educational context [1, p. 183].

In this regard, the identified capabilities of artificial intelligence underscore the need to reconsider the didactic foundations of foreign language training in higher education. Accordingly, individualisation of learning within the context of the digital transformation of education acquires a distinct linguodidactic dimension, as it entails the integration of adaptive algorithms with methodologically grounded forms of organising learning activities. Within this framework, project-based learning assumes particular significance, as it enables the implementation of personalised educational trajectories within a context of meaningful and communicatively rich language practice.

Consequently, the integration of artificial intelligence resources into the process of teaching English facilitates the development of personalised learning through the construction of individual learning pathways adapted to learners' language proficiency levels, learning styles and working pace. Adaptive platforms analyse learning outcomes and offer tasks of an optimal level of difficulty, thereby ensuring a gradual and guided development of language skills. In addition, AI-based educational systems are capable of automating the checking of grammatical accuracy, assessment, and analytical processing of written work, which significantly reduces the volume of routine activities performed by the teacher and allows greater focus on creative and methodological aspects of instruction [8, p. 70].

At the same time, the effectiveness of employing such resources is determined primarily by the nature of their pedagogical integration into the educational process. In this respect, the combination of artificial intelligence technologies with various types of project-based learning (such as research-oriented, problem-based, practice-oriented and creative projects) ensures a shift in emphasis from automated task completion to conscious and purposeful foreign language activity. Accordingly, this approach involves the use of diverse AI technologies, including adaptive learning systems, text-analysis language models, automated formative assessment tools and intelligent assistants designed to support the educational process.

In view of the above, the practical implementation of the outlined linguodidactic principles involves the introduction of learning tasks in which project-based activities are organically combined with analytical processing of foreign language material and the use of artificial intelligence tools. For example, within the research project "*Personalised Language*

Learning in Digital Environments", students are invited to analyse English terminological collocations used to describe individualised learning (e.g. "*learner-centred instruction*", "*adaptive learning systems*", "*individualised feedback mechanisms*", "*self-regulated learning strategies*"). At the initial stage, learners employ artificial intelligence tools to identify contexts in which these collocations occur in academic articles or analytical reports.

As a result, the didactic value of this task lies in the integration of linguistic analysis with the modelling of professionally relevant foreign language activity. In this process, artificial intelligence performs the function of analytical and informational support, while the leading role is assigned to learners' independent language production. Such an organisation of learning activities ensures the development of foreign language communicative competence as an integrated outcome of the interaction between project-based learning, digital technologies, and the conscious use of linguistic resources.

At the same time, artificial intelligence tools implemented through digital educational platforms are increasingly employed in the development of foreign language communicative competence, particularly in fostering listening, reading, writing and speaking skills. However, the effectiveness of their use largely depends on the teacher's pedagogical expertise, the level of digital literacy among higher education students and the didactic appropriateness of integrating these tools into the educational process. In this regard, the identification of methodological conditions for the pedagogically grounded use of artificial intelligence in language education is of particular relevance [7, p. 34].

Continuing this analysis, it should be emphasised that the use of artificial intelligence tools in higher education institutions should be regarded as a holistic process that requires consideration of a set of inter-related factors. Among the most significant are the well-grounded selection of digital tools, their methodologically appropriate integration into educational programmes, systematic support for teachers during the implementation of innovations and ongoing monitoring of students' learning outcomes. Within this framework, the organisation of learning interaction that stimulates collaboration, reflection, and communicative activity among learners occupies a central place [4, p. 52].

In the integration of project-based learning with artificial intelligence technologies, particular attention should be paid to linguodidactic principles that shift the focus from the reproductive acquisition of language material to its analytical interpretation and

practical application in authentic communicative situations. Notably, project-based activity enhanced by artificial intelligence tools creates favourable conditions for developing students' ability to work independently with foreign language material, to conduct linguistic analysis, and to make well-reasoned communicative decisions.

Within this context, the use of learning tasks aimed at developing academic argumentation and critical analysis of foreign language material through artificial intelligence tools is especially appropriate. For instance, students may be engaged in working with online discussions or short academic texts in English addressing issues related to artificial intelligence in higher education. By employing generative and analytical AI tools, learners identify key arguments, logical markers, and collocations characteristic of academic discourse (e.g. *"adaptive learning systems"*, *"ethical implications of AI"*, *"personalised learning pathways"*). Subsequently, these units are classified according to their communicative functions (such as explanation, justification, generalisation, or forecasting) and evaluated in terms of their effectiveness in constructing academic texts in English. The results of this analysis are then integrated into students' own written argumentative texts or short presentations in English, in which they articulate their positions and substantiate their arguments.

The methodological value of the task lies in the fact that students develop skills of critical analysis of foreign language material, gain an awareness of the functional role of linguistic units in academic texts and construct their own academic argumentation in English. Accordingly, artificial intelligence tools function as a means of cognitive support, assisting in the structuring of information and the identification of patterns, while not replacing learners' thinking or analytical activity.

At the same time, the effective integration of artificial intelligence technologies into the educational process of higher education institutions presupposes the presence of purposeful and systematic pedagogical guidance. Educational practice demonstrates that the use of artificial intelligence without appropriate methodological regulation may result in learners' cognitive overload as well as in the uncritical acceptance of automatically generated instructional content. In this respect, it is essential to take into account individual cognitive characteristics of students and to foster their ability to consciously analyse and evaluate the outputs of intelligent systems [3, p. 153].

This consideration, in turn, moves the issue of artificial intelligence use beyond a purely technological dimension and situates it within the domain of lin-

guodidactic reflection. Pedagogical guidance in this context involves both instructional support and the deliberate organisation of learning situations in which students learn to relate language material proposed by intelligent systems to communicative intent, genre-specific features, and conditions of use. Such an approach enables the integration of the potential of digital technologies with the development of critical thinking and learner autonomy in foreign language activity.

Within this context, the tools and methods of project-based learning are oriented towards active interaction among participants in the educational process, collaborative problem-solving of learning and communicative tasks and the creation of collective or individual learning outcomes. Accordingly, project-based pedagogy is grounded in the principles of learner agency, interdisciplinary integration, goal-oriented activity and the practical relevance of the final product. Its didactic potential in the development of foreign language communicative competence is realised through the creation of a meaningful linguistic environment in which learners exchange ideas, justify their positions, engage in reflection and make joint decisions [6].

The practical application of linguodidactic principles may be achieved through tasks that combine the analysis of English-language material with project work and the use of artificial intelligence tools. For example, students may be assigned a mini-project entitled *"Analysing AI-Generated Academic Texts"*, within which they work with linguistic units automatically generated by artificial intelligence for instructional texts such as *"effective communication strategies"*, *"learner engagement enhancement"*, *"automated feedback mechanisms"*. In the course of the task, learners identify the functional role of each collocation, assess its compliance with academic writing conventions and critically analyse the appropriateness of its use in authentic educational or professional contexts.

The methodological value of the task lies in the development of students' analytical and critical skills as well as in fostering a conscious and reflective attitude towards the outcomes of artificial intelligence applications in language education. The project-based format promotes active interaction and the development of communicative competence, while artificial intelligence functions as a supportive tool for identifying patterns and structuring material, without replacing learners' own analytical efforts.

Summarising the above, it can be stated that project-based technology in the process of teaching English to higher education students of non-lin-

guistic specialisations has become established as an effective linguodidactic tool aimed at developing professionally oriented, intercultural and cognitive skills essential for future professional engagement in a globalised environment. The implementation of instructional, research-oriented, information-analytical and practice-oriented projects demonstrates that the integration of language training with authentic professional tasks enhances the meaningfulness of the educational process, actualises its content, and strengthens learners' intrinsic motivation for foreign language activity [2, p. 104].

At the same time, the effectiveness of project-based learning is determined by the substantive design of tasks and the didactically balanced organisation of educational interaction. In this context, the differentiation of project activity types, including instructional-research, problem-oriented, interdisciplinary, team-based, and individual projects, is of particular importance. This methodological approach enables the adaptation of educational strategies to learners' language proficiency levels, professional interests and cognitive characteristics, thereby creating favourable conditions for the systematic development of language skills within the framework of authentic professional communication.

In this respect, the involvement of artificial intelligence technologies as an instrumental component of project-based learning is considered pedagogically appropriate. Accordingly, the organisation of students' project activity with the use of artificial intelligence tools entails the staged definition of project aims and objectives, the selection of relevant digital instruments, the development of skills for interacting with these tools, the provision of systematic methodological support and comprehensive assessment of learning outcomes. The application of intelligent systems, particularly language models such as ChatGPT and similar services, contributes to the structuring of project components, optimisation of information search and processing processes and enhancement of the quality of research-related decisions in the course of learning tasks [9].

It is important to emphasise that the integration of artificial intelligence technologies into project-based activity serves to intensify the learning process. Within this model of educational interaction, artificial intelligence functions as a catalyst for analytical thinking, reflection and conscious language choice. At the same time, intelligent systems act as instrumental mediators that support the development of lexical and grammatical accuracy, discourse coherence, and pragmatic appropriateness in foreign language production.

To illustrate the didactic potential of this integrated approach, it is appropriate to consider an example of an analytically oriented learning task implemented within the framework of project-based learning. Specifically, students are assigned a mini-project entitled "*Artificial Intelligence in My Future Profession*". At the initial stage, learners use an artificial intelligence tool to generate an analytical text of 300–350 words in English, outlining the role of artificial intelligence technologies in their future professional activity. The second stage involves a linguistic and discourse-based analysis of the generated text, including the identification of terminological vocabulary, analysis of logical and semantic connections between paragraphs, evaluation of stylistic appropriateness in relation to the given communicative situation and subsequent editing in accordance with the norms of academic discourse.

The proposed task combines elements of research-oriented and analytical project work, encouraging students to engage in the conscious use of foreign language resources and to critically reflect on the outcomes of their interaction with intelligent systems. In the process of completing the task, learners develop the ability to produce texts and to evaluate their quality, logical organisation and communicative appropriateness, which constitute key components of foreign language communicative competence.

Thus, the integration of various types of project-based learning with artificial intelligence tools gives rise to a holistic linguodidactic model in which foreign language training acquires an applied, analytical and professionally oriented character. This model corresponds to contemporary challenges in higher education and addresses students' needs for the development of competitive communicative skills.

Conclusions. The present study demonstrates that the integration of project-based learning and artificial intelligence technologies into the foreign language training of higher education students constitutes an effective linguodidactic approach. This integration promotes the development of communicative competence, critical thinking and research skills. The use of intelligent systems, including language models and adaptive learning platforms, enables the analytical and discourse-based examination of foreign language material, the structuring of information and the identification of key patterns and argumentative constructions, while simultaneously providing cognitive support to learners. It has been established that the combination of different project-based formats (such as instructional-research, problem-oriented, interdisciplinary, individual, and team projects) creates con-

ditions for adapting instruction to students' language proficiency, professional interests and cognitive characteristics, thereby facilitating the systematic development of language skills within the context of authentic professional communication.

At the same time, experience with the implementation of these methodologies indicates that the effectiveness of artificial intelligence integration depends on pedagogical appropriateness, a differentiated approach to task design and systematic methodological guidance. Artificial intelli-

gence technologies serve as instruments for stimulating analytical thinking, independent processing of material and conscious selection of linguistic resources. Furthermore, the practical application of linguodidactic principles through mini-projects and analytical exercises, particularly in English, ensures the development of students' ability to combine linguistic analysis with communicative planning, to strengthen academic argumentation and to evaluate critically the outcomes of interactions with intelligent systems.

REFERENCES:

1. Калько Р. М., Декусар Г. Г., Лагун К. Д. Теоретичні та практичні засади використання методів штучного інтелекту при вивченні іноземних мов у ЗВО. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Випуск 1(208). С. 181-187.
2. Сергеева В. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів ЗВО немовних спеціальностей засобами проектної технології. *Modern Engineering and Innovative Technologies*. 2024. № 3(34-03). С. 100-106.
3. Городнича Л., Шкіра А., Киян І. Можливості штучного інтелекту у навчанні магістрантів наукової комунікації англійською мовою. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2025. Вип. 32(188). С. 150-155.
4. Жукевич І., Спірічева О. Трансформація вивчення мов: штучний інтелект як інструмент розвитку мовленнєвих навичок студентів. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2024. Vol. 3, No. 3. Pp. 45-55.
5. Пономаренко Н., Тимченко Г., Неустроєва Г. The Impact of Artificial Intelligence on Language Learning. *Витоки педагогічної майстерності*. 2024. № 34. С. 185-189.
6. Ніколашина Т. І., Сіладі В. В., Погоріла С. Г. Формування комунікативної компетентності здобувачів закладів вищої освіти через впровадження проектних технологій. *Академічні візії*. 2025. № 43. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1863/1732>
7. Astapova T. O., Izotova L. I. Use of Artificial Intelligence in Teaching Foreign Languages in Higher Education Institutions. *Професійно-прикладні дидактики*. 2025. Випуск 1. С. 34-38.
8. Bilak M. Application of Artificial Intelligence Resources in the Formation of Students' Foreign Language Communicative Competence During English Language Classes. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. 2025. № 32. P. 65-71.
9. Kyselova O. Implementing Project-Based Learning Using Artificial Intelligence. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія*. 2024. № 4. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2024-4-06-02/2024-4-06-02>



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

УДК 811.111'37'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.35>

КОНФІГУРАЦІЯ КОНЦЕПТІВ-АВТОХТОНІВ ДИСКУРСУ ЗАТИШКУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

CONFIGURATION OF AUTOCHTHONOUS CONCEPTS IN CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE COSINESS DISCOURSE

Кричун А.М.,

orcid.org/0009-0002-1564-5963*аспірант, асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Дослідження спрямоване на реконструкцію мережевої організації концептосистеми сучасного англomовного дискурсу затишку на основі коактивацій концептів-автохтонів в інтер'єрному медіадискурсі. Актуальність роботи зумовлена потребою корпусно-статистичного опису міжконцептних зв'язків як конфігураційного рівня організації концептосистеми: у межах дискурсивних сцен концепти функціонують не ізольовано, а як взаємопов'язані вузли, що формують кластеризований каркас мережі. Метою статті є виявити та статистично верифікувати коактивацій концептів-автохтонів і реконструкція когнітивної карти дискурсу затишку як мережі емпірично підтверджених міжконцептних зв'язків. Матеріалом слугує тематичний корпус журналу *Ideal Home* (37 500 tokenів), сегментований на 3 000 дискурсивних фрагментів, що трактується як мінімальні одиниці спостереження для фіксації спільної актуалізації концептів. Методологія поєднує корпусно-дискурсивний аналіз із формалізованими процедурами кількісної перевірки: для кожної пари концептів будуються контингентні таблиці 2×2 (співприсутність/відсутність); статистичну значущість коактивації оцінено за допомогою критерію відношення правдоподібності для перевірки незалежності (G^2); контроль множинних порівнянь здійснено процедурою Беняміні–Нохберґ; скориговані значення p подано як q_BH ($q\_BH \leq 0.05$). Силу асоціації виміряно коефіцієнтом ϕ ; до мережі включали зв'язки з $\phi \geq 0.10$ як мінімально інтерпретованим ефектом.

Встановлено 24 статистично значущі коактивації між 51 автохтонним концептом, які формують структурний каркас когнітивної карти. Верифіковані конфігурації відображають прототипні механізми концептуалізації затишку: просторову локалізацію сцени (ROOM–LIVING ROOM; NOOK–CORNER), сенсорну параметризацію середовища (LIGHTING–GLOW; LIGHT–GLOW; COLOUR–TEXTURE; TEXTURE–WARMTH), матеріалізацію сенсорних ознак через текстильні та предметні носії (THROW–BLANKET; SOFA–THROW; LINEN–VELVET; DUVET–BEDDING) та результативну інтеграцію у вузлах ATMOSPHERE і RELAX. Отримані результати демонструють кластерно-сегментовану будову мережі з обмеженою кількістю міжпольових інтеграційних зв'язків, що забезпечують з'єднання підмереж. Реконструйована карта створює емпіричну основу для подальшого фреймового моделювання прототипних сцен затишного простору.

Ключові слова: концепт-автохтон; дискурс затишку; когнітивна карта; концептосистема; корпусний аналіз.

The study reconstructs the network organisation of the concept system of contemporary English-language cosiness discourse by analysing co-activation patterns of autochthonous concepts in media discourse on interior design. The relevance of the research lies in the need for a corpus-based statistical description of inter-concept relations as the configurational level of a concept system: within discourse scenes, concepts do not operate as isolated units but as nodes forming a clustered network backbone. The article aims (i) to identify and statistically verify co-activations of autochthonous concepts and (ii) to reconstruct a cognitive map of cosiness discourse as a network of empirically supported inter-concept links. The material is a thematic corpus of *Ideal Home* magazine (37,500 tokens), segmented into 3,000 discourse fragments which are treated as minimal observation units for detecting joint concept activation. The methodology combines corpus-assisted discourse analysis with formal quantitative procedures: for each concept pair, 2×2 contingency tables (presence/absence) are built; statistical significance of co-activation is assessed with the likelihood-ratio test of independence (G^2); multiple comparisons are controlled via the Benjamini–Hochberg procedure; adjusted p -values are reported as q_BH ($q\_BH \leq 0.05$). Association strength is estimated by the ϕ coefficient with an operational inclusion threshold of $\phi \geq 0.10$ as the minimum interpretable effect size. The analysis yields 24 statistically significant co-activations among 51 autochthonous concepts, which constitute the structural backbone of the cognitive map. The verified configurations capture prototypical mechanisms of cosiness conceptualisation: spatial localisation of the scene (ROOM–LIVING ROOM; NOOK–CORNER), sensory parameterisation (LIGHTING–GLOW; LIGHT–GLOW; COLOUR–TEXTURE; TEXTURE–WARMTH), materialisation of sensory qualities through textile and object carriers (THROW–BLANKET; SOFA–THROW; LINEN–VELVET; DUVET–BEDDING), and resultative integration in nodes such as ATMOSPHERE and RELAX. Overall, the reconstructed network displays a cluster-segmented configuration with a limited number of cross-field bridging links that connect densely knit sub-networks. The cognitive map provides an empirical foundation for subsequent frame modelling of prototypical cosy-space scenes and for interpreting how spatial loci, sensory parameters, and material objects jointly construct the experience of comfort and relaxation in contemporary English-language media discourse.

Key words: autochthonous concept; the discourse of cosiness; cognitive map; concept system; corpus analysis.

Постановка проблеми. Інвентаризація концептів певного дискурсу не вичерпує опису його концептосистеми як когнітивно організованої

структури, оскільки на конфігураційному рівні концепти функціонують не як ізольовані одиниці, а як взаємопов'язані елементи. У цьому контек-

сті когнітивна карта постає як формалізована модель міжконцептних зв'язків, що відображає емпірично верифіковану структуру їх коактивацій [1, с. 29–33; 2, с. 124–130; 3, с. 147–149]. Така модель дозволяє реконструювати структурну організацію концептосистеми на основі статистично значущих патернів взаємодії концептів [4, с. 213–214]. У цьому дослідженні когнітивна карта трактується як формалізована мережа коактивацій концептів, виведена з корпусного матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У когнітивній лінгвістиці концепти трактуються як взаємопов'язані елементи єдиної концептуальної системи, у якій значення формується через відношення до інших концептів і визначається позицією в концептуальній мережі [5, с. 15–35; 6, с. 8; 7, с. 1–23]. На рівні когнітивної обробки дискурсу такі елементи утворюють стабільні конфігурації (статистично верифікована бінарна коактивація) – регулярні патерни взаємодії, що забезпечують ментальні моделі ситуацій [8, с. 4–5]. На макрорівні концептосистеми демонструють властивості семантичних мереж із кластерною організацією та нерівномірним розподілом зв'язків, унаслідок чого окремі концепти виконують роль структурних центрів, входячи до множинних конфігурацій [9, с. 2, 7; 10, с. 42–47]. Така мережева організація концептуальної системи створює підстави для її емпіричної реконструкції на основі корпусних даних.

Корпусно-дискурсивна традиція показує, що міжконцептні зв'язки можуть бути емпірично реконструйовані на основі регулярностей спільної появи їхніх мовних репрезентацій у тексті, що створює підстави для відтворення мережевої організації концептосистеми на корпусному матеріалі [11, с. 6–20; 12, с. 29–45].

Актуальність розвідки. Попри наявність теоретичних моделей концептуальних мереж і корпусних методів їх аналізу, для дискурсу затишку бракує системного опису міжконцептних зв'язків як цілісної мережі коактивацій, верифікованої статистично на корпусному матеріалі.

Мета статті – виявити та статистично верифікувати коактивації концептів-автохтонів і на цій основі відтворити мережу міжконцептних зв'язків дискурсу затишку. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: (1) окреслити методологічну рамку корпусно-дискурсивного аналізу для моделювання міжконцептних зв'язків; (2) виконати бінарну розмітку корпусу за принципом «концепт активований / неактивований» у межах дискурсивного фрагмента та обчислити матрицю

коактивацій для пар автохтонів; (3) перевірити коактивації за допомогою контингентних таблиць 2×2 і статистики $\log\text{-likelihood ratio}$ (G^2) із контролем множинних порівнянь (Benjamini–Hochberg FDR) та оцінкою сили асоціації (ϕ); (4) сформувати перелік статистично верифікованих пар і інтерпретувати їх як конфігурації автохтонів у когнітивній карті дискурсу.

Матеріалом дослідження слугує тематичний корпус журналу *Ideal Home* (37 500 токенів) [24], який репрезентує сучасний англомовний дискурс затишку, сегментований на 3 000 дискурсивних фрагментів, які становлять емпіричну одиницю спостереження.

Об'єктом дослідження є сучасний англомовний дискурс затишку. Предметом дослідження є конфігурації автохтонів, що формують когнітивну карту цього дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Для моделювання системних міжконцептних зв'язків використано уявлення про когнітивну карту дискурсу – ментальну модель організації та взаємодії концептів у колективній картині світу відповідної спільноти [4, с. 213–214]. Концепт когнітивної карти походить із когнітивної психології і пов'язаний з ідеєю Е. Толмена про «внутрішню карту» як ментальну модель середовища, що опосередковує зв'язок між когнітивними репрезентаціями та поведінкою [13, с. 192–194]. Подальший розвиток цього підходу в межах методології когнітивного картування продемонстрував можливість реконструкції ментальних структур на основі системно релевантних текстових даних, які відображають зв'язки між концептами, що створило підстави для застосування когнітивного картування до аналізу мовних і дискурсивних структур [4, с. 215–217; 14, с. 7–12].

У цьому дослідженні конфігурацію концептів-автохтонів змодельовано як неорієнтовану мережу коактивацій, у якій концепти виступають вузлами, а зв'язок між двома вузлами фіксується у разі їх спільної актуалізації в межах одного дискурсивного фрагмента ($A-B = B-A$). Дискурсивний фрагмент визначено як мінімальну текстову одиницю, у межах якої фіксується спільна актуалізація концептів і яка відповідає завершеному опису інтер'єрної сцени. Такий підхід відповідає корпусному принципу виявлення асоціативних зв'язків на основі розподільних патернів [15, с. 1–5; 11, с. 15–20].

Для кожної пари концептів побудовано таблицю співприсутності / відсутності (2×2), яка відображає частоту їх спільної та окремої актуалізації у корпусі. Для кожного дискурсивного

фрагмента задавали дві бінарні змінні: $A = 1/0$ (концепт A активований/неактивований) і $B = 1/0$ (концепт B активований/неактивований). На цій основі будували контингентну таблицю 2×2 з частотами $(A=1, B=1)$, $(A=1, B=0)$, $(A=0, B=1)$, $(A=0, B=0)$. У таблиці 1 показник F відображає спостережену частоту співприсутності $(A=1, B=1)$, тобто кількість дискурсивних фрагментів, у яких обидва концепти були активовані. Коактивацією вважали випадки $(A=1, B=1)$ – спільну актуалізацію двох концептів у межах одного фрагмента. Статистичну значущість коактивації оцінено за допомогою критерію відношення правдоподібності для перевірки незалежності (G^2). Очікувані частоти співприсутності обчислено на основі маргінальних частот відповідно до моделі статистичної незалежності, що є стандартним методом виявлення асоціативних зв'язків у корпусній лінгвістиці та аналізі частотних розподілів [16, с. 65–70, 237; 17, с. 3]. З огляду на множинність перевірюваних пар, рівень значущості скориговано за процедурою Benjamini–Hochberg, яка забезпечує контроль частки хибнопозитивних результатів при множинних порівняннях [18, с. 289–290]. Окрім статистичної значущості,

силу асоціації між концептами оцінено за коефіцієнтом ϕ , який вимірює силу зв'язку між бінарними змінними [16, с. 59–62]. Мінімальний поріг інтерпретовано відповідно до конвенції малого ефекту, що забезпечує відбір асоціацій, які є не лише статистично значущими, а й когнітивно релевантними для структури концептуальної мережі [19, с. 185].

У результаті статистичної верифікації з повної множини можливих пар автохтонних концептів у мережі з 51 вузлом ($C(51,2) = 1275$) виокремлено 24 статистично значущі коактивації (див. табл. 1). До фінальної мережі включено лише ті пари, які зберегли значущість після корекції множинних порівнянь за процедурою Benjamini–Hochberg ($q_{BH} \leq 0.05$). Операційний поріг включення встановлено на рівні $\phi \geq 0.10$, що відповідає конвенційному порогу малого ефекту за Cohen [19, с. 215–217].

Аналіз статистично верифікованих коактивацій у зіставленні з семантичними полями, адаптованими до типології К. Д. Бака [23], показує, що міжконцептні зв'язки мають селективний і класифікований характер, утворюючи кілька щільних підмереж і обмежену кількість міжпольових коак-

Таблиця 1

Статистично верифіковані пари коактивації автохтонних концептів (за спаданням ϕ)

№	Concept A	Concept B	ϕ	F	G^2	q_{BH}
1	ROOM	LIVING ROOM	0.664	329	1322.954	9.9E-287
2	CANDLE	SCENT	0.196	6	114.672	3.95E-24
3	THROW	BLANKET	0.189	11	106.797	1.40E-22
4	SOFA	THROW	0.161	17	77.579	2.71E-16
5	LINEN	VELVET	0.159	5	75.984	4.86E-16
6	THROW	CUSHION	0.154	6	70.875	5.39E-15
7	LAMP	CORNER	0.150	7	67.692	2.32E-14
8	LINEN	WOOL	0.145	5	62.726	2.52E-13
9	VELVET	BOUCLE	0.143	4	61.695	3.79E-13
10	LIGHTING	GLOW	0.130	17	50.754	8.90E-11
11	RUG	SOFT	0.130	17	50.665	8.47E-11
12	VELVET	WOOL	0.128	4	48.799	2.01E-10
13	DUVET	WOOL	0.119	5	42.541	4.53E-09
14	TEXTURE	WARMTH	0.111	12	37.229	6.38E-08
15	DUVET	BEDDING	0.110	6	35.972	1.13E-07
16	COLOUR	TEXTURE	0.108	16	34.977	1.77E-07
17	DARK	INTIMATE	0.103	10	32.118	7.25E-07
18	THROW	SOFT	0.103	14	32.013	7.23E-07
19	LAMP	GLOW	0.103	5	31.904	7.25E-07
20	LIGHTING	ATMOSPHERE	0.103	30	31.689	7.69E-07
21	LIGHT	GLOW	0.101	14	30.904	1.10E-06
22	SPACE	RELAX	0.101	18	30.887	1.06E-06
23	BED	LINEN	0.101	7	30.596	1.17E-06
24	NOOK	CORNER	0.101	7	30.593	1.13E-06

тивацій (див. табл. 2). У межах цього дослідження поле Buck «Одяг і прикраси» реінтерпретовано як текстильно-матеріальний піддомен інтер'єру, що охоплює лексеми на позначення тканин, фактур і оббивних матеріалів (linen, velvet, wool, boucle), актуалізовані в інтер'єрному дискурсі.

Найбільшу кількість внутрішньопольових коактивацій демонструє поле «Житло і меблі» ($n = 5$). Поле «Сенсорне сприйняття» має $n = 4$ внутрішньопольових зв'язків, тоді як «Одяг і прикраси» – $n = 4$, формуючи сенсорний і текстильно-матеріальний сегменти мережі. Натомість поле «Просторові відношення» представлене однією внутрішньопольовою коактивацією (NOOK–CORNER), тоді як концепти поля «Емоції» входять переважно до міжпольових конфігурацій. Такий розподіл засвідчує, що поряд із локусно-житловим сегментом важливу роль у структурі мережі відіграють сенсорний та текстильно-матеріальний кластери, які є кількісно співмірними за числом внутрішніх зв'язків. Натомість залу-

чення окремих семантичних полів є нерівномірним: частина доменів представлена поодинокими або малочисельними зв'язками (напр., NOOK–CORNER), тоді як матеріально-текстильний сегмент («Одяг і прикраси») утворює компактний, але зв'язний кластер (LINEN–VELVET; LINEN–WOOL; VELVET–WOOL; VELVET–BOUCLE), у межах якого VELVET виступає локальним вузлом із підвищеною зв'язністю. Це свідчить не про периферійність усього домену, а про його спеціалізовану участь у матеріалізації сенсорних параметрів затишку.

Відбір міжконцептних зв'язків здійснювався за поєднанням статистичної значущості після ВН-корекції ($q_{BH} \leq 0.05$) та сили асоціації (ϕ). Операційний поріг включення встановлено на рівні $\phi \geq 0.10$, що відповідає конвенційному порогу малого ефекту за Cohen і забезпечує відбір не лише статистично значущих, а й когнітивно релевантних зв'язків [19, с. 1–6, 79–81, 215–217]. Відповідно до класифікації величини ефекту, зна-

Таблиця 2

Розподіл коактивацій за семантичними полями та типом зв'язку

Семантичне поле / комбінація полів	Пари концептів	Кількість (n)	Тип зв'язку
Житло і меблі	ROOM–LIVING ROOM; SOFA–THROW; THROW–BLANKET; THROW–CUSHION; DUVET–BEDDING	5	внутрішньопольові
Сенсорне сприйняття	LIGHTING–ATMOSPHERE; LIGHTING–GLOW; LIGHT–GLOW; TEXTURE–WARMTH	4	внутрішньопольові
Одяг і прикраси	LINEN–WOOL; LINEN–VELVET; VELVET–WOOL; VELVET–BOUCLE	4	внутрішньопольові
Просторові відношення	NOOK–CORNER	1	внутрішньопольові
Сенсорне сприйняття	COLOUR–TEXTURE	1	міжпольові
Житло і меблі ↔ Сенсорне сприйняття	RUG–SOFT; THROW–SOFT; CANDLE–SCENT; LAMP–GLOW	4	міжпольові
Житло і меблі ↔ Просторові відношення	LAMP–CORNER	1	міжпольові
Житло і меблі ↔ Одяг і прикраси	BED–LINEN; DUVET–WOOL	2	міжпольові
Сенсорне сприйняття ↔ Емоції	DARK–INTIMATE	1	міжпольові
Просторові відношення ↔ Емоції	SPACE–RELAX	1	міжпольові
УСЬОГО внутрішньопольових		15	
УСЬОГО міжпольових		9	
ЗАГАЛОМ		24	

чення $\phi \approx 0.10$ інтерпретується як малий ефект, $\phi \approx 0.30$ – як середній, а $\phi \approx 0.50$ – як великий [19, с. 79–81, 215–217]. Обраний поріг урахує емпіричний розподіл коефіцієнтів у мережі та запобігає її надмірній фрагментації.

Найвищу силу асоціації демонструють пари ROOM–LIVING ROOM ($\phi = 0.664$), CANDLE–SCENT ($\phi = 0.196$) та THROW–BLANKET ($\phi = 0.189$), які суттєво перевищують поріг мінімальної величини ефекту (effect size) і відображають найбільш стабільні конфігурації концептуальної коактивації. Високе значення ϕ для пари ROOM–LIVING ROOM зумовлене таксономічною близькістю концептів (гіперонім–гіпонім) і відображає прототипну специфікацію локусу інтер'єрної сцени в корпусі (room → living room), а не випадкову колокаційну суміжність. У цьому випадку ϕ фіксує семантичну залежність (ієрархічну вкладеність), а не автономну дискурсивну асоціацію двох незалежних концептів. Інші пари демонструють величину ефекту у діапазоні $\phi = 0.10$ – 0.19 , що відповідає малим і помірним ефектам за класифікацією Cohen і є типовими для природних семантичних систем, у яких концептуальні зв'язки формуються через множинні, але нерівномірні асоціативні залежності.

Встановлено, що 9 із 24 зв'язків поєднують концепти різних семантичних полів, тоді як 15 реалізуються в межах одного поля. Це свідчить про кластерно-сегментовану організацію мережі: концептуалізація затишку спирається на кілька щільних внутрішньопольових підмереж, а також на міжпольові інтеграційні «мости».

Класифікація за семантичними полями має онтологічний характер, тоді як мережеві показники (ступінь вузла, тип зв'язку) відображають функціонально-структурний рівень організації. Відтак семантична належність концепту до певного поля не визначає автоматично його інтеграційної ролі в мережі.

Поняття ступеня вузла (degree, k) визначається як кількість зв'язків, інцидентних певному вузлу, тобто число концептів, з якими він перебуває у безпосередній коактивації. У семантичних мережах вузли з високим ступенем функціонують як структурні центри (hubs), забезпечуючи інтеграцію різних сегментів концептуальної системи [20, с. 9; 10, с. 42–43; 21, с. 15; 22, с. 411–413]. За показником ступеня вузла (degree, k) найвищі значення k у мережі мають THROW ($k = 4$) та VELVET, WOOL, GLOW ($k = 3$). LIGHTING, LAMP, TEXTURE, LINEN і DUVET мають $k = 2$, тоді як більшість вузлів характеризується мінімальним ступенем ($k = 1$). THROW і VELVET

виступають локальними центрами відповідних підмереж завдяки більшій кількості інцидентних зв'язків, тоді як LAMP, маючи середній ступінь вузла, забезпечує інтеграцію елементів, але не формує ядро підмережі.

Концепти ROOM та ATMOSPHERE мають по одному статистично верифікованому зв'язку, отже у формально-мережевому сенсі не виконують функції структурних центрів (hubs), оскільки характеризуються мінімальним ступенем вузла ($k = 1$). Водночас їх низький ступінь не нівелює їх функціональної ваги у когнітивній організації дискурсу. ROOM доцільно інтерпретувати як базовий просторовий інваріант, що задає прототипний локус дискурсивної сцени та фіксується домінантною коактивацією ROOM–LIVING ROOM. ATMOSPHERE, своєю чергою, функціонує як інтегративний результативний вузол, репрезентований зв'язком LIGHTING–ATMOSPHERE. Таким чином, розподіл ступенів вузлів засвідчує функціональну ієрархію: концепти з вищим ступенем забезпечують інтеграцію просторових, сенсорних і матеріальних компонентів, тоді як вузли з мінімальною кількістю інцидентних зв'язків можуть виконувати структурно-інваріантні або результативні функції.

Наявність вузлів із підвищеною зв'язністю та кластерної організації узгоджується з установленими закономірностями структури семантичної пам'яті, відповідно до яких концептуальні мережі характеризуються нерівномірним розподілом зв'язків і формуванням структурних центрів [10, с. 41–47]. Це свідчить, що реконструйована мережа коактивацій відображає загальні когнітивні принципи організації семантичних систем, а не випадковий розподіл концептів. Концепти, які входять до множинних конфігурацій, набувають ширшого інтерпретаційного потенціалу, оскільки їх значення визначається системою відношень до інших концептів [5, с. 15–35; 3, с. 147–149; 7, с. 1–23].

Висновки. На матеріалі корпусу *Ideal Home* встановлено 24 статистично значущі коактивації ($q_{BH} \leq 0.05$; $\phi \geq 0.10$). Реконструйована структура має кластеризований характер: домінують внутрішньопольові зв'язки (15 із 24), тоді як міжпольові коактивації (9 із 24) виконують функцію міжкластерних зв'язків і забезпечують обмежену інтеграцію між сегментами мережі. Ядро становлять три відносно компактні сегменти: локусно-житловий (ROOM–LIVING ROOM; SOFA–THROW; THROW–BLANKET; THROW–CUSHION), сенсорний (LIGHTING–GLOW; LIGHT–GLOW; TEXTURE–WARMTH;

LIGHTING–ATMOSPHERE; COLOUR–TEXTURE) та текстильно-матеріальний кластер (LINEN–VELVET–WOOL–BOUCLE; DUVET–WOOL; DUVET–BEDDING). Результативні вузли ATMOSPHERE і RELAX зберігаються як статистично підтверджені точки інтеграції (LIGHTING–ATMOSPHERE; SPACE–RELAX), однак інтеграція відбувається через обмежену кількість міжкластерних зв'язків, а не через широку міждоменну зв'язність. Отримана конфігурація становить емпіричну основу для подальшого фреймового моделювання, у межах якого пріоритетними стають сценарії кластерного типу

(текстиль/м'якість; світло/сяйво; локусні підпростори) та механізми їх інтеграції в результативні вузли ATMOSPHERE і RELAX.

Затишок концептуалізується як результат інтеграції локалізованого простору, м'якого освітлення, теплих текстур і текстильних матеріалів, які формують цілісну атмосферу комфорту і розслаблення.

Перспективи подальших досліджень полягають у встановленні функціональних ролей концептів і побудові фреймових моделей прототипних сцен затишку на основі реконструйованої когнітивної карти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics. Oxford : Oxford University Press, 2010. 341 p. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199278480.001.0001
2. Fillmore C. J. Frame semantics. *Linguistics in the Morning Calm: Selected Papers from the SICOL-1981*. Seoul : Hanshin Publishing Company, 1982. P. 111–137.
3. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites. Stanford : Stanford University Press, 1987. 608 p.
4. Осовська І. М. Сучасний німецький сімейний дискурс: когнітивно-семантичний і комунікативно-прагматичний виміри : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2014. 471 с.
5. Barsalou L. W. Cognitive Psychology: An Overview for Cognitive Scientists. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1992. 410 p. DOI: 10.4324/9780203772843
6. Croft W., Cruse D. A. Cognitive Linguistics. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 356 p. DOI: 10.1017/CBO9780511803864
7. Murphy G. L. The Big Book of Concepts. Cambridge, MA : MIT Press, 2002. 560 p. DOI: 10.7551/mitpress/1594.001.0001
8. Kintsch W. Comprehension: A Paradigm for Cognition. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 480 p. DOI: 10.1017/CBO9780511527203
9. Marjeh R., Huth A. G., Redcay E., Hamilton L. S. Characterizing the large-scale structure of multimodal semantic networks. *Cognitive Science*. 2025. Vol. 49, no. 1. P. e70131. DOI: 10.1111/cogs.70131
10. Steyvers M., Tenenbaum J. B. The large-scale structure of semantic networks: statistical analyses and a model of semantic growth. *Cognitive Science*. 2005. Vol. 29, no. 1. P. 41–78. DOI: 10.1207/s15516709cog2901_3
11. Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation. Oxford : Oxford University Press, 1991. 179 p.
12. Stubbs M. Words and Phrases: Corpus Studies of Lexical Semantics. Oxford : Blackwell, 2001. 261 p. DOI: 10.1002/9781444313215
13. Tolman E. C. Cognitive maps in rats and men. *Psychological Review*. 1948. Vol. 55, no. 4. P. 189–208. DOI: 10.1037/h0061626
14. Axelrod R. Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites. Princeton : Princeton University Press, 1976. 404 p. DOI: 10.1515/9780691219769
15. Baker P. Using Corpora in Discourse Analysis. London : Continuum, 2006. 198 p. DOI: 10.3726/978-3-0353-0309-4
16. Agresti A. Categorical Data Analysis. 2nd ed. Hoboken, NJ : Wiley, 2002. 710 p.
17. Rayson P., Garside R. Comparing corpora using frequency profiling // *Proceedings of the Workshop on Comparing Corpora (WCC '00)*. Stroudsburg, PA : Association for Computational Linguistics, 2000. P. 1–6. DOI: 10.3115/1117729.1117731
18. Benjamini Y., Hochberg Y. Controlling the false discovery rate: a practical and powerful approach to multiple testing. *Journal of the Royal Statistical Society. Series B (Methodological)*. 1995. Vol. 57, no. 1. P. 289–300. DOI: 10.1111/j.2517-6161.1995.tb02031.x
19. Cohen J. Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences. 2nd ed. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1988. 567 p. DOI: 10.4324/9780203771587
20. Newman M. Networks: An Introduction. Oxford : Oxford University Press, 2010. 784 p. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199206650.001.0001
21. Barabási A.-L. Network Science. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. 456 p.

22. Collins A. M., Loftus E. F. A spreading-activation theory of semantic processing. *Psychological Review*. 1975. Vol. 82, no. 6. P. 407–428. DOI: 10.1037/0033-295X.82.6.407
23. Buck C. D. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages: A Contribution to the History of Ideas*. Chicago : University of Chicago Press, 1949. 1515 p.
24. Ideal Home : [веб-сайт]. URL: <https://www.idealhome.co.uk/> (дата звернення: 23.10.2025).



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ЛІНГВОДИДАКТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ РОЗВИТКУ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

LINGUODIDACTIC JUSTIFICATION FOR THE USE OF THE LATIN LANGUAGE AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF TERMINOLOGICAL THINKING IN THE SYSTEM OF TRAINING HEALTHCARE PROFESSIONALS

Михайлюк Г.Т.,

orcid.org/0000-0002-0927-8645

*старша викладачка кафедри іноземних мов з курсом латинської мови та медичної термінології
Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова*

Бондар Н.В.,

orcid.org/0000-0002-0927-8645

*старша викладачка кафедри мовознавства
Івано-Франківського національного медичного університету*

У статті розглянуто засоби й методики розвитку професійного мислення та формування термінологічної компетентності студентів медичного спрямування. Встановлено, що вивчення латинської мови є базовою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців охорони здоров'я як засобу входження у спеціалізований медичний дискурс. З'ясовано роль латини як першоджерела міжнародних номенклатур і стабільної основи сучасної медичної та фармацевтичної термінології. Наголошено на дидактичній цінності нормативності латинських термінів, що забезпечує однозначність інтерпретації та точність професійної номінації. Підкреслено значення греко-латинських словотвірних елементів у формуванні прозорих семантичних моделей медичних термінів. Констатовано, що латинська мова виконує функцію інструмента розвитку термінологічного мислення, активізуючи аналітико-синтетичні операції. Визначено доцільність використання спеціально сконструйованих аналітичних і проблемно орієнтованих завдань з латинським матеріалом. Зауважено ефективність інтерпретації латинських термінів у професійному контексті для формування цілісного термінологічного осмислення. Обґрунтовано застосування аналітико-прогностичних завдань як засобу розвитку семантичного прогнозування нових медичних номінацій. Продемонстровано міжмовну кореляцію латинських основ із сучасними європейськими мовами як чинник міждисциплінарної інтеграції. Окреслено класифікаційні завдання як ефективний спосіб засвоєння словотвірних моделей медичної терміносистеми. Показано, що термінологічно спрямоване викладання латини формує основу для розвитку професійно орієнтованого типу мислення. Аргументовано роль латинської термінології як метамови інтеграції фундаментальних і клінічних медичних знань. Виявлено значення латини у формуванні навичок роботи з клінічною документацією та стандартизованим професійним мовленням. Описано функціональну роль рецептурної латини у забезпеченні точності номінації лікарських засобів і дозувань. Акцентовано увагу на міждисциплінарній цінності латинських назв хімічних речовин для узгодження знань з біохімії та фармакології. Схарактеризовано вплив адаптивних методичних підходів і цифрових засобів контролю знань на ефективність навчання. Доведено, що латинська мова виступає когнітивно-інтегративним чинником професійного становлення майбутніх медичних фахівців.

Ключові слова: латинська мова, медична термінологія, термінологічна компетентність, професійне мислення, лінгводидактика, підготовка майбутніх фахівців охорони здоров'я, міждисциплінарна інтеграція, рецептурне письмо, комунікація.

The article examines tools and methodologies for the development of professional thinking and the formation of terminological competence among medical students. It has been established that the study of Latin constitutes a fundamental component of the professional training of future healthcare specialists as a means of entering specialized medical discourse. The role of Latin as a primary source of international nomenclatures and a stable foundation of modern medical and pharmaceutical terminology has been clarified. Emphasis is placed on the didactic value of the normative character of Latin terms, which ensures unambiguous interpretation and precision of professional nomination. The significance of Greco-Latin word-formative elements in shaping transparent semantic models of medical terms is highlighted. It is stated that Latin functions as an instrument for the development of terminological thinking by activating analytical and synthetic operations. The appropriateness of using specially designed analytical and problem-oriented tasks based on Latin material is determined. The effectiveness of interpreting Latin terms in a professional context for the formation of holistic terminological comprehension is noted. The application of analytical and prognostic tasks as a means of developing semantic forecasting of new medical designations is substantiated. Interlingual correlations between Latin bases and modern European languages are demonstrated as a factor of interdisciplinary integration. Classification tasks are outlined as an effective means of mastering word-formation models of the medical terminological system. It is shown that terminologically oriented teaching of Latin forms the basis for the development of a professionally oriented type of thinking. The role of Latin terminology as a metalanguage for the integration of fundamental and clinical medical knowledge is argued. The importance of Latin in developing skills for working with clinical documentation and standardized professional communication is identified. The functional role of prescription Latin in ensuring accuracy in the naming of medicinal products and dosages is described. Attention is focused on the interdisciplinary value of Latin names of chemical substances for coordinating

knowledge in biochemistry and pharmacology. The impact of adaptive methodological approaches and digital tools for knowledge assessment on learning effectiveness is characterized. It is proven that Latin functions as a cognitive-integrative factor in the professional development of future medical specialists.

Key words: Latin language, medical terminology, terminological competence, professional thinking, linguodidactics, training of future healthcare professionals, interdisciplinary integration, prescription writing, communication.

Постановка проблеми. В освітньому просторі підготовки фахівців галузі охорони здоров'я окреслюється проблемна ситуація, зумовлена недостатньою теоретичною визначеністю ролі мовних чинників у формуванні професійного мислення. Водночас у науковому дискурсі виявляється відсутність концептуально узгодженого бачення лінгводидактичного осмислення використання іноземних мов у структурі фахової освіти, що ускладнює формування цілісних теоретичних положень. За таких умов актуалізується потреба в науковому впорядкуванні відповідних методик з урахуванням специфіки термінологічного апарату медичної галузі. У сукупності зазначені обставини засвідчують необхідність подальшого теоретичного аналізу й узагальнення в системі сучасної професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні наукові дослідження та публікації демонструють значну увагу до методичних аспектів використання латинської мови в медичній освіті. Зокрема, Бражук Ю. та Дрожевська А. підкреслюють її значення для формування системи української медичної освіти та професійної термінології [1]. Апоненко І. та Шубкіна К. розглядають виклики й перспективи інтеграції латинської мови, що сприяє розвитку компетентнісного підходу [2]. Водночас Ворона І., Паласюк Г. та Саварин Т. проводять дидактико-методологічний аналіз проблем викладання латинської мови та уточнюють практичні аспекти її впровадження для студентів медичних закладів [3; 4]. У праці [5] досліджено особливості навчання студентів нефілологічних спеціальностей латинської мови. Пилипів О. та Пилив Л. акцентують увагу на формуванні позитивної мотивації до вивчення латинської мови як засобу розвитку фахових компетентностей [6]. Своєю чергою, Громко Т. та Громко Є. аналізують європейський досвід викладання латинської мови, демонструючи можливості впровадження інноваційних практик у національну систему освіти [7]. Натомість Апоненко І. та Лощина І. досліджують застосування компетентнісного підходу та активних методів навчання, що забезпечує інтеграцію латинської мови у професійну підготовку [8]. Поряд з тим, у роботі [9] висвітлено роль латинської медичної термінології у формуванні

клінічного мислення студентів-стоматологів, підкреслюючи її значущість для розвитку професійних навичок.

Незважаючи на наявні результати досліджень, залишається актуальною потреба в подальшому вивченні цього питання.

Метою наукової статті є обґрунтування засобів і методик, що сприяють розвитку професійного мислення та формуванню термінологічної компетентності у процесі підготовки студентів медичного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Вивчення латинської термінології закономірно постає як основоположна складова професійної підготовки майбутніх фахівців галузі охорони здоров'я, тому що саме через неї забезпечується входження здобувачів освіти у спеціалізований дискурс медицини та фармації. У сучасних умовах функціонування іноземних мов як основних засобів повсякденної та професійної комунікації латина, втративши статус універсальної мови міжкультурного спілкування, водночас зберегла і зміцнила свою роль як першоджерела міжнародних номенклатур і наукової термінології фахово орієнтованих дисциплін [1, с. 13].

Доречно зауважити, що стабільність і нормативність латинських термінологічних одиниць зумовлюють їх особливу дидактичну цінність. Зокрема, фіксованість значень греко-латинських словотвірних елементів уможливило однозначну інтерпретацію нових понять, а також точне позначення диференційних ознак процесів, структур і явищ медико-біологічної сфери. Наприклад, компоненти *cardio-* (серце), *neuro-* (нерв), *-itis* (запалення) формують прозору семантичну модель терміна *myocarditis* (запалення серцевого м'яза), що сприяє усвідомленню внутрішньої логіки термінотворення.

Принагідно слід підкреслити, що залучення латинської мови до освітнього процесу не обмежується механічним заучуванням термінів. Навпаки, вона функціонує як інструмент розвитку термінологічного мислення, оскільки активізує аналітико-синтетичні операції, пов'язані з розкладом складних номінацій на морфемні компоненти та подальшим семантичним узагальненням. Прикметно, що латинська мова виконує також функцію когнітивного посередника між різними національними терміносистемами.

У цьому контексті методично виправданим є впровадження спеціально сконструйованих завдань, у яких латинська мова функціонує як безпосередній смисловий матеріал для аналітичної діяльності здобувачів освіти. Так, доцільним є завдання для студентів-медиків, що передбачають інтерпретацію латинських термінів у професійному контексті, наприклад, *inflammatio pulmonum chronica* (хронічне запалення легень); *fractura ossis femoris* (перелом стегнової кістки). Аналіз наведених вище словосполучень спрямований на виявлення семантичних зв'язків між компонентами, усвідомлення граматичних відношень та формування здатності до цілісного термінологічного осмислення медичних номінацій. Засвоєння латинських основ полегшує розуміння термінів у сучасних європейських мовах, зокрема англійській, німецькій та французькій, де значна частина медичної лексики має спільну етимологічну базу. Так, зіставлення *pulmo* (легеня), *pulmonalis* (легеневий) та англ. *pulmonary* демонструє міжмовну кореляцію, яка може бути використана як методичний прийом для формування міждисциплінарної та міжмовної компетентності.

У цьому зв'язку доцільно розглянути застосування проблемно орієнтованих завдань, спрямованих на професійну інтерпретацію латинських текстових фрагментів, наприклад, *Diagnosin ex terminis constitue* (сформулюй діагноз на основі термінів). Доповненням до них можуть слугувати аналітико-прогностичні завдання, побудовані на роботі з латиномовним термінологічним контекстом, зокрема з окремими лексемами та їх комбінаціями: *hypertonia arterialis*, *insufficiencia cordis*, *degeneratio textuum*. Студентам пропонується, спираючись на знання латинських і греко-латинських компонентів, встановити ймовірне значення терміна, а також співвіднести його з відповідними поняттями сучасної медичної науки. Наведений формат роботи розвиває здатність до семантичного прогнозування й критичної інтерпретації нових термінологічних одиниць, що, своєю чергою, забезпечує їх функціональну релевантність у майбутній професійній діяльності.

Виправданим також є використання завдань класифікаційного характеру, у структурі яких латинські терміни групуються за спільними словотвірними або семантичними ознаками, наприклад: *-itis* (*inflammatio*), *-osis* (*processus chronicus*), *-oma* (*tumor*). Аналізуючи наведені вище ряди (*arthritis*, *bronchitis*, *gastritis*), здобувачі освіти засвоюють формальні моделі термінотворення,

а також вибудовують узагальнені когнітивні схеми, що лежать в основі медичної терміносистеми. Саме через таку філологічно вмотивовану роботу з латинським матеріалом формується цілісна термінологічна картина світу майбутнього медика чи фармацевта, а через латинську мову – закладаються основи точної фахової комунікації, без якої неможливі ні ефективний обмін науковою інформацією, ні особисте професійне зростання спеціаліста, адже процес становлення медика чи фармацевта об'єктивно розпочинається зі засвоєння мови професії [1, с. 13].

Викладання латинської мови у системі підготовки майбутніх фахівців галузі охорони здоров'я доцільно розглядати як специфічно організований лінгводидактичний процес, у системі якого домінантним є цілеспрямоване засвоєння професійно маркованої термінології. У цьому контексті латина функціонує як інструмент когнітивного опосередкування фахових знань, забезпечуючи засвоєння медичних номінацій різних рівнів, зокрема анатомістологічного, клінічного та фармацевтичного. Безпосередньо наведена вище функціональна переорієнтація навчання зумовлює особливу мотиваційну значущість курсу латинської мови для здобувачів вищої медичної освіти, тому що насамперед пов'язана з майбутньою професійною діяльністю [4, с. 15].

Водночас зауважимо те, що термінологічне спрямування навчання латини формує основу для розвитку специфічного типу мислення, тобто термінологічного, який передбачає здатність до усвідомленого аналізу, інтерпретації та систематизації фахових понять. Так, робота з латинськими словосполученнями, наприклад, *musculus masseter* (жувальний м'яз), *cavitas oris* (ротова порожнина), *fractura mandibulae* (перелом нижньої щелепи), активізує механізми семантичного зіставлення та граматичного узгодження, що є принципово важливим для коректного розуміння медичних текстів.

У цьому зв'язку методично виправданим постає впровадження завдань аналітичного характеру, в яких латинська мова використовується як матеріал для критичного осмислення. Зокрема, студентам може бути запропоновано інтерпретувати значення терміна *inflammatio gingivarum chronica*, встановивши семантичні зв'язки між компонентами та співвіднівши їх із відповідним клінічним поняттям – хронічним запаленням ясен.

Принагідно слід зауважити, що систематичне залучення латинських терміноелементів створює

умови для узагальнення словотвірних моделей, які лежать в основі медичної терміносистеми. Аналіз рядів *arthritis*, *periodontitis*, *pulpitis* дозволяє студентам усвідомити інваріантність суфікса *-itis* як маркера запального процесу, що, своєю чергою, формує здатність до категоризації медичних понять та прогнозування значення нових термінів.

Прикметно, що латинська термінологія в медичній освіті виконує також функцію своєрідної метамови, яка забезпечує міждисциплінарну інтеграцію знань. Узгодженість термінологічного апарату фундаментальних, медико-біологічних і клінічних дисциплін сприяє формуванню цілісного уявлення про морфофункціональні особливості організму та закономірності розвитку патологічних процесів. У цьому аспекті латинські терміни виступають стабільними смисловими орієнтирами, що уніфікують науковий дискурс різних галузей медицини [9, с. 288].

Доречно підкреслити, що сформована на основі латини термінологічна компетентність істотно полегшує засвоєння клінічної документації та професійного мовлення. Робота з такими одиницями, як *status localis*, *anamnesis vitae*, *diagnosis praesumptiva*, сприяє точності фахової комунікації та зменшенню ризику інтерпретаційних помилок. Крім того, залучення латинської термінології забезпечує підготовку студентів до участі в міжнародному професійному просторі, де вона залишається спільною номінативною основою наукових публікацій, клінічних протоколів і професійних дискусій.

Вивчення рецептурного письма у системі підготовки фахівців галузі охорони здоров'я закономірно спирається на ґрунтовне знання структурної організації рецепта, усталених рецептурних форматів та нормативних граматичних форм латинської мови. У цьому вимірі латина постає як функціональний інструмент точного фахового мислення, що забезпечує коректність номінації лікарських засобів, дозувань і способів їх застосування. Відтак, засвоєння рецептурної латини сприяє формуванню навичок мовної стандартизації, необхідних для безпомилкової професійної комунікації [5, с. 201].

Принагідно варто наголосити, що запам'ятовування та усвідомлене опрацювання латинських назв хімічних елементів і сполук має міждисциплінарне значення. Лексеми, наприклад, *Natrii chloridum* (хлорид натрію), *Calcii gluconas* (глюконат кальцію), *Acidum ascorbinicum* (аскорбінова кислота), функціонують як універсальні термінологічні одиниці, що забезпе-

чують наступність між курсами латини, біохімії та фармакології. Аналіз наведених вище найменувань активізує механізми семантичного узагальнення та сприяє системному засвоєнню професійної лексики.

У цьому зв'язку доцільним є залучення завдань, спрямованих на інтерпретацію рецептурних формул у латиномовному контексті. Зокрема, робота з конструкціями *Recipe: Solutionis Natrii chloridi 0,9% – 200 ml* передбачає переклад та водночас осмислення граматичних відношень між компонентами, що розвиває здатність до аналітичного декодування спеціалізованого тексту. У підсумку наведене формує термінологічну уважність і мінімізує ризик формального засвоєння матеріалу.

Прикметно, що за умов обмеженої кількості аудиторних годин, відведених на вивчення латинської мови, освітній процес набуває інтенсивного характеру та значною мірою орієнтується на самостійну роботу здобувачів освіти, що об'єктивно зумовлює потребу в переосмисленні методичних акцентів. У такому контексті латина виконує роль інтелектуального інструмента структурування фахових знань [5, с. 201].

Доречно зауважити, що збереження латини як складника медичної освіти потребує її адаптації до сучасних освітніх реалій. Мається на увазі, з одного боку, забезпечення наступності між базовим вивченням у спеціалізованих закладах середньої освіти та поглибленим термінологічним опрацюванням у закладах вищої освіти, а з іншого – збільшення частки практично орієнтованих занять, спрямованих на роботу з автентичним латиномовним матеріалом [2, с. 27].

Водночас об'єктивні умови навчання в період воєнного стану актуалізують проблему мотивації здобувачів освіти до вивчення латинської мови. У цій ситуації слід виділити демонстрацію її прикладного потенціалу через аналіз реальних професійних текстів, зокрема рецептів, інструкцій та фрагментів фармакопей. Наприклад, інтерпретація формули *Unguentum Zinci oxydi 10%* дозволяє поєднати мовний аналіз із професійним розумінням лікарської форми, що підсилює когнітивну значущість навчального матеріалу.

Процес засвоєння фармацевтичної термінології в межах курсу латинської мови характеризується підвищеною складністю, що зумовлено сукупністю лінгвістичних, когнітивних і соціокультурних чинників [8, с. 305]. У цьому

контексті фармацевтична термінологія набуває особливої навчально-наукової цінності, тому що наочно демонструє взаємодію когнітивних і комунікативних компетентностей, а також кореляцію мовних і позамовних чинників у професійному пізнанні. Наприклад, аналіз латинських найменувань лікарських рослин і препаратів, таких як *Digitalis purpurea* (наперстянка пурпурова), *Mentha piperita* (м'ята перцева), *Tinctura Valerianae* (настоянка валеріани), дозволяє простежити системність номінації та її залежність від ботанічних, фармакологічних і культурних параметрів.

Зауважимо також, що викладання латинської мови та медичної термінології у закладах вищої медичної освіти передбачає формування ширшого кола культурних і світоглядних компетентностей. Засвоєння латинської мови відкриває студентам доступ до універсальних гуманістичних цінностей європейської цивілізації, сприяє розвитку здатності до рефлексії, саморозвитку та критичного осмислення сучасних соціокультурних процесів.

Доречно підкреслити, що з цією метою в освітній процес інтегрується автентичний лінгвістичний матеріал, зокрема афоризми й вислови античних лікарів і філософів, які мають мовну, етичну та професійну значущість. Аналіз таких сентенцій, як *Primum non nocere* (Передусім – не зашкодь), *Medicus curat, natura sanat* (Лікар лікує, природа зцілює), сприяє формуванню ціннісних орієнтирів майбутніх фахівців та осмисленню моральних засад медичної професії [6, с. 39].

Крім того, латинська мова в сучасному освітньо-науковому просторі постає як чинник формування критичного та аналітичного мислення, що має принципове значення для підготовки фахівців різного профілю. Водночас робота з латинським матеріалом сприяє розвитку здатності до логічного аналізу, зіставлення й інтерпретації мовних одиниць, що є релевантним як для перекладачів і філологів, так і для представників медичної галузі, діяльність яких пов'язана з точною термінологічною номінацією [7, с. 103].

У цьому зв'язку доречно наголосити на необхідності адаптивності освітніх програм з латинської мови до різних цільових аудиторій. Орієнтація на специфіку професійних потреб медиків, перекладачів і філологів передбачає варіативність змісту навчання, а також гнучке поєднання очного, дистанційного та змішаного форматів.

Принагідно слід зауважити, що саме латинська мова створює сприятливі умови для форму-

вання універсальних аналітичних навичок через роботу з чітко структурованими мовними моделями. Наприклад, інтерпретація латинських синтаксичних конструкцій, зокрема *terminologia stabilitatem servat* (термінологія зберігає стабільність) або *ratio linguistica sensum ordinat* (мовна логіка впорядковує зміст) спонукає до осмислення причинно-наслідкових зв'язків між формою та значенням, що є базовим для розвитку термінологічного мислення.

У ході лінгводидактичного обґрунтування доцільно також звернутися до форм організації контролю знань, які виступають засобом навчального впливу. Об'єктивний контроль результатів навчання латинської мови забезпечує зворотний зв'язок між викладачем і здобувачами освіти та сприяє корекції освітньої траєкторії.

Прикметно, що у викладанні латини ефективно поєднуються традиційні та інноваційні форми оцінювання. Усне й письмове опитування, контрольні роботи дають змогу перевірити рівень засвоєння граматичних структур і термінологічних одиниць, тоді як тестові завдання орієнтовані на комплексну діагностику лексичної та граматичної компетентності. Робота з тестами, що містять латинські приклади, наприклад, *corpus humanum, status morbi, diagnosis certa*, спонукає студентів до швидкої та точної ідентифікації значень, активізуючи аналітичні операції мислення.

Доречно підкреслити, що тестування виконує подвійну функцію, а саме контролюючу та навчальну, оскільки саме в процесі виконання завдань відбувається закріплення термінологічних моделей і граматичних закономірностей. Важливою перевагою наведених форм контролю є можливість оперативної перевірки результатів, що оптимізує навчальний час і підвищує ефективність аудиторної роботи.

Водночас використання віртуального освітнього середовища MOODLE створює додаткові можливості для індивідуалізації навчання латинської мови. Самостійне виконання тестових завдань у зручний для здобувачів освіти час забезпечує формування відповідальності за результати навчання та сприяє розвитку навичок самоконтролю [3, с. 35]. За таких умов контроль знань трансформується з формальної процедури на складник цілісного лінгводидактичного процесу, орієнтованого на розвиток термінологічного мислення майбутніх фахівців галузі охорони здоров'я.

Отже, сукупність окреслених лінгводидактичних аспектів засвідчує доцільність

системного переосмислення ролі латинської мови в сучасній медичній освіті. Доречно наголосити, що її застосування як інструменту формування термінологічного мислення виходить за рамки суто мовної підготовки та набуває ознак когнітивно-інтегративного чинника професійного становлення здобувачів освіти. Послідовне залучення латинської термінології в поєднанні з аналітико-рефлексивними формами роботи забезпечує усвідомлення внутрішньої логіки медичної номінації та сприяє формуванню стійких професійно-мовних умінь.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що латинська мова у системі підготовки майбутніх фахівців галузі охорони здоров'я виконує номінативну та когнітивно-методичну функції, забезпечуючи розвиток професійного та термінологічного мислення. З одного боку, ста-

більність і нормативність латинської терміносистеми створюють умови для формування здатності до точного аналізу, інтерпретації та прогнозування значень медичних номінацій, а з іншого – сприяють інтеграції знань різних медико-біологічних і клінічних дисциплін у цілісну систему. У цьому контексті застосування аналітичних, проблемно орієнтованих, класифікаційних і прогностичних завдань із латинським матеріалом виявляється методично виправданим, оскільки активізує аналітико-синтетичні операції мислення та формує усвідомлене ставлення до термінотворення. Водночас термінологічно спрямоване викладання латини підвищує мотиваційну значущість навчального курсу, забезпечує міжмовну й міждисциплінарну кореляцію та готує здобувачів освіти до професійної комунікації в національному й міжнародному науково-медичному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бражук Ю. Б., Дрожевська А. О. Значення латинської мови в системі української медичної освіти. *Медицина та фармація: освітні дискурси*. 2024. № 2. С. 9-15.
2. Апоненко І. М., Шубкіна К. А. Латинська мова в сучасній медичній освіті: виклики й перспективи. *Медична освіта*. 2025. № 1. С. 24-29.
3. Ворона І. І., Паласюк Г. Б., Саварин Т. В. Дидактико-методологічний аналіз проблем викладання латинської мови для здобувачів вищої медичної освіти. *Медична освіта*. 2025. № 3. С. 31-35.
4. Ворона І. І., Паласюк Г. Б., Саварин Т. В. Особливості викладання латинської мови для студентів медичних закладів вищої освіти. *Медична освіта*. 2025. № 2. С. 11-16.
5. Михайлюк Г., Бондар Н. Особливості викладання латинської мови для студентів нефілологічних спеціальностей. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 72, том 2. С. 199-203.
6. Пилипів О., Пилив Л. Формування позитивної мотивації до вивчення дисципліни «Латинська мова і медична термінологія» як інструмент набуття фахових компетентностей студентами-медиками. *Збірник наукових праць*. Київ–Львів–Бережани–Ломжа. 2023. Випуск 12. С. 35-44.
7. Громко Т. В., Громко Є. Європейський досвід латинської мови в медичній освіті. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки: зб. наук. праць*. 2025. № 40. С. 86-109.
8. Aponenko I. M., Loshchynova I. S. Introduction of competency-based approach and active teaching methods in teaching the Latin language and medical terminology. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 74. Т. 1. С. 302-306.
9. Бондар Н. В. Роль латинської медичної термінології у формуванні клінічного мислення студентів-стоматологів. Modernization of today's science: experience and trends (May 30, 2025, Glasgow, Scotland, United Kingdom). Collection of scientific papers «SCIENTIA». P. 287-288.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання:
Дата прийняття статті до друку після рецензування:
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

THE COGNITIVE-COMMUNICATIVE POTENTIAL OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODELLING PROFESSIONAL LANGUAGE DISCOURSE IN HIGHER EDUCATION

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МОДЕЛЮВАННІ МОВНИХ СИТУАЦІЙ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ДИСКУРСУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Savytska L.V.,

orcid.org/0000-0002-9158-6304

PhD in Philology, Associate Professor,

*Head of the Department of Foreign Languages and Cross-cultural Communication
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

The purpose of this article is to examine the cognitive-communicative potential of artificial intelligence (AI) in modelling language situations during the formation of professional English-language discourse in higher education, with particular reference to students of economic specialisations. The study explores the role of intelligent technologies as a cognitive-communicative tool that complements traditional foreign language instruction by enabling the staged development of lexical, grammatical and discursive competences, as well as the simulation of authentic professional communication contexts. It is argued that, at the current stage of digital development, the complete replacement of the lecturer by automated systems is neither feasible nor pedagogically justified, as the educator continues to play a central role in facilitating creative classroom interaction while taking into account instructional objectives, cognitive capacities, and individual learner characteristics.

The effectiveness of AI-based systems in developing professionally oriented economic vocabulary, syntactic structures, discourse markers and terminological units that ensure coherence, cohesion, and argumentation in professional economic texts is analysed. The findings indicate that interactive platforms enable semantic and pragmatic analysis of linguistic units, identification of recurrent errors, clarification of terminological nuances and adaptation of instructional content to learners' levels of language proficiency. Particular emphasis is placed on the development of written and oral communicative competence, including the production of analytical essays, reports and presentations, participation in business negotiations and engagement in role-based communicative scenarios incorporating professional terminology.

The article further examines practical aspects of implementing contemporary AI-driven platforms, including ChatGPT, Perplexity AI, Writesonic, Microsoft Copilot, LingQ, Rosetta Stone AI and speech recognition technologies (Speechify and Microsoft Azure Speech), which facilitate the integration of language practice with the cognitive processing of professional content. The use of these tools is shown to enhance student motivation and engagement, foster critical thinking and learner autonomy and support the adaptation of the educational process to individual cognitive profiles.

The synthesis of the research findings demonstrates that the integration of AI into the formation of professional discourse in higher education significantly enhances the effectiveness of language training, promotes the holistic development of cognitive and communicative competences and contributes to the preparation of competitive specialists capable of functioning effectively in a digitalised global environment.

Key words: artificial intelligence; cognitive-communicative potential; professional discourse; economic English-language communication; integration of digital technologies; foreign language education.

Метою статті є аналіз когнітивно-комунікативного потенціалу штучного інтелекту (ШІ) у моделюванні мовних ситуацій під час формування професійного англомовного дискурсу здобувачів вищої освіти, зокрема студентів економічних спеціальностей. Досліджено роль інтелектуальних технологій як когнітивно-комунікативного інструмента, який доповнює традиційне навчання іноземних мов, забезпечуючи поетапне опрацювання лексичних, граматичних і дискурсивних одиниць, а також моделювання автентичних професійних комунікаційних ситуацій. Підкреслено, що повна заміна викладача автоматизованими системами на сучасному етапі розвитку цифрових технологій не є доцільною, оскільки педагог зберігає провідну роль у реалізації творчої аудиторної діяльності, враховуючи освітні цілі, когнітивні можливості та індивідуальні особливості студентів.

Проаналізовано ефективність використання інтелектуальних систем для опрацювання професійної лексики економічного змісту, структурно-синтаксичних конструкцій, дискурсивних маркерів та термінологічних одиниць, що забезпечують послідовність, аргументованість і зв'язність економічного тексту. Встановлено, що інтерактивні платформи дозволяють здійснювати семантичний і прагматичний аналіз мовних одиниць, ідентифікувати стандартні помилки, уточнювати значення відтінки термінів і адаптувати навчальний матеріал відповідно до рівня мовної підготовки здобувачів. Особлива увага приділяється розвитку письмової та усної комунікативної компетентності, зокрема написанню аналітичних есе, підготовці звітів, презентацій, ділових переговорів і рольових комунікативних сценаріїв із застосуванням професійної термінології.

У статті розглянуто практичні аспекти застосування сучасних платформ на базі ШІ, зокрема ChatGPT, Perplexity AI, Writesonic, Microsoft Copilot, LingQ, Rosetta Stone AI та голосових систем розпізнавання мовлення (Speechify, Microsoft Azure Speech), що забезпечують інтеграцію мовної практики з когнітивним опрацюванням професійного матеріалу. Показано, що використання цих інструментів сприяє підвищенню мотивації та зацікавленості студентів,

розвитку критичного мислення, автономності навчання та адаптації освітнього процесу до індивідуальних когнітивних особливостей здобувачів.

Узагальнення результатів дослідження свідчить, що інтеграція ШІ у процес формування професійного дискурсу вищої освіти підвищує результативність мовної підготовки, забезпечує комплексний розвиток когнітивних і комунікативних компетентностей та формує конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно функціонувати в умовах цифровізованого глобального середовища.

Ключові слова: штучний інтелект, когнітивно-комунікативний потенціал, професійний дискурс, економічна англомовна комунікація, інтеграція цифрових технологій, навчання іноземних мов.

Statement of the Problem. The intensive digitalisation of the educational environment and the widespread adoption of information technologies in higher education necessitate a reconsideration of the organisation of foreign language training for students. In this context, transformations in the nature of professional communication driven by the development of digital tools require the formation of flexible linguistic thinking and the ability to interpret communicative situations appropriately. At the same time, traditional teaching methods do not always ensure sufficient individualisation of learning or activation of students' cognitive engagement, which in turn hinders the development of linguistic and discursive competence. Consequently, there is a growing need to identify and implement didactic resources capable of optimising the educational process and enhancing its overall effectiveness.

Review of Recent Research and Publications. An analysis of recent research and publications indicates a growing scholarly interest in the potential of artificial intelligence (AI) to enhance the effectiveness of foreign language learning and the development of professional competences among higher education students. Considerable attention to this issue has been paid by Zubenko O., who examines the use of AI as a means of increasing student motivation and improving learning outcomes [2]. Khairulina N. emphasises the role of AI in professional training and its impact on the formation of learners' cognitive and communicative skills [2]. Andrieieva M. focuses on the practical application of AI in the educational process, highlighting its capacity to support individualisation and interactivity in classroom activities [3]. Lavrukhina V. addresses methodological aspects of AI implementation, identifying its influence on the organisation of learning tasks and the development of linguistic competence [4].

Chaipesh I., Kukhta V., and Kizim N. explore innovative teaching technologies and underscore the importance of learning personalisation facilitated by AI [5]. Kovalenko I. and Baranivska N. analyse the integration of AI into English language instruction, outlining both the potential and challenges associated with the use of digital tools to improve educational outcomes [6]. Romanyshyn I., Chukhno T. and

Fyisa N. investigate transformations in English language teaching methods in higher education in light of AI implementation and its future prospects [7]. Tynnyi V. and Bieliakova O. assess the capacity of AI to enhance the effectiveness of students' language competence development [8], while in another study Tynnyi V., in collaboration with a co-author, highlights pedagogical changes in educational environments brought about by the introduction of AI technologies [9]. Humeniuk I. considers AI-generated content as a tool for strengthening students' linguistic competence [10]. Tur O., Shabunina V. and Sarancha V. examine the discursive features of generative AI terminology in professional communication, identifying current trends and future directions in this domain [11].

Despite the breadth of existing research, there remains a need for further systematic investigation into the use of AI for modelling language situations and fostering the development of professional discourse among higher education students, which determines the relevance and scientific novelty of the present study.

Purpose of the article is to analyse the cognitive-communicative potential of artificial intelligence in modelling language situations that contribute to the formation of professional language discourse in higher education.

Theoretical and Methodological Framework. The integration of artificial intelligence (AI) into the system of professional training in higher education, particularly within the context of foreign language instruction, demonstrates considerable potential for enhancing the effectiveness of the educational process. At the same time, it is noteworthy that, at the current stage of digital technology development, the complete replacement of the foreign language lecturer by automated systems does not appear pedagogically justified. This is due to the fact that, despite the capacity of intelligent technologies to optimise certain didactic procedures and provide informational and analytical support for learning, the leading role in implementing creative classroom activities oriented towards educational objectives, learners' cognitive capacities and individual characteristics inevitably remains with the lecturer [2, p. 35].

Accordingly, such technologies should be viewed primarily as cognitive-communicative tools designed to complement the traditional instructional model rather than to serve as its alternative. It is also important to note that this form of integration is of particular relevance in the formation of professional English-language discourse among students of economic specialisations, as digital solutions are capable of modelling and analysing standard professional communication scenarios within the field of economics.

In particular, the use of intelligent systems proves effective for the processing of lexically specialised economic units functioning within professional discourse. Accordingly, within instructional tasks, students may be encouraged to conduct semantic and pragmatic analyses of linguistic units (such as “*market volatility*”, “*financial sustainability*”, “*investment risk assessment*”), focusing on the identification of their communicative functions, contextual conditioning and conformity with the norms of professional language use. In this respect, digital tools perform the role of an analytical mediator, facilitating the identification of recurrent errors and the clarification of subtle semantic distinctions within specialised vocabulary.

In addition to the lexical level, attention should also be paid to the grammatical dimension of professional discourse. Intelligent technologies can be employed to analyse the structural organisation of linguistic units characteristic of economic texts, including financial reports, analytical reviews and business correspondence. Students examine syntactic constructions, such as conditional forms and passive structures, from the perspective of their functional appropriateness in professional communication. As a result, an awareness of the interrelationship between grammatical form and communicative intention is developed.

A further significant step involves the analysis of discourse markers and terminological units that ensure textual cohesion in economic discourse. With the support of digital tools, students may be tasked with identifying and classifying linguistic means that realise argumentation, generalisation, and cause-effect relationships (for example, “*however*”, “*therefore*”, “*as a result*”), analysing their function within professional communicative contexts. This approach ultimately fosters a holistic understanding of the mechanisms underlying the construction of professional discourse.

Continuing the analysis, it is also important to highlight the potential for providing individualised feedback. AI-based systems are capable of adapting learning content, task complexity and the pace

of instruction in accordance with students’ levels of language proficiency. At the same time, interactive platforms promptly analyse linguistic errors and guide corrective activities, which contributes to the improvement of grammatical, lexical and discursive skills and has a positive impact on learning outcomes [3, p. 146].

Summarising the above, it is appropriate to emphasise that the use of intelligent digital solutions in foreign language instruction enhances the visual clarity and cognitive richness of classroom activities, while also intensifying the educational process. Moreover, their application stimulates students’ cognitive engagement, promotes interaction among learners with varying levels of academic activity and fosters the development of abstract and logical thinking. For instance, one manifestation of educational individualisation is the organisation of independent learning through adaptive resources, which allow for variation in both the content and complexity of instructional materials in accordance with students’ educational needs and cognitive capacities [1, p. 80].

Within the context of forming professional discourse among students of economic specialisations, AI can be effectively employed for the staged modelling of language situations that reflect standard domains of professional communication. At the initial stage, this approach involves working with key economic lexical units and collocations, such as “*economic efficiency*”, “*market segmentation*”, “*financial risk*”, “*business environment*”. Intelligent systems facilitate the analysis of the semantic structure of these units, their collocational patterns and their functioning within professional contexts, thereby promoting the conscious acquisition of the terminological framework essential for future economists.

The subsequent stage of the methodology involves the processing of linguistic constructions that represent standard models of professional economic discourse, for example, “*Market demand has significantly increased over the last quarter*” or “*Effective management decisions influence long-term profitability*”. Using digital tools, students are able to conduct structural-syntactic and pragmatic analyses of such statements, focusing on the relationship between grammatical form and the specificities of economic reasoning. This approach fosters an understanding of the functional role of syntax in the realisation of professional communication.

At a more advanced level, learning activities involve the interpretation of professional discourse expressions. For instance, sentences such as “*According to the annual report, operating costs*

were reduced due to strategic restructuring” or “The proposed investment strategy may result in sustainable growth” are analysed with reference to cause – effect relationships and argumentation structures. In this context, intelligent technologies serve as cognitive instruments, helping students identify the distinctive features of utterance construction and its communicative orientation.

Another important methodological component is the comparative analysis of alternative linguistic formulations for a single economic scenario. For example, comparing “The company increased revenue by expanding foreign markets” with “Revenue growth was achieved through foreign market expansion” enables students to appreciate the stylistic and discursive differences between active and passive constructions as well as their impact on the formality and neutrality of professional language. Consequently, learners develop flexibility in language choice, adapting their expression to the communicative requirements of professional tasks.

Building on the aforementioned aspects, it is important to note that the integration of intelligent technologies creates opportunities for the implementation of innovative teaching methods aimed at enhancing student motivation and engagement. In particular, personalised programmes have been developed, tailored to individual educational goals and the language proficiency level of each learner. Such solutions include using chatbots, creating virtual language laboratories, organising multimedia lectures with individual tracking of learning activity, conducting audio-linguistic simulation sessions and utilising mobile smart applications. Collectively, these approaches contribute to the formation of a dynamic learning environment in which English functions as both a tool for professional communication and a means of cognitive processing of specialised information [7].

Among these tools, the use of intelligent chatbots is particularly significant as a component of an interactive educational space. Chatbots can simulate standard professional communication scenarios (for example, “pricing policy”, “competitive advantage”, “return on investment”) and initiate analyses of lexical and phraseological units characteristic of business discourse. During such interactions, students are able to evaluate the appropriateness of language use in various contexts, while the system provides adaptive feedback regarding semantic accuracy and the pragmatic suitability of lexical choices.

Complementing this approach, virtual language laboratories built on intelligent technologies play an important role. Within this format, learners engage

with situations involving the interpretation of economic texts in English, such as “The decline in consumer demand affected overall market performance”. The system directs students’ attention to key semantic components of the statements, supporting the establishment of connections between lexical and grammatical structures and the economic content of the message, ultimately fostering a deeper understanding of professional discourse.

The organisation of multimedia lectures with individual tracking of learning activity can be regarded as an effective format for working with language situations that require the analytical processing of economic information. In this context, students are invited to analyse linguistic constructions, such as “Economic indicators suggest a slowdown in global trade”, while intelligent systems monitor difficulties in comprehending specific terms or syntactic patterns and provide additional examples or explanations tailored to each learner’s level of language proficiency. As a result, targeted remediation is facilitated and a deeper understanding of the specialised content of professional statements is promoted.

An extrapolation of the above practice is represented by audio-linguistic simulation sessions supported by intelligent technologies, within which situations of perception and interpretation of professional spoken discourse are modelled. During such sessions, students are invited to analyse audio fragments containing professional utterances, for example, “Rising inflation rates pose significant challenges for monetary policy”. The staged processing of the material contributes to the development of learners’ awareness of intonational, lexical and semantic features of English-language economic discourse.

At the same time, within the context of contemporary language education, intelligent technologies function as an effective tool for the development of written competence, particularly in the formation of skills related to writing English-language essays with an economic focus. In this regard, the lecturer formulates a clearly structured prompt-based task specifying the topic, genre characteristics, communicative purpose and expected linguistic resources, while the system acts as a cognitive facilitator by suggesting possible conceptual directions, logical frameworks and argumentative structures. Of fundamental importance in this process is adherence to the principles of academic integrity: content directly generated by the system is not incorporated into the final version of the assignment, thereby ensuring the development of students’ independent professional language production [4, p. 310].

For the practical implementation of these tasks, it is advisable to employ specialised platforms capable

of modelling professional communicative situations. In particular, services such as *ChatGPT (OpenAI)*, *Claude (Anthropic)* and *Gemini (Google)* enable the creation of scenarios for writing analytical essays and reports on economic topics, within which specialised terminology, for example, “*return on investment*”, “*gross domestic product*”, “*competitive advantage*” is systematically processed. As a result, professional vocabulary is integrated into logically structured English-language discourse, while learners’ cognitive and analytical skills are simultaneously developed.

Alongside the development of written language skills, it is equally important to focus on the formation of pronunciation competence. The integration of digital platforms equipped with speech recognition functions (for example, *Otter.ai*) enables learners to practise intonation patterns and articulatory accuracy in professionally oriented utterances within role-based communicative situations. In particular, students are trained to accurately produce expressions such as “*risk assessment*”, “*investment strategy*”, “*market share analysis*”, while modelling business negotiations, financial project presentations, or briefing sessions. At the same time, the system provides immediate feedback, allowing for the prompt correction of errors and contributing to increased accuracy and effectiveness in professional communication.

Concurrently with the development of pronunciation skills, the formation of oral foreign language interaction more broadly becomes increasingly relevant. The implementation of AI-oriented communication platforms creates opportunities for students to engage in experimental practice using software tools aimed at enhancing intonational variation and communicative flexibility [8, p. 81].

Such tools enable learners to rehearse fragments of professional dialogues in formats such as “*business meeting*”, “*investment pitch*” or “*financial briefing*”, employing constructions including according to “*according to the forecast*”, “*risk assessment*”, “*cost efficiency*”. Importantly, their application presupposes a combination of pedagogical support, transparency of digital procedures and the informed consent of students.

The final element of this instructional system is represented by intelligent simulators of professional communication, such as *Replika AI*, which facilitate the modelling of dynamic communicative scenarios. Within these environments, students assume the roles of economic analysts, financial consultants, or market researchers, respond to variable communicative conditions, and apply specialised vocabulary (for example, “*fiscal policy*”, “*cost efficiency*”, “*monetary policy*”). As a result, learners develop the ability

to plan speech efficiently, rapidly select appropriate linguistic resources, and produce professionally reasoned utterances.

Virtual language laboratories, including *LingQ* and *Rosetta Stone AI*, may be regarded as effective tools for combining the analysis of authentic economic texts with the practical reproduction of their content in English. In particular, students are able to work with materials on topics such as *global supply chains*”, “*trade balance*”, “*inflation rate*”, while the AI system automatically monitors the accuracy of terminological usage and offers adaptive exercises aimed at enhancing language competence. As a result, the integration of receptive and productive language activities is ensured, contributing to the comprehensive development of professionally oriented communication skills.

At the same time, in order to increase the effectiveness of such digital solutions, it is essential that the platforms incorporate algorithms focused on linguistic and intercultural training. It should be emphasised that an understanding of the characteristics of high-context and low-context cultures facilitates the appropriate interpretation of communicative intentions in professional interaction. By shaping their own values, social orientations and professional beliefs, students construct individual meanings of activity, which in turn positively influences the development of their cognitive-communicative potential within professional discourse [8, p. 81].

In addition, it is appropriate to consider generative AI tools that enable the modelling of written professional situations. One such tool is *ChatGPT (OpenAI)*, which allows students to practise producing reports on “*market trends*”, “*financial performance*” as well as analytical essays on “*investment strategy*”. The platform generates examples of sentences and collocations such as “*profit margin*”, “*cost efficiency*”, “*return on investment*”, thereby supporting the consolidation of specialised terminology and the structural organisation of professional discourse.

An effective complement to these tools is *Microsoft Copilot*, which integrates language practice directly into the performance of professionally oriented tasks. In particular, students can analyse financial documents or prepare presentation materials using specialised terminology (for example, “*gross domestic product*”, “*financial forecast*”, “*risk assessment*”). As a result, coherent English-language discourse is developed, and learners’ ability to select appropriate linguistic resources accurately and efficiently in accordance with specific communicative situations is enhanced.

Another significant area concerns the development of oral communication skills. In this context, the application of speech recognition systems such as *Microsoft Azure Speech*, is particularly appropriate. The use of this tool enables the simulation of business negotiations or presentations in which students assume the roles of financial analysts or consultants. During these activities, professional expressions such as “*according to the forecast*”, “*market share analysis*”, “*cost reduction plan*” can be actively practised, thereby contributing to the improvement of pronunciation, intonation, and overall communicative competence.

In addition to the aforementioned services, it is also relevant to highlight integrated educational platforms, such as *Duolingo for Business*, which combine work with authentic economics-related texts and exercises aimed at developing lexical and grammatical competence. In particular, students are offered tasks involving the analysis of materials on topics such as “*global supply chains*”, “*fiscal policy*”, “*economic sustainability*”, while the system provides exercises for consolidating professional terminology and practising grammatical structures within the context of real-life language situations. As a result, a stable interdisciplinary language competence is formed.

From a broader perspective, it should be noted that the effective implementation of such technologies requires systematic monitoring and evaluation, as the educational needs of both students and teachers are subject to continuous change. The adaptation of digital tools to contemporary requirements, including the integration of multimedia and interactive resources, enables flexible modelling of professional language situations and supports the development of analytical thinking [6, p. 93].

Finally, summarising the above, it should be emphasised that, unlike media discourse, where terms frequently undergo semantic transformation for the purposes of simplification or metaphorisation, professional economic communication requires a high degree of precision, logical consistency and objectivity. For this reason, the use of intelligent tools gives rise to specific discursive practices characterised by increased intertextuality, variability in explicitness and the need for continual clarification to ensure accurate understanding of professional concepts [11, p. 144].

The use of platforms such as *Perplexity AI* and *Jasper AI* may be regarded as an effective means of modelling written and oral professional situations in the training of students of economic specialisations. In particular, within tasks focused on the analysis

of market reports, students are able to identify key economic terms, such as “*net profit*”, “*operational costs*”, “*market demand*”, and produce concise analytical summaries employing the lexis of professional discourse. This approach combines the development of lexical competence with the formation of skills related to the structured presentation of ideas.

Equally important is the application of services such as *Writesonic* and *QuillBot*, which support real-time text processing. These tools enable students to perform editing and paraphrasing tasks involving economic documents, thereby enhancing their capacity for syntactic and semantic analysis. For example, transforming the sentence “*The company’s revenue increased by 15% this quarter*” into “*Revenue growth for the firm reached 15% during this quarter*” allows learners to practise alternative syntactic constructions within a professional context.

Furthermore, in order to foster the development of oral discourse, it is appropriate to integrate speech recognition tools, including *Microsoft Azure Speech* and *Speak AI*. Their use facilitates the simulation of business negotiations, presentations or short professional speeches incorporating terminology such as “*cost-benefit analysis*”, “*investment portfolio*”, “*financial projections*”. As a result, students improve intonational and articulatory accuracy while also gaining greater confidence in professional communication in English.

Beyond language practice, the incorporation of multimedia tools that expand the formats of information presentation is also noteworthy. In particular, the integration of *Synthesia* for the creation of video-based case studies and *Tome AI* for the visualisation of economic data enables the modelling of complex communicative situations that combine lexis, grammar and professional communication strategies. For example, when preparing presentations on topics such as “*annual budget allocation*” or “*forecasting market trends*”, students synchronise oral speech with written and graphical materials, thereby replicating authentic workplace processes.

At the same time, the use of such technologies requires systematic methodological support and critical reflection. The continuous development of digital platforms necessitates careful monitoring of their application, the adaptation of traditional teaching approaches, and the cultivation of students’ critical thinking when working with AI-generated content. In particular, it is essential to train learners to recognise linguistic, structural, and semantic markers of automatically generated materials and to use them as supplementary resources for analysing professional language situations [10, p. 76].

An illustrative example of this approach is the analysis of AI-generated financial reports. When working with such texts, students identify key terms, for instance “*gross margin*”, “*operating expenses*”, “*return on investment*”, establish logical relationships between them, and produce their own analytical paragraphs in accordance with the norms of economic discourse. Simultaneously, they develop the ability to detect formulaic constructions and stylistic features typical of automatically generated texts and to apply them consciously in professionally grounded statements.

It is also advisable to employ lexical and stylistic checking tools, such as *Grammarly* or *QuillBot*. Through the use of these services, students can compose analytical notes incorporating terms such as “*financial forecasting*”, “*budget allocation*”, “*market trends*”, while receiving feedback aimed at improving the precision and appropriateness of their expression. In this way, the staged development of written competence is ensured.

Finally, a rational complement is the practical use of voice-based AI platforms for practising oral scenarios, delivering a presentation on “*investment strategy*” or simulating negotiations on “*contract negotiation*”. Ultimately, the combination of communicative practice with analytical content processing contributes to the comprehensive development of oral communication skills and critical thinking within a professional environment.

The integration of AI-based interaction technologies into the system of foreign language education in higher education institutions signifies a qualitative transformation of pedagogical approaches. It affects not only the technical organisation of the educational process but also its conceptual foundations, influencing the roles of teachers, the level of student engagement and the overall structure of language training.

In turn, the realisation of AI potential in higher language education is implemented across several interrelated dimensions. First, it involves the introduction of personalised learning through the design of individual educational trajectories aligned with learners’ proficiency levels, cognitive characteristics and professional needs. Second, the automation of routine educational functions such as the assessment of tests and practical assignments contributes to greater objectivity in evaluation and reduces the influence of the human factor.

The practical implementation of these approaches can be observed in the use of contemporary language platforms, including *ChatGPT*, *Perplexity AI* and *Writesonic*, which enable the modelling of professionally oriented communicative situations. For example,

during market analysis tasks, students can produce business reports using specialised vocabulary (such as “*revenue growth*”, “*cost-benefit analysis*”, “*profit margin*”) and assess the semantic accuracy of their conclusions. This approach fosters the development of critical thinking, enhances skills in the structured presentation of information, and strengthens learners’ ability to recognise structural and semantic markers of AI-generated content.

At the same time, editing and language-correction tools, such as *Grammarly* and *QuillBot*, contribute to the refinement of written communication. Through their use, students are able to experiment with syntactic patterns and professional terminology (for example, “*market trends*”, “*investment strategy*”, “*budget allocation*”), while receiving recommendations aimed at enhancing accuracy, stylistic appropriateness and cognitive clarity in the context of economic discourse.

The development of oral communicative competence is further supported by the application of voice-based platforms, such as *Speechify*. Their use enables the simulation of authentic professional scenarios, including the presentation of financial forecasts, contract negotiations and business discussions, thereby fostering improvements in pronunciation, intonational expressiveness and the logical organisation of spoken output. As a result, students’ confidence in professional interaction in English is significantly enhanced.

Additional opportunities are provided by analytical services, in particular *Socratic by Google Help*, which stimulate the examination of economic case studies, the formulation of well-argued conclusions, and engagement in professional discussions using specialised vocabulary (for instance, “*gross profit*”, “*operational efficiency*”, “*risk assessment*”). This approach ensures the integration of linguistic knowledge with professional competences and brings the learning process closer to the real conditions of future professional activity.

Thus, the comprehensive integration of AI-based platforms into professionally oriented language education for students of economics facilitates a balanced combination of linguistic, cognitive and communicative components of training. This, in turn, supports the formation of competitive specialists capable of functioning effectively within a digitalised global environment.

Conclusions. The conducted analysis demonstrates that the integration of artificial intelligence technologies to form professional English-language discourse among higher education students possesses substantial cognitive-communicative potential and

contributes significantly to enhancing the effectiveness of professionally oriented language training. On the one hand, intelligent digital tools facilitate the staged processing of lexical, grammatical and discursive units, enable the modelling of authentic professional situations and provide personalised feedback, thereby intensifying the acquisition of specialised terminology and the development of sustainable communicative skills.

On the other hand, their application creates favourable conditions to integrate receptive and productive language activities, develop critical thinking

and learner autonomy and adapt the educational process to students' individual cognitive characteristics.

At the same time, the findings indicate that the pedagogical effectiveness of artificial intelligence is contingent upon its use as an auxiliary cognitive-communicative instrument rather than as a substitute for the lecturer. Functioning in a complementary role, AI supports the methodological coherence and goal-oriented organisation of instruction, while preserving the central role of the educator in guiding, contextualising, and evaluating learning outcomes.

REFERENCES:

1. Зубенко О. В. Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Т. 2, вип. 27. С. 80-85.
2. Хайруліна Н. Ф. Використання штучного інтелекту в під час вивчення іноземних мов здобувачами вищої освіти в процесі їх фахової підготовки. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Випуск 70, том 2. С. 32-36.
3. Андреева М. Роль штучного інтелекту у вивченні іноземної мови студентами закладів вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2025. № 12/232. С. 142-147.
4. Лаврухіна В. Використання штучного інтелекту у викладанні іноземної мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 87, том 2. С. 307-312.
5. Чейпеш І., Кухта В., Кізім Н. Інноваційні технології у викладанні іноземних мов у вищій школі: використання штучного інтелекту для персоналізації навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 83, том 3. С. 203-209.
6. Kovalenko I., Baranivska N. Integrating Artificial Intelligence in English Language Teaching: Exploring the potential and challenges of AI tools in enhancing language learning outcomes and personalized education. *Європейські соціо-правові та гуманітарні студії*. 2024. № 1. С. 86-95.
7. Романишин І. М., Чухно Т. В., Фийса Н. В. Трансформація методів навчання й викладання англійської мови у вищій школі: використання штучного інтелекту, аналіз впливу, перспективи. *Академічні візії*. 2023. 24. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/645/583>
8. Tynnyi V., Belyakova O. Leveraging artificial intelligence for effective foreign language competence. *Молодь і ринок*. 2025. № 4/236. С. 78-82.
9. Tynnyi V., Schukina E. AI-driven pedagogical shifts in foreign language learning environments. *Молодь і ринок*. 2025. № 9/241. С. 112-117.
10. Humeniuk I. AI-generated content as a tool for improving the linguistic competence of students. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. 2024. № 30. С. 73-77.
11. Тур О., Шабуніна В., Саранча В. Дискурсивні особливості використання термінології генеративного штучного інтелекту у фаховій комунікації: аналіз тенденцій та перспектив. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*. 2025. № 4(3). С. 140-157.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

THE INFLUENCE OF ENGLISH ECONOMIC TERMINOLOGY ON THE FORMATION OF PROFESSIONAL DISCOURSE IN INTERNATIONAL BUSINESS

ВПЛИВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ДИСКУРСУ В МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ

Uskova T.O.,

orcid.org/0000-0002-7472-6993

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Cross-Cultural Communication
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

The article presents a comprehensive analysis of the impact of English economic terminology on the formation of professional discourse in the field of international business. It is substantiated that English-language economic discourse constitutes a complex communicative construct within which linguistic, cognitive, and sociocultural factors interact, thereby determining the specificity of professional interaction. It has been established that the effectiveness of such discourse depends on the use of terminological units and extralinguistic parameters, in particular communicative behavior, adherence to business etiquette norms, and the ability to adapt speech in accordance with the communicative situation. It is demonstrated that English economic terminology performs a standardizing function in professional communication, ensuring precision, unambiguity, and uniformity of communication in the international business environment. At the same time, it has been found that the integration of English terminology into professional discourse leads to the transformation of linguistic behavior and cognitive models of specialists. In particular, the active use of specialized vocabulary contributes to the development of analytical thinking, the formation of a structured approach to the interpretation of economic processes, and the unification of argumentation models. It is further substantiated that the terminological system serves as an instrument for the conceptualization of economic reality, determining the ways of its comprehension and description. Moreover, it is proven that English economic terminology influences discursive practices by ensuring the standardization of business correspondence, the formation of conventional communicative patterns, and the enhancement of the pragmatic effectiveness of interaction. Special attention is paid to the educational dimension, within which terminological training is considered an important factor in the formation of professional competence and the competitiveness of specialists. As a result of the study, it is confirmed that English economic terminology constitutes an important element of professional discourse in international business, ensuring its analytical character, rational organization, and intercultural relevance. At the same time, its functioning contributes to the formation of a unified communicative space in which approaches to the interpretation of economic phenomena and managerial decision-making are aligned. Thus, the combination of linguistic and economic components forms an integrated discursive system that reflects current trends in the development of the globalized business environment and determines the prospects for further research in this field.

Key words: English economic terminology, professional discourse, international business, economic discourse, intercultural communication, terminological system, speech, competence.

У статті здійснено комплексний аналіз впливу англійської економічної термінології на формування професійного дискурсу у сфері міжнародного бізнесу. Обґрунтовано, що англійськомовний економічний дискурс постає як складне комунікативне утворення, у межах якого взаємодіють мовні, когнітивні та соціокультурні чинники, що визначають специфіку професійної взаємодії. Встановлено, що ефективність функціонування такого дискурсу залежить від використання термінологічних одиниць та екстралінгвістичних параметрів, зокрема комунікативної поведінки, дотримання норм ділового етикету та здатності до адаптації мовлення відповідно до ситуації спілкування. Доведено, що англійська економічна термінологія виконує функцію стандартизації професійного мовлення, забезпечуючи точність, однозначність і уніфікованість комунікації в міжнародному бізнес-середовищі. Водночас встановлено, що інтеграція англійської термінології у професійний дискурс зумовлює трансформацію мовної поведінки та когнітивних моделей фахівців. Зокрема, активне використання спеціалізованої лексики сприяє розвитку аналітичного мислення, формуванню структурованого підходу до інтерпретації економічних процесів і уніфікації моделей аргументації. Обґрунтовано, що терміносистема виступає інструментом концептуалізації економічної реальності, визначаючи способи її осмислення та опису. Крім того, доведено, що англійська економічна термінологія впливає на дискурсивні практики, забезпечуючи стандартизацію ділового листування, формування усталених комунікативних конструкцій і підвищення прагматичної ефективності взаємодії. Особливу увагу приділено освітньому аспекту, у ході якого термінологічна підготовка розглядається як важливий чинник формування професійної компетентності та конкурентоспроможності фахівців. У результаті дослідження підтверджено, що англійська економічна термінологія виступає важливим елементом професійного дискурсу міжнародного бізнесу, забезпечуючи його аналітичність, раціональну впорядкованість і міжкультурну релевантність. Водночас її функціонування сприяє формуванню єдиного комунікативного простору, у ході якого відбувається узгодження підходів до інтерпретації економічних явищ і прийняття управлінських рішень. Таким чином, поєднання мовного та економічного компонентів формує цілісну дискурсивну систему, що відображає сучасні тенденції розвитку глобалізованого бізнес-середовища та визначає перспективи подальших наукових розвідок у цій сфері.

Ключові слова: англійська економічна термінологія, професійний дискурс, міжнародний бізнес, економічний дискурс, міжкультурна комунікація, терміносистема, мовлення, компетентність.

Introduction. International business operates within a globalized economic environment in which English serves as the primary means of professional communication. In this context, English economic terminology is of particular importance, as it ensures precision, unambiguity, and structural coherence of professional discourse. Moreover, terminological units facilitate the construction of professional meanings, interaction models, and communicative strategies. Therefore, professional discourse in the field of international business is formed under the direct influence of English economic terminology. At the same time, contemporary transformations of the global economic environment, the development of new forms of business communication, and the dynamic evolution of the terminological system necessitate a more in-depth study of this influence. In view of the above, the relevance of investigating the role of English economic terminology in shaping professional discourse in international business is undeniable and determines the scholarly significance of this article.

Literature Review. The body of scholarly work on English-language economic discourse, terminology, and professionally oriented communication forms a comprehensive understanding of the theoretical, structural-semantic, and applied foundations of the functioning of language in the economic sphere. In particular, the study by O. Kachmar is devoted to defining economic discourse as a type of institutional discourse, which made it possible to outline its main communicative, pragmatic, and linguistic characteristics [1]. In the context of deepening the terminological aspect of the problem, O. Nezhyva analyzes the specificity of English economic terminology, focusing on the peculiarities of its structure, semantics, and functioning in professional speech [2]. In contrast, the work of I. Mishchynska considers business discourse through the prism of a multicultural society, which allowed for identifying the influence of sociocultural factors on professional communication [3]. At the same time, I. Voitanik and I. Tersina emphasize the linguistic means of realizing the educational potential of English economic discourse, substantiating its significance in the formation of professional competence among learners [4]. From an applied perspective, L. Roienko and S. Redko investigate the specifics of composing business correspondence in English and the technologies for teaching written business communication to students of economic specialties, thereby specifying the practical dimension of professional speech [5]. In addition, M. Kondratiuk reveals the prospects and challenges of studying English economic terminology by students of economic facul-

ties, focusing on the difficulties of mastering specialized vocabulary and the need to improve its teaching methodology [6]. Furthermore, M. Andrieieva and K. Sosna consider the study of a foreign language in the field of economics as an important component of the professional training of future specialists [7]. At the same time, N. Slyvka, O. Lanskyi, and T. Dernova define a business English course as a factor of a successful career, which summarizes the contemporary understanding of English-language economic training as an essential resource for professional competitiveness [8].

Thus, the analysis of scholarly works demonstrates that English economic terminology constitutes an important component in the formation of professional discourse, as it ensures conceptual precision, structural coherence, and functional effectiveness of communication in the field of international business. However, the issue of its influence in the context of contemporary communicative practices, the dynamic evolution of the terminological system, and the transformation of the global economic environment requires further comprehensive investigation.

The aim of the article is to outline the impact of English economic terminology on the formation of professional discourse in the field of international business.

Results. English-language economic discourse should be considered as a complex communicative construct that integrates linguistic and sociocultural characteristics and is realized in the speech practice of actors engaged in economic activity. Its extralinguistic dimension is shaped by a broad context, cognitive factors, and the specific features of the communicants' consciousness. At the same time, within oral discourse, particular significance is attached to extralinguistic parameters, notably the specificity of the speaker's communicative behavior, including speech culture, adherence to business etiquette norms, expressiveness, speech tempo, voice control, coherence of thought presentation, intonational organization, gestures and facial expressions, as well as logical-psychological pauses and emphasis. Therefore, these factors directly influence the processes of production and perception of economic discourse, determining its effectiveness in the professional environment [1, p. 84].

In this regard, the influence of English economic terminology on the structure and functioning of professional discourse in international business becomes particularly significant. For instance, the use of such terms as "benchmarking," "outsourcing," "equity financing," "market volatility," and "asset allocation" ensures the unification of professional

communication and facilitates mutual understanding among representatives of different cultural environments. Therefore, the terminological system functions as a mechanism for the standardization of business communication, enabling a high level of precision in interaction.

At the same time, it becomes evident that the integration of English terminology into professional discourse is accompanied by certain transformations in the linguistic behavior of communicants. In particular, the active use of such concepts as “due diligence,” “stakeholder engagement,” “revenue stream,” “cost efficiency,” and “capital leverage” leads to the formation of new models of argumentation and the presentation of economic information. As a result, professional communication becomes more standardized and analytical, which corresponds to the requirements of the contemporary international business environment.

At the same time, in a multicultural society, the features of business language are determined by the needs of communication participants who operate in various spheres of human activity. Accordingly, for the purpose of professional interaction and the resolution of business tasks, they choose English as the primary means of communication. In this case, the formal business style of speech is employed, which corresponds to the norms of Standard English and is characterized by the active use of specialized terminology. Therefore, linguistic behavior in the field of international business is governed by established norms and standards that ensure the effectiveness of professional interaction [3, p. 120].

In this regard, it is appropriate to emphasize that, for instance, the use of economic terms such as “financial forecasting,” “risk assessment,” “supply chain management,” “pricing strategy,” and “corporate governance” fundamentally transforms the nature of professional discourse. This is manifested in an increased level of conceptual precision, as well as in the formation of unified models for describing economic processes, which facilitates intercultural communication.

Moreover, the effectiveness of the functioning of economic discourse largely depends on the ability of communicants to adequately combine linguistic and extralinguistic components of communication. Undoubtedly, the use of terms such as “business performance,” “investment portfolio,” “market penetration,” “operational efficiency,” and “strategic planning,” in conjunction with appropriate communicative strategies, contributes to the achievement of the pragmatic goals of professional interaction. At the same time, this requires a high

level of linguistic competence and the ability to adapt speech in accordance with a specific communicative situation.

In the field of economic activity, proficiency in English significantly expands access to leading information resources, including scholarly publications, international analytical reports, and financial news, which predominantly operate within the English-language domain. For this reason, specialists in economics are able to promptly familiarize themselves with the latest theoretical concepts, current market trends, and political processes that directly influence the development of the global economy. Therefore, the use of English in the professional sphere ensures the timeliness of information acquisition and enhances the effectiveness of analytical activity [7, p. 164].

In this regard, it is essential to emphasize that English economic terminology serves as a factor in the formation of professional discourse. In particular, the use of such terms as “merger,” “acquisition strategy,” “cash flow management,” “market capitalization,” and “fiscal policy” contributes to the standardization of communication and ensures the accuracy of interpreting economic processes. Thus, the terminological system performs the function of unifying professional communication in the international business environment.

At the same time, it becomes evident that the active use of English economic units transforms both the lexical composition of speech and the structure of professional thinking. In particular, such concepts as “break-even point,” “value proposition,” “customer retention,” “competitive advantage,” and “liquidity ratio” shape specific cognitive models that determine the ways of analyzing economic information. As a result, professional discourse becomes logically structured and conceptually clear.

Moreover, effective communication with foreign partners requires a thorough knowledge of the specific features of the functioning of economic terminology in the English language. In this regard, the formation of terminological units is carried out through word-formation mechanisms, among which the most significant are conversion, borrowing from other fields, the use of internationalisms, derivational processes, and the formation of abbreviations and terminological collocations. Consequently, the structural organization of terms reflects the dynamic nature of the development of economic language and its ability to adapt to new conditions of functioning [2, p. 174].

At the same time, the influence of English economic terminology is also evident at the level

of discursive practices, as it determines the ways of argumentation and information presentation. Thus, the use of such units as “investment climate,” “market segmentation,” “cost-benefit analysis,” “revenue growth,” and “financial sustainability” contributes to the formation of standardized models of professional communication. As a result, this ensures the coherence of communicative strategies in international business and enhances their pragmatic effectiveness.

It should be noted that the linguistic means of English-language economic discourse function as an effective tool for realizing educational potential under the conditions of globalization and integration processes in the economic sphere. In this regard, the specific lexical composition, characteristic grammatical patterns, stylistic devices, and genre differentiation of such discourse ensure the transmission of specialized information and also contribute to the development of professional competence among learners. At the same time, they stimulate the development of critical thinking, cognitive flexibility, and intercultural communicative competence. Consequently, English-language economic discourse emerges as an integrative educational resource that combines professional knowledge with language training [4, p. 60].

Taking into account the above, a current trend can be observed toward the active use of terminological units that shape the content and structure of professional discourse. In particular, the application of such lexemes as “trade liberalization,” “economic resilience,” “inflation targeting,” “cross-border transactions,” and “macroeconomic stability” ensures precision and unambiguity in communication within the international business environment. Consequently, the terminological system performs the function of conceptualizing economic processes and unifying professional communication.

At the same time, it can be observed that the influence of English economic terminology extends to the cognitive level of professional activity. For example, the use of such concepts as “business diversification,” “market entry strategy,” “financial instruments,” “consumer demand analysis,” and “economic forecasting” contributes to the formation of a structured vision of economic reality. As a result, professional discourse becomes more analytical, and the decision-making process is based on unified conceptual models.

Moreover, within the educational process, the integration of the terminological component into students’ professional training becomes particularly significant. In this context, the use of such linguistic

units as “value chain analysis,” “pricing mechanisms,” “investment incentives,” “labor productivity,” and “capital formation” proves to be effective, as it enables learners to acquire both the linguistic and substantive aspects of economic activity.

The process of studying English economic terminology by students of economic specialties in higher education institutions should be carried out with due consideration of the prospective demands of the labor market. Accordingly, instruction should be aimed at enhancing learners’ motivation to master the terminological apparatus and at developing their readiness to perform professional tasks through the use of skills in understanding and interpreting specialized vocabulary. Therefore, terminological training emerges as an essential component in the formation of a competitive specialist [6, p. 66].

Accordingly, it is appropriate to emphasize that the use of such terms as “corporate restructuring,” “financial derivatives,” “export capacity,” “market saturation,” and “economic integration” contributes to the development of students’ ability to adequately perceive and produce professional discourse. This aspect, in turn, ensures effective adaptation to the conditions of the international business environment.

The acquisition of business correspondence skills in English emerges as a significant factor in ensuring effective international business activity. In this regard, written communication is characterized by a higher degree of formalization and structuring compared to oral speech, which determines its normative regulation [5, p. 138].

In accordance with the above, the issue of using specialized terminology that structures the content of business correspondence becomes a priority, as the terminological apparatus serves as the foundation for the standardization of written professional discourse.

It can also be observed that the influence of English economic vocabulary extends beyond the purely linguistic level and encompasses the communicative-pragmatic dimension. For example, the use of such constructions as “we hereby confirm,” “please be advised,” “in accordance with,” “further to our discussion,” and “we look forward to cooperation” forms established patterns of business communication. As a result, professional discourse acquires a standardized character, which ensures the effectiveness of international interaction.

Moreover, it is advisable to take into account that English-language business correspondence reflects the cultural features of communication. Therefore, the use of such terminological and etiquette formulas as “non-disclosure agreement,” “business correspondence etiquette,” “corporate

communication policy,” “negotiation framework,” and “compliance requirements” contributes to the development of intercultural competence, which, in turn, ensures the adequacy of message perception in different cultural environments.

It is important to emphasize that the effectiveness of business communication directly depends on the ability of participants to express their ideas accurately and appropriately in a foreign-language environment. In this regard, only those communicators who possess the norms of professional speech and are aware of the cultural characteristics of their partners can achieve their intended pragmatic goals. As a result, this contributes to professional growth and directly to the development of personal qualities necessary for effective teamwork [8, p. 206].

At the same time, the terminological system of international business discourse demonstrates that the use of such terms as “interpersonal communication skills,” “cross-cultural competence,” “team collaboration,” “conflict resolution,” and “leadership communication” ensures the formation of a comprehensive professional discourse that integrates linguistic and socio-psychological components. As a result, this increases specialists’ adaptability to the conditions of a globalized business environment.

Thus, based on these principles, it becomes evident that English economic terminology plays a decisive role in shaping the professional discourse of international business, ensuring precision, standardization, and effectiveness of communication, as well as contributing to the development of intercultural interaction and professional competence. This relationship between the terminological system and professional discourse is confirmed by an example from the article “Why Europe’s biggest pension funds are dumping government bonds” (*The Economist*), which states, “European governments are on a borrowing spree. During 2026 countries in the euro area will issue sovereign debt worth €1.4 trillion...” [9]. In this regard, attention is drawn to the significant increase in the volume of government borrowing in euro area countries, which creates new conditions for the functioning of financial markets. At the same time, the subsequent statement, “governments must find new buyers for nearly €900bn-worth of bonds” [9], indicates a shift in the structure of demand for debt instruments, which, accordingly, transforms the discursive practices of describing economic processes. Therefore, the analyzed excerpt demonstrates how English economic terminology (“sovereign debt,” “borrowing spree”) conceptualizes macro-financial phenomena and ensures their standardized interpretation.

Accordingly, it can be stated that the use of such terms forms an analytical model of professional discourse oriented toward precision and generalization. For example, such units as “fiscal expansion,” “debt issuance strategy,” and “yield curve dynamics” contribute to the unification of economic description and facilitate the intercultural perception of information.

A further excerpt from the article, “Pension funds own roughly 10% of euro-zone countries’ sovereign bonds... Dutch pension system... accounts for two-thirds” [9], making it possible to identify the important role of institutional investors in maintaining market stability. At the same time, the statement “defined-benefit (DB) pensions... defined-contribution (DC) model” [9] reflects a shift in the pension paradigm that has a direct impact on investment behavior. Consequently, the terms “defined-benefit” and “defined-contribution” function as concepts representing different financial models and structuring professional discourse in the field of investment.

Alongside this, it becomes evident that the introduction of new terminological units changes the ways of interpreting economic reality. In particular, the use of such notions as “portfolio rebalancing,” “long-term liabilities,” “asset reallocation,” and “investment horizon” contributes to the formation of a deeper analytical approach to the assessment of market processes. As a result, discourse acquires a higher degree of specialization and pragmatic orientation.

The cited material also states, “Risky assets such as stocks look more attractive... offering a shot at superior returns” [9]. This provision highlights a shift in investment priorities, which leads to a reorientation from safe assets toward riskier ones. Thus, the lexemes “risky assets” and “superior returns” perform the function of evaluative categorization of economic phenomena, forming the corresponding semantic framework of professional discourse.

In this regard, it is appropriate to note that the use of such terms as “risk appetite,” “return volatility,” “equity exposure,” and “portfolio diversification” contributes to the formation of standardized models for describing investment activity. This, in turn, ensures coherence in communication among participants in the international financial environment.

The subsequent fragment, “bond yields move inversely to prices... sales will push up yields” [9], reflects the fundamental patterns of financial market functioning. At the same time, the statement “I don’t see any new demand appearing” [9] emphasizes the uncertainty regarding future demand dynamics.

Therefore, such terms as “bond yields,” “interest-rate swaps,” and “credit rating” serve as important elements of discourse that ensure the precision of describing financial mechanisms.

In the concluding part of the article, it is noted that “price-sensitive investors such as hedge funds... will buy sovereign debt if returns look attractive, but dump it just as quickly” [9]. This characterization underscores the growing role of flexible investment strategies and the increasing volatility of the market. Accordingly, the terms “price-sensitive investors,” “hedge funds,” and “sovereign debt” shape the perception of a new configuration of financial actors.

By contrast, the article “The economics of regime change” presents the thesis that “REGIME CHANGE is often viewed as an economic turning point” [10], which outlines a change in political regime as a potential driver of economic transformations. At the same time, the clarification that “economic outcomes take longer to adjust” [10] draws attention to the time lag between political events and their economic consequences. Thus, the cited provisions demonstrate that English-language economic discourse operates through categories of cause-and-effect relationships, in which the terms “regime change” and “economic outcomes” perform the function of conceptually modeling complex socio-economic processes.

In this context, it can be observed that the use of such terminological units contributes to the formation of generalized analytical frameworks. In particular, the use of the lexemes “institutional shift,” “policy transition,” “economic adjustment lag,” and “governance framework” makes it possible to structure the discourse and ensures its universality in the international business environment. Thus, terminology serves as a means of standardizing the interpretation of political and economic changes.

The following fragment, “frequent changes of government were associated with slower growth... revolutions and coups went hand in hand with weaker investment” [10], reflects the negative impact of political instability on economic indicators. Accordingly, the terms “slower growth,” “weaker investment,” and “property rights” represent important categories of economic analysis. Therefore, the linguistic means of English-language discourse ensure a precise articulation of the relationship between political dynamics and economic performance.

The article also states that “the decisive factor is whether a rupture convinces households and firms that the economic rules they face have genuinely changed” [10]. This provision emphasizes the importance of trust and the expectations of economic agents.

Thus, the terms “economic rules,” “credibility,” and “investment” form the cognitive foundation of the discourse, oriented toward explaining the behavior of market participants.

Next, the fragment “uncertainty about the longevity of reforms can deter investment” [10] draws attention to the role of uncertainty as a constraining factor in economic development. At the same time, the example of Chile illustrates the opposite situation, where “fiscal discipline, open markets and property rights... reassured investors” [10]. Therefore, these terminological constructions reflect different economic scenarios and serve as an instrument for their comparative analysis.

In the concluding part of the article, it is emphasized that “Political rupture matters economically only if it establishes a credible anchor” [10], which summarizes the preceding observations. At the same time, the thesis “The economics of rupture is about credibility” [10] highlights the important role of trust as a fundamental element of economic development. Thus, the term “credible anchor” functions as a central category that structures contemporary economic discourse.

During the analysis, particular attention is drawn to the publication by Juliana Kaplan and Ayelet Sheffey, which emphasizes the transformation of tax policy and its direct impact on the financial behavior of taxpayers. In particular, the authors note that “Average tax refunds this year are set to be nearly \$750 higher than last year – but they might take a while getting to you, with a smaller IRS dedicated to getting them out” [11]. In this context, a combination of two interrelated trends can be observed: an increase in the amount of tax refunds and, at the same time, a decline in the institutional capacity of the authority responsible for administering them. Accordingly, a situation emerges in which financial benefits are accompanied by time delays, which, in turn, affect trust in state financial institutions.

An important step in the analysis is the specification of the causes of these changes, which, in turn, reveals the regulatory and legal foundation of the processes described. In particular, the article emphasizes that “The passage of President Donald Trump's ‘One Big Beautiful Bill’ introduced new sweeping tax measures – which include no tax on overtime or tips and an expanded child tax credit – that will show up in many taxpayers' refunds this filing season” [11]. Thus, the introduced tax innovations demonstrate a radical reorientation of fiscal policy toward stimulating household incomes. At the same time, such measures have an indirect mode of implementation, since their effect is reflected in future tax refunds.

Moreover, a deeper analysis makes it possible to identify the mechanisms underlying the formation of this effect, thereby substantiating the economic logic of the changes. The authors emphasize that “The average tax refund is set to grow to \$3,800 from the 2024 tax year's \$3,052, according to the Tax Foundation” [11]. Such dynamics indicate a substantial increase in the amount of refunded funds, which results from unadjusted tax withholding parameters. Therefore, it becomes evident that state policy effectively shifts the financial burden into the temporal dimension, creating a deferred effect for taxpayers.

At the same time, it is important to take into account the cause-and-effect relationship between administrative decisions and financial outcomes, which is revealed in the following statement: “That's because the IRS hasn't directed employers to adjust how much they're withholding from workers' paychecks, meaning that the new tax provisions will show up instead in refunds” [11]. In view of this, the proposed regulatory decision determines the specific mode of implementing tax changes, which manifests itself in the creation of deferred financial benefits instead of an immediate increase in income.

In this context, it is appropriate to emphasize that the use of economic terminology, in particular “tax refunds,” “withholding,” and “tax credit,” forms a unified semantic field of international business discourse. It ensures the standardization of communication among actors across different jurisdictions, which undoubtedly contributes to the efficiency of transnational economic interactions. At the same time, lexical units function as carriers of conceptual models of economic thinking.

Alongside this, the integration of such terms into professional communication leads to the transformation of specialists' cognitive structures, since they become oriented toward Anglocentric approaches to the interpretation of financial processes. As a result, a shared analytical toolkit is formed, which makes it possible to coordinate managerial decisions in the global environment. At the same time, this may lead to a certain unification of national economic narratives.

Particular attention should be paid to the fact that English economic terminology performs the function of a regulatory mechanism in international business. It defines the framework for interpreting financial indicators and influences the formation of corporate strategies. Therefore, it is important to take its impact into account when developing corporate governance policies and intercultural communication strategies.

Ultimately, it can be stated that the interaction of the linguistic and economic components within

professional discourse acquires a complex character. It reflects current changes in financial policy and also shapes new approaches to understanding economic reality, which is extremely important in the context of the globalization of the business environment.

In turn, Jennifer Sor's article draws attention to the risks of deepening socio-economic differentiation under the conditions of the so-called K-shaped model of economic recovery. In particular, it states that “The economist who first warned the US about the K-shaped economy says he sees the potential for the situation to get worse” [12]. Thus, a tendency toward the further complication of the economic structure of society is outlined, leading to an asymmetric distribution of resources. In this context, it is emphasized that the unevenness of economic growth is intensifying, creating the preconditions for long-term imbalances.

At the same time, it is worth noting that economic terminology, in particular the concept of “K-shaped recovery,” functions as a conceptual instrument for generalizing complex macroeconomic processes. It structures professional thinking and ensures the uniformity of analytical approaches in the international business environment. Such a terminological model facilitates the rapid identification of economic trends, which directly optimizes the process of managerial decision-making in a globalized space.

The further development of the argument is associated with specifying the consequences of the indicated economic polarization. The article emphasizes that “Peter Atwater, the economist who's often credited with popularizing the idea of a K-shaped recovery – in which high earners thrive while lower-income Americans struggle – said one of his biggest concerns about the growing divide between the upper- and lower-income households is that the situation leads to a ‘caste system’” [12]. Thus, a transformation of social inequality into more rigid structural forms approaching quasi-caste models can be observed. This, in turn, indicates the institutionalization of economic stratification.

Alongside this, the use of such terms as “income inequality” and “caste system” forms a specific cognitive framework through which socio-economic phenomena are interpreted. This means that language not only reflects reality but also actively constructs its perception. As a result, the professional discourse of international business becomes standardized, with key concepts functioning as markers of analytical depth and expertise.

The next aspect of the analysis reveals the causal mechanisms underlying the formation of

this inequality. The author provides the following statement: “What sustains a caste system is the absence of rungs in the ladder of upward mobility for the US” [12]. In view of this, it becomes evident that an important factor is the limitation of social mobility, which hinders movement between economic strata. In this way, the economic system loses its dynamism, which negatively affects its stability.

In this connection, it is worth emphasizing that English economic vocabulary, particularly metaphorical constructions such as “ladder of upward mobility,” plays an important role in shaping specialists’ figurative thinking. It makes it possible to interpret complex social processes through accessible conceptual models, which significantly enhances the effectiveness of professional communication in international business.

The further argument is rationally continued through the specification of the spheres in which these processes manifest themselves. The article states that “That could easily be reflected in job and educational opportunities” [12]. Thus, limited mobility directly affects access to important resources of development, namely education and employment. Accordingly, this deepens the existing disparities and reduces the potential for economic growth.

At the same time, the integration of English terms into professional usage contributes to the formation of a unified communicative space in which approaches to assessing such phenomena are coordinated. It ensures mutual understanding among representatives of different economic systems, which is especially relevant for transnational companies and international institutions.

The concluding component of the analysis is associated with the empirical confirmation of the identified trends. The author emphasizes that “The US is already seeing a ‘caste effect’ in various aspects of the American dream... Homeownership, for instance, has moved further out of reach for many Americans in recent years” [12]. In this case, the practical implementation of the theoretical propositions is observed, which indicates a deepening of economic inequality in the sphere of access to property. This undoubtedly has long-term consequences for socio-economic development.

In view of the above, it can be argued that the combination of economic content and English terminological form creates a complex discursive space. Within this space, economic phenomena are not only described, but also new directions for their interpretation are formed, which determines the specificity of contemporary international business discourse.

Conclusion. Summarizing the results of the conducted study, it is necessary to emphasize the decisive role of English economic terminology in the structuring and functioning of professional discourse in the field of international business. First of all, its influence is manifested in the standardization of speech and in ensuring a high level of communicative precision, which, in turn, contributes to effective interaction among representatives of different cultural and economic environments. At the same time, it has been established that terminological units perform not only a nominative function but also form conceptual models of economic thinking, determining the ways of interpreting financial and managerial processes. In this connection, the integration of English vocabulary into professional communication leads to the transformation of specialists’ cognitive structures and contributes to the formation of unified approaches to the analysis of economic reality. Thus, the interaction of the linguistic and extralinguistic components of discourse acquires a complex character, ensuring its analytical nature, rational organization, and pragmatic orientation.

Alongside this, it has been substantiated that the influence of English economic terminology extends to discursive practices, communicative strategies, and the educational process, thereby forming an integral system of professional training for specialists. In particular, its use contributes to the unification of argumentation models, the standardization of business communication, and the development of intercultural competence, which is a necessary condition for effective international cooperation. Moreover, it has been demonstrated that the terminological system performs regulatory and conceptualizing functions, determining the framework for interpreting economic phenomena and influencing managerial decision-making in a globalized environment. At the same time, the results of the analysis of contemporary English-language economic discourse testify to its ability to reflect current macroeconomic transformations and socio-economic challenges, which confirms its complex character. Thus, English economic terminology emerges as an important mechanism for shaping analytical thinking, enhancing the competitiveness of specialists, and ensuring the effective functioning of international business.

Further research should be directed toward an in-depth analysis of the mechanisms through which English economic terminology influences the transformation of cognitive models of professional thinking and the optimization of communicative strategies in the international business environment.

REFERENCES:

1. Kachmar O. Economic discourse as a type of institutional discourse. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2020. № 11(79). С. 80-84. DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2021-11\(79\)-80-84](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2021-11(79)-80-84)
2. Нежива О. М. Специфіка економічної термінології в англійській мові. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72) № 1 Ч. 1. С. 172-175. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-1/30>
3. Mishchynska I. V. Business discourse specifics in polycultural society. *Нова філологія*. 2024. № 93. С. 116-121. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-93-16>
4. Войтанік І. В., Терсіна І. З. Мовні засоби реалізації освітнього потенціалу англійського економічного дискурсу. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2025. № 2. С. 56-62. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.2.8>
5. Роечко Л. В., Редько С. П. Особливості створення ділових листів англійською мовою та технології навчання здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей здійснювати письмову бізнес-комунікацію англійською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 29, Т. 2. С. 133-139. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.25>
6. Кондратюк М. Вивчення англомовної економічної термінології: перспективи та виклики для студентів економічних факультетів. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. *Міжпредметні зв'язки*. 2023. Вип. 43. С. 56-70. DOI: <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2023-43-04>
7. Андреева М., Сосна К. Вивчення іноземної мови в галузі економіки. *Молодь і ринок*. 2025. № 10/242. С. 162-170. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.344573>
8. Сливка Н., Ланський О., Дернова Т. Бізнес-курс англійської мови як фактор успішної кар'єри. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 56, том 3. С. 201-207. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-3-31>
9. Why Europe's biggest pension funds are dumping government bonds. *Economist*. Jan 8th 2026. URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2026/01/08/why-europes-biggest-pension-funds-are-dumping-government-bonds>
10. The economics of regime change. *Economist*. Jan 15th 2026. URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2026/01/15/the-economics-of-regime-change>
11. Kaplan Juliana, Sheffey Ayelet. Get ready for a tax season run by a much smaller IRS. *Business Insider*, Feb 8, 2026. URL: <https://www.businessinsider.com/tax-season-smaller-irs-staffing-slow-refunds-2026-2>
12. Sor Jennifer. The economist who first warned of America's K-shaped recovery says this is his worst fear for the US. *Business Insider*, Feb 14, 2026. URL: <https://www.businessinsider.com/us-economy-outlook-k-shaped-recovery-income-inequality-peter-atwater-2026-2>



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

УДК 811.161.2'243'342.2'42:37.02.016

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.39>

РОЗВИТОК НАВИЧОК ЧИТАННЯ В КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕМИ «ЗДОРОВ'Я»)

DEVELOPMENT OF READING SKILLS IN THE COURSE OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE («ON THE TOPIC «HEALTH»)

Фарина Н.Г.,*orcid.org/0000-0002-4432-9495**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка***Чаплинська Х.В.,***orcid.org/0009-0004-2966-7092**студент I курсу магістратури факультету української та іноземної філології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

У статті досліджено особливості формування навичок читати в контексті комунікативної теми «Здоров'я» у курсі української мови як іноземної (рівні А1–А2). Згідно зі стандартом державної мови «Українська мова як іноземна. Рівні володіння А1–С2», тема «Здоров'я» – одна з обов'язкових для всіх початківців. Аналіз здійснено на матеріалі підручників рівнів А1–А2 («Крок 1» О. Туркевич та О. Палінської, «Яблуко» М. Бурак та «Українська для іноземців» А. Чистякової), які призначені для всіх охочих вивчати українську мову.

Формування навичок читання забезпечує розуміння письмової мови, розширення словникового запасу та закріплення граматичних структур. Для вивчення теми «Здоров'я» доцільно використовувати ознайомлювальне та пошукове читання. Перший вид допоможе навчити студентів швидко ознайомлюватися з великим обсягом інформації, не затримуючись над аналізом невідомих слів та конструкцій. Другий вид сприятиме формуванню навичок пошуку потрібної інформації. Читаючи, студенти можуть знайомитися з різними автентичними текстами: статтями, інструкціями, дописами в соцмережах діалогами лікаря та пацієнта. Для вивчення теми «Здоров'я» в аудиторії з нефахівцями на початковому рівні важливо використовувати короткі тексти, які максимально наближені до реальних ситуацій спілкування. Тому серед запропонованих типів текстів для рівнів А1–А2 найбільш доцільними є інструкції від лікаря, короткі діалоги чи дописи на тему «Здоров'я». Це дозволить продемонструвати функціонування цієї групи лексики та специфічних граматичних структур на практиці, а надалі – сприятиме розвитку комунікативних вмінь, адже види мовленнєвої діяльності не існують ізольовано. На основі теоретичних досліджень та аналізу наявних у підручниках матеріалів запропоновано триетапну систему вправ (передтекстові, текстові та післятекстові) для початкового рівня.

Ключові слова: читання, види читання, комунікативна тема, методика викладання української мови як іноземної, види мовленнєвої діяльності, текст.

The article examines the development of reading skills within the communicative topic «Health» in the course of Ukrainian as a Foreign Language (levels A1–A2). According to the State Standard for Ukrainian as a Foreign Language («Ukrainian as a Foreign Language. Proficiency Levels A1–C2»), the topic «Health» is mandatory for beginner learners. The analysis is based on A1–A2 textbooks («Step 1» by O. Turkevych and O. Palinska, «Yabluko» by M. Burak, and «Ukrainian for Foreigners» by A. Chystyakova), designed for beginner learners of Ukrainian.

The development of reading skills ensures comprehension of written texts, vocabulary expansion, and consolidation of grammatical structures. In teaching the topic «Health» it is advisable to use skimming and scanning strategies. Skimming enables students to quickly familiarize themselves with a large amount of information without focusing on unfamiliar words and structures, while scanning develops the ability to locate specific information. When working with this topic, students may engage with various authentic texts, including articles, instructions, social media posts, and doctor–patient dialogues. For beginner non-specialist learners, it is important to use short texts that closely reflect real-life communication. Therefore, for levels A1–A2, the most appropriate materials include medical instructions, short dialogues, and thematic social media posts. This approach demonstrates the practical functioning of relevant vocabulary and grammatical structures and contributes to the development of communicative competence, as language skills do not function in isolation. Based on theoretical research and textbook analysis, the article proposes a three-stage system of exercises (pre-reading, while-reading, and post-reading) for beginner learners.

Key words: reading skills, types of reading, communicative topic, methodology of teaching Ukrainian as a foreign language, language skills, text.

Постановка проблеми. Читання є невід'ємним елементом самостійного навчання та орієнтації в інформаційному просторі. Уміння читати й розуміти тексти медичного спрямування, такі як

інструкції до ліків, рекомендації лікаря, інформаційні матеріали про здоровий спосіб життя, дозволяє іноземцям отримувати важливу інформацію, яка допомагає зберегти власне здоров'я. Читання

як вид мовленнєвої діяльності також сприяє розширенню словникового запасу та поглибленню знань про українські медичні реалії.

Аналіз останніх досліджень. Читання у своїх працях аналізують Л. Гайдук [3], Л. Кужелева [3], Л. Богиня [1], Н. Станкевич [9, 10], С. Скальська [1], Л. Трусова [1], А. Чистякова [11] та інші. Л. Дмитрук вважає, що «читання – це ключовий вид рецептивної мовленнєвої діяльності, що полягає у декодуванні графічних символів для формування мисленнєвих образів» [4, с. 19]. Л. В. Богиня [1] вказує, що читання як навчальний процес охоплює три основні етапи: передтекстовий, текстовий і післятекстовий. Передтекстовий етап створює умови для розуміння тексту, текстовий забезпечує перевірку його осмислення, а післятекстовий – аналіз і оцінку прочитаного.

Є різні види читання. Проаналізувавши праці Н. Станкевич [9], І. Кочан, Н. Захлюпаной [6], О. Яреми [13], І. Дроздової [5] та інших дослідників, ми визначили ключові характеристики усіх видів читання. Переглядове читання слугує для швидкого ознайомлення з текстом, визначення його теми, головних питань та оцінки доцільності подальшого читання. Ознайомлювальне читання спрямоване на розуміння основного змісту тексту. У методиці викладання іноземної мови воно має особливе значення, оскільки допомагає студентам опрацьовувати великі обсяги автентичних текстів швидким темпом (середня швидкість – 150 слів за хвилину). Вивчальне читання – найглибший рівень роботи з текстом, що передбачає повне та точне розуміння інформації (100%) з метою її подальшого використання у навчанні або професійній діяльності. Пошукове читання – це один із видів читання, що полягає в швидкому перегляді тексту з метою знайти конкретну інформацію.

Уважаємо, що для теми «Здоров'я» для нефхівців доцільно використовувати ознайомлювальне та пошукове читання. Ознайомлювальне читання допомагає студентам швидко зрозуміти основний зміст текстів медичного спрямування, а пошукове – знайти конкретну інформацію. Це особливо доцільно, коли потрібні факти або дані серед великого обсягу тексту, наприклад, у медичних інструкціях.

Важливо, щоб текст відповідав мовному рівню студентів. Для рівнів А1–А2 тексти повинні містити зрозумілу лексику, прості граматичні конструкції та мати чітку структуру. Надто складні або перенасичені новими словами тексти можуть демотивувати студентів, викликати труднощі в розумінні та знижувати ефективність навчання. Особливої уваги потребує відбір текстів, адже ця

тематика охоплює широкий спектр питань: від особистої гігієни та здорового способу життя до профілактики захворювань і невідкладної медичної допомоги, особливо під час війни.

Для теми «Здоров'я» можна використовувати різні види текстів: інформаційні статті та науково-популярні тексти (це основні жанри для передачі конкретної та достовірної інформації про здоров'я); інструкції (цей жанр допомагає сформувати практичні навички пошуку інформації); інтерв'ю з експертами – лікарями (такий формат текстів дозволяє студентам ознайомитися з мовою професіоналів і спостерігати за тим, як подають медичні рекомендації чи дослідження в доступній формі); дописи у соцмережах на тему здоров'я (це більш неформальні тексти, які можуть бути спрямовані на мотивацію до здорового способу життя або на пропаганду певних звичок. Блоги – це відмінний ресурс для навчання не тільки мови, але й для розвитку навичок адаптації до сучасних джерел інформації).

Серед запропонованих типів текстів для рівнів А1–А2 найбільш доцільними є інструкції від лікаря та дописи на тему здорового способу життя. Для інструкцій характерна чітка структура, прості мовні конструкції та зрозуміле лексичне наповнення. Робота з такими текстами сприяє формуванню практичних мовленнєвих навичок, активізує лексику й допомагає студентам закріпити вміння читати і розуміти короткі інструктивні повідомлення. Дописи про здоров'я зазвичай пишуть доступною мовою та у неформальному стилі викладу. Читання дописів допомагає студентам розвивати навички сприйняття простого автентичного тексту.

Згідно з трьома стадіями роботи з текстом, вправи діляться на передтекстові, текстові та післятекстові завдання, що відображають логіку формування навичок читання. Передтекстові вправи покликані активізувати лексичні знання, усунути потенційні мовні та змістові труднощі, а також налаштувати студентів на осмислену рецепцію. Текстові завдання орієнтовані на цілеспрямоване сприйняття змісту, тоді як післятекстові – на перевірку глибини розуміння, розвиток умінь інтерпретації та мовленнєвої активності.

Вивчення теми «Здоров'я» в аспекті розвитку навичок читання не було предметом окремого дослідження. **Мета статті** – проаналізувати навчальний матеріал з теми «Здоров'я» в аспекті розвитку вмінь і навичок читати в підручниках з УМІ на рівнях А1–А2, а також розробити систему вправ для роботи зі студентами-іноземцями.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу завдань з читання на тему «Здоров'я» ми обрали підручники «Крок 1» О. Палінської, О. Туркевич [7], «Яблуко» М. Бурак [2] та «Українська для іноземців» А. Чистякової [12] для початкового рівня.

У навчальному посібнику «Крок 1» подано адаптовані тексти, що моделюють типові побутові та комунікативні ситуації, зокрема й ті, що тематично пов'язані зі здоров'ям (*відвідування поліклініки, спілкування в аптеці* тощо). Є дотекстові завдання, які готують студентів до читання: це лексичні вправи, ілюстрації, запитання на прогнозування змісту. Текстовий матеріал тісно пов'язаний із граматичним компонентом: після прочитання студенти ознайомлюються з конструкціями, які були використані в діалозі. Такий інтегрований підхід сприяє одночасному розвитку граматичної та рецептивної компетенцій. Післятекстові вправи здебільшого обмежуються завданнями (*«Дайте відповідь на запитання»*). Однак також трапляються вправи, спрямовані на інтерпретацію прочитаного (наприклад, *«Прочитайте текст. Розкажіть про свої емоції»* [7, с.70]). Завдань на оцінювання чи на творче осмислення бракує. Таким чином, переважають вправи на рівні репродуктивного відтворення змісту, що не стимулює глибшого аналізу прочитаного.

У підручнику «Яблуко» тема «Здоров'я» не винесена в окремий розділ, що ускладнює цілеспрямовану й системну роботу з нею. В окремих уроках трапляються тексти, дотичні до відповідної лексичної тематики, однак їх представлено фрагментарно (наприклад, *«Прочитайте текст. Подивіться на фотографії у вправі 5 і спробуйте за рисами обличчя описати характер людей»* [2, с. 150]). Водночас слід зазначити, що відсутні передтекстові та текстові вправи до нашої теми, що ускладнює застосування повного методичного циклу читання. Учитель має самостійно розробляти відповідну систему завдань до матеріалів, аби забезпечити ефективну роботу з ним.

Посібник «Українська для іноземців» зорієнтований на формування мовленнєвих навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності, зокрема й читання. У межах теми «Здоров'я» подано кілька діалогів, до яких додають завдання (*«Прочитайте діалоги та складіть власний за зразком»* [12, с. 384], *«Прочитайте, напишіть, перекладіть нові слова»* [12, с. 378]).

Такі вправи містять елементи текстових і післятекстових завдань, поєднуючи рецепцію та мовленнєву активність. Водночас у підручнику немає системних передтекстових завдань: не подано

вправ на актуалізацію лексичних знань, зняття мовленнєвих бар'єрів або розвиток навичок прогнозування, що ускладнює розуміння тексту студентам початкового рівня.

Аналіз засвідчує, що в більшості підручників реалізовано лише окремі компоненти триетапної структури роботи з текстом. Найчастіше автори подають текстові та післятекстові вправи, причому останні, як правило, є репродуктивними. Передтекстові завдання або відсутні зовсім, або трапляються епізодично. Триетапний підхід найбільш чітко простежується у підручнику «Крок 1». Інші посібники потребують доповнення системою вправ, що забезпечувала б поетапну роботу з текстом: до, під час і після читання. Для створення ефективних вправ важливо враховувати лексичний матеріал, який мають використовувати іноземці. У стандарті вказано, що студенти мають вміти читати короткі оголошення, написи, інструкції, приватні повідомлення (наприклад, *смс із нагадуванням про прийом*); витяг необхідної інформації з реклам, довідок, меню, рецептів, аптечних брошур. Враховуючи викладені вище теоретичні аспекти та практичний огляд завдань для вивчення теми «Здоров'я», пропонуємо приклади вправ на розвиток навичок читання на початковому етапі.

Завдання 1. Подумайте, які слова у вас асоціюються зі словом здоров'я. Напишіть 5 слів. Наприклад: їжа, спорт, сон, вода, лікар

Мета такої вправи – активізувати попередні знання студентів, підготувати їх до теми читання. Вправа сприяє розвитку лексичних навичок, створенню тематичного поля навколо комунікативної теми «Здоров'я», а також формує установку на сприйняття тексту.

Завдання 2. Прочитайте заголовок до тексту. Як ви думаєте, що робить Олена, щоб бути здоровою? Напишіть 2–3 речення.

Вправа розвиває навичку прогнозування змісту тексту за заголовком, що є важливою стратегією читання. Студенти тренують уміння будувати гіпотези, актуалізують лексико-граматичні структури, пов'язані з темою «Здоров'я».

Завдання 3. Прочитайте текст і скажіть, правда чи неправда.

Корисні звички Олени

Олена прокидається о сьомій годині ранку. Вона робить зарядку і п'є склянку води. Потім снідає – їсть кашу та п'є чай. Олена працює в офісі, але кожні дві години вона виходить на коротку прогулянку. В обід вона їсть салат, суп і п'є воду. Увечері Олена не дивиться телевізор довго. Вона читає книжку або слухає музику. Олена лягає

спати не пізно. Вона говорить: «Я хочу бути здоровою, тому маю корисні звички!»

1. Олена п'є каву вранці.
2. Вона працює в лікарні.
3. В обід вона їсть суп.
4. Увечері вона дивиться телевізор довго.
5. Олена бігає ввечері.

Текст адаптований для рівня А1 (короткі речення, проста граматика, знайома лексика). Завдання правда/неправда розвиває навички детального розуміння прочитаного.

Завдання 4. Дайте відповіді на питання.

1. Коли прокидається Олена?
2. Що вона їсть на сніданок?
3. Де працює Олена?
4. Що вона робить кожні дві години?
5. Що вона робить увечері?

Вправа спрямована на розвиток навичок детального читання. Студенти вчаться знаходити в тексті конкретну інформацію та правильно формулювати відповіді простими реченнями.

Завдання 5. Прочитайте діалог. Виберіть заголовок, який найкраще підходить: А) У стоматолога; Б) У реєстратурі; В) У поліклініці; Г) В аптеці.

Лікар: Добрий день! Сідайте, будь ласка. Що у вас болить?

Пацієнт: Добрий день, лікарю. Болить голова і горло, я погано сплю.

Лікар: Ви міряли температуру?

Пацієнт: Так, учора була 38,2.

Лікар: Ви кашляєте? Маєте нежить?

Пацієнт: Так, є і кашель, і нежить.

Лікар: Добре, я вас послухаю та зроблю тест. (пауза)

Так, у вас грип. Вам потрібно відпочивати.

Пацієнт: А я можу йти в університет? У мене завтра контрольна.

Лікар: Ні, не можна. Треба бути вдома 3–4 дні. Я напишу вам ліки.

Пацієнт: Добре. Дякую.

Лікар: Одужуйте швидше!

Вправа тренує глобальне розуміння діалогу, допомагає учням орієнтуватися в типових комунікативних ситуаціях, пов'язаних із темою здоров'я. У діалозі також подано живу розмовну лексику.

Завдання 6. Прочитайте речення. Позначте: Т (так) або Н (ні)

1. Пацієнт добре спить.
2. У нього немає температури.
3. Пацієнт має кашель і нежить.
4. Лікар дозволяє йому йти в університет.
5. Лікар дає йому ліки.

Завдання перевіряє розуміння змісту прочитаного діалогу, формує вміння знаходити фактичну інформацію. Добре працює на розвиток уважності та закріплення активної лексики.

Завдання 8. Прочитайте текст. Позначте правильну відповідь.

Що робити, коли ти хворієш

Коли людина хворіє, їй треба відпочивати. Важливо пити багато води або чаю з лимоном чи з малиною. Не можна їсти холодної їжі. Краще їсти суп або кашу. Добре допомагають мед і лимон. Коли є температура, не можна йти на роботу чи в університет. Треба залишатися вдома. Також важливо спати 8–9 годин. Коли людина почувається дуже погано – треба йти до лікаря.

1) Коли хворієш, треба:

А) сидіти в телефоні; В) багато працювати; С) лежати в ліжку

2) Що краще пити? А) воду з лимоном; В) чай з лимоном; С) каву з молоком

3) Коли треба йти до лікаря?

А) коли Ви захворіли; В) коли Вам стало краще; С) коли Ви захочете.

Вправа спрямована на розвиток навичок вибіркового читання. Студенти вчаться знаходити інформацію, потрібну для виконання конкретного завдання. Питання-варіанти допомагають тренувати розпізнавання ключових ідей.

Завдання 9. Прочитайте тексти. Доберіть до кожного тексту правильний заголовок.

Заголовки (А–Е): А) Корисні звички; В) Біль у горлі; С) Шкідливі звички; D) У лікаря; Е) Сніданок для енергії.

Текст 1. Коли я прокидаюся, я роблю зарядку. Потім умиваюся і п'ю склянку води. Я гуляю на свіжому повітрі кожного дня. Це допомагає мені бути здоровим.

Текст 2. Учора мене боліло горло. Я пив чай з медом і лимоном. Я не говорив багато і не їв холодної їжі. Сьогодні мені вже краще.

Текст 3. Я завжди снідаю. Найбільше я люблю кашу з фруктами. Після сніданку я маю багато енергії для навчання і спорту.

Текст 4. Сьогодні я був у поліклініці. Я сказав лікареві, що у мене болить живіт та висока температура. Він порадив відпочити, пити воду і виписав ліки.

Текст 5. Я дуже люблю шоколад і чіпси, але не їм їх щодня. Це шкідлива їжа. Я їм такі продукти тільки у свято або на вечірці.

Вправа формує навички розуміння загальної ідеї тексту. Студенти вчаться узагальнювати зміст коротких повідомлень, розвивають критичне мислення.

Інтерактивні методи, такі як рольові ігри або проєктна діяльність, дозволяють поєднати читання з іншими видами мовленнєвої діяльності. Наприклад, під час виконання проєктів студенти можуть аналізувати тексти, представляти свої висновки та обговорювати їх у групах. Це сприяє не лише розумінню тексту, але й розвитку критичного мислення, уміння працювати в команді та вдосконаленню мовленнєвих навичок.

Висновки. Отже, читання є важливим інструментом у формуванні комунікативної компетенції.

Його ефективне навчання залежить від правильного добору методик, використання сучасних технологій та інтеграції автентичних матеріалів у навчальний процес. Запропоновані вправи для читання на тему «Здоров'я» забезпечують поступовий перехід від відтворення мовного матеріалу до самостійного створення висловлювань, сприяють розширенню словникового запасу й удосконаленню граматичних умінь. Завдяки цьому студенти не лише опановують мову, але й отримують практичні навички для її використання в реальних життєвих ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богиня Л. В., Скальська С. А., Трусова Л. В. Навчання читання як виду мовленнєвої діяльності іноземних студентів на підготовчому відділенні. *Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні* : матеріали навч.- наук. конф. з міжнар. участю. Полтава. 2019. С. 24–25.
2. Бурак М. «Яблуко»: підручник з української мови як іноземної (базовий рівень). Львів: Видавництво УКУ. 2015. 268 с.
3. Гайдук Л. П., Кужелева Л. М. Читання як вид мовленнєвої діяльності під час вивчення української мови як іноземної. *Новітні педагогічні технології у викладанні мов іноземним студентам*: матеріали Міжнар. наук.-метод. семінару. Харків. 2020. С. 42–45.
4. Дмитрук Л. А. Основні види мовленнєвої діяльності як структурні складники інтеграції навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності студентів вищого педагогічного навчального закладу. *Наукові записки центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Кривий Ріг, 2017. С. 18–23.
5. Дроздова І. П. Професійний інтерес до змісту текстів за фахом як фактор підвищення ефективності викладання української мови. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі*: зб. наук. праць. Харків, 2009. Вип. 14. С. 65–74.
6. Кочан І. М., Захлюпана Н. М. Словник-довідник із методики викладання української мови. Вісник Держ. ун-ту «Львівська політехніка». *Серія «Проблеми української термінології»*: матер. 6-ї Міжн. наук. конф. СловоСвіт 2000. С. 255–288.
7. Палінська О., Туркевич О. Крок 1 (рівень А1 – А2). Українська мова як іноземна: книга для студента. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2014. 104 с.
8. Стандарт державної мови «Українська мова як іноземна: рівні володіння А1–С2» / за ред. Д. В. Мазурик. Київ, 2024. 139 с.
9. Станкевич Н. І. Види читання в курсі української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*: зб. наук. праць. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. Вип. 8. С. 186–193.
10. Станкевич Н. І. Українська мова як іноземна: методика навчання видів мовленнєвої діяльності. Львів. 2022. 183 с.
11. Чистякова А. Б. Організація навчання читання іноземців на заняттях з мови у вищому навчальному закладі. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. Харків, 2012. С. 212–222.
12. Чистякова А. Б. Українська мова для іноземців: підручник для іноземних студентів вищих навчальних закладів. Харків, 2009. 522 с.
13. Ярема О. В. Взаємозв'язок різних видів читання у навчальному процесі. *Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики*: зб. наук. праць. Львів, 2001. С. 36–38.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

MODERN INFORMATION RETRIEVAL MODELS AT THE INTERSECTION OF LINGUISTICS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОШУКУ НА ПЕРЕТИНІ ЛІНГВІСТИКИ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Heydarova M.I.,

orcid.org/0000-0003-4892-9380

PhD student in Philology

Linguistics Institute named after I.Nasimi of Azerbaijan National Academt of Sciences

In an era of rapidly growing data in the digital environment, there is an increasing need to optimize information retrieval and query systems. Traditional keyword-based search methods rely on lexical matching between queries and documents, which gives rise to linguistic problems such as polysemy, synonymy, morphological variation, and context dependence. These issues reduce the effectiveness of search results.

This article examines information retrieval and query systems within the context of artificial intelligence challenges, analyzes recent research, and highlights the advantages of semantic search methods. It is noted that the application of machine learning, deep learning, and transformer-based large language models (such as BERT, GPT, RoBERTa, etc.) enables search systems to achieve more effective results in terms of query understanding. Key components of modern search systems—such as dialogue-based search, query reformulation, clarification question generation, and answer generation mechanisms—are also discussed.

The aim of this article is to analyze the impact of the development of artificial intelligence models on semantic search systems, to identify the technologies applied in this field, and to evaluate the effectiveness of the obtained results. The article also examines semantic search approaches based on knowledge graphs, ontologies, neural networks, as well as vector-based and hybrid models. The advantages and limitations of these approaches are analyzed comparatively. In addition, it is emphasized that hybrid approaches, which combine lexical, semantic, and knowledge-based methods, have the capacity to generate more accurate, effective, and context-aware search results. In conclusion, the integration of artificial intelligence technologies into search systems is regarded as a key direction for improving the accuracy and efficiency of information retrieval, and scientific foundations for future research in this area are outlined.

Key words: information retrieval, artificial intelligence, semantic search, dialogue search systems, large language models.

У добу стрімкого зростання обсягів даних у цифровому середовищі дедалі більше зростає потреба в оптимізації систем інформаційного пошуку та запитів. Традиційні методи пошуку, засновані на ключових словах, покладаються на лексичну відповідність між запитом та документами, що породжує лінгвістичні проблеми, такі як багатозначність, синонімія, морфологічна варіативність і залежність від контексту. Ці проблеми знижують ефективність результатів пошуку.

У статті розглядаються системи інформаційного пошуку та запитів у контексті викликів штучного інтелекту, аналізуються новітні дослідження та висвітлюються переваги семантичних методів пошуку. Зазначається, що застосування машинного навчання, глибокого навчання та великих мовних моделей на основі трансформерів (такі як BERT, GPT, RoBERTa тощо) дозволяє системам пошуку досягати більш ефективних результатів у розумінні запитів. Також розглядаються ключові компоненти сучасних систем пошуку – діалоговий пошук, реформування запитів, генерація уточнювальних питань і механізми формування відповідей.

Метою статті є аналіз впливу розвитку моделей штучного інтелекту на семантичні системи пошуку, визначення технологій, що застосовуються в цій сфері, та оцінка ефективності отриманих результатів. У статті також досліджуються підходи до семантичного пошуку, засновані на графах знань, онтологіях, нейронних мережах, а також векторних і гібридних моделях. Порівняльно аналізуються переваги та обмеження цих підходів. Крім того, підкреслюється, що гібридні підходи, які поєднують лексичні, семантичні та знаннєві методи, мають потенціал для формування більш точних, ефективних і контекстуально обґрунтованих результатів пошуку. У висновках інтеграція технологій штучного інтелекту в системи пошуку розглядається як ключовий напрямок підвищення точності та ефективності інформаційного пошуку, а також окреслюються наукові засади для подальших досліджень у цій сфері.

Ключові слова: інформаційний пошук, штучний інтелект, семантичний пошук, діалогові системи пошуку, великі мовні моделі.

Introduction. In the modern era of rapidly developing information technologies, information retrieval systems, question–answering systems, chatbots, digital libraries, and similar technologies have become an integral part of everyday life by enabling the retrieval of structured or unstructured data from

large-scale information collections. In this process, the main responsibility lies with information retrieval systems, as users obtain the required information by submitting queries to these systems.

Traditional search systems, namely keyword-based search, mainly rely on term matching between queries

and documents. Such systems face a number of problems, including polysemy, synonymy, fixed expressions, and morphological variations between queries and documents [9, p. 203].

In recent years, significant advances in information technologies and the availability of large-scale databases have played an important role in optimizing information retrieval systems. In particular, the rapid development of artificial intelligence (AI) has had a profound impact on information retrieval systems, fundamentally changing methods of accessing, processing, and using large-scale data resources. By enabling the use of deep learning methods, AI has also exerted a strong influence on the field of natural language processing (NLP – Natural Language Processing). As a rule, in traditional information retrieval based on keyword matching, although lexical correspondence between query terms and documents is achieved, the semantic depth of the query is not taken into account. Therefore, in recent years, the development of semantic search systems—systems capable of understanding user intent and the content of queries—has come to the forefront. Thanks to advances in artificial intelligence technologies, the joint application of semantic search, natural language processing, machine learning (ML), and deep learning (DL) has led to more effective results. In particular, transformer-based large language models (LLMs), such as BERT, GPT, RoBERTa, and others, retrieve and present information that is semantically related to the user's query based on the contextual meaning of the text.

LLMs are artificial intelligence systems that understand, predict, and generate human language, trained on large-scale text corpora using deep learning algorithms. They are developed on the basis of massive datasets containing billions of words from diverse sources such as books, articles, blogs, tweets, and others. Through artificial intelligence algorithms, these models learn statistical patterns in data, including word frequency, order, agreement, and meaning.

LLMs are widely used in text generation, machine translation, summarization, question–answering systems, and the enhancement of search systems. Most modern LLMs are based on transformer architectures. One of the key features of the transformer architecture is the self-attention mechanism, which allows the model to assess the importance of different words within a sentence, thereby effectively capturing contextual nuances and semantic meanings. Pre-trained transformer models, trained on large-scale text corpora, deeply internalize the semantics and syntax of language, enabling high performance across a wide range of language tasks [13, p. 1890].

Literature review. From studies conducted in the field of optimizing and improving the efficiency

of information retrieval systems, several key points can be identified. In her work, Y. V. Rogushina examines the modeling of an intelligent interaction system between information resources and information consumers through the use of external and internal knowledge bases. She also proposes an ontological model that formally describes the interaction between users and web-based information resources during semantic search, outlining its elements and the relationships between them, and suggests sources and methods for extending this model [19, p. 336].

In their work, K.A. Hambarde and H. Proença discuss state-of-the-art models that cover a wide range of methods and approaches in the field of information retrieval. The authors examine approaches ranging from term-based methods to semantic search techniques and neural models, as well as the relationships between them [8]. Bola Abimbola emphasizes that search systems based on ontological concepts improve the quality of search results [1]. M. Rovatsos and R. Filgueira present a methodology for developing lightweight semantic search systems that employ modern technologies to support users in exploring large volumes of data. The authors provide an extensive study to demonstrate the benefits of this methodology [20, p. 71].

At present, large language models, which play a crucial role in the development of information retrieval systems, are opening new possibilities by moving beyond traditional keyword-based queries and ranked result lists. The retrieval-augmented generation (RAG) paradigm based on large language models represents a more dynamic and interactive search system that integrates question–answering, information extraction, and other information access mechanisms between the user and the search system. This approach enables the use of richer semantic representations through advanced language models [3].

Methods and Materials. This research employs a theoretical-analytical methodology based on a comprehensive review of current scientific literature in the fields of linguistics, information retrieval, and artificial intelligence. The study synthesizes findings from interdisciplinary research involving natural language processing, semantic search technologies, and large language models.

Materials used include peer-reviewed articles and conference papers on semantic search, transformer-based models, and query optimization; technical documentation and experimental results from open-access machine learning platforms; ontologies and structured knowledge graphs utilized in contemporary search systems; case studies and system architectures from existing dialogue-based and retrieval-augmented gen-

eration (RAG) systems; as well as official publications and implementations from major AI frameworks such as BERT, GPT, T5, RoBERTa, and related tools.

Data for the analysis were collected from open scientific repositories, including ACM Digital Library, IEEE Xplore, arXiv, and Google Scholar. Evaluation of system performance, model behavior, and semantic accuracy was conducted based on secondary data analysis from published experimental studies.

The study does not involve the development of new software but instead evaluates and compares existing AI-driven semantic search models in terms of linguistic effectiveness, adaptability to user queries, and integration potential into practical information retrieval environments.

Results. One of the main functions of modern information systems (IS) is the retrieval of data that meet specific criteria. At the present stage, the large volume of archival documents and resources within information systems creates serious challenges for information retrieval and its management. Traditional methods of information retrieval, especially when working with large-scale collections, give rise to a number of difficulties in obtaining the required information. This problem becomes even more pronounced due to the diversity of document formats and during searches within unstructured data.

The specificity of the methodological and technological problems that arise in organizing such searches is determined by several factors. First of all, this is related to the nature of the content contained in the information resources entering the system. Although textual content still predominates in modern information systems, multi-format resources that include multimedia content (graphic, audio, and video information, etc.) are becoming increasingly widespread. In addition, various forms of content structuring are used to improve operational efficiency. As a result of structuring, information is divided into factual data, meta-data describing their structure, and even “meta-meta-data” that define different variants of data structures. In this context, the following can be identified as specific cases of the information retrieval problem: object and image recognition, speech recognition, semantic analysis, and translation of natural language texts.

Since the task of information retrieval systems is to effectively manage and provide access to such large volumes of data, existing traditional methods are unable to keep pace with the rapidly growing data volume. This leads to problems related to accuracy, speed, and system scalability.

At this stage, artificial intelligence technologies provide significant support by enhancing the functionality of information retrieval systems through

the use of machine learning algorithms, deep learning models, and natural language processing techniques.

- *Machine learning algorithms* enable systems to learn from data patterns, thereby improving the relevance and accuracy of search results.

- *Deep learning models* strengthen the system’s ability to understand complex relationships within data.

- *NLP technologies* make it possible to capture semantic meaning, perform context analysis, and identify user intent [2, p. 3].

The application of these techniques in search systems results in more effective and personalized information retrieval for users.

In general, considering content characteristics in search systems—either explicitly or implicitly—the following trends can be identified for organizing effective information retrieval within relevant resources:

The aim here is to understand natural language questions and provide dialogue-like responses. For this purpose, natural language processing (NLP) and dialogue management technologies are employed, enabling users to interact with search systems in a more convenient and efficient manner [24, p. 925]. This approach facilitates complex information retrieval through interactive dialogues conducted in natural language. For some time now, voice assistants and chatbots have been widely used by users. However, the information retrieval capabilities of these systems remain relatively limited and are often restricted to answering simple questions [22, p. 73]. In recent years, the development of simple question–answering systems has evolved into the emergence of large language models capable of supporting more complex dialogues, and the integration of these models into search systems has gained significant momentum.

Unlike traditional keyword-based search, dialogue-based search systems support multi-turn interactions, allowing users to gradually refine their queries and explore the information space in a step-by-step manner [28, p. 1402].

Researchers have examined the key components considered essential for dialogue-based search systems built on large language models. These include query reformulation, search clarification, and response generation [6, p. 2].

Query reformulation has long been regarded as one of the primary mechanisms for addressing the problem of lexical mismatch in information retrieval. This can be achieved, for example, by expanding queries with related terms or by generating paraphrases – different expressions that convey the same meaning [27, p. 1].

Recent studies show that large language models have become one of the most effective tools for refor-

ulating queries, including dialogue-based queries [16]. However, queries generated by LLMs, like those rewritten by humans, still require additional optimization for effective integration into search systems. In this regard, several approaches have been proposed by researchers, among which the **zero-shot** approach has attracted particular attention. Compared to traditional methods, this approach can provide more flexible and powerful results in query reformulation.

The main goal of query reformulation is to fully or partially replace the terms in the original query. At the same time, this process may also include the following operations:

- adding new words to the query (expansion),
- removing certain words from the query (optimization),
- adjusting the weights of words according to their importance within the query, or applying all of these methods together [15, p. 135].

In zero-shot query reformulation, LLMs understand the original form of the user query without additional examples and infer the user's intent. In this process, the model may add relevant keywords, paraphrases, and contextual information to the query. For example, a user query: *"Restaurants in Baku."* Since this query is relatively vague, an LLM can reformulate it, for example, as *famous restaurants in Baku, outdoor restaurants, or family-friendly restaurants*. In addition, the query reformulation process also includes issues related to query structure or format, such as stemming, removal of stop words, acronym expansion [10, p. 77], spelling correction, and the refinement or expansion of terms. The next stage that helps users formulate their queries more precisely involves the search system presenting clarification questions in cases where it detects user uncertainty or ambiguity.

Search clarification enables dialogue-based search systems to interact more actively with users, especially when queries are ambiguous or multi-faceted, that is, when they can be interpreted in multiple ways. Instead of directly presenting results, such systems ask clarification questions to better understand user intent. For example, when a user submits the query "Apple" in English, the search system asks a clarifying question to determine whether the query refers to the company or the fruit: *"What do you mean by 'Apple'?"*

At the same time, the system may offer possible response options, such as:

- *Information about the apple fruit;*
- *Products of Apple Inc. (iPhone, Mac, iPad, etc.);*
- *Latest news related to Apple.*

After the user selects the desired option, the search system ranks and presents the corresponding results. The analysis of user interactions involving clarifica-

tion questions can help to gain a deeper understanding of the clarification process in search and enable researchers to identify which queries require clarification, as well as which types of clarification questions users tend to prefer [29, p. 1].

Since dialogue-based search queries may take different directions, search clarification is divided into four main categories:

1. Clarification for conversational document retrieval
2. Web search clarification
3. Search clarification for question answering systems
4. Domain-specific search clarification [6, p. 7].

The goal of conversational document retrieval is to find the most relevant and appropriate document based on the user's query. For example, a user may submit the query: *"Find recent research on environmental changes."* To refine the query, the system may ask a clarification question such as: *"Are you looking for scientific articles on climate change, or general information about its impacts on nature?"* Based on the user's response, the system then presents articles from scientific journals or ecological blogs. To model such dialogues, datasets such as OR-QuAC [4] or CAsT (Conversational Assistance Track) [5] are commonly used.

In some cases, users submit queries consisting of only one or two keywords, which results in a large number of possible answers. The purpose of web search clarification is to disambiguate vague or short queries. For instance, if a user enters the query *"puma"*, the system may ask whether *"puma"* refers to the animal or the company. After determining the intended meaning based on the user's response, the system displays the appropriate results. Such clarification mechanisms are implemented in applications like Google and Bing in the form of *"Did you mean..."* prompts or automatic suggestions (auto-suggest).

In question-answering systems, the aim of search clarification is to identify the correct answer by clarifying the context when a user's question is general or has multiple possible interpretations. Artificial intelligence systems, particularly large language models, refine such questions at the factual level, thereby providing more precise and accurate answers.

During domain-specific searches (e.g., in various fields of science, medicine, programming, etc.), terms are often specialized and frequently ambiguous. In such cases, terminological and contextual clarification is required. To perform this type of clarification, domain-specific large language models (LLMs) such as LegalBERT, CodeBERT, and BioGPT are used.

For example, a user query: *"Can I create a branch for a bug fix?"* The system may ask a clarification

question such as: “*Are you referring to creating a branch in Git, or to a fix branch in a CI/CD system?*”

In traditional search systems (Google, Yandex, Bing, etc.), during response generation, a list of web pages or relevant documents matching the query is returned and ranked. The current improved versions of these systems consist of two components: a retrieval module and a response generation module [14; 21]. The retrieval module identifies relevant information and facts (indexed documents, web pages) using models such as BM25 and dense retrieval approaches (BERT, DPR, ColBERT, etc.).

The generator, in turn, uses large language models (GPT, T5, DeepSeek, etc.) to produce syntactically and semantically coherent new texts based on the retrieved information. One of the most widely used approaches in such systems is Retrieval-Augmented Generation (RAG). Using this approach, large language models access an external knowledge base composed of documents, retrieve relevant information through semantic similarity calculations, and generate new texts that correspond to the user query. This approach is particularly useful for applications such as question–answering systems, summarization, and dialogue agents.

The RAG approach improves the accuracy and reliability of generated texts by incorporating knowledge retrieved from external databases, while also enabling continuous knowledge updates and the integration of domain-specific information [21, p. 155]. Text-based RAG models are primarily built on transformer architectures (e.g., BERT and T5). These models use self-attention mechanisms to capture contextual relationships within text, thereby improving both retrieval accuracy and the fluency of text generation. An example of how LLMs operate using the RAG approach can be illustrated as follows:

User question: “*What is morphology in linguistics?*”

The LLM retrieves semantically relevant texts from external knowledge bases, text corpora, web pages, social networks, and other sources, and then generates a new text by leveraging multiple contexts. For example:

1. In linguistics, morphology studies parts of speech and their rules of change. It examines the rules governing linguistic facts within the internal structure of words [17].

2. Morphology studies word forms. The main subject of morphology is parts of speech. In morphology, words are studied as parts of speech, and their structure and rules of change are analyzed [18].

3. Morphology is the set of rules governing how words change and take different forms in a sentence, as well as the discipline that studies these rules [12, p. 24].

4. Morphology is a branch of grammar. Its object of study is the word. Morphology primarily focuses on various grammatical forms that express grammatical meanings. It covers all parts of speech and examines their similarities and differences [11, p. 5].

Using texts retrieved from various sources by the search module of an LLM (e.g., ChatGPT), the system may generate a synthesized response such as:

Morphology is a branch of grammar that studies words and their grammatical patterns of change, grammatical forms, as well as the structure and characteristics of parts of speech. It focuses on the internal structure of words, their grammatical forms, the grammatical meanings expressed by these forms, and the similarities and differences among parts of speech.

In other words, the main objects of study in morphology include:

- *word forms and rules of inflection,*
- *parts of speech and their grammatical features,*
- *the internal structure and composition of words,*
- *means of expressing grammatical meanings.*

In general, it should be noted that the RAG approach is primarily used in large language models (LLMs). It was developed to reduce the hallucination problem of LLMs and to enable the retrieval of factual information from external data sources. In search systems, however, RAG-like architectures have been adopted only since 2023. For example, in Google this approach is referred to as Search Generative Experience (SGE). Unlike LLMs, search systems generate shorter, more constrained, and fact-based responses, explicitly grounded in indexed web pages.

Semantic search is a technique that provides more accurate answers by understanding the intent and contextual meaning of a user’s query. Unlike traditional keyword-based search methods, semantic search evaluates the relationships between words and expressions and delivers more precise information based on the query. This approach takes into account various factors such as synonyms, different variations of expressions, and the broader context of the query. Semantic search makes it possible to retrieve documents that may not explicitly contain the query terms but are semantically related to them. In this process, the goal of artificial intelligence systems is not merely to match keywords, but to understand semantic relationships between words, identify patterns, and even predict the user’s potential next steps.

Compared to traditional search methods, semantic search has several key advantages. First, by considering the context of the query and the relationships between words, it enables higher accuracy and relevance. This approach allows for deeper query under-

standing and, as a result, provides more appropriate answers. In addition, it is capable of extracting knowledge from large volumes of unstructured data (documents and texts).

The operating principle of semantic search is based on natural language processing (NLP), machine learning, and knowledge graphs. The process begins with the analysis of the query to understand the user's intent. This stage is referred to as query understanding, during which the language, syntax (sentence structure), and semantics (meaning) of the query are identified and processed using NLP techniques.

The content stored in the system's database is indexed using methods such as latent semantic analysis. Latent semantic indexing (LSI) is a search engine algorithm that analyzes web pages by considering not only the keywords and expressions present on a page, but also the presence of their synonyms and thematically related terms. The algorithm aims to ensure that documents that best answer the search query appear at the top of the search results. Latent semantic indexing is a specific application of latent semantic analysis in search engines. These methods map similar concepts, words, or expressions into a closely connected semantic network, allowing the system to retrieve relevant results even when different terms or synonyms are used in the query.

The process that improves the accuracy of search results and promotes documents with stronger contextual relevance between the query and content—by using deep learning models—is known as semantic ranking. Semantic ranking refers to ordering search results based on semantic information. To perform semantic ranking, machine learning is applied in several stages. In the first stage, potential data sources that can answer the query are selected. In the second stage, each data source generates candidate answers using learning-to-rank methods. In the third and final stage, these sources are ranked, user intents are selected and ordered, and the answers within each intent (e.g., news results) are presented to the user as a final, aggregated result.

Thus, in semantic search, queries may yield results that:

- use different words conveying the same meaning,
- are based on synonyms,
- present contextually related results from different perspectives,
- provide direct, specific answers, and so on.

For example, if the query *“How can headaches be reduced?”* is submitted to a search system, the following types of results may be returned:

1. *How to relieve a headache?*
2. *What helps with headaches?*
3. *Ways to reduce pain without painkillers.*

4. *Causes of migraine headaches and methods of prevention, etc.*

To understand user intent in semantic search systems, approaches based on knowledge graphs, neural information retrieval, vector-based models, hybrid approaches, and ontology-based methods are employed. Knowledge graphs and Neural Information Retrieval (Neural IR) are two complementary approaches that together enhance the effectiveness of semantic search systems.

Knowledge graphs are databases that store structured information about objects, concepts, and the relationships between them. By using knowledge graphs, search systems can better understand user queries and present more relevant results by linking related concepts [24].

The main advantage of using knowledge graphs in semantic search systems lies in providing a more accurate interpretation of a query's meaning by analyzing the concepts within the query in the context of explicit semantic relationships. The application of knowledge graphs enables more efficient execution of tasks such as identifying entities within a query (identifiers, attributes, and relations), disambiguating multiple possible meanings of the same word or expression based on context, and expanding the semantic relationships of a query. At the same time, building and continuously updating such graphs requires significant resources.

Neural information retrieval (Neural IR) is a research area that uses neural networks to simulate information retrieval tasks such as query understanding and relevance ranking. This approach aims to improve the accuracy of search results by considering complex relationships between queries, documents, and users [24, p. 926].

Neural-based models learn distributed vector representations of queries and document texts, capturing their contextual and semantic properties. Rather than relying solely on lexical matching of query terms, these models account for linguistic features such as synonymy, paraphrasing, and context dependence, enabling the identification of the implicit intent of a query. In particular, transformer-based models such as BERT and its variants enhance information retrieval effectiveness by capturing long-range semantic dependencies and measuring semantic similarity [26, p. 401].

In vector-based approaches, each query and document is represented in a high-dimensional vector space, where semantically similar objects are positioned closer to each other. As a result, semantic relationships between query intent and document content are evaluated using mathematical similarity measures.

Compared to traditional keyword-based methods, this enables more accurate and context-aware matching [23, p. 1].

Ontology-based approaches are widely used in semantic search systems to represent and interlink knowledge in a structured manner. An ontology is a tool for modeling conceptual structures and expressing information at the knowledge and semantic levels. Through their hierarchical organization, ontologies enable effective structuring of knowledge for semantic search and describe semantics by leveraging relationships between concepts. Ontologies provide methods for representing and processing both knowledge and queries. They are designed to describe the semantics of information within a specific domain and to address the problem of conceptual ambiguity [25]. An ontology defines a shared vocabulary for information exchange within a domain, including core concepts and machine-interpretable representations of the relationships between them.

A hybrid approach in information retrieval is created by combining multiple methods, with the aim of improving semantic relevance and search accuracy. In this approach, the strengths of traditional keyword-based lexical matching, vector-based methods, knowledge graph-based methods, and ontology-based methods are integrated [7, p. 1].

The main advantage of the hybrid approach is that the weaknesses of one method are compensated by the strengths of others. For example, neural-based models provide high accuracy in contextual semantic matching during information retrieval, but their explainability is relatively limited. In contrast, knowledge graph- and ontology-based approaches offer clearer explanations through structured data and explicit conceptual relationships. By combining these methods, hybrid approaches yield more effective results.

Hybrid approaches are primarily applied to tasks such as understanding query intent, disambiguation – i.e., determining the contextually appropriate meaning among multiple possible meanings of a word or expression – semantic ranking, and information enrichment. Nevertheless, the effectiveness of these approaches is closely related to the quality of internet resources, as well as the model's learning capacity and computational capabilities.

Conclusion. The conducted research shows that information retrieval systems have developed significantly with the application of artificial intelligence technologies. Since traditional keyword-based search methods are insufficient for retrieving query-relevant information from large-scale and unstructured data, the development of semantic search systems has come to the forefront.

The integration of large language models into information retrieval systems has enabled more optimal and effective performance of functions such as dialogue-based search, query reformulation, clarification question generation, and response generation. In particular, the RAG approach used by LLMs enhances the accuracy and reliability of generated responses by leveraging external knowledge bases, while also partially mitigating the hallucination problem.

Various approaches applied in semantic search systems demonstrate high effectiveness in understanding user intent and identifying semantic relevance. Hybrid approaches, by combining the strengths of these methods, make it possible to achieve more effective results in terms of both accuracy and explainability.

In conclusion, the future development of information retrieval and query systems is closely linked to artificial intelligence technologies – especially large language models – integrated within hybrid semantic search frameworks.

REFERENCES:

1. Abimbola B. Intelligent Information Retrieval System. *International Journal of Artificial Intelligence and Machine Learning*. 2022. 2(1). P. 71-74. DOI: 10.51483/IJAIML.2.1.2022.71-74
2. Adelakun, Olawale N. Exploring the Impact of Artificial Intelligence on Information Retrieval Systems. *Information Matters*. 2024. 4(5). P. 1-5. DOI: 10.2139/ssrn.4834942
3. Breuer T., Frihat, S., Fuhr, N. et al. Large Language Models for Information Retrieval: Challenges and Chances. *Datenbank Spektrum*. 2025. 25. P. 71-81. DOI: 10.1007/s13222-025-00503-x
4. Chen Q., Liu Y., Cen Ch. Et.al. Open-Retrieval Conversational Question Answering. In *Proceedings of the 43rd International ACM SIGIR Conference on Research and Development in Information Retrieval (SIGIR '20)*, July 25-30, 2020. Virtual Event, China. ACM, New York, NY, USA, 10 p. DOI: 10.1145/3397271.3401110
5. Dalton J., Xiong C., Callan J. TREC CAsT 2019: The Conversational Assistance Track Overview. *SIGIR '20: Proceedings of the 43rd International ACM SIGIR Conference on Research and Development in Information Retrieval*. 2020. P. 1985 – 1988. DOI: 10.1145/3397271.340120.
6. Fengran M., Kelong M., Ziliang Z. et. al. A Survey of Conversational Search. *ACM Trans. Inf. Syst.* Vol. 43. № 6. Article 167. 2025. 50 p. DOI: 10.1145/3759453
7. Godinez, A. HySemRAG: A Hybrid Semantic Retrieval-Augmented Generation Framework for Automated Literature Synthesis and Methodological Gap Analysis. 2025. 47 p. (Available at: ArXiv, abs/2508.05666).

8. Hambarde K. A., Proença H. Information Retrieval: Recent Advances and Beyond. in IEEE Access. 2023. P. 76581-76604. 2023. DOI: 10.1109/ACCESS.2023.3295776.
11. P. 76581-76604. 2023. DOI: 10.1109/ACCESS.2023.3295776.
9. Heydarova M. Characteristics of the semantic search system. Terminology issues. 2025. 1. P. 202-207. DOI: 10.59849/2663-8967.2024.1.202
10. Huang J., Efthimis N. Efthimiadis. Analyzing and evaluating query reformulation strategies in web search logs. Proceedings of the 18th ACM conference on Information and knowledge management 2009. P. 77-86. DOI: 10.1145/1645953.1645966
11. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. III hissə. Morfologiya. Bakı: "Şərq-Qərb", 2007. 280 s.
12. Kazımov Q.Ş. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. Bakı: "Nurlan", 2010. 400 s.
13. Kumar D., Singh Sh. Advancements in transformer architectures for large language model: from bert to gpt-3 and beyond. International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science (Peer-Reviewed, Open Access, Fully Refereed International Journal). 2024. 6(5). DOI: 10.56726/IRJMET55985
14. Lewis P.; Perez E.; Piktus A. et.al. Retrieval-Augmented Generation for Knowledge-Intensive NLP Tasks. 2005. (Available at: arXiv preprint arXiv:2005.11401).
15. M. Mosbah. Query Refinement into Information Retrieval Systems: An Overview. J. inf. organ. sci. (Online). 2023. 47(1). P. 133-151.
16. Ma X., Gong Y., He P., et. Al. Query Rewriting for Retrieval-Augmented Large Language Models. Proceedings of the 2023 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing. P. 5303–5315 December 6-10, 2023. Association for Computational Linguistics. URL: ArXiv, abs/2305.14283.
17. Morfologiya (dilçilik). Vikipediya Azad Ensiklopediya (Available at: [https://az.wikipedia.org/wiki/Morfologiya_\(dil%C3%A7ilik\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Morfologiya_(dil%C3%A7ilik))).
18. Morfologiya. (Available at: <https://kayzen.az/blog/Az%C9%99rbaycan-dili/469/morfologiya.html>).
19. Rogushina. J.V. Application of the Ontological Model for Semantic Search of the Information Objects. Ontology of Designing. 2015. 3(17). P. 336-356. DOI: 10.18287/2223-9537-2015-5-3-336-356
20. Rovatsos M., Filgueira R. Building Lightweight Semantic Search Engines. In Proceedings of the 19th IEEE Conference on eScience. (International Conference on e-Science (e-Science)). Institute of Electrical and Electronics Engineers. 2023. P. 1-10. DOI: 10.1109/e-Science58273.2023.10254874
21. Sawarkar K., Mangal A., Solanki S.R. Blended RAG: Improving RAG (Retriever-Augmented Generation) Accuracy with Semantic Search and Hybrid Query-Based Retrievers. 7th International Conference on Multimedia Information Processing and Retrieval (MIPR). 2024. P. 155-161.
22. Schneider Ph., Poelman W., Rovatsos M. et al. Engineering Conversational Search Systems: A Review of Applications, Architectures, and Functional Components. In Proceedings of the 6th Workshop on NLP for Conversational AI (NLP4ConvAI 2024). Bangkok, Thailand. 2024. P. 73-88.
23. Seyed Monir S., Lau I., Yang, S. et.al. VectorSearch: Enhancing Document Retrieval with Semantic Embeddings and Optimized Search. 2024. 10 p. URL: ArXiv, abs/2409.17383
24. Sharma S., Panda S.P. Efficient information retrieval model: overcoming challenges in search engines-an overview. Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Science. 2023. 32(2). P. 925-932.
25. Shunli Q., Wenxia J. Research on the Construction of Semantic Information Retrieval Model Based on Logistics Ontology. In Proceedings of the 2024 4th International Symposium on Big Data and Artificial Intelligence (ISBDAL '24). Association for Computing Machinery, New York, NY, USA. 2025. P. 247-252 DOI: 10.1145/3723366.3723405
26. Trabelsi M., Chen Z., Davison B.D. et al. Neural ranking models for document retrieval. Inf Retrieval J. 2021. 24. P. 400–444. DOI: 10.1007/s10791-021-09398-0
27. Wang X., Macdonald C., Ounis I. Deep Reinforced Query Reformulation for Information Retrieval. Virtual Event, China. DRL4IR, July 30, 2020. 10 p. (Available at: ArXiv, abs/2007.07987).
28. White A. Synthesizing Human-Like Conversational Search Interactions with Large Language Models. Preprints 2025. P. 1401-1412. DOI: 10.20944/preprints202503.1401.v1
29. Zamani H., Mitra B., Chen E. et. al. Analyzing and Learning from User Interactions for Search Clarification. Proceedings of the 43rd International ACM SIGIR Conference on Research and Development in Information Retrieval. In (SIGIR '20), July 25–30, 2020. 10 p. DOI: 10.1145/3397271.3401160



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

COGNITIVE-COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING ENGLISH TO STUDENTS OF AGRICULTURAL SPECIALTIES IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL TRAINING

Чорна В.Л.,

orcid.org/0000-0002-7288-9043

*старший викладач кафедри європейських мов
Державного біотехнологічного університету*

Логінова О.В.,

orcid.org/0009-0000-1813-0995

*старший викладач кафедри європейських мов
Державного біотехнологічного університету*

Метою статті є аналіз когнітивно-комунікативного підходу до викладання англійської мови студентам сільсько-господарських спеціальностей у контексті професійної підготовки. Особлива увага приділяється інтеграції мовного та фахового компонентів навчання, що забезпечує формування функціонально релевантної іншомовної компетентності, необхідної для професійної діяльності в аграрній галузі. Вивчення англійської мови як універсального засобу комунікації дозволяє студентам брати участь у міжнародних наукових конференціях, дослідницьких проєктах і програмах академічної мобільності, сприяє обміну досвідом з іноземними колегами та інтеграції в глобальний професійний простір. У статті обґрунтовано теоретичні засади когнітивно-комунікативного підходу, який поєднує принципи комунікативної методології та когнітивізму. З одного боку, він визначає принципи відбору, організації та послідовності опрацювання мовного матеріалу відповідно до комунікативних потреб студентів. З іншого боку, він спрямований на усвідомлене засвоєння знань, активізацію пізнавальних процесів та розвиток здатності до аналізу й концептуалізації іншомовної інформації. Практична реалізація підходу передбачає використання професійно орієнтованих завдань, що охоплюють аналіз лексичних одиниць, моделювання комунікативних ситуацій та критичне опрацювання фахових текстів, що сприяє глибокому засвоєнню термінології та формуванню навичок продуктивного мовлення. Важливими умовами ефективного впровадження підходу є врахування індивідуальних особливостей студентів, професійно орієнтована спрямованість навчання, функціональність і ситуативність опрацювання іншомовного матеріалу, а також інтеграція традиційних і цифрових засобів навчання. Особлива роль відводиться викладачу як фасилітатору, який організує навчально-мовленнєву взаємодію, моделює автентичні професійні ситуації та стимулює активну участь студентів в освітньому процесі. Стаття також висвітлює використання онлайн-платформ та цифрових ресурсів, що надають доступ до автентичного англомовного контенту, статистичних даних, професійних текстів і мультимедійних матеріалів, що розширює можливості самостійної роботи та розвитку мовних компетентностей. У висновках наголошується, що поєднання когнітивного й комунікативного компонентів забезпечує системне формування професійно орієнтованої іншомовної компетентності, розвиток критичного мислення та готовність студентів до ефективної міжнародної комунікації в аграрній сфері.

Ключові слова: когнітивно-комунікативний підхід, професійно орієнтоване навчання, англійська мова, сільськогосподарські спеціальності, іншомовна компетентність, професійна комунікація.

The aim of the article is to analyze the cognitive-communicative approach to teaching English to students of agricultural specialties within the context of professional training. Particular attention is paid to the integration of linguistic and professional components of education, which ensures the development of functionally relevant foreign language competence necessary for professional activity in the agricultural sector. Studying English as a universal means of communication enables students to participate in international scientific conferences, research projects, and academic mobility programs, facilitates the exchange of experience with foreign colleagues, and supports integration into the global professional environment. The article substantiates the theoretical foundations of the cognitive-communicative approach, which combines the principles of communicative methodology and cognitivism. On one hand, it defines the principles for selecting, organizing, and sequencing the processing of language material according to students' communicative needs. On the other hand, it is aimed at conscious knowledge acquisition, activation of cognitive processes, and the development of the ability to analyze and conceptualize foreign language information. The practical implementation of the approach involves the use of professionally oriented tasks, including the analysis of lexical units, modeling of communicative situations, and critical processing of professional texts, which promotes deep assimilation of terminology and the development of productive language skills. Key conditions for the effective implementation of the approach include consideration of students' individual characteristics, a professionally oriented learning focus, functional and situational processing of foreign language material, as well as the integration of traditional and digital teaching tools. A special role is assigned to the teacher as a facilitator, who organizes educational and linguistic interaction, models authentic professional situations, and stimulates active student participation in the learning process. The article also highlights the use of online platforms and digital resources that provide access to authentic English content, statistical data, professional texts, and multimedia materials, expanding

opportunities for independent work and the development of language competencies. The conclusions emphasize that the combination of cognitive and communicative components ensures the systematic formation of professionally oriented foreign language competence, the development of critical thinking, and students' readiness for effective international communication in the agricultural sector.

Key words: cognitive-communicative approach, professionally-oriented education, English, agricultural specialties, foreign language competence, professional communication.

Постановка проблеми. Розвиток міжнародної наукової та освітньої співпраці, цифровізації аграрного виробництва та інтеграції України у європейський професійний простір зумовлює значущість формування у майбутніх фахівців сільськогосподарської галузі високого рівня іншомовної підготовки, передусім володіння англійською мовою як засобом професійної комунікації. Водночас традиційні методи до викладання іноземної мови не завжди забезпечують належну інтеграцію лексико-граматичних і комунікативних знань із фаховим змістом навчання, що, як наслідок, знижує ефективність практичного застосування мовленнєвих умінь у професійних та академічних ситуаціях. У цьому контексті постає нагальна потреба у впровадженні методологічно обґрунтованих підходів, які б поєднували розвиток комунікативної компетентності з когнітивною обробкою спеціалізованої інформації, сприяли формуванню професійно зорієнтованої іншомовної компетентності та забезпечували практико орієнтований характер мовної підготовки студентів аграрних спеціальностей у міжнародному професійному середовищі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про зростаюче значення вивчення англійської мови для студентів сільськогосподарських спеціальностей, оскільки сучасні освітні та професійні вимоги передбачають високий рівень іншомовної компетентності. Зокрема, Тамаркіна О. та Байдак Л. підкреслюють актуальність вивчення англійської мови як засобу професійної комунікації та доступу до міжнародних наукових ресурсів, що сприяє формуванню компетентностей майбутніх фахівців [1]. У цьому контексті Комар О. зазначає, що когнітивно-комунікативний підхід у навчанні англійської мови студентів немовних спеціальностей забезпечує інтеграцію мовленнєвої практики з усвідомленням опрацюванням фахового змісту [2]. Романчук С. демонструє, що застосування когнітивно-комунікативних методів сприяє розвитку здатності студентів аналізувати та адаптувати мовні засоби до реальних професійних комунікативних ситуацій [3]. Поряд з тим, Чорнобай В. виділяє сучасні тенденції викладання англійської мови в аграрних закладах вищої освіти [4]. Крім того, Андреева М. підкреслює необхідність комплексного підходу до

формування іншомовної компетентності аграріїв у немовних закладах вищої освіти, що включає інтеграцію лексичних, граматичних і комунікативних умінь [5]. Водночас Поліщук А. розглядає наукові підходи до розвитку іншомовного професійного спілкування майбутніх аграрних інженерів [6]. Натомість Канюк О. висвітлює когнітивний напрям у методиці викладання іноземної мови, що стимулює активізацію пізнавальних процесів студентів та формування здатності до системного аналізу фахової інформації [7].

Попри існуючі методичні підходи, залишається потреба в подальшому дослідженні застосування когнітивно-комунікативного підходу до викладання англійської мови студентам сільськогосподарських спеціальностей.

Метою статті є аналіз когнітивно-комунікативного підходу до викладання англійської мови студентам сільськогосподарських спеціальностей у контексті професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Знання англійської мови є важливим структурним компонентом професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі, оскільки воно забезпечує їхню інтеграцію в міжнародний науковий, освітній і виробничий простір. Англійська мова як універсальний засіб професійної комунікації створює можливості для участі аграріїв у міжнародних наукових конференціях, дослідницьких проєктах і програмах академічної мобільності, а також сприяє обміну фаховим досвідом з іноземними колегами [1, с. 117].

Зазначені чинники актуалізують потребу в оновленні підходів до викладання англійської мови у закладах вищої освіти аграрного профілю. У цьому контексті іншомовна підготовка має бути спрямована на формування формально-мовних умінь й на розвиток здатності студентів усвідомлено використовувати мовні засоби у професійно значущих комунікативних ситуаціях, що зумовлює необхідність інтеграції мовного та фахового компонентів навчання.

Відтак, когнітивно-комунікативний підхід до навчання іноземних мов, з одного боку, виступає теоретичною основою комунікативної методології, визначаючи принципи відбору, організації та послідовності опрацювання мовного і лінгвістичного матеріалу з урахуван-

ням комунікативних потреб здобувачів освіти. З іншого боку, з позицій когнітивізму, цей метод орієнтований на усвідомлене засвоєння знань, активізацію пізнавальних процесів і розвиток здатності до аналізу та концептуалізації іншомовної інформації, що забезпечує формування функціонально релевантної іншомовної компетентності у межах професійної діяльності [2, с. 39].

Своєю чергою, реалізація когнітивно-комунікативного підходу у викладанні англійської мови студентам сільськогосподарських спеціальностей повинна передбачати системне використання професійно орієнтованих завдань, спрямованих на аналіз лексичних одиниць як репрезентантів фахових понять і когнітивних структур аграрної сфери. Наприклад, студентам може бути запропоновано завдання, спрямоване на аналіз лексичних одиниць, зокрема “crop rotation”, “soil fertility”, “yield optimization”. У межах виконання завдання здобувачі освіти мають визначити їх базове значення, встановити зв'язок із ключовими аграрними поняттями та пояснити їх роль у структурі фахового тексту.

Доцільним є також використання завдань, орієнтованих на аналіз лексики у професійно змодельованих комунікативних ситуаціях. Зокрема, студентам слід запропонувати проаналізувати функціонування таких лексичних одиниць, як “precision agriculture”, “data-driven decision-making”, “resource efficiency” у контексті опису сучасних технологій агропромисловості.

Ефективна реалізація когнітивно-комунікативного підходу до навчання іноземної мови студентів немовних, зокрема сільськогосподарських, спеціальностей ґрунтується на сукупності взаємопов'язаних педагогічних умов. Важливими серед них є врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти, професійно орієнтована мовна спрямованість освітнього процесу, а також функціональність і ситуативність засвоєння іншомовного матеріалу. Реалізація зазначених умов забезпечує адаптацію навчання до реальних потреб майбутньої професійної діяльності та сприяє формуванню здатності студентів усвідомлено застосовувати мовні засоби у фаховому спілкуванні [2, с. 41].

Важливим аспектом також є цілеспрямований відбір змісту мовного матеріалу та оптимальних форм його подання на заняттях з англійської мови. У цьому контексті використання інтерактивних методів і форм навчання стимулюють мовленнєву активність студентів, розвиток критичного та

рефлексивного мислення, а також формування навичок автономної навчальної діяльності.

Визначальною складовою реалізації когнітивно-комунікативного підходу є розроблення навчальних посібників і електронних освітніх ресурсів, що інтегрують мовний і професійний компоненти навчання. Поєднання традиційних і цифрових засобів навчання створює умови для безперервності іншомовної освіти, розширює можливості самостійної роботи студентів і сприяє індивідуалізації освітньої траєкторії відповідно до рівня підготовки та професійних інтересів здобувачів освіти [2, с. 41].

Зауважимо також, що навчання іноземної мови з використанням когнітивно-комунікативного підходу відповідає принципу інтерактивності, оскільки передбачає організацію навчально-мовленнєвої взаємодії студентів у формі послідовності професійно зорієнтованих вправ і ситуацій. При цьому роль викладача полягає у створенні умов для моделювання реального професійного спілкування, стимулюванні активної участі студентів у мовленнєвій діяльності та підтримці їхньої пізнавальної ініціативи [3, с. 45].

Водночас поєднання когнітивного й комунікативного складників зумовлює системне формування здатності до ефективної іншомовної взаємодії відповідно до сучасних європейських орієнтирів мовної освіти. Завдяки цьому забезпечується цілісний розвиток мовної особистості майбутнього фахівця, готового до неперервного професійного та мовного самовдосконалення в умовах динамічних змін аграрної галузі [3, с. 45].

З огляду на зазначене, комунікативний метод у викладанні англійської мови постає як провідна дидактична стратегія, орієнтована на підготовку студентів до реальних і фахово зумовлених ситуацій спілкування. Його методологічна основа становить розвиток комплексу мовних знань, мовленнєвих умінь і досвіду ситуативного використання мовних засобів [4, с. 145].

Відтак, розвиток зазначених положень передбачає конкретизацію структури професійно орієнтованого навчання іноземної мови, зокрема у підготовці майбутніх фахівців аграрного профілю. У цьому контексті особливої значущості набуває поєднання комунікативної спрямованості з когнітивними механізмами опрацювання фахової інформації, що забезпечує усвідомлене засвоєння мовних одиниць та їх інтеграцію у професійне мислення.

До провідних компонентів професійно орієнтованого іншомовного навчання майбутніх аграріїв належать комунікативні вміння, що передбачають розвиток навичок говоріння, аудіювання, читання та письма на матеріалі загальнонаукової та спеціальної лексики. Їх формування спрямоване на забезпечення здатності студентів здійснювати обмін професійно значущою інформацією, брати участь у фахових дискусіях, презентувати результати досліджень, інтерпретувати інструкції та технологічні описи виробничих процесів.

Базисом розвитку мовленнєвої діяльності виступають мовні знання та навички, що охоплюють засвоєння фонетичних закономірностей, граматичних структур, моделей словотвору, спеціалізованої лексики й термінології відповідної галузі. Системне вивчення зазначених елементів забезпечує точність, коректність і нормативність іншомовного висловлювання, а також створює передумови для автоматизації мовленнєвих дій у професійному спілкуванні.

Важливим складником є соціокультурні знання, які сприяють формуванню міжкультурної компетентності та усвідомленню особливостей комунікативної поведінки представників іншомовного середовища. Ознайомлення з професійними традиціями, нормами ділового етикету та культурними реаліями країн англomовного простору підвищує мотивацію студентів і забезпечує адекватність їхньої мовленнєвої взаємодії. Водночас розвиток навчальних умінь, зокрема навичок самостійної роботи з інформаційними джерелами, критичного аналізу матеріалу та організації пізнавальної діяльності, підвищує ефективність засвоєння мови й формує культуру професійної комунікації [5, с. 123].

З огляду на специфіку підготовки фахівців аграрного сектору доцільним є доповнення комунікативного підходу когнітивним компонентом, що передбачає опрацювання лексики через концептуалізацію фахових понять, встановлення семантичних зв'язків між термінами та моделювання стандартних виробничих ситуацій. У практичній площині це реалізується через систему завдань аналітико-комунікативного характеру. Наприклад, студентам може пропонуватися проаналізувати словосполучення “soil fertility management”, “crop rotation system”, “precision farming technologies”, “sustainable irrigation practices”, визначивши їх семантичну структуру, важливі терміни та можливі контекстуальні варіації в наукових і виробничих текстах. Подібні вправи сприяють глибшому

розумінню змісту фахових понять і формуванню здатності оперувати ними в усному та писемному мовленні.

Іншим різновидом є ситуативно-моделювальні завдання, що передбачають використання лексичних одиниць у професійно наближених умовах. Зокрема, студентам пропонується підготувати мініпрезентацію або діалог, використовуючи терміни “yield increase strategies”, “pest control measures”, “organic crop production”, “greenhouse gas emissions in agriculture”, пояснивши їх значення та доцільність застосування в конкретних агротехнологічних процесах. Крім того, ефективним є впровадження завдань на критичний аналіз професійних текстів, де здобувачі освіти визначають роль лексичних колокацій (“market supply chain”, “agricultural policy framework”, “livestock breeding program”), встановлюють їх прагматичне навантаження та трансформують інформацію у власні висловлювання.

Використання комунікативного підходу у вивченні іноземної мови передбачає одночасне засвоєння правил функціонування іншомовних структур та формування умінь їх практичного застосування у процесі реального спілкування. Унаслідок цього мовні моделі засвоюються у взаємозв'язку з їх комунікативно-прагматичними функціями, що забезпечує функціональний характер навчання. Центральним елементом цієї стратегії є організація мовленнєвої діяльності в умовах, максимально наближених до автентичної комунікації, де іншомовна взаємодія виступає одночасно і кінцевою метою, і засобом досягнення навчальних результатів [6, с. 327].

Розвиток комунікативної парадигми зумовлює необхідність її поєднання з когнітивними механізмами навчання, що забезпечують глибоке осмислення мовних явищ і сприяють переходу до продуктивної мовленнєвої діяльності. У цьому контексті мовна підготовка студентів сільськогосподарських спеціальностей має ґрунтуватися на активізації мисленнєвих операцій аналізу, порівняння, узагальнення та концептуалізації фахових понять, що дозволяє інтегрувати іншомовну комунікацію з професійним змістом навчання.

Водночас трансформується також роль викладача, який виступає як транслятор знань, а передусім як організатор пізнавальної діяльності студентів і фасилітатор їхньої мовленнєвої взаємодії. Він створює проблемні ситуації, що спонукають до самостійного відкриття нових знань, демонструє автентичні мовні зразки, підбирає ефективні когнітивні прийоми та навчає

застосовувати відповідні стратегії залежно від конкретних комунікативних завдань [7, с. 79].

Зазначена організація навчання спричиняє формування мовлення на основі когнітивної активності, яке реалізується через постійну мовну практику в інтерактивному освітньому середовищі. У такому контексті взаємодія між викладачем і студентами набуває характеру співробітництва, у рамках якого здійснюється спільне розв'язання комунікативних і професійно спрямованих завдань. Як наслідок, процес вивчення іноземної мови набуває дослідницького й експериментального характеру, оскільки студенти перевіряють гіпотези щодо вживання мовних засобів, апробують різні стратегії спілкування та коригують власні мовленнєві дії відповідно до отриманого зворотного зв'язку [7, с. 79].

У цілому інтеграція комунікативних і когнітивних принципів у підготовці майбутніх фахівців аграрної галузі забезпечує системне поєднання мовленнєвої практики з професійним мисленням. Через таку інтеграцію підвищується ефективність іншомовної освіти та розширюються можливості застосування англійської мови як інструмента фахової діяльності, що, своєю чергою, відповідає викликам сучасного міжнародного професійного середовища.

Водночас реалізація цих принципів потребує опори на практичні інструменти та ресурси, здатні забезпечити автентичне професійне мовне середовище. У цьому контексті особливе значення набувають онлайн-платформи, зокрема agriculture.ec.europa.eu (офіційний інформаційний портал Генеральної дирекції Європейської Комісії з питань сільського господарства та розвитку сільських територій (DG AGRI)) [8]. Цей ресурс містить широке англomовне тематичне наповнення, що має прикладне значення для практикуючих фахівців, а також для студентів сільськогосподарських спеціальностей у контексті формування професійної компетентності.

Одним із важливих аспектів цього ресурсу є наявність автентичних англomовних інформаційних блоків, що відображають актуальні події та політичні рішення у сфері аграрної політики, наприклад "EU and India conclude landmark Free Trade Agreement", "Commission delivers further CAP simplification", "Read-out from the extraordinary meeting of EU agriculture ministers..." (Latest news) [8]. Саме такі заголовки репрезентують реальний фаховий дискурс і професійну лексику, що сприяє розвитку академічної та професійної лексики студентів, допомагаючи

їм засвоювати терміни у природному мовленнєвому середовищі.

Крім новинних стрічок, сайт містить розділи з описом важливих аспектів європейської аграрної політики, зокрема Common agricultural policy (CAP), Sustainable agriculture, Rural development та International cooperation. Контент у цих розділах пропонує англomовні описи екологічних, соціальних і економічних підходів до сталого розвитку аграрного сектору, що є важливою складовою сучасної професійної освіти.

Практичне значення цього інформаційного порталу для вивчення англійської мови також полягає у можливості аналізувати професійну лексику. Наприклад, студентам можуть бути запропоновані такі вправи:

Завдання 1: Проаналізувати словосполучення "food security and sovereignty", "CAP simplification", "free trade agreement", "young farmers", визначивши значення кожного терміна, пояснити, у яких контекстах вони вживаються, і скласти 2–3 речення, що відображають їхнє значення в аграрній політиці ЄС.

Завдання 2: Вибрати з розділу "Sustainable agriculture" слова-колокації, такі як "social, environmental and economic approaches" або "vibrant rural areas", і пояснити їхнє значення англійською, а також знайти відповідні українські еквіваленти.

Крім того, сайт [8] пропонує доступ до мультимедійних ресурсів, зокрема відео (e.g., "Video of Commissioner Hansen presenting the CAP post-2027 proposal"), подкастів (e.g., "Listen to the Food for Europe podcast") та тематичних історій ("Browse our stories"). Використання такого контенту розширює діапазон мовленнєвих ввідних даних для студентів, стимулюючи розвиток аудіювання та розуміння різних стилів мовлення, що є важливою складовою практики англійської мови як мови міжнародного професійного спілкування.

Надалі аналітичні розділи ресурсу, зокрема "Agri-food data portal", містять статистичні дані щодо ринків, виробництва та торгівлі, що може стати цінним джерелом для науково-пізнавальної роботи. Використання реальних даних у завданнях з аналізу фахових текстів, підготовки презентацій чи рефератів англійською мовою сприяє розвитку критичного мислення, уміння формувати аргументоване висловлення та інтерпретувати інформацію у професійному контексті.

У контексті мовної підготовки подібні матеріали інтегруються з професійно орієнтованими навчальними програмами, зокрема

курсом English for agriculture на платформі academy.europa.eu [9], який створює англомовне середовище, максимально наближене до умов майбутньої професійної діяльності. Програма рівня Intermediate передбачає кілька годин інтенсивного навчання з тематичними модулями, орієнтованими на прикладну комунікацію (e.g., workplace communication, job mobility), що забезпечує доступність матеріалу для широкого кола здобувачів освіти.

Передусім варто підкреслити чітку орієнтацію курсу на потреби майбутньої професійної діяльності студентів, які можуть працювати за кордоном або брати участь у міжнародних аграрних проєктах. Як зазначено в описі: “Do you want to know how to communicate in your future workplace abroad? You've come to the right place!”, що акцентує увагу на практичному характері мовної підготовки [9]. Саме використання автентичних професійних ситуацій (“My first week”, “Let's get to work!”, “I sent you an email!”) створює умови для відпрацювання мовлення у контекстах, близьких до реального виробничого середовища, завдяки чому зростає прикладна цінність навчального матеріалу.

Крім професійної спрямованості, курс відзначається чітко окресленими результатами навчання. Зокрема, зазначається: “By the end of this course you'll be able to ask for and understand instructions, speak and write in the workplace, understand how to optimise your language learning” [9]. Отже, передбачено формування комплексу вмінь, що охоплює сприймання інструкцій, усну й письмову взаємодію в робочому середовищі та розвиток автономності у вивченні мови. Сукупність таких навичок відповідає сучасним вимогам професійної англійської комунікації.

З огляду на зазначені характеристики, курс доцільно розглядати як додатковий інструмент професійно орієнтованого навчання. Зокрема, він може слугувати джерелом автентичної лексики та комунікативних моделей, пов'язаних із виробничими інструкціями, галузевою термінологією та діловим листуванням. Відповідно, викладачі можуть інтегрувати окремі модулі або відеоматеріали у структуру занять,

використовуючи їх для аналізу мовних одиниць у професійному контексті. Тому завдяки прикладному характеру курсу відкриваються можливості для впровадження різних типів навчальних завдань, зокрема:

Завдання 1: Підготувати опис першої професійної зустрічі, використовуючи фрази з розділу “My first week” (“I'm ready!”, “I've just arrived”), пояснивши їхню комунікативну функцію.

Завдання 2: Проаналізувати структуру ділового листа з модуля “I sent you an email!” (subject line, greeting, main body, closing) і написати власний електронний лист за аналогічною моделлю.

Запропоновані види роботи поєднують когнітивне осмислення лексики з її практичним застосуванням, що відповідає принципам професійно зорієнтованого навчання.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, можна стверджувати, що когнітивно-комунікативний підхід у викладанні англійської мови студентам сільськогосподарських спеціальностей забезпечує системне поєднання мовленнєвої практики з професійним мисленням, що сприяє формуванню функціонально релевантної іншомовної компетентності. Його реалізація передбачає активізацію когнітивних операцій аналізу, узагальнення та концептуалізації фахових понять, інтеграцію мовного та професійного компонентів, а також організацію навчання через автентичні комунікативні ситуації, що стимулює продуктивну мовленнєву діяльність та розвиток критичного мислення. Важливою складовою є професійна роль викладача як фасилітатора освітнього процесу, який моделює проблемні ситуації, демонструє автентичні мовні зразки та підтримує активну участь студентів у навчально-мовленнєвій взаємодії. У практичному аспекті застосування когнітивно-комунікативного підходу підсилюється використанням цифрових ресурсів та інтерактивних платформ, які надають доступ до автентичного англомовного контенту, статистичних даних, професійних текстів і мультимедійних матеріалів, що розширює можливості самостійної роботи та розвитку мовних компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тамаркіна О., Байдак Л. Актуальність опанування англійської мови для студентів аграрних спеціальностей. Причорноморські філологічні студії. 2025. № 7. С. 117-122.
2. Комар О. С. Когнітивно-комунікативний підхід до навчання англійської мови студентів немовних спеціальностей. Sciences of Europe. 2021. № 71. С. 38-41.
3. Романчук С. Роль когнітивно-комунікативного підходу у вивченні іноземних мов студентами. International Science Journal of Education and Linguistics. 2023. Vol. 2, No. 6. Pp. 34-47.
4. Чорнобай В. Г. Сучасні тенденції викладання іноземних мов (англійської) в аграрних ЗВО. Лінгводидактика та лінгвопрагматика: збірник наукових праць. 2023. С. 139-148.

5. Андреева М. Ключові аспекти викладання іноземної мови для аграріїв в немовних закладах вищої освіти України. Молодь і ринок. 2024. № 11/231. С. 120-128.
6. Поліщук А. В. Наукові підходи формування іншомовного професійного спілкування майбутніх аграрних інженерів. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2021. № 30. С. 323-332.
7. Канюк О. Когнітивний напрям у методиці викладання іноземної мови. Молодий вчений. 2021. № 3(91). С. 78-81.
8. Agriculture and rural development. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/index_en
9. English for agriculture. URL: <https://academy.europa.eu/courses/english-for-agriculture>



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

УДК 81'23:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.42>

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ СПРИЙНЯТТЯ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF ENGLISH TEXT COMPREHENSION IN A DIGITAL ENVIRONMENT

Шостак У.В.,*orcid.org/0000-0002-3258-2098**кандидат психологічних наук,**доцент кафедри іноземної філології та перекладу**Вінницького торговельно-економічного інституту**Державного торговельно-економічного університету*

У статті здійснено комплексний аналіз психолінгвістичних аспектів сприйняття англomовних текстів у цифровому середовищі з урахуванням сучасних трансформацій мовленнєвої діяльності. У процесі дослідження встановлено, що цифрове середовище істотно модифікує традиційні моделі читання, сприяючи формуванню вибіркового опрацювання інформації. Доведено, що визначальну роль у цьому процесі відіграють семантичні маркери та когнітивні «якорі», які забезпечують швидку орієнтацію реципієнта у текстовому просторі та оптимізують використання когнітивних ресурсів. З'ясовано, що процес сприйняття тексту має складний характер і реалізується через послідовні етапи прогнозування, декодування та інтерпретації змісту. При цьому первинне розуміння формується на основі візуально-структурних характеристик тексту, натомість подальше осмислення пов'язане з інференційними механізмами та інтеграцією нової інформації з попереднім досвідом реципієнта. Встановлено, що мультимодальність цифрового дискурсу, яка передбачає поєднання вербальних, візуальних і символічних засобів, розширює можливості смислотворення та сприяє формуванню нових комунікативних практик. Окрему увагу приділено аналізу мовленнєвого впливу у цифровому середовищі. Доведено, що використання емоційно маркованих лексем, прагматичних сигналів і риторичних конструкцій підсилює маніпулятивний потенціал текстів та впливає на інтерпретаційні моделі адресата. На матеріалі сучасних англomовних медійних текстів продемонстровано, що поєднання інформаційних і емоційно-оцінних компонентів зумовлює формування комплексного когнітивного сприйняття, у межах якого читач одночасно обробляє фактичні дані, культурні асоціації та емоційні стимули. Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що ефективність сприйняття англomовного цифрового дискурсу визначається інтеграцією мовних, когнітивних і емоційних чинників. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методик формування читачьких стратегій та поглибленим аналізом психолінгвістичних механізмів обробки інформації в умовах цифрової комунікації.

Ключові слова: психолінгвістика, цифрове середовище, сприйняття тексту, англomовний дискурс, когнітивні процеси, маркери, мультимодальність, читачькі стратегії, мовленнєвий вплив, інтерпретація тексту.

The article presents a comprehensive analysis of the psycholinguistic aspects of perceiving English texts in a digital environment, taking into account contemporary transformations of speech activity. The study establishes that the digital environment significantly modifies traditional reading models, promoting the development of selective information processing. It is demonstrated that semantic markers and cognitive “anchors” play a decisive role in this process, ensuring rapid orientation of the recipient within the textual space and optimizing the use of cognitive resources. It is found that the process of text perception is complex and is realized through successive stages of prediction, decoding, and interpretation of meaning. At the same time, initial understanding is formed on the basis of the visual and structural characteristics of the text, whereas further comprehension is associated with inferential mechanisms and the integration of new information with the recipient's prior experience. It is established that the multimodality of digital discourse, which involves the combination of verbal, visual, and symbolic means, expands the possibilities of meaning-making and contributes to the formation of new communicative practices. Particular attention is paid to the analysis of speech influence in the digital environment. It is proven that the use of emotionally marked lexemes, pragmatic signals, and rhetorical constructions enhances the manipulative potential of texts and influences the recipient's interpretative models. Based on the material of contemporary English media texts, it is demonstrated that the combination of informational and emotional-evaluative components leads to the formation of a complex cognitive perception, within which the reader simultaneously processes factual data, cultural associations, and emotional stimuli. The generalization of the research results provides grounds to assert that the effectiveness of perceiving English-language digital discourse is determined by the integration of linguistic, cognitive, and emotional factors. Prospects for further research are associated with the development of methodologies for forming reading strategies and with an in-depth analysis of psycholinguistic mechanisms of information processing in the context of digital communication.

Key words: psycholinguistics, digital environment, text perception, English discourse, cognitive processes, markers, multimodality, reading strategies, speech influence, text interpretation.

Постановка проблеми. Сприйняття текстової інформації в умовах цифрового середовища набуває нових характеристик. Значна частина сучас-

ної комунікації відбувається через англomовні електронні ресурси, що зумовлює потребу осмислення особливостей їх читання та розуміння. За

таких умов змінюється характер взаємодії читача з текстом, а також активізуються специфічні когнітивні механізми опрацювання інформації. Тому важливим є з'ясування психолінгвістичних механізмів їх сприйняття. Саме з цієї причини дослідження особливостей розуміння текстів англійською мовою у цифровому середовищі набуває наукової актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковий доробок дослідників засвідчує зростання наукового інтересу до психолінгвістичних механізмів опрацювання мовної інформації та розширення проблематики психолінгвістики у контексті нових комунікативних умов. Так, Кривенко С. аналізує сучасні тенденції розвитку психолінгвістики [1]. Олександренко К. та Мисечко О. розкривають психолінгвістичні аспекти сприйняття і розуміння іншомовного тексту [2]. Костик Є. зосереджує увагу на особливостях сприйняття іншомовного мовлення студентами нефілологічних спеціальностей [3]. Цимбал С. обґрунтовує психолінгвістичний підхід до навчання читання англійською мовою студентів закладів вищої освіти [4]. Акімова Н. аналізує психологічні особливості розуміння інтернет-текстів [5]. Смерчко А., Кочмао Д., Будз І. та Поченюк Я. досліджують лінгвістичні та екстралінгвальні аспекти інтернет-комунікації, визначаючи мовні трансформації та їх когнітивні наслідки для процесів сприйняття інформації [6]. Гудзенко О., Пастрик Т., Лазько А. та Гальчун Н. зосереджують увагу на психолінгвістичних механізмах маніпуляції у сучасному інформаційному просторі [7]. Шкворченко Н. аналізує просодичні характеристики токсичності в англійському медійному дискурсі [8].

Таким чином, наявні дослідження підтверджують актуальність психолінгвістичного аналізу сприйняття текстів англійською мовою у цифровому середовищі, однак ця проблема потребує подальшого поглибленого опрацювання.

Мета роботи – проаналізувати психолінгвістичні аспекти сприйняття текстів англійською мовою у цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуалізація проблематики мовленнєвої діяльності у сучасній психолінгвістиці зумовлюється, передусім, посиленням антропоцентричної спрямованості гуманітарних досліджень, а також усвідомленням ролі мовлення у функціонуванні різних сфер суспільного життя. Відтак підвищується науковий інтерес до дослідження мовленнєвих процесів як складних когнітивно-комунікативних механізмів. Крім того, застосування діяльнісного

підходу у викладанні мов істотно розширює можливості інтерпретації мовленнєвої поведінки людини в освітньому та комунікативному контекстах [1, с. 32-33].

Тому вкрай важливо враховувати особливості сприйняття текстів у цифровому середовищі, оскільки електронні формати комунікації суттєво трансформують механізми опрацювання мовної інформації. Користувач цифрових платформ сприймає текст вибірково, концентруючи увагу на важливих смислових маркерах.

Поряд із цим, розвиток інформаційних технологій та становлення цифрової комунікації кардинально трансформують мовні практики та когнітивні механізми опрацювання інформації. При цьому мова інтернет-комунікації відображає новіспособистворення, трансляції та інтерпретації смислів, а її віртуальна природа поєднує характеристики усного та писемного мовлення, формуючи специфічні стилі комунікативної взаємодії. Унаслідок цього мовні засоби цифрового спілкування демонструють значну варіативність, що зумовлює трансформацію традиційних моделей мовної поведінки [6, с. 126].

Безумовно, важливим у цьому аспекті є аналіз психолінгвістичних механізмів сприйняття повідомлень у цифровому середовищі. Так, під час читання онлайн-текстів реципієнт активно використовує стратегії швидкого сканування та вибіркового опрацювання інформації. Унаслідок цього певні словосполучення, наприклад, “limited offer”, “important update”, “recommended for you”, “user-friendly interface”, виступають як семантичні «якорі», що полегшують орієнтацію у текстовому просторі.

Водночас цифрове мовне середовище сприяє формуванню нових знакових систем, у яких текст взаємодіє з візуальними та символічними елементами комунікації. Саме тому скорочення, емодзі, гіф-файли та інтернет-меми поступово інтегруються у мовленнєву практику як додаткові засоби смислотворення [6, с. 126].

Розгляд процесу читання у межах психолінгвістичного підходу передбачає формування у здобувачів освіти комплексу когнітивно-комунікативних умінь, спрямованих на ефективне опрацювання текстової інформації. Відповідно до зазначеного, тексти, орієнтовані на розвиток читацьких стратегій, забезпечують можливість роботи з різними типами матеріалу та різними комунікативними завданнями. Зокрема, в освітньому процесі реалізуються такі стратегії, як ознайомлювальне читання, що передбачає швидке охоплення загального змісту

повідомлення (skimming), вибіркоче читання з метою пошуку конкретних фактів (scanning), детальне опрацювання тексту для глибокого розуміння його змісту, а також критичне читання, спрямоване на оцінювання інформації та її співвіднесення з індивідуальною системою переконань реципієнта [4, с. 104].

У цифровому інформаційному просторі зазначені стратегії мають додаткові функціональні характеристики, оскільки електронні тексти характеризуються високим рівнем структурної вибіркочості та мультимодальності. Тому під час сприйняття англомовного контенту реципієнт активно використовує механізми швидкого семантичного орієнтування. Так, окремі англійські лексеми, зокрема “breaking news”, “key points”, “read more”, “latest update”, виконують роль смислових маркерів, які сигналізують про інформаційну значущість певних фрагментів повідомлення. Унаслідок цього процес декодування тексту відбувається через ієрархічне виділення важливих елементів змісту.

Разом із тим сприйняття іншомовного мовлення безпосередньо корелює з процесами його осмислення, оскільки саме розуміння тексту визначає характер читацького реагування. Відтак формування адекватного читацького сприйняття відбувається через взаємопов’язані когнітивні операції. До них належать швидке «сканування» інформації, її актуалізація у пам’яті реципієнта, співвіднесення отриманих відомостей із наявними мовними структурами (жанровими моделями, схемами організації тексту, стандартними мовними кліше), а також інтеграція сприйнятого матеріалу з індивідуальним досвідом адресата. Додатково здійснюється реконструкція змісту тексту на основі інтерпретаційної гіпотези, яка уточнюється або коригується шляхом повторного звернення до вже опрацьованих фрагментів повідомлення [3, с. 84].

На початковому етапі сприйняття текстового повідомлення у свідомості реципієнта формується попереднє уявлення про його загальні параметри. Тут мають місце на увазі візуальні та структурні характеристики тексту, зокрема його обсяг, композиційна організація та граматична впорядкованість. Наведені ознаки детермінують первинне прогнозування змісту повідомлення та активізують мотиваційний компонент читацької діяльності [5, с. 59].

У цифровому середовищі наведений механізм відображає, що первинне сприйняття тексту значною мірою зумовлюється його візуальною організацією та структурною сегментацією.

Реципієнт часто орієнтується на короткі смислові сигнали, які дозволяють швидко ідентифікувати тематичну спрямованість повідомлення. Наприклад, словосполучення “introduction”, “key idea”, “main argument”, “brief overview” функціонують як своєрідні когнітивні маркери, що формують попередню модель змісту ще до детального прочитання тексту. Унаслідок цього процес сприйняття відбувається через механізм прогнозування, який забезпечує швидку орієнтацію у текстовому просторі та активізує подальше смислове опрацювання інформації.

Подальший етап інтерпретації тексту пов’язаний із поглибленням його смислової структури, що значною мірою забезпечується інференційними процесами. З огляду на те, інформаційна новизна та змістова насиченість тексту зростають завдяки формуванню додаткових смислів, які виникають на основі перцептивного сприйняття, а також у результаті активної мисленнєвої діяльності реципієнта [2, с. 41].

Психолінгвістичні механізми мовленнєвого впливу посідають визначальне місце у реалізації маніпулятивних комунікативних стратегій. Маніпуляція як складний різновид когнітивно-комунікативного впливу спрямовується на трансформацію свідомості та поведінкових реакцій адресата і здійснюється за допомогою спеціально організованих мовних засобів. Тому такі засоби формують у реципієнта певний психічний стан, який відповідає інтенціям комунікатора. У цьому аспекті мовні структури виконують функцію спрямування уваги, емоційної реакції та мотиваційної налаштованості адресата, причому подібний вплив нерідко здійснюється на неусвідомленому рівні [7, с. 68–69].

Разом із тим у цифровому середовищі спостерігається тенденція до поєднання мовних засобів із риторичними прийомами посилення впливу. Зокрема, використання конструкцій “breaking news”, “shocking facts”, “you need to know”, “this will change everything” створює ефект інформаційної сенсаційності, що підвищує рівень емоційної залученості адресата. Відтак формується ситуація, за якої процес інтерпретації тексту відбувається під впливом попередньо сформованих емоційних установок.

Важливим компонентом мовленнєвого впливу є інтонаційні та темпоральні характеристики мовлення. При цьому застосування підвищеної інтонаційної напруженості та прискореного темпу мовлення здатне інтенсифікувати емоційний ефект повідомлення та сприяти мобілізації аудиторії. Подібні паралінгвістичні

параметри підсилюють переконливість мовлення і стимулюють формування певних реакцій з боку реципієнтів [8, с. 155].

У межах цифрової комунікації зазначені особливості реалізуються і в текстових форматах, де функцію інтонаційного підсилення виконують спеціальні мовні індикатори. Наприклад, вирази “act now”, “last chance”, “hurry up”, “important alert” створюють ефект терміновості повідомлення. Представлені вище лексичні конструкції моделюють у свідомості реципієнта ситуацію нагальності, що активізує механізми швидкого емоційного реагування та спонукає до негайних дій.

Отже, психолінгвістичні механізми мовленнєвого впливу у цифровому дискурсі передбачають взаємодію мовних, когнітивних та емоційних чинників. Унаслідок цього текстові повідомлення функціонують як інструменти цілеспрямованого формування інтерпретаційних моделей у свідомості реципієнта, що істотно розширює можливості мовного впливу в сучасному комунікативному просторі.

З огляду на зазначене, подальше дослідження потребує звернення до практичного аналізу конкретних медійних текстів англійською мовою, що функціонують у цифровому інформаційному середовищі. Саме тому доцільним є розгляд реальних прикладів сучасного англомовного дискурсу, які дозволяють простежити, яким чином мовні засоби, структурні особливості тексту та комунікативні стратегії взаємодіють у процесі формування смислу та впливають на когнітивне сприйняття інформації реципієнтом.

Так, прикладом для подальшого аналізу є публікація Carrington Damian “Economics has failed on the climate crisis. This complexity scientist has a mind-blowing plan to fix that” [9], у якій представлено концепцію економічного моделювання, що ґрунтується на принципах складних систем та агентного аналізу. Автор наголошує на перспективі створення моделі світової економіки, у якій кожна компанія репрезентується як окремий цифровий агент, здатний ухвалювати рішення відповідно до змін економічного середовища. У тексті акцентовано увагу на фразі “an economic model of the world in which every company is individually represented, making realistic decisions that change as the economy changes” [9].

Водночас аналіз цього фрагмента дозволяє простежити специфіку психолінгвістичного сприйняття аналітичних текстів у цифровому середовищі. Так, лексеми та словосполучення, наприклад, “mind-blowing idea”, “astonishing complexity”, “transformative forecasts” [9] вико-

нують роль семантичних інтенсифікаторів, що активізують увагу реципієнта ще на етапі первинного ознайомлення з матеріалом. Завдяки подібним експресивним одиницям формується підвищений рівень когнітивної зацікавленості, який стимулює подальше читання.

Надалі аналіз засвідчує, що текст Carrington Damian структурований за принципом поступового розгортання аргументації. Автор послідовно демонструє обмеженість традиційних економічних моделей, підкреслюючи їхню недостатню ефективність у прогнозуванні кризових явищ. Зокрема, у реченні зазначено “Traditional economic models are either too simple to give useful forecasts or too complex for even today’s computers to handle” [9]. Унаслідок цього читач отримує чітку когнітивну рамку інтерпретації проблеми, у ході якої нова концепція розвитку економіки постає як альтернативний шлях наукового осмислення глобальних процесів.

З психолінгвістичного погляду важливо, що подібні тексти формують у читача процес так званого прогнозувального читання. Під час сприйняття таких формулювань, як “complexity economics offers a path through” або “we want to do for economic planning what Google Maps did for traffic planning” [9], у свідомості реципієнта виникають асоціативні когнітивні моделі. Порівняння економічного планування з навігаційною системою Google Maps виконує функцію концептуальної метафори, що значно полегшує розуміння складних наукових ідей через апеляцію до вже відомих інформаційних схем.

Прикметно, що у статті значну увагу приділено прикладам практичного застосування нових моделей, зокрема аналізу фінансової кризи 2008 року та наслідків пандемії Covid-19. У цьому контексті автор підкреслює можливість отримання точніших прогнозів завдяки використанню масштабних баз даних та комп’ютерного моделювання. Така аргументаційна стратегія підсилює переконливість повідомлення, оскільки апелює до конкретних історичних подій, які мають значний когнітивний резонанс у свідомості читача.

Значущим є те, що цифровий формат подібних аналітичних матеріалів стимулює вибіркове, але водночас інтенсивне сприйняття інформації. Реципієнт зосереджується на важливих смислових вузлах тексту, зокрема на виразах “global financial crash”, “climate crisis”, “clean energy transition” [9]. Подібні лексеми функціонують як семантичні орієнтири, що структурують процес читання та забезпечують швидке формування інтерпретаційної моделі змісту.

Інший приклад цифрового медійного дискурсу представлено у статті Miller Brittany “McDonald’s will let you order caviar with your McNuggets for Valentine’s Day. Here’s how to get it” [10], де висвітлюється маркетингова ініціатива популярної мережі швидкого харчування. У тексті зазначено, що компанія пропонує спеціальний набір “McNugget caviar kit”, до складу якого входять “Baerii sturgeon caviar, crème fraîche, a \$25 gift card and a mother-of-pearl caviar spoon” [10]. Отже, матеріал репрезентує приклад комерційного медіатексту, у якому інформаційний компонент поєднується з елементами рекламного дискурсу.

З огляду на психолінгвістичний аспект сприйняття подібних текстів варто зазначити, що їхня ефективність значною мірою зумовлюється використанням лексичних контрастів і культурних асоціацій. Поєднання масового продукту “Chicken McNuggets” із делікатесом “caviar” створює ефект несподіваності, що привертає увагу читача. Відповідно, лексичні одиниці “classy touch”, “elevated experiences”, “viral dish” [10] активізують емоційно-оцінні механізми сприйняття, завдяки чому текст набуває виразної прагматичної спрямованості.

Увагу слід звернути на використання цитати представника компанії “We know our fans want to enjoy elevated experiences without the price tag” [10]. Таке формулювання апелює до мотиваційної сфери адресата, формуючи уявлення про доступність елементів розкішного споживання. Внаслідок цього мовленнєва стратегія тексту спрямована на створення позитивного емоційного образу бренду.

У психолінгвістичному вимірі подібні медійні матеріали демонструють, що цифрові тексти часто поєднують інформаційну та емоційно-маніпулятивну функції. Читач сприймає повідомлення як стимул до формування певного ставлення до події чи продукту. Саме тому лексеми “viral”, “exclusive”, “limited”, “special offer” [10] виконують роль прагматичних сигналів, що спрямовують когнітивні процеси реципієнта

у бажаному для автора комунікативному напрямі.

Таким чином, аналіз медійних текстів засвідчує, що англomовний цифровий дискурс характеризується складною взаємодією інформаційних, риторичних і прагматичних компонентів. Саме ця взаємодія визначає специфіку психолінгвістичного сприйняття тексту, у ході якого читач одночасно обробляє фактичні дані, емоційні сигнали та культурні асоціації, що формують цілісну інтерпретаційну модель повідомлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи результати дослідження, доцільно зазначити, що психолінгвістичні особливості сприйняття англomовних текстів у цифровому середовищі зумовлюються комплексною взаємодією когнітивних, мовних і комунікативних чинників, які трансформують традиційні моделі читання. Передусім встановлено, що цифровий формат комунікації сприяє формуванню вибіркового характеру опрацювання інформації, у якому провідну роль відіграють семантичні маркери як інструменти швидкої орієнтації у тексті. Важливо підкреслити, що процес сприйняття реалізується як когнітивна діяльність, яка охоплює етапи прогнозування, декодування та інтерпретації змісту. Значущим є те, що мультимодальність цифрового дискурсу та поєднання вербальних і невербальних засобів комунікації розширюють потенціал смислотворення, водночас підсилюючи можливості мовленнєвого впливу. Окремо слід відзначити, що використання різних стратегій читання у цифровому середовищі має адаптивний характер та спрямовується на оптимізацію когнітивних ресурсів реципієнта. З огляду на це доведено, що ефективність сприйняття англomовного цифрового контенту визначається здатністю інтегрувати мовні, когнітивні та емоційні компоненти обробки інформації, що, своєю чергою, актуалізує потребу в подальшому науковому опрацюванні методів формування відповідних читацьких стратегій у сучасному освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кривенко С. Психолінгвістика: тенденції розвитку та пошук нових перспектив. *Advanced Linguistics*. 2024. № 13. С. 27-36. DOI: <https://doi.org/10.20535/2024.13.300878>
2. Олександренко К. В., Мисечко О. В. Психолінгвістичні аспекти сприйняття і розуміння іншомовного тексту. *Психологічний журнал*. 2020. № 4. С. 35-46. URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/207880>
3. Костик Є. Проблема сприйняття і розуміння іншомовного мовлення студентами нефілологічних факультетів. *Психолінгвістика*. 2016. № 20(2). С. 77-88. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/psling_2016_20\(2\)_9.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/psling_2016_20(2)_9.pdf)
4. Tsybmal S. Psycholinguistic approach to teaching english reading to university students. *Психологічний журнал*. 2022. № 8. С. 102-108. DOI: <https://doi.org/10.31499/2617-2100.8.2022.258323>

5. Акімова Н. В. Психологічна своєрідність розуміння текстів інтернету. *Psychological journal*. 2019. № 2(22). С. 53-67. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.2.22>
6. Смерчко А. А., Кочмао Д. А., Будз І. Ф., Поченюк Я. В. Лінгвістичні та екстралінгвальні аспекти інтернет-комунікації: мовні трансформації та когнітивні наслідки. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2024. № 2. С. 124-129. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.2.18>
7. Гудзенко О. Г., Пастрик Т. В., Лазько А. М., Гальчун Н. П. Психолінгвістичні механізми маніпуляції у сучасному інформаційному просторі: стратегії впливу та протидії. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2024. № 4. С. 66-76. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2024.4.10>
8. Шкворченко Н. М. Просодичні характеристики токсичності в англomовному медійному дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35 (74) № 1, частина 1. С. 152-156.
9. Carrington Damian. Economics has failed on the climate crisis. This complexity scientist has a mind-blowing plan to fix that. Thu 12 Feb 2026 08:00 GMT. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2026/feb/12/economics-climate-crisis-complexity-scientist-plan>
10. Miller Brittany. McDonald's will let you order caviar with your McNuggets for Valentine's Day. Here's how to get it. Tuesday 10 February 2026 13:58 GMT. URL: <https://www.independent.co.uk/life-style/mcdonalds-caviar-kit-valentines-day-b2917440.html>



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

РОЗДІЛ 7

ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

УДК 821.163.42–31.09:7.038.6] Зоран Ферич
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.43>

СТРАТЕГІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В РОМАНІ ЗОРАНА ФЕРИЧА «ПОКИ ТИ ПЕРЕПЛИВАЄШ РІКУ»

STRATEGIES OF INTERTEXTUALITY IN ZORAN FERİĆ'S NOVEL «WHILE YOU CROSS THE RIVER»

Татаренко А.Л.,
orcid.org/ 0000-0002-1366-9366
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена аналізу інтертекстуальних стратегій у романі відомого хорватського прозаїка Зорана Ферича «Поки ти перепливаєш ріку» (2022). Особлива увага присвячена експліцитним інтертекстуальним зв'язкам між цим твором та романом знаної французької письменниці Маргеріт Дюрас «Коханець», а також стратегіям побудови інтертексту із залученням літературного та кінематографічного матеріалу.

Актуальність дослідження пов'язана з висвітленням нових аспектів проблеми інтертекстуальності, яка перебуває в сфері активного вивчення сучасними теоретиками та істориками літератури. Зокрема у романі Зорана Ферича представлено можливості ілюмінативної цитатності – коли інтертекст розширює можливості нового прочитання прототексту. Увага зацентрована також на мультимедійності твору Зорана Ферича, яка забезпечується інтертекстуальними зв'язками з текстами культури.

Роман Зорана Ферича «Поки ти перепливаєш ріку» ще не був об'єктом аналізу в українському та хорватському літературознавстві, тож новизною відзначається як використання теоретичної бази хорватського літературознавства для інтертекстуального аналізу роману, так і введення у вітчизняний науковий обіг твору високої художньої вартості.

У фокусі дослідження – особливості функціонування інтертекстуальних реляцій у цьому творі, а також мультимедійної міжтекстовості, характерної для творчості письменника. Це дає можливість глибше зрозуміти специфіку інтертекстуальності постмодерної доби, особливості її стратегій у слов'янських літературах XXI століття.

Аналіз інтертекстуальних стратегій у романі Зорана Ферича «Поки ти перепливаєш ріку» дозволяє зробити висновок про новаторські підходи хорватського письменника до прочитання класичних творів (діахронічна міжтекстовість) і застосування нових принципів діалогу між літературними текстами, а також між літературними текстами і текстами культури, які позначили епоху постмодерну.

Ключові слова: інтертекстуальність, мультимедійність, постмодерн, хорватська література, Зоран Ферич, «Поки ти перепливаєш ріку».

The article is devoted to the analysis of intertextual strategies in the novel by the famous Croatian prose writer Zoran Ferić «While You Cross the River» (2022). Particular attention is paid to the explicit intertextual connections between this work and the novel by the well-known French writer Marguerite Duras, «The Lover», as well as to the strategies of constructing intertextuality with the use of literary and cinematographic material.

The relevance of the study is related to the coverage of new aspects of the problem of intertextuality, which is actively studied by contemporary theorists and literary historians. In particular, Zoran Ferić's novel presents the possibilities of illuminative quotations – when intertext expands the possibilities of a new reading of the prototext. Attention is also focused on the multimedia nature of Zoran Ferić's work, which is ensured by intertextual links with cultural texts.

Zoran Ferić's novel «While You Cross the River» has not yet been analysed in Ukrainian and Croatian literary studies, so both the use of the theoretical basis of Croatian literary studies for the intertextual analysis of the novel and the introduction of a work of high artistic value into domestic scientific circulation are noteworthy.

The study focuses on the peculiarities of the functioning of intertextual relations in this work, as well as the specificity of multimedia intertextuality characteristic of the writer's work. This provides an opportunity to gain a deeper understanding of the specificity of intertextuality in the postmodern era and the peculiarities of its strategies in 21st-century Slavic literatures.

An analysis of intertextual strategies in Zoran Ferić's novel «While You Cross the River» allows us to conclude that the Croatian writer takes an innovative approach to reading classical works (diachronic intertextuality) and the application of new principles of dialogue between literary texts, as well as between literary texts and cultural texts that have marked the postmodern era.

Key words: intertextuality, multimedia, postmodernism, Croatian literature, Zoran Ferić, «While You Cross the River».

Постановка проблеми. Інтертекстуальність як одна з домінантних характеристик постмодерністської літератури опинилася в центрі дослідницьких пошуків літературознавців вже з кінця 60-тих років минулого сторіччя. За десятиліття, що минули від презентації цього терміну Юлією Крістевою, літературна практика суттєво розширила межі і можливості функціонування цього явища, а теорія літератури збагатила його тлумачення. У постмодерністських текстах інтертекстуальність формує стратегію читання, яка стає одним з напрямків віднайдення експліцитних та імпліцитних зв'язків інтертексту і прототексту. З поверненням літератури до міметичних моделей і реалістичних практик письма у ХХІ столітті, інтертекстуальність вивчається переважно на прикладах текстів попередніх епох, хоча літературні твори постмодернізму, в тому числі твори сучасних слов'янських літератур, можуть дати надзвичайно плідний матеріал для вивчення ролі і функцій інтертекстуальності в нових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до вивчення інтертекстуальності не зникає з втратою постмодернізмом центральних позицій в літературному процесі ХХІ століття, про що свідчать новітні студії, в яких досліджуються інтертекстуальні стратегії у творчості літературів різних періодів історії світового письменства. В якості базової літератури дослідники традиційно використовують класичні студії Ю. Кристевої, Ж. Женнета, Р. Барта. Якщо йдеться про теоретиків зі слов'янських країн, українські літературознавці нерідко звертаються до студії М. Гловінського [5]. Літературознавці, які займаються вивченням хорватської літератури, спираються також на дослідження інтертекстуальності, здійснені Д. Ораїч Толич [15], П. Павличичем [16], В. Жмегачем [20], В. Біті [11]. Варто зауважити, що у сучасних українських дослідників особливий інтерес викликають питання теорії інтертекстуальності ([1], [2] [18]), інтертекстуальні стратегії українських письменників різних періодів (напр., [10]) питання інтертекстуальності в пресі [8]. Відзначимо зацікавлення українських науковців питаннями синтаксису модерністського і постмодерністського дискурсу [6], лінгвокультурними кодами інтертекстуальності [7], що засвідчує високу актуальність цієї проблеми для філології та гуманітаристики в цілому.

Постановка завдання. Запропонована стаття містить аналіз інтертекстуальних стратегій у романі відомого хорватського прозаїка Зорана Ферича «Поки ти перепливаєш ріку», який ще не був об'єктом аналізу в українському та хорватському літературознавстві. У літературно-критич-

них статтях, які виходили на батьківщині автора, домінує представлення проблематики твору, але й у них згадується експліцитна інтертекстуальність, яка позначила цей твір і на яку звертає увагу автор у своїх інтерв'ю. У цій статті присвячуємо увагу особливостям функціонування інтертекстуальних зв'язків у цьому романі, а також мультимедійній міжтекстовості, яка характерна для творчості Зорана Ферича.

Виклад основного матеріалу. Зоран Ферич (1961) з правом вважається класиком сучасної хорватської літератури. Його збірки оповідань «Полапка для Волта Діснея» («Mišolovka za Walta Disneya», 1996), «Ангел у офсайді» («Anđeo u ofsajdu», 2000), «Спайдермен» («Spidermen», 2025), романи «Смерть дівчинки з сірниками» («Smrt djevojčice sa žigicama», 2003) «Діти Патраса» («Djeca Patrasa», 2005), «Календар майя» («Kalendar Maja», 2011), «На самоті біля моря» («Na osami blizu mora», 2018), «Поки ти перепливаєш ріку» («Dok prelaziš rijeku», 2022) дають підстави вважати цього письменника яскравим репрезентантом епохи постмодернізму. Критики відзначають особливий чорний гумор письменника, постмодерний автобіографізм його прози, в той час як його інтертекстуальні стратегії головно залишається поза фокусом їхньої уваги. Після вивчення особливостей інтертекстуальності в контексті постмодерної поетики З. Ферича у романі «На самоті біля моря» [9], звертаємося до його найновішого роману «Поки ти перепливаєш ріку», в якому інтертекстуальність є однією з головних поетикальних домінант.

У багатьох інтерв'ю, присвячених виходу цього роману, Зоран Ферич згадує про існування інтертекстуальних зв'язків свого твору і культового роману відомої французької письменниці Маргеріт Дюрас «Коханець» («L'amiant», 1984). Звертає він увагу і на спільність позиції щодо використання автобіографічного матеріалу (відомо, що Дюрас використовувала у творчості факти власної біографії): «Щоб розставити крапки над і: це не автобіографічний роман, але й тоді, коли людина пише автобіографічний роман чи автофікцію, вона створює образ, навіть і тоді, коли він має на ім'я Зоран Ферич, як у цій книжці» [14]. Автор наголошує, що центральним для цього твору є мотив повторного, нового народження, а це підтверджує думку про інтретекстуальність як наріжний поетикальний камінь роману «Поки ти перепливаєш ріку»: роман Зорана Ферича народжується з роману Маргеріт Дюрас як впізнавана, але водночас інакша історія про заборонене кохання, розказана цього разу з перспективи чоловіка, який живе

у ХХІ столітті. У цьому «народженні» інтертекстуальність є своєрідним днк, яке дозволяє виявити текстуальні «гени» цього твору – як літературні, так і інтермедіальні.

Орієнтирами в такому пошуку виступають у романі «Поки ти перепливаєш ріку» паратекстуальні сигнали. Одним з них є епіграф, який містить цитату з роману М. Дюрас «Коханець» і дозволяє відчитати інтертекстуальний сенс назви твору Ферича. Коли молода протагоністка роману французької письменниці перепливає ріку Меконг, починається найважливіший перехід у її житті. Зі звичайного автобуса до Сайгона п'ятнадцятирічна дівчина пересідає у великий чорний лімузин. Автобіографічна історія французької письменниці про суспільно неприйнятний зв'язок неповнолітньої білої підлітки і майже вдвічі старшого китайця стає своєрідним текстуальним дзеркалом для роману Ферича. Другий епіграф до роману спрямовує увагу читача на оповідання Х. Л. Борхеса, пуант якого («Доля любить повтори, варіації, симетрії») є своєрідним ключем інтертекстуальної стратегії у романі хорватського письменника. «Таке повторення, сказав Ферич в одному інтерв'ю, наводить нас на думку, що в його романі хтось літературно «помирає», щоб повторилася одна стара сцена. Те, що описане у «Коханці», додає він, і відбувається в 30-ті роки минулого століття у французькому Індокитаї, сьогодні повторюється у Загребі, щоправда, не до деталей» [17].

У романі «Поки ти перепливаєш ріку» йдеться про любовний зв'язок письменника, якому нещодавно виповнилося п'ятдесят три, і студентки, якій ще немає й двадцяти двох. Тож, якщо врахувати, що історія кохання розказана з чоловічої перспективи, роман Ферича міг би за аналогією мати заголовок «Коханка» – це теж історія про перепливання ріки. Але є й відмінності (варіації й симетрії): зв'язок між значно старшим чоловіком і дуже молодою дівчиною у Дюрас небажаний не через різницю у віці, а через расові причини: батько китайця не хоче, щоб його син одружився з білою дівчиною, він має для нього наречену – ровесницю французької. У Ферича расових перепон немає, але є генераційні. Хоча історії протагоністів цих творів є різними, час подій і культурологічний фон дуже відрізняються, романи хорватського прозаїка і французької письменниці мають глибокі зв'язки, міцніші від тих, що помітні на перший погляд. Характеристика, яку дала творчості М. Дюрас її уважна дослідниця Інгрид Шафранек («Поєднання в одному подиху кохання, смерті і письма у неподільне ціле» [19, с. 71]), дуже точно характеризує і роман Ферича. Про глибинні зв'язки

роману «Поки ти перепливаєш ріку» з поетикою роману Дюрас свідчить і факт, що до цього твору Ферича можна було б застосувати окремі висновки хорватської дослідниці творчості авторки «Коханця»: йдеться, наприклад, про спостереження Шафранек, яка вважає, що інтертекстуальність з'являється у імпліцитних формах інспірації, аналогій, кореспонденцій, які значно складніші для аналізу, ніж впізнавані експліцитні (алюзії, пастиш, цитатність).

Не є випадковим вибір топосу ріки для заголовку роману Зорана Ферича. Це символ, багатозначність якого добре відома, а одна з перших асоціацій, які з'являються, це, звісно, змінність: неможливо двічі увійти в ту саму ріку. Використовуючи епіграф з Борхеса про сенс повторення історії, Ферич ніби заперечує цю аксіому, але своїм романом підтверджує її: кожна любовна історія є неповторною. В якості ілюстрації варіацій, які любить доля, Борхес обирає історію про Цезаря, полководця, який колись перейшов річку Рубікон. Власні *рубікони* переходять *я і ти*, протагоністи роману Ферича, як і персонажі роману-прототексту М. Дюрас. «Поки ти перепливаєш ріку» – роман-діалог на багатьох рівнях, від формального до інтертекстуального, тому його представлення передбачає і звернення до книжок, з якими твір Ферича вступає в міжетекстовий діалог, передовсім, до «Кохан

Спосіб оповіді в кожному з цих творів ілюструє наміри оповідача: у М. Дюрас на зміну *я*-формі, яка сугерує автентичність автобіографії, приходить об'єктивна нарація. *Я* перетворюється на *вона*, створюючи дистанцію, яка вже так чи інакше сформована часом: письменниця публікує роман «Коханець» у зрілому віці, коли дівчина з її спогадів – хтось, хто існує лише в минулому. Ферич обирає *я*-форму для сповіді, яка адресується героїні, котру він від самого початку бачить як майбутній спогад. В той час, як французька письменниця оповідає про себе та інших, автофікційний *alter ego* Ферича звертається до коханки, розповідаючи про себе, в той час як саме вона перепливає ріку.

Автор роману долає літературні *рубікони* – межі жанрів. «Поки ти перепливаєш ріку» Зорана Ферича, попри романну прозову організацію – це ліричний текст, інтимна лірика у прозовій формі. Письменник у інтерв'ю каже, що йдеться «про концептуальний поетичний роман, який, можливо, міг би носити жанрове визначення «поема»» [13]. Поетичне мистецтво просунулося найдалі у відтворенні невимовного, а кохання і пристрасть належать до цієї сфери. У книжці є лише два вірші, які можна беззаперечно ідентифікувати як поезію,

тож її поетична сутність залишається прихованою. Але її можна відчувати. Це можна було б сказати і про роман «Коханець»: як зауважує І. Шафранек, «це конверсія наративу у поетичний знак, який не описує світ, а створює його з глибин мови, так само, як і історію кохання потрібно спочатку представити словами» [19, с. 72]. Найновіший роман Зорана Ферича також має риси найчитаніших жанрів сучасності – автобіографічних записів та еротичного роману. Це поема, яка «маскується» під роман, та історія про перехід через ріку під маскою еротичної автобіографії, що є важливим відступом від роману-прототексту.

У передмові до роману «Чому я вам брехала» хорватська письменниця Юліяна Матанович розповідає про свої молодечі спроби ведення щоденника: правдивий показ реальності приніс його авторці неприємності, в той час як цитування літературних текстів замість опису власних почуттів виявилось дуже успішним прийомом. Наміри Ферича набагато складніші: флюїдні взаємини життя і фікції доповнюються інтретекстуальним компонентом, який становить частину біографії я-оповідача.

Попри існування розпізнавальних знаків, пов'язаних з реальністю, які мають на меті додати романові переконливості автобіографії, відчитання літературних знаків інтригує найбільше. У цих пошуках важливу роль відіграє глава «Слена, жінка, якої немає». Це назва оповідання, яке нобелівський лавреат Іво Андрич почав писати замолоду, а опублікував як триптих вже 1962 року, що базується на переплетінні реальності і мрії про жінку. Герой Ферича хворіє на діабет, але його лікує пульманолог. У важкі моменти життя він відчуває біль у легенях, ніби там знаходиться його серце. Добре знаний факт, що Андрич у молодості хворів на сухоти. Добре відомий і пошук «реальної» Слени, жінки якої немає, яким десятиліттями займаються історики літератури. В романі Ферича цей твір згадується як улюблене оповідання протагоніста в той час, коли йому було шістнадцять років, і цей автобіографічний факт є важливим для розуміння твору. Читання є дуже важливим елементом біографії.

Якщо перший епіграф вказує на «Коханця» як своєрідний камертон читання роману-діалогу Зорана Ферича, другий дає ключ для його прихованих прототекстів. Їх знайде той, хто за історією кохання письменника середнього віку та студентки спробує розгледіти складну архітектуру твору, художню конструкцію роману. Хорватський літератор написав книжку, яка не схожа на інші його книжки, подарувавши при цьому протаго-

ністові факти власної біографії. Однак, для розуміння роману-ріки набагато важливіше вивчити і інтертекстуальні притоки, які впливають у нього і роблять його романом-дельтою.

У романі «Поки ти перепливаєш ріку» інтертекстуальні зв'язки функціонують як експліцитно, та і приховано – відповідно до характеру взаємин протагоністів, які інколи відверто демонструють свою пристрасть, а інколи усамітнюються. До неприхованих належить зв'язок з романом «Коханець», який (крім епіграфа) згадується в тексті роману, і заголовок якого нагадує заголовок післямови до хорватського перекладу роману М. Дюрас – «Історія про перепливання ріки», авторкою якого є перекладачка книги І. Шафранек.

Історія про ім'я (а заголовок – теж своєрідне ім'я твору) – одна з центральних у романах, які належать до інтертекстуального «приріччя» твору Ферича. У його книзі імен уникають, бо йдеться про таємний зв'язок популярного письменника з дівчиною, яка тільки пізніше стане відомою. Можна припустити, що читачів інтимної автобіографії цікавить ім'я протагоністки, в той час як читачів автофікційного твору цікавить поетикальний сенс такого замовчування.

У романі «Коханець», як і в романі Ферича, імена протагоністів не згадуються, що не означає, що вони їх не мають. Нараторка роману Дюрас згадує, що вони, кохаючись, вигукували імена одне одного. У фільмі, який знятий за мотивами роману (у написанні сценарію брала участь його авторка), протагоністи – Молода дівчина і Китаєць. У романі Ферича згадується ще один фільм Дюрас – «Хіросіма, любов моя» – також історія кохання, яка не має щасливого завершення. Замовчування імен відіграє важливу роль у ще одному фільмі, який згадується у романі З. Ферича – «Останнє танго в Парижі», в якому протагоніст, американець середнього віку, закохується в молоду парижанку.

До інтертекстуального простору роману Ферича належить також фільм «Краса по-американськи». Це теж історія пристрасті, яка належить до заборонених або принаймні до таких, які епатують «нормальне» товариство, і про смерть, яка приходить несподівано як для убитого, так і для вбивці – як і кінець кохання. «І тоді ми були ніби героями кіно», – згадує оповідач у романі Ферича [12, с. 48], для якого кінематограф є важливим компонентом інтертексту. У цьому романі Ферича інтертекстуальність реалізується через зв'язки з мистецтвом кіно, що, поряд з літературною інтертекстуальністю, створює нові можливості змалювання персонажів та їхніх складних стосунків, надаючи їм додаткової стереоскопічності та універсальності.

І в романі Ферича, і в романі Дюрас йдеться про кохання і тілесну пристрасть, які можуть зливатися воедино, а можуть існувати окремо. Цю тему інтертекстуально наголошує згадка про фільм «Труднощі перекладу», як і спогади наратора про дитинство і молодість.

Молода коханка з роману Ферича, шанувальниця Годара і Превера, несподівано для протагоніста заявляє, що найбільше кохала його, коли він для неї готував. Вона хотіла би звикнути до любові, щоб вона стала для неї частиною повсякденного життя. Це дивує героя, але по суті є ще одним знаком відмінності між поколіннями, яку він прекрасно відчуває. Його генерація не могла одночасно любити фільми «нової хвилі» і турбо-фолк, а сексуальна свобода для протагоніста та його ровесників була одним з найважливіших проявів свободи як такої. Цю відмінність усвідомлюють обоє протагоністів. Фільми про сексуальність, які згадує наратор роману Ферича, ніби «тлумачать» коханці його покоління. Якщо порівняти культові кінофільми про небезпечні експерименти, які влаштовує загадковий чоловік зі своєю гарною партнеркою («Останнє танго в Парижі» і «Дев'ять з половиною тижнів») з сучаснішим варіантом представлення цієї теми («50 відтінків сірого») – різниця буде очевидною. Перспектива перетворення хвилюючого шаленства на нормальне життя виводить з себе героїню фільму Бертолуччі, в то час як сучасна молода генерація бачить в еротичному зв'язку шлях до створення емоційного союзу. Мультимедійна інтертекстуальність у формі покликів на відомі фільми слугує характеристичній образів роману Ферича.

«Більше реальності, прошу, більше реальності!» – вигукує в романі Ферича Великий Режисер [12, с. 118]. Реальність у цьому творі з'являється і через описи Загреба, Граца, інших міст, які відвідують коханці, кімнат, в яких вони проживають, річок, які вони бачать і чують. І через тему грошей – які сплачують і беруть за сексуальні послуги, і відсутність яких у дитинстві формує життєві стратегії героїні. Функціональну матір (звісно, інакше), бачимо і у романі М. Дюрас. Її невдача як підприємця визначила життя родини, в той час як життя протагоністки роману Ферича, крім бідності, визначила поведінка батька та його самогубство.

Тема самогубства з'являється в романі Ферича у несподіваний момент, хоча не може вважатися несподіваною з огляду на її місце в інтертексті фільму Бертолуччі. Самогубство Розі, дружини протагоніста «Останнього танго у Парижі», активувало те, що сталося з його головними героями.

І після кількох пристрасних сцен з молодою парижанкою бачимо протагоніста, який, звертаючись до своєї мертвої дружини, говорить, що він теж хоче відібрати собі життя, але не знає, як. Постріл його коханки з батькового пістолета вирішує цю проблему. Лестер, герой фільму «Краса по-американськи» також гине від кулі: пістолет помічають у автомобілі його дружини (хоча кров – на футболці батька). Купує гвинтівку мати протагоністки «Коханця», батьків пістолет зберігається у квартирі матері молодої парижанки. Згадка про перебування батька в Алжирі уводить до фільму «Останнє танго в Парижі» тему війни, в той час як у Ферича батько героїні після війни за незалежність Хорватії вішає гранати на різдвяну ялинку, а пізніше такою гранатою відбирає собі життя. Хоча її не тематизують, війна як частина реальності залишила слід у душах молодих героїв цих творів.

Символічне поле роману-ріки Зорана Ферича постійно розширюється шляхом включення інтертекстуального контексту: води притоків змішуються з його основною течією. Автор багато разів наголошує в романі ідею поєднання, яка уможливорює таке прочитання: «Відбувається якесь перетікання... Отак зараз ті нечисленні жінки, в компанії яких я чекав, щоб ти народилася, перетікають у тебе» [12, с. 31]. Так книжки і кінофільми «перетікають» у текст роману, перетворюючи його на складний інтертекст.

У романі «Поки ти перепливаєш ріку» є також пісні, до яких потрібно прислухатись, добре знані картини, які потрібно згадати і на які варто подивитися по-новому. Твір Ферича позначений особливим типом комунікації, який наближає його до поезії, музики і візуальних мистецтв як універсальної мови почуттів. Дослідження інтертекстуальних стратегій автора дозволяє збагатити розуміння побудови і функціонування постмодерного інтертексту.

Висновки. Роман Зорана Ферича «Поки ти перепливаєш ріку» є інтертекстом, в якому автор використовує як традиційні стратегії інтертекстуальності (прикладом яких є експліцитні міжтекстові реляції з романом Маргеріт Дюрас «Коханець», так і численні інтертекстуальні діалоги з творами кіномистецтва, що свідчить про мультимедійний характер твору хорватського письменника. Використовуючи типологію Павао Павличича [16], можемо стверджувати, що в романі Ферича використовуються діахронічна інтертекстуальність – коли інтертекстуальні зв'язки встановлюються з текстами інших епох і інших поетик. І в таких зв'язках передбачається існування часової дистанції між досліджуваними творами На

думку П.Павличича, ця інтертекстуальність може вважатися неконвенційною, адже зв'язки між текстами створюються без наперед визначених правил, ідеалів та взірців [16, с. 169]. Якщо звернутися до типології цитатності Дубравки Ораїч Толич [15], інтертекстуальність в романі Ферича «Поки ти перепливаєш ріку» можна назвати ілюмінативною: прочитання цього твору може збагатити сучасні прочитання роману М. Дюрас. Нове тлумачення твору на основі інтертексту Віктор

Жмегач [20] відносить до «найчастіших типів міжтекстової залежності ХХ століття» і це явище називають «повторною переробкою елементів художніх творів». Неконвенційність Ферича, яка виявляється і у виборі інтертекстуальних стратегій, диктує вибір інновативності у підходах до класики і розробці нових принципів діалогу між літературними текстами, а також між літературними текстами і текстами культури, які позначили епоху постмодерну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батринчук З. Поняття інтертекстуальності та підходи до його вивчення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія філологічна. 2016. Вип. 61. С. 1547.
2. Бойко О. Теоретичні засади дослідження інтертекстуальності як категорії художнього дискурсу. *Вісник ОНУ*. Серія: Філологія. 2018. Т. 23. Вип. 2 (18). С. 27–34.
3. Гловінський М. Інтертекстуальність / *Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ століття* / упор. Б. Бакули. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія». 2008. С. 284–309.
4. Дюрас М. Коханець : роман / пер. з франц. Р. Осадчука. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2009.
5. Іванюха Т., Полякова Г. Інтертекстуальність як жанротвірний чинник у сучасній українській есеїстиці. *Держава та регіони*. Серія «Соціальні комунікації». 2015. № 3 (23). С. 43–48.
6. Кондратенко Н. Синтаксис українського модерністського та постмодерністського художнього дискурсу : монографія. К.: Вид. дім Дмитра Бураго. 2012. 320 с.
7. Переломова О. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект: монографія. Суми: Вид-во СумДУ. 2008. 208 с.
8. Рябініна О. Інтертекстуальність у дискурсі сучасної української преси: лінгвістичний аспект. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова». Х., 2008. 22 с.
9. Татаренко А. Риси постпостмодерністської поетики в романі Зорана Ферича «На самоті, біля моря». *Львів: Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Вип. 69. 2018. С.234–244. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2018.69.9313>
10. Чернявська С., Шокуров О., Дяченко О. Інтертекстуальність у сучасній літературі: традиції і новаторство. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. № 2. Т. 36 (75). Частина 1. С. 228–233. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/36>
11. Biti V. *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska. 2000. 707 s.
12. Ferić Z. *Dok prelaziš rijeku: roman*. Zagreb : VBZ, 2022. 148 s.
13. Ferić Z. Prokazivanje pornografije zapravo je veliko licemerje. URL: <https://express.24sata.hr/kultura/zoran-feric-prokazivanje-pornografije-zapravo-je-veliko-licemjerje-26194> - express.24sata.hr (дата звернення: 10.01.2025).
14. Ferić Z. Promocija romana „Dok prelaziš rijeku“. URL: <https://www.bing.com/videos/riverview/relatrdvideo-?q=dok+prelaziš+rijeku+tivat&mid=0C8FE5F92E1448E12BCD0C8FE5F92E12BCD&&FORM=VRDOGAR> (дата звернення: 21.01.2025).
15. Oraić Tolić D. *Teorija citatnosti*. Zagreb : Grafički zavod Hrvatske. 1990. 230 s.
16. Pavličić P. Intertekstualnost i intermedijalnost – Tipološki ogled. *Intertekstualnost & Intermedijalnost* / ur. Zvonko Maković i dr. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti. 1988. S. 157–196.
17. Primorac S. Kad se u matematiku umiješa metafora. URL: <https://www.matica.hr/vijenac/751%20-%20752/kad-se-u-matematiku-umijesa-metafora-34038/> (дата звернення: 12.01.2025).
18. Shistovska A. The Concept of the Intertextuality and Approaches to It. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2017. Вип. 24. С. 51–59.
19. Šafranek I. Ljubav u sjeni melahkolije: žudnja, strast i bol u poetici Marguerite Duras. *Život umjetnosti*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. 2017. Vol.100. Br.1. S. 79–87.
20. Žmegač V. Tipovi intertekstualnosti i njihova funkcija. *Intertekstualnost & Autoreferencijalnost* / ur. Dubravka Oraić Tolić i Viktor Žmegač. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 1993. S. 25–46.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

РОЗДІЛ 8 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821-31.09(410) Барнз:81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.44>

СТИЛЬОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТУ В РОМАНІ ДЖ. БАРНЗА «ЯК УСЕ БУЛО»

STYLISTIC ORGANIZATION OF THE TEXT IN JULIAN BARNES'S NOVEL «TALKING IT OVER»

Гаврило І.В.,

orcid.org/0000-0003-1782-7146*старший викладач кафедри романських мов і зарубіжної літератури
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»*

У статті висвітлено особливості стильової організації роману Джуліана Барнза «Як усе було». Даний твір є зразком постмодерністської прози, у якій поєднуються багатоголосся персонажів, жанрова гібридність, ігрова поетика та активна рецептивна стратегія. Досліджено поліфонічну організацію тексту, яка реалізується через систему драматизованих монологів, у межах яких персонажі репрезентують суб'єктивні, часто суперечливі версії одних і тих самих подій. Встановлено, що письменник моделює не завершену історію, а презентує процес її конструювання, при якому читач виконує активну функцію судді/тренера, інтерв'юєра чи психолога.

Особливу увагу приділяємо аналізу мовленнєвих стратегій Стюарта, Олівера та Джилліан. Індивідуалізація їхнього мовлення, синтаксична організація тексту, інтертекстуальність і багатомовність виконують функцію ключових засобів характеротворення та ідеологічного протиставлення персонажів. Зазначено, що герої роману характеризуються відмінними світоглядними позиціями, ціннісними орієнтаціями та моделями самопрезентації. Вони нерідко свідомо маніпулюють своєю мовою, а їхній оповідний манері притаманна вибірковість пам'яті, що створює ефект множинної відносної правди, яка не підлягає остаточній верифікації. У статті також обґрунтовано доцільність інтерпретації роману крізь призму дискурсу ток-шоу та інтерв'ю. Порушення «правил інтерв'ю», поява додаткових голосів і вторгнення другорядних персонажів розглядаються як пародійний прийом, що вказує на умовність художньої гри, підкреслює відносність наративних правил та розмивання меж між текстом і реальністю. Доходимо висновку, що роман Дж. Барнза демонструє характерні риси постмодерністської поетики: жанрове розмивання, автореференційність, ігрову наративність та активну діалогізацію з реципієнтом з метою залучення його до активної співтворчості.

Ключові слова: словесна гра, прийом театральності, прийом віддзеркалення, поліфонічна оповідь, дискурс ток-шоу, множинність інтерпретацій.

The article examines the peculiarities of the stylistic organization of Julian Barnes's novel «Talking It Over». The work represents a specimen of postmodern prose that combines polyphony of voices, generic hybridity, playful poetics and an active receptive strategy. The study analyzes the polyphonic structure of the text, which is realized through a system of dramatized monologues in which the characters present subjective, often contradictory versions of the same events. It is established that the author does not construct a finalized story but rather foregrounds the very process of its construction, assigning the reader an active role as judge/coach, interviewer or psychologist.

Special attention is devoted to the analysis of Stuart's, Oliver's, and Gillian's speech strategies. The individualization of their role patterns, syntactic organization of the text, intertextuality and multilingual nature of some heroes' utterances function as key devices of character construction and ideological opposition. It is noted that the protagonists are characterized by divergent worldviews, value systems and modes of self-presentation. They frequently manipulate language deliberately, while the selectivity of their memory produces an effect of multiple relative truths that resist definitive verification. The article also substantiates the relevance of interpreting the novel through the prism of talk-show and interview discourse. The violation of "interview rules", the emergence of additional voices and the intrusion of secondary characters are interpreted as parodic devices that expose the conditionality of the artistic game, emphasize the conventionality of narrative rules and blur the boundaries between text and reality. The study concludes that Barnes's novel exhibits characteristic features of postmodern poetics, including genre blurring, self-referentiality, playful narrativity and active dialogization with the reader aimed at engaging them in creative co-authorship.

Key words: verbal game, theatrical nature, mirroring technique, polyphonic narration, talk-show discourse, multiplicity of interpretations.

Постановка проблеми. Літературознавча наука приділяє значну увагу дослідженням оповідних стратегій у постмодерністській прозі.

Явища жанрової гібридності, поліфонії та автореференції давно вже стали домінантами стилю письма сучасних авторів. Оповідь в романі

Джуліана Барнза «Як усе було» конструюється через множинність суб'єктивних голосів і версій подій. Стилістична організація цього роману (до якої відносимо жанр, композицію, стилі оповіді, індивідуалізацію персонажів, поетику твору, тропи, фігури, емоційність, психологічність, роль автора) досі не отримала вичерпного наукового осмислення, що й зумовлює необхідність комплексного аналізу стилістичних засобів, за допомогою яких письменник формує ефект множинної відносності правди та залучає читача до процесу інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останні філологічні дослідження вказують на зацікавлення літературознавців творчістю Дж. Барнза. Слід виділити такі вітчизняні дослідження як «Проза Джуліана Барнса в контексті постмодерністських жанрових експериментів 1980-2000-х років» [1] Велігіної Наталії Геннадіївни, в якій дослідниця вивчає поетикальні та семантичні особливості творчості Дж. Барнза, своєрідність художнього експериментування й жанрову специфіку його прози. Робота Дойчик Оксани Ярославівни «Ідіюстиль Джуліана Барнса у лінгвоконцептуальному вимірі» [2] присвячена вивченню художньої індивідуальної концептосфери письменника, мовних засобів вираження іронії як домінанти його ідіюстилю. Тупахіна Олена Володимирівна в праці «Поетика постмодерністської притчі у творчості Джуліана Барнса» [3] висвітила своєрідність реалізації притчевих засад у творчості Дж. Барнза, довела визначальну роль притчі як першоеlementу жанрової структури творів письменника.

Серед зарубіжних авторів слід виділити ґрунтовні розвідки Meritt Moseley «Understanding Julian Barnes» [7], Bruce Sesto «Language, History, and Metanarrative in the fiction of Julian Barnes» [9], в яких автори дають загальну характеристику творчості письменника, аналізують його творчий доробок в контексті постмодерністської літератури.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження стильової організації тексту роману Дж. Барнза «Як усе було». Для її досягнення ставимо перед собою такі завдання: проаналізувати специфіку оповіді персонажів роману, визначити мовленнєві й стилістичні маркери індивідуалізації персонажів, висвітлити проблему надійності/ненадійності оповідачів та її вплив на читача, обґрунтувати спорідненість роману із моделлю ток-шоу/інтерв'ю.

Методи та методика дослідження. У статті використано такі методи: наратологічний аналіз

для дослідження специфіки монологічної нарації, надійності/ненадійності оповідачів, композиційної організації тексту, ротації наративних ролей та мультиперспективності в романі; дискурсивно-лінгвістичний аналіз для висвітлення мовленнєвих стратегій персонажів, синтаксичних, лексичних та стилістичних маркерів індивідуальних голосів, багатоголосся, риторичних прийомів; інтертекстуальний підхід для простеження іншомовних висловів, культурних алюзій, що формують інтелектуальну поетику тексту та характеризують героїв твору; рецептивна естетика: читач осмислюється як активний учасник комунікації, «суддя» й інтерпретатор, від якого залежить вибір версії подій і смислове наповнення тексту.

Виклад основного матеріалу. В романі Дж. Барнза «Як усе було» зображено молодих людей, Стюарта, Олівера та Джилліан, які, орієнтуючись на самореалізацію, вибудовують певні життєві стратегії в постіндустріальному суспільстві кінця 80-их років XX століття. Устремління дійових осіб можна кваліфікувати як триєдине, проте в індивідуальному вимірі вони є різними, оскільки репрезентують відмінні світоглядні позиції та належать до трьох субкультур, які умовно можна означити як «яппі», «денді» та «феміністка». На початку роману вони сперечаються, доводячи свої погляди: «Let me try and set down the opposing points of view. Perhaps I'll do the minutes of the meeting, like at the bank.

OLIVER said that words like everyone and someone and no-one are singular pronouns and must therefore be followed by the singular possessive pronoun, namely his.

GILLIAN said you couldn't make a general remark and then exclude half the human race, because fifty per cent of the time that someone will turn out to be female. So for reasons of logic and fairness you ought to say his or her.

OLIVER said we were discussing grammar not sexual politics.

GILLIAN said how could we separate the two, because where did grammar come from if not from grammarians, and almost all grammarians – probably every single one of them for all she knew – were men, so what did we expect; but mainly she was talking common sense.

STUART then came up with a solution. His being either inaccurate or insulting or quite possibly both, and his or her being diplomatic but awfully cumbersome, the obvious answer was to say their. Stuart put forward this compromise suggestion with full confidence, and was surprised by its rejection by the rest of the quorum.» [4, p. 6]

Вже на початку роману Дж. Барнз окреслює світоглядні установки персонажів та їхні ціннісні орієнтири: Стюарт виявляє прагнення раціоналізувати дійсність, упорядкувати її шляхом зведення до простих і однозначних категорій, а конфлікти схильний розв'язувати через консенсус. Олівер, навпаки, наполягає на власній позиції, активно полемізує, використовуючи іронію і дотеп як засіб дискредитації компромісних установок Стюарта, що здійснюється ним упевнено і з високою мірою риторичної майстерності. Джилліан же постає послідовною прихильницею феміністичної ідеології, яка, спираючись на принципи гендерної лінгвістики, порушує питання трансформації усталених мовленнєвих кліше.

Покоління «яппі», яке представлено образом Стюарта, трансформується у категорію соціально ізольованих індивідів, для яких пріоритетність професійної діяльності та кар'єрного зростання обернулася невдачами в особистісній сфері. В умовах сучасного постіндустріального суспільства такі люди настільки інтегровані в логіку технічного прогресу, що втрачають здатність до повернення до традиційних ціннісних орієнтацій і природного плину життя.

Для Стюарта проблема власності набуває визначального значення, слугуючи основним критерієм особистісної та соціальної успішності. Його ставлення до шлюбно-сімейних стосунків зумовлене не пріоритетом кохання як цінності, а прагненням уникнути самотності. Це ілюструється на прикладі повторюваних займенників «we» та «our», які виступають у ролі маркерів спільності, на противагу займеннику «I», що сигналізує про самотність, та «he», який Стюарт використовує для контрастного зображення Олівера як невдахи: «And he was in a terrible state. He seemed to have lost weight, and his face was all white and drawn, and his hair, which he normally keeps quite neat, was getting straggly. He sort of stood there, and then, after we'd recognised him, he threw himself on us both, hugging and kissing us. Not typical behaviour at all, because it was more pathetic than welcoming.» [4, p. 71]

На відміну від Стюарта, Олівер характеризується високим рівнем комунікабельності та індивідуальністю до матеріальних благ, водночас демонструючи підвищену чутливість до естетичних цінностей. Об'єктом його зацікавленості є краса в усіх її проявах – у дизайні автомобілів, одязі, гастрономічній культурі, виноробстві, жіночій привабливості та мистецтві. Подекуди естетизоване ставлення до дійсності набуває гіперболізованих форм: самозахоплення переростає

у позерство, а інтерес до жінок – у гедоністичну поведінку. Олівер перебуває в опозиції не лише до попереднього покоління, а й до своїх сучасників, оскільки свідомо конструює образ денді та дотримується стилю життя, що історично втратив актуальність в англійській культурі наприкінці XIX століття.

Його стратегія самореалізації пов'язана з використанням інтелектуального потенціалу, харизми та дотепності. Наратив Олівера, попри очевидну зниженість ступеня надійності, є найбільш виразним і закарбовується в пам'яті читача саме завдяки інтелектуальній насиченості, блискучості висловлювання та дотепності персонажа. Дослідники характеризують його як «культурного поліглота, який вправно жонглує фразами» [8, с. 157], що пояснюється активним використанням інтертекстуальних алюзій у поєднанні з лексемами французького, латинського, італійського та німецького походження. Подібна поетика свідчить не лише про педантичність і манірність героя, а й акцентує увагу на його високому рівні обдарованості та ерудиції. Він любить повторювати складні і незвичайні слова як-от: «*steatopygous*» чи «*crepuscular*», викрикувати «крилаті вислови» на кшталт: «*Mea culpa, mea maxima culpa*» [4, p. 15], «*hie me to the vomitorium pronto!*» [4, p. 45], «*C'est un canard mort, tu comprends?*» [4, p. 133], «*crepuscular oubliette*» [4, p. 28], «*limpid Weltanschauung*» [4, p. 124]. Олівер використовує інші мови не тільки щоб вразити навколишніх людей, а й щоб вивищитися над Стюартом, котрий зауважує: «*Oliver impresses people. He talks well, he's travelled to distant lands, he speaks foreign languages...*» [4, p. 19].

Наративна монологічна техніка виявляється надзвичайно ефективною для репрезентації персонажа через особливості його/її мовлення, систему інтересів і культурну ідентичність. Дж. Барнз майстерно застосовує диференційні маркери, що розмежовують оповідачів. Індивідуальність кожного голосу поступово стає впізнаваною для читача завдяки специфічним рисам мовної поведінки персонажів, особливостям синтаксичної організації висловлювань і ритміці оповіді.

На початку роману висловлювання Джилліан вирізняються підкресленою конфліктністю: вона регулярно виявляє протест щодо усталених правил, стереотипів та домінантної суспільної думки. Водночас така агресивність виконує функцію захисту приватної сфери суб'єкта від небажаного вторгнення інших: «*Look, I just don't particularly think it's anyone's business. I really don't. I am an ordinary, private person. I haven't got anything to say*» [4, p. 10], «*I met Stuart. I fell in love. I mar-*

ried. What's the story?» [4, p. 40]. Згодом її дискурс поступово набуває рис ширості, серйозності, відкритості й внутрішньої свободи, що супроводжується звільненням від штучності та демонстративності. Професійна діяльність Джилліан як реставраторки живопису постає метафорою постійного пошуку правильної інтерпретації описаного та поступового виявлення істини, прихованої під нашаруваннями суб'єктивних презентацій. Описуючи специфіку своєї роботи вона фактично окреслює і стратегію читання твору, натякаючи реципієнтові на необхідність поетапного розшифрування написаного.

Джилліан зауважує, що первісний образ, тобто остаточну істину, ніколи неможливо відновити повністю, оскільки доступ до неї завжди опосередкований багатошаровістю тлумачень. Вона схильна до рефлексії щодо власних учинків, осмислення мотивів та інтенцій, здійснює оцінювання власної та чужої поведінки. Водночас ці міркування подаються не у формі імперативних тверджень, а у вигляді запитань, адресованих як читачеві, так і самій собі: «You don't know exactly when you fall in love with someone, do you?» [4, p. 75], «Should I have told Stuart all that?» [4, p. 100]. Вона задає їх з метою пошуку відповідей, правди. У моменти найглибшого емоційного напруження її висловлювання набувають форми щоденникових записів та сповіді. Її оповідь нерідко розпочинається з реплік, які маркують підвищений рівень емоційності та внутрішньої дезорієнтації персонажа: «I don't know if I did the right thing, either» [4, p. 107], «No, I'm not sure I can tell you the rest» [4, p. 135]. Джилліан часто вагається в тому, що робить, відчуває себе невпевнено та дозволяє чоловікам вирішувати за себе.

Роман «Як усе було» починається зі слів Стюарта: «My name is Stuart, and I remember everything» [4, p. 3], і цим же реченням він закінчує свій монолог: «I remember everything» [4, p. 9]. Мова Олівера є більш розкутою, він з самого початку звертає увагу читача на свою відмінність від Стюарта: «I remember all the important things» [4, p. 11]. Оскільки пам'ять Олівера вибіркова (і він це визнає), то читачу не варто йому повністю довіряти. Хоча обидва друзі вже з перших сторінок роману намагаються сподобатися читачеві: «Hullo, I'm Stuart Hughes, nice to meet you. Shall we shake hands? Right, good» [4, p. 4] і «Hi, I'm Oliver, Oliver Russell. Cigarette? No, I didn't think you would» [4, p. 10] – Олівер весь час заграє з реципієнтом, поводить себе фамільярно: «Stuart ... No, wait a minute. You've been talking to him, haven't you? You've been talking to Stuart. I

sensed that little hesitation when I floated the subject of his double chin. You mean you didn't notice it?» [4, p. 14], «What are you smirking at now?» [4, p. 14], «Oh dear, you're giving me that look again. You don't have to say it. I know» [4, p. 29]. Він володіє здатністю емоційно залучати співрозмовників, здобувати їхню прихильність і переконувати у власній правоті, відверто маніпулюючи читацькою думкою та враженням про себе. Втім, саркастична дотепність Олівера виявляється недовговічною. З моменту його закоханості в Джилліан він постає заручником почуттів і втрачає здатність до раціонального контролю над емоціями.

Роман характеризується специфічною композиційною організацією, складаючись з 17 частин: 1. His, His or Her, Their. 2. Lend Us a Quid. 3. That Summer I Was Brilliant. 4. Now. 5. Everything Starts Here. 6. Stave Off Alzheimer's. 7. Now Here's a Funny Thing. 8. Ok, Boulogne It Is. 9. I Don't Love You. 10. I'm Not Sure. I Can't Believe This. 11. Love, etc. 12. Spare Me Val. Spare Yourselves Val. 13. What I Think. 14. Now, There's One Cigarette in the Ashtray. 15. Tidying Up. 16. De Consolatione Pecuniae. 17. Sont fous, les Anglais. Кожна з перших шести частин відкривається усталеним порядком монологів Стюарта, Джилліан та Олівера. Однак, після епізоду, коли Олівер дарує Джилліан букет квітів зі словами «I love you» [4, p. 90], ця структура зазнає змін: мовлення персонажів набуває хаотичного та нерегулярного характеру. Таким чином, наративний безлад постає художнім відображенням емоційної дезінтеграції, спричиненої зізнанням у коханні.

Внаслідок цього між Олівером і Стюартом відбувається своєрідна ротація ролей, віддзеркалення один одного, що виявляється у трансформації їхніх мовленнєвих стратегій. Стюарт пропонує читачеві сигарету, що дотепер робив лише Олівер: «By the way, would you like a cigarette?» [4, p. 129], «So take one, it's a sign that you're on my side» [4, p. 143]. Він починає палити, говорить про зв'язок куріння з хворобою Альцгеймера: «'Did you know,' I replied, 'that it has been statistically proved that smokers are less vulnerable to Alzheimer's disease than non-smokers?' I was rather pleased with this obscure item of information, which I'd picked up from somewhere.» [4, p. 134], забуваючи, що цю інформацію йому надав саме Олівер: «But I have puckish news for you. I read in the paper this morning that if you smoke you're less likely to develop Alzheimer's disease than if you don't. A hit, a veritable hit?» [4, p. 79], який кидає паління як символічний акт прощання з хаосом та невлаштованістю у житті і початок нових відносин із Джилліан.

Варто також підкреслити економічний вимір взаємин між суперниками твору: стосунки між Олівером і Стюартом значною мірою ґрунтуються на матеріальній вигоді, оскільки Стюарт регулярно надає Оліверу фінансову допомогу. Їхнє знайомство починається саме з грошового прохання Олівера: «*'Lend us a quid.' That was the first thing he ever said to me.*» [4, p. 20]. Закохавшись у Джилліан, він метафорично говорить про «ринкові сили» та «захоплення» її, редукувавши кохання до комерційного дискурсу. Перед освідченням він повертає Стюарту частину боргу, що символічно набуває значення «купівлі» коханої. Таким чином, автор репрезентує духовно незрілих персонажів, які втратили етичні орієнтири, але водночас омріяно прагнуть досягти ідеалу в міжособистісних стосунках.

Герої роману пропонують різні версії одних і тих самих подій. Кожен із них постає своєрідним свідком, який відстоює власну інтерпретацію, аргументує її та пояснює мотиви своїх вчинків: «*We each had a different opinion. Let me try and set down the opposing points of view*» [4, p. 5]. Стюарт ностальгічно згадує «*gentle breeze*» [4, p. 8] (ніжний вітерець), який стає «*too much wind*» (занадто вітряно) у версії Олівера [4, p. 43]. Стюарт описує реєстратора як «*a dignified man who behaved with the correct degree of formality*» [4, p. 8], у той час як Олівер висловлюється: «*this perfectly oleagynous and crepuscular little registrar*» [4, p. 13]. Евфемізм Стюарта «*I said my vows a bit too loud*» [4, p. 8] контрастує з гіперболою Олівера: «*Stuart bellowed his words as if answering court-martial...*» [4, p. 13]. Вони весь час змагаються, віддзеркалюють один одного.

Олівер наче й сам розуміє, що є персонажем книги, а не реальною людиною: «*You can't even go through a whole book being called Nigel.*» [4, p. 15], як і Бел: «*You won't be seeing me again, not unless there's a real turn-up for the book.*» [4, p. 185] Водночас, всі герої роману виступають не просто персонажами, а гравцями, і час від часу нагадують читачу, що сам він виступає суддею чи тренером: «*This is player power. Hey you – aren't you meant to be the manager, aren't you meant to own the whole fucking team?*» [4, p. 220].

Беручи до уваги манеру спілкування головних героїв з читачем, слід відмітити її схожість з ток-шоу, які базуються на подібній схемі: «Схема інтерв'ю – це різновид обміну між мовцями, де один виконує роль інтерв'юера, а інший – роль респондента. Інтерв'юер ставить запитання, респондент відповідає, причому його відповіді мають бути релевантними поставленому запи-

танням або припущенню. Окрім ставлення запитань, інтерв'юер має право на підсумовування, доповнення, уточнення, акцентування та загальне керування перебігом розмови, а також обов'язок оцінювати якість співпраці, релевантність, достатність та загальну якість внеску респондента, хоча всі ці повноваження можуть розділятися з ним або піддаватися його сумніву.» [11, с. 115] Розважальна функція є обов'язковою складовою ток-шоу. Натомість програми, які претендують на ширший, ніж суто розважальний статус, актуалізують інтимний досвід із метою його катарсичного переживання учасниками, сприяючи перетворенню індивідуального досвіду на колективний та відкриттю його для множинності інтерпретацій, що можуть як допомогти суб'єкту подолати упередження чи ілюзії, так і інформувати аудиторію та проблематизувати домінантні культурні практики. Дж. Барнз використовує схожий підхід в своєму романі.

Інтерв'ю в жанрі ток-шоу вирізняється концентрацією на зізнаннях пересічних учасників, що здійснюються у штучно сконструйованому комунікативному просторі, стилізованому під домашню вітальню. Такі висловлювання репрезентуються в межах драматизованої моделі, яка стабільно вибудовується як конфліктна взаємодія між дійовими особами за участю активної студійної аудиторії. У крайніх випадках акцент робиться на загостренні конфронтації та створенні видовищності, що набуває характеру «нетрансформативної надмірності» [12, с. 178]. Так робить Дж. Барнз, коли вводить в оповідь Валду, яка ламає розмірену оповідну манеру спілкування і провокує Олівера та Стюарта, які у відповідь звертаються безпосередньо до читача, апелюючи до його «обов'язку» як судді та вимагають усунути її, тобто втрутитися в конфлікт і підтримати «правильну версію подій». Такий прийом формує пародійну модель ток-шоу, у якій учасників заохочують до публічних конфронтацій задля викриття чиєїсь «помилки» або «неправди». Так само й Гордон, батько Джилліан, з'являючись на сторінках роману, висловлюється, що робить це всупереч правилам: «*I shouldn't be talking to you. I'm sure it's against the rules. After all, you know what you think about me, don't you? Filthy old lecher...*» [4, p. 237]. Точка зору даних другорядних персонажів є важливою, позаяк вони є соціальними, національними типами і передають погляд збоку, тобто погляд незацікавлених осіб. Письменник формує враження у читача, що саме він визначає коло учасників інтерв'ю, ухвалюючи рішення щодо допуску одних персонажів і відсто-

ронення інших, що робить його помітно залученим в акт композиції роману.

Принцип локалізації інтерв'ю в одному чітко окресленому просторі також порушується Дж. Барнзом. Зокрема, коли Стюарт нарікає на свою долю та тужить, він звертається до читача із запрошенням: "Sit down. Do you like Patsy Cline?" [4, р. 155]. У цей момент у текстовому тлі постає музичний супровід, що актуалізує читача у вітальні персонажа, ніби він безпосередньо чує музику та спостерігає відчай Стюарта.

Таким чином, ми бачимо, що роман демонструє жанрові ознаки, подібні до драматичного твору, оскільки оповідна стратегія ґрунтується на системі усних монологів, кожному з яких передує позначення імені мовця. Текст нагадує п'єсу без ремарок, тож деякі критики вбачають у ньому схожість з сучасною театральною постановкою (Дж. Бейлі [5], Р. Тодд [10]), що дає змогу відносити його до жанру роману з елементами драматичної форми. Окремі рецензенти порівнюють його з телевізійною п'єсою (Д. Голловей [6]), в якій герої ведуть мову та відповідають на запитання невидимого інтерв'юера за кадром. Позаяк в романі присутні порушення «правил інтерв'ю», поява додаткових голосів і змагальність різних версій подій, що набуває характеру видовищної конфронтації – це надає йому рис пародії на ток-шоу/медійного дискурсу.

Форма драматизованих монологів, безпосередні звернення до читача та імітація комунікативної ситуації одкровення зближують текст із жанровим різновидом роману-сповіді. Множинні суб'єктивні монологи персонажів, які пропонують взаємовиключні версії одних і тих самих подій, надають тексту рис поліфонічного роману. Такі паралелі з різними літературними формами свідчать про розмитість жанрових меж роману. Роман Дж. Барнза «Як усе було» є жанрово гібридним постмодерністським твором, у якому поєднуються риси поліфонічного роману, роману-інтерв'ю та драматизованої прози з елементами пародійного медійного дискурсу. З огляду на загальний доробок письменника, можна стверджувати, що автор послідовно тяжіє до експериментування з формою художнього тексту.

У романі нема уособленого образу автора, нема нав'язаної точки зору, нема істини, єдиної правди. Переважає фікціональність оповіді. Є пряма мова персонажів, грандіозний діалог із монологів усіх персонажів – із емоціями, психологією, філософічністю. Така жанрова структура є постмодерна (все підлягає сумніву, нічого

сталого нема), а от змалювання персонажів абсолютно реалістичне, це типологічний реалізм. Поєднання постмодерну і реалізму виняткове і новаторське у романі.

Дж. Барнз репрезентує не стільки завершену історію, скільки сам процес її конструювання на основі множинності точок зору та інтерпретацій. Персонажі не просто повідомляють факти про себе, а прагнуть сформувати у читача певний образ власної особистості, зумовлений їхніми соціальними ролями. Автор не пропонує однозначної, остаточної версії подій: усе, що отримує читач, – це варіанти «відносної правди» кожного оповідача, в яку ті щиро вірять. Вибір позиції та рівень довіри до того чи іншого персонажа залежать від читача, який стає активним співтворцем тексту, оскільки саме на нього зорієнтована нарративна стратегія автора. Читач виконує функцію зв'язувального елемента, що поєднує різні версії подій, запропоновані персонажами. Саме тому рецепція тексту набуває калейдоскопічного та мультиперспективного характеру. У романі відбувається розмивання меж між реальністю та художньою вигадкою: персонажі активно залучають реципієнта до діалогу, руйнуючи дистанцію між оповідачем і автором, між романом і дійсністю, створюючи ефект тягlostі й невизначеності фіналу.

У міру розгортання сюжету читач має змогу спостерігати динаміку внутрішніх трансформацій персонажів. Їхня психологічна структура виявляється значно складнішою, ніж у героїв класичної літератури, що зумовлено проблемністю, багатомірністю та фрагментарністю культурного контексту 70-80-тих років ХХ ст. Тут є проблеми, пов'язані з історико-літературним життям Англії, Франції та Америки у цей історичний період. Англія зображена абсолютно неповторним конгломератом вродженої стриманості, скромності, прагнення до порядку і манірності. У романі з'являється завдяки французькому впливу витонченість, легкість. Герої прагнуть уникнути лондонської стриманості, сховатися хоча б на короткий період у Франції, протилежній за духом. Америка уособлює шанс на початок нового життя, яке на перевірку виявляється порожнім, побудованим на матеріальних надбаннях, що затьмарюють істинні цінності.

Джуліан Барнз прагне показати антропологічну кризу та відсутність моральної опори, певне спустошення героїв, створює спробу повернути людям те, що справді вартісне, робить це у формах сучасного «грайливого», парадоксального гуманітарного мислення.

Дійові особи роману постають як варіативні та невизначені, оскільки відсутній всезнаючий авторський голос, який би здійснював остаточне оцінювання або скеровував інтерпретацію. Ба більше, самі персонажі нерідко полемізують між собою, заперечуючи чи коригуючи висловлювання інших, унаслідок чого вибудовується не лише система альтернативних версій подій, а й різноаспектні тлумачення їхнього внутрішнього стану та емоційних переживань.

Висновки. Таким чином, резюмуємо, що оповідна манера Дж. Барнса в романі «Як усе було» характеризується такими рисами:

- оповідачі демонструють активну участь у процесі формування наративної структури твору;
- герої роману періодично актуалізують читацьку присутність, наголошуючи на його контролі над викладом подій;
- персонажі твору здійснюють безпосереднє звернення до читача, виокремлюючи його саме в ролі адресата тексту;
- вони свідомо й демонстративно маніпулюють та варіюють свої точки зору;
- наявність текстової авторефлексії в творі, що актуалізує його статус як літературного артефакту.

До особливостей стилістики роману відносимо:

- виразно конструйовані, навмисно штучні стилістичні моделі мовлення;
- стилістична експресія істотно переважає над власне сюжетною компонентою;
- застосування полісемічних мовних засобів, зокрема різних форм словесної гри;
- використання прийому театральності;
- використання прийому двійництва/відзеркалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Велігіна Наталія Геннадіївна Проза Джуліана Барнса в контексті постмодерністських жанрових експериментів 1980-2000-х років. : автореф. дис...к.філол.н. : спец.. 10.01.04. Дніпропетровськ, 2013. 22 с.
2. Дойчик Оксана Ярославівна. Ідіостиль Джуліана Барнса у лінгвоконцептуальному вимірі : автореф. дис...к.філол.н. : спец.. 10.02.04. Харків, 2012. 19 с.
3. Тупахіна Олена Володимирівна Поетика постмодерністської притчі у творчості Джуліана Барнса : автореф. дис...к.філол.н. : спец. 10.01.04. Київ, 2007. 20 с.
4. Barnes J. Talking It Over. New York : Vintage Books, 1992. 294 p.
5. Bayley J. Getting to Know You. *The New York Review*. 1991. URL: <https://www.nybooks.com/articles/1991/12/05/getting-to-know-you/> (дата звернення: 24.01.2026).
6. Holloway D. Parroting on about Gillian and Oliver and Stuart. *Weekend Telegraph* (13 July 1991), p. XX.
7. Moseley M. Understanding Julian Barnes. Univ. of South Carolina Press, 1997. 198 p.
8. Roşcan A. Rewriting history in the novels of Julian Barnes. Bucureşti : Editura Centrul Tehnic-Editorial al Armatei, 2016. 264 p.
9. Sesto B. Language, History, and Metanarrative in the fiction of Julian Barnes. Peter Lang, 2001. 136 p.
10. Todd R. Domestic Performance: Julian Barnes and the Love Triangle. *Consuming Fictions. The Booker Prize and Fiction in Britain Today*. Bloomsbury, 1996. pp. 260-280
11. Tyler S. The Unspeakable: Discourse, Dialogue, and Rhetoric in the Postmodern World. Madison : University of Wisconsin Press, 1987. 258p.
12. White Mimi. Tele-advising: Therapeutic Discourse in American Television. Chapel Hill: U. of North Carolina P., 1992. 236p.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ІСТОРІЯ І МІФ, КУЛЬТУРА І МАГІЯ В РОМАНІ САЛМАНА РУШДІ «ФЛОРЕНТІЙСЬКА ЧАРІВНИЦЯ»

HISTORY AND MYTH, CULTURE AND MAGIC IN SALMAN RUSHDIE NOVEL *THE ENCHANTRESS OF FLORENCE*

Кеба О.В.,

orcid.org/0000-0003-2372-0425

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Чорний Р.А.,

orcid.org/0009-0001-9793-3362

аспірант кафедри української мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У статті здійснено спробу виявлення особливостей жанрового синтезу в романі С. Рушді «Флорентійська чарівниця». З'ясовано функціональну роль у жанровій структурі твору таких елементів, як міфологізм, історіографічна метафікція, пікарескні елементи, наративна гра, містична епістемологія. У романі багато представлений історичний контекст: завершення «золотої доби» Культурного Відродження в італійській Флоренції, протистояння християнського й ісламського світів доби середньовіччя, перший етап освоєння Нового світу. Водночас історичні події у романі вправлені у фентезійно-міфологічну оболонку, що спричиняє специфічну жанрову контамінацію. У твір органічно інкорпоровано елементи крутіського роману. Протагоніст Ніколо Веспуччі, персонаж пікареского типу, виконує функцію медійного посередника завдяки своїй унікальній здібності блискучого розповідача. В його історіях вигадливо переплітаються, перевідоображаються різноманітні стилі й традиції, що породжує загальну гротескно-фентезійну стильову домінанту твору. З іншого боку, в образі імператора Акбара Великого, «мага-повелителя» світу втілено ідею творення віртуальної реальності у межах «справжньої» дійсності. Випробовуючи своїх персонажів численними спробами «переписування» історії, Рушді оригінально трансформує традицію фікціональної історіографічної метапрози. Наративна гра, розгорнута автором, має чітку функціональну структуру, що постає як система вкладених сфер. Зовнішнє коло розповіді формується «всезнаючим» розповідачем (третя особа), що імітує історичну хроніку. В середньому колі процес розповідання (головним чином у наративній перспективі Ніколо Веспуччі) включає активну комунікацію між іноземцем та імператором. Осердям же всього роману є легенда про могольську принцесу / «флорентійську чарівницю», де ідея містичних трансформацій підтримується цілим віялом аналогій, подібностей, дзеркальних відповідностей. Своєрідність роману полягає в органічному синтезі різноманітних елементів, що унеможливорює його однозначне жанрове визначення.

Ключові слова: Салман Рушді, «Флорентійська чарівниця», жанр, жанровий синтез, міфологізм, історіографічна метатекстуальність, наративна гра.

The article attempts to identify the features of genre synthesis in Salman Rushdie's novel *The Enchantress of Florence*. It explores the functional role of such elements as mythologism, historiographic metafiction, picaresque elements, narrative play, and mystical epistemology within the work's genre structure. The novel features a rich historical context, including the end of the «golden age» of the Cultural Renaissance in Florence, the medieval confrontation between the Christian and Islamic worlds, and the early stages of the New World exploration. At the same time, historical events are framed within a fantasy-mythological shell, resulting in a specific genre contamination. Elements of the picaresque novel are organically incorporated into the work. The protagonist, Niccolò Vespucci, a picaresque-type character, functions as a media intermediary due to his unique talent as a brilliant storyteller. In his tales, diverse styles and traditions are intricately interwoven and reflected, giving rise to the overall grotesque-fantasy stylistic dominance of the work. On the other hand, the image of Emperor Akbar the Great, the «magician-ruler» of the world, embodies the idea of creating virtual reality within the boundaries of «actual» reality. By subjecting his characters to numerous attempts at «rewriting» history, Rushdie originally transforms the tradition of fictional historiographic metafiction. The narrative play deployed by the author possesses a clear functional structure that emerges as a system of nested spheres. The outer circle of the narrative is formed by an omniscient third-person narrator mimicking a historical chronicle. In the middle circle, the storytelling process (primarily from Niccolò Vespucci's narrative perspective) involves active communication between the foreigner and the Emperor. At the very core of the novel lies the legend of the Mughal princess / the Enchantress of Florence, where the idea of mystical transformations is sustained by a wide array of analogies, similarities, and mirror correspondences. The uniqueness of the novel lies in the organic synthesis of heterogeneous elements, which precludes a singular genre definition.

Key words: Salman Rushdie, *The Enchantress of Florence*, Genre, Genre synthesis, Historiographic metafiction, Mythologism, Narrative play.

Постановка проблеми. «Флорентійська чарівниця» (*The Enchantress of Florence*) – десяти-тий роман Салмана Рушді. Його публікація у

2008-му році викликала значний резонанс у літературно-критичному середовищі, спричинивши різноманітні та поляризовані відгуки (див. :

[8, с. 249]). Це свідчило про постановку актуальних соціально-культурних проблем в інноваційній художній формі. У романі здійснюється спроба художніми засобами поставити в один історико-культурний контекст нібито вкрай гетерогенні світи: ренесансну Італію, імперію Моголів часів Акбара Великого, перський, турецький і середньоазійський світи доби пізнього середньовіччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вивчення ідейно-художніх особливостей роману «Флорентійська чарівниця» було присвячено низку наукових публікацій як зарубіжних, так і українських учених. Дослідники переважно аналізують роман у контексті магічного реалізму як провідного тренду світової літератури другої половини XX і початку XXI ст. Так, у монографії австрійської англістки Урсули Клувік «Дослідження магічного реалізму в творчості Салмана Рушді» здійснюється аналіз еволюції стильових доміант магічного реалізму письменника і, зокрема, вказується, що в романі «Флорентійська чарівниця» автор багатопланово використовує мотив дзеркальності в якості засобу втілення концепції життя як наративного симулякру [7, р. 91]. Натомість автори статті «Історіографічна метафікція у романі Салмана Рушді «Флорентійська чарівниця»» здійснюють співвіднесення романних подій із реальними історичними процесами кінця XV – початку XVI ст. і стверджують, що автор заповнює невідомий в історії розрив в 11 років своєю уявою й образами, що «приносять нову історію у світ» [6, р. 862]. У статті української дослідниці Х. Дрогомирецької оригінально інтерпретується роль «імператора» і «міста-столиці» у конструюванні символічної структури роману [1, с. 51-52]. Не обходять згадані науковці й традиційних для обговорення творчості Рушді ідей мультикультуралізму, ідентичності, необароковості, наративної поліфонії. При цьому жанрова природа роману С. Рушді, особливості синтезу в ньому таких різномірних елементів, як історія і міф, культура і містика, досі достатньою мірою не висвітлені й залишаються актуальною літературознавчою проблемою.

Постановка завдання. Метою пропонованої наукової розвідки є виявлення особливостей жанрового синтезу в романі С. Рушді «Флорентійська чарівниця». Поставлена мета передбачає з'ясування ролі таких елементів у жанровій структурі твору, як міфологізм, історіографічна метафікціональність, пікарескні елементи, наративна гра, магічна епістемологія.

Виклад основного матеріалу. Центральним епізодом, навколо якого розгортається сюжет

роману «Флорентійська чарівниця», є мандрівка італійця Ніколо Веспуччі приблизно в середині XVI-го ст. до імперії Великих Моголів і його перебування при дворі Акбара Великого. Метою мандрівки є амбітне бажання Ніколо Веспуччі переконати імператора, що він був народжений могольською принцесою Кара Кьоз у шлюбі з флорентійським достойником Аго Веспуччі і є близьким родичом імператора.

Дія роману відбувається на різних національно-культурних просторах: від двору Акбара Великого в історичному регіоні Хіндустан до Флоренції епохи Відродження, від Мерва й Андижана, найдавніших міст Центральної Азії часів Шаха Ісмаїла Першого до Стамбулу періоду правління Селіма Грізного та Лондона епохи королеви Єлизавети. Якщо маршрутом Ніколо Веспуччі став шлях із Флоренції до Північної Індії, то, згідно з його версією історії принцеси Кара Кьоз вона здійснювала свою мандрівку у зворотному напрямку: із землі моголів через Персію й Османщину до Флоренції, а потім ще далі, до нововідкритої Америки. Загалом у романі багато представлений історичний контекст: завершення «золотої доби» Культурного Відродження в італійській Флоренції, протистояння християнського й ісламського світів доби середньовіччя, перший етап освоєння Нового світу. Водночас історичні події у романі вправлені у фентезійно-міфологічну оболонку, що надає творові особливого шарму.

Вірний своєму принципів культурної й естетичної конвергенції, Салман Рушді й у цьому романі працює на співвіднесеності культур, які зазвичай відносять до західної і східної. Авторська інтенція щодо цього акцентується уже в епіграфах до роману. У першому з них відтворюється фрагмент зі збірки Франческо Петрарки «Книга пісень» з описом «неземної краси» Лаури: «її ходу величну не забути, і голос ніжний та дзвінкий...» [4, с. 5]. Епіграф створює асоціативну паралель із красою головної героїні твору, в якій усі чоловіки відзначають горду поставу й особливого тембру голос, називаючи її «найвродливішою жінкою, яку коли-небудь хтось бачив» [4, с. 85]. Однак, крім цієї паралелі, епіграф апелює також до доби Відродження з її високими гуманістичними цінностями й титанічними потугами та пристрастями. Вказівка на культурно-історичний контекст роману розширюється за допомогою другого епітета, який анонсує не менш важливий полюс світової доби пізнього середньовіччя – культуру Великих Моголів, точніше періоду її занепаду й загибелі. Мірза Галіб,

із поезії якого запозичено цей епіграф, вишукано втілює красу цієї культури й наголошував на її відкритості всьому світові. Вочевидь, саме тому в епіграфі йдеться про чужинця, який може принести в край, куди закидає його доля, щось нове, цікаве й корисне: «Якщо знавець у нас є мов, ведіть його чимдуж; Прийшов у місто подорожній І хоче нам щось розповісти» [4, с. 5].

У романі «Флорентійська чарівниця» Рушді створює оригінальний художній варіант першого етапу глобалізації, коли у XV – XVI ст. відбувалося колосальне змішання народів і культур. Провідники цього процесу – мандрівники, дослідники й цивілізатори, такі як Христофор Колумб, Америго Веспуччі, Фернан Магеллан, Васко да Гама та інші – знаходять своє окреме місце у химерному романі Рушді, потрапляючи у сферу вигадливої міфологічної трансформації автора.

При цьому для художнього методу Рушді вкрай релевантним виявляється те, що це була доба авантюризму й трикстерства, яка сформувала специфічного літературного персонажа, так званого пікаро. Цей герой «завдяки дотепним хитрощам виборював своє право на існування, втілював типові риси барокової людини, схильної до поєднання протилежностей, вільного переходу від однієї опозиції до іншої, до використання маски...» [2, с. 533].

Цілком закономірним є те, що Ніколо Веспуччі, головний герой роману, ніби наслідує поведінку трикстера і пересмішника із пікареского (крутійського) роману. Шляхом різноманітних махінацій, використовуючи неабиякі здібності розповідача й містифікатора він намагається досягти певного становища в новому для себе середовищі, а також реалізувати свій творчий потенціал. Протагоніст виступає в романі під різними іменами (Ніколо Веспуччі, Уччелло ді Фіренце, Могор дель'Амор) і постійно змінює соціальні й культурні ролі, залежно від того, з ким йому доводиться спілкуватися і які цілі він ставить перед собою. Тут переломлюється важливий для Ренесансної культури концепт маскування. Прикриваючись різними масками, Ніколо отримує можливість бути «своїм» в «інших» світах і культурах, а відтак мимоволі сприяє зближенню й синтезу різних культур і народів. Крім того, він виконує цю функцію медійного посередника завдяки своїй унікальній здібності блискучого розповідача. В його історіях вигадливо переплітаються, перевидображаються різноманітні стилі й традиції, що породжує загальну гротескно-фентезійну стильову домінанту твору. Крім того, постійно вдаючись

до авторефлексії щодо процесу творення тексту, автор долучається до традиції фікціональної історіографічної метапрози

Жанрово-стильова своєрідність роману значною мірою зумовлюється сповненими високої поетичності розповідями Ніколо-Могора. Діставшись двору Великого Акбара, Ніколо Веспуччі спочатку послуговується бездоганною перською мовою і пропонує називати себе «Могор дель'Амор» (тобто Могол Кохання). Він добивається прихильності імператора насамперед завдяки своїй поетичній натурі й дару розповідача, демонструючи його повсякчас й у найрізноманітніших проявах. Образи його розповідей відзначаються особливого роду антропоморфністю й орієнтацією на перцептивне сприйняття слухачів (а відтак і читачів). Ось, наприклад, як Ніколо описує імператорові рідне йому місто: «Уявіть собі жіночі уста, – прошепотів Могор, – що чекають поцілунку. Це місто Флоренція, низинне по краях, з підвищенням у центрі, а через нього тече Арно, ніби розтуляє уста. Місто – неначе чарівниця. Коли ж Флоренція поцілувала вас, ви пропали, байдуже простолюдин ви чи король...» [4, с. 110].

Цікаво, що перше ім'я протагоніста – «Уччелло ді Фіренце» – з італійської перекладається як «птаха-вісник із Флоренції». Такий переклад цього слова дає сам герой у розмові з лордом Гоксбанком, ще перебуваючи на кораблі. До того ж, слово *Uccello*, вочевидь, не випадково в контексті роману пов'язане з італійським дієсловом *uccellare*, що означає *обдурювати, ошукувати, підмінити*.

Утім, із урахуванням контексту й традиції крутійського роману, слід відзначити, що Ніколо далеко не у всьому збігається з традиційним образом пікареского шахрая. На відміну від пікаро, який завжди переслідує прагматичні цілі, флорентійський мандрівник має особливу мету, яка не викликана прагненням отримати матеріальні статки. Він намагається проникнути до палацу імператора Акбара, щоб розказати тому історію свого походження і змусити його повірити в те, що вони є родичами. При цьому він сам беззастережно вірить у красиву історію, викладену його батьком, Аго Веспуччі. Імператор Акбар після того, як його гостеві було відмовлено від двору і той таємничо зник, шкодує про несправедливе поводження з іноземцем і констатує: «Отже, він не був простим пристосуванцем...» [4, с. 278].

Ще один романний персонаж пікареского типу, подібний до Ніколо, – це його товариш із флорентійського періоду дитинства і юнацтва Антоніно (Ніно) Аргалія, він же Аркалія, він же

Аргалія Турок, він же Аль-Халія. Сформувавшись як багатогранна особистість у ренесансній Флоренції, Аркалія отримав багатий досвід мореплавця і воїна в Середземномор'ї, а незаперечний авторитет і владу – в Османській імперії, де зажив собі слави «флорентійського яничара», «Володаря Чарівного Списа». Перемігши знаменитого перського шаха Ісмаїла у битві під Чалдираном у 1514 р., він завоював собі принцесу Кара-Кьоз, яка стала коханням усього його життя, але, повернувшись до Флоренції, зазнав наклепів і був зраджений найближчим почтом. Аркалія побував у різних частинах світу; від кожної культури він узяв щось для себе й у кожній залишив щось своє. Його неможливо однозначно ідентифікувати як представника однієї культурної традиції. З одного боку, сам Аргалія за способом мислення і світосприйняття більше співвідноситься з західною культурою. З іншого боку, зовні він виглядає як людина Східна: «його вузькі очі, біла шкіра і довге чорне волосся надавали йому вигляду не тутешнього чоловіка, що повертається додому, а якогось екзотичного створіння з далекосхідної легенди, можливо самурая з острова Чипанго чи Ципангу, тобто з Японії, нащадка грізних лицарів Кіушу...» [4, с.187].

Слід відзначити, що для творів С. Рушді загальною характерними є персонажі, схожі в чомусь на їхнього автора, які так чи так відчувають свою відірваність від культурних традицій: як від тієї, до якої вони мали б належати за походженням, так і від тих, до яких вони долучилися пізніше за власним вибором чи з волі обставин. До того ж така відірваність підсилюється суб'єктивною невизначеністю, оскільки відкидається можливість однозначної приналежності до певної культури. З цього приводу в одному з інтерв'ю Рушді зазначив: «Мені подобається мій доступ у три різні країни, і я не вважаю, що повинен вибирати» [Цит. за : 3, с. 93].

У системі персонажів роману поряд із вигаданими героями важливу роль відіграють реальні історичні постаті. Особливе місце серед них займає Акбар Великий, повелитель Великих Моголів, нащадок Чингізхана і Тамерлана, «імператор Індії», як називали його в Європі. Коли в перших розділах роману Ніколо Веспуччі, який на той момент іменується Уччелло ді Фіренце, перехоплює лист королеви Єлизавети до «імператора Індії», він хапається за нього як за перепустку до двору імператора. Цікаво, що у третьому розділі роману, в момент знайомства читача з Акбаром Великим, той ніби сам розповідає про себе, хоча наратив розгорнуто від третьої особи.

Автор начебто залишає за собою право знати всі обставини історії імператора, але зазначає, що той завжди прагнув «створення реального життя з мрії» [4, с. 40]. При цьому безособова нарація непомітно підмінюється словом і голосом персонажа. Рушді відступає від стереотипного бачення Акбара Великого як жорстокого правителя і показує його схильність до меланхолії й творчого усамітнення, прагнення подолати усталені традиції тиранії: «він оплакував свою криваву генеалогію. Він не хотів бути таким кровожерливим як його предки, навіть незважаючи на те, що вони були найбільшими людьми в історії світу...» [4, с. 33].

З якогось моменту свого правління Акбар починає віддавати перевагу поетичній творчості перед державними справами і як справний митець прагне створити свій власний світ. Закономірно, що ця робота починається із формування специфічного *genius loci*. Ним стає палац імператора Фатехпур-Сікрі: «Якщо сплюндрований війною світ був грубою правдою, то Сікрі – прегарним обманом. Імператор повертався додому, як курець до прокуреної люльки. Він – Чарівник. На цьому місці він створить новий світ – світ, де віросповідання, місце народження, ранг чи етнічна належність не матимуть значення. Адже саме тут зібрано найвродливіших жінок світу, і всі вони – його дружини. Найвидатніших талантів також зібрано тут, і серед них Дев'ять Зірок, дев'ять найталановитіших із найталановитіших, а з їхньою допомогою йому геть усе під силу. З їхньою допомогою він зачарує всю землю, усе майбутнє і всю вічність. Імператор був чарівником реального, а з такими помічниками його чародійству не буде меж...» [4, с. 39].

Амбіції поета-імператора не обмежуються творенням фізичних об'єктів. Першою із людей, пересотворених магією деміурга Акбара, стає його дружина Джодга, або Джодгабай. Детальна історія її фантастичної з'яви й перебування в палаці представлена у такий спосіб, що читач мусить постійно сумніватися в реальності того, що відбувається. Діалоги Акбара і Джодги виглядають цілком реальними, але окремі деталі наштотують на думку, що вони радше становлять продукт роботи свідомості імператора, його невичерпної фантазії. Згідно з започаткованою імператором «грою» його оточення в палаці весь час згадує «першу дружину» повелителя, обговорює її вчинки, але при цьому всі вони, навіть інші дружини між собою говорять, що «насправді такої жінки не могло існувати, настільки вона була дбайливою, настільки невимовливою, настільки безконечно доступною. Вона була неймовірністю, досконалою вигадкою...» [4, с. 39].

Наративна гра, яку пропонує автор, має доволі чітку структуру. Її можна охарактеризувати як систему вкладених сфер. Зовнішнє коло розповіді формується «всезнаючим» розповідачем (третья особа), що імітує історичну хроніку. В середньому колі процес розповідання (головним чином в наративній перспективі Ніколо Веспуччі) включає активну комунікацію між іноземцем та імператором: між Ніколо та Акбаром. Осердям же всього роману є легенда про могольську принцесу / «флорентійську чарівницю», в якій ідея містичних трансформацій підтримується цілим віялом аналогій, подібностей, відповідностей (мотив дзеркальності). Цікаво простежити, як уже в першому епізоді зустрічі Ніколо й імператора взаємодіють різні наративні реєстри розповіді. На початку сцени голос від третьої особи діє як кінокамера. Ми бачимо Фатхпур-Сікрі, пишність двору і чужинця в жовтому одязі. Оповідач зберігає об'єктивність, описуючи зухвалість Ніколо. Проте, як тільки Ніколо починає говорити, відбувається симптоматичний зсув. Оповідач від третьої особи починає фіксувати не лише зовнішні дії, а й те, як слова Ніколо змінюють сприйняття реальності Акбаром. І хоча нарація залишається безособовою, вона ніби підлаштовується під той магічний тон, який задає Ніколо, а безособовий наратор не намагається підкоригувувати історію персонажа, відтак імператор починає коливатися: вірити чи не вірити іноземцеві. Показовим є й те, як змінюється нарація, коли сюжет переключається з «могольського» плану на «флорентійський». Відстороненність розповідача-хроніста при загальній надмірній деталізації описів двору імператора, що зазвичай характеризує «східний» стиль, у «флорентійських» розділах змінюється на більш суб'єктивовану й водночас поліфонічну розповідь. Історія Кара Кьоз і Агостіно Веспуччі передається з використанням мови, яка властива не сторонньому спостерігачеві, а самій Чарівниці або її оточенню. Текст наповнюється флорен-

тійськими метафорами того часу, пристрастями й забобонами.

Подібно до багат шаровості наративної структури роману багат шаровою є і його містична складова. Містика в романі постає як продуктивна уява, чаруюча краса й магічне слово. У першому варіанті відбувається матеріалізація думки як акт творчої свободи, наприклад, творення Джоджи силою фантазії і силою волі Акбара. Рівень чаруючої краси увиразнюється в кожному випадку, коли Кара Кьоз і вільно, й мимоволі впливає на світову політику, тобто краса є політичною силою, що змінює хід історії. Нарешті, свою магічну силу неодноразово демонструє і слово, що набуває здатності зупиняти час, змінювати минуле, рятувати життя, як у випадку з Ніколо.

Висновки. Жанрова природа роману «Флорентійська чарівниця» важко піддається однозначному визначенню. Його жанрова своєрідність полягає в органічному синтезі різноманітних елементів. Вільно оперуючи історичними фактами і піддаючи реальність міфологічним трансформаціям, автор організує розповідь таким чином, що текст сам себе створює на очах у читача. При цьому метатекстуальність оригінально корелює з магією і містикою: численні взаємовіддзеркалювані історії в романі переконують читача в тому, що світ існує доти, доки його уявляють і про нього розповідають. Створена всередині справжньої історії віртуальна реальність імператора Акбара і його спроби переписати історію за допомогою уяви зазнають фіаско. Подібно до цього вигадані, дописані й переписані розповіді Ніколо Веспуччі обертаються трагічною неспроможністю вписати себе у «велику історію». Отож у «Флорентійській чарівниці» специфічна жанрова невизначеність відбиває одну з основних ідей роману – про те, що світ неможливо впіймати в сітку одного віровчення чи однієї дефініції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дрогомирецька, Христина. Роль «імператора» та «міста-столиці» як соціальної структури у символічних ритуалах у романі Салмана Рушді «Флорентійська чарівниця». *Султанівські читання*. Issue VIII. 2019. С. 51-62.
2. Ковалів, Юрій. Крутийський роман. *Літературознавча енциклопедія* : У двох томах. Т.1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К. : ВЦ «Академія», 2007. С. 533.
3. Мазін, Дмитро. Вибудова історичного поля в романі С. Рушді «Діти Півночі». *Magisterium. Вип.4. Літературознавчі студії*. К. : Стило, 2000. С. 93-97.
4. Рушді, Салман. «Флорентійська чарівниця». Київ: Вид-во Жупанського, 2010. 288 с.
5. Bugno-Narecka, Dominika. Ekphrastic Historiographic Metafiction – Enfolding Word, Image and History. *Lublin Studies in Modern Languages And Literature*. Vol 44, No 2 (2020). P. 3-13.
6. Velanganni, M. Mary, Vijayalakshmi S. Historiographic Metafiction in Salman Rushdie's *The Enchantress of Florence*. *International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR)*. April 2023, Volume 10, Issue 2. P. 862-866,

7. Kluwick, Ursula. Exploring Magic Realism in Salman Rushdie's Fiction. Routledge, 2011. xvi, 233 p.

8. Piciuccio, Pier Paolo. A Snapshot of Globalization: A Reading of *The Enchantress of Florence*. *Mapping out the Rushdie Republic: Some Recent Surveys*. Cambridge Scholars Publishers. 2016. P. 248-264.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

ФУНКЦІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У П'ЄСІ ГУГО ФОН ГОФМАНСТАЛЯ «ФАЛУНСЬКИЙ РУДНИК»

THE FUNCTION OF INTERTEXTUALITY IN HUGO VON HOFMANNSTHAL'S PLAY "THE MINE OF FALUN"

Пічугіна Т.Є.,

orcid.org/0000-0002-7000-2357

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри зарубіжної літератури

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Розглянуто поетику та інтертекст драми Гуго фон Гофмансталь «Фалунський рудник» (1900-1932), проаналізовано механізми «присвоєння» чужого тексту у драмі, виявлено сполучення у «Фалунському руднику» історизму та модернізації, цитати (повторення) та трансформації/розширення претексту. Звертаючись до відомого романтичного сюжету, Гофмансталь значно змінює його: 1. Він пропонує сценічну інтерпретацію новели Гофмана, екстеріоризуючи внутрішній світ героя і, тим самим, створюючи драму-видіння; 2. Гофмансталь повністю відкидає момент посмертної зустрічі героїв, зводячи тим самим нанівець первісний зміст легенди про Фалун; 3. Австрійський письменник значно розширює кількість персонажів в історії про Еліса Фребом. Основним прийомом розширення системи персонажів у «Фалунському руднику» є «примноження», гра відображень. Майже кожен персонаж у п'єсі має свого двійника, а в випадку з Елісом йдеться про ряд двійників; 4. Гофмансталь змінює ім'я головної героїні твору з Улли на Анну та ускладнює цей образ: Анна перетворюється з невинної дівчини на жінку з порожнім серцем та жертву. Мотиви скам'яніння і смерті, а також ім'я героїні відсилають до новели Е. Т. А. Гофмана «Дон Жуан». Інтерпретація характерів Еліса і Анни, а також проблеми п'єси ближче до цього твору німецького романтика, ніж до «Фалунських рудників»; 5. Використовуючи традиційні романтичні мотиви туги й мандрівництва, Гофмансталь доповнює їх характерними для літератури *fin de siècle* мотивами смерті й жертви, провини й умирання. Меланхолія Гофманового Еліса є результатом романтичної туги за ідеалом, а меланхолія героя Гофмансталь – нарцисичної туги за смертю. Таким чином, з романтичного ентузіаста Еліс перетворюється на Нарциса епохи *fin de siècle*.

Ключові слова: австрійська література, Гуго фон Гофмансталь, інтертекстуальність, романтизм, *fin de siècle*, нарцисизм, жертва, фалунська легенда.

The article explores poetics and intertext of Hugo von Hofmannsthal's play "The Mine of Falun" (1900-1932): the strategies of Hofmannsthal's "borrowing" of a prior text are analyzed, a combination of historicism and modernization in "The Mine of Falun", repetitions and examples of transformation or expansion of pre-text are revealed. Turning to the well-known Romantic plot, Hofmannsthal significantly changes it: 1. He offers a stage interpretation of Hoffmann's novella, exteriorizing the hero's inner world and, thereby, creating a vision-drama; 2. Hofmannsthal completely rejects the moment of the heroes' posthumous reunion, thereby nullifying the original meaning of the legend of Falun; 3. The Austrian writer significantly expands the number of characters in the story of Alice Fröbom. The main technique for expanding the character system in "The Mine of Falun" is multiplication, a game of reflections. Almost every character in the play is provided with a double, and in the case of Elis, we are talking about a number of doubles; 4. Hofmannsthal changes the name of the main character of the work from Ulla to Anna and complicates this image: Anna turns from an innocent girl into a woman with an empty heart and a victim. The motifs of petrification and death, as well as the name of the heroine, refer to E. T. A. Hoffmann's novella "Don Juan". The interpretation of the characters of Elis and Anna, as well as the problems of the play, are closer to this work of the German romantic than to "The Mines of Falun"; 5. Using traditional romantic motifs of yearning and wandering, Hoffmannsthal supplements them with motifs of death and sacrifice, guilt and dying, characteristic of *fin de siècle* literature. The melancholy of Hoffmann's Elis is the result of a romantic yearning for the ideal, and the melancholy of Hoffmannsthal's hero is the result of a narcissistic longing for death. Thus, from a romantic enthusiast, Elis turns into a Narcissus of the *fin de siècle* era.

Key words: Austrian literature, Hugo von Hofmannsthal, intertextuality, romanticism, *fin de siècle*, narcissism, victim, the legend about Falun.

Постановка проблеми. «Переписування» творів великих (і не дуже великих) попередників – характерна риса творчості Гуго фон Гофмансталь. Ж. Ле Рідер визначає поетичну систему Гофмансталь як «селективну мнемотехніку» [10, с. 19], і, на думку вченого, «експліцитне, імпліцитне або приховане цитування свідчить як про віртуозність Гофмансталь, так і про певне «викривлення» (або руйнування)

цитованого авторитету. Деформація, розраховане відхилення, зміщення – ці прийоми уможливають повторне присвоєння тексту автором. І якщо вірно, що «писання, оскільки воно завжди є переписуванням, нічим не відрізняється від цитати», то можна стверджувати, що сучасний письменник завжди має вибір: заперечувати будь-яку цитату, відкидати будь-який зв'язок між власним текстом і чужим (такою є вимога Стефана Георге),

або безмежно розширювати посилання, які утворюють таку щільну сітку, що лише філологічно підготовлений читач може виявити (майже) всі сліди попередніх текстів. Другий підхід обирає Гофмансталь» [10, с. 56-57].

Подібне поєднання історизму – і модернізації, цитати (повторення) – і викривлення/розширення претексту найбільш очевидне там, де Гофмансталь у заголовку прямо посилається на свої джерела: «Фалунський рудник» за Е. Т. А. Гофманом, «Врятована Венеція» за Т. Отвеем, «Електра» за Софоклом, «Алкеста» за Еріпідом та ін. У цьому сенсі «Фалунський рудник» набуває особливого значення, позаяк є своєрідним відображенням відображень, адже новела Е. Т. А. Гофмана також є переосмисленням поширеного в романтизмі сюжету, заснованого на реальних подіях. Ядром цього сюжету є курйозний випадок, що стався в Фалуні 1719 року. Тоді в копальні було знайдене тіло рудокопа Матіаса Ізраельсона, яке 49 років пролежало під землею, але не зазнало жодних змін. Покійного рудокопа впізнала його колишня наречена, на той момент – уже древня стара. Про цей випадок розповів у своїх лекціях «Роздуми про нічний бік природознавства» (1808) лікар і натураліст Г. Г. Шубарт. Опублікована 1809 року в часописі «Ясон» під назвою «Завдання поета», ця історія привернула увагу письменників-романтиків. «Романтиків та їх епігонів, – зауважує Т. Айхер, – зачарував метафізичний вимір цієї події. Вона завжди слугувала прикладом безсилля людини перед прозорливістю природи й бога» [с. 13]. Серед безлічі літературних обробок цієї історії слід відзначити календарне оповідання Й. П. Гебеля «Несподіване побачення» (1811) та новелу Е. Т. А. Гофмана «Фалунські рудники» (1819). Ці тексти унаочнюють здійснений письменниками-романтиками «поворот від зображення природних процесів до зображення незбагненності людської душі» [4, с. 158]. Драма Г. фон Гофмансталя певною мірою ставить крапку в історії інтерпретацій фалунської легенди та переосмислює «завдання поета» в епоху кризи естетизму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В «Ad me ipsum» – своєрідній творчій автобіографії – Г. фон Гофмансталь визначає тему «Фалунського рудника» як «аналіз буття поета» [6, с. 608]. На цей автокоментар посилається більшість дослідників драми, виявляючи в образі Еліса риси художника, що «втратив межу між світом мистецтва і реальністю» [8, с. 148], прагне безсмертя та намагається подолати минулість земного буття (Г. Вундберг, Т. Гюнтер). На думку

Т. Гюнтера, конфлікт п'єси побудований на протиставленні минушого (Анна) та вічного (Підземна королева) [7, с. 199], саме усвідомлення швидкоплинності життя призводить до розщеплення «Я» героя, що її сам Гофмансталь визначав як «форму існування творчого генія» [11, с. 90]. І хоча всі дослідники порівнюють «Фалунський рудник» з новелою Гофмана, що знов-таки пояснюється прямим посиланням на цей текст у назві твору, особливості та функція Гофмансталевої інтертекстуальності висвітлені все ще недостатньо, адже інтертекст драми складують численні тексти романтичної доби – від оповідання Й. П. Гебеля до опер Р. Вагнера.

Постановка завдання. Мета пропонованого дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати механізми «привласнення» чужого тексту Гофмансталем, виявити особливості трансформації романтичної туги за ідеалом та образу митця в «Фалунському руднику».

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до відомого сюжету, Гофмансталь значно змінює його. Найперше, він пропонує сценічну інтерпретацію новели Гофмана, екстеріоризуючи внутрішній світ героя і, тим самим, створюючи драму-видіння. Якщо герой Е. Т. А. Гофмана бачить підземний світ уві сні, то Еліс буквально «заглиблюється під землю», що підкріплюється відповідною авторською ремаркою. Відповідно до жанру місце і час дії п'єси Гофмансталя умовні, це, за словами Т. Айхера, умовне «десь» (anderswo). Швеція (спочатку Гетеборг, а потім Фалун) як місце дії п'єси має значення лише як алюзія на претекст. І дійсно, якщо новела Е. Т. А. Гофмана насичена місцевими реаліями, то в драмі Гофмансталя вони відсутні, важливо лише протиставлення верху і низу, поверхні і глибини у всіх сенсах цих слів.

Гофмансталь значно розширює кількість персонажів в історії про Еліса Фребома, деякі з них з'являються у п'єсі лише один раз, щоб назавжди зникнути з неї, наприклад: син рибалки, що доставляє Еліса в Фалун, або Крістіан – брат Анни, місце якого в домі займає герой. Саме на образі сина рибалки зосереджує свою увагу Г. Вундберг. Цей персонаж, що відсутній в усіх відомих інтерпретаціях фалунської легенди, є, на думку дослідника, не двійником/віддзеркаленням, а доповненням образу героя драми: якщо Еліс, перебуваючи у царстві Підземної королеви, відсутній у просторі, то син рибалки, перебуваючи на межі життя і смерті, – у часі. На нашу думку, цей персонаж є прихованим посиланням на оперу Р. Вагнера «Лоенгрін». Еліс, подібно до героя опери, прибуває

до Фалуна на човні, заміщує брата Анни, неохоче називає їй своє ім'я. Але якщо Лоенгрін є лицарем Грааля, то Еліс – Підземної королеви. Якщо Лоенгрін приходить на допомогу, то Еліс, щоб позбутись туги за земним життям. «Метафізична трагедія» Вагнера завершується спробою примирення земного і небесного, що реалізується в образі Готфріда, брата Ельзи, якому Лоенгрін передає меч, ріг і перстень як своєму наступнику [1, с. 368–369]. Смерть Ельзи набуває, таким чином, значення добровільної жертви, що примирює протиріччя. Фінал п'єси Гофмансталя не дає підстав для такого прочитання, адже Крістіан так і не повертається додому, а смерть Анни не відновлює порядок речей.

Гофмансталь повністю відкидає момент посмертної зустрічі героїв, зводячи тим самим нанівець первісний зміст фалунської легенди. Уже Е. Т. А. Гофман максимально скорочує момент «несподіваного побачення» (його опис займає пів сторінки), концентруючись на передісторії героя і таємницях його психіки: «нічна сторона природи» змінюється «нічною стороною душі», чудеса природи – фантастичними видіннями Еліса Фребема. Гофмансталь категорично відмовляється зображати катастрофу: Еліс без видимих причин іде до підземної королеви, залишивши Анну в день весілля. При цьому на метафоричному рівні у творі Гофмансталя каменем стає не Еліс, а Анна, а «зустріч після смерті» перетворюється на нездійснену надію покинутої нареченої: «Ein Fremder wars, die Scham trieb mir das Blut / Empor, da wurde mir das Herz ganz kalt, / Die Hände kalt wie Stein. Nun klopfe ich an – / Die Tür ist auch von Stein und er steht drinnen / Im Finstern und er funkelt wie ein Licht: / Rührt er mich an, so werd ich wieder warm!» [5, с. 174].

Те, що Еліс іде до підземної королеви в Гофмана пов'язано з уявною зрадою Улли. У день весілля, маючи намір спокутувати свою помилку і розірвати договір з потойбічними силами, герой відправляється в шахту, щоб видобути прекрасний альмандин – символ як серця Підземної королеви, так і романтичного ідеалу любові. Гофмансталь, натомість, відмовляється від будь-якого раціонального пояснення вчинку героя, що дає широкі можливості для тлумачення драми. Так, П. Кнапек пояснює відмову Еліса від Анни докорами сумління, джерелом яких є «як трагічні події його юності (смерть матері, смерть батька), так і схильність до меланхолії, успадкована від батька» [8, с. 148].

Схильність Еліса до меланхолії – чи не єдина риса, успадкована героєм Гофмансталя

від свого літературного попередника – дає ключ до розуміння як фіналу драми, так і особливостей її інтертекстуальності. Похмура мрійливість Гофманового Еліса, наділеного, між іншим, такою якістю, як «дитяча лагідність чистої душі», і меланхолія героя Гофмансталя, позбавленого дитячої наївності свого прототипу, мають різну етіологію: в першому випадку вона є результатом романтичної туги (Sehnsucht) за ідеалом, у другому – нарцисичної туги за смертю. З романтичного ентузіаста Еліс перетворюється на Нарциса епохи *fin de siècle*.

Тема Нарциса вводиться з перших сторінок п'єси: Еліс відчуває огиду до життя – все в ньому здається йому вульгарним і тлінним; Він прагне «заповзти» назад у Матір-Землю [5, с. 98], тужить за втраченою великою єдністю [5, с. 99]. Саме в цьому ключі тлумачить нарцисизм Лу Андреас-Саломе («Нарцисизм як подвійний напрямок», 1921), для якої він означає «нашу вкоріненість у природі, частиною якої ми залишаємося, подібно до того, як рослина залишається частиною земного царства, незважаючи на протилежне прагнення до світла» [2, с. 126]. Слідом за А. Жідом («Трактат про Нарциса», 1891) Лу Андреас-Саломе акцентує увагу на тому, що міфічний Нарцис бачить себе не в штучному дзеркалі, а в дзеркалі природи, тобто бачить себе частиною цілого. Близьке таке розуміння міфу про Нарциса і Гофмансталя: «Більшість людей живе не справжнім, а уявним, свого роду алгебраїчним життям, де все не існує, а лише позначає. Я хочу відчути буття речей і, занурюючись у буття, досягнути їх найпотаємніший, істинний сенс», – писав він своєму другу. Досягнення такої повноти буття можливе «тільки в тому випадку, якщо ти любиш себе і, споглядаючи своє відображення, падаєш у воду і тонеш, як Нарцис... Під любов'ю до себе я розумію любов до життя або, якщо хочете, до Бога» [9, с. 97].

Трактування Андреас-Саломе первинного нарцисизму майже повністю збігається з тим, що Гофмансталь в «Ad me ipsum» визначив як стан преекзистенції. Її характерними ознаками є рання мудрість, обраність, духовний суверенітет («Я як Всесвіт») [6, с. 599]. Водночас австрійський письменник вказує і на небезпеки такого стану, серед яких, зокрема, називає «талант до примножування: відображення» [6, с. 599]. Схоже, що саме «примножування», гра відображень і є основним прийомом розширення системи персонажів у «Фалунському руднику»: крім того, що майже кожен персонаж у п'єсі має свого двійника (у випадку з Елісом йдеться про ряд двійників – це і його батько, що мав «друге обличчя» [5, с. 89],

і Торберн, долю якого «наслідує» Еліс [5, с. 161], і Крістіан, місце якого в будинку займає герой, і навіть дідусь Анни, теж чужинець, який приїхав до Фалуна з далекої Венеції і костюм якого Еліс одягає в день свого весілля), Гофмансталь уводить у сюжет п'єси юнака Агмада, слугу Підземної королеви, «невірний безтілесний образ: / дзеркало, яке відкриває кожному тільки те, що приховане / в його серці» [5, с. 111]. Цей прийом відображення є свідченням того, що доля Еліса не є винятковою, що «все вже колись було» [5, с. 161], і що земне життя є лише відблиском, викривленим відображенням вічного. У книзі «Ad me ipsum» Гофмансталь пише: «Поет відпадає від того вищого світу, посланником якого є смерть. Закоханий у найвищу красу, він вважає все, що бачить, лише відображенням того, чого ще не бачив, і прагне насолодитися його прототипом» [6, с. 600].

У цьому контексті особливо багатозначним є образ Підземної королеви. Вона є і Великою Матір'ю, «дівою-землею» [5, с. 99]; і новалісівською Ісідією, що відкриває Елісу шлях до себе самого; і абсолютним знанням, «всім що є, що було і буде», адже вона існує поза часом і тілом, знає шлях до священних споконвічних джерел [5, с. 106]; але вона ще й абсолютна смерть (у першому варіанті прологу це значення особливо очевидне: у підземному царстві Еліс бачить тіні людей, які чекають на зустріч з королевою [5, с. 177–180], а сам Еліс говорить: «Там, нагорі, / був жаклиний сон. Бути з тобою – / це справжнє життя» [5, с. 183]). Королеву лякає життя людей, які народжуються з тіла, які живляться тілами мертвих, і які стають прахом [5, с. 106], власне її лякає нескінченність земного буття, вічне повторення одного і того ж самого.

Своєрідним земним відображенням, але й антиподом Підземної королеви є бабуса. Як і підземна королева, вона живе в темряві – вона давно сліпа, але від цього тільки виразніше відчуває зв'язок усіх речей: в її душі всі долі зливаються в одну, вона відчуває красу природи, радість життя, її мова насичена рослинними метафорами [5, с. 120]. Вона також є Великою Матір'ю, але більше асоціюється з образом Деметри, у якої Аїд (Еліс) викрадає Персефону (Анну). Вибір між Підземною королевою і Анною, який повинен зробити Еліс, по суті, є вибором між смертю і життям. А текст п'єси, в дусі світогляду кінця століття, оповідає про непереборне тяжіння до смерті.

На думку А. Гріна, «найважливіша мета нарцисизму полягає в усуненні слідів Іншого у праг-

ненні Єдиного. Те, чого прагне первинний нарцисизм, – це або смерть, або, що, власне, є тим самим, безсмертя» [9, с. 95]. Ця тяга до смерті/безсмертя виразно чутна у прощальних словах Еліса: «Sinkst du mir / An mir herab? So bist du auch ein Stern, / Der lieblichste, lebendigste, der letzte, / Der fallen mußte, meinem Pfad zu leuchten. / Denn eine Sehnsucht über alle Sehnsucht / Nach dir hat ausgeglüht aus meinem Innern / Jedwedes unbefangne dumpfe Trachten. / <... > Und wie ein leerer finstrier Mantel sank / Die liebliche Gestalt im Dunkel hin: / Ich hatte dich, da warst du nicht mehr viel. / Wie dich, so schüttelte ich die ganze Welt / Von meinem Fuß, und bin schon nicht mehr hier! / In meinem Ohr erklingt ein süßer Ton, / Der heißt: Komm bald! So komm ich denn, und bald! / Denn was ist ihr, vor der die Zeiten knien, / Die Frist, die ich mich unsterblich hier verweilte» [5, с. 170]. Мотив смерті тут підсилюється перетвореною цитатою з «Несподіваного побачення»: «Ich habe nur noch wenig zu tun und komme bald, und bald wird's wieder Tag. Was die Erde einmal wiedergegeben hat, wird sie zum zweiten Male auch nicht behalten» [3, с. 15], – промовляє героїня Й. П. Гебеля на могилі свого нареченого. Вкладаючи в уста Еліса обіцянку повернутися, Гофмансталь не тільки звертається до есхатології «Несподіваного побачення», а й інвертує претекст: саме Підземна королева є тією нареченою, якій Еліс присягнув на вірність (уже в першому акті вона звертається до нього зі словами: «Повертайся скоріше!» [5, с. 110]), і його земне існування перетворюється на інобуття напередодні воскресіння. Анна, таким чином, стає своєрідним відображенням Підземної королеви, шляхом до вічності.

Якщо романтики бачили в ідеальній земній любові шлях до ідеалу, то Гофмансталь змушує свого героя йти протилежним шляхом – від вічності до випробування земною любов'ю. У цьому контексті Анна стає жертвою, причому аж ніяк не добровільною, як це було характерно для літератури fin de siècle. Під час першої зустрічі з Анною Еліс говорить: «Du bist so schön und gut, du mußt mich fassen! / Nimm, ich blieb lange hier, heroben, hier, / Bei euch im Haus, du sahst mich Tag um Tag ... / Dann kam ein Etwas und das zwänge dich, / An einem Morgen, einem Abend etwa, / Seis früher, später, einmal käms dich an / Und zwänge dich, mit einem andern Blick / Mich anzusehen» [5, с. 131]. А в кінці другого акту вперше лунає мотив скам'яніння: «Wie kalt jetzt deine Hand ist, kalt wie Stein» [5, с. 134], – промовляє Еліс до Анни, на що вона відповідає: «Acht nicht darauf, mir kann ein Kindermärchen / Das Blut erstarren machen»

[5, с. 134]. Значення цих фраз посилюється: перше – повторенням у фіналі п'єси, а друге – діалогом сусідської дівчинки та Анни, який передусе зустрічі героїв. Йдеться про казку братів Грімм «Синя свічка», яку маленька Рігіца частково переказує Анні. Важливо, що дівчина акцентує увагу на образі принцеси, яка проти своєї волі повинна прислужувати солдату. Те, що Анна згадує цю казку при зустрічі з Елісом, не може бути випадковим: вона теж стає заручницею потойбічних сил, предметом, а не суб'єктом дії.

Гофмансталь полемізує з усталеною традицією інтерпретації фалунської легенди: в усіх текстах, що передували драмі австрійського письменника, образ нареченої був не стільки персонажем, скільки схемою. Це стосується й Улли Е. Т. А. Гофмана: хоча вона описана в новелі високим стилем (письменник вживає по відношенню до неї слово «діва» (*Jungfrau*), тобто наділяє її образ винятковою чистотою), її психологічний портрет є дуже бідним: Улла є своєрідною емблемою вірності, не більше того. У творі Гофмансталя цей образ ускладнюється: Анна перетворюється з невинної, мрійливої дівчини на жінку з порожнім серцем. Анна – це ціна, яку доведеться заплатити за відродження гірничої справи у Фалуні. Метафорично смерть Анни (*Verderben*) – це також ціна, яку Еліс мусить заплатити за свій «прорив до буття» (*Durch-dringen zum Sein*) [6, с. 606]. У певному сенсі всі герої п'єси живуть примарним життям: Анна – у світі казок, Еліс – у світі спогадів, мрій і роздумів, сліпа бабуся – у примарному світі тіней (хоча вона найближче підходить до відчуття єдності життя), Персон Дальше – у тузі за цілісним світом своїх предків. Кожен з них прагне дива – справжнього життя, але це диво можливе лише через жертву.

Проте жертва, яку має принести Еліс, – це заподіяння шкоди Іншому. У книзі «*Ad me ipsum*» Гофмансталь пише про солодкість почуття провини, оскільки воно означає зв'язок із життям [6, с. 606]. По суті, символічне вбивство Анни – це провина, яку Еліс бере на себе. Однак почуття провини – це лише половинчасте вирішення проблеми. У книзі «*Ad me ipsum*» Гофмансталь пише про його амбівалентність: воно є «напівутраченим станом преекзистенції, все ще неповним зв'язком

зі світом» [6, с. 600]. Звідси, мабуть, і амбівалентність фіналу драми.

Мотиви скам'яніння і смерті, а також ім'я, обране Гофмансталь для своєї героїні, відсилають до іншого тексту Е. Т. А. Гофмана – новели «Дон Жуан». Як інтерпретація характерів Еліса і Анни, так і проблеми п'єси ближче до цього твору німецького романтика, ніж до «Фалунських рудників». Еліс, як і Дон Жуан в інтерпретації Гофмана, зустрічає Анну занадто пізно, коли «все земне життя почало здаватися йому бляклим і нікчемним», «коли став уже таким запеклим блюзніром, що міг тільки відчутти сатанинську спокусу згубити її». І Анну Гофмансталя, як і Донну Анну Гофмана, «ніщо не рятувало».

У контексті «Дон Жуана» зрозумілим стає пов'язаний з образом Еліаса мотив «зловісного гостя» – чужинця, подібного «до дерева, що може давати як небесні, так і пекельні плоди», посланця темної сили. Не випадково двійником Еліса є Торберн – вірний слуга підземної королеви, який залишив заради неї дружину і дітей, поневіряючись по землі двісті років, ні живий, ні мертвий. Але якщо Гофман в кінці роману говорить про царство духів, де втілюється ідеал, і таким чином, подібно до Новаліса, трактує смерть як сон, як перехід до вищого буття, то Гофмансталь завершує драму торжеством не смерті, а вмирання. Син рибалки, який привіз Еліса до Фалуна, сам Еліс, який замінив Торберна на службі у Підземної королеви, скам'яніла і холодна Анна – всі вони не мертві, але й не живі, вони приречені блукати між двома світами. Так у драмі Гофмансталя переосмислено образ мандрівника, що втілював у романтизмі тугу за ідеалом, а в епоху декадансу – тугу за смертю та її недосяжністю.

Висновки. Звертаючись до відомого романтичного сюжету, Гофмансталь значно змінює його. Використовуючи традиційні романтичні мотиви туги й мандрівництва, Гофмансталь доповнює їх характерними для літератури *fin de siècle* мотивами смерті й жертви, провини й умирання. Меланхолія Гофманового Еліса є результатом романтичної туги за ідеалом, а меланхолія героя Гофмансталя – нарцисичної туги за смертю. Таким чином, з романтичного ентузіаста Еліс перетворюється на Нарциса епохи *fin de siècle*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шалагінов Б. Б. Класики і романтики: Штудії з історії німецької літератури XVIII–XIX століть. Київ. Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 440 с.
2. Andreas-Salomé L. „Mein Dank an Freud“: Psychoanalyse / Hrsg. und mit einem Nachw. vers. von Brigitte Rempp. Taching am See: Medien Ed. Welsch, 2012. 393 S.
3. Das Bergwerk zu Falun : Varianten eines literarischen Stoffes / Hrsg. von Thomas Eicher. Münster : Lit, 1996. 218 S.

4. Eicher Th. Anderswo zwischen den Texten. Intertextualität als Illustration in Hugo von Hofmannsthals „Das Bergwerk zu Falun“. *Germanica* 40 (2007). S. 157–174.
5. Hofmannsthal H. von Gesammelte Werke: in zehn Einzelbänden / Hrsg. von Bernd Schoeller in Beratung mit Rudolf Hirsch. Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch-Verl., 1979. Dramen II 1892–1905. 518 S.
6. Hofmannsthal H. von Gesammelte Werke: in zehn Einzelbänden / Hrsg. von Bernd Schoeller in Beratung mit Rudolf Hirsch. Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch-Verl., 1979. Reden und Aufsätze III. 1925–1929. Aufzeichnungen. 662 S.
7. Hofmannsthal Handbuch: Leben – Werk – Dichtung / Hrsg. von M. Mayer, J. Werlitz. Stuttgart: J. B. Metzler Verlag, 2016. 435 S.
8. Knápek P. Hofmannsthals Bergwerk zu Falun als Analyse der Existenzproblematik eines jungen Dichters. *Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik*. 14 (2009). H. 1-2. S. 135-149.
9. Le Rider J. Das Ende der Illusion : Die Wiener Moderne und die Krisen der Identität. Wien: Österr. Bundesverlag, 1990. 496 S.
10. Le Rider J. Hugo von Hofmannsthal: Historismus und Moderne in der Literatur der Jahrhundertwende. Wien [u.a.]: Böhlau, 1997. 312 S.
11. Wundberg G. Der frühe Hofmannsthal. Schizophrenie als dichterische Struktur. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 1965. 170 S.



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

BETWEEN HAPPINESS AND MELANCHOLY: THE SYMBOLIC INTERPLAY OF BLUE WITH RED AND GRAY IN CONTEMPORARY ENGLISH POETRY

МІЖ ЩАСТЯМ ТА СМУТКОМ: СИМВОЛІЧНИЙ ДІАЛОГ СИНЬОГО З ЧЕРВОНИМ ТА СІРИМ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ

Torhovets Yu.I.,

orcid.org/0000-0002-2324-8215

PhD,

*Associate Professor at the Department of Germanic Philology
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine*

This study examines the role of color symbolism in contemporary English poetry. The analysis focuses on how blue interacts with other colors, red and gray, and how these relationships express complementary and contrasting psychological and emotional states. By tracing these interactions, the study shows that color functions not only as a descriptive detail but also as a structural device through which poets convey intense emotions and inner conflicts.

The findings reveal that blue and red consistently emerge as archetypal opposites, embodying two divergent modes of experience. Blue signifies indifference, tranquility, and the unattainable, while red represents love, passion, and sometimes pain. Their opposition enhances the poet's message and highlights the irreconcilable gap between two radically different emotional planes.

The interplay between blue and gray broadens the emotional spectrum of the poems. Gray symbolizes dullness and sadness, and its relationship with blue can either reinforce melancholy or stand in contrast to it. When gray and blue converge, they create a unified register of sadness, where external oppression mirrors inner despair. When set against each other, gray embodies sorrow while blue represents eternity and happiness, revealing the cyclical nature of existence: after darkness, light inevitably breaks through, and even in profound melancholy there is always a glimmer of hope for brighter days.

Thus, in the poems under analysis, blue is the structural constant, while red and gray are variables that expand and diversify its expressive range. Red intensifies blue's impassiveness by contrasting it with passion, while gray embodies sadness and its interaction with blue either deepens that melancholy or highlights blue's alternative meaning as a symbol of peace and happiness.

Key words: symbolism, color psychology, blue, red, gray.

Дослідження присвячене аналізу символіки синього, червоного та сірого кольорів у сучасній англomовній поезії. Синій постає незмінним елементом усіх розглянутих віршів, створюючи відчуття єдності та формуючи основу для інтерпретації. У центрі уваги – його взаємодія з червоним і сірим, яка відображає різні психологічні стани та емоційні регістри. У цьому контексті колір функціонує не лише як художня деталь, а й як структурний елемент, що дозволяє поетам передавати глибокі почуття, внутрішні суперечності та сильне емоційне напруження.

Результати показують, що червоний і синій послідовно протиставляються як архетипові опозиції. Синій символізує пасивність, спокій, меланхолію та недосяжне, тоді як червоний – активність, енергію, пристрасть і подекуди біль. Їхнє протиставлення підсилює поетичне послання та окреслює дистанцію між двома різними психологічними площинами.

Взаємодія синього й сірого розширює емоційний спектр віршів. Сірий уособлює монотонність і смуток. У поєднанні з синім він поглиблює виражену ним меланхолію, а у протиставленні – відкриває здатність синього символізувати спокій та щастя, що стає можливим завдяки його зв'язку з небом, нерозривно пов'язаним із вічністю та незмінністю. Діалог цих кольорів розкриває циклічність буття: після темряви завжди проривається світло, і навіть у найглибшій меланхолії живе надія на щастя. Таким чином, поезія показує, що досвід болю й смутку вплітається у ширший шлях до гармонії, а світліші дні є не примхою долі, а внутрішньою закономірністю.

Отже, у проаналізованих віршах, синій виступає структурною константою, тоді як червоний і сірий змінюють та урізноманітнюють його значення. Червоний посилює відчуженість синього через пристрасть і напруження, а сірий уособлює смуток, водночас відкриваючи можливість для синього постати символом радості й спокою.

Ключові слова: символізм, психологія кольору, синій, червоний, сірий.

Introduction. Color plays a vital role in human perception of the world, serving as a nonverbal communicator that shapes moods, conveys symbolic meanings, and influences decisions. It has a profound, long-lasting effect on our emotional and psychological states, evoking memories and associations as well as strong positive and negative feelings [12, c. 193].

The *aim* of this article is to explore the symbolic meaning of blue, red and gray in contemporary English poetry, with particular emphasis on the recurring presence of blue as a structural constant.

Literature review. Although the main aim of this study is to analyze the symbolism of color in contemporary English poetry, the theoretical

framework begins with an overview of color psychology. This choice is deliberate: psychological properties of colors provide the foundation for understanding why certain colors carry emotional weight and cultural significance.

Color psychology has become a popular area of color theory that assigns emotional and psychological connotations between colors and emotions. Many of these meanings are universal because they have an effect on the brain but some are only cultural [5]. One example of the link between color and emotion is the common perception that the red, orange, and yellow hues are said to induce excitement, cheerfulness, stimulation, and aggression; the blues and greens security, calm, and peace; and the browns, grays, and blacks sadness, depression, and melancholy [10].

According to Lüscher, a Swiss psychotherapist and psychologist best known for developing the Lüscher Color Test in the mid-20th century, the four basic colors – blue, green, red, and yellow – represent fundamental psychological needs [9, c. 28]. In his framework dark-blue is a chromatic representation of a basic biological need – physiologically, tranquility; psychologically, contentment ... Blue represents [...] unification and the sense of belonging. It is a prerequisite for empathy, for esthetic experience and for meditative awareness. Blue corresponds symbolically to calm water, to the quiet temperament, to femininity. It is truth and trust, love and dedication, surrender and devotion. Blue is the timelessness of eternity, representing tradition and lasting values, and so tends to perpetuate the past [9, c. 55-56].

Jonauskaitė and Mohr's comprehensive study on the links between colors and emotions revealed that BLUE was mainly tied to positive, low arousal (i.e., calming) emotions (e.g., *comfort, happiness, relaxation*), yet it was also linked to *sadness* [7].

Moving forward, we can see that Lüscher indicates that red provides the "force of will" that desires action and effectiveness. It is the urge to achieve results, to win success; it is the desire to obtain all those things which offer intensity of living and fullness of experience. Red is impulse, the will-to-win, and all forms of vitality and power from sexual potency to revolutionary transformation [9, c. 48]. Red corresponds symbolically to the blood of conquest, to the Pentecostal flame igniting the human spirit, to the sanguine temperament and to masculinity [9, c. 60-61].

The study *Do we feel colors?* A systematic review of 128 years of psychological research linking colors and emotions found that RED was linked to positive and negative, arousing, and high power emotions (e.g., *love, happiness, excitement, passion, anger, rage, fury, hostility, hate*) [7].

Equally important is the fact that red is "[...] "exciting" in its effect on the nervous system... Similar exposure to psychologically pure blue on the other hand has the reverse effect – blood pressure falls, heartbeat and breathing both slow down. Dark blue is therefore "calming" in its effect ..." [9, c. 12].

In his framework, Lüscher distinguishes a group of auxiliary colors – violet, brown, black, and gray – which he considers separate from the four basic colors. The psychologist doesn't consider black and gray colors at all – black being the negation of color and the gray of the test being strictly neutral and colorless. He also insists that preference for any of the three "achromatic colors," black, gray or brown may be taken as indicating a negative attitude towards life [9, c. 28].

Therefore, gray is neutral, neither subject nor object, neither inner nor outer, neither tension nor relaxation. Whoever chooses gray [...] wants to wall everything off, to remain uncommitted and uninvolved so that he can shield himself from any outside influence or stimulus [9, c. 52]. In their comprehensive review of color-emotion links, Jonauskaitė and Mohr showed that GRAY and BLACK carried negative connotations, with GRAY being more frequently linked to low power and low arousal (e.g., *fear, disappointment, regret, tiredness, boredom*) [7].

It is worth noting that symbolic meanings of colors reinforce and expand their psychological associations. Thus, red is associated with blood, wounds, death-throes and sublimation [...] light blue with the sky and the day, and with the calm sea; dark blue with the sky and the night, and with the stormy sea ... [2, c. 53]. Blue is the color most often associated with issues of the spirit and intellect. It is the color of sky and heaven, also having strong connections with nearly all forms of water, for this reason it can have feminine, cool, and reflective qualities. Its link to the sky also connotes eternity and immensity, time and space. Blue may be truth (no clouds to hide it) and transparency; it is linked to loyalty, fidelity, constancy, and chastity. Many babies are born with blue eyes, thus innocence and purity can be attributed to the color. According to Jung, it is the opposite of red... [13] Red is an emotionally charged color. It is associated with the sun and all gods of war, anger, blood-lust, vengeance, fire, and the masculine. It can also mean love, passion, health, and/or sexual arousal [15]. Gray is often associated with neutrality, humility, and depression. Ashes are usually gray in color, and therefore a natural correlation exists between the two. Christianity commonly views gray as symbolic of death of the body while the soul remains eternal [14].

Results and Discussion. Having established the theoretical framework of color psychology and symbolism, the next step is to turn to its practical application. This section begins with the analysis of contemporary English poems published on the open poetry-sharing platform Hello Poetry, focusing on works that foreground the colors blue and red. To preserve authenticity, the study retains the poets' original spelling and visual formatting.

She was blue
I didn't get to choose your favorite colour

If it were me i would chose red
But thats because i paint myself red everyday

You chose blue
I am not blue

But she is... [4]

This concise poem foregrounds the vivid opposition "*blue:red*", while implicitly affirming that love cannot be compelled. The opening line conveys a universal truth: we cannot control other people's preferences or choices. The poet's self-identification with red – excitement, passion, and love – finds expression in the line "But that's because I paint myself red every day," which transforms into a metaphor for her conscious choice to embody these emotions. The image of "painting" conveys a deliberate and repeated act of self-assertion, contrasting with innate qualities that are simply inherited or natural. Consequently, red symbolizes not only vitality and love but also the effort and energy required to sustain them on a daily basis.

By contrast, the poet's loved one prefers blue: tranquility and comfort. His preference for blue, thus, becomes a metaphor for turning away from the poet's passionate, restless love, embracing instead the serenity of a relationship with another woman.

Therefore, the poem highlights the opposition between blue (calm, indifference) and red (passion, love). This opposition may be further interpreted as a clash of emotional worlds and feelings, revealing the gap between the poet's love and the other person's indifference.

Let's consider another poem.

Blue Eyes Like a Blue Rose
Those blue eyes I see

They grow and bloom for me

Like a flower, a rose

A drop of water, I suppose

Your blue water and your blue thorns

My scarlet hands caress you more

My crimson blood, it drips and seeps

From my eyes, red tears do weep

These red tears blind me

From the impossibility

Of a blooming blue rose

And you loving me [6]

The opening lines of the poem illustrate the poet's profound affection for his beloved one. The simile – "*Those blue eyes I see / They grow and bloom for me / Like a flower, a rose / A drop of water, I suppose*" – can be interpreted in two ways. The first interpretation is tied to the image of a flower that grows and blooms, which may metaphorically stand for sincerity and purity of the feelings, as well as the gradual unfolding of love. The second interpretation deals with the color of the flower, as among all the flowers that carry symbolic meaning, blue roses stand out as one of the most enigmatic and captivating. Their striking hue isn't naturally found in nature, making them a rare treasure often associated with dreams, mystery, unattainable desires, and the pursuit of the impossible [11]. Cirlot also notes that the blue rose is a symbol of the impossible, a metaphor for humanity's eternal quest for the unreachable ideal [2, c. 27]. Thus, the poet's love – and the beloved herself – appears otherworldly, a rare miracle, a dream come true.

However, all roses have thorns, and the poet inevitably gets hurt by them. The thorn of the rose represents pain and pleasure [16], emphasizing the duality of love: its allure and charm are inseparable from the possibility of harm. He bleeds, yet blinded by his affection, he continues to love no matter what. The red color of blood becomes a powerful image, standing for self-inflicted pain and torment, but also for passion and profound love. In this light, the lines – "*These red tears blind me / From the impossibility / Of a blooming blue rose / And you loving me*" – function as an extended metaphor. They reveal that the poet's judgment is clouded, his vision is obscured by overwhelming emotion, and his intense

feelings prevent him from seeing reality clearly: perhaps the person he loves is indifferent to him, and this love is indeed an impossible, unattainable dream. Thus, in this poem, blue represents impossibility and unattainable desire, while red signals passion, pain, and sacrifice.

The next poem also illustrates the opposition between blue and red: passive and active, tranquil and passionate:

The Brash And Uncertain
I don't speak often,
When I do I don't speak up,
But that can change.

Two colors rule my mind,
A blue hue,
A red fool.

That doesn't me I'll fight,
It certainly doesn't mean I'll lay down to die [1].

Blue represents tranquility and the tendency to withdraw rather than confront, and the lines "*I don't speak often, / When I do I don't speak up*" testify to this. Red, on the other hand, embodies impulsive action and the will to fight. The phrase "a red fool" suggests that passion or perhaps even anger can override reason, leading to hasty decisions and reckless choices that may later show us in a bad light. The clash of these colors displays the inner conflict of a poet. The final lines – "*That doesn't mean I'll fight, / It certainly doesn't mean I'll lay down to die*" – show his refusal to be defined by either extreme. He resists both reckless action (red) and passive surrender (blue).

Having examined the interplay of blue and red, the analysis now turns to the symbolism of gray.

blue
not the sky,
not today.

today the sky's
an ashy grey.

blue, right now,
is how i feel.

under the dreary
sky of steel [3].

In this poem, the poet emphasizes that the sky is not blue but "ashy grey", a description that immediately

sets a tone of dullness and bleakness. Gray here may symbolize tiredness, while the phrase "sky of steel" adds to the sense of oppression, suggesting a cold, lifeless atmosphere that weighs down on the poet, making him feel blue – sad and emotionally distressed. Blue, thus, becomes the embodiment of the poet's inner world, while gray describes the external environment. Together, they create a powerful emotional atmosphere, where the bleakness of the outside world mirrors and amplifies the sadness within. This effect is further reinforced through graphon, evident in the poet's use of the lowercase "i". This deliberate deviation from standard spelling serves as a subtle yet powerful marker of emotional fragility, reflecting the poet's self-perception: he feels small, insignificant, and diminished beneath the oppressive "sky of steel".

Temporarily Grey
In dark moments of life it may be hard
Finding love for your existence each day
Behind every sorrow is meaning
All clouds will eventually drift away
Skies of blue are waiting around new corners
This time only will be temporarily grey [8]

In the poem "Temporary Grey", the symbolism of gray and blue is contrasted to reveal the complexity and transience of human emotions and life in general. Gray represents sadness and tiredness; the line "In dark moments of life..." evokes periods when existence feels heavy and the sense of life is lost. Blue, by contrast, symbolizes happiness and peace. It serves as a promise that joy is not lost but merely hidden, ready to reappear in due time. The opposition between gray and blue reflects the cyclical nature of life, reminding us that nothing – whether good or bad – lasts forever. Moments of sadness and fatigue eventually give way to peace and joy, just as the bright blue skies of a new day follow the gray clouds of yesterday. Thus, blue skies embody eternity – vast, timeless, and enduring – while the clouds that veil them are merely transient shadows destined to pass. The poem's message resonates with the reader, reminding us of familiar sayings such as "every cloud has a silver lining" and "the darkest hour is just before the dawn", which emphasize resilience and the inevitability of brighter days after hardship. Ultimately, the poem reassures us that even in times of sorrow, peace and happiness lie just "around new corners", and we must be strong enough to endure the "gray moments" and patient to wait for the return of "blue skies".

Conclusions. Blue and red consistently emerge as archetypal opposites, embodying incompatible

emotional worlds – red represents passion/love and vitality, while blue stands for tranquility and calm that borders on indifference. Within this framework, the blue rose arises as a symbol of unattainable desire, a rare and impossible ideal that the poet strives for. In contrast, red becomes the color of pain and torment, the bleeding proof of overwhelming passion driven by love. Yet the shift from red-blue tension

to the interplay of blue and gray introduces a more nuanced dynamic: in some cases, gray reinforces blue's melancholy, while in others these two colors are set against each other, with gray symbolizing dullness and sorrow, while blue represents happiness, peace and eternity. Here, the contrast underscores the transience of hardship and the inevitability of brighter days.

REFERENCES:

1. Abbott, J. Hardison. The brash and uncertain. Hello Poetry, 03.05.2025. URL: <https://hellopoetry.com/poem/5051646/the-brash-and-uncertain/> (дата звернення: 18.12.2025).
2. Cirlot, J. E. A dictionary of symbols / пер. з англ. J. Sage. London : Routledge, 2001. 598 с. (Оригінал вид. 1958). URL: <https://ia601204.us.archive.org/35/items/DictionaryOfSymbols/Dictionary%20of%20Symbols.pdf> (дата звернення: 18.12.2025).
3. Ember. Blue. Hello Poetry, 09.01.2025. URL: <https://hellopoetry.com/poem/4954542/blue/> (дата звернення: 18.12.2025).
4. Esme. She was blue. Hello Poetry, 21.11.2025. URL: <https://hellopoetry.com/poem/5204491/she-was-blue/> (дата звернення: 18.12.2025).
5. How to Empower Yourself with Color Psychology. London Image Institute. URL: <https://londonimageinstitute.com/how-to-empower-yourself-with-color-psychology/> (дата звернення: 18.12.2025).
6. Joel. Blue Eyes Like a Blue Rose. Hello Poetry, 24.10.2025. URL: <https://hellopoetry.com/poem/5184756/blue-eyes-like-a-blue-rose/> (дата звернення: 18.12.2025).
7. Jonauskaitė, D.; Mohr, C. Do we feel colours? A systematic review of 128 years of psychological research linking colours and emotions. Psychonomic Bulletin & Review. 2025. Vol. 32, № 5. С. 1457–1486. DOI: <https://doi.org/10.3758/s13423-024-02615-z>.
8. Kay Burke, Amanda. Temporarily grey. Hello Poetry, 09.2023. URL: <https://hellopoetry.com/poem/4755939/temporarily-grey/> (дата звернення: 18.12.2025).
9. Lüscher, M. The Lüscher color test / пер. з нім. Ian A. Scott. New York : Random House, 1969. (Оригінал вид. 1947).
10. Nassau, K. Colour: The psychology of colour. Encyclopaedia Britannica, 01.12.2025. URL: <https://www.britannica.com/science/color/The-psychology-of-colour> (дата звернення: 18.12.2025).
11. Potico. Blue roses: Flower of mystery, rarity, and the impossible. URL: <https://surl.li/zaruvx> (дата звернення: 18.12.2025).
12. Torhovets, Yu. Symbolic meaning of black and white in contemporary English poetry. B.A.S. (British and American Studies). 2022. Vol. 28. С. 193–205. DOI: <https://doi.org/10.35923/BAS.28.20> (дата звернення: 04.02.2025).
13. University of Michigan. Blue – Symbolism Project. URL: <https://websites.umich.edu/~umfandsf/symbolismproject/symbolism.html/B/blue.html> (дата звернення: 18.12.2025).
14. University of Michigan. Gray – Symbolism Project. URL: <https://websites.umich.edu/~umfandsf/symbolismproject/symbolism.html/G/gray.html> (дата звернення: 18.12.2025).
15. University of Michigan. Red – Symbolism Project. URL: <https://websites.umich.edu/~umfandsf/symbolismproject/symbolism.html/R/red.html> (дата звернення: 18.12.2025).
16. University of Michigan. Thorn – Symbolism Project. URL: <https://websites.umich.edu/~umfandsf/symbolismproject/symbolism.html/T/thorn.html> (дата звернення: 18.12.2025).



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 03.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 45

Том 2

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Юрій Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 35,11.

Дата розміщення онлайн – 07.05.2026 р.

Дата друку – 14.05.2026 р. Замов. № 0426/371. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.